

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ERIK SØNDERHOLM

JACOB WORM

En politisk satiriker i det syttende århundrede

Mit deutscher Zusammenfassung

MUNKSGAARD

1971

ERIK SØNDERHOLM

JACOB WORM

En politisk satiriker i det syttende århundrede

JACOB WORMS SKRIFTER

Udgivet af

ERIK SØNDERHOLM

III

INDLEDNING

MUNKSGAARD

1971

ERIK SØNDERHOLM

JACOB WORM

En politisk satiriker i det syttende århundrede

Mit deutscher Zusammenfassung

MUNKSGAARD

1971

Denne afhandling er af det filosofiske fakultet ved Københavns universitet antaget til offentlig at forsvares for den filosofiske doktorgrad.

København, d. 29. september 1971

Steen Leth Jeppesen
h. a. prodec.

Udgivet af
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB
med støtte fra
CARLSBERGFONDET
og
STATENS ALMINDELIGE VIDENSKABSFOND

Tilsyn:
POUL LINDEGÅRD HJORTH
og
ALBERT FABRITIUS

INDHOLD

I. BARNDOM OG UNGDOM

1. Slægt	3
2. Skoleår	8
3. Studieår	12

II. JACOB WORM OG THOMAS KINGO

1. Optakt	35
2. Konfrontation	48
3. Fejderne	53

III. OMKRING GRIFFENFELD

1. Optakt	87
2. Alment udgangspunkt	94
3. Griffenfeld-fejden	103
4. Spredt fægtning	122

IV. VIBORGÅRENE

1. Overgang	131
2. Præst i Viborg	137
3. Satireskrivningen genoptages	148
4. Omkring den skånske krig	155
5. Syntese	179

V. PROCESSEN OG SIDSTE ÅR

1. Uvejret trækker op; processen	199
2. Deportationen	249

VI. KONKLUSION

Værket og manden	261
------------------------	-----

VII. TILLÆG

1. Breve og aktstykker	
a. Indholdsfortegnelse med kildeangivelser	283
b. Breve og aktstykker	289
2. Deutsche Zusammenfassung	469
3. Noter	477
4. Litteraturfortegnelse	494
5. Forkortelsesliste	496
6. Navneregister	497
7. Errata og Additamenta	510

Til Traute

FORORD

Jacob Worms forfatterskab er præget af hans gennemført aggressive holdning til tidens samfundsstøtter. Han digtede ikke ud fra sprogligt-æstetiske motiver, heller ikke for i al almindelighed at sætte samfundsproblemer under debat, men det var så godt som altid bestemte personer og bestemte begivenheder, der satte ham i gang som digter.

Den, der beskæftiger sig med det wormske forfatterskab, er derfor i høj grad nødt til at ty til hjælpediscipliner såsom historie og personalhistorie. Ved udarbejdelsen af nærværende afhandling har forfatteren ofte følt det som en svaghed, at han ikke er fagmand på disse to områder. Men det har dog i nogen grad beroliget ham, at det ikke har været meningen at skrive Danmarks historie i 1670erne, men blot analysere det Danmarksbillede, som en aggressiv og decideret oppositionel natur som Jacob Worm skildrede i sin *digting*; det kan ikke betones stærkt nok, at Jacob Worm ikke var historiker, lige så lidt som Anders Bording og Thomas Kingo; han var *digter* og som sådan Bordings udprægede pendant: tidens frygtede skandale-(digter)journalist, i besiddelse af et lidenskabeligt-hadefuldt temperament, som han til sin ulykke ikke lærte at tæmme. Og i dette forhold ses hans begrænsning; det var ikke principper, ikke samfundsinstitutioner, men tilfældige personer og hændelser, der vakte hans irritation og dermed blev målet for hans satireskrivning. Under denne synsvinkel er forfatterskabet betragtet. Begrænsningen i de wormske ideer betinger også den foreliggende afhandlings begrænsning.

Erik Sønderholm

Vanløse, december 1966

I.
BARNDOM OG UNGDOM

I. SLÆGT

Her skal indledningsvis gives en oversigt over Jacob Worms slægt; dette sker ikke ud fra en antagelse af, at det ad den vej skal kunne lykkes at finde frem til dominerende slægtstræk, der dukker op som bestemmende i Jacob Worms person og dermed i hans forfatterskab. Årsagen er derimod den, at familie- og slægtskabsforbindelser spillede en overordentlig betydelig rolle i det syttende århundrede, når det drejede sig om karriere; mangt og meget, der i vore øjne kan se nok så sælsomt ud, får en rimelig forklaring, når man tager tilstrækkeligt hensyn til disse forbindelser. Synspunktet kan vanskeligt fremhæves stærkt nok i tilfældet Jacob Worm, idet alle hans satirer er intimt forbundet med personer. Disse heftigt angrebne menneskers slægtsammenhold var i sidste instans med til at skabe den massive animositet imod ham, der fik afgørende indflydelse på hans skæbne.

Slægtsnavnet Worm førtes i det syttende århundrede først og fremmest af den kendte universitetslægt, hvis berømteste repræsentant var lægen og oldforskeren Ole Worm; der er imidlertid ikke konstateret nogen forbindelse imellem denne meget formående og højt æstimerede slægt og så den mindre fremtrædende præsteslægt, som Jacob Worm havde sin rod i¹.

Det ældste med sikkerhed identificerede medlem af præsteslægten er Jacob Pedersen Worm, om hvem det vides, at han var præst i Nykøbing Sjælland fra 1619 til sin død 1633², men man kender intet til hans virke før dette tidsrum ud over, at der formentlig var tale om en slutstilling, ikke om en begyndelsesstilling; købstadkald var vanskelige at få tag i for en ung mand. Denne Jacob Worm førte tilnavnet Morsing, af hvilket man vel tør slutte, at han selv eller i hvert fald hans forfædre stammede fra Mors, uden at det dog har været muligt at få nærmere vished herfor³. Straks efter embedsovertagelsen kom han i strid med borgmesteren og med provsten angående kapellanen; også menigheden lykkedes det ham at komme på kant med, og den klagede over ham⁴. Det kunne være fristende at finde en

kim til hans efterkommers og navnes stridbarhed i denne forfaders hidsige temperament, men det bør understreges, at den slags uoverensstemmelser mellem gejstlige og menighederne var for almindelige i tiden til, at der kan sluttes noget som helst på det grundlag.

Det vides, at denne Jacob Worm var gift, men konens navn kendes ikke. Deres søn var Peder Jacobsen Worm, der blev indskrevet ved universitetet den 28. april 1628⁵; han er derfor sikkert født ca. 1608; allerede den 14. juli 1637 blev han sognepræst i Kirke-Helsing og Drøsselbjerg i Løve herred, hvor han blev provst i 1667⁶. Velsagtens kort tid efter at han var kommet i kald, giftede han sig med en vis Anneke Heichons fra Flensborg; hun havde været i tjeneste hos den kendte adelsmand Hans Lindenov, inden hun blev gift⁷, i ældre kilder siges hun at have været i slægt med den kendte Flensborger-familie Moth⁸, men desværre har det ikke været muligt at eftervise en sådan forbindelse. I deres ægteskab fødtes to børn: Jacob (f. 8. december 1642) og Elisabeth; ægteskabet blev ikke af lang varighed, eftersom Anneke Heichons må være død engang i løbet af året 1647⁹; allerede det følgende år blev der i Vor Frue kirke i København lyst for Peder Worm og Sille Lambertsdatter Balkenborg, og samme år blev de viet i København.

Om denne kvinde, der skulle komme til at spille en så afgørende rolle i Thomas Kingos og dermed også i Jacob Worms liv, ved man derimod lidt mere.

Hendes faders, Lambert Tønnesen Balkenborgs slægt stammede fra Ålborg. Den var på den tid ved dobbelte slægtskabsbånd knyttet til biskop Jesper Brochmand (d. 1652), idet Lamberts søster Sille Tønnesdatter Balkenborg (d. 1661) var gift med Jesper Brochmand, hvis søster Gertrud til gengæld var gift med Silles og Lamberts broder Gisbert Tønnesen Balkenborg, der fra 1602 til sin død 1646 var præst i Skørping¹⁰; Lambert Balkenborg blev i året 1618 rektor for latinskolen i Oslo, og i 1633 blev han magister, hvorpå han blev sognepræst i Sundalen¹¹; han var gift med Anne Christensdatter Lund, med hvem han havde to døtre, Anne (ca. 1623–1660) og Sille (ca. 1625–1670); disse to piger blev i juni 1641 sendt til København for at opdrages hos deres faster Sille Jesper Brochmands. Her blev Anne den 16. oktober 1645 gift med præsten til Gørlev og Bakkendrup Jens Sørensen Due (d. 1669)¹².

Efter at søsteren var blevet gift, var Sille alene i huset hos biskop Brochmand; det er næppe uden interesse at slå fast, at det netop var i disse år, at den purunge Peder Schumacher begyndte at komme i bispens hus; så tidligt som i 1646 havde Brochmand fået øje på den usædvanlig velbegavede dreng, der allerede den 16. december 1647, kun 12 år gammel, blev student; da Peder Schumachers miljø måske ikke umiddelbart kunne virke fremmende på hans begavelse, indbød biskoppen ham til at bo i bispegården, og han forærede ham bøger. Han kan dog ikke længe have været under samme tag som Sille Balkenborg, eftersom hun blev gift med Peder Worm i 1648; skønt der må have været ca. ti år imellem Sille og Peder Schumacher, kan hans tidlige åndelige modenhed i nogen grad have mildnet aldersforskellen; så meget kan man i hvert fald slutte af de senere begivenheder, at Peder Schumacher ikke glemte denne unge kvinde, som formodentlig har været ham sympatisk, og som han desforuden kom i familieskab med, om end meget fjernt¹³. Efter at være blevet gift flyttede Sille til Vestsjælland, hvor Gørlev og Kirke-Helsingø er nabosogne. Det må antages, at både Jens Due og Peder Worm er blevet godtaget af biskoppen som værdige mænd til niecerne, hvilket siger noget om det indtryk, han måtte have af deres moralske vandel og deres økonomiske status. Dermed var begge Lambert Balkenborgs døtre forsørget; faderen døde i 1650, og biskop Brochmand i 1652, mens Sille Tønnesdatter Balkenborg levede indtil 1661; ved sin død testamenterede hun en større pengesum til Sille og hendes børn med Peder Worm; kontakten med biskopsfamilien har således været god.

Slægten Balkenborg havde ikke hørt til de betydeligste eller mest for-månde i tiden, men svogerskabet med Brochmand bragte den noget frem i forgrunden. Også ved andre giftermål knyttedes værdifulde forbindelser med slægter, der nok ikke på dette tidspunkt var synderlig fremtrædende, men som i den kommende periode skulle få afgørende indflydelse; en søster til Lambert og Sille blev således gift med et medlem af Ålborgslægten Thuresen; hun fik to sønner, af hvilke Herman Thuresen blev gift med Elisabeth Motzfeldt, der var en søster til Maria Motzfeldt, Peder Schumachers moder; den anden søn, Frederik Thuresen, blev stadsøberst i København. Ad denne vej forbandtes Balkenborgerne med Motzfeldt-Schumacher-familierne¹⁴, hvad der blev af stor betydning for Balkenborgslægten; det lykkedes

derved også at knytte ægteskabelig forbindelse med universitetsslægten Worm, idet Ole Worm var gift med Magdalene Motzfeldt; deres søn var Villum Worm; endvidere kom Balkenborgerne i familie med borgerslægten Schrøder i Roskilde, hvor Eva Motzfeldt var gift med borgmester Herman Schrøder; deres søn var den fra Griffenfelds historie kendte Gert Schrøder. Af mindre betydning var forbindelsen med Holbæk-præsten Søren May, der var gift med Catharine Motzfeldt; han kunne i hvert fald ikke hjælpe andre frem, men han udnyttede til fulde Griffenfelds succes, således at hans mange børn fik medbør under Griffenfeld på den måde, at svigersønnerne opnåede store stillinger. Enhver, der er lidt fortrolig med Griffenfelds historie, vil vide, hvor utroligt befordrende det var at tilhøre den Motzfeldt-Schumacherske familie; der er således al mulig grund til at understrege, at Sille Balkenborg ikke havde tabt i kurs, da hendes mand døde, selv om biskop Brochmand på det tidspunkt for længst var død. Med Peder Schumachers succesfulde karriere i 1660erne steg mulighederne for gode avancementer, bl. a. for Worm-familien.

Om de første år af Sille Balkenborgs og Peder Worms ægteskab ved man kun lidet; man støder på Sille i kirkebøgerne i egenskab af gudmoder, således i Tølløse 1658 og i Asnæs 1661, men det har så at sige været embedsforretninger. I 1661 har Sille og Peder Worm efter alt at dømme mistet et barn; Peder Worm udgav nemlig i dette år en åndelig sang¹⁵ til en bedrøvet sjæl, der er identisk med Sille, hvem sangen er dediceret; bag de ubehjælpomme ord skimtes dog ægte følelser af kærlighed:

9. Du est Sirat for Siælen min/
Paa dig er ingen Rynck ufiin/
Du est en Rose ligvel skjøen/
Om du end staar blant Torne grøn.

10. Med dine skjøne Øyens Glantz
Har du mit Hierte/ oc mig gantz
Nu fangen/ oc til dig henvend/
Din Ælend har mig slet optend.

11. Jeg glemmer ey Godheden din/
Du est mig kierliger end Viin/
Du est min ædele Zion/
Du dyre Fruct aff Libanon.
12. Er Ephraim den lille ikk'
Min Kieriste huer Øyeblik?
Mit kræsit Barn? min dyr'bar Søn?
Min arfv'deel/ oc min Siælis Kron?

Det døde barn loves derpå Himmerig, og digtet slutter med trøstende og opmuntrende ord:

31. Summa/ jeg er oc bliffver din/
Du ocsaa skal forbliffve min/
Den Haand/ som er forskreckelig/
Vil jeg udstrekke offver dig.
32. Du est aff Hiertet Kier'sten min/
Jeg stedse staa hos Haanden din/
Ved mit hellig' velsigned Nauffn/
Er jeg vist din/ til ævig Gauffn.

Som man ser, er digtet langt fra noget mesterværk, hvad det rent håndværksmæssige angår, ligesom den poetiske gejst heller ikke gør sig synderlig bemærket; digtet kan næppe tages som vidnesbyrd om digteriske anlæg i slægten.

Samme år, som dette trøstedigt udkom, blev Thomas Kingo, der en tid lang havde været huslærer dér på egnen, ansat som Peder Worms kapellan; og dermed dukker Silles anden og større digter op på scenen.

Sille og Peder Worm fik flere børn; ældst er sønnen Lambert (f. ca. 1653),

hvorpå følger tre døtre: Sille Marie (f. 1662), Mette (f. 1667) og Drude (f. 1668, efter faderens død); de nøjagtige datoer kendes ikke, da kirkebogen for Kirke-Helsingør er brændt; det har derfor heller ikke været muligt at konstatere, om der har været flere børn¹⁸, ligeså lidt som man har kunnet få oplysninger om fadderne, blandt hvilke man utvivlsomt ville kunne have fundet husets nære venner.

2. SKOLEÅR

Jacob Pedersen Worm blev født den 8. december 1642, så han har været omkring fem år gammel, da han mistede sin moder. Året efter fik han Sille Balkenborg som stiftmoder; hvordan hans forhold til hende har været, vides ikke, da han ikke nogetsteds udtaler sig om hende; men man kan måske vove at slutte lidt af den kendsgerning, at han i sin ellers skånselsløse behandling af Kingo i »*Kardinalsatiren*« ikke kommer med en eneste ringegående bemærkning om hende. Sin første undervisning fik Jacob Worm i hjemmet af faderen; senere blev det Peder Worms kapellaner pålagt at undervise sønnen; den første af disse kapellaner var Hans Rasmussen Havrebjerg, der blev ansat den 14. juni 1648; da han senere blev sognepræst i Vig-Asminderup, blev hans stilling den 22. december 1654 overtaget af Jørgen Madsen Aarbye; efter et par års forløb forlod også han Kirke-Helsingør, da han den 17. april 1658 blev kapellan i Sorterup og Ottestrup ved Sorø, hvor han giftede sig med præstens datter og derpå fik ventebrev på kaldet; han var fader til digteren Jørgen Sorterup (1662–1723); tilsyneladende har Peder Worm derpå i nogle år, under svenskekrigene, måttet klare sig uden kapellan, men i august 1661 ankom som nævnt den tredje i rækken, Thomas Kingo; i modsætning til forgængerne blev han ikke huslærer for Jacob Worm, der efter Jørgen Aarbyes afgang havde forladt barndomshjemmet for at gå i Slagelse latinske skole^{17a}.

Denne skole havde i det syttende århundrede et godt navn; således havde metrikeren Hans Mikkelsen Ravn og Jens Bircherod været rektorer der; da Worm kom til skolen i 1658 var Lorentz Edinger rektor (1654–1660), men i Worms sidste skoleår var det Peder Jacobsen Holm (1660–1663)^{17b}, begge i sin tid kendte skolemænd og lærde. Eleverne i skolen boede ude i byen, men spiste på Hospitalet; nogle – de fattigste – tjente til føden ved at

være løbedegne på landet. Således var Jacob Worm løbedegn til Sorterup og Ottestrup, hvor hans gamle huslærer var kapellan; fra ham stammer også den eneste helt konkrete meddelelse om disse år af Jacob Worms liv; det drejer sig om en lille forvirret opsats, der findes i et par meget unge håndskrifter, fra 1780erne^{18a}; hjemmelsmanden synes at være Jørgen Sorterup; så til trods for de aldeles åbenlyse fejl ved afskrivningen, må der fæstes lid til de reelle oplysninger:

J. Worms Testimonium.
Vitæ af Bisk. Madsen Wiberg.

Denne Magister *Jacob Worm* haver fra sin Ungdom af haft uudsigelig stor Lyst til at studere og dernæst et ypperligt og skarpsindigt Hoved, men altid Har Han tillige haft *Inclination* til Skoptisering og Satyrisering. Han gik i Slagelse Skole og var Løbedegn til *Sorterup* og *Ottestrup* Menigheder, hvor Han altid under Prædiken, ja endog under Maaltid havde en Autore[m med sig for at læse i den, Herr *Thomas* [dvs. sognepræsten *Thomas Jørgensen Morsing*, død 1667] udi *Søtterup* [!], en gudfrygtig Præstemand spaaede Ham engang over Borde sigende: *Jacob, Jacob, du læser saa meget, give Gud du maatte faae Gavn af det engang altsammen! At dette er Mig saaledes af Magister Sotterup* [!] fortalt, hvis Fader var *Jacob Worms privat Præceptor* i Præstens hans egen Faders Huuss i *Helsingøer* [!] bevidner jeg herved.

Den 21. jan. 1638 [!, vel fejl for 1738?]
Madsen Wiberg

Hvem denne biskop (?) er, vides ikke, men man må nok regne med, at enten titlen eller navnet må være forkert; snarest titlen; personen kan da muligvis, men ikke nødvendigvis være identisk med en ellers ikke synderlig kendt student fra Vordingborg: *Severinus Matthiæ Wiberg*, der blev indskrevet ved universitetet den 20. juli 1705^{18b}; han kan eventuelt have boet i Sorterups sogn Lyderslev. Hvad angår testimoniets udtalelse om *Jacob Worms* hang til skoptisering og satyrisering, må man ikke glemme, at der kan være tale om en antedatering fra Sorterups side. *Worms* senere skæbne

kan have kastet et andet lys tilbage over præstens bemærkning, der muligvis har haft et helt andet sigte: enfoldig tro kontra intellektualisme.

Dette er det rent konkrete materiale, der er overleveret om denne periode i Jacob Worms ungdom. Men det er dog muligt at indkredse forholdene, hvorunder han studerede, noget mere. Disse forhold må antages at have spillet en afgørende rolle for ham i hans udvikling til politisk samfundssatiriker.

Man kan med god grund antage, at skolen til trods for tilstedeværelsen af de gode lærere, der er omtalt, næppe har været nævneværdigt medvirkende til, at Worm ved ankomsten til universitetet viste sig at være en usædvanlig kundskabsrig og moden elev, der var velorienteret i latinskolefagene og specielt helbefaen i de klassiske sprog. Det er sandsynligvis både faderen og huslærerne samt Worms egen flid og ærgerrighed, der er de væsentligste årsager til dette resultat.

Det må erindres, at det var en hård krigstid. Den første svenskekrig var endt med Roskildefreden den 26. februar 1658; krigen havde ikke direkte fået ubehagelige følger for den sjællandske befolkning; men i august samme år landede Karl Gustav på ny med en hær på Sjælland, denne gang ved Korsør, og i løbet af kort tid var hele Sjælland med undtagelse af København besat; under hovedstadens belejring blev den sjællandske befolkning hårdt udpint både med »legal« levering af proviant til de svenske tropper og med betaling af skatter til den svenske konge; men værst var velsagtens de regulære og i visse egne systematiske udplyndringer.

For Slagelse, der i øvrigt havde lidt voldsomt under en brand i 1652, blev besættelsen en streng prøvelse; da svenskerne endelig måtte fortrække, var byens borgere fuldstændigt forarmede¹⁹.

For latinskolen betød disse ulykker afbræk i undervisningen; det kan konstateres, at der i 1658 og 1659 ikke dimitteredes studenter fra Slagelse, velsagtens fordi undervisningen var faldet bort; plyndringerne og skatteudskrivningerne blev til sidst så byrdefulde, at rektor Edinger den 6. juni 1660, knap fjorten dage efter fredsslutningen den 27. maj i København, nedlagde sit rektorat og drog til København; alle skolens midler var sluppet op, og kapital kunne der ikke rejses i byen. Først ud på efteråret greb myndighederne i København ind i denne misere; man fik genskabt skolens økonomiske

grundlag, hvorpå man ansatte magister Peder Jacobsen Holm som rektor; han tiltrådte dog ikke før end den 20. december 1660, så efter al sandsynlighed er skolen først kommet i gang i begyndelsen af 1661; det lykkedes ikke den nye rektor at dimittere studenter det år, i 1662 nåede han at sende to til København, og først i 1663 kunne han dimittere sit eneste egentlige studenterhold, i alt 11 og blandt dem Jacob Worm; men derpå kapitulerede også Holm og forlod skolen. Man kan derfor gå ud fra, at undervisningen i perioden 1658–1660 næppe har svaret til forordningens krav, først i 1661 har der været nogenlunde normale forhold på skolen. Jacob Worms egentlige skoletid tør derfor nøgternt ansættes til to-tre år. Dette er ikke uden betydning, når man tager i betragtning, at Slagelse latinskeole var en stor, dvs. femklasset latinskeole, hvor eleverne normalt skulle gå to år i hver klasse i modsætning til de små skoler, de treklassede som f.eks. Worms skole i Slangerup, hvor man gik i hvert fald tre år i hver klasse. Jacob Worm har ikke engang gået et år i hver klasse. Hans kundskaber hjemmefra har været så omfattende og grundige og hans lidenskabelige flid så stor, at krigen ikke sinkede ham eller forringede hans standard.

Jacob Worm forlod skolen om foråret 1663 og blev indskrevet ved universitetet den 18. maj 1663 sammen med ti andre studenter fra Slagelse^{30a}. I matriklen bemærker man dog først og fremmest, at Worms senere provst i Viborg, Peder Clausen Reenberg, blev indskrevet lige før Worm, kun ét navn er imellem, hvad der senere fik Reenberg til at hævde, at han var ældre student end Worm og derfor stod over ham i rang. Denne tilsyneladende uvæsentlige, måske i sin oprindelse drillende strid om rangfølgen endte som en forbitret strid mellem de to gejstlige i Viborg; heftigheden i sammenstødet tyder på, at der måske allerede i studenterårene har været et dårligt forhold imellem Worm og Reenberg. Blandt Worms klassekammerater fra Slagelse kan man kun med sikkerhed udpege en, som han har haft påviselig kontakt med, nemlig Rasmus Strangesen fra Nakskov; han optræder senere ved to af Worms akademiske disputatser, og et lidt for åbenmundet brev fra Worm til ham i december 1679 viser, at de har været fortrolige meningsfæller, også hvad det politiske angik; brevet blev opsnappet af generalfiskalen, der med rette tillagde dets fordægtige antydninger afgørende betydning som bevis imod Worm. Om der har været en lignende fælles hold-

ning hos Worm og klassekammeraten Niels Christensen Vallekilde (Wallefontanus), kan man ikke se; hans broder Christopher blev student samme år som Worm og Niels Vallekilde, men fra Peder Syvs skole i Næstved; han optræder ligesom Rasmus Strangesen senere ved Worms disputatser; disse to brødre var sønner af degnen i Vallekilde, en egn hvor også Kingo havde venner og bekendte.

Fra skolen medbragte Worm et vidnesbyrd til universitetet, hvori det hedder om ham: »non illaudabilis, profectus probavit in rerum sacrarum et divinarum studio«^{20b}. Sit overlegne standpunkt demonstrerede han klart ved på depositsdagen at udsende et hyldestdigt »*Votiva acclamatio*« til biskop Hans Svane; det er ikke blot affattet på glansfulde latinske vers, hvad mange andre studenter ville kunne have gjort ham efter, men også på græske vers, hvad færre kunne præstere, og endelig også på hebraiske vers, hvad kun de allerfærreste kunne magte. Med dette digt til kirkens primas og det teologiske fakultets førstemand, det enevældige kongedømmes energiske forkæmper, har Worm ønsket at henlede opmærksomheden på sin person: demonstrativt placerede han sig i den loyale gejstlige gruppe omkring kirke og konge.

3. STUDIEÅR

Da Jacob Worm i midten af maj 1663 ankom til København for at blive student, nåede han lige netop at blive øjenvidne til de ydre begivenheder i forbindelse med sidste fase af den store statsomvæltning, der var begyndt i 1660. Det er sandsynligt, selv om det næppe vil kunne bevises, at Worms interesse for politik kan have haft sin rod i de storpoltiske tildragelser i årene 1657–1660, da han endnu kun var latinskoleelev, og at den senere konfrontation med de mærkelige begivenheder i maj–juni 1663 kan have skærpet denne interesse, selv om det samtidigt må understreges, at politik dengang så godt som udelukkende foregik bag lukkede døre; det har således kun været de ydre begivenheder, han har kunnet iagttage; forklaringen måtte man finde i de sparsomme officielle meddelelser eller i mere eller mindre pålidelige rygter.

Det var en omvæltningens periode i dansk politik, og det er af allerstørste værdi for forståelsen af holdningen i Worms politiske forfatterskab, at

hans udgangsposition blotlægges. Hvilket parti sluttede han sig til? Hvilken relation har hans satirer til de fundamentale begivenheder i 1660?

Freden i København var blevet sluttet den 27. maj 1660; den uheldige krig havde kostet ikke blot meget store landområder, men den havde tillige ruineret landet og forårsaget omfattende ødelæggelser af forskellige landsdele; under okkupationen var krigsskatter, udplyndringer, mord, brand, hungersnød og pest befolkningens vilkår, således at landets situation efter fredsslutningen i næsten enhver henseende var fortvivlende. Det herskende politiske system havde vist sin afmagt under disse prøvelser, og ingen kunne have tillid til, at dette bankerotte system ville være i stand til at genrejse landet; det stod klart, at en art politisk reformation skulle afskaffe den gamle slendrian og dermed bane vej for noget nyt, der kunne genskabe landets velstand.

De nye tanker brød mest bevidst frem i borgerstanden og i gejstligheden; disse to stænder havde gennemgået tilstrækkeligt under krigen til at være i bund og grund utilfredse med de forhåndenværende tilstande, og de havde tillige det nødvendige europæiske udsyn, der gjorde, at de kunne pege på andre muligheder. I efteråret 1660 sammenkaldte kongen stænderne, for at man ved fælles rådslagninger kunne finde en vej ud af det økonomiske uføre; det er muligt, at landets finans eksperter fandt en løsning på disse problemer, men som bekendt skulle dette møde blive navnkundigt af andre grunde; det lykkedes de uadelige stænder at danne en koalition med kongemagten imod den gamle privilegerede adel, således at der kunne gennemføres en – ublodig – paladsrevolution, hvorved man fratog det regerende mindretal dets privilegium på at regere landet; stænderne – for adelens vedkommende tvungent – tilbød kongen afskaffelse af valgkongedømmet, der skulle erstattes med arvekongedømme, men det vigtigste var, at man kasserede håndfæstningen af 1648 og overdrog kongen retten til udarbejdelsen af en ny forfatning; ved arvehyldningen den 18. oktober 1660 lovede Frederik III da også stænderne at lade en ny statsforfatning udarbejde; koalitionens talstærkeste parti, borgerstanden, havde utvivlsomt forestillet sig en forfatning, hvor den selv fik i hvert fald en betragtelig indflydelse; men der var andre og stærkere kræfter, der arbejdede i anden retning. Udarbejdelsen af den ny forfatning skete efter stændernes hjemsendelse på den mistænkelige måde, at kongen

lod udfærdige en edelig forpligtelse, i hvilken alle undersåtter lovede at akceptere kongens sidste vilje som eneste gyldige grundlov, hvormed man helt overlod kongen eller snarere hans rådgivere at afgøre, hvilken balance der skulle være mellem kongemagten og stænderrepræsentanterne. Dette aktstykke blev derpå rundsendt til adelen, gejstligheden og byernes magistrater i januar-februar 1661, man undlod at indkalde til et nyt stændermøde, hvor stænderne kunne have optrådt samlet, nu stod hver enkelt over for problemet, om han skulle underskrive den edelige forpligtelse eller ej, og alle valgte at skrive under. Dermed havde kongen legalt omend måske på en tvivlsom måde fået befolkningens samtykke til, at det var ham alene, der skulle træffe beslutning om den nye forfatnings indhold; ingen anden behøvedes at inddrages.

Frederik III vidste ikke, hvad han ville; dette førte til en magtkamp mellem hans rådgivere, der delte sig i to partier, af hvilke det ene gik ind for et gennemført absolutistisk styre, mens det andet foretrak en eller anden form for konstitutionelt monarki, hvor stænderne fik indflydelse; på det vigtige stændermøde havde feltherren Hans Schack udtrykt ønske om, at kongen skulle afgive et skriftligt løfte om en ordening efter disse retningslinier, men her stødte han på massiv modstand fra gejstlighedens side; derved støttede de den mand, rentemester Christopher Gabel, der mere end nogen anden i disse år arbejdede for det andet alternativ, den uindskrænkede kongelige enevælde; som modstandere havde han indflydelsesrige politikere som kansleren Peder Reedtz og statholder Frederik Ahlefeldt; men deres mere demokratisk orienterede parti stod ikke stærkt, fordi det var under dobbelt ild; det blev nemlig bekæmpet ikke blot af det gabelske parti, men også af den gamle, nu desavouerede danske adel. Kongens tøven begyndte også at vække misfornøjelse hos borgerskabet, som i høj grad havde været medvirkende til regeringsforandringen, og som håbede på at blive belønnet med medindflydelse; i denne stemning af utilfredshed vovede myndighederne ikke at reducere militæret som planlagt, man frygtede, at det nye styre ikke ville kunne holde sig ved magten uden militæret, og Københavns nye hovedfæstning Kastellet blev samtidigt anlagt således, at man fra dens bastioner også kunne beskyde en eventuel fjende inde i byen.

Kunne kongen ikke selv bevæbne sig til at træffe en beslutning, så kunne

begivenhederne fremtvinge en afgørelse. Og det var, hvad der skete i maj 1663. Ved et tilfælde fik regeringen nys om flere, hinanden helt uafhængige kupplaner rettet imod det nye styre; således arbejdede en fransk officer, der under krigen havde stået i dansk tjeneste, med planer om at skaffe Frankrig herredømmet over Danmark-Norge; hans forehavende var vist både naivt og fantastisk og helt uden jordforbindelse, men han begrundede selv sine planers mulighed for at gennemføres med en vidt udbredt og voksende uvilje i befolkningen imod regimet.

På samme tid afsløredes Corfitz Ulfeldts konspirationsplaner; det var i maj 1663, at regeringen ad diplomatiske kanaler blev underrettet om, at Ulfeldt havde arbejdet på at overdrage magten i Danmark til Brandenburg; også Ulfeldt angav almindelig utilfredshed i befolkningen som grundlag for planernes realisation; Ulfeldt anførte over for Brandenburg navnene på adskillige danske adelige, som var villige til at støtte aktionen. Men dette var grebet ud af luften, så vidt vides eksisterede der ikke et sådant adeligt komplot, der ønskede at gennemføre en kontrarevolution med magt.

Da regeringen ikke kunne være uvidende om, at der vitterligt var skuffelse og misfornøjelse i befolkningen, er der i og for sig intet underligt i, at disse afsløringer kunne resultere i en art panik. Og det så meget mere som regeringen ikke med sikkerhed kunne tage højde af disse kupplaners omfang og tilslutning. Men frem for alt kan man ikke se bort fra, at en så dreven politiker som Christopher Gabel øjnede politisk usædvanlig gunstige omstændigheder i denne situation; det gjaldt om at udnytte alle mulighederne til det yderste i kampen om, hvilken regeringsform man skulle vælge. Han kan derfor udmærket med koldt overlæg have overspillet situationen for at presse citronen. Natten mellem den 26. og 27. maj blev der trukket store troppemængder sammen i København, og det dramatiske i hele situationen blev understreget ved, at rytteriet stod natten igennem under våben på slotspladsen. Der skete ingenting, og spændingen aftog. Leonora Christina blev fanget, og på herredagen i midten af juni 1663 blev Ulfeldt in absentia dødsdømt.

I denne politisk uafklarede situation fik Gabel det konkrete ud af affæren, at de moderate, der ønskede en form for demokrati, blev sat ud af spillet; Gabel fik frie hænder til at gennemføre absolutismen. Karakteristisk er det,

at den 27. maj, under selve panikken, blev den mand, der i højere grad end nogen anden dansk politiker gik ind for de absolutistiske ideer i deres yderste konsekvens, ansat i kongens tjeneste: Peder Schumacher²¹.

Også Jacob Worm indtraf i København netop i dette tidsrum, og han har om end på afstand oplevet disse begivenheder. Vi ved intet præcist om Worms stillingtagen, om han ubetinget er sluttet op om regeringen, eller om han er gået sine egne veje. Men det kan fremhæves, at han var udgået fra gejstligheden, der konsekvent havde arbejdet på gennemførelsen af en kongelig enevælde; dette stemmer med, at Worm, som vi skal se, i sine studieår gør flere utvetydige tilnærmelsesforsøg til enevældens mest energiske talsmænd, således biskop Hans Svane og Peder Schumacher, og han afslutter sine studieår med en klar tilkendegivelse af sit standpunkt, der var en ubetinget aksept af de tanker, som enevældens teoretiske hoved fortalere, den senere biskop Hans Wandal, havde givet udtryk for. *Worms udgangspunkt er et loyal forhold til enevælden.*

I de følgende år afklaredes situationen. I disse politisk set rolige år, hvor Peder Schumacher øgede sin indflydelse, var Worm dog udelukkende optaget af sine studier.

Men også på dette område kunne den nye tid spores. Københavns universitet havde haft en af sine mest strålende epoker i begyndelsen af og omkring midten af det syttende århundrede; imidlertid var glansen så småt begyndt at blegne; den rige banebrydende forskning inden for mange, specielt naturvidenskabelige områder var efterhånden ved at ebbe ud; der var naturligvis flere årsager hertil, f.eks. et generationsskifte med for ringe ny rekruttering, samt mangel på forskermuligheder ved universitetet; hertil kom så som noget væsentligt, at den gejstlige dogmatisme efter 1620'erne i stigende grad lagde fri forskning hindringer i vejen; også statsforandringen i 1660 fik følger for universitetets muligheder for at drive fri forskning; stiltfærdigt, men sikkert udstrakte statsmagten sit ønske om kontrol med befolkningen til også at gælde universitetet. Stagnation blev resultatet, hvad der førte til, at nogle af de største begavelser enten ikke fik muligheder for at folde sig ud eller foretrak at gå til udlandet. Da Worm i 1663 kom til universitetet har denne tilbagegang, som skulle fortsætte langt ind i det at-

tende århundrede, næppe været synderlig mærkbar. Adskillige lærde virkede ved universitetet og kastede stadigvæk glans over det, således f. eks. Thomas Bartholin (medicin), Rasmus Bartholin (medicin og naturvidenskab), Ole Borch (filologi og botanik), P. H. Resen (jura), Rasmus Winding (jura) o. a.; inden for teologien, universitetets egentlige hoveddisciplin, sporede nedgangen nok i højere grad; som leder af fakultetet stod Sjællands biskop Hans Svane, hvis omfattende arbejde inden for kirken og statsstyrelsen dog ikke levned ham megen tid til universitetsarbejdet; blandt de øvrige teologiske professorer kan nævnes følgende, der i kortere eller længere perioder må have været lærere for Jacob Worm: Rasmus Brochmand (d. 1664), Jørgen Eilersen (latiniseret til Georgius Hilarius), Christian Steenbuch (hebraisk) og Matthias Foss (fra 1665); nært knyttet til fakultetets arbejde var den tidligere Slagelse-rector Jens Bircherod (græsk), Bertel Bartholin (eloquentia) og Hans Zoëga (logik).

I forbindelse med Jacob Worm samler interessen sig nok ganske særlig om den teologiske professor Christian Nold (1626–1683); i sin ungdom havde han en tid lang været hovmester for den bekendte rigsråd Otte Krags børn; Krag hørte til blandt de mest konservative og utilfredse danske adelige; muligvis har hans udprægede uvilje over for det nye styre præget Christian Nold og gjort også ham skeptisk. Da han i 1666 udsendte sin »*Logica recognita*«, havde han ladet et par sætninger smutte ind, der af myndighederne blev tolket som indirekte angreb på regeringsformen²², endskønt Nold havde garderet sig ved at anbringe sine sentenser som led i falske syllogismer; denne bortforklaring blev ikke taget for gode varer, idet den enkelte sætning, selv om den var del af en falsk slutning, jo ikke behøvede at være forkert. Under alle omstændigheder fandt man det forkasteligt at anvende slige eksempler i en lærebog beregnet for studenterne, hvorfor staten nedsatte en undersøgelseskommission, hvor Hans Wandal førte forsædet, og det endte naturligvis med, at Nold blev afskediget på gråt papir (23. juli 1667).

Det er givet, at denne afskedigelse, et af de første tegn på en begyndende politisk ensretning af universitetet, må have vakt opmærksomhed blandt de studerende; i et af forhørene over Jacob Worm kommer generalfiskalen da

også ind på denne begivenhed og spørger Worm, om han vil forsvare det standpunkt, at afskedigelsen af Nold var udslag af tyranni; Worm udtalte dog, at han anså denne afskedigelse for velbegrundet og altså ikke tyranni²³.

Nold blev afløst som professor af Mauritius Kønning, der allerede havde virket nogle år ved universitetet som privat forelæser i filosofi; han havde blandt andet beskæftiget sig med Descartes' filosofi, hvad også den ovenfor nævnte Rasmus Bartholin gjorde; formentlig under indflydelse af disse to lærere kom også Jacob Worm ind på den cartesianske filosofi, hvormer mere i det følgende.

Inden for kirkestyrelsen indtraf der en væsentlig ændring i Worms studietid; i 1668 døde ærkebiskop Hans Svane, der blev efterfulgt af Hans Wandal, der i et og alt var tilhænger af et rendyrket absolutistisk styre; allerede i 1663 var han begyndt på udsendelsen af sit store statsteoretiske skrift »*De Juris regii*« (I-VI, 1663–72), i hvilket han helt forkaster et demokratisk styre; kongen betragtes som Guds direkte stedfortræder på jorden; et sådant standpunkt fører konsekvent til, at opposition imod kongerne, selv i de tilfælde hvor de praktiserer den mest utålelige form for undertrykkelse af en befolkning, må stemples som direkte opsætsighed mod Gud; enhver oprørske holdning var derfor religiøst syndig og strafbar; på samme måde som et menneske ikke kan gøre indvendinger imod Guds vilje, må det acceptere kongernes skalten og valten. Efter Wandals mening er kongerne ikke ansvarlige over for undersåtterne, men kun over for Gud. Dette gjaldt ikke blot på det politiske område, men kongemagten sad ifølge Wandal også inde med den højeste myndighed på troens og gudsyrelsens område, hvorfor det tilkom kongerne at afgøre religiøse tvivlsspørgsmål, vælge præster og biskopper og indsætte dem i deres embeder. Hvis styret var for hårdt og utåleligt, havde undersåtterne ingen anden mulighed end at bede og at angre de synder, som havde fremkaldt den guddommelige vrede, der havde ført til straffen gennem en hård tyran. Den guddommelige retfærdighed lod sig ikke bestride. Kritisk virksomhed kom aldeles ikke ind i billedet; den eneste måde, hvorpå man kunne slippe for en tyran, var ifølge Wandal udvandring. Tålmodighed, lydighed og underkastelse burde være det naturlige for en borger i en sådan teokratisk stat²⁴.

Wandal var ikke ene om disse tanker; de genfindes i tidens skrifter i og

uden for Danmark, specielt i den protestantiske verden; de kan således påvises i så forskelligartede arbejder som Peder Schumachers *Kongelov* og Kingos poetiske hyldestidigte til kongen, allerede yderst konsekvent i det store »*Hosianna*« til Christian Vs salving 1671.

Det er derfor forståeligt, at man havde ladet Wandal føre hovedangrebet imod Nold, hvis spidsfindige selvforsvar Wandal fejede til side under idelige henvisninger til sit eget storværk om den kongelige ret. Nolds afskedigelse blev symptomatisk nok fulgt op af et regeringsdekret til universitetet om grundig censur af alle skrifter inden trykningen²⁵.

I Wandals statsteori ligger der ydermere et skarpt angreb på de reformerte; kalvinismen gik nemlig ud fra den modsatte thesis, at statsmagten havde sit udspring i folket; de reformerte var derfor tilhængere af en demokratisk forfatning, hvilket havde ført til heftige stridigheder med lutheranerne; allerede biskop Jesper Brochmand havde afvist de reformertes demokratiske kætterier, og Wandals arbejde er i denne henseende blot en systematisering af Brochmands tanker. Da de franske huguenotter under Christian V, hvis dronning var reformert, ansøgte om tilladelse til at bosætte sig i Danmark, udarbejdede fire biskopper, bl. a. Hans Bagger og Søren Glud, Worms argeste antagonister, skarpe modskrifter til regeringen med krav om afvisning af et sådant privilegium, der da heller ikke blev bevilget i denne omgang.

Man kan ikke i detaljer følge Jacob Worms stillingtagen til disse problemer; men om hans fundamentale standpunkt kan der ikke herske tvivl. Han har ganske tidligt sluttet sig helt og ubetinget til de wandalske tanker. Hans udgangspunkt som politisk digter afviger ikke på nogen måde fra f. eks. Thomas Kingos; han var, i lige så høj grad som sin stedfader, tilhænger af den uindskrænkede, af Gud indstiftede enevoldskongemagt. Worms hele holdning til tilværelsen er dikteret af hans lutherske teologi, der fik ham til med samme energi at forkaste de reformertes statsteorier som Descartes' filosofi. Hans situation er derfor, hvor paradoksalt det måske kan lyde, principielt den lovlydige, kongetro og yderst loyale borgers; for at forstå Worms mærkelige forfatterskab til bunds er dette udgangspunkt nødvendigt at fastholde; det er årsagen til, at hans satirer, i det øjeblik de bevæger sig fra det privatiserende til det politiske, svækkes af en indre

fundamental splidagtighed: han blev som politisk satiriker så at sige tvunget bort fra det principielle over til det personlige, fra helheden til den underordnede og ofte tilfældige detalje; hovedparten af Worms politiske satirer er derfor rettere personsatirer om statsmænd; først i sin allersidste satire gør han sig i nogen grad fri af sin teologiske statsfilosofi og skaber om end på uholdbare synspunkter en mere universal satire, præget af radikal opposition.

Vi vender nu tilbage til Worms akademiske løbebane. Efter at have bestået adgangseksamenen til universitetet skulle han efter tidens skik vælge sig en privatpræceptor, hvis opgave var at hjælpe studenten med hensyn til tilrettelæggelsen af studiet. Valget faldt for Worms vedkommende på professor, dr. Thomas Bartholin. Imidlertid havde Bartholin i realiteten været fritaget for at undervise siden 1661, og han opholdt sig for det meste på sine godser; Worm har derfor næppe modtaget impulser fra denne mand; desuden lå hans interesser på et helt andet område end det medicinske. Præceptorinstitutionen var blevet indholdsløs.

Allerede den 24. maj 1664 blev han baccalaureus²⁶; blandt de studenter, der tog graden sammen med ham, er det interessant at se flere fjender af ham; det er Gerhardus Hermann Schröderus (nr. 2 på listen), Griffenfelds fætter fra Roskilde, Iohannes Olai Baggerus (nr. 21), der er identisk med biskop Hans Bagger, Griffenfelds svoger, og endelig Casparus Schøller, der også hørte til den griffenfeldske kreds.

Godt to år efter, den 4. juni 1666, blev Worm teologisk kandidat, og den 20. januar 1667 holdt han sin dimisprædiken, hvorpå han afsluttede sine læreår med at tage magistergraden den 28. juni 1667, ved hvilken lejlighed han blev creeret af Rasmus Bartholin og gjorde sig bemærket ved at holde takketalen på græske og hebraiske vers²⁷.

Blandt kandidaterne var der ved denne lejlighed den designerede professor i hebraisk og syrisk Olaf Eriksen Torm, der var Griffenfelds svoger; endvidere bemærker man Christopher Egbye, der blev rektor i Holbæk. I senere satirer langede Worm ligesom i forbifarten ud efter både Torm og Egbye, mens de ovennævnte studiekammerater blev genstand for hans mest bidende spot.

Med afslutningen af denne akademiske uddannelse havde Worm kvalificeret sig til enten en universitetsstilling eller til en smuk karriere inden for kirken; og det så meget mere som han ikke havde ladet sig nøje med sit brødstudium, men havde givet sig tid til at udarbejde en række disputatser. En sammenligning med andre studenter godtgør, at Worm har været en af sin tids allerhyppigste disputatorer, idet der er bevaret 21 trykte disputatser fra hans hånd:

- 1 1665 15/3 *Natura syllogismi cryptici manifestata*. Resp.: Christophoro Wallefontano. (BD.I,913).
- 2 ? 8/9 *ΔΕΚΑΣ indicia civilis perexiguo pronunciatorum moralium fasciculo exhibita*. Resp.: Erasmus Strangii Nak-Skov. (BD.I,987).
- 3 1665 11/11 *Cogitata quædam theologica discursive digesta*. Resp.: Jano Petri Holmio. (BD.I,106).
1665-1666 *ΔΕΚΑΣ paradoxorum philosophicorum I-V (= nr. 4-5, 7-9 nedenfor)*. (BD.I,902).
- 4 1665 2/12 I. Resp.: Jano Petri Holmio.
- 5 1666 14/1 II. Resp.: Elia Andreæ Lundforlundio.
- 6 1666 7/4 *Camoena monadica seu nova omnium disciplinarum in unam coalitio*. Defend.: Petro Muncgardo. (BD.I,902).
- 7 1666 20/6 III. Defend.: Paulo Nicolai Danchelio.
- 8 1666 27/6 IV. Defend.: Petro Muncgardo.
- 9 1666 14/7 V. Resp.: Erasmo Strangii Postsylvano.
- 10 1666 26/7 *ΣΤΙΧΕΙΟΗΘΥΙΧ Ante-Cartesiana, seu principia physicæ Cartesianæ ad amussim veritatis æqvata*. Resp.: Laurentio Henrici Pontoppidano. (BD.I,893).
1666 *Tetras dissertationum philosophicarum tenebrosam lucis formalitatem ex abscondita naturæ in profundo latentis ac distractarum sententiarum caligine in perspicuum produ-cens ita ut. (Fællestitel for disputatserne nr. 11, 13-15; forordet er dateret januar 1667)*. (BD.I,902).
- 11 1666 7/8 I. *Caliginosa lucis natura, ex novis principiis ΘΕΤΙΚΩΣ, et compendiose dilucidata*. (Denne disputats foreligger tillige

- i et særtryk med afvigende titelblad, hvorpå det oplyses, at den er forfattet »Pro Stipendio Scheliano«. Resp.: Paulo Johannis Læto. (BD.I,943).
- 12 1666 14/8 *Existentia particularum indivisibilium* ΘΕΤΙΚΩΣ, et APNHTΙΚΩΣ demonstrata. Resp.: Christiano Jacobi Noviomago. (BD.I,943).
- 13 1666 27/8 II. *Caligo lucis Epicureæ et Cartesianæ e caligine in lucem producat*. Defend.: Cornelio Paulino.
- 14 1666 13/9 III. *Eclipsis lucis deambulatoriæ seu Peripateticæ prævisa et demonstrata*. Defend.: Friderico Halvardi Hesselbjergio.
- 15 1666 22/9 IV. *Natura radiorum*. Resp.: Henningio Sigvardi Munchio.
- 16 1667 3/1 *Natura signaculi in aperto posita, seu de forma omnium corporum naturalium*. Defend.: Friderico Severini Clementino. (BD.II,113).
- 17 1667 3/8 *Judicium de nonnullis philosophantium effatis*. Defend.: Fecchone Auchovio Binichman. (BD.I,893).
- 18 1668 4/4 *Judicium de natura logices*. Resp.: Severino Kaalund Joannis. (BD.I,904).
- 19 1668 16/9 *Judicium de natura metaphysices*. Resp.: Daniele Joannis Hvedingio. (BD.I,929).
- 20 1668 21/10 *Diatrise græco-philologica*. Defend.: Matthia Matth. Mørchio. (BD.I,86).
- 21 1668 14/11 *Diatrise philologico-historica sive Talmudis Hierosolymitami et Babylonici recensens ac manifestans*. Defend.: Severino Nicolai Brabantino. (BD.I,591).

I sin selvbiografi, skrevet til biskop Søren Glud 1677, erklærer Worm, at han har udsendt 22 disputatser; ovenstående fortegnelse rummer kun 21, men nr. 11 findes som nævnt i to tryk med forskellige titelblade, så det er muligt, at Worm har talt den dobbelt; han medregner imidlertid ikke de to utrykte disputatser til kong Frederik III; intet tyder på, at de er blevet forsvaret på universitetet; han har simpelthen skrevet dem til kongen for at bringe sig i erindring med hensyn til et embede; afomfang indtager disse to dis-

putatser også en særstilling, idet de i modsætning til flertallet af de trykte disputatser, der er yderst kortfattede, er omfangsrige afhandlinger.

Det er ikke meningen at gennemgå Worms disputatser her, for de har ingen relation til hans digtning. De er endvidere også uden selvstændigt videnskabeligt sigte; der er blot tale om kommunitetsdisputatser; disse består ofte kun af teser, som præses formulerede, og som han selv forsvarede sammen med respondenten ved de disputerøvelser, som foregik på kommunitetet; kun ganske få af disputatserne er af et sådant omfang, at de kan karakteriseres som afhandlinger. Man skal næppe vente at støde på noget selvstændigt nyt i disse disputatser, de kan bedst betragtes som en art skriveøvelser, ved hvilke præses fremsætter og forsvarer meninger uden at ville præteredere at bringe noget personligt ind i billedet i form af ny erkendelse; det var det metodiske, det formelle, som var det centrale ved disse øvelser. Men helt uden betydning for Worm-forskningen er disputatserne dog ikke, for de er i stand til at supplere os med en del ikke uinteressante oplysninger om forfatteren i en periode, hvor vi ellers kun har universitetsmatriklens tørre data.

Emnerne for alle disse disputatser er i det hele ikke overraskende eller på nogen måde anderledes end hos tidens andre flittige disputerstudenter, der dog langt fra var så talrige, som det ofte antages. Hovedvægten ligger så afgjort på teologi og filosofi og trivialfagene; filosofisk, men grænsende til fysikken, er disputats nr. 16, der handler om elementerne; et par drøfter logiske problemer, således nr. 1 (om syllogismer), medens nr. 18 beskæftiger sig med logikken på mere alment plan; på overgangen til det teologiske står disputats nr. 19 om metafysikkens væsen; de egentlige teologiske disputatser er fem i tallet; der er også her tale om en mere almen disputats (nr. 3), og der er to, der drøfter det religionsfilosofiske problem i forbindelse med skabningen (nr. 11 og 15), én disputats består af kritisk-eksegetiske bemærkninger til Bibelen (nr. 20), og endelig er der en filologisk-historisk disputats om Talmud (nr. 21), hvor Worm nærmer sig Frederik III's interesseområder. Om filosofiske emner findes der ikke mindre end 12 disputatser, men heraf er de 10 rigtignok ikke andet end de nævnte »tese-disputatser« (nr. 2, 4-9, 13-15); i disse tilfælde er der kun tale om oplæg til de obligatoriske disputerøvelser på kollegierne. Noget mere interesse er der

knyttet til to af de filosofiske disputatser, nemlig nr. 10 og 17, idet de begge to er skrevet imod Descartes' filosofi; der er her tale om to af de tidligste afhandlinger i Danmark om denne filosof, der dog ikke var helt ukendt ved universitetet, om end kun diskuteret med forsigtighed. To af universitetets mere kendte professorer havde beskæftiget sig med ham, og det er sandsynligvis under deres indflydelse, at Worm som student vovede sig i lag med denne filosofi; medicineren og fysikeren Rasmus Bartholin havde så tidligt som 1651 behandlet Descartes' geometriske og matematiske principper og var i det hele positivt indstillet over for i hvert fald denne side af den franske filosofis virke, måske som en reaktion imod det meget ensidigt teologiske københavnske universitet, hvor logik, metafysik og teologi var ved at fortrænge de naturvidenskaber, der havde kastet så megen glans over universitetet.

Gennemgående synes teologerne ikke at have villet tage Descartes op til drøftelse. En undtagelse var professor Mauritius Kønig, der på en udenlandsrejse havde sat sig ind i hans filosofi, og efter sin hjemkomst holdt han flere forelæsninger ved universitetet om Descartes; han begyndte i 1663 med filosofiske forelæsninger, men først i 1667 fik han plads i fakultetet, da han udnævntes til teologisk professor; men forelæsningerne om Descartes er netop faldet i Worms studieår; Kønigs skrifter er imidlertid gået tabt, således at man ikke kan konstatere, hvordan hans stillingtagen har været, men i betragtning af hans udnævnelse til professor i teologi må man nok regne med, at han har stillet sig fuldstændig afvisende over for Descartes, i hvert fald med hensyn til de fundamentale principper²⁸.

Denne afvisende holdning var i hvert fald Jacob Worms standpunkt, hvilket ikke kan forbavse, når man tager hele hans uddannelse og dermed hans teologiske baggrund med i betragtning. Det ville have været nok så overraskende, om han havde kunnet finde et kompromis mellem sin lutherske teologi og de cartesianske principper! Disse to disputatser viser således blot, at Worm dog var orienteret om strømninger inden for samtidens filosofi.

Det kan under ét slås fast, at Worm i sine disputatser ikke anfægtede de tanker, som var dominerende ved Københavns universitet; han gjorde sig ingenlunde udtilbens, tværtimod var det vel netop hans hensigt, at denne disputats-indsats skulle åbne ham muligheder for en ansættelse ved universitetet, hvis han skulle føle trang til at gå den vej.

For en ung student af ubetydelig herkomst og af ringe økonomiske midler var det af væsentlig betydning i løbet af studietiden at skaffe sig virksomme patroner blandt formående folk; tidens ansættelsespraksis gjorde en sådan fremgangsmåde bydende nødvendig, og Worm afveg heller ikke i denne henseende fra normen af fattige studenter; det er muligt at få et vist indblik i hans bestræbelser i denne retning ved at undersøge disputaternes dedikationer, men man må regne med, at han utvivlsomt også har fulgt denne virksomhed op ved personlig kontakt; dog herom tier kilderne.

Worms første disputats er tilegnet ærkebiskop Hans Svane, hans præceptor Thomas Bartholin samt faderen Peder Worm; med denne cadeau havde Worm gjort sin skyldighed over for familien og præceptoren, mens man måske nok har lov at lægge lidt mere i tilegnelsen til kirkens primas, som Worm jo allerede havde hyldet i et digt. Interessantere er det dog, at han tilegner disputaterne nr. 11 og 13–15 til Peder Reedtz, der som rigskansler tillige var universitetets patron, og til ærkebiskop Hans Svane og til Peder Schumacher! Det kan synes påtrængende, og efter vor indstilling ville en sådan anmasselse i tilstrækkelig grad forklare, at Peder Schumacher ikke hjalp Worm, men det var nu engang gængs praksis i den tid, at man uden skrupler udnyttede selv en så svag forbindelse som den wormske til Peder Schumacher, uden at modtageren af den grund tog det ilde op; Worm skulle da også senere gentage sin henvendelse til Griffenfeld. Så vidt man i dag kan skønne, synes Worms bestræbelser på at vinde sig mæcener blandt stormændene ikke at have givet noget større positivt resultat; men selv har han næppe skænket denne side af sagen så megen opmærksomhed, eftersom han havde vundet fodfæste på højeste sted; disputats nr. 19 er – ligesom de to utrykte – tilegnet kong Frederik III, der fattede interesse for denne højtbegavede og flittige teolog.

Man må gå ud fra, at Worm også har haft en finger med i spillet i de ikke få tilfælde, hvor han har overladt dedikationerne til respondenterne; således tilegnes nr. 12 bl.a. Peder Resen, nr. 17 atter til Peder Reedtz, Thomas Bartholin o. fl., nr. 18 er bl.a. dediceret Peder Reedtz og Peder Resen, mens nr. 20 og 21 bl.a. er tilegnet professorerne Jacob Bircherod og Christian Ostenfeld.

Det var kongen, den højeste administrations folk, ledende skikkelser på

universitetet og i kirken, som Worm henvendte sig til; de var alle enevældens mænd.

Endvidere kan man af disse disputatser konstatere, at Worm i hvert fald i første halvdel af 1666 synes at have boet på Walkendorffs kollegium; sandsynligvis har han før og efter denne periode boet på Regensen; endnu hans sidste disputats fra 1668 viser dette.

Worm understreger ofte, at hans fader var fattig, således at han næppe har fået megen økonomisk hjælp hjemmefra; trykningen af de mange disputatser, som der næppe kan have været synderligt salg i, var en bekostelig affære, men en nødvendig investering i fremtiden på samme måde som den kostbare magisterpromotion (hvor Worm dog slap for at betale på grund af fattigdom). Indirekte kan man vist vove at slutte, at Worm trods alt må have modtaget nogen hjælp fra hjemmet, for det er påfaldende, at han efter faderens død kun udsender tre disputatser og meget pludseligt akcepterer en aldeles ubetydelig stilling som rektor for den lille latinskole i det hensygnende Slangstrup; det har formentlig bl. a. været økonomiske grunde, der tvang ham til at søge et så elendigt embede. De to store disputatser til Frederik III nåede han ikke at få trykt, men de blev overleveret kongen i manuskript. Universitetet havde dengang den smukke skik at give hver disputator 2 skilling pr. disputats til trykningen, og én gang fik Worm Christen Scheels stipendium til trykning af en disputats, nr. 11. Men der kan ikke være tvivl om, at Worm alt i alt har ofret større summer på disputatserne, end han nogen sinde fik ind.

Det har imidlertid ikke udelukkende været økonomiske grunde, der i 1670 bevirkede, at Worm ilsomt måtte bryde op fra universitetet og fra København for at slå sig ned i et ynkverdigt provinshul, som var ganske under hans akademiske værdighed, hvorom senere.

Disputatserne var nemlig en så energisk og målbevidst indsats, at man roligt kan slutte, at Worm i disse år har sat alt ind på at skabe sig et navn med henblik på fremtiden. Der er intet, der tyder på, at han har brugt tiden til at politisere, tværtimod peger alt på, at han har brugt al sin tid på studier og diskussioner med ligesindede studenter; en del af disse optræder som respondenter og defendenter på hans disputatser; man kan finde frem til atten studenter, men flertallet af dem dukker aldrig op igen i hans

levned. Skolekammeraten Rasmus Strangesen optræder to gange som respondent (nr. 1 og 9), og det samme gør Jens Pedersen Holm (nr. 3 og 4), der sandsynligvis var en søn af Slagelse skoles rektor; også Peder Munkgaard optræder to gange (nr. 6 og 8), han var vistnok en broder til den Poul Munkgaard, som Worm senere skulle hegle igennem, fordi han fik succes ved at gifte sig med en slægtning til Griffenfeld. Nogle af Worms respondenter udarbejdede selv disputatser, således Christopher Wallefontanus tre og Cornelius Paulinus en, men Jacob Worm har ikke ydet gentjeneste ved at respondere for dem, lige så lidt som det ses, at han har responderet for andre.

Rasmus Strangesen er den eneste, som dukker op i hans senere liv, på skæbnsvanger vis. I det hele kender man kun lidt til Worms kammerater i studieårene, fordi det var et besværligt og ubehageligt bekendtskab at have; det kunne bringe folk i vanskeligheder; det er typisk, at de mænd, der blev indblandet i processen, alle præciserede, at de i deres studietid nok havde hørt om Jacob Worm og nok vidste, hvem han var, sådan da, men der var overhovedet ingen, der nogen sinde havde talt med ham, de kendte ikke hans meninger, havde ikke hørt derom osv. Selv om universitetet var lille og studentertallet ringe, behøver det naturligvis ikke i alle tilfælde at være usandt, thi Worms skarpe tunge kan nok have holdt lidt jævner begavede og mere fredsommelige studenter på afstand; præsten Laurids Knudsen Trøstrup betoner meget kraftigt, at han dengang ikke kendte Worm personligt, og det kan muligvis stemme; det fremgår af forhørene, at han kan have lært Worm at kende ved sit ægteskab, idet begge blev gift ind i præsteslægten Zeuthen fra Odense.

Worms ægteskab synes dog at bygge på forbindelser, der blev knyttet i studietiden på universitetet. Den nævnte familie Zeuthen var nært forbundet med en anden fynsk præsteslægt, Achton; netop i de år, hvor Worm studerede, befandt der sig ikke mindre end fem repræsentanter fra denne familie ved universitetet: Laurentius Jacobsen Achton (student 1661) og hans broder Christian (student 1665); i maj 1664 immatrikuleredes deres to fætre Axel og Jacob Lauridsen Achton; af disse fire blev Christian Achton student fra Viborg, hvad der efter alt at dømme må betyde, at han efter faderens død i 1643 – han havde været sognepræst i Østrup på Fyn – kom i huset hos onklen Anders Christensen Achton i Viborg, Jacob Worms

senere svigerfader; denne Viborgpræst var gift med Maren Jensdatter Zeuthen fra Odense; det kan yderligere konstateres, at en anden student af navnet Achton, nemlig Jacob Henriksen Achton, blev dimitteret fra Viborg (1669); hans fader var Henrik Chr. Achton, der var præst i Frørup; også han var gift ind i Zeuthen-familien; efter hans død blev konen, Anna Zeuthen, gift med eftermanden Cort Arentsen, der derved lærte Worm at kende og senere skulle dukke op i hans historie sammen med den nævnte Laurids Knudsen Trøstrup; sidstnævnte blev 16. oktober 1670 gift med Birgitte Andersdatter Riber, hvis moder var Sidsel Jensdatter Zeuthen, en søster til Jacob Worms senere svigermoder og til Cort Arentsens kone. Man kan formentlig nok regne med, at Jacob Worms forbindelse med Achton-slægten er blevet knyttet på universitetet gennem de fem fætre, selv om det ikke direkte kan bevises²⁹.

Det er ovenfor antydnet, at Worms forhold til universitetet ikke var af den art, at det kan siges at være tilstrækkeligt belyst ved omtale af eksaminer og disputater. Ganske vist siger hans eksamenspapirer og anbefalinger fra universitetet, udstedt i 1677 da han overtog Anders Christensen Achtons kald i Viborg, intet som helst negativt om dette tilsyneladende dydsmønster af en student; de er affattet i den ved sådanne lejligheder obligatoriske svulmende stil, så at man umuligt kan trænge bag om tiraderne og se, hvad universitetet eventuelt kunne antyde; der er intet at spore. Og dog var der noget, som de kunne have sagt.

Rektors og professorernes tavshed skyldes nemlig ikke, at de ikke vidste mere, end de så højstemt gav udtryk for; men deres viden hørte ikke hjemme på et eksamenspapir, hvis adressat var Worms foresatte, biskoppen i Viborg. I 1677 var Worm almindelig kendt som satiriker, og han var i den ejendommelige situation for en politisk satiriker i et enevældigt land, at han ikke behøvede at lægge så overvætted meget skjul på, at han vitterlig var satirisk forfatter; årsagen til denne besynderlige situation var nemlig den, at hans hidtidige hovedoffer, Griffenfeld, netop var blevet styrtet året i forvejen og dømt på anklager, der i det hele og store svarede til de wormske angreb. Worm har næppe kunnet undgå at betragte kanslerens fald som et resultat af hans afsløringer. Han kunne sidde i Slangerup og med rette triumfere: Hvad sagde jeg? Men professorerne må i disse år ved mødet med wormske

satirer unægtelig være kommet i tanker om, at det var den selv samme mand, som i sin studietid havde dyrket satirens kunst, og det imod de sacrosancte professorer!

At dette er tilfældet, fremgår af generalfiskalens forhør den 8. januar 1681; det var lykkedes forhørslederen at få opsporet, at Worm tidligere havde været straffet som student på grund af mistanke for at have forfattet et *antiprogramma* imod professorerne; Worm replicerede, at han dengang var blevet straffet med urette, for det var en anden student, der var forfatter til dette skrift; hvilket man har lov at betvivle, thi Worm kommer straks i tanke om et par sentenser derfra, og det er netop det samme, han gør ved de satirer, som han i forhørets begyndelse nægter at være forfatter til, men som han dog må vedkende sig i slutningen af det; hans teknik er ens, først afviser han energisk og forarget at være ophavsmand, men han kender skam godt satirerne, ja han husker sågar et par brokker, et par vers. Men haps! er generalfiskalen og giver sig til at bore. I dette tilfælde spørger han sporenstregs, hvorfor specielt Worm skulle komme under mistanke for dette antiprogramma, hvortil Worm undvigende svarer:

Hand slutter self formedelst hand tilforn af Juvenal *fervore* hafde forset sig lidet og derfor udstaadt sin straf og det derfor schulle synis saa som hand self villet hefne den schade.

Vendingen »af Juvenal *fervore*« må vel forstås sådan, at Worm allerede tidligere havde skrevet en satire af en eller anden art, enten imod professorerne, studenterne eller om noget andet en akademikus utilbørligt. På generalfiskalens spørgsmål om, hvorfor han så den første gang blev straffet, svarer Worm ifølge referatet blot således:

Først hand schref en *Disputation* af titul: *Cogitata Theologica* som blev approberet af *Magister Foss*.

Ikke underligt, at generalfiskalen vil have dette uddybet, han vil vide, om Worm blev straffet uden grund, hvortil Worm atter svarer kortfattet:

Foss approberet den [dvs. disputatsen] og der var intet imod *veritatem*, men imod *Definitiones logicas Brochmanni*.

Mon ikke realiteterne har været noget i retning af, at Worm har skrevet en disputats, som han fik kasseret på grund af formelle fejl; da han aldrig var i tvivl om sine egne kvaliteter, har han næppe kunnet dy sig for at skrive en satire, der eventuelt har været rettet mod magister Matthias Foss. Hvis de øvrige professorer har støttet Foss, er det meget sandsynligt, at Worm også er forfatter til det omtalte antiprogramma imod professorerne.

Dette er alt, hvad der kan findes om denne sag; den har vist ikke været behandlet på højt plan, thi Worm forekommer ikke i Regensens eller universitetets retsprotokoller. Desværre gør generalfiskalen ikke mere ud af sagen, hvilket kan skyldes, at Worms svar ikke passede ind i hans taktik. Han var en dreven forhørsleder og havde hurtigt luret Worm. Han har ønsket at få Worm til at hævde, at han sandelig aldrig havde skrevet satirer mod professorerne, det ville han give sin ed på; og når man var kommet så vidt, ville generalfiskalen forelægge Worm sit materiale og gribe ham i en håndgribelig løgn. Denne taktik havde han anvendt i forhøret den 21. december med stort held; dengang benægtede Worm, at han nogen sinde var kommet med fordægtige hentydninger til statens ledende politikere, Worm kunne simpelt hen ikke forestille sig noget sådant! Hvorpå generalfiskalen lagde det skæbnsvangre brev fra Worm til Rasmus Strangesen på bordet. Worms indrømmelse af, at der i sin tid var noget, berøver generalfiskalen muligheden af at gentage denne fremgangsmåde, så han lader mildt Worm slippe ud af klemmen ved at give ham lov til at påstå, at det hele blot beroede på et definitionsspørgsmål.

Selv om sagens aktstykker nu er forsvundet, og man derfor ikke kan overskue dens virkelige omfang, har man på fornemmelsen, at man trods alt står ved noget meget vigtigt i Worms levned. Det er ikke urimeligt at tænke, at denne hans trang til at skoptisere måske har kostet ham hans muligheder for en karriere ved universitetet; de mange disputatser fik ikke professorerne til at glemme dette intermezzo. De mænd, der skulle have hjulpet ham frem, lagde ham på is. Men herved er Worms opposition snarere blevet forstærket.

På dette tidspunkt havde han næppe selv forstået denne sammenhæng. Hans liv var idel succes; ved disputatserne havde han vundet kongens bevågenhed, der blev yderligere bestyrket ved, at han fik lejlighed til at

prædike på latin for kongen til dennes tilfredshed³⁰. Denne kongelige gunst vurderede Worm så højt, at da han efter faderens død i 1668 fik et smigrende tilbud fra en »ausnehmend geschickten Mann« om at påtage sig stillingen som hovmester for nogle unge adelsmænd, der skulle på den obligatoriske udenlandsrejse til Vesteuropa, afslog han dette tilbud³¹, der dog ville have sat ham i stand til selv at fuldende sin uddannelse med det eneste, der endnu manglede: dannelsesrejsen til udenlandske universiteter. I den givne situation opfattede Worm det som et sidespor, det ville være tidsspilde, han måtte udnytte mulighederne, mens de var der.

Trods denne forudseenhed kom han alligevel for sent. Han havde sat alt ind på Frederiks III's gunst. Med denne konges død i februar 1670 svandt alle hans muligheder for at få et godt embede bort for lang tid.

II.
JACOB WORM OG THOMAS KINGO

1. OPTAKT

Kun et års tid efter at Worm var blevet magister, indtraf den første af en række begivenheder, der på kort tid skulle gøre det af med hans forhåbninger om, at hans energiske akademiske indsats skulle blive belønnet med en glimrende karriere inden for kirken eller universitetet.

Den første begivenhed var faderens død, der indtraf i juli 1668. Dette dødsfald førte til et åbent brud med faderens kapellan Thomas Kingo, og fra Worms side udviklede forholdet sig til et nærmest manisk had. Da dette fjendskab fik afgørende følger for Jacob Worm og for hele den wormske familie, vil det være nødvendigt at prøve på at finde frem til de motiver, Jacob Worm kan have haft til den bitre forfølgelse af Kingo, som blev fjendskabets synligste resultat. En mindre tydelig, men nok så reel konsekvens af striden var, at Jacob Worm skabte sig betydelige fjender, som bremse hans karriere.

Som udgangspunkt for en skildring af forholdet mellem de to mænd, må man nok gå ud fra, at den ærgerrige akademiker Jacob Worm næppe har haft synderlig respekt for sin faders kapellan, der aldrig nogen sinde havde gjort sig gældende som disputator, og som end ikke var magister.

Kingo var otte år ældre end Worm; begge blev de teologiske kandidater i en alder af 24 år (henholdsvis 1658 og 1666), men med denne eksamen afsluttede Kingo sin akademiske løbebane; han havde åbenbart ingen ambitioner i den retning. Under svenskekrigen var han huslærer, først hos forvalter Jørgen Sørensen på Frederiksborg, dernæst (1659–61) hos fru Lene Rud på Vedbygård i Løve herred, senere også for Carsten Hansen Atkes børn på Sæbygård, hvor Atke var rentemester Müllers forvalter; da Peder Worm på grund af svagelighed trængte til en kapellan, fik han Kingo til at overtage embedet, og den 17. august 1661 blev Kingo ordineret i Køge, og det må formodes, at han straks har slået sig ned i præstegården i Kirke-Helsing. Han kunne næppe gøre regning på nogen storartet karriere inden

for den danske kirke, da han ikke engang var magister; denne grad var i al almindelighed en forudsætning for at blive latinskolerektor eller købstadpræst. Kingo synes ikke at have gjort noget forsøg på at genoptage sine af krigen afbrudte studier, hvorfor han formentlig havde slået sig til ro med tanken om at tilbringe sit liv som landsbypræst. Dette ville have været reglen, men datidens ansættelsessystem havde unægteligt indbygget meget væsentlige undtagelsesmuligheder. Den 1. februar 1663 fik Kingo, vist ved kansler Peder Reedtz' mellemkomst, lejlighed til at prædike på latin for kong Frederik III, der havde en mærkelig, men udtalt svaghed for latinske prædikener, og Kingos prædiken faldt så heldigt ud, at det blev ham betydet, at han kunne søge sig et kald. I 1664 indsendte han derfor en ansøgning om ventebrev på Slangerup, der dengang var en købstad, og den 10. april 1665 udstedtes det ønskede brev på det endnu ikke ledige kald¹. Dermed havde Kingo opnået mere, end hans akademiske papirer stod til; nu ville det have været passende at følge succesen op ved at tage magistergraden, men det gjorde han ikke. Netop i denne periode, 1665–68, hvor Kingo efter alt at dømme nød livet i fulde drag i Vestsjælland, satte Jacob Worm alt ind på at vinde laurbær som akademisk disputator; i hans øjne kunne en mand som Kingo være mere end tilfreds med det meget ubetydelige Slangerup-kald; derimod stod der ham selv helt andre muligheder åbne. I en mandejævning på kvalifikationer ville Worm afgjort gå af med sejren, ja selv som digter behøvede han ikke at vige for Kingo, idet han gentagne gange havde vundet sig ry som digter på de klassiske sprog. Han behøvede ikke i nogen henseender, mente han, at cedere Kingo.

I Slangerup havde Søren Poulsen Judichær været præst siden Kingos tidligste barndom; følgelig har han ligesom byens andre honoratiore været bekendt med den designerede eftermands moralske »fejltrin«, da han 16 år gammel fik et barn med en pige i byen, hvorfor han den 9. februar 1652 blev dømt på rådstuen²; dette har øjensynligt ikke været diskriminerende i byens øjne, ligesom Worm næppe heller selv har tillagt sit eget lille mellemværende med universitetets retsvæsen nogen som helst betydning. Kingos muligheder for hurtigt at kunne overtage kaldet i Slangerup var ikke store. Nok var Judichær gammel, men dog ikke mere aflægs end at han den 17. september 1665 giftede sig for anden gang; dette må have været Kingo en

streg i regningen; Judichærs nye kone, Sophia Olufsdatter, var mere end tyve år yngre, så hun ville efter al sandsynlighed komme til at overleve ham og efter tidens skik gå i arv til eftermanden! For at sikre hende økonomisk udarbejdede Judichær et testamente, dateret Slangstrup den 26. april 1668, ifølge hvilket den længstlevende skulle arve den anden på bekostning af den først afdødes familie³; aldersforskellen gjorde det sandsynligst, at det var hans familie, det ville gå ud over; en del af denne familie, der var fattig, har velsagtens været godt utilfreds med den gamle mands nye ægteskab og hans dispositioner til fordel for den nye kone. Testamentet blev indsendt til kancelliet, hvor Peder Schumacher behandlede sagen og sørgede for kongelig konfirmation, den 6. maj 1668; dermed var testamentet gjort urørligt. Tre måneder senere døde Judichær og blev begravet den 24. august.

Men forinden dette dødsfald, der åbnede Kingo vejen til Slangstrup-kaldet, som han modtog ved et kongebrev udstedt i Nykøbing Falster den 24. august 1668, var også Peder Worm død, vist i begyndelsen af juli; dermed havde Kingo mistet sin kapellanstilling, så Judichærs død fem-seks uger senere kunne ikke komme belejliger⁴.

Alle brikkerne i tidens traditionelle præstespil lå nu yderst gunstigt: den velstående enke Sille Balkenborg kunne regne med at blive gift med eftermanden Frands Kønig, og på samme måde kunne Kingo gå ud fra, at han kunne få den ikke mindre velstående enke Sophia Olufsdatter med i købet.

Den 6. september 1668 blev Kingo indsat i sit nye embede af provst Peder Johansen, der senere blev en af Worms fortrolige. I stedet for nu at gøre kur til enken, der boede i og havde ret til at forblive i præstegården nådensåret ud, indledte Kingo en strid med hende, idet han ønskede at få hende ud af præstegården, under henvisning til at hun var velhavende og ejede to andre gårde i Slangstrup, så at hun ikke havde det nødtigt at ligge ham til byrde. Det er forståeligt, at enken blev overrasket over denne uventede optræden af eftermanden; hun reagerede derfor skarpt og stillede sig på sin ret, hvorfor Kingo allerede den 22. september samme år via borgmester og råd i Slangstrup indgav en klage til kongen; heraf fremgår det, at det i løbet af den korte tid siden Kingos tiltræden var lykkedes at bringe striden i hårdknude; i sin skrivelse anfører Kingo følgende klager:

»Først Vil Enchen derpaa steden ey tilstede mig den ringeste værelse der j præstegaarden, da dog *ordinancen* iche tilholder hende der at *residere*, besønderlig fordj hun det ej hafuer behof, anseende hun hafuer sielf der j byen en herligere *residentz* end præstegaardens; Der nest truis Jeg med *pension* at gifue som ej i kiøbstederne er maneerligt, ey heller er Enchen (som er af store middler oc ingen børn hafuer) Vedtørfchtig til *pension* at tage. For det tredie, endog Jeg underdanigst effter *ordinancens* bogstafuer Vil afstaa den halfue Rente til Enchen udj Naadsens Aar af kiøbsteden oc for mit sognekald, saa vil hun oc berettig sig halfdeelen af Renten udj et liden *annex* sogn, af huilchet ringe sogn Jeg medtierenen, som er paa steden baade schal lønne oc underholde«⁵.

Som svar på Kingos klage udstedtes et kongebrev til borgmester og råd i Slangerup med påbud om at mægle i denne strid; det hedder heri bl.a., at de skal mægle mellem parterne, »saauit *ordinantzen* tillader oc billigt oc Ret er dermed«. Brevet, der er udfærdiget af oversekretær Erik Krag, hjalp unægtelig ikke de arme myndigheder i deres vanskeligheder, idet hele miseren beroede på en faktisk modsætning mellem ordinansens bestemmelser og en endnu ikke kodificeret praksis; myndighederne måtte derfor hurtigt give op på ny, hvorpå der fulgte en kongelig ordre af 30. oktober 1668 til et mere kompetent forum, nemlig til biskop Hans Wandal, magister Hans Huusvig og provst Peder Johansen; til dette brev er der kun bevaret et defekt udkast, der ender midt i en sætning, hvorpå det er forsynet med påskriften: Cass[eret]. Den tidligere bemærkning om »billigt oc Ret« er udeladt, da de nævnte gejstlige måtte antages at være klar over modsætningen mellem bogstav og praksis; brevets kassation kan skyldes, at striden trods al hårdnakethed fra begge parters side er blevet løst inden kommissionens indgriben.

I Rigsarkivet findes der ikke flere aktstykker i denne sag, men på grundlag af Kingos strid i 1677 med sin eftermand, magister Meulengracht, kan man finde frem til den formentlige løsning på striden; og ved hjælp af *Danske Lov*, der kodificerede den gældende praksis, hvor denne ikke stemte med den gamle kirkeordinans, kan man finde frem til løsningen på samtlige stridsspørgsmål.

Da Kingo i 1677 forlod Slangerup for at blive biskop over Fyns stift, krævede han, at eftermanden skulle betale »annum gratiæ«, hvad magister Meulengracht nægtede. Kingo klagede til sin tidligere provst, magister Oluf Torm, der imidlertid gav Meulengracht ret, eftersom der jo i ordinansen ikke stod noget om annum gratiæ til levende mænd; men Kingo, som i 1668 havde erhvervet sig nyttige forkundskaber, vidste mere om forholdene og lod sig ikke dette byde; han stævnedes provsten og eftermanden; sagen blev derpå behandlet på efterårssynoden i Roskilde 1677. Kingo lod sin sag føre af byskriver Mogens Mortensen fra Slangerup.

Imod provstens argument anførte Kingo følgende indvendinger:

»I. At Biskopen *Magister Kingo* gaf sin Formands Enke halfdeelen af Kaldet. 2. Hand nu ilige Maade gifver sin Formands Enke det samme; Satte udi Rette og formeente at niude dend Ræt, hand hafde giordt, effter *ordinantzen* og dend Almindelige Brug, mod hvilcken hand formodede icke noget sært *Exempel* blev *Statueret*.«

Mens provsten holdt fast ved sin argumentation, vidste magister Meulengracht nok, at så ligetil var sagen ikke; han svarede derfor:

»I. At en Kiøbstedpræst icke var pligtig til at svare en Lefvende Mand til Naadsens Aar, og at *Praxis* var icke *Regula*. 2. formeente, at dersom hand skulde give halfdeelen af sit Kalds Jndkomst dette Aar, Kingo da var pligtig til at svare til halfdeelen af ald dend Udgift, som gaer af Kaldet, enten til *Capellanen*, kongelige *Contributioner*, eller *Kosten*.«

Naturligvis er han på gyngende grund, når han vil stå på regelen på trods af en for længst hævdunden praksis; derimod har han noget fastere grund under fødderne i spørgsmålet om en deling af udgifterne i nådsensåret, også for anneksets vedkommende. Synoden afsagde derpå følgende kendelse:

»Uandseet *ordinantzen* icke saa klarlig med nogen udtrykte Bogstav tilholder *Successorem* at gifve *Annum gratiæ* til sin Formand, som end lefvendis er, hvorfor Provsten *Magister Oluf Torm* i sin Domb siunes

ingen Uret at have giort; dog alligevel, saasom *ordinantzen pag: 73.* efter *Magister Thomæ Kingoes* Jrettesættelse bevilger *refusion* for hvis som tilforn udgivet er, tilmed *Praxis* hidindtil uforanderlig saaledes haver været, vidste vi ey anderledes herudi at kiende, end jo Biscopen *Magister Kingo* den halfve deel af ald dend visse Jndkomst, udi et heelt Aar, fra hands *Vocations* Breffs *dato*, ligesom udi Kiøbstæder hid indtil Sædvanligt, bør at nyde; Og derimod svare til *Capellanens* halfve Løn og Kost, samt andre Udgifter, som Kaldet i værende Aar kunde paalegges. Hvad *Magister Müllengrachts Prætension* andgaar paa sin *Successor*, henvises til sine behørige Steder, hvor formodes hand lige Ret vederfares.«

Formuleringen tyder unægtelig på, at de forsamlede præster inderst inde har haft den opfattelse, at den nyudnævnte biskop i grunden opførte sig småligt; men ret var ret. Efter disse retningslinier må striden i 1668 formodes at være blevet forligt; synodens kraftige betoning af den hævdvundne praksis skyldes, at Kingos henvisning strengt taget kun omfattede landsbypræster, men i realiteten var denne bestemmelse blevet udstrakt også til købstadspræsterne.

Hvad angår de to øvrige klagepunkter, kan løsningen findes i *Danske Lov*; alle de implicerede parter understreger, at de meget godt ved, at et er lov, et andet praksis; *Danske Lov*, anden bog, kap. 13, har overtaget alle bestemmelserne fra kirkeordinansen af 1539, men man sørgede for at kodificere den praksis, som efterhånden var blevet brugelig. Der skelnes derfor ikke mere mellem landsby- og købstadspræster med hensyn til enkens ret til at blive boende et helt år i præstegården efter mandens død, men det præciseres dog, at hun ikke kan formene eftermanden adgang til også at bo i præstegården:

»Naar nogen Kiøbstedpræst døer, da skal i lige Maade hans Enke beholde Præstegaarden et Aar omkring, med mindre hun af Kirkeværgerne imidlertid bliver forset med een beqvem Boelig, hvilken hun frj skal nyde, saa længe hun sider i et ærligt og Uberøgtet Enkesæde.« (2. bog, 13. kap., § 11).

Dette kan sammenholdes med følgende bestemmelse:

»Imidlertid skal hun forskaffe Efterkommeren nogen beqvem Værelse derudj [dvs. i præstegården] med Seng, Ild og Lys, og holde hannem til Kost, indtil et andet Aar hand tager Renten af Kaldet.« (2. bog, 13. kap., § 7).

Den af Kingo fremhævede bestemmelse i den gamle kirkeordinans af 1539 pag. 73 blev klarere udformet i den nye lov:

»Hvis Efterkommeren herudj [dvs. med hensyn til tiende] afgaar, det skal hand, om hand i levende Live kommer fra Kaldet, eller efter hans Død hans Efterleverske og Arvinger, have Vederlag for, paa den Maade, som sagt er.« (2. bog, 13. kap., § 8).

Dette stemmer med synodens kendelse i den aktuelle strid mellem Kingo og magister Meulengracht resp. Sophia Olufsdatter; i sin klage påpegede Kingo, at Sophia Olufsdatter ejede en anden bolig i byen, således at der ikke var nogen tvingende grund til, at hun skulle blive boende; hvis *Danske Lovs* bestemmelser i denne henseende har været praksis, således som alt tyder på, så har Sophia Olufsdatter meget mod sin vilje måttet rømme præstegården; hun må have haft en bitter fornemmelse af at blive vraget både som menneske og »kapitalist«.

Hvad enkens ret til pension angår, har kirkeordinansen ingen bestemmelse, men *Danske Lov* siger herom:

»Men hvis ingen Middel dertil findes hos Øvrigheden [dvs. til at støtte en ubemidlet enke], da skal Efterkommeren give hende noget aarligen til Underholdning efter Kaldets Lejlighed, og Provstens og tvende Præsters Sigelse.« (2. bog, 13. kap., § 11).

Da enken i dette tilfælde var meget formuende, skulle der ikke blive tale om pension til hende fra Kingos side, så hans standpunkt var korrekt nok.

Stridighederne i 1668 er efter alt at dømme endt med, at Kingo, som

havde de bedste kort på hånden, er gået af med sejren på alle fronter; kun i anneksspørgsmålet har han sikkert måttet give efter, således som det fremgår af hans holdning i 1677. Striden skabte utvivlsomt en bitter atmosfære mellem de to parter, og da Jacob Worm nogen tid efter dukkede op i byen som en højst ubelejlig trold af en æske, udnyttede han denne strid mellem præsten og præsteenken fuldt ud.

Kingos stejle holdning over for Sophia Olufsdatter skyldtes, at han havde helt andre planer end et giftermål med Slangerup-kaldets enke, om hun så var nok så velhavende.

Mens Kingo havde vrøvl med enken i Slangerup, så fik han til gengæld ordnet Sille Balkenborgs forhold til eftermanden på bedste måde; det skete ved, at eftermanden, Frands Kønning, udbetalte hende en større kontant sum en gang for alle i stedet for en årlig pension; derpå trolovede Kingo sig med hende⁶; de blev gift i Slangerup den 21. juli 1669; foruden de nævnte penge og en ikke helt ringe kapital, arven fra Jesper Brochmands enke, medbragte hun fire børn i ægteskabet, Jacob Worms halvsøskende.

Endelig fulgte Jacob Worm også med, en slags stedsøn, og lavværge for de mindreårige halvsøskende. Det blev alt andet end idyl.

Forudsat at Kingos hyrdedigt »Chrysellis« virkelig er skrevet til og om Sille Balkenborg, hvad alt tyder på, kan man konstatere, at Kingos forelskelse i sin foresattes kone ikke var af ny dato. Kingo beskriver nøje og med raffineret, men ublid anvendelse af Terkelsens dengang velkendte hyrdedigt »Hyrde-Klage / Offver dend ubarmhiertige Død / der icke vil skille en glatt ung Hyrdinde ved sin Gammel Rustefijl« (fra »Astree Siunge-Choer«, II (1653), nr. 19, oversat i jovial-grov stil efter et mere abstrakt digt af Johann Rist), hvorledes han uventet blev grebet af forelskelse i Sille Balkenborg, sikkert nogen tid efter at han var blevet kapellan i Kirke-Helsing, men i hvert fald mens Peder Worm var i live; han optræder nemlig i digtet som den gamle hyrde Corydon, mens Kingo selv figurerer under dæknævnet Myrtillo, hvis eneste håb om at vinde konen er det, at den gamle og svagelige Corydon vil dø (her afviger Kingo sikkert af realistiske grunde fra Terkelsen-Rist, hvor Corydon til ulykke for de unge har et jernhelbred); der er intet i digtet, der blot antyder, at denne situation nu er blevet forandret; man kan derfor med fuld rimelighed forudsætte,

at digtet stammer fra et tidspunkt, hvor Peder Worm endnu var levende, dvs. før juli 1668, men efter 1661; udtrykket i v. 15^a (KingoSS.I, 93³) »himmelstemte tid« bør derfor snarest tolkes som gående på den tid, de to elskende var nødt til at vente, dvs. til Peder Worms dødelige afgang; tiden er således de to elskendes eneste trøst og håb⁷.

Det har været almindeligt at se Jacob Worm dukke op i digtets slutning som den hadefulde avindsmand, der spolerede idyllen for Kingo og Sille Balkenborg (v. 14 spec.). Denne mulighed er meget nærliggende, men professor F. J. Billeskov Jansen har påvist⁸, at der for den omtalte strofes vedkommende kan være tale om ydre konvention, om gængs manér i denne type af hyrdedigte. Dette udelukker dog ikke, at Kingo her som i øvrigt i hele digtet udmærket kan anvende hyrdedigtningens stereotype apparat og alligevel have *personlig* dækning for det. Jacob Worm var en såre ubehagelig realitet for Kingo, og han kan meget vel have fået en lille smule trøst ved at skildre ham i digtet som denne »blege had«.

Det vil for forståelsen af det nævnte sted i Chrysilis-visen og i det hele af de afgørende motiver til Jacob Worms fuldstændig maniske had til sin »stedfader« være nødvendigt at trække et andet Kingo-digt frem til nærmere undersøgelse; det drejer sig om ungdomsdigtet »Om 2 Kaponer skikkede til en barsel-kvinde«⁹, der i Kingo-udgaven placeres imellem digtene fra ungdomstiden i Løve herred; denne datering er formentlig forkert; digtet er snarere fra den allerførste tid i Slingerup, med tydelige mindelser om de omtalte stridigheder med Sophia Olufsdatter¹⁰.

Digtet er tænkt som ledsageskrivelse med to kapuner, som Kingo sendte en ikke i digtet navngiven barselskvinde. Digtets bitre tone, afstikkende til den glædelige begivenhed, samt oversendelsen af netop kapuner, giver anledning til visse overvejelser.

Ved en gennemlæsning af digtet konstaterer man flere påfaldende træk; først og fremmest er det sært, at digteren ikke en eneste gang nævner barselskvindens mand; dette er så besynderligt på netop den tid, hvor lignende lejlighedsdigte ufravigeligt ender med en hilsen til den dygtige ægtemand, som regel med meget frimodige udtalelser om hans udmærkede arbejde og med ønske om, at han må fortsætte med at agere hane endnu i mange, mange år. Selv om Kingo i sine bryllupsdigte ikke på nogen måde er frivol, er det

dog påfaldende, at der i digtet er en så gennemført tavshed om manden; og at barselsdagen er kapuner. Den sandsynligste forklaring herpå er den, at ægtemanden ikke mere er blandt de levendes tal og hverken begrædes af forfatteren eller af digtets og kapunernes modtagerske. Dette kunne passe på Sille Balkenborg lige efter Peder Worms død i juli 1668, for mellem mandens dødsdag og udgangen af året 1668 fødte hun en datter, Drude Worm; på grundlag af Chrysillis-visen kan man gå ud fra, at Sille og Kingo blot har gået og ventet på Peder Worms død som den begivenhed, der ville gøre det muligt for dem at gifte sig med hinanden. Nu er det ikke nogen urimelig tanke, at andre i sognet, og da vel først og fremmest præstegårdens tjenestefolk, ikke har kunnet undgå at komme efter den sympati, der herskede mellem den unge kapellan og præstefruen; det kan unægtelig have ført til sladder, og med Chrysillis-visen in mente er det nærliggende at tænke sig, at de to elskende måske har været lidt for direkte i deres antydninger, måske ved at gå og nynne på Terkelsens digt; hverken Peder eller Jacob Worm var så store tåber, at de ikke ville fatte den pointe. Man kan derfor heller ikke se bort fra den mulighed, at folk i sognet kan have ymtet noget om, at kapellanden nok ikke alene bistod præsten i hans kirkelige forretninger, men nok også i de ægteskabelige, og at den sidstfødte datter nok kunne være hans produkt. Og hvorfor ikke? Kingo havde jo tidligere gjort sig skyldig i en lignende forseelse. Man kan i kapun-digtets første del måske spore en reaktion på en sådan sognesladder (KingoSS.I,46¹⁸, 14, 17, 18²⁰⁻²²), idet Kingo med et noget skævt smil priser de to kapuner for lykkelige, thi de er i hvert fald sikret imod den slags mistanke; ganske specielt hæfter man sig ved vendingen:

naar hønne vilde kvæde
 For sit nygjorde egg, i skjøttet ej derom,
 Hvo egget hanede, det eder intet kom.
 (KingoSS.I,46²⁰⁻²²)

Underforstået: at slet så overlegent kan en normalt udstyret mand ikke tage den slags omtale, i særdeleshed ikke når han er præst og allerede har en dom bag sig som eftertrykkeligt bevis på, at han ikke er kapun.

Af digtets slutning fremgår det, at kapunerne sendes til barselskvinden som en gratulation ved hendes hjemkomst til egnen efter den overståede fødsel, som har fundet sted i en anden egn (KingoSS.I,48⁴); denne lille detalje ville også passe ind i Sille Balkenborgs forhåndenværende situation; hendes husholdning var i opløsning, hvorfor det kan være forståeligt, om hun var rejst til sin familie i København for at føde barnet og nu vendte hjem enten til Kirke-Helsingør eller til svogeren i Gørlev for at tilendebringe hjemmets opløsning.

Men kunne Kingo ikke træde hjælpende til? Han havde jo fået kald og egen husholdning, og da det alligevel var hans mening at gifte sig med Sille efter sørgsårets udløb, kunne han så ikke ligeså godt først som sidst tage hende og børnene til sig i Slangerup?

Så vidt kunne Kingo dog ikke gå i sin hjælp; han fik ordnet det økonomiske mellemværende med Peder Worms efterfølger i embedet, men mere stod det ikke i hans magt at gøre i øjeblikket.

Og hvorfor ikke?

Digtet giver måske svaret. Der siges nemlig, at han nu har fået foden under eget bord: »I [dvs. de to kapuner] tager gode nat nu fra min kornbunke« (KingoSS.I,46⁴), men skønt dette var tilfældet, så var hans situation dog ikke særlig gunstig. Man studser unægtelig over ordet »snyltegæsten« (KingoSS.I,47⁵), for det kommer helt akavet ind i konteksten og forstås næppe til fulde af andre end modtageren; læst i sammenhæng står der, at kapunerne (i dette tilfælde snarest tegn for Kingo selv, der ikke var formuende) omhyggeligt og besværligt måtte pille sig føden sammen, hvorpå den nævnte snyltegæst snupede det bort lige for næsen af dem (resp. ham). I Kingos situation 1668–69 passer ordet snyltegæst vist ikke på nogen anden end på Sophia Olufsdatter, men til gengæld passer det også så godt, at man har lov til at betragte hypotesen, som her opstilles, for sandsynlig. Sophia Olufsdatter var blevet i præstegården, hun havde endda nægtet Kingo adgang til den, hun krævede penge og det flere end hun med rimelighed kunne gøre krav på. For Kingo har hun decideret været en ubehagelig snyltegæst, som han ikke kunne få ud ved egne kræfter.

Da Kingo først måtte gå til byråd, kancelli og monark for at få døren åbnet i præstegården, er det indlysende, at han ikke kunne gøre mere for

Sille i hendes vanskeligheder. Den eventuelle sladder om dem i Kirke-Helsing og stridighederne i Slangerup med Sophia Olufsdatter og hendes tilhængere (jf. udtrykket »spotske hønse-grever« KingoSS.I,47⁸), forhindrede en alt for åben og direkte hjælp: hurtigt ægteskab.

Denne pludselige modgang netop i det øjeblik, hvor den længe eftertragtede situation helt uventet havde indfundet sig, har gjort Kingo deprimeret; man sporer megen bitterhed og også modløshed i digtet (spec. KingoSS. I,47¹⁰⁻¹⁸); og denne pessimistiske tone skurter meget i et digt, der er tænkt som en velment lykønskning til en begivenhed, som normalt vækker glæde hos kvinder:

Saa maa i vel tilfreds med eders skebne være,
 At mand vil eder bort fra kiv og avind bære.
 Langt bedre er at døe, end leve hen i had;
 Hvo nu først kommer hen, hand maa vel være glad.
 (KingoSS.I,47¹¹⁻¹⁴)

NB.: først = som den første, dvs. den heldigste.

Ovenstående tolkning forklarer også udtrykket »vel gild en mø« (KingoSS.I,47¹⁸), der ville være en smule sært om en kokkepige, der i tidens digte altid beskrives som »sort«; derimod passer det udmærket på Sille. Først i digtets slutning dukker der nogen optimisme frem, idet »kilderbenet« (KingoSS.I,48⁸) velsagtens er identisk med ønskebenet; og hvad Sille efter Kingos mening burde ønske sig, er vel næppe svært at forstå.

Men hvad vedkommer nu alt dette Jacob Worm? Der er to grunde til at bore lidt i dette afsnit af Kingos liv. For det første er der i kapun-digtet tydelig genklang af Kingos strid med Sophia Olufsdatter, og derved kaster det sidelys ind på Jacob Worms lidt yngre, store satire om Kingos bejlerfærd til Sophia Olufsdatter i 1671. For det andet – og det er hovedsynspunktet – åbner digtet en mulighed for at finde en forklaring på Jacob Worms uforanderlige fjendskab over for Kingo. Såfremt Jacob Worm under ophold i barndomshjemmet har hørt om den her formodede sladder om Kingo, Sille og Peder Worm, der har givet rollen som »Mads Hanrej«

(KingoSS.I,46¹⁹⁻²⁰) eller som Corydon hos Terkelsen, kan han have følt familieæren gået for nær, og det oven i købet af en mand som Kingo, der i hans øjne ikke var noget. Da det lykkedes Worm med »Kalotviserne« og »Kardinalsatiren« at få latteren på sin side, må han have nydt det i enestående grad.

Det ganske vist meget spinkle materiale, vi har bevaret i dag, giver ikke basis for at finde frem til en anden forklaring på det had, som Worm livet igennem nærede til Kingo. Nærværende tolkning, der bygger på Kingo-materiale, kan i hvert fald forklare noget. Det kunne være nærliggende at søge grunden i arvestridigheder efter Peder Worms død, hvor Kingo på upassende vis kunne have støttet Sille over for børnene, herunder Jacob Worm; men dette holder ikke stik; de faktiske forhold var, at Peder Worm intet ejede, som var værd at skifte; derimod var Sille og hendes børn efter tidens målestok ret velhavende på grund af et legat fra Sille Tønnesdatter Balkenborg. Her havde Jacob Worm og hans søster Elisabeth ingen ret, og Kingo har næppe behøvet at blande sig i fordelingen af de øvrige ting. De bevarede papirer peger heller ikke i den retning. Tilbøge bliver som en mulighed, at hadet er spiret frem af krænket familieære, en krænkelse, der velsagtens efter alt at dømme udelukkende har eksisteret i folkesnakken og derpå i Worms egen fantasi.

Chrysillis-visen og kapun-digtet er de første sikre vidnesbyrd om det fjendskab, der helt og holdent skulle bestemme Jacob Worms digtning de følgende år. Det er omtalt, men bør understreges her, at dette fjendskab i det hele og store var ensidigt; Kingo brød aldrig, heller ikke efter Silles død i 1670, med Worm-familien, ikke engang med Jacob Worm, som han modigt ilede til undsætning i 1681, da Worms papirer stod allerslettest.

Den 21. juli 1669 blev Kingo og Sille Balkenborg viet i Slangerup kirke; Sophia Olufsdatter var ude af præstegården, hvor Sille kunne rykke ind med sine tre små døtre, mens hendes ældste søn Lambert Worm blev sendt i Roskilde latinskole. Men allerede den 14. juni 1670 døde Sille; dødsårsagen kendes ikke. Kingo sad tilbage med tre småbørn.

Og hvad der var værre: præcis på samme tid drev en ugunstig skæbne Jacob Worm til Slangerup som rektor for den hensygnede latinskole og dermed tillige som degn for Kingo.

2. KONFRONTATION

Efter faderens død i juli 1668 må det hurtigt være gået op for Jacob Worm, at han måtte se sig om efter en stilling. Han havde vundet Frederik III's bevågenhed, hvad han kunne forsøge at udnytte på nøjagtig samme måde som Kingo, nemlig ved ganske enkelt at sende en ansøgning ind om et eller andet kald; og i modsætning til Kingo kunne han understrege sin egnethed ved fremsendelse af et lærd værk, der måtte falde i kongens smag. Som omtalt havde Worm vistnok i sin studietid skaffet sig kontakter i Viborg til præsteslægten Achtons derværende repræsentant Anders Christensen Achton, og dette fik ham nu til at ansøge om ventebrev på det teologiske lektorat ved Viborg domkirke; embedets indehaver, Peder Willumsen Paludan, var ikke længere ung og kunne måske nok have brug for en medhjælper. De teologiske lektorater ved domkirkerne var tænkt som en art forbindelsesled mellem universitetet og kirken; de teologiske lektors opgave var at holde forelæsninger over teologiske emner for gejstlighed og lægmænd; meningen var oprindeligt at udbrede og styrke de protestantiske tanker i en gejstlighed, som stadigvæk var meget katolsk præget; disse embeder havde på dette tidspunkt på en måde overlevet sig selv. Worms videnskabelige produktion kvalificerede ham til en sådan stilling, der i øvrigt ikke var forbundet med nogen gejstlig tjeneste; for at understrege sine kvalifikationer lod Worm ansøgningen ledsage af en meget omfattende disputats om kabbalistik og magi, som Frederik III nærede megen interesse for¹¹. Ansøgning såvel som disputats blev sendt til kongen på dennes fødselsdag den 18. marts 1669, hvorfor disputatsen blev forsynet med et meget højstemt hyldestdigt til kongen i dagens anledning (*»Dixito terra melas«*, trykt bd. I, 382); allerede fire dage efter kongens fødselsdag blev det ønskede ventebrev på lektoratet i Viborg udstedt, signeret af Didrik Schult, men »efter obersecreterer Schumachers ordre«. Af ukendte grunde blev brevet derpå syltet for først, uændret, at blive meddelt den 12. juni 1669. Da embedet ikke var ledigt, vandt Worm ikke meget, kun hvis lektoren skulle blive forhindret i at betjene embedet på grund af alderdom, sygdom eller skrøbelighed, da »skall bemelte Jacob Worm udj Hans sted lectiones publicas Holde oc forrette; dog ingen Løn derfor nyde, saalenge bemelte Magister Peder Willumsen leffver«¹².

Efter modtagelsen af dette kongebrev er det vel sandsynligt, at Worm drog til Viborg for at se forholdene nærmere an og tilbyde lektoren sin bi-stand; men resultatet må have været nedslående, for Peder Willumsen Paludan var slet ikke nogen dødsmerket mand – Worm opnåede faktisk aldrig at overtage embedet efter ham – ja, han ønskede aldeles ikke at gøre brug af Worms arbejdskraft, skønt han kunne have fået den gratis¹³. Efter denne ubehagelige konstatering besluttede Worm sig til at henvende sig til kongen endnu en gang, da metoden havde vist sig resultatrig. Han indsendte derfor en ansøgning om at få lagt nogle præstekald i Viborg stift til vicelektoratet, som han havde; ansøgningen blev ledsaget af en udførlig disputats til kong Frederik III om den kongelige kaldsret til præsteembeder »*Brevis ac succincta Diatribe Theologica De Jure Ordinarie vocandi Sacrorum Muncrum Præfectos, Soli Magistratui Politico, Christiano, et legibus humanis soluto, unice competente*«¹⁴, og denne disputats blev også forsynet med et ikke mindre højestemt digt til kongen end i den forrige disputats: »*Optime Rex*« (bd. I, 386); digtet er dateret den 26. september 1669, der sandsynligvis er identisk med afsendelsesdagen. Disputatsens emne var af overordentlig stor kirkepolitisk interesse og optog kongen meget, således at Worm også i dette tilfælde greb sin sag dygtigt og elegant an; belønningen lod ikke længe vente på sig, thi allerede den 14. oktober 1669 udstedtes et nyt kongebrev, der lagde det lille kald Sønderbæk-Nørbæk-Læsten til vicelektoratet, dvs. at Worm fik ventebrev på dette landsbykald, og at det skulle følge ham som et personligt tillæg, når han med tiden kunne overtage lektoratet for derpå i al fremtid at være knyttet til lektorstillingen; dette kongebrev indeholdt en passus, som senere blev anvendt imod ham som det formelle udgangspunkt i undersøgelserne, der førte til processen i 1681:

».. da hafuer vj af Sier kongelig naade oc effter bemelte Magister Jacob Worms allerunderdanigste ansøgning oc begiering allernaadigst beuilget och forundt, saa och hermed beuilger oc forunder hannem Sønderbeg Præstekald i bemelte Wiborg stiftt, med tilliggende Annexer Nørrebeg och Lesten . . dog med saa skiel at Hand begge Embeder [dvs. lektoratet og sognekaldet] tilbørligen forestaar oc kaldet enten sielf eller ved een dygtig medtienner saaledis forsuarligen for-

siuner, at tiennisten icke worder forsømmet, eller nogen med billig aarsag schal hafue sig derofuer at besuerge«¹⁵.

Højere nåede Worm ikke i kongegunst. Og så kan man endda diskutere, hvor meget værd den egentlig var; et ventebrev på et ikke inden for overskuelig fremtid ledigt lektorat samt et ventebrev på et sølle landsbypræstekald i Viborg stift, det var alt, hvad han stod med i hånden, da Frederik III døde den 9. februar 1670. Og med denne konges bortgang gik også kongehusets interesse for videnskab og kunst bort for lange tider. For Worm betød kongens død, at den vej, han hidtil var gået, næppe længere ville føre til målet. Men helt sikker derpå kunne han naturligvis ikke være, så han prøvede straks på, om det ikke skulle kunne lykkes ham at få sit på det tørre. Han blev – uvist ad hvilke kanaler – underrettet om, at regeringen efter tronskiftet agtede at inddrage gods blandt andet fra lektoratet i Viborg og udlægge det til ryttergods. Her fandt Worm en kærkommen anledning til at foretage sig noget. Han valgte at udnytte den obligatoriske troskabserklæring til det nye styre til sit formål; tidens administration krævede, at ventebreve ved et tronskifte skulle indsendes til konfirmation, og dette gjorde Worm da også, den 27. juli 1670, men i det ledsagende brev beklagede han sig over lektoratets forringede økonomiske stilling og over sit ikke ledige landsbykalds lidenhed; han tillod sig derfor at ansøge om, at han i stedet måtte succedere en af præsterne ved Sortebrødre kirke i Viborg, så snart et af de to kald måtte blive ledigt, til gengæld ville han give afkald på landsbykaldet.

Dette ville have været gunstigt for Worm; dels var sognekaldet i Viborg bedre end Nørbæk-kaldet, dels ville han så kunne være i byen og i givet fald lade sig bruge af lektoren, der snarere ville blive fristet til at benytte ham, når han først var til stede. Det er ikke udelukket, at Worm har håbet på, at Peder Schumacher kunne hjælpe forslaget igennem kancelliet. Men dette var en fejlvurdering af Worm; i det opståede magt-interregnum efter tronskiftet havde Schumacher nok med at klare sig selv og kunne eller ville ikke gøre noget for venner og bekendte i den situation, selv om det var ham, der ekspederede sagen. Worm måtte derfor nøjes med den 17. august 1670 at få kongelig konfirmation på de allerede givne ventebreve, uden nye

begunstigelser. Det har været så meget ærgerligere for ham, som den ene præst ved Sortebrødre kirke vitterlig var gammel og affældig, hvad han sikkert har været orienteret om; allerede den 7. oktober 1670 overtog Christen Eriksen Frisenberg dette kald.

Efter dette mislykkede forsøg på at skaffe sig ventebrev på et embede, der hurtigt kunne blive vakant, øjnede Worm ingen reelle muligheder for at blive præst, og han måtte se at skaffe sig en anden stilling, der dog kun skulle være midlertidig, indtil der bød sig noget bedre. I sin nød gik Worm til biskop Hans Wandal, der nok ville hjælpe ham, men ikke for meget; han fandt et ledigt rektorat til ham, Slangerup. Det var et usselt embede, og det havde vist sig vanskeligt at holde mænd i det mere end et til to år ad gangen. Worm havde vel heller ikke tænkt sig at skulle tilbringe mere end et par år i dette elendige embede. Slangerup havde dog den fordel, at København ikke var langt væk, så at Worm i et vist omfang kunne holde sig til, hvis der skulle vise sig noget. Man kan ikke med sikkerhed fastslå, hvornår han overtog embedet; forgængeren Søren Hoffmann forlod Slangerup i 1670, og den 10. november aflagde Worm troskabsed til den nye konge i anledning af konfirmationen af de to ventebreve, han underskriver sig da, nok lidt demonstrativt: »p. t. Rector Scholæ Slangendorphianæ«¹⁶. Det lille, overflødige »p. t.« viser jo, at det ikke var med sin gode vilje, at han sad der.

Worm har måske overtaget embedet engang i løbet af sommeren eller efteråret. I øvrigt havde han haft andet ærinde i byen, eftersom Sille Balkenborg var død den 14. juni; selv om Jacob Worm ikke havde arvekrav at gøre gældende for sin person, så kunne han som ældste søn nok genere Kingo ved ordningen af de tre halvsøstres økonomiske og juridiske forhold. Det er i hvert fald påfaldende, at ikke så snart var Sille død og Worm ankommet i Slangerup, før der brød hårde stridigheder ud angående arven og formynderskabet. Man kan ikke direkte påvise, at han var bagmanden, men det ville ligne ham dårligt, om han ikke forsøgte at gøre Kingo livet surt ved at skabe ham diverse vanskeligheder.

Der skete nemlig straks det, at de tre umyndige døtres formyndere, præsterne i Løve herred, Peder Worms gamle kolleger, frasagde sig dette hverv, og de var ikke til at tale til rette; kan hændte at de har ment, at Kingo havde

ordnet Silles forhold lidt for behændigt, for hendes tidlige død bevirkede jo, at eftermanden i Kirke-Helsinge havde købt sig fri for pension til hende alt for dyrt. Muligt er det også, at Jacob Worm har fået faderens gamle præster til at lave obstruktion, idet han velsagtens har anset sig selv som den naturligste formynder for sine halvsøskende; dette kunne han formentlig blive, hvis præsterne nægtede at fungere videre; i den situation er det forståeligt, at Kingo på sin side gjorde alt for at undgå en ophævelse af den ordening, der var truffet ved Peder Worms død, nemlig at børnene fulgte moderen, men stod under tilsyn af Løve herreds præster. Det gik så vidt, at Kingo var nødt til at indbringe sagen på forårssynoden i Roskilde 1675; her formulerede præsterne deres vægring således, at de godvilligt havde

»paataget sig noget Formynderskab for Salig Hr. *Peders* Børn, som ickun lidet hafde arvet effter deris Salig Fader ved 70 Daler etc., nu var deris Moder og død, Magister *Thomas Kingos* Hustrue i *Slangerrup*, som disse Løve Herretz Præster, som vare Børnenis godvillige Formyndere, og icke Naturlige eller fødte, icke vilde paatage sig at verge for det gods, som Børnene nu tilfaldt i et andet Herredt effter Moderen . . Thi Børnenis Arf effter Moderen var ved 500 Daler, og derforuden et *Depositum* fra Salig *Sille Doktor Jesper Brochmands*, som beløb sig tilsammen en temmelig Capital.«

Efter langvarige forhandlinger på synoden nåede man til et kompromis, og Kingo blev kaldt ind, og han

».. erbød sig at tage den yngstis [dvs. Drude Worms] *tutelam* paa, Hr. *Povel* i *Grefvinge*, som hafde deris Søster¹⁷, dend anden Part, og Løve Herretz Præster dend 3die Part«¹⁸.

Jacob Worms tidligere vakte irritation imod Thomas Kingo er næppe blevet mindre ved disse arvestridigheder; betingelserne for et fredeligt forhold mellem sognepræst og rektor var således de slettest mulige, da Worm ankom som rektor i Slangerrup.

3. FEJDERNE

Rektoratet ved Slangerup latinskole var – karrieremæssigt og økonomisk – ikke nogen ønskestilling; skolen var blot en lille, dvs. treklasset latinskole, der foruden rektoren kun havde to hørere; velsagtens derfor blev skolen svigtet af de unge, der foretrak de omkringliggende større, dvs. femklassede latinskoler. Det nærmeste Slangerupskolen kom til en glanstid var i Kingos barndom, hvor det lykkedes den dygtige skolemand Hans Hansen i årene 1639–53 at skabe lidt af en blomstring, hvis mærkbareste udslag var, at han i løbet af fjorten år sendte 32 studenter til København; efter hans tid skiftede rektorerne hurtigt, enkelte blev kun et år, således f.eks. Anders Bording, og det skal nævnes, at Jacob Worm ikke anså det for sin mission at bygge skolen op, tværtimod! I de syv år han var rektor, sendte han kun to studenter til universitetet, i 1671 og 1672, men i de sidste fem år ikke en eneste. Arbejdet havde overhovedet ikke hans interesse, han har følt sig forvist og nedværdiget, hvad han i sit vita til Viborgbispen åbent erkender, idet han siger, at han »kæmpede med uvillige sjæle, et sørgeligt tidsrum på næsten 7 år med at undervise«¹⁹.

En særlig anstødssten var sognepræsten Kingo, idet skolen var underkastet hans tilsyn; ydermere måtte Worm tåle den ydmygelse, at han skulle gøre tjeneste som degn i Slangerup kirke²⁰; han, den store disputator, måtte nu cedere sin faders tidligere kapellan, som ikke var det mindste lærd.

Det kunne naturligvis aldrig gå godt.

I øvrigt var det ikke blot rektoratet, der var ringe aflagt, men også præstekaldet var usselt; og situationen var den i Slangerup, at man ikke med rimelighed kunne nære et håb om, at det ville blive bedre; byen var i støt tilbagegang; havnebyen Frederikssund var begyndt at gøre sig gældende, og svenskekrigene havde været hårde ved byen. En folketælling i 1672 registrerede 513 indbyggere²¹, og blandt dem var der usædvanlig mange forarmede; myndighederne havde besvær med at inddrive skatterne, undertiden var det blot præsten og rektoren, der havde betalt rettidigt²².

I kraft af sit embede må Kingo automatisk have tilhørt den lille bys honoratiøres; adgangen til de kredse er sikkert blevet ham lettet derved, at han som nævnt i sin kapellantid i Kirke-Helsingø var kommet på venskabelig fod med Carsten Hansen Atke af den dengang kendte Slangerupslægt;

også han var vendt tilbage til Slangerup og kunne nu indføre Kingo i de toneangivende kredse, til hvilke Kingos egen familie vist ikke hørte. Også Jacob Worm burde i kraft af sit embede og sine akademiske grader have været selvskreven til at færdes i de samme kredse, men hans had til Kingo brød nu ud i lys lue; resultatet blev to voldsomme versfejder. Af de wormske indlæg i denne strid kan man se, at han i stedet for søgte sig en anden omgangskreds end den kingoske, og efter alt at dømme (jf. »*Kardinalsatiren*« v. 32, 337, 350) kan man gå ud fra, at der i byen har eksisteret to partier, der ikke kunne forliges: et Kingo- og et anti-Kingo-parti. Til det første hørte brødrene Atke samt deres svoger, den tidligere omtalte byskriver Mogens Mortensen Bager; Worm har formentlig været hovedmanden for det andet parti; han fremhæver selv i sit digt, at han havde gode venner med sig i sin kamp mod Kingo, men han oplyser dog ikke, hvem det var, men Kingo har nok været i stand til at identificere Jacob Worms venner. Ud over Sophia Olufsdatter, der måske ikke har været særlig aktiv, men som i hvert fald udnyttes overmåde bastant af Worm i fejden, kan man gætte på, at også provsten hr. Peder Johansen Hoff i Snostrup har været det wormske parti gunstig. Af procesakterne fremgår det nemlig, at Worm i Viborgårene har sendt ham satirer, måske fordi han i sin tid havde haft sin moro af Worms behandling af Slangeruppræsten.

Sandsynligvis kun ganske kort tid efter ankomsten til Slangerup kom Worm i klammeri med Kingo om et etikettespørgsmål, en rangstrid på linie med den Worm med langt større bitterhed og uden humor førte, da han kom til Viborg; det delikate spørgsmål var: hvem burde hilse først og ærbødigtst, sognepræsten eller degnen, når de mødtes på Slangerups ikke talrige gader og veje. Naturligvis degnen. Men når nu degnen var magister og designeret lector theologiae? Ja, så var Worm ikke i tvivl om, at det var den sidste stilling, der måtte være det afgørende, ikke den øjeblikkelige, helt sekundære vente-stilling i Slangerup. Som teologisk lektor stod han rangmæssigt over sin sognepræst, og det kunne ikke falde ham ind at hilse først. Dette standpunkt kunne Kingo lige så lidt som provst Reenberg senere i Viborg ikke godtage; Kingo hævdede, at Worm var rektor og degn, ergo var sognepræsten hans overmand, hvem han følgelig burde vise sin respekt. Worms standpunkt var naturligvis diskutabelt, og i denne situa-

tion undlod han at bevæge sig ind i en formel kompetencestrid, men han nøjedes med at hænge Kingo grundigt ud i en nidvise, hvad der førte til, at Kingo begik den bommert at rykke i marken med et voldsomt svar, som Worm i en ny vise afviste med så djævelsk ondskab og overlegenhed, at Kingo foretrak at tie; der er i hvert fald ikke overleveret mere.

Den anden fejde er desværre såre dårligt bevaret, idet kun Worms store kontra-digt er nået til os gennem ikke alt for gode afskrifter; digtet indeholder dog tydelige reminiscenser af et nu tabt Kingo-digt; da det efter den første fejdes uheldige forløb for Kingo er ret usandsynligt, at han skulle have åbnet en versfejde med Worm, må man eventuelt regne med et tabt Worm-digt eller et andet Worm-oplæg, der har dannet optakten. Udgangspunktet for denne fejde var Kingos unægtelig også overraskende forsøg på at få et ægteskab i stand med den tidligere forsmåede præsteenke Sophia Olufsdatter; bataljen kan derved dateres til foråret 1671.

Vi vil nu se på de to fejder i detaljer, og da først på kalotfejden.

Den ydre anledning til striden var Kingos kalot og hans uvilje imod at tage den af, når han hilste – på Worm; med kalot menes der ikke bonnet, sådan som Hans Brix har antaget; der er derimod tale om en lille hue, som lige dækker hovedskallen og derfor ofte anvendtes af skaldede; om kalotter siger Moth, at det er »småe sorte huer, som bæres under andre huer eller hatte«, hvilket også stemmer med Bordings »Forhaabnings og Forhalings Griller«²³:

Jeg Hat aftager og *Calot*,
 Jeg skraber og jeg nejer,
 Jeg lover ud saa meget got,
 Som jeg formaar og ejer.

At hilse ved at aftage såvel hat som kalot var således et tegn på særdeles ydmyghed og respekt, hvilket bestyrkes ved Otto Sperlings beretning om det første forhør over ham i København:

»Jeg skulde derfor sætte mig ned og høre Punkterne og svare paa dem. Jeg vægrede mig ved at sætte mig paa Stolen, men han [dvs. rigsråd Ove Skade] vilde med Gevalt, at jeg skulde sætte mig ned, hvor meget jeg

end undskyldte mig, og sagde fremdeles: »I er en gammel Mand, og Stolen er sat der for det samme.« Altsaa maatte jeg adlyde og ogsaa sætte min *Calotte* paa«²⁴.

Når dette var tidens hilse-konvention, er det forståeligt, at Kingo ikke hilste med kalotaftagning, når han i Slangerups gader mødte sin degn og »stedson«, ja det er vel et spørgsmål, om der overhovedet var nogen i den by, som sognepræsten burde vise en sådan underdanighed; Kingos af Worm postulerede vægring imod at hilse ham med kalotaftagning behøver således ikke at bero på et særligt hovmod eller fjendtlighed over for Worm, men var snarere et udslag af tidens hilsevaner. Worms vrede over denne holdning hos Kingo er derfor ganske malplaceret og tyder på tilstedeværelsen af andre motiver til angrebet end det anførte. Her kan det spille ind, at Worms eksaminer og hele akademiske pondus stod i skrigende modsætning til hans sølle embede i den sølle by, så det kan tænkes, at han kan have været overfølsom over for formodet tilsidesættelse fra en mand, der i henseende til lærdom slet ikke kunne måle sig med ham, hvilket – ligesom senere i Viborg – fremkaldte en nervøs spænding, der blev udladet i en eksplosion.

Eksplosionen skete i Worms første *Kalotvise*²⁵.

Denne Worms første vise om Kingo er bygget op med overlegen sikkerhed. Den første strofe anslår præcist digtets tema: præsten, der har fået sig en kalot, som han ikke tager af og det af to grunde; dels varmer den hans skaldede hoved, og denne skaldethed skal åbenbart skjules for menigheden, hvilket er tegn på forfængelighed; dels hævdes det, at Kingos vægring ved at hilse med kalotaftagning er et sikkert tegn på hovmod. I anden strofe går Worm så direkte løs på sit officers afstamning: har Kingo overhovedet nogen grund til at være så hovmodig og storsnudet? Nej, en bonde-reng, der har drevet det til at blive en skaldet præst! I den tredje strofe uddybes skildringen af den fastlimede kalot, og der spottes yderligere over det forfængelige forsøg på at skjule skaldetheden. Strofe 4 viderefører første strofes fjerde vers: »Hand kand den for ingen aftage med Hast«; Kingos hovmod skal skydes i sæk; Worm påstår, at han har set Kingo i fint selskab, hvor Kingo hilste på de fornemme personer – uden at aftage kalotten; ingen, dvs. ikke for nogen som helst, ikke blot ikke for degnen. Men

en sådan konsekvent dårlig opførsel må kunne begrundes. Når Kingo er skaldet og af forfængelighed vil skjule det og derved kommer til at optræde uforskammet, så kunne problemet løses derved, at han købte sig en paryk. Men nej, det lader sig ikke gøre af den simple grund, at Kingo er så for-drukken, at alt går til brændevin (strofe 5).

Nået så langt skifter Worm med ét taktik; hidtil har han beskrevet kalot-narren, men resten af digtet er direkte henvendt til offeret selv: hvad bilder du dig i grunden ind? du er indbildsk og storsnudet, men hvis du vil undgå at komme i ulykke, så vis en bedre levemåde ved at tage kalotten af (strofe 6); thi sådan en drengerumpe burde ikke hænge sig i formalia, han er jo kun lige netop blevet præst (strofe 7); hele hans kalot-forhold røber hans naragtighed, han ved ikke, hvordan han skal gebærde sig (strofe 8). Og med en knaldeffekt, en trænet satiriker værdig, slutter Worm af; han genoptager tråden fra femte strofe: du fattiglus, gå hen på kroen, og kan du ikke betale, så pantsæt kalotten til krokonen, så gør den da nytte, du får brændevin for den (strofe 9), men i øvrigt (strofe 10) er en sådan kalot jo anvendelig på mange måder: som fluesmække, som skylleglas – og som natpotte; Worm fatter virkeligt, at Kingo må elske sin kalot!

Det er groft og frækt, men slagkraftigt og vel turneret; versificationen er lydefri, kompositionen sikker og overlegen, pointen fyres af med et brag. Digtet ramte lige i plet.

Dette viste Kingo nemlig ved i vrede at ville returnere det²⁶; strofe for strofe tog han digtet og vendte det imod Worm; dette var uoverlagt og røber Kingos hidsighed; Worms digt er så specifikt personligt i sin snært, at det er vanskeligt for ikke at sige umuligt at vende det om og ramme ham selv; og det er da heller ikke lykkedes for Kingo; hans digt er uklart og kan kun læses med nogenlunde forståelse, hvis man har Worms første digt in mente.

Kingo har dog været heldig med sin første strofe, idet han bidsk kan returnere: min kalot tages ganske rigtigt ikke af for dig! Måske lidt nemt, men ikke usandsynligt at han præcist ramte et ømt punkt hos sin antagonist. Meget groft, men hvad angår Worms karakter, sådan som vi lærer den at kende i hans satirer, dog ikke urimeligt stempler han Worm (strofe 2) som en »kiker i Æst«; Kingo havde fattet noget essentielt ved Worm, hans voveuragtige forhold til menneskene. Derimod er karakteristikken af Worm

som en arg løgnhals for billig og ikke så lidt mere problematisk, thi Worm holdt sig som en god satiriker sædvanligvis til realiteter, hvis indbyrdes forhold han forklarede på sin måde. Efter denne stærke begyndelse virker fortsættelsen unægtelig svagere; strofe 3 er ganske uden bid, hvis der da ikke skjuler sig en uigennemskuelig ondskabsfuldhed i strofens femte vers. Strofe 4 er uklar i enkelthederne, men sigtet er dog ikke til at misforstå: sådan en fyr som du har jo intet at gøre, hvor fine folk kommer sammen, så hvad ved du i grunden om den sag? I strofe 5 får Worm råt for usødet: han er fordrunken, han er selv skaldet og prøver af forfængelighed at skjule sin skaldethed ved hjælp af en stor paryk. Strofe 6 består af en net samling udsøgte invektiver til karakteristik af modstanderen. I strofe 7 har Kingo været for bundet af Worms forlæg, således at han ikke får bid i sin retturnering; Kingos antydning af Worms lave motiver (strofe 8), nemlig ren og skær misundelse, kan i og for sig være rigtig nok, men der mangler slagkraft.

Af større interesse er strofe 9; Kingo fingerer, at han ikke ved, hvem den anonyme smædeskriver er; men havde han vidst det, skulle han have givet ham det glatte lag. Denne fromme simulering skulle komme ham dyrt at stå. Endelig slutter han af med at invitere Worm til at søbe øl af kalotten, men vel først efter at den har været anvendt på den bespottelige måde, som Worm kæphøj havde angivet i sit første digt; han skulle søbe den kål, han selv havde spyttet i, for at sige det lidt pænere.

Slutningen kan måle sig med begyndelsen, fordi Kingo her ikke er så bundet af Worms tekst, han kan bedst klare sig i de mere almene afsnit; men i midterpartiet er han for bundet af forlægget, hvis intimiteter naturligvis ikke uden videre kan vendes om, og Kingo har nok ret i, at han kendte sin modstanders levned for lidt til virkelig at kunne jonglere med de for et niddigt nødvendige ingredienser.

Men Worm overlod ikke sin modpart det sidste ord; han skyndte sig at svare.

Ideen til sit svardigt snuppede han elegant fra Kingos slutning: »Men var kun dit Levned mig bedre bekiendt«; Worm demonstrerer nu med al tydelighed, at han var fortrolig med Kingos biografi.

Han starter straks med et pletskud, idet han udnytter talemåden, at når man slår iblandt hunde, piber den, man rammer; med inderlig skadefryd

kan han således spørge sin kære sognepræst: du følte dig vel ikke truffet af noget i mit digt.

Denne velturerede pointe efterfølges dog af et noget tammere afsnit, stroferne 2–4, hvis hovedindhold er, at Kingo skam er blevet skildret korrekt, hvorfor hans svar er idel løgn; i strofe 3 får Worm dog fat i den tanke, som han slutter digtet og dermed fejden med: du skulle nu hellere have behersket dig og tict!

Først i strofe 5 folder Worm sig atter ud; han genoptager tråden fra sin første vises fjerde strofe: du mindes dengang med de fine, hvor du skulle prædike, men var så fuld, at du væltede døddrukken ned af prædikestolen, så de måtte bære dig hjem. Og det var ikke exceptionelt, for hvor mange ribben har du egentlig brækket i fuldskab? Og hvordan var det dengang (i Køge), da du blev ordineret, hvad blev der af din studenterkårde? Kan du huske det? (strofe 6); i så fald lad så hellere være med at svare igen (strofe 7); derpå følger en uigennemskuelig hentydning, der ser ud til enten at gå på druk eller hor; formentlig har kun Kingo kunnet lodde dybden i denne ondskabsfuldhed. Endelig (strofe 8) hentyder Worm til en historie, hvor Kingo formentlig i fuldskab må have optrådt som rytter, men han er næppe kommet godt fra det at dømme efter tonen i strofen.

Vi kender ikke noget til de begivenheder, som Worm her udnytter; men man tør med en vis ret regne med, at noget virkelighedsstof gemmer der sig bag de kryptiske bemærkninger. Digtets egentligste pointe er netop opregningen af ubehagelige kendsgerninger, som Kingo ugerne ville have frem, men nu måtte konstatere, at hans degn havde kendskab til. Endvidere er det gennemgående karakteristisk for Worm, at han sjældent har nødigt direkte at pålyve folk noget for at få ram på dem. Og at Worm har fat i noget rigtigt, ses måske bedst af hans slutning, hvor han truer: såfremt du skulle vove dig frem med et svar, vil jeg ikke længere nøjes med antydninger, som kun du og jeg forstår; og så sætter han trumf på: hvordan var det med denne her lejermålssag her i Slangerup i sin tid (v. 9⁵). Denne hentydning kommer, lige da Kingo kunne tro, at Worm var færdig med at optegne Kingos hemmelige forsyndelser; Worm har ligesom ønsket at give sin trussel eftertryk ved at demonstrere, at han vidste mere, end han havde ført frem i de forrige strofer. Og triumferende slutter han: og så, min gode

Kingo, gå blot med kalotten, for det er der jo så mange, der gør alligevel, og du skal blot lade, som om du slet ikke hører, at folk synger om dig – mine viser!

Også hos Worm kan man spore en vis methed, hvor han føler sig for bundet af sit forlæg, Kingos digt; men det er nok karakteristisk, at Worm hurtigere frigør sig og finder en samlende idé for sit angreb, og i samme øjeblik er han Kingo overlegen i den specielle kunst at skrive smædedigte. Hovedafsnittet og slutningen har smæld ligesom det første digt, om end digtets bærende idé, antydningen af intime hemmeligheder, gør det så godt som uigennemtrængeligt for udenforstående. Også samtiden må have været ude af stand til at fatte rækkevidden af de wormske afsløringer; men man tør forudsætte, at den lærde rektor særdeles velvilligt har givet nysgerrige bysbørn de fornødne kommentarer til digtet.

Om Kingo nu virkelig har frygtet en skandalisering, eller om han blot har ment, at man nu bevægede sig ned på et plan, hvor han ikke ville være med, får stå hen. Hvad motiverne end har været, foretrak han at tie. Men hvordan Worm har udlagt denne tavshed, er ikke svært at regne ud. Hans taktik havde været så overlegen, at han spottende kunne give Kingo råd om, hvordan han skulle gribe situationen an, og Kingo var nødt til at rette sig derefter.

Worm har noteret sig en eklatant sejr.

Digtene må efter alt at dømme stamme fra den første tid i Slangerup, dvs. fra efteråret 1670; Worm må have været bofast i byen for at registrere uviljen til at hilse på den angivne måde. Det er tiden efter Silles død, men der er ingen anden kvindelig trøst end krokonen og hendes brændevin.

Kingos søgen efter en anden kone skulle dog give Worm en enestående lejlighed til at spidde ham. De begivenheder, som han her fik forærende, fandt sted i begyndelsen af året 1671, og versfejden må have været samtidig med begivenhederne.

Det er ovenfor blevet berørt, at Kingo efter sin ankomst til Slangerup landede i strid med enken i kaldet, Sophia Olufsdatter; ganske vist hørte sådanne uoverensstemmelser til dagens orden i den slags tilfælde, men striden i Slangerup var dog usædvanlig hård. Efter nådsensårets udløb må forholdet være blevet tåleligt, thi ellers har Kingo vel ikke kort efter

Sille Balkenborgs død kunnet nærme sig den tidligere så heftigt bekrigede enke i et forsøg på at indgå ægteskab med hende; motivet til dette skridt har næppe været forelskelse, men snarere af mere praktisk natur. Kingo stod med tre mindreårige stedbørn og havde derfor brug for en kvinde i huset; det ville være en fordel, om hun var af god familie og formuende, og i den henseende har udvalget ikke været stort i Slangstrup. Sophia Olufsdatter opfyldte begge disse ønsker, hun var formentlig det bedste parti inden for rækkevidde. Derfor var valget af hende, efter at den gamle strid var bilagt, ikke alt for besynderligt, set fra Kingos side.

For hendes vedkommende måtte sagen siges at være mindre antagelig; hun var velhavende, var hus- og grundejer i byen og behøvede ikke at giftes for at blive forsørget; dertil kom, at et ægteskab med den yngre Thomas Kingo ville bringe hende, der ikke var helt ung længere, tre stedbørn. Da hun trods alt var taberen i striden omkring Kingos embedsovertagelse, må man måske regne med, at bitterheden hos hende stak dybere end hos ham. Et ægteskabstilbud fra hans side måtte derfor forventes optaget med en vis reservation; sådan som sagerne stod, kunne hun dårligt sige ja i samme øjeblik, Kingo antydede, at nu kunne hun komme på tale. Objektivt vurderet ville hendes væsentligste om ikke eneste gevinst være den, at hun atter blev præstefrue i den lille by og dermed talte med blandt de toneangivende.

Men dette har været mere attraktivt end rollen som præsteenke; hun har derfor på et tidligt tidspunkt betydet Kingo, at hun ikke var særlig uvillig til at tage planen under seriøs overvejelse.

Hvornår Kingo har udsendt en føler, kan ikke siges, men forskellige udtalelser i Worms »*Kardinalsatire*« peger i retning af, at det er sket kun kort tid efter Silles død; da forholdet til enken var ret belastet, har Kingo i overensstemmelse med tidens skik ladet venner, f.eks. Atkerne, optræde som talsmænd og foretage den første sondering af mulighederne; udtalelser af Worm i det nævnte digt tyder herpå. Først da der forelå positiv reaktion fra Sophia Olufsdatters side, har Kingo ført sig selv frem. Det kan ikke undre, at planen har givet den lille by samtalestof, for det står fast, at Sophia forelagde den delikate sag for venner, og desværre for Kingo var Jacob Worm en af dem; man kan konstatere, at Worm har været særdeles

vel informeret om sagens forskellige stadier og de mellem parterne udvekslede skriftstykker; hans kilde har formentlig været Sophia Olufsdatter og ikke Thomas Kingo.

Da Kingos planer blev forelagt hende, kunne hun godt tillade sig at vise et vist forbehold, og hun har derfor – ifølge Worm udelukkende på skrømt – gjort opmærksom på visse vanskeligheder ved det påtænkte ægteskab, og der må være udvekslet breve herom, som Jacob Worm har haft kendskab til. Hvad var det for problemer, der måtte drøftes? Forbindelsen var i og for sig oplagt og havde været aktuel allerede i 1668, hvor de samme vanskeligheder måtte have eksisteret.

Professor Hans Brix er den første, der har beskæftiget sig med denne sag²⁷, og han fremsatte den hypotese, at Søren Povlsen Judichærs testamente indeholdt bestemmelser om, at enken for at opnå de økonomiske goder, som han i testamentet tilstod hende, skulle henleve ugift. Denne klausul må forekomme ikke alene morsom, men nok så meget besynderlig og rent ud ubegribelig, og en nærmere undersøgelse af testamentet godtgør da også, at der intet findes deri til støtte for denne bizarre tanke. Da der dog ikke kan herske tvivl om, at testamentet er det afgørende dokument i ægteskabssagen og dermed for »Kardinalsatiren«, aftrykkes det her:

F: 3:

G: A: W: at efftersom os Elschelig, Hæderlig oc Høylærd *Magister* Søfren Pofuelssen Sognepræst i Vor kiøbsted Slangerup oc hans Hustrue Sophie Ollufsdatter for os Vnderdanigst hafver ladet andrage, huorledes de med huer andre efterfølgende forschrifuelse oc *contract*, udj underdanigste forhaabning Voris Naadigste *confirmation* derpaa at erlange, indbyrdes giort oc slutted hafuer, liudendis ord efter andet som følger. Efftersom ieg *Severin* Poulsen Gotlender Sogneprest i Slangerup oc *min* Hustru Sophia Olufsdatter, ere for nogle aar siden kommen i egteschab, oc erre paa begge sider uden lifsarfuinger, Vj kunde os icke heller paa nogen af siderne for Alderdomb schyld, nogen lifsarfuung forvente: da effterdj Vi hafuer paa begge sider alle udarfuinger, af huilche somme ere udj it andet Kongeriige, oc mange af de nerverende erre saa Vedtørfuende, at de offte hafuer haftt, och endnu hafuer, af Christen kierlighed, daglig hielp af os, oc Vi icke

kunde os, enten i alderdom, eller Siugdomb af dem nogen hielp formode; Men dersom nogen af os Ved døden bortgick, da schulle / Voris ringe formue icke alleeniste blifue ilde omrefuit oc omkast oc af v-forstandige Vurderings folck slet oc ringe schatterit, men Vj schulle end oc saa maaschee ringe tack af arfuingerne bekomme, enten fordj der var icke meere til beste effter os, eller oc det var icke saa herligt som de hafde sig formodet for huilchet Vj dog self hafde haftt u-mag, oc icke meget arfuit, men meget meere lid stor schade paa nogle 100 dl: hoes een deel af Arfuingerne; Da hafuer Vj imellem huer andre paa Eders Kongelig Majestets Naadigste behag saaledis sluttet for den oprigtige egteschabs kierligheds pligtis schyld, som Vi hafuer hin anden beuiist, allermeest i siugdomb oc anden besuærlighed, at Vi ville hin anden alt det som Vj eyer, saaledes *Testamentere*, oc i lefuendis lifue hin anden saaledes ofuerdrage, at huo som af os ved døden først bortgaar, da dends rette arfuinger, icke at maa krefue, eller til arf videre bekomme effter huers død af os end fiire hundrede Slettedaler, eller detz Wærd, for ald boens ringe formue oc U-rørligt, Nerverrendes eller fraverrendes i huad nafn det oc hafue kand, som Vj eyer; Oc dermed samptlige arfuinger i alle maade at lade sig fornøye, oc intet Videre fordre, paa det at / dend som lefuede dend andens død kunde hafue noget, sig i sin alderdom, eller i Siugdomb, til døden med at oppeholde, oc en hæderlig begrafuelse at bekomme. Da wille wi forbemelte *Magister* Søfren Povelsens saauelsom hans Hustrues indbyrdes sluttede forskrifuelse oc *contract*, udj alle dessen ord, *Clausuler* oc punchter, efftersom dend herofuen indført findes, effter begges vnderdanigste ansøgning oc begierring Naadigst hafue *confirmert* oc Stadfest. Saa oc hermed *confirmeret* oc stadfester, Dog Siette oc Tiendepenges, oc anden os tilkommende arfuefalds rettighed i alle maa-der U-forkrenckit. Forbydendes *etc.*
Hafniæ dend 6. *Mayi Anno 1668*²⁸.

Brix må bygge sin teori på testamentets slutning, men i virkeligheden står der ikke andet end, at den længstlevende skulle sikres penge nok dels til at leve for og dels til at få en hæderlig begravelse for. Judichær vidste, da han udarbejdede sit testamente, at Kingo skulle blive hans efterfølger, men han kunne ikke vide, at Kingo var forelsket i Sille Balkenborg; og selv om han

– helt usandsynligt – skulle have hørt rygter derom, så kunne han ikke ane, at Peder Worm døde omtrent samtidigt med ham selv. Han og Sophia Olufsdatter kunne regne med muligheden af, at hun skulle gå i arv til eftermanden i embedet, sådan som det var skik. Hendes formue ville bøde på aldersforskellen, således at den unge, men fattige Kingo, næppe ville kimse ad hende. Hendes hårdnakkede uvillighed til at fraflytte præstegården i 1668 kan nok tydes som tegn på, at hun havde gjort regning på at blive boende.

Således som testamentet foreligger, i original og uden supplerende tilfølgelsesbestemmelser, kan slutningen blot tolkes på den måde, at hun – selv hvis hun mod forventning ikke skulle blive gift igen – under alle omstændigheder var forsørget; en rimelig og forståelig gestus af en gammel mand over for den yngre kvinde, der havde påtaget sig at sørge for ham i hans alderdom.

Da testamentet udtrykkeligt forbigår legale arvinger, specielt af hans familie, var det nødvendigt at sikre dets gyldighed ved kongelig konfirmation. Dermed var dets bestemmelser urokkelige.

Man hæfter sig ved Judichærs bemærkning om, at de omtalte slægtinge, der måtte føle sig snydt ved at blive forbigået, allerede havde modtaget megen hjælp af ham; det fremgår utvetydigt, at de ikke har vist sig synderlig taknemmelige, men har modtaget hjælpen som noget selvfølgeligt og uden tanke om tilbagebetaling. Disse tilsidesatte slægtinge kan ved nyheden om Kingos og Sophia Olufsdatters ægteskabsplaner have øjnet en mulighed for at komme til arven.

Brix' kontante forklaring på vanskelighederne ved et giftermål mellem Kingo og Sophia Olufsdatter holder således ikke stik, da den ikke finder støtte i testamentet. Men Judichærs åbenlyse ærgrelse over familien røber, at der må være opstået et spændt forhold, velsagtens da han i sin alderdom pludselig giftede sig på ny. Dette måtte selv uden testamente betyde, at arvingerne ville gå glip af en større arveportion, som de hidtil havde regnet med.

Selv om Brix' udlægning af testamentet ikke holder juridisk, for Judichær hverken kunne eller ville forbyde sin kone at gifte sig, så er der ikke desto mindre noget rigtigt i den.

Arvingerne måtte nemlig affinde sig med den kendsgerning, at et kongeligt konfirmeret testamente ikke lod sig omstøde. Ad juridisk vej ville arvingerne, af hvilke vi kender Judichærs broder Poul Poulsen²⁹, intet kunne opnå. Men de kan have udnyttet tilnærmelsen mellem Sophia Olufsdatter og Kingo og forsøgt at omtyde testamentets »mening«. De kan have prøvet på at overbevise hende om, at slutbemærkningerne viste, at den kraftige, i deres øjne helt urimelige begunstiggelse af hende forudsatte, at hun ikke havde nogen forsørger, dvs. forblev ugift; formuen skulle jo bruges til at leve for og til at blive begravet for, men ikke til at forsørge en ung mand med. Ved et giftermål med Kingo ville denne forudsætning i testamentet være brudt fra hendes side og begunstiggelsen af hende på de andre arvingers bekostning dermed uberettiget. Et nyt ægteskab burde – kan de have forsikret hende om – føre til, at der skulle skiftes efter de sædvanlige regler; på denne indirekte måde kan Judichær siges at have forbudt sin kone at gifte sig på ny, i hvert fald efter arvingernes mening, selv om de nok helst så, at hun giftede sig og dermed brød forbudet. Sophia Olufsdatter var en forstandig kvinde, selv om Worm påstår det modsatte, så hun har nok på egen hånd kunnet finde frem til, at denne argumentation var juridisk uholdbar; men for en sikkerheds skyld har hun vel rådført sig med Kingo og måske med hans venner, Atkerne, hvis praktiske kendskab til jura nok var værd at tage sig til indtægt. Kingo har – ifølge Worms »*Kardinalsatire*« – uden tøven afvist denne fortolkning af testamentet og sikkert påvist, at det blot var et forsøg på afpresning; denne Kingos afvisning har Worm set, hvilket betyder, at Sophia Olufsdatter også har inddraget den lærde rektor i sine overvejelser, og på den måde kan Worm være kommet under vejr med, hvad det trak op til.

En nøje granskning af det bevarede materiale viser dog, at der godt kan have eksisteret flere aftaler mellem ægtefællerne, eventuelt skriftlige, men muligvis blot mundtlige; denne antagelse begrundes med Sophia Olufsdatters fortale til Judichærs posthume »*Prosodia Danica*« (1670)³⁰, hvori det hedder:

»Efterdi mand rygger icke et Menniskis Testamente/ som *Paulus* iblant andet erindrer/ saa haffver oc min tilbørlig Plict oc Skyldighed

udkrevet det/ at jeg min Allerkeriste nu SI: Hosbonds yderste oc sidste Villie/ end oc om denne Bogs *publication* hafver maattet fuld-
biurde.«

Men testamentet siger intet om hendes pligt til at udgive mandens efterladte værker, prosodien og salmebogen⁸¹; man bør derfor ikke helt se bort fra den teoretiske mulighed, at der kan have eksisteret et nu ikke mere påviseligt skriftligt tillæg (jf. »*Kardinalsatiren*« v. 266, 274, 275, 279, 283) til det egentlige testamente, måske først formuleret da Judichær mærkede, at han ikke ville nå at få prosodien udgivet, og dette tillæg kan have indeholdt en bestemmelse om, at enken til gengæld for den tilståede præferencestilling i arvespørgsmålet skulle sørge for at få prosodien og salmebogen ud. Hvis hun undlod dette, skulle de øvrige arvinger have mere; derimod er det helt urimeligt at forestille sig, at et sådant tillæg, hvis det da overhovedet har eksisteret, skulle have indeholdt en ordre til enken om at hensidde ugift. Men arvingerne kan have udnyttet disse præmisser til at nå det ønskede resultat; ved at overføre den formodede indskrænkning i hendes økonomiske dispositionsret til også at gælde i tilfælde af, at hun ville gifte sig igen, kunne de måske forstærke deres argumentation, der ellers kun kunne hvile på testamentets slutning og kun ved direkte at fordreje dets ordlyd og mening. Udtalelsen i fortalen til prosodien behøver dog strengt taget ikke at indicere et skriftligt løfte; hendes eventuelle forpligtelse til at være eksekutor i mandens litterære bo kan bero på mundtligt løfte, som arvingerne muligvis var vidende om; da tillægget ikke eksisterer, og da det ikke har modtaget kongelig konfirmation, er den sidste antagelse vel den rigtigste; og den udelukker ikke, at arvingerne har forsøgt på at overbevise Sophia Olufsdatter om, at der forelå en parallel situation, og at hun derfor var forpligtet til at skifte med dem.

Således tør man vel afvise påstanden om, at Judichær skulle have fået det lystige indfald at beordre sin kone til at leve i cølibat efter hans død; derimod kan man gå ud fra, at der har været tale om snilde arvingers forsøg på at udnytte en rigtignok kun fiktiv uklarhed i testamentet for at få adgang til arven. Sophia Olufsdatter har formodentlig selv indset dette, således at hendes henvisninger til de eksisterende vanskeligheder nærmest må op-

fattes som et udtryk for det mindstemål af reservation, hun anså det for nødvendigt at vise Kingo efter deres uvenskabelige mellemværende.

Worm har åbenbart ikke undt sin »stedfader« denne lækkerbidsken, som Sophia Olufsdatter måtte være for en fattig præst med tre moderløse børn. Kingos iver og enkens efter Worms opfattelse blot skræmte reservation har i hans øjne været så grotesk, at han ikke kunne dy sig. Han gik til angreb på Kingo. I modsætning til kalot-fejden er denne anden fejde desværre meget dårligt overleveret, idet vi i dag kun har det digt bevaret, som formentlig er Worms sidste indlæg, »Kardinalsatiren«, der efter alt at dømme har afsluttet striden. Dette digts karakter, specielt dets sammenkomponeren af meget uens elementer, synes snarest at bekræfte digtets egne oplysninger om eksistensen af et forudgående Kingo-digt, der igen forudsætter et åbningsdigt af Worm. På sine steder bliver det bevarede Worm-digt så dunkelt, at det overskrider forståelighedens grænser, hvilket rimeligvis har samme årsager som ved de to sidste kalot-viser: der har været taget vidtgående hensyn til et foreliggende digt. Dette er imidlertid ikke den eneste årsag til digtets uklarhed, der i høj grad hidrører fra, at vi ikke har tilnærmelsesvis samme kendskab til Kingos intimeste privatliv, som Worm har haft.

Om fejdens begyndelse vides kun lidet; men det vil være ret urimeligt at tænke sig, at det var Kingo, der i den foreliggende situation skulle være initiativtageren. Men hvordan Worm er begyndt, vides ikke, det kan have været i form af et tabt digt, men det kan være sket på mange andre måder. Dette wormske oplæg, i hvad form det end må have været, kan Kingo have besvaret, enten direkte i et digt med adresse til Worm, eller eventuelt indirekte i form af sidebemærkninger i et brev eller digt (et rimbrev?) til Sophia Olufsdatter. Kingo har givet igen, velsagtens uden at gøre sig klart, at intet virkede mere inspirerende på Worm end en skrap modstanders skrappeste indlæg. Worms digt kan, ganske specielt af kompositoriske grunde, næppe tænkes uden et forudgående Kingo-digt, hvis eksistens også bevidnes af, at Worm i sit digt citerer fire vers fra Kingos digt.

Selv om den følgende gennemgang af »Kardinalsatiren« kun vil trække hovedlinierne op, bliver den dog ret bred, idet det anses for hensigtsmæssigt at betragte Worms fremgangsmåde i dette hans første større digt noget

nøjere på grund af, at den anvendte teknik bliver typisk for hans satirer, også når det drejer sig om politiske satirer.

I digtets indledning (v. 1–32) præsenteres den ene hovedperson under navnet Rubbert; der fortælles om ham, at han er vant til at sejle på hav og strømme med sin lille fiskerbåd; nu har han fået nok, idet han er blevet så ilde behandlet af en frygtelig strandørn, der er hans overmand; Rubberts angst for denne fugl er dog kun skræmtet, og han skynder sig med at gøre opmærksom på, at han ikke kan stille noget op med sin natur, der umuliggør en så devot kapitulation; hans inderste væsen er nemlig at føle glæde ved drilleriet og fægtingen for drilleriets og fægtingens egen skyld; strandørnen synes ikke rigtig at kunne acceptere denne holdning og har direkte forsøgt at skræmme Rubbert til at holde sig på passende afstand. Det er derfor ikke overraskende, at da Rubberts venner opfordrer ham til at fortsætte med sine drillerier, kan han ikke dy sig, men sejler ud med sin båd på gække-fangst (v. 31).

I denne indledning fremhæves således en allerede eksisterende uenighed mellem strandørnen, hvis identitet straks derpå røbes som Kingo, og Rubbert, der er Worms dæknavn; i skildringen af denne kontrovers afsløres de to vidt forskellige hovedpersoners egentlige natur: Kingo vil skræmme, Worm vil drille.

Det følgende afsnit (v. 33–57) skildrer en handelsflåde under konvojerer; det viser sig nu, at Kingo dukker op, med navns nævnelser, i en dobbeltrolle som øverstkommanderende over handelsskibe og som admiral for de konvojerende skibe; de politisk spændte forhold i Vesteuropa gjorde, at det valgte billede, en konvojeret handelsflåde, var helt naturligt. Handelsskibenes mål er at hente – rigtignok uspecificerede – delikatesser. Worm præciserer, at han vil lade rederne være i fred. Disse vil eventuelt kunne identificeres med myndighederne, herunder Atkerne, i Slingerup; Worm vil trods alt stå sig godt med dem, selv om man af hans formulering kan skimte, at han – hvis han ville – kunne sige en hel del om dem, men han ønskede ikke at føre krig på to fronter; alt skulle sættes ind på forfølgelsen af den sølle, storsnude Kingo, der i Worms øjne også havde en dobbeltrolle, nemlig som sognepræst og som skolens tilsynsførende. Worm fremhæver, at Kingo er en opkomling og derfor skidtvtigt, altså udtryk for den samme

opfattelse som behersker kalot-digtene. Men naturligvis kan en mand uden succes som Worm ikke undgå at se, at Kingo har haft succes, han har faktisk opnået alt, hvad han havde stræbt mod, blot mangler der ved skæbnens ugunst, nemlig Silles død, en lille delikatesse, og dette lækkeri er naturligvis (forstår sig) en kvinde, med kraftig betoning af ikke blot det pekuniære, men også det seksuelle i motiveringen. Handelsflådens mission er derfor klar for læseren: admiral Kingo er stukket til søs for på en eller anden måde – røve, købe eller hvordan? – at skaffe sig en kone.

Det var ikke første gang, Kingo var på frierfodder, så Worm, der også havde oplevet den forrige på nært hold, har let ved at tage ham på kornet som erotisk figur; dette sker i det følgende afsnit (v. 57–68), der er en ren parodi på Kingo som erotisk lyriker, med særligt henblik på »Chrysilis«, som næppe har hørt til Worms yndlingslekture. Derpå (v. 69–96) underrettes læseren om, at det ikke var længe siden, at Kingo var helt utrøstelig, fordi han havde mistet sin Sille. Men nu har piben fået en anden lyd, og Kingo optræder som stoltserende hane (v. 79) og som parringslysten frø (v. 84) og kan ikke beherske sin naragtige tilbøjelighed (v. 95–96). I det følgende hævder Worm, men næppe oprigtigt, at han ikke har noget imod, at Kingo bliver lykkelig (v. 97–100, 117–124); da Kingos ulykke hang sammen med Silles pludselige død, så spidser man øren, når det – efter alle de erotiske hentydninger i det foregående – siges, at admiral Kingos lykke afhænger af, om han vil være i stand til at borde skibet »Sophia«, hvorpå han så som sejrherre kan affyre en sejrssalut med sin (underforstået: manddoms) kanon. Worms egentlige nederdrægtighed mod Kingo beror trods alt ikke så meget på disse håndfaste, men tidstypiske hentydninger til den seksuelle side af brylluppet, men på den spydige påstand om, at Kingos kommende lykke med Sophia ikke vil lide noget skår, hvis han behændigt skulle kunne få lejlighed til at sejle det vundne skib i sæk for derpå at bespringe et andet skib. Det lidet maritime, men nok så landlige ord røber jo Worms tanke: jo flere velhavende kvinder Kingo kan komme i lag med og få slået ihjel og arvet desto bedre. Efter denne drøje salut kommer Worm i tanke om Kingos anke i hans kalot-vise om Worms anonymitet, hvorpå han i en let løst gåde angiver sig som forfatter (v. 121).

Worms ugalante fremstilling af Sophia Olufsdatter som en skude –

og ved en forunderlig metamorfose lidt længere fremme i digtet bliver hun til en smældfed kæmpehval – skal lede læseren ind på den tanke, at hun ikke var erotisk attraktiv for en forholdsvis ung mand, hvilket igen skulle få læseren til at konkludere, at så havde Kingo nok skumle bagtanker. I øvrigt svarer Worms skildring af hende som en imponerende dame til det bevarede portræt³², og man må retfærdigvis indrømme Worm, at Kingos fuglebilleder (v. 57) anvendt på netop denne dame måtte virke grotesk. I det hele lykkes det Worm at få kastet et odiøst skær over Kingos erotiske lyrik, som i realiteten reduceres til ordgyderi med bedragerisk hensigt: de skønne ord skulle bedåre velhavende kvinder!

Worm bliver nødt til at anerkende, at Kingo med hensyn til karriere har haft en vis succes, hvorfor han lidt surt også forudser, at han nok skal nå sit mål i henseende til det erotiske. I det centrale afsnit (v. 125–192) foreholder han Kingo, at denne medgang dog ikke havde behøvet at gøre ham hovmodig, og specielt ikke mod ham, for de er under alle omstændigheder dog akademikerkolleger (v. 125). Afsnittet har idéfællesskab med Worms anden kalotvise, spec. strofe 9. Rubbert må – idet vi forbliver i marinebilledet – stryge sejl for Kingo, dvs. bekende overmand, men også at hilse, hvilket understreges ved diskussionen af de to herrers vidtforskellige hovedbeklædning: Kingos prangende for at betone hans værdige stand, Worms derimod tarvelig, men mere praktisk i dårligt vejr. En ganske særlig interesse knytter der sig til v. 133–136; her har håndskrifterne ofte kun v. 133, hvorpå de skriver: *etc., etc.*, og antyder dermed, at det følgende måtte være læseren bekendt; men hvorfra? Fra Kingos tabte digt; de fire vers – Worm genoptager selv tråden i v. 137 – er en replik fra den oplæste Kingo til Rubbert, der imidlertid her kaldes *kong Lauring*; meningen er underfundig nok, for Kingo siger nok direkte: tag hatten af, når du går forbi, men indirekte siger han noget mere væsentligt; hentydningen til dværgkongen Laurin og dennes usynlighedshat, der kun gør sin bærer usynlig, mens den sidder på hovedet, må – anvendt på Worm – betyde, at Kingo opfordrer Worm til ikke længere at kæmpe anonymt, men åbent; denne opfordring svarer således nøje til Kingos tilsvarende udtalelse i hans kalot-digt, strofe 9. De eneste fire bevarede linier af Kingos digt mod Worm rummer da nøjagtig samme tanke, som Kingo tidligere havde formuleret;

denne Kingos opfordring til at kaste masken har Worm som nævnt imødekømt ved at angive sit navn i en lille gåde i v. 121–122 (orm = Worm). Yderligere minder Worm Kingo om, at denne kunne være noget mindre indbildsk og huske, at også små ting kan være nyttige, f.eks. en lille varm hat (v. 153–161) eller små hurtige skibe kontra store og tunge. Da Kingo åbenbart har svært ved at manøvrere, tilbyder Rubbert ham hjælp og fremhæver, at han, Worm, da altid har næret uforanderlige følelser over for Kingo, hvad der unægteligt var sandt nok, måtte Kingo medgive. Afsnittet slutter med udtrykkeligt at præcisere, at Worm vil hjælpe Kingo med at få ram på Sophia, som Kingo nu for alvor bejler til (v. 192); dér slap det endelig ud.

Der indtræffer nu en brat forvandling i digtet, idet Sophia fra at have været et stort skib bliver til en vældig hval, hvis fedtformationer måtte gøre selv den gejleste impotent (v. 205 ff.); versene er stoppet med seksuelle hentydninger, lidet smigrende for Sophia og Kingo; Worm hævder således, at Kingo mangler det fornødne mod til at harpunere damen (v. 201, 207 ff.), hvorfor Worm ser sig nødsaget til at give Kingo det gode venneråd, at han blot skal gå rask løs på opgaven, så får han såmænd nok sin harpun rigtigt anbragt og bliver dermed herre over disse afskrækkende fedtmasser (v. 225 ff., 243 ff.). Worm lader ikke læseren svæve i uklarhed, hvad denne sag angår, så han slår fast, at Kingo virkelig har god grund til at se bort fra det lidt ubehagelige ved at give sig i kast med alt det fedt, nemlig at han da uden indsigelser fra nogen side vil kunne stryge gevinsten (v. 229 ff.), idet Sophias arvede formue var lige så afgiftsfri som hendes hvalspæk; med udsigt til en god gesjæft må man ikke lade sig skræmme af bagateller som fysisk ubehag ved for meget kvindeligt fedt.

I de følgende to afsnit opgiver Worm totalt både hav- og hvalbilledet, der først sporadisk dukker op igen i v. 329.

Afsnittet v. 249–288 beskæftiger sig med de problemer, der syntes at stille sig hindrende i vejen for dette ægteskabs indgåelse; der kastes her lys over de nu ikke mere kendte stadier i affæren; i v. 251 omtales direkte en Kingotekst, der muligvis kan have været et brev til Sophia, i hvilket Kingo påviste det uholdbare i at ville fortolke testamentets slutning på den eventuelt af arvingerne foreslåede måde; muligvis har der tillige været tale om et led-

sagende digt – i så fald kunne Worms parodi i v. 57 ff. bygge herpå; hvis Worm – som ovenfor antaget – allerede havde været på spil, kunne det tænkes, at et sådant Kingo-digt til Sophia kan have sluttet med nogle retoriske vendinger om den formummede bagtaler, jf. »Chrysellis«, strofe 14; den mulighed står åben, at Kingo slet ikke direkte har skrevet et digt imod Worm, men at også de nævnte vers om kong Lauring stammer fra et sådant digt til Sophia, men møntet på Worm. – Hovedemnet i dette afsnit af Worms digt er dog ikke denne side af sagen, men derimod den forhindring for ægteskabets indgåelse, som synes opstået; afdøde Judichær dukker personligt op (v. 249 ff.) i rollen som pave og kræver cølibatet overholdt, Kingo må altså holde sig fra sin nonne (skibsbilledet fra forrige afsnit dukker momentant frem i v. 253–254, men kun for at udnyttes obscønt); Rubbert får sig en ordentlig latter over det groteske i situationen, for Judichærs indsigelse er jo magtesløs, han er død, befinder sig enten i himlen eller helvedet, således at de to implicerede parter kan være rystende ligeglade; så meget mere som Kingo nok skal kunne udlægge (Worm: bortforklare) pavens »bindende« skrivelse. Worm slutter afsnittet med en lidet galant skildring af den på ægteskab og sengeglæder forhippede enke, der nok skal gøre sit til, at Kingo får sin chance (v. 281 ff.).

Der følger derpå (v. 295–329) en skildring af parrets kommende bryllup og fremtidige liv; Worm må endnu engang (v. 297) understrege, at der fra Kingos side ikke er tale om et inklinationsparti, det er pengene, der overvinder hans – af Worm postulerede – afsky for Sophias fede lån (v. 295–300), så han kan tage sig sammen og opfylde de naturlige ægteskabelige forpligtelser (v. 303–308); Worm lægger ikke skjul på, at han anser enkemanden og enken for erotisk underernærede, og det er forklaringen på deres skamløshed. Endvidere vil Kingo – ifølge Worm – foruden penge og seksual tilfredsstillelse ved denne helteindsats opnå at få den helt ideelle (omend posthume) løsning på den tidligere strid med Sophia, for nu bliver han en virkelig »residentze-pave« i Sophias boliger. Som belønning vil Sophia dysse ham i søvn, og hvert år vil de fejre mindet om Judichær, der var ophavsmænd til testamentet og dermed til arven, ved at afsynge en messe for ham.

I digtets sidste afsnit (v. 329–352) genoptages det tidligere skibsbillede,

der kombineres med pavebilledet. Skulle pave Kingo ikke kunne tåle brudens voldsomme temperament, så kan han jo i kraft af sin stilling som legal ægtemand nu kræve behørig respekt og lydighed af hende; endvidere påpeger Worm det fordelagtige i at udnævne vennerne – og da vel specielt Worm – til kardinaler, der til gengæld for en sådan udmærkelse vil give gode råd; skulle damens erotiske livlighed alligevel helt tage pusten fra ham og gøre ham »søsyg«, så vil kardinalerne sende et »søsygemiddel«, det vil vel sige et aphrodisiacum, idet digtet går ud fra den tanke, at Kingo ikke er synderligt værd som mandfolk.

Det egentlige digt bliver sluttet med, at Worm (v. 353–364) erklærer, at det i øjeblikket får række; først når Kingo igen udfordrer, vil han tage kampen op. Underforstået: bare vent! Offeret har sikkert på dette tidspunkt af læsningen været så lamslået, at han ikke drømte om at svare.

Men hermed er digtet ikke definitivt slut. Worm har tilføjet to »corolarier« (dvs. tillæg); det første fortsætter direkte med både hval- og pavebillederne i forlængelse af det egentlige hoveddigt; dog er afsnittet strofedelt i fire otte-linjede strofer.

Strofe 1: Ligesom Rom fik bugt med Karthago, skal hvalen nok få sit endeligt af den skærpede harpun; omgjord dig derfor, Kingo (dvs. med dit sværd), hvis der ellers er liv i det endnu; men hvad, det har jo længe været ubenyttet, så det skal nok klare arbejdet, selv om det bliver en drøj omgang!

Strofe 2: Hvalbilledet viger nu for pave-allusionerne. Worm omtaler først de krigeriske schweizere, pavegarden, hvorpå han håner de slappe schwabere, de tyske molboer, og siger til Kingo, at han nok skal få succes med sit forehavende, hvis han vil gøre som schweizerne og ikke som schwaberne; så skal det nok ende med, at han får tilfredsstillet sine lyster på den molboagtige Sophia.

Strofe 3: Worm fortsætter denne lidet galante tankegang: en (åbenbart noget molboagtig) engel står oven på Engelsborg; han har – som Kingo – draget sit sværd og står og fægter med det uden at kunne støde det sikkert og præcist i den skede, hvori det hører hjemme, men – strofe 4 – sådan er paven, pave Kingo, der jo har afløst pave Judichær – derimod ikke, han skal nok vide at få anbragt sit sværd på rette sted, og det lige meget om

der skulle være en eller anden, som ville prøve at forhindre denne sætten sværd i skede.

Efter denne »grausame Salbe« følger en latinsk efterskrift, der – gæk-kende? – daterer digtet til 1. april (i så fald 1671); det hele kunne således være tænkt som et – ramt – gækkebrev til Kingo, der har kunnet løse sig ved at gætte gåden i v. 121–122. Denne underskrift efter det første corollarium kunne tyde på, at her sluttede digtet i sin allerførste skikkelse, i hvert fald i den der kan tænkes sendt til Kingo, i al venskabelighed. Corollariets funktion var at give et resumé af digtets grundtanker, men Worm trækker kun det erotiske tema frem, og han har derfor hurtigt følt, at digtet derved blev trukket skævt. Hoveddigtet havde i meget høj grad skullet afdække Kingos andet motiv, pengegridskhed, der i virkeligheden var det centrale. Det erotiske moment synes snarere indført for at demonstrere Kingos lidenhed. Worm fremhæver med glæde Kingos manglende formåen erotisk set i forhold til Sophia; det erotiske fungerer på den måde, at Kingo formindskes, mens Sophia forstørres indtil det groteske. Den manglende balance mellem det økonomiske og seksuelle kunne genoprettes ved tilføjelsen af endnu et corollarium, der koncentrerede sig om Kingos pengelyst: han er på jagt efter en meget rig kvinde, der er så molbodum, at hun ikke fatter dette. Tilføjelsen af det andet corollarium skaber tillige en bedre slutbalance mellem de to hovedpersoner; det første corollarium betoner Kingos seksuelle motiver, det er ham, der vil have sin vilje, han er den aktive. Men i det andet corollarium dukker Sophia stærkere frem, og slutningen er helt og holdent rettet mod hende. Således får såvel Kingo som Sophia et eftertrykkeligt afskedsspark ved hjælp af disse corollarier.

Digtet kan muligvis oprindeligt have haft to slutninger; en Kingo-version med corollarium nr. et, og en Sophia-version med corollarium nr. to, en teori der i høj grad bestyrkes af overleveringen, hvor *D* mangler nr. 1, men har nr. 2, hvorimod *FG* har nr. 1, men til gengæld mangler nr. 2.

Dette andet tillæg, der i øvrigt er skrevet i et afvigende metrum, beslægtet med børneremser af typen »Hønsfødder, gulerødder, halsen af en svane«, har Worm gjort så kryptisk, at det, ligesom kalot-vise nr. 2, på sine steder overskrider grænsen til det uforståelige. Dette har fået senere forskere³³ til at stemple digtet som det rene vrøvl, hvad der atter har ført til,

at ægtheden er blevet omstridt³⁴. Dette sidste må bero på, at Worm i hoveddigtet demonstrerer, at han i den grad kan sin metier, at han uden vanskeligheder kan få sagt, hvad han vil, direkte eller indirekte. Men dette er ikke nogen holdbar argumentation til forkastelse af corollarium nr. 2, for det har formentligt været Worms inderste hensigt, at dette kun skulle være for de virkelig indviede. Digtets dunkelhed er bevidst fra hans side, men den er trods alt ikke større, end at man kan spore en hovedidé i digtet, der dog på grund af sin tillukkethed er slettere overleveret end det øvrige digt³⁵.

En skematisk opstilling af handlingsgangen i dette andet corollarium vil lette forståelsen:

- v. 397-408 naturen giver uheldige varsler
- v. 409-416 bryllupsspil
- v. 417-424 giv dog den fattige Kingo en almisse
- v. 425-428 gå dog – uknibsk – i seng med Kingo
- v. 429-440 men vid: hans motiv til brylluppet er dine penge.

Naturen gør oprør over for kommende begivenheder: det begynder med, at måger og ålekrager skal skræmme fiskene (v. 397-400), ørne og bjørne kyser landdyrene bort, gøge og høge skal jage fuglene væk, og hyrderne med deres horseskræmmer skal skrække tamdyrene bort (v. 401-406); disse på sin vis lukkede vers skildrer helt i forlængelse af hoveddigtets hvaljagt, hvorledes alle levende væsener er jagtobjekter; dyr og mennesker bliver jagede, underforstået: som fru Sophia af Kingo. Da alt i naturen således varsler ild, tages den tykke spændebog frem (symbol for Sophia), og en fil og en syl – til gengæld symboler på Kingo – stikkes ind i bogen (v. 407-408), hvad der ifølge gammel folketro³⁶ er et middel til at afsløre en tyv med. Og den tyv, som hele naturen varsler om, og som afsløres i »spændebogen«, er naturligvis ingen anden end Kingo, der via Sophias seng vil komme i besiddelse af hendes penge.

Efter denne grumme optakt spilles der op til bryllupsdans, i dette tilfælde en støjende springdans, spillet af bl. a. vilde skotter, hvorved der vel hentydes til Kingos skotske afstamning (v. 409-410), og solskiven (= bruden) opfordres til at rejse sig fra pigernes bænk og danse ud i brudedansen (v. 411-412); i det følgende er der flere helt eller halvt uforståelige de-

taljer; uforståeligheden for os i dag kan bero på vor manglende viden, men kan også skyldes, at dunkelhederne har været skriverne overmægtige, hvad der så har ført til, at teksten flere steder er korrumperet; men grundtanken reddes dog frelst gennem ødelæggelserne. Worm siger ironisk til den rige Sophia: du fede, rige svin (v. 413; Worm gider ikke mere ulejlige sig med skrømtet høflighed), du ejer jo så meget, så du kan sagtens undvære en lille smule af din overflod til den fattige stympet af en brudgom, der så til gengæld (v. 425 ff.) vil tage dig i sengen og gøre alt det ved dig, som en ordentlig mand bør gøre ved en kulret (for ikke helt direkte at sige liderlig) kvinde; lad ham kysse dig og kærtegne dig og smøre dig om munden med fede ord, kort og godt Sophia: lad dig flå for alle dine penge, du tåbelige gamle ged (v. 439-440).

Med denne grovkornede, men effektfulde pointe slutter Worm dette ondskabsfulde digt, hans første tour de force, i virkeligheden hans aldrig siden af ham selv overgåede satire.

Han har fået luft for alt, hvad han ville have frem. Han har været blid (på skrømt), hård, elegant, grov og brutal, men frem for alt perfid. Han har hele tiden leget med sine to ofre, som den fuldendt virtuose fægtemester med kluntede begyndere; han har virkelig spillet bold med dem, sådan som han antydede i indledningen; han har i sandhed været et lille, let og smidigt sørøverskib over for to tunge og lidet sødygtige skuder. Worms »Kardinal-satire« er en blændende opvisning i hans eminente formåen på den intimt personlige satires meget specielle område.

Hans svaghed som politisk satiriker ligger netop i hans rendyrken af dette talent uden hensyntagen til, at for en politisk satiriker er det ikke manden, men sagen der er det fundamentale. I tilfældet Kingo var det for Worm kun privatpersonen, og derfor kunne digtet lykkes.

I det foregående er digtets hovedlinie trukket op, men det vil være rimeligt at drage enkelte detaljer frem til nærmere overvejelse. Af vigtighed er det at blive klar over, hvad Worm egentlig mener med sin konstellation: pave - kardinaler (hvoraf satiren har fået sit populære navn).

Om dette emne har Hans Brix skrevet sin tidligere omtalte artikel; med stor spidsfindighed gav han en første tolkning af digtet ud fra den teori, at Worms pavebillede havde sin modsvarighed i kirkehistoriens to stridende

paver Gregor den Store og Wibert af Ravenna; ved hjælp af denne hypotese lykkedes det Brix at læse digtet med forståelse og placere det i sin rette sammenhæng, som man ikke tidligere havde set. Han viser, at Judichær svarer til virkelighedens Gregor, der som bekendt gennemtvang cølibatet; Judichær forlanger, at Sophia skal leve som nonne og Kingo som munk; Kingo derimod ønsker at gifte sig og foragter cølibatet, hvorfor han svarer til Wibert, der blev modpave under navnet Clemens III (1080). Denne Wibert (jf. digtets Gibbert/ Gilibert i samtlige håndskrifter, en afskriverfejl kan ikke helt udelukkes, men herom nærmere nedenfor) blev støttet af Henrik IV, der dog blev tvunget til at gå til Canossa og forliges med Gregor på dennes betingelser; Henrik IV brød senere forliget og indesluttede Gregor i Engelsborg (jf. Corollarium 1s billede) i 1084, hvorfra Gregor dog blev befriet af den vældige normannerkonge Robert af Guiscard, svarende til digtets Rubbert.

Da Worms digt ikke er nogen allegori, kan man ikke med rimelighed forvente, at alle detaljer skal kunne forklares ud fra denne historiske forudsætning, hvad Brix da også gør opmærksom på. Det kan således ved første øjekast synes mærkeligt og forkert, at Rubbert i digtet stik imod virkeligheden rykker Gibbert-Kingo til undsætning i stedet for Gregor-Judichær; ser man nøjere på hjælpens art, må man vist alligevel indrømme, at Rubbert har været sin pave tro, men blot anvendt sin egen fremgangsmåde for at opnå et gunstigt resultat; han har hjulpet Kingo, men på skrømt, for derpå at stikke ham kniven i ryggen og vride den om. I den forbindelse kan man minde om, at Kingo faktisk ikke fik Sophia Olufsdatter.

Men selv om en del af den slags små skævheder nok i deres sammenhæng finder deres forklaring, så de kommer til at passe ind i digtets helhed, kan man ikke uden videre bortforklare den samlede uklarhed, som fremkaldes ved manglende overensstemmelse mellem den kirkehistoriske virkelighed og Worms brug af den. Det vil derfor være nødvendigt at se nærmere på hans anvendelse af de navne, de fire hovedpersoner går under for at få konstateret, hvilke andre ingredienser, der indgår i digtet.

Judichær = pave (v. 249-250, 261, 275, 276, 289, 293)

Sophia = skib (v. 101, 111, 115)

- Sophia = hval (v. 197 ff.)
 nonne (v. 264, 270, 295)
- Kingo = strandørn (v. 7)
 admiral – principal (v. 45 ff.)
 Kingo (v. 46, 97, 118, 123, 125, 171, 181, 192,
 193, 213, 256, 257)
 Gibbert/Gilbert (v. 139, 301)
 pave (v. 310, 315, 337 ff., 389)
- Worm = Rubbert (v. 1, 29, 130, 140, 169, 182, 321, 355)
 Lauring (v. 133, 358)

Navngivningen er således mere broget end af Brix fremstillet, og forklaringen herpå er bl. a. den, at Worm måske nok er gået ud fra den kirkehistoriske konflikt, men han har også haft andre forhold in mente og uden videre benyttet dem, når de passede bedre ind i den foreliggende situation. Foruden det kirkehistoriske stof kan man påvise lokalt (sjællandsk) og samtidigt (europæisk) stof, som er gledet ind i satiren som væsentlige bestanddele.

Dette gælder for de mandlige personers vedkommende.

Således vil den kyndige læser straks i digtets åbning studse over den næsten helt utilbørlige præsentation af den vældige normannerkonge Robert af Guiscard; han bestemmes nemlig lige fra begyndelsen af som liden (v. 1), sejlende rundt i en fiskerbåd; det var ikke på den måde, han befriede Gregor ud af det belejrede Rom. Også senere hen i digtet omtales han som lille og beskeden, hvorfor sammenstillingen med dværgekongen Laurin (der dog er stærk på sin vis, så længe han har huen på, men som ikke desto mindre overvindes af kong Didrik) falder ret naturligt ind i digtet. Denne bevidste formindskelse af Roberts format hænger sikkert sammen med, at Worm kan have haft også en anden dengang mere kendt Robert i tankerne, og som oven i købet passede betydelig bedre ind i digtets maritime billeder; det er kaperen Robert Colnet, der under svenskekrigen den 21.–22. marts 1660 samlede en håndfuld mænd på Sejro og i småskibe sejlede til Sjælland, hvor de gjorde landgang og trængte frem til herregården Rødegård ved Vindekilde (en egn hvor både Kingo og Worm havde forbindelser) og

der overraskede en af svenskernes ledende officerer, prins Emanuel af Anhalt; Robert Colnet, der af profession egentlig var glasbrænder³⁷, optrådte fortsat som kaper i perioden efter Københavns belejring og ind til fredsslutningen, men det var hans dristige kup i marts 1660, der gjorde ham berømt i en tid, hvor der ikke var mange bedrifter at glæde sig ved. Man bemærker i digtet, at Worms Rubbert optræder som kaper og derfor sejler på et dynkerkerskib (v. 173), en i tiden gængs betegnelse for kaperskibe.

Sammenstillingen af den lille Rubbert med kong Laurin er omtalt ovenfor, og indførelsen af dværgkongen på arenaen skyldes måske Kingos tabte digt, hvor det kan have været et naturligt element: kong Didrik (Kingo) kæmper med og overvinder den usynlige (anonyme) kong Laurin; hos Worm lykkes sammenføjnngen ikke rigtigt, for kong Laurin i folkebogen har overhovedet ikke noget med søkrigsførelse at gøre.

Mens Worm således stort set optræder under ét navn digtet igennem (Rubbert) og derved på en måde skaber enhed og forbindelse mellem digtets forskellige afsnit, så forholder det sig helt anderledes med Kingo. Vi møder ham første gang som en frygtindgydende strandørn, men dette symbol forsvinder straks til fordel for skibskaptajn og admiral Kingo; dette harmonerer godt med billedet af Rubbert som kaper og svarer helt til billedet af Sophia som et flot skib, dog med mindelser om Ove Gieddes admiralskib »Sophia«, som ikke var sødygtigt nok og stødte på grund og totalforliste. Der er således god sammenhæng i dette afsnit, hvori de tre hovedpersoner optræder henholdsvis som krigerisk admiral, en meget hjælpsom og uegennyttig kaper og endelig det eftertragtede og forfulgte skib.

Men derpå opgives dette billede, og Kingo bliver til hvalfanger; vi forbliver dog på havet, så at overgangen fra købmandsflåden, fra admiralskibet til hvalfangerskibet ikke føles helt så brat, men mere grotesk er det naturligvis, at skibet »Sophia« undergår en gennemgribende forvandling og bliver en spækhval, en ren kaskelot. Også hvalfangerbilledet, hvor kaper Rubbert ikke rigtigt får plads, opgives, og Kingo forandres nu med et slag til pave. I modsætning til det historiske forhold mellem Gregor : Wibert er Kingo ved at blive den rette paves legale efterfølger, om end på den dansk-protestantiske kirkes manér, nemlig ved at tage enken. Rubberts kapertilværelse er nu helt umulig i digtet, hvorfor han fremsætter ønske om

en statusforandring og foreslår, at Kingo skal udnævne ham og hans venner til kardinaler; om Kingo opfylder dette ønske, siges ikke. Det er indlysende, at også hvalen nu virkelig må skifte ham, og det gør den lige så grundigt som før og bliver til en meget giftelysten (enke)nonne, alt såre ukatolsk, men i skønneste harmoni med Slangerup-situationen, hvor præsteembedet efter Silles meget passende død nu får mulighed for at gå i arv på spinde-siden.

Endvidere optræder Kingo under de to navneformer Gibbert og Gilibert, der ser ud til at være varianter af en fælles navneform Gillebert; havde digtet kun haft formen Gibbert, kunne man med god grund have antaget, at der var tale om en afskriverfejl for Wibert; men det er såre vanskeligt at få Gilibert, der er rytmisk sikret, til at passe ind i det regnestykke. Ved tolkningen bør man derfor gå ud fra trestavelsesformen; den indebærer muligheden af, at Worm har leget med tanken på verbet »gilje«, hvis forskellige betydninger passer fortræffeligt ind i digtets situation. Der er tillige mulighed for, at navneformen har spillet på publikums kendskab til lokale sagn. Gilbert var i det syttende århundrede et djævelnavn, i 1624 røvede denne djævel endda en brud. Hertil svarer, at samme djævel i skolekomedien »Den utro hustru« forlokker en gift kvinde til hor³⁸. Djævelen Gilbert var således kendt nok i samtiden på grund af sine erotiske tilbøjeligheder; disse allusioner kan have været læserne nok så forståelige som de teologiske, hvorfor Worm kan have valgt formen.

Sophia Olufsdatters overraskende metamorfoser er registreret sammen med Kingos; der synes ikke i hendes tilfælde at være tale om andet end underfundigt grin.

Endelig er der den ærværdige, afdøde provst Judichær, som optræder som en (rigtignok afdød) pave. Provstestillingen i Slangerup kan have ført til denne spøgende titeltildeling; det bringer tillige en pikant skævhed ind i billedet, idet paven – og det oven i købet pave Gregor – er gift og har nydt ægteskabets glæder; først sent, ja først på dødslejet går han ind for cølibatet; det vil nemlig med andre ord sige, at han i levende live har været wibertianer og først efter sin død er blevet gregorianer. Worm har her moret sig med at pynte den gamle pavehistorie op med lidt aktuelt stof. I december 1669 var pave Clemens IX død; han var blevet indsat under kraf-

tigt pres fra Ludvig XIVs side i 1667, og i sin korte regeringstid nåede han ikke meget andet end at udnævne en lang række kardinaler (jf. v. 336 ff.), hvoriblandt hans nære slægtning Altieri; efter hans død opstod der vanskeligheder med valget af en efterfølger, konklavet var samlet i ikke mindre end fem måneder, før man bestemte sig for den 80 årige Altieri; dette skete den 29. april 1670, dvs. et års tid før »Kardinalsatiren« blev skrevet. Pavevalget omtales flere gange i Bordings »Dønske Mercurius«, spøgende i februar og marts (BordingPS.II, 143 og 146), og i april dukker der en ejendommelig idé op i hans vers:

Det synes saa som den, der Pave-Navn skal bære
Vist meget hellig maae, frem for en anden, være,
Hvorfor mand sig, maa skee, tør ej fordriste til,
Hans Navn at nævne plat, hvor gierne mand og vil.
Men end, om mand til Rom nu Luthers Lærdom øver,
Og meener, Himlen ey Statholdere behøver:
Og Cardinalerne dismidlertid vel maae
Sig noget raade selv, og smukke Qvinder faae.
(BordingPS.II, 150)

Den følgende måned (BordingPS.II, 152) kan Bording så meddele valgets resultat og fremhæver den nye paves høje alder, og i juli 1670 (BordingPS.II, 159) følger en omtale af hans indtog i Rom, til hest og ikke på det for gejstligheden så traditionelle muldyr (jf. v. 321–322 hos Worm), hvoraf man kunne slutte, at han nok alligevel ikke var så helt aflægs.

Bording har således i sin avis nøje dækket pavevalget; det har formodentligt været almindeligt samtalestof, ikke blot blandt de gejstlige, men sikkert også blandt menigmand, idet religionsstridigheder stadigvæk var realiteter i europæisk politik.

Digtets idé om paves død og indsættelsen af en ny pave stemmer ikke med Gregor: Wibert, men derimod med den aktuelle situation i Rom og Slingerup, og Worm har derfor moret sig med at lade dette samtidsstof glide ind i digtets symbolsprog.

Digtets overskrift hviler på kirkeligt materiale, dels fra det aktuelle pave-

valg, dels fra Luthers opslåen af sine teser; kardinalernes teser ligger på linie med Luthers og med Bordings; det overraskende forslag fra kardinalernes side er dog ikke mere chokerende, end det har været for Slangstrupborgerne at se de to tidligere kamphaner, Kingo og Sophia, gå kurrerende omkring hinanden.

Vi kan resumere dette: digtets persongalleri er præget af kirkehistorien, som Worm imidlertid bevidst har krydret med lokalt, folkloristisk og samtidspolitisk stof. Digtet opererer med tre symbolkredse: marinebilledet, hvalbilledet og pavebilledet, af hvilke kun de to første hænger organisk sammen. Til trods for inkonsekvens i billedvalget gennemfører Worm sin grundidé meget stringent: en fattig enkemands lyst til at få en meget velbeslået og meget erotisk udhungret enkefrue til kone; der spilles også på mandens lyst, samtidig med at der antydes manglende evne og mod til det seksuelle. Digtet er med stor fasthed bygget op over denne grundidé, der udtrykkes gennem alle tre symbollag, selv om det ikke kan benægtes, at digtet bliver uklart ved sin symbolvekslen, i hvert fald for os, der ikke kan følge med i, om denne vekslen på en eller anden måde hænger sammen med Kingos tabte digt.

En del af uklarheden skyldes unægtelig også, at de to digtere kendte hinandens privatliv på en måde, som vi ikke gør; man kan heller ikke udelukke den mulighed, at nogle af dunkelhederne kan skyldes, at der kan have fundet mundtlige meningsudvekslinger sted mellem stedfader og stedsøn. Rigtigt forstået i alle enkeltheder er digtet sikkert kun blevet af de to implicerede, ikke engang Sophia Olufsdatter har vel været i stand til at gennemskue digtet i hele dets perfidi. Men mon det ikke er mere end sandsynligt, at Worm kan have haft sin morskab af at læse digtet op for sine gejstlige kolleger på egnen og under oplæsningen forsyne det med kommentarer?

Da digtet er blevet til i en fejde, bærer det visse spor deraf i det rent formelle. Enkelte fejlhuskninger i det reelle kan konstateres (f. eks. v. 21); men også på rimenes kvalitet kan man mærke, at Worm fik travlt; i digtets begyndelse er dårlige rim eller blot halvrim rene undtagelser (f. eks. v. 1-3); man skal faktisk helt til v. 150 for at finde det næste par, men så bliver tilfældene også hyppigere, bemærk f. eks. følgende steder:

v. 150–152	v. 250–252	v. 354–356
v. 166–168	v. 282–284	v. 386–388
v. 182–184	v. 290–292	v. 397
v. 221–223	v. 294–296	v. 407
v. 225–227	v. 334–336	v. 421
v. 229–231	v. 342–344	

Det ser ud, som om Worm pludseligt har skullet skynde sig med at blive færdig, hvorfor hans omhu med rimene svækkes. Dette hastværk kan også have fremkaldt dunkelheder i teksten. Nogle af de bevarede varianter kan eventuelt tydes som resultat af senere forfatteromarbejdelse af alt for uklare steder, men det må dog understreges, at selv om en del af disse varianter kan have et meget autentisk præg, så bevæger man sig på gyngende grund, da det vil være vanskeligt præcist at skelne skarpt mellem mulige forfatterforbedringer og senere afskriveres udglattende læsemåder.

Digtet er skrevet i det letløbende Bording-versemål, med fire slag i første linie, tre i anden, krydsrimet med vekslende mandlig og kvindelig udgang; normalt overholder Worm linien som afsluttet meningshelhed, men han kender til enjambement, selv om han kun i begrænset omfang gør brug deraf. Hans formelle beherskelse af metret står fuldt på højde med Bornings og Kingos. Han anvendte det i øvrigt aldrig mere.

Billedsproget er domineret af de ovenfor nævnte motivkredse; det fortjener at fremhæves, at Worm er uhyre præcis i sit ordvalg, også når han bevæger sig på det maritime område. Gennemgående er billedsproget valgt med henblik på dets muligheder for at afgive seksuelle bibetydninger. Digtets tema gør det til noget meget selvfølgeligt, at Worm overalt prøver at anbringe tvetydigheder, ofte med elegance. Først henimod digtets slutning griber han til voldsommere billedvirkninger af skældsordsklassen.

Worm betoner i digtet, at fejden for ham var en turnering; det skal indrømmes ham, at han er overmåde veloplagt i sin legen kispus med modstanderne, specielt med Kingo, som han kendte nøje; netop det intime kendskab er hovedbetingelsen for, at et sådant digt kan lykkes. Digtet må betegnes som en personsatire, ikke som en idé- eller moralsk satire. Foruden grundigt kendskab til offeret kræver denne satire en god portion hu-

mor og en del perfidi, der næsten er nødvendig for genren. Worm opfyldte i dette digt disse betingelser til fulde og skabte derved sin måske bedste satire. Digtet afslører ham som en udpræget voyeur-begavelse; da han noget senere gik over til at behandle politikken kritisk, førte det tidligere påpegede misforhold mellem hans politiske ståsted og hans trang til at kritisere ham til at afstå fra principiel samfundskritik og til at foretrække den personlige satire. Ofrene rykkedes derved ud af hans snævre kreds, hans viden bliver ringere om dem, og satirerne lykkes kun momentant.

Endvidere er det ejendommeligt at konstatere, at idet Worm fjerner sig fra sin egen lilleverden i Slangstrup, mister han i stigende grad sansen for legen og morskaben i satirens kunst; han bliver bitter og besk, rent ud sur, der er ingen forsonende humor som hos Holberg. Balancen mellem ondskab og perfidi på den ene side og leg, morskab og humor på den anden, som er den egentlige hemmelighed i »*Kardinalsatiren*«, skulle Worm aldrig nå mere; det er lidt trist at måtte konstatere det, men dette digt viser Worm på toppen af hans digteriske formåen.

Med »*Kardinalsatiren*« endte Worm for denne gang kampen med stedfaderen. Han havde både følt og demonstreret sine evner som digter, og han begyndte nu at se sig om efter andre mål. Først senere skulle Kingo og han komme til at duellere endnu engang på vers.

III.

OMKRING GRIFFENFELD

I. OPTAKT

Det var kun i det første par år af Kingos og Worms fælles Slangeruptid, at stridighederne mellem dem gav sig digterisk udslag. For Kingo, der i hvert fald på grundlag af de bevarede digte må anses for taberen, har den hele affære nok været så ubehagelig, at den kan have været medvirkende til, at han søgte bort fra Slangerup allerede i februar 1671; dette kan konstateres af, at Griffenfelds fætter Gert Schumacher den 21. juli udnævntes til præst ved St. Olai kirke i Helsingør; men hans eftermands bestalling lød oprindeligt på den 22. februar, og i den hedder det, at Gert Schumacher var udnævnt til sognepræst i Slangerup, hvilket så måtte forudsætte, at Kingo skulle have haft et andet kald, men hvilket vides ikke. Der blev dog af ukendte grunde ikke noget ud af dette arrangement, måske fordi Griffenfeld fandt Slangerup for ringe for fætteren, der kom betydeligt bedre fra det ved et halvt år senere at få det gode kald i Helsingør¹.

Om begge kombattanter gælder det, at de i de følgende seks-syv år udfoldede en omfattende digterisk produktion, der bragte dem i vidt forskelligt forhold til myndighederne. Det var i disse Slangerup-år, at Kingo udsendte første part af »Aandeligt Sjungekor« (1674); alt tyder på, at anden part i det store og hele må have ligget færdig allerede i 1674, men udsendelsen blev udskudt helt til 1681; i Paullis avis blev den troligt annonceret år efter år, ligesom Kingo 13. august 1674 fik kongeligt privilegium på udgivelse af bogen². Denne udsættelse kan måske skyldes Kingos travlhed med udarbejdelse af store lejlighedsdigte, idet han vel selv har tillagt de talrige digte til kongehuset (fra og med 1671) og til Griffenfeld (fra 1672) stor betydning, således Kronborg-diget (1672), Samsø-diget (1675) samt de meget omfattende digte om den skånske krig (fra 1676). Hertil kommer så en meget talrig gruppe af lejlighedsdigte til fremstående borgere og adelige. Hele denne digteriske produktion kan blandt andet, men langt fra udelukkende, betragtes fra det synspunkt, at et vigtigt formål dermed var at etablere

en gavnlig kontakt til de bestemmende personer i landet. Det lykkedes også for Kingo at skabe sig en sådan velvilje i disse formående kredse. Han nøjedes dog ikke hermed, men bestræbte sig også på anden måde på at komme opad. Ganske vist var ægteskabsplanerne med Sophia Olufsdatter ikke blevet til virkelighed, men hans andet ægteskab med Johanne Lauridsdatter har, såvidt det kan konstateres i dag, også bragt ham økonomiske fordele; kaldet i Slangerup har næppe kastet meget af sig, men ikke desto mindre har Kingo allerede i 1672 og da vel for konens midler erhvervet en gård i Jordløse; den 3. december 1672 fik han kongebrev på, at han for denne gård måtte være fritaget for »ald egt og arbeid udi sin og sin Hustrues lifs tid«³; også digtene, på hvis udgivelse han skaffede sig meget gunstige privilegier, kan have givet ham gode penge. Alt tyder på, at det i disse år gik opad for Kingo.

Men det gjorde det derimod ikke for kampens sejrherre. Worms sejr må nok karakteriseres som en Pyrrhus-sejr. Med Kingos stigende anseelse som samfundsstøtte og hans målbevidste tilknytning til kongehuset og Griffenfeld kan hans kåde optræden over for Kingo kun have virket uheldig og skadet ham hos magthaverne. For ham blev der ikke tale om advancementer eller om gårdkøb; og den digtning, han i stadigt stigende omfang skabte, blev til i harme og forbitrelse over denne hans kranke skæbne; da en sådan kritisk digtning under ingen omstændigheder havde muligheder for at trykkes i et trods al mildhed dog ensrettet diktatur, som det danske styre nu engang var, kunne Worm heller ikke ad denne vej få ekstrairndtægter til bod for rektoratets pauvre indkomster.

Dette har nok været så meget bitrere for Worm, som han ikke omfattede sin skole med synderlig interesse. Hans eneste bevarede udtalelse om sin rektortid, i vitaet til Viborg-bispen, giver udtryk for en udpræget lede ved at skulle have med uvidende og uvillige latinskoledrenge at gøre. Han har utvivlsomt betragtet sin forbliven i denne stilling i hele syv år som en personlig forhånelse. Han blev med tiden overbevist om, at en sådan systematisk forbigåelse af ham kun kunne skyldes råddenskab blandt de bestemmende myndigheder. Og i denne henseende blev Griffenfeld nu den personificerede råddenskab.

Det er derfor ikke underligt, at han ligesom Kingo ønskede sig bort fra

denne hendøende by, hvor hans anseelse trods den interne sejr over Kingo må have været ringe, og hvor hans muligheder for at komme frem var lig nul.

Chancen for at slippe væk kom hurtigere end måske ventet. Den 5. marts 1671 døde præsten i Nørbæk-kaldet⁴, som Worm derpå havde ret til at overtage. Derved ville han få lejlighed til at komme bort fra Slangstrup og være i nærheden af sit kommende embede, lektoratet i Viborg; det er ret sandsynligt, at Worm i den anledning har foretaget en rejse til Viborg for at undersøge det ledige kalds muligheder og få klaring på forholdene omkring lektoratet, det vil først og fremmest sige lektorens helbredstilstand. Imidlertid var lektoren så rask og rørig, at han ingenlunde behøvede sin designerede efterfølgers hjælp. Worm kunne ydermere konstatere, at Nørbæk kald var så ringe, at han ikke var tjent med at overtage det som eneste embede, hvorfor han skyndsomst så sig om i Viborg og kom til det resultat, at der var endnu en mulighed, nemlig ved Sortebrødre kirke. Ganske vist var kirkens ene præsteembede netop blevet nybesat, men kirkens anden præst, magister Keld Skive, var så meget til års, at Worm kunne øjne visse muligheder. Den 27. marts, altså kun tre uger efter Nørbæk-præstens død, søgte Worm om ventebrev på Keld Skives kald, velsægtens på samme vilkår som året forud⁵, dvs. imod afkald på Nørbæk, når Sortebrødre kaldet blev ledigt. Det er meget tænkeligt, at Worm kan have gjort regning på en vis velvilje hos Peder Schumacher, der havde overvundet krisen ved tronskiftet og konsolideret sin magt. Men her forregnede Worm sig. Han fik ikke det ønskede ventebrev, og det ville heller ikke have nyttet noget, for mag. Keld Skive døde først i november 1680, mens Worm sad anklaget i København. Det negative udfald af denne ansøgning fik ham til at resignere, idet det fjerne og usle landsbykald var endnu mindre tillokkende end Slangstruprektoratet; han opgav derfor selv at overtage kaldet, men lod det betjene af en kapellan, præsten Jens Thomsen Aaby.

Den følgende sommer gjorde Worm endnu en kraftanstrengelse for at få et andet embede og dermed komme væk fra rektoratet. Den 1. august 1672 sendte han et latinsk bindebrev til Griffenfeld: »*Augusta Petri Vincula*«, hvori han kalder sig selv for den, »*qvi sub cruce maximi Mæcenatis gemebundus adstat*«, dvs. den, der sukkende står under den største Mæcenas' kors⁶. Men heller ikke denne gang bønhørte Griffenfeld den meget sukkende

klient og slægtning, selv om Worm i dette digt sandelig ikke sparede på superlativerne og hyperblerne, ja han sluttede med at afbilde Griffenfelds egenskaber i et kors og sammenligne ham med Josef og Mardokai; de fremhævede egenskaber er: uskyld, oprigtighed, retfærdighed og retskaffenhed; centrum i dette kompleks, dette dyde-kors, er fromhed; disse dyder er karakteristiske for den mand, hvis hele virke er at kæmpe for kirke, universitet, hof og fædreland; centrum i dette andet kors er Kristus, korresponderende til det første kors' fromhed. Griffenfeld, enevældens mest overbeviste talsmand, modtog mange krybende hyldestskrivelser, men Worms tør vistnok uden overdivelse karakteriseres som den mest krybende af alle.

På samme tid som han afsendte denne supplication til Griffenfeld, skrev han et digt kaldet »*Kongens Velkom til Odsherred*« til Christian V; digtet stammer fra midten af august 1672, hvor kongen var på jagt i Nordvestsjælland; Worm har muligvis opsøgt ham i Nykøbing Sjælland⁷ og selv overrakt ham bønnedigtet, men heller ikke kongen ville sende en nådestråle til den meget ydmyge supplicant. Denne påfaldende kulde over for Worm, der nu var 30 år gammel og derfor for længst burde have været betænkt med et godt embede, kan hidrøre fra Kingo-striden; Griffenfeld har utvivlsomt erfaret om Worms grove behandling af Kingo og har været utilfreds dermed, hvad der kan have ført til, at Worm blev lagt på is.

Worm gjorde ikke flere forsøg på at avancere ved at smigre kongen og Griffenfeld. Omslaget i hans vurdering af Griffenfeld synes at være sket kort tid efter, at han var blevet klar over, at ansøgningerne ikke havde givet resultat.

Hans kritiske indstilling til det nye regime, der i modsætning til Frederik III's styre åbenbart ikke havde blik for hans evner, kan være blevet yderligere skærpet ved konstatering af, at det ikke var videnskabelige kvalifikationer, men derimod andre – i hans øjne helt uvedkommende – forhold, som gav adgang til de bedste stillinger. Worms ugunstige situation i Slingerup har fremkaldt en bitterhed, der fik ham til at øjne korruption overalt, hvor en stilling blev erhvervet af en person uden akademiske laurbær; og dette er noget meget typisk for Worm; i hele forfatterskabet gør han sig skyldig i den ret sære fejltagelse, at teologiske kvalifikationer og administrative evner er to sider af samme sag. Man tør derfor vist roligt gå ud fra, at hans beherskelse må være blevet sat på en hård prøve ved en begivenhed, som ind-

traf på denne tid. I oktober 1673 kunne han i »Extraordinaires maanedlige Relationer« læse, at sognepræsten i Tåstrup, en indtil da helt ukendt Søren Glud, den 16. juni var blevet udnævnt til biskop over Viborg stift og nu var viet til dette embede i domkirken i København; denne mand, som Worm blot kunne betragte som en akademisk nullitet eller fuks, skulle altså blive hans foresatte i Viborg. Worms fanatiske had til denne mand fik afgørende indflydelse på de begivenheder i 1679–80, som førte til Worms fald; det vil derfor være rimeligt lige at se på, hvem da denne mand var. Søren Glud, der var født i 1621, havde siden 1648 været præst i Tåstrup, hvad han kunne være godt tilfreds med, da han ikke på nogen måde havde kvalificeret sig til noget stort embede inden for kirken. Forklaringen på det overraskende advancement, fra landsbypræst til biskop, var da også den meget enkle, at han i 1661 havde giftet sig med Ida Christina Moth, der var en søster til Sophia Amalia Moth; sidstnævnte havde Christian V mødt kort efter sin tronbestigning, og hun var blevet hans elskerinde. Det var dette »svogerskab« med kongen, som havde skaffet Glud bispeembedet, som han i øvrigt viste sig kompetent til, da han havde udpræget administrative anlæg. Men dette kunne Worm naturligvis intet vide om i 1673. For ham blev advancementet i alle henseender skændigt for alle implicerede parter. Skulle Worm ikke tidligere have fundet anledning til at undre sig over det nye regimes ansættelsespolitik, så kunne en sådan udnævnelse, der berørte hans egen kommende virkekreds, nok åbne hans øjne, så meget mere som han selv lige forgæves havde gjort forsøg på at komme i rigtigt embede. Hans harme herover, velsagtens iblandet nogen fortrydelse og misundelse, gjorde ham til politisk digter; netop statens ansættelsespolitik blev hans digtnings evigt gentagne tema. I slutningen af 1673 eller i begyndelsen af 1674 forfattede han sine første satirer imod myndighedernes dispositioner.

Denne digtning var dog kun i sin vorden, og han har sikkert blot arbejdet dermed i en del af sin fritid. Han har endnu i Slangstrupårene med stor energi fortsat sine videnskabelige sysler.

Ved et tilfælde er vi i stand til at konstatere, hvad det var for studier, han beskæftigede sig med i de triste Slangstrupår. Da han i 1679 udarbejdede sin satiriske disputats om kong Jeroboam, prøvede han at få den til at se videnskabelig og svensk ud; han forsynede derfor titelbladet med en lang

række svenske videnskabsmænds navne, thi disse lærde mænd havde optrådt som respondenter ved disputatshandlingen. I overskriften påstås det, at det hele var gået for sig i Uppsala, men da handlingen foregik under forsæde af den også i Danmark kendte lundensiske professor Christian Papken, var det let for de kyndige at se, at der var tale om et falskneri; også alle respondenterne er lundensere, hvis navne Worm har hentet fra disputatser, som de har udsendt eller responderet ved. Ingen af titelbladets personer er fiktive. Ved at undersøge 1670ernes lundensiske disputatser⁸ kan vi slå fast, at Worm har studeret værker af bl.a. to af Lunds kendteste professorer. Af den nævnte Christian Papken, hvis navn var med til at kaste glans over det nystartede universitet, må Worm have kendt og sikkert ejet mindst seks disputatser, bl.a. den dengang kendte »De Mysterio Unionis Personalis« fra 1674, der beskæftigede sig med Descartes' filosofi; Worm har også haft kendskab til samme forfatters »De Persona« fra maj 1672, der efter cartesianiske grundsætninger behandlede nyere filosofiske problemer som personlighedens omfang. Papken tilskrev dette begreb megen vægt i spekulativ henseende i modsætning til det dominerende teologiske system, der kun tillagde jæg'et en rent formel og sekundær betydning; Papken havde i sin disputats klart og bindende »reclamerat åtskilliga det tänkande subjects transcendentala rättigheter och visat dess primära och själfständiga functioner i medvetandets actus«⁹. Worms beskæftigelse med disse svenske disputatser viser os, at hans egne disputatser om Descartes ikke var en modehandling under indflydelse af et par professorer, som han måske derved kunne tækkes. Papken har dog næppe afstedkommet nogen ændring i Worms opfattelse af den franske filosof, i hvert fald viser satiren »Gud og Belial«, at Worm identificerer alle Griffenfelds sletteste egenskaber med Descartes' mekanistiske filosofi.

Worm har også været optaget af i hvert fald to disputatser af Pufendorff; de handlede begge om statsvidenskab, »De civitate« (1676) og »De Concordia veræ Politicæ cum Religione Christianæ« (1676); det kan yderligere med sikkerhed konstateres, at Worm har kendt teologiske og filosofiske disputatser af de kendte lundensiske lærde Petrus Holm, Josua Schwartz og vistnok også af den dengang endnu skånske professor Hans Bagger, som få år senere blev Griffenfelds svoger og Sjællands biskop.

Ligesom den cartesianske filosofi ikke var ny for Worm, så var heller ikke statsvidenskaben ham ukendt. Men det er alligevel overraskende at se ham bevæge sig uden for de hjemlige, wandalske synspunkter på staten. Der er dog i Worms digtning ingen mulighed for at konstatere, at dette kendskab til Pufendorff har betydet noget for udformningen af hans statsopfattelse; hans wandalske teokratiske system forblev uantastet.

Da Worms bibliotek blev beslaglagt i 1681 uden at blive registreret, kan vi ikke danne os noget yderligere begreb om hans studiers omfang og art. De her nævnte disputatser viser dog, at han fortsatte ad de baner, som han var slået ind på i sin studietid. I hans forfatterskab kan man hist og her støde på navne på andre forfattere, men det er som regel umuligt at afgøre, om Worm virkelig har læst de pågældende, eller om han kun dækker sig bag et berømt navn (f.eks. Macchiavelli), eller om der blot er tale om et udslag af almen dannelse.

I denne forbindelse fortjener det specielt at nævnes, at Worms satiriske forfatterskab kunne tænkes at have haft paralleller i udlandet. Hans oprindelige inspiration synes at have været Juvenal, men i øvrigt ses han ikke at have haft noget synderligt kendskab til moderne europæisk satiredigtning. I overskriften til »*Horologium Regium*« nævner Worm tidens berømteste tyske satiriker, Balthasar Schupp; der er dog ingen tvivl om, at meningen med anførelsen af dette navn først og fremmest har været den at lade det skinne igennem, at der i virkeligheden var tale om en oversættelse af et oversættelsesværk af Martin Opitz og Johann Rist, korrigeret af Schupp. Dette mærkelige forfatteraktieselskab dækker derfor næppe noget reelt; af de tre forfattere er Schupp i denne sammenhæng unægtelig den interessanteste, men en sammenligning mellem hans store satiriske hovedværk, »Salomo oder Vorbild eines guten Regenten« (Hamburg 1657) og så Worms satirer falder ikke ud til fordel for Worm og viser klart, at Worm næppe har lært noget af denne digter. Schupps direkte og personlige tilknytning til tysk politik havde skaffet ham et helt andet og praktisk indblik i de forhold, han kritiserede, således at man bag hans satirer mærker en helt anden indsigt i samfundsforholdene. Dette bevirker, at det er det principielle og ikke det helt tilfældigt personlige, der er det bærende hos Schupp i modsætning til, hvad der er tilfældet hos Worm.

2. ALMENT UDGANGSPUNKT

Kingo-fejderne havde vist Worms styrke som personsatiriker; da han kort tid efter gav sig til at skrive politiske satirer, gjorde han det derfor hyppigst i den personlige satires form. Da disse værker gennemgående kun har været offentliggjort brudstykkevis, og da som regel kun de mest graverende afsnit, har det bevirket, at den mening let har kunnet opstå, at Worm ikke var andet end en voyeur, der benyttede sin viden til perfid at sværte sine modstandere med, medens han var blottet for principielle standpunkter.

Slet så galt forholder det sig ikke. Worm manglede for så vidt ikke et standpunkt, men til uheld for ham som politisk satiriker faldt det sammen med den danske enevældes statsteori. Dette kom til at betyde, at han ikke kunne og heller ikke ønskede at kritisere selve regeringssystemet, hvorfor han ikke havde anden udvej end at fortsætte linien fra Kingo-fejden, dvs. han måtte opdyrke den politiske personsatire. Men hermed var vanskelighederne ikke fjernet, i hvert fald ikke når satirernes mål var kansleren og hans ministre og deres administration af dette teokratiske statssystem. Worms dilemma træder særlig klart for dagen i den politiske digtnings begyndelse og afslutning, hvor han jævnsides med (forholdsvis morsomme) personsatirer skrev (ret kedsommelige) politiske universalsatirer. I forfatter-skabets afslutning blev den indre modsætning mellem det universelle og det begrænsede, det tilfældige, så voldsom, at han så at sige sprængte sig ud af systemet, som han tilintetgjorde med den nyomvendtes fanatisme. I disputatsen om kong Jeroboams afguderer bliver det centrale forfatterens almene udgangspunkter, mens det tilfældige og personlige trænges mere i baggrunden; i modsætning hertil præges de to almene satirer fra den politiske periodes begyndelse af den uløste og i grunden uløselige konflikt imellem sag og person.

Vi vælger derfor disse to tidlige værker, »*Horologium Regium*« og »*Gud og Belial*«, som udgangspunkter for undersøgelsen af det politiske forfatterskab og dets problematik, selv om den udprægede personsatire »*Baads-Mends ære-digt*« er lidt ældre.

Af de to satirer er »*Horologium Regium*« den mest universelle, hvorfor det vil være hensigtsmæssigere at tage den først, skønt den formodentlig er en smule yngre end »*Gud og Belial*«.

Satirens grundsynspunkt er, at statssystemets fortræffelighed er betinget af, at kongemagten bliver håndhævet i nøje overensstemmelse med Guds love. Worm undgår at angribe systemet ved at gå ud fra, at en ung og uprøvet konge i nogen grad kan være uvidende om sine pligter og derfor kan handle urigtigt og uretfærdigt; men når pligterne indskræpes ham på rette vis, vil han regere korrekt og retfærdigt.

Dette er såre universelt, men ikke desto mindre så kompromitterende, at netop denne satire blev medtaget i den endelige anklage imod Worm. Problemet var nemlig ikke løst godt nok. Satirens pædagogiske tilsnit, dens vejledning af den unge konge, gav nemlig plads for særdeles skarp, om end indirekte kritik af Christian V, idet forfatteren forudsatte, at kongen trængte til disse råd, fordi han misregerede landet. Således opfattede generalfiskalen den og det næppe helt med urette.

I overensstemmelse med titlens angivelse er digtet opdelt i 12 timer (horae), der hver igen er inddelt i 4 kvarterer; hvert kvarter består af en firelinjet aleksandrinerstrofe, en quatrain; hertil kommer så en indledning (Seyerverket stilles) og en konklusion (Seyerverket settes till Huile), der præciserer digtets grundtanke, mens de 12 timer behandler de forskellige områder af statsstyrelsen, hvor disse almene principper burde finde anvendelse.

Digteren begynder forsigtigt med at påkalde de højere magters bistand til et så vanskeligt og farligt foretagende som at vejlede konger:

Lad *Klogheds Perspectiv* saa for mitt øye staae,
 Att Jeg om *Kronet Mend* retmessig tale maae! (v. 11-12)

Retmæssigt, og ikke utilbørligt, ikke majestætsfornærmende; digteren er klar over, at enhver kritisk udtalelse om styret vil kunne opfattes som utilbørlighed; men han understreger (v. 13), at han under ingen omstændigheder ønsker at blive opfattet under den synsvinkel. Hans eneste mål er at minde kongen om tre fundamentale principper:

Dett anstaar Scepter-Mand at styre saa sitt Land
 Som en ¹⁾*Guds-Kirke-Mand*, som ²⁾*Krigs*, [og] ³⁾*Raadstue-Mand*.
 (v.23-24)

Af digtet fremgår det, at kongen ikke blot skal sidde inde med disse titler af navn, man også udfylde dem af gavn; og det er i denne sidste henseende, at kritikken rammer Christian V.

Digtet er bygget op over denne treenighed:

Hora I-V handler om kongen som kirkens leder.

Hora VI-XI handler om kongen som statens leder.

Hora XII handler om kongen som den militære leder.

Mens den sidste Hora står lidt for sig selv i digtet, er alle de øvrige afsnit fælles om et grundsynspunkt: Kongen repræsenterer den højeste gejstlige og verdslige myndighed, som han har fra Gud; kongen er derfor kun ansvarlig over for Gud. Guds lov er derfor rettesnor for kongen i egenskab af kirkeleg og verdslig leder. Det er den alen, kongen skal måles med.

Straks i den første Hora bevæger Worm sig ind på farlige gebeter, idet han siger til fyrsterne, at de ikke må glemme:

Att I for Kroner har alleene *Gud* at tacke

Hand setter *Konger* op paa *Krone-verdig Sted*,

Og, naar Hand lyster, Hand Dem atter flytter ned. (v. 30-32)

I sig selv er synspunktet her i overensstemmelse med tiden, og Kingo kunne uden videre anvende samme tanke i et digt til kongen, jf. »Hans Majestæts Gudelige Tancker før hand landede udi Skaane«¹⁰:

Du setter *Krunerne* paa hvem som dig behager

Du atter dem igien som *Himmel-Laan* aftager. (v. 5-6)

Men Worm ville ikke have været den, han var, hvis han ikke havde antydet, hvorfor Gud eventuelt ville kunne tænkes at afsætte en konge:

Væ! Den *Regenter-Mand!* som aff *Guds* Frygt er kied! (v. 36)

Christian Vs liv, f. eks. hans åbenlyse forhold til Sophia Amalia Moth, var – specielt da i en teologs øjne – ikke netop præget af respekt for Guds love.

Sammenstillingen af de citerede vers viser, at Worms digt i virkeligheden indeholder en slet skjult trussel, som læserne i samtiden umiddelbart må have opfattet. Dog bemærker man, at Worm i modsætning til Nold, eller rettere til Wandals udlægning af Nold, ikke udtaler sig om undersåtternes ret til at skaffe sig af med en uretfærdig konge.

I de efterfølgende afsnit betoner Worm kongens forpligtelser imod religionen. En konge bør beskytte kirker og skoler og ganske specielt sørge for præster til kirken; for i kraft af at være kirkens overhoved sidder han inde med kaldsretten, som han derfor bør administrere klogt og i overensstemmelse med Guds vilje. Dette er en grundtanke i Worms politiske forfatterskab; han tager det vitterligt helt bogstaveligt, når han erklærer, at kaldsretten sidder hos kongen, for det betyder hos ham, at kun kongen kan gøre brug af denne ret. Han kan ikke indse, at det er naturligt, at denne ret – specielt for de mindre embeders vedkommende – bliver administreret af kancelliet. Worm gennemfører konsekvent den tanke, at kongen, kirkens øverste mand, helt personligt og alene skal udnævne de gejstlige til deres embeder. En konge er nemlig en halvt guddommelig person, men kancelliets embedsmænd er kun mennesker, og det vil derfor ikke kunne undgås, at deres embedsudnævnelser vil kunne blive afhængige af bestikkelser eller slægtskab. Worm kunne måske have ret, helt ideelt set, i dette, men i praksis ville en sådan fremgangsmåde være uigennemførlig og sikkert ende i en ligeså urimelig vilkårlighed.

Hans negative vurdering af Griffenfeld hænger sammen med denne tanke; og da de nye magthavere efter Griffenfelds fald ikke ændrede noget ved præsteudnævnelserne, overførte han meget hurtigt samme anklage på dem. At der bag ved hans principielle standpunkt ligger rent personlige motiver, er temmelig sikkert, idet han havde erfaret, at han kunne opnå forfremmelse ved direkte henvendelse til kongen, mens han via kancelliet og Griffenfeld intet fik. Den korrupsion, der måtte blive det direkte resultat af kancelliets ulovlige præsteudnævnelser, demonstreres i Hora Tertia, hvor Worm fremhæver simoni (v. 61–68) og nepotisme (v. 69–72), der begge fordømmes på det skarpeste (v. 73–76). Man kunne måske hævde, at Worm her rammer ud efter Griffenfeld og kancelliet, men i virkeligheden var det kongens passive holdning, der muliggjorde dette magtmissbrug; og dermed drages kongen ind i kritikens centrum.

I Hora Quarta omtaler Worm forhold, som en kristen konge principielt burde undgå: konfiskation af midler, som var henlagt til rent gejstlige formål; dette tema uddybes i Hora Quinta, hvor han som konkrete eksempler bl.a. anfører statens omfattende inddragelse af forskelligt kirkegods, der derpå blev udlagt som ryttergods (1670-71), da kongen opbyggede det nationale rytteri (v. 93-100). Dette overgreb, som også ramte Worms kommende embede i Viborg, burde efter Worms mening hurtigst muligt gøres godt igen, og han foreslår en erstatning til kirken på den dobbelte værdi af det konfiskerede.

Det er ganske i overensstemmelse med Worms teokratiske statsopfattelse, at de fem første afsnit udelukkende omhandler kirkelige forhold; man konstaterer her, at han lige fra begyndelsen af det politiske forfatterskab koncentrerer sig om meget få forhold: simoni, nepotisme og skattemæssige overgreb imod præsteskabet. Det kan siges at være et meget snævert område for en samfundssatiriker, men da disse forhold trods alt er af fundamental betydning i det givne system, og da dette system er identisk med kongemagten og kongens person, indebærer Worms kritik til syvende og sidst et angreb på kongen for hans håndhævelse af dette system; hvor ihærdigt Worm så end under processen forsøgte at benægte dette.

Med Hora Sexta vender Worm sig til det verdslige styre, men han behøver naturligvis ikke at forandre udgangsposition:

Still *Rættens* Seyerverck! Vri *Sandheds* Himmel-Viiser!

Alt efter *Biblens Pool*, at mand ey [ret] forliiser,

Recess og *Ordinantz* er *vidimer't Copie*

Af *Guds Ords* Rettesnoer paa *Jesu Sandheds* Stie. (v. 113-116)

Den verdslige myndighed udspringer af den religiøse og er følgelig ikke væsensforskellig fra denne; begge stammer fra Gud, og kongen sidder blot inde med den udøvende magt på begge områder på Guds vegne. Grundlaget for Worms verdslige kritik er derfor også Bibelen.

Worms mest konkrete indvending imod enevældens styre er bestikkelighed i retsvæsenet (v. 117-123), hvilket skyldes kongens efterladenhed med hensyn til at præsidere i Højeste Ret; kongen opfordres derfor (v. 121 og 129)

til personligt at deltage i rettens afgørelser og ikke overlade andre at dømme på uretfærdigt og ugudeligt grundlag. Det er karakteristisk for Worm, at han trods visse statsteoretiske studier ikke synes at have fattet det principielt rigtige i kongens holdning på dette område; hans undladelse af at møde op som dommer i Højeste Ret skyldtes ønsket om at lade domstolen være uafhængig af den lovgivende og administrerende myndighed; der var ikke, som Worm mente, tale om et forkasteligt udslag af magelighed.

Efter nogle mindre væsentlige angreb, bl. a. vistnok på Griffenfeld (v. 138, 141, 147; jf. v. 145 der er en tillidserklæring til den gamle danske adel) knytter Worm overraskende tråden til Hora Primas tese om kongers afsættelighed: hvis kongerne ikke deltager aktivt i statsstyret, men af bekvemmelighed overlader det til ukristelige politikere, vil disse skamløst udsuge befolkningen, hvad der kan føre til, at kongen mister sit land (v. 155–156); Worm undlader dog også her at præcisere, hvordan dette skulle ske, men det rækker ikke ved det faktum, at der er tale om et meget radikalt angreb. I betragtning af den hårde fremfærd mod Nolds mere teoretiske spekulationer, må man forbavses over, at Worm efter fremsættelse af en sådan påstand var i stand til at klare frisag i endnu seks år; i indviiede kredse var man nemlig ikke uvidende om, hvem forfatteren var.

I Hora Nona udmaler Worm befolkningens utilfredshed med styret og det i vendinger, som hyppigt dukker op i hans senere værker: hvis en konge tillader, at et folk udsuges så brutalt og ukristeligt, kan han ikke gøre regning på denne befolknings kærlighed og troskab; folket vil da kun hykle disse følelser og bede lunkne og uærlige bønner, hvad der resulterer i, at kongens gunst hos Gud formindskes, måske i den grad at Gud sætter ham fra bestillingen. Dette er mere oprørsk tale end i det foregående, omend der jo er lighed imellem de fremførte tanker, men i Hora Nona anskues det helt fra befolkningens side; det er folkets utilfredshed med kongen, der kan føre til kongens afsættelse. Da en sådan tankegang var højt spil, skyndte Worm sig med at forsikre, at det nok ikke var kongen, men politikerne, der var den egentlige årsag til den tyranniske behandling af folket, og Worm drejer nu det hele så ejendommeligt, at han kan konkludere, at befolkningen ved politikernes udsugelser skal provokeres til oprør imod kongen, hvorpå de vil rive magten til sig (v. 165–168); i stedet for at støtte sig til så svigagtige

politikere burde kongen søge bistand på det for en konge eneste naturlige sted, i kirken, og specielt hos dennes øverste biskop (v. 171). Dette forsøg fra Worms side på at tilsløre at angrebet på politikerne også er et angreb på kongen, er helt ulogisk, når man tager hensyn til regeringssystemet, hvor en sådan teoretisk skelnen mellem kongen og ministrene ikke lod sig praktisere, og Worm har heller ikke prøvet at gennemføre dækningen med syndelig energi. Samtidens læsere har formodentlig opfattet disse afsnit som angreb på selve systemet og på den centrale skikkelse i dette system, kongen selv.

Efter disse højpolitiske afsnit tager Worm i Hora Decima et lidt mindre farligt emne op til behandling, selv om det nok i den øjeblikkelige situation har betydet nok så meget for ham selv personligt. Kongen kunne og burde gennemgå samtlige ansøgninger og resolve om dem og ikke overlade dette arbejde til andre, der uvægerligt kunne være fristede til at lade en imødekommelse være afhængig af pengegaver (v. 181 ff.); han gentager her tidligere fremførte tanker, men han skærper nu anklagen så voldsomt, at han i Hora Undecima påstår, at politikerne ikke nøjes med at tage imod penge af ansøgerne, men de drister sig endda til direkte at tage en rigelig part af de indkomne skatter; hvilket velsagtens får stå hen som et ret ubetænksomt postulat.

Den sidste Hora betegner en vis afspænding i digtet i forhold til de sidst fremførte beskyldninger; digteren opfordrer kongen til personligt at stå som leder af militæret i den krig, som man på digtets affattelsestid åbent styrede imød.

Denne Hora er måske ikke helt uden bid, thi hvis Worm med v. 211 henlyder til Sophia Amalia Moth, må passagen regnes blandt de farligste i digtet; men formuleringen er så vag, at vendingen faktisk lige så godt kan udlægges på dronningen, og i så fald er der ingen brod i den.

Slutningen, »Seyerverket settes till Huile«, viser, at Worm udmærket vidste, at flere af de fremsatte synspunkter var farlige. Han forsikrer derfor, at han intetsteds i digtet har glemt sin skyldige pligt over for kongen (v. 225), og at hans udtalelser ikke må udlægges som majestætsfornærmelser (v. 231); hans kritik gælder nemlig kun hoffet og politikerne (v. 234–235); det er ikke systemet, men kun dets redskaber der er noget galt med; men atter

overser han, at det vil være vanskeligt at komme uden om, at kongen i så fald var det fornemste og vigtigste redskab.

Trods den manglende logik i dette må man gøre sig klart, at det er af fundamental betydning for forståelsen af Worms stillingtagen, at han ikke bevidst kritiserede systemet, for det accepterede han i grunden principielt. Han rammer ud efter visse, tilfældige punkter, hvor forkert praktisering af systemet førte til misligheder og overgreb mod befolkningen; men i og for sig skulle systemets fortrinlighed ikke blive berørt af, at det blev administreret forkert. Det var denne principielle acceptering af systemet, der i begyndelsen tvang ham til at begrænse sin kritik til at gælde tilfældige detaljer og tilfældige personers uheldige administration af det rigtige system. Derfor måtte han blive personsatiriker og ikke universal-satiriker. Hans intention med satireerne har derfor først og fremmest været pædagogisk. Han ville retlede de vildførte. Han ønskede at fjerne de talrige vildskud, men ikke rykke planten op med røde.

Worms senere konstante forsikringer om at have handlet i god tro og ikke af ond vilje mod kongemagten må man derfor til en vis grad – men også kun til en vis grad – tage alvorligt. Det ses af hans udtalelser, at han i sin egenskab af gejstlig mente sig berettiget, ja vel endda forpligtet til at gøre Guds salvede opmærksom på begåede fejlgreb; Worm ser sig allerede på et tidligt tidspunkt af sin forfatterbane som en profet i lighed med det gamle Testaments profeter, hvis opgave også var at retlede kongerne. Hans konsekvent gennemførte anonymitet viser dog, at han ikke selv var sikker på, om myndighederne ville godtage denne forklaring; eller om de ikke snarere ville anse den for en ikke videre behændig bortforklaring.

Sikkert med særlig adresse til Slangेरups anden og større digter følger nu et voldsomt spark til de elendige spytlikkerpoeter (v. 237–240), der uden at skamme sig hylder disse forkastelige politikere i stedet for at vejlede dem (v. 243). Til gengæld opnår de resultater her i verden, f.eks. et købstadkald (v. 248), hvor Worm foruden Kingo kan have mange andre poeter i tankerne. Digtet slutter med mildnende kongerøgtelse (v. 249–260).

Denne afsluttende kongehyldest er dog ikke nok til at dække over digtets dilemma. Kritikken imod kongen er – omend indirekte formuleret – dog så bidende, at Worm ikke kunne gardere sig ved stereotypet at forsikre, at

kongen naturligvis ikke omfattedes af kritikken, for kongen er i systemet ikke en hr. hvemsomhelst. Det tilgrundliggende statssyn gør en sådan forklaring til en selvmodsigende bortforklaring. Man vil i »*Horologium Regium*« kunne finde mange hib til ledende statsmænd som Griffenfeld og Scavenius, men alligevel er og bliver det kongen, der er centrum; ansvaret placeres uden tøven hos kongen, der foretrak parforcejagt og Sophia Amalia Moth for statsstyrelsens strabadser. På denne baggrund kunne samtiden læse »*Horologium Regium*« som en personsatire, selv om personen ikke nævnes som normalt hos Worm; vægten i titlen ligger så afgjort på *Regium*.

Man kan ikke med nogen ret hævde, at dette digt er morsomt eller elegant; noget af forklaringen herpå ligger i det høje sigte, fordi dette fører til, at Worm må afstå fra de perfide personlige angreb, der var så nødvendige for ham, hvis han skulle kunne give en satire det rette smæld. Man tør hævde, at »*Horologium Regium*« er lige så centralt i hans forfatterskab, som det er langstrakt og kedsommeligt.

Mens »*Horologium Regium*« således i sidste instans virkelig sigtede mod kongen, er den anden politiske universalsatire fra denne periode rettet mod den verdslige – dvs. ukristelige – statsmand. Digtets titel er »*Gud og Belial*«, hvormed Worm utvetydigt angiver den tilgrundliggende modsætning; med større ret burde titlen nok have været »*Gud eller Belial*«; det er Belials tjener, digtet fordømmer. Han beskrives gennem en dialog mellem en teolog (Gud) og en politiker (Belial); hver replik består af tre verslinier, politikerens og teologen hver i sit metrum; tilsammen danner de to rytmiske og meningsmæssige kontraster en samlet strofe. Teologens vers skal fremstille det rigtige forhold til Gud og verden, hvorved politikerens grundførte synspunkter bliver sat afgørende i relief.

Mens den centrale kritik i »*Horologium Regium*« var indirekte formuleret, er den i »*Gud og Belial*« mere direkte og kontant. Politikerens svar giver nemlig en afslørende og efter Worms mening vel rystende skildring af hans moralsk forsumpede tilstand.

Satiren er holdt på et ret alment niveau, kun af strofe 25 fremgår det, at der nok hentydes til Griffenfeld (fuglen = griffen), således at samtidens læsere har fået bekræftet deres antagelse af, mod hvem satiren var rettet.

Ser vi nøjere på Worms skildring af denne politiker, kan vi konstatere,

at han straks fremtræder som erklæret ateist (v. 2), således som Worm vel med urette altid fremstillede Griffenfeld. Han er nærmere bestemt af den cartesianske skole, der opfatter mennesket som en maskine (v. 5); en sådan gudløs person kan selvfølgelig ikke respektere dyd og moral, når han forkaster tanken om en guddommelig retfærdighed (v. 8). Denne mangel på moral er det egentlig karakteristiske ved politikeren. En sådan statsmand læser ikke Bibelen, men lægger blot vind på spidsfindig jura og statskundskab (v. 12), ja han føler sig totalt frigjort fra alle kirkelige institutioner og forhold; han dyrker alle slags vellyster (v. 20), og ved vellyst forstås specielt erotik (v. 22, jf. den teologiske harme i v. 21, der mest af alt ligner præstelig fortørnelse over forsyndelser imod det sjette bud); her midt i digtet hævder politikeren, at han føler sin lykke som aldeles sikker og urokelig (v. 22^a), hvilket teologen imødegår med henvisning til, at det eneste konstante er Gud, som man derfor skal bygge på og ikke på noget andet.

Politikerens lykke beror efter hans egen opfattelse på et langt solidere grundlag: guld (v. 24, 26^a); ved hjælp af penge kan man opnå alt her på jorden som f.eks. præstekald (v. 28, simoni), politiske fordele (v. 30), juridiske fordele (v. 32), alle stillinger og adelskab (v. 36), pralende klæder og god mad (v. 40). Digtet slutter med en præcisering af, at politikeren så sandelig ikke vil anvende det omtalte guld til velgerninger imod andre mennesker. Guld og egennytte forenes i politikerens person.

Således ser tidens verdslige politiker ud i Worms øjne; han er et Belials barn, der definitivt har brudt forbindelsen med den religion, der ligger til grund for det kongedømme, han skal tjene. To år senere fandt Worm det dækkende udtryk om ham: Antichrist. Men da havde han opgivet det almene for helt uforbeholdent at identificere den ugudelige politiker med Griffenfeld.

3. GRIFFENFELD-FEJDEN

Worms forhold til Griffenfeld var ejendommeligt og kan ved en foreløbig betragtning bibringe læseren den anskuelse, at han må have været en vendekåbe, hvis omsving ikke beroede på særlig fine motiver. I sin studietid og i de første Slangerupår indtog Worm pligtskyldigst en ydmygt beundrende klientholdning, der dog ret brat afløstes af et fanatisk had, som så igen

– efter kanslerens fald – veg for en ligeså blind beundring. Overgangsstadier findes karakteristisk nok ikke. En satiriker af Worms type kender ikke til nuancerede standpunkter, for ham gælder kun et enten-eller; den konsekvent gennemførte ensidighed er og bliver satirikerens og kritikerens force – og hans Akilleshæl. Worms universitetsuddannelse kan have fremmet naturlige anlæg i ham; han er disputator par excellence, han forsvarer sine synspunkter uden et øjeblik at skele til sagens andre muligheder og vel-sagtens helt uden forståelse for det rimelige i et sådant krav, for det måtte jo blive opponentens sag. Dette må dog ikke forstås således, at Worm kan stemples som en Erasmus Montanus eller en Per Iversen, thi i modsætning til disse sene aflæggere af det syttende århundredes dannelse, er der altid i Worms stillingtagen lidenskab og personligt engagement; det er ham i det givne øjeblik aldeles ikke ligegyldigt, hvilket standpunkt han forsvarer, og hvilket han angriber. De bratte omsving i forholdet til Griffenfeld hænger i sidste instans sammen med, at han ikke rettede sin kritik mod systemet, men mod dets udenværker. Kritikken af Griffenfeld er udsprunget af den mening, at han misbrugte sin stilling og ikke tjente systemet på rette vis; Worms forsvar af Griffenfeld efter dennes fald må i første række vurderes som et indirekte angreb på efterfølgerne, der jo ikke afveg synderligt fra forgængeren, hvad misbrug angik, men måske nok i henseende til politisk geni. De var dygtigheder uden det geniale politiske blik. Konfronteret med dem og deres styre, som Worm ikke havde den ringeste relation til, konstaterede han, at Griffenfeld trods alt var en større statsmand.

Worms had til Griffenfeld kan som nævnt være opstået mellem september 1672 og efteråret 1673; om det nu direkte var Griffenfelds negligeren af ham i 1672, der satte det ædende had i gang, kan dog ikke konstateres med sikkerhed, men det forekommer ikke usandsynligt; netop i dette tidsrum kunne Worm ikke undgå at se, at der var andre, langt ringere kvalificerede, der havde betydelig større held med sig; der var f. eks. Søren Glud, Thomas Kingo og Hans Bagger og mange andre gejstlige, endog adskillige af hans egne jævnaldrende og yngre studiekammerater. Især var der én person – i Worms øjne en utålelig ignorant – som i rivende hast var på vej op, én som i hans studietid havde serveret vin for ham i det Schumacher'ske vinhus i Løvstræde, Griffenfelds yngre broder Albert Schumacher.

Med Peder Schumachers enestående fremgang efter tronskiftet knyttede mange deres håb om succes til hans søskende og da også til Albert, der vist ellers skulle have ført vinhandlen videre. Den 2. marts 1671 blev han gift med Anna Margrethe Iserberg, der var en plejedatter af den store finansmand Paul v. Klingenberg. Dette fordelagtige ægteskab var vel næppe kommet i stand, hvis ikke Paul v. Klingenberg havde haft brug for en solid forbindelse til kredsen omkring Peder Schumacher. Kort før indgåelsen af dette ægteskab havde Albert Schumacher opgivet vinhandlen og var blevet mønsterkommissarius på Holmen (den 10. aug. 1670; det var v. Klingeborgs embedsdomæne), og i den følgende tid steg han sikkert, men uden at det var alt for påfaldende; det blev det derimod, da han den 31. marts 1674 blev admiralitetsråd og præident i underadmiralitetet; det ser dog ud til, at Worms raseri først blev vakt, da Albert Schumacher den 1. maj 1674 blev adlet under navnet Gyldensparre¹¹; Worm vidste ikke, at han havde røbet gode administrative anlæg, og han tog heller ikke med i beregning, at der var tale om ekstraordinære forhold, som begunstigede effektive folk på militæradministrationens område, da den af kongen ønskede revanchekrig nærmede sig. Albert Gyldensparres dygtighed var så ubestridelig, at han ikke blev draget med i sin broders fald; men det er på den anden side også klart, at han næppe havde fundet netop dette virkefelt, såfremt han ikke havde været Griffenfelds broder.

Worms vrede over denne nepotisme resulterede i den første direkte satire imod det Griffenfeld'ske hus: »*Baads-Mends ære-digt om den gyldene Wintapper-Svend*« (maj 1674); det er en kort, men massiv satire, der på ægte polemikervis langer ud efter ofrets ømmeste punkter, i dette tilfælde Gyldensparres manglende kvalifikationer på alle andre områder end vinens.

Satirens teknik er skamrosens; der lægges op til det lige fra begyndelsen, hvor Worm i indledningen (v. 1-8) erklærer, at kongen i sandhed kun har én bestræbelse, nemlig at finde de bedst egnede mænd til statsstyrelsen; denne tese, der i sin ironi rummer en farlig snært til kongen, bevises så i det følgende afsnit (v. 9-24), hvor vi får at høre om Albert Schumachers glimrende uddannelse, der mærkes i hans fænomenale sprogkundskaber og store regnekunst, men efter hver rosende fremhævelse slår Worm bunden ud af rosen (v. 12, 16, 20 og 24); da den forbavsende karriere var sket inden for

militæret, fortsætter Worm med at omtale hans militære bedrifter. Han lukker øjnene meget fast i over for den kendsgerning, at Albert Schumacher skulle arbejde inden for administrationen. Først fremstilles hans landkrige (v. 25–36), der skånselsløst afsløres som rotteudryddelse i vinkælderen, i overdådig beruset tilstand; derpå følger en lignende omtale af admiralitetsrådets maritime bedrifter (v. 37–48), der naturligvis viser sig at være af samme latterlige art. Albert Schumachers kvalifikationer er og bliver en langt fra ædruelig vintappersvends, slår Worm således fast. Hans pludseligt erhvervede adelskab må derfor forklares på anden vis, og i den sammenhæng løber Worms vrede i den grad af med ham, at han overser, at skældsordene »verdslig Narre« (v. 58) passer såre ilde i de efterfølgende passager (v. 61–64, 73 ff.); Worm undlader ikke at gøre opmærksom på den egentlige bagmand til denne forbløffende karriere, idet ordspillet i v. 65–66 klart angiver navnet Schumacher; det er storebroder, som fører en uduelig lillebroder frem ved hånden. Der mangler kun et i, at Albert Schumacher er lige så meget som broder Griffenfeld, han er endnu ikke friherre; ironisk forklares betydningen af denne titel som frihed til at stjæle ligeså ubehersket, man lyster.

Denne hårde slutpointe kender vi som Worms styrke fra Kingo-fejden; i dette nye digt lykkedes det ham i ét skud at ramme brødrenes fælles svaghed, det uhammede pengebegær.

Formelt er der det interessante at bemærke ved digtet, at Worm i denne satire foretrak aleksandrineren frem for Bording-versemålet, som han aldrig mere vendte tilbage til; men hans træning i det lette og elgante kortvers havde ikke været omsonst, thi han kunne overføre den indvundne metriske virtuositet til det nye metrum, som hos ham – specielt i satirerne – gennemgående blev præget af naturlig sættingsbygning og udpræget stilistisk enkelhed. Worm er en yderst sparsom forbruger af barokkens stilistiske figurer, han skrev for en bred almenhed, ikke for en lille inderkreds af figurhungrende litteraturskere. Aleksandrineren blev det dominerende versmål i resten af forfatter-skabet; under kalotfejden havde han imidlertid kunnet notere sig værdien af et sangbart versmål, gerne lånt fra en allerede populær vise; med visse mellemrum greb han til dette middel, når aleksandrineren trængte til udveksling.

Dette var bl. a. tilfældet i den følgende satire mod Griffenfeld, »*Studiosus Lamentans*«.

Begivenhederne, der fremkaldte dette digt, fandt sted om sommeren 1674. Den 10. juli var rigets kansler Peder Reedtz død; han blev allerede den følgende dag efterfulgt i embedet af Griffenfeld. Dette kunne ikke komme bag på nogen, heller ikke på Worm.

Peder Reedtz blev begravet den 26. august 1674, og Thomas Kingo hædrede ham med et mindedig¹³, der dog siger forbavsende lidt, når man tager Kingos vanlige veltalenhed ved slige lejligheder i betragtning; og det er så meget mere påfaldende, som Reedtz ifølge traditionen¹³ var Kingos første velgører. Forklaringen på denne fåmæltighed kan man muligvis finde i en begivenhed, der fandt sted to dage før Reedtz' begravelse. Stillingen som patron for universitetet havde fra gammel tid været knyttet til kanslerembedet, og den 24. august 1674 blev Griffenfeld, på sin 40 års fødselsdag, ved en storslået fest på universitetet indsat i denne nye værdighed; først blev han budt velkommen af rektor Rasmus Bartholin og derpå hyldet i en åndfuld festtale af professor Thomas Bartholin, der med stor lærdom berettede om fabeldyret grif. Blandt de mange gratulanter på dagen var også Kingo og det med et helt anderledes veltalende digt; det hedder heri¹⁴ blandt andet:

Du est vor Tidis Roos, vort Under og Exempel,
 Som vandrer nu af et til andet Æris Tempel,
 Hen under *Kongens* Haand og *HErrens* Skærm og Skiold,
 Optræder smilendis paa Verdens Snuble-Bold,
 Thi du est Himmel-fast! og veed at *Gud* ey slipper
 Sin Dyd-opvandre Søn, og *Kongens* Gunst ey glipper,
 Hvor hans Loss-Øyed Haand skinbarlig finde kand,
 At *Ærlighed* og *Tro* er kroned med *Forstand*.
 Vel an! saa tag kun an af *Kongen* og hans Rige
 Det Naun af *Kandseller!* Gak til din Høyd at stige!
 Tænk fremad *Kongens* Tarv, tænk paa hans *Rigis* gavn.
 Tænk vort *Akademi* at sett' i *Stand* og *Staub!*
 Her er dend *Moder*, her, hvis *Bryst* du selv har patted,
 Her er *Hun*, som *Demant*, udi *Din Ring* indfatted!
 Du, som vaarst hendis Søn, est bleven hendis *Mand*,
 At *alle* hendis Børn Dig *Fader* kalde kand.

Nu skal din høye Dyd og Lærdom rundt om-soole
Med Gunst og Fromheds Glands dend *Nordens høye Skoole!*
Her er dend Skue-plads, hvor Dig Guds Kirkis Folk
Vil see som Deris Muur, Formyndere og Tolk.

Slangerups anden poet, der i de senere år just ikke havde gjort lykkelige erfaringer med hensyn til grevens akademikervilje og heller ikke nærede forhåbninger om, at den grevelige nåde nu snarere end tidligere skulle skinne på ham, må høre græmmet sig, specielt over de sidste otte vers og det i den grad, at han satte sig hen og skrev et andet digt, der skulle demonstrere, hvorledes det egentlig havde sig med Griffenfelds hjælpsomhed mod studenterne. Det blev digtet »*Studiosus Lamentans*«, og for at få det spredt så vidt muligt valgte han metrumet fra en populær vise, der havde det artige ved sig, at den rummede en opfordring til Griffenfeld: »Vender om med pønitense«; den store og brogede håndskriftoverlevering af dette digt viser, at Worm opnåede denne sin hensigt, og det i den grad at biskop Hans Wandal så sig nødsaget til at kalde Worm til sig i København og foreholde ham, at han var under mistanke for at være forfatter til digtet, og han advarede ham¹⁵.

Ved digtets komposition har Worm gjort et lykkeligt kup; hele første halvdel er med stor behændighed bygget op over de i latinskolen anvendte lærebøger (Aurora, Donat), hvorved det understreges, hvor meget en ung mand måtte gennemgå, inden han kunne blive student; derpå benyttes universitetsfagene til en skildring af det slid og slæb, studenten har for at få sin eksamen fra universitetet. Pointen i denne første halvdel af digtet er den, at Griffenfeld selv var student fra Københavns universitet, så han burde derfor kende til disse forhold, som den klagende student nu beskriver for ham. Digtets anden halvdel er formet som en manende advarsel, idet Worm fremdrager eksempler fra Danmarkshistorien på, at hovmod står for fald, og at lykken ikke er til at lide på. De to sæt påmindelser kædes sammen i slutningen, der konkluderer, at hvis Griffenfeld vil aflægge sine laster, vil han kunne regne med at fortsætte som kansler, men fremturer han, da vil også han stå for fald.

Er de store linier i digtet således klare og konsekvente, er detaljerne det

ikke mindre, selv om læsningen i dag vanskeliggøres af enkelte helt eller halvt uforståelige finter.

Efter en kort indledning (v. 1–2), der anslår digtets tema: digterens elendige situation efter de mange års slid, går Worm først i gang med at bevise denne sætningens ene halvdel, arbejdsindsatsen. Han tager sit udgangspunkt i den elementære lærebog i latin, »Aurora«, der anvendtes i de allerførste klasser; enkelte gloser fra denne bog flettes ind i teksten som illustration, men denne teknik kunne Worm i langt højere grad udnytte, da han nåede til at behandle den næste lærebog, »Donaten«, som blev benyttet i de højere klasser, thi i den fandt han så heldige paradigmer som *bord, brød, mad og frugt* (v. 9–10), derved får han så at sige pointerne foræret. Også konjugationsparadigmerne (v. 11–14) udnyttes, bedst *moneo* (v. 12) med en bidende snært til den nye studenterpatron, som Worm vitterligt ikke havde fundet det mindste hjælpvillig. Efter at have udtømt de to lærebøgers muligheder gennemgår han de enkelte latinskolefag lige fra grammatikken (v. 16) til religionen (v. 27–28), og med dette sidste fag rykker universitetet ind i billedet. Skuffelsen over at have måttet sætte sig ind i alle disse fag uden at opnå noget konkret resultat i form af en stilling formuleres i de enkelte strofes to afsluttende vers. De fleste studenter studerede for at blive teologer og med tiden få enten et præsteembede eller en stilling i latinskolerne; at dette var formålet, er i og for sig så indlysende, at det skulle være overflødigt at bemærke (v. 29⁵⁻⁶), at man ville blive præst på lovlig vis, det burde ikke være nødvendigt at betale en sådan stilling med rede penge (v. 30–33) eller ved at gifte sig med et pigebarn (v. 34–35); der lægges ikke skjul på det specielle sigte: »En Skomagere Syell og Risper / Kand nu gjøre Provster, Bisper« (v. 34⁵⁻⁶); der er her ikke tale om den dengang ret normale kvindelige arvefølge ved præsteembederne. Worm nøjes ikke med disse almene insinuationer, han giver konkrete eksempler, som alle akademikere på den tid må have haft så megen viden om, at de umiddelbart har kunnet forstå skoserne. Det drejer sig om nogle teologer, der gjorde deres lykke ved at gifte sig med slægtninge af Griffenfeld; det var ikke blot mænd som Hans Bagger, Oluf Torm og Henrik Bornemann, som giftede sig med nære slægtninge; men også ved hjælp af ret fjerntstående familie kunne en ung mand vente at gøre sin lykke. Således blev Holbækpræsten Søren Mays

mange ugifte døtre pludseligt meget eftertragtede, bl. a. fik Ludvig Stoud og Poul Munkgaard (v. 35⁶⁻⁸, 36¹⁻⁴) hver sin datter og dermed gode kald¹⁶. Den ærlige og ærbare student, der ikke tænkte på at få succes på den vis, men derimod lagde vægt på at kvalificere sig videnskabeligt, får derimod slet intet (v. 37) og må lide den tort gang på gang at blive forbigået af den slags udueligheder, der er ude af stand til selv at skrive en prædiken; de redder sig ud af en sådan bekneb ved at stjæle fra forskellige trykte prædikensamlinger, specielt fra mag. Michael Tistorps og mag. Hans Leths postiller (v. 38–39). Dette lange afsnit, det egentlige begrædelsesafsnit, slutter med tre meget vigtige strofer, der kommer nok så overraskende ind i teksten. Worm erklærer – sandelig til læserens forbløffelse – at han både kan forstå og akceptere, at man vil hjælpe sin egen slægt frem i verden (v. 41), men universitetspatronen burde ikke af den grund ganske glemme de mange fattige studenter, der ikke havde penge og heller ikke mulighed for at gifte sig ind i den Griffenfeld'ske familie. Ligesom Kingo i sit hyldsteddigt understreger Worm, at Griffenfeld jo dog har været student ved universitetet, så han burde af sig selv hjælpe sine tidligere standsfæller; denne tanke udføres dog bredere i satiren »*Sibyllæ Spaadom*« (v. 253 ff.). Med disse tre strofer rykker Worm på en måde det principielle grundlag væk under en meget væsentlig del af sin kritik. Han er villig til blankt at akceptere Griffenfelds nepotisme, blot den ikke bliver enerådende, og når det ikke glemmes, at også i de tilfælde bør kvalifikationskravet ikke skydes til side, i hvert fald ikke helt. Kun simonien kan ikke under nogen omstændigheder undskyldes. Imidlertid har senere historikere, spec. A. D. Jørgensen¹⁷, klart fremhævet, at nok var Griffenfeld skyldig i nepotisme, men der var det meget forsonlige ved hans last, at han udelukkende udvalgte slægtens højst begavede, mens de uduelige intet fik. Det er derfor karakteristisk, at så godt som alle disse slægtninge beholdt deres store stillinger efter Griffenfelds fald. Det er måske for meget forlangt af Jacob Worm, at netop han, som var blevet forbigået, skulle have blik for Griffenfelds udsøgte kræsenhed i valget af sine slægtninge til høje poster!

Efter at Worm således dels havde skildret studenternes store arbejdsindsats og deres skuffede forventninger, og dels havde kritiseret patronen for ikke at mindske, men tværtimod at understøtte den proletarisering af de

fattede studenter, som blev den logiske følge af manglen på levebrød, går han i det følgende afsnit over til at advare Griffenfeld; muligvis er det påstanden i Kingos digt om, at hans lykke vil stå urokkelig, der har givet Worm idéen, i hvert fald polemiserer han kraftigt imod en sådan tanke og hævder, at intet er bestandigt i livet, og Griffenfelds lykke vil næppe være en undtagelse (v. 44); og som illustration af rigtigheden i denne tese opregner Worm så en række store mænd, hvis lykke svandt hen; det er noget af et blandet selskab, men det er alle folk, som Griffenfeld havde kendt: biskop Hans Svane (v. 45), oversekretær Erik Krag (v. 46), hvis forsmædelige død på et øjeblik omtales med skadefryd, Christopher Gabel (v. 47), hvis bestikkelighed fremhæves, den mægtige statsmand Hannibal Sehested, Christian IVs svoger (v. 48), og endelig som farlig kulmination Corfitz Ulfeldt (v. 49). Der sluttes med en tydelig advarsel til griffen – Thomas Bartholins festtale var for største delen viet dette kloge fabeldyr, som tjente spådomsguden Apollon på grund af sin visdom – og denne advarsel går ud på, at såfremt han vil tage ved lære af disse faldne storheder, vil han have en chance for at undgå at skulle dele skæbne med dem, dvs. at han skal opgive simoni og den grovere form for nepotisme. I forlængelse af dette afsnit, men betydeligt løsere påhæftet, rammes der ud efter en del af Griffenfelds mindre hjælpere af akademikerstanden (v. 51–52), bl. a. Henning Meier (Mejerchrone), Klaus Tausan, Caspar Schiøller og Gert Schrøder. Digtets slutning er formet som en hyldelse til den rigtige, dvs. den ideale studenterpatron, der i modsætning til Griffenfeld vil være studenternes oprigtige og virkelige mæcen.

»*Studiosus Lamentans*« er i modsætning til »*Baads-Mends ære-digt*« et yderst behersket digt. Det har da også sin rod i en helt aktuel begivenhed, der dog ikke kunne have overrasket nogen i samme grad som Albert Schumachers ophøjelse; Worms forargelse over studenternes kranke lykke var heller ikke af ny dato; han kunne derfor, da han tog sig for at behandle emnet, disponere digtet, uden at hidsighed ledte ham på afveje. Naturligvis kunne han ikke undgå overdrivelser og urigtige påstande, som eksempel herpå kan anføres hans postulat, at Griffenfeld ikke nærrede dybere interesse for universitetet og studenterne; i dag kender man hans lister med bedømmelser af teologernes prøveprædikener, og man har kendskab til hans aktive interesse for universitetets trivsel. Det er mere forbavsende, at han ved siden

af de storpolitiske gøremål tog sig tid til den slags. Interesse for akademikerne forskellige problemer skortede det ikke på, selv om Worm ikke nød godt af den. Satirens beherskede holdning ses også af, at Worm udtrykkeligt præciserer, at han intet har imod, at Griffenfeld fortsætter som statsmand, hvis han blot vil opgive sine forkastelige laster.

»*Studiosus Lamentans*« er endelig overmåde karakteristisk for Worms nye skrivemåde. Sammenholder man denne satire med digtene fra Kingo-fejden, kan man uden vanskelighed konstatere, at den lystige, ja kåde tone forsvinder for aldrig at dukke op mere. Man kan ikke undgå at give Worm ret i et og andet af det, han skriver, hvor ensidigt kritikken så end kan være formuleret, men man ler ikke mere med ham; latteren og smilet er imidlertid højst nødvendige i en satire, der i den grad som den wormske udelukkende går på det personlige. Uden en eller anden form for humor får disse satirer alt for let et frastødende præg af forarget og misundeligt kvævulerteri.

Ser vi bort fra den unægtelig meget ubeherskede, men dog ikke humørforladte »*Baads-Mends ære-digt*«, har Worms satirer fra 1673–74 dog en vis sjælelig balance. Men dette skulle dog ikke vare længe. Thi en i sandhed så frapperende udnævnelse fandt sted i sommeren 1675, at Worm ganske mistede besindelsen og gik amok i en ny satire.

Forhistorien er denne.

Den 30. juni 1667 havde Skivepræsten Jacob Faber fået domkirkekaldet og provsteembedet i København, og året efter, den 2. juni 1668, kvitterede han for denne udmærkede forfremmelse ved at gifte sig med Peder Schumachers søster Margrethe, der derved opnåede et giftermål, der nogenlunde svarede til broderens sociale position i Frederik IIIs sidste regeringsår. Jacob Faber var dog ikke nogen ung mand, og han døde allerede den 20. februar 1674. Men nu var forholdene helt anderledes. Peder Schumacher var blevet til Griffenfeld, oversekretæren var nu rigskansler. Den følgende kæde af begivenheder viser, at han nu formåede usigelig meget mere end tidligere. Efter Jacob Fabers død dukkede en vis Hans Bagger op på arenaen; han var skåning, et par år yngre end Worm, men de havde dog taget baccalaureusgraden samtidigt i København. Efter lange studierejser og en kortvarig ansættelse som professor i Lund indfandt han sig på ny i København, hvor han kontaktede biskop Hans Wandal, der var af hans familie.

Tidspunktet var heldigt; den unge teolog behagede Griffenfeld så meget, at han accepterede, at han blev Jacob Fabers dobbelte efterfølger, i embedet (28. april 1674) og i ægteskabet (12. november); alene dette avancement af en ung »udlænding« kunne være nok til at få rektor Worm til at hærme; men værre blev det: den 1. maj 1675 døde biskop Wandal; den 10. juni blev Hans Bagger creeret til doctor theologiæ (i øvrigt sammen med biskop Søren Glud), og den 13. juni udnævntes han så til Sjællands biskop; han var kun 28 år gammel og havde virket i den danske kirke i lidt over et år. Men heller ikke dette var nok for Griffenfeld; som efterfølger i præsteembedet ved domkirken fik Bagger Henrik Bornemann, der var gift med Griffenfelds kusine Susanne Worm, og endvidere var Griffenfelds anden svoger, borgmester Jørgen Fogh, gift med Catharina Schumacher, den 6. juni blevet udnævnt til den vigtige stilling som stadsoberst i byen efter Frederik Thuresen, således at dette embede blev i familien¹⁸.

Alle disse slægtudnævnelser i løbet af så kort tid var i Worms øjne et klart udslag af magtmisbrug. Tirret til det yderste greb han pennen og skrev satiren »*En Nye Riime Kunst*«, hvori han fremstiller Griffenfeld som en nymodens poet af den forunderlige slags, der kan få alt til at rime, sågar en pandekage med en lort, nulliteter med høje embeder.

Det er en kort, men til gengæld hårdtslående satire. I indledningen beretter Worm om sine egne begyndervanskeligheder som rimer, hvor han måtte lade rimordene dirigere meningen i digtet; når han skulle rime på bisp, kunne han ikke finde noget andet ord end det i den sammenhæng normalt uanvendelige risp = *skomagertedskab*. Men den slags vanskelige rim klares let af den nye rimer, der præsenteres i v. 13–24; hos ham bliver den slags rim ikke tåbelige, men helt meningsfyldte; således rimer han junker slens med excellens, en bengel og vintapper med »Hermand giæv og dapper«, et hib til Albert Gyldensparre (v. 17–22); bisperimet omtales derpå udførligt (v. 25–32), hvor Worms manglende ligevægt viser sig ved, at han skælder Bagger, der dog var født, mens Skåne var dansk, ud for at være en bældet svensk pog (v. 25); hans manglende kvalifikationer til embedet – mærkværdigvis er det især den manglende alder, Worm hæfter sig ved – sammenholdes med Jørgen Foghs tilsvarende mangler som stadsoberst (v. 26), idet han ikke var militær. Rimemesteren, alias storkansleren (v. 36), er altid

parat til at give prøver på denne usædvanlige rimetekunst, blot han kan få afsat en af sine søstre (v. 34) eller få rigelig betaling (v. 52). Kan man ikke opfylde disse primære vilkår, må man forsøge at gifte sig så tæt ind i familien som muligt, sådan som Henrik Bornemann gjorde det, selv om det kan være hårdt nok for en ung mand at måtte tage til takke med en eller anden fedemops i tilgift til stillingen (v. 56). Om betingelserne for disse kandidater og specielt for de betalende klienter kan erfares hos den smilende borgmester (v. 58); denne pointe har det tidligere kendte smæld, idet samtiden vidste, at det forholdt sig sådan, at Jørgen Fogh (sammen med Peder Scavenius) stod for salget af embederne; det var ham, der indkasserde og fordelte kontanterne.

Selv om Worm ikke på nogen måde lagde fingrene imellem i denne lille satire, havde han slet ikke fået udtømt al sin galde. Hans irritation var så stor, at han besluttede sig til et samlet opgør. Det blev den stort anlagte og på en måde afsluttende satire om Griffenfeld »*Sibyllæ Spaadom [om] Nordens Antichrist*«, der ligesom »*En Nye Rime Kunst*« må være blevet til kort efter Bagers udnævnelse, sandsynligvis i eftersommeren 1675.

Dette digt er en syntese af alle Worms satirer mod Griffenfeld; det rummer ingen nye synspunkter, ligeså lidt som anklagematerialet er øget; men visse tanker, som før blot var løseligt henkastet, bliver nøjere udarbejdet; således bliver de sporadiske angreb på Gyldensparre og Bagger indoptaget i en bredere sammenhæng som brikker i en mosaik.

Emnerne i digtet var således ikke nye, men Worm fik alligevel gjort udformningen anderledes end i de foregående satirer. Han valgte at skrive digtet i aleksandrineren til forskel fra »*Studiosus Lamentans*«, men i overensstemmelse med »*En Nye Rime Kunst*«; til gengæld øjnede han fordelene ved en samlende idé, som det netop havde været tilfældet i »*Studiosus Lamentans*«; Worm fandt nu et symbol, hvori han kunne tolke de velkendte emner, og som var nyt og dækkede hans standpunkt helt forbløffende: Antichrist.

For at forstå dette rigtigt må man gøre sig klart, at Worm på intet tidspunkt af sin forfatterbane røber forståelse for anden politik end kirkepolitik; han var med hud og hår teolog. Hans opfattelse af Griffenfeld er udelukkende baseret på hans kirkepolitik, og da Griffenfeld som så mange af tidens

politikere ikke kunne siges fri for misgreb ved embedsbesættelser, blev Worms opfattelse helt negativ. Griffenfelds øvrige politiske virke synes at være gået sporløst hen over hovedet på Worm. For ham var stat og kirke to sider af samme sag. De verdslige myndigheders opgave var ikke væsensforskellig fra gejstlighedens, idet begge parter, omend undertiden på forskellige områder, skulle tage vare på, at befolkningen overholdt Guds bud, således som de var udformet i Biblen. Da det var en af kirkens hovedopgaver at bibringe folk forståelse af Guds love, burde kongen administrere sin kaldsret med allerstørste omhu og sørge for de bedst mulige prædikanter. Griffenfelds skalten og valten med de kirkelige embeder blev derfor i Worms øjne en fundamental religiøs forseelse; han var med til at undergrave selve det system, han var sat til at værne om. Den diametrale modsætning til en kristen statsmand måtte for teologen Worm blive selveste Antichrist. Tanken om Griffenfeld som en slags Antichrist var dog ikke helt ny for Worm; der findes tilløb dertil i »*Gud og Belial*«, men i intet andet digt er det lykkedes ham at finde et så dækkende symbol og gennemføre det så konsekvent. »*Sibyllæ Spaadom*« ville have været et stort digt, hvis man – med Worm – kunne akceptere, at statsmanden Griffenfeld ikke stod for andet og mere end simoni og nepotisme; og hvis det havde rummet bare en lille smule humor og ironi.

Antichristsymbolet præsenteres straks i digtets indledning (v. 1–28); dets fulde berettigelse på Griffenfeld bevises i slutningen (v. 225 ff.); de mellem-liggende afsnit samler materiale til denne konklusion og til den skarpe kritik af kirkens og gejstlighedens holdning over for ham (v. 249–302). Worm tildeler sig hermed lidt ubeskedent rollen som en ny Luther, thi ligesom denne bekæmpede Antichrist i form af paven, således kæmper Worm imod den nye nordiske Antichrist. Han beviser sin påstand om, at Griffenfeld er Antichrist, ved at skildre hans liv fra det øjeblik, da han blev ansat som bibliotekar hos Frederik III (v. 29–32) og frem til hans udnævnelse til rigskansler og elefantridder den 26. november 1673 (v. 77 ff.); Worm betoner, at Griffenfeld på et tidligt tidspunkt af sin karriere optrådte som Antichrist ved at modtage bestikkelse (v. 39–44), til at begynde med kun ganske lidt, da han måtte tage hensyn til overskretær Erik Krag, der sandelig også ville have sin andel (v. 45–48), men efter kanslerudnævnelsen indtog han en

sådan magtposition, at han ikke behøvede at tage den slags hensyn, hvorfor han kunne stille uhæmmede krav til supplicanterne.

Efter biografien opregner Worm sine i det hele og store velkendte anklagepunkter; først nepotismen (v. 113–180), og han begynder der med de tre søstres giftermål; hvad perfiditet angår, overgår Worm faktisk sig selv i tilfældet Bagger (v. 125–132), og det vil sige ikke så lidt; men det er blot groft og plat, ikke morsomt. Derimod går han let hen over provst Oluf Torm for derpå at ramme ordentlig ud efter borgmester Jørgen Fogh (v. 134–140); her får vi klar besked om hans nøgleposition i det Griffenfeld'ske hus; det var ham, som modtog diskretionerne og dusørerne og fordelte dem, dog først efter at have taget en klækkelig del til sig selv. Men det er ikke blot søstrene, det er hele slægten, som bliver anbragt i alle gode kirkelige embeder, så at fattige, men højt kvalificerede kandidater – og af dem kendte Worm i hvert fald én – blev udelukket, da de ikke kunne betale og ikke længere var fine nok til at gifte sig ind i familien. Dog havde de endnu en mulighed, de kunne hylde Antichristen i ydmyge ærevers – Kingo spørger vel i Worms bevidsthed – så kunne de måske regne med at blive belønnede med et eller andet præstekald, som familien ikke gad eje, og som sikkert heller ikke kunne indbringe noget på embedsmarkedet (v. 151–160).

Også Worms gamle skydeskive Albert Schumacher, nu Gyldensparre, må holde for, og han slipper ikke meget billigere end biskop Bagger. Worm har svært ved at komme sig over, at denne dreng i hans studentertid serverede vin for ham, men nu er så fin, at han ikke kan vise sig på gaden uden pager; også her må hans manglende dannelse holde for (v. 169 ff.), og da han i et og alt efterligner broderen, så er han at betragte som en art mindre Antichrist, hvis ellers noget sådant kan finde plads i teologien. Worms hovedanklage er, at man kun kan få adgang til de to brødre, hvis man vil betale; og prisen er høj. Han spiller her sit trumfkort ud: en præcis angivelse af omkostningerne ved at ansøge om et embede hos Griffenfeld. Portneren, kusken, sekretæren, kammertjeneren og Jørgen Fogh skal alle have deres dusør, inden man får foretræde; men det værste var, at man endda ikke kunne være sikker på at få det begærede embede, for hvis en anden kunne byde mere, ville han få det; dog var der det gode, at man uden videre kunne få

underretning om, hvor højt budene var nået, så at man i tide kunne nå at byde over, såfremt man havde råd¹⁹. Worm synes at være godt underrettet, selv om han lever i landflygtighed i Slangerup og ikke selv har forsøgt sig på denne embedsbørs (v. 213–216). Ved et første blik på Worms anførte priser får man det indtryk, at de – måske af propagandamæssige grunde – ligger i overkanten af, hvad der var tilfældet i virkeligheden. Dog må man være klar over, at de fra processen kendte tal kun kan være en lille del af det samlede materiale; juristerne kunne naturligvis kun benytte de tilgængelige, håndgribelige dokumenter, dvs. de obligationer, som man fandt i boet, og som folk, der ikke kunne betale kontant, havde udstedt og endnu ikke indfriet²⁰. I virkeligheden er spørgsmålet juridisk set ikke vigtigt, idet det måtte være selve princippet, som var galt; om et kald kostede 200 rdl. eller 400 rdl. er ligegyldigt og burde også have været det for Worm; men det er interessant at konstatere, at hans forkærlighed for den autentiske personsatire fører til, at læseren vil kunne stole på sandheden i de mange fremlagte detaljer; svigter pålideligheden i denne henseende, vil læserens naturlige og helt berettigede reaktion være den, at han erklærer, at så er det øvrige nok også forkert. De samtidige læsere synes ikke at have studset over tallene, og der findes overhovedet ingen eksempler på korrektion af priserne, så man kan ikke uden videre forkaste Worms angivelser; han kan bygge på pålidelige oplysninger fra mange kolleger, der havde forsøgt lykken på embedsauktionerne hos Griffenfeld. Men det karakteristiske for Worm på dette stadium af forfatterskabet er, at han ikke angriber det principielle, men foretrækker det personlige, uden at han som i Kingo-fejden formår at dreje de mange personlige detaljer på en sådan måde, at der kommer noget morsomt ud af det. I de politiske satirer bliver der tale om en trættende stofophobning, som digteren ikke kan få pustet kunstnerisk liv i. Worms digtning kommer fra nu af og i stadigt stigende omfang til at fremtræde som endda ikke særlig underholdende reportage. De kunstneriske ambitioner forsvinder. Digtningen synes skabt af surhed og stædighed.

Efter disse afsløringer konkluderer Worm (v. 225–248), at det er korrekt at betegne Griffenfeld som Antichrist, fordi det med konkrete eksempler er blevet påvist, at han begår simoni (v. 225–232), udsteder afladsbreve for grove synder som hor (v. 233–236), han overtræder bestemmelserne om

indgifte (v. 237–240), begår tyveri eller hæleri (v. 241–244) og løftebrud (v. 245–248).

Selv om der er mange anklagepunkter, er det i virkeligheden kun ét forhold, der for alvor tæller for Worm. Det kommer klart frem i det følgende afsnit, hvor han prøver at gøre resultatet op. Han må slå fast, at Griffenfeld uden tvivl er begavet (v. 253), og ligesom i »*Studiosus Lamentans*« akcepterer han nepotismen som et naturligt udslag af den menneskelige familiefølelse (v. 255–256), men det er og bliver salget af de gejstlige embeder, som han ikke på nogen måde kan goutere (v. 257–260). I modsætning til »*Studiosus Lamentans*« retter »*Sibyllæ Spaadom*« ikke angrebet udelukkende på Griffenfeld, for det forekommer Worm, at både bisper og præster for længst burde være trådt op imod Griffenfeld på grund af disse misgreb (v. 261–264); og han mener ikke, at angsten for afsættelse burde have holdt dem tilbage, for hvis de ikke vovede at rette deres kritik imod Griffenfeld offentligt, så kunne de altid udnytte deres mulighed for at få en samtale i stand med den syndige under fire øjne. Worm henviser i denne forbindelse særligt til hofprædikanten Hans Leth, som på anden måde forsøgte at bremse kanslerens overhåndtagende tilbøjelighed til at sætte alle embeder på auktion. I sandhedens interesse bør det nok bemærkes, at Worm i al almindelighed ikke har kunnet have nogen viden om, hvad præsterne kan have sagt til Griffenfeld under skriftemål, således at hans beskyldning imod dem for fej passivitet er af temmelig begrænset berettigelse.

Worm slutter nu digtet med tilføjelse af to mindre afsnit. Det første af disse er formet som en bøn til kongen om, at han vil føre kontrol med ansættelsespolitikken og stoppe eventuelle misbrug (v. 293–304), mens det andet (v. 305–324) er en forsikring om, at Worm selv er overbevist om at have skrevet sandhed (jf. v. 305, 315, 320). Lignende forsikringer skulle blive faste bestanddele i Worms kommende satirer. Det bliver af stadig større vigtighed for ham at få præciseret, at hans ledemotiv er at få sandheden ubesmykket frem, intet mere og intet mindre. Han er ikke ude på nogen personlig forfølgelse af ofrene, selv om det måske nok kunne se sådan ud, og han hævder, at han heller ikke er dirigeret af så uvedkommende motiver som misundelse eller had. Sandhed alene er hans mål; han er en sandhedsprofet, han vil ikke opgive denne rolle, for der er alt for mange,

som fornægter sandheden (v. 307–308). Vi skal senere se, hvilke vanskeligheder Worm bringer sig i ved selv under processen at fastholde, at han i sine værker udelukkende har skrevet sandhed; han har altså ikke forfattet skandskrifter, thi den slags værker er opspind og løgn. Hans derimod var altså den pure sandhed, hvilket indebar en grov majestætsfornærmelse. Således måtte generalfiskalen i hvert fald se på dette mærkelige forsvarsindlæg.

Endelig slutter digtet med den menneskeligt set fine indrømmelse (v. 309–312), at han også havde været med i smigerkoret omkring Griffenfeld, af pengemangel siges det ærligt, men han indrømmer dermed indirekte, at han nok også kunne have købt et kald, hvis han havde haft penge; i det hele burde en præst have været opmærksom på det moralske problem i sagen: om det er mere korrekt at opnå et embede ved hykleri end ved bestikkelse? Er det ikke blot to forskellige betalingsmåder? Worms bekendelse og undskyldning er derfor trods alt ikke særlig overbevisende.

»*Studiosus Lamentans*« er på sin vis et morsommere kunstværk, men der er ingen tvivl om, at »*Sibyllæ Spaadom*« rummer Worms klareste formulering af hans syn på det Griffenfeld'ske styre. Ved sin konsekvens og samlende hovedidé, udtrykt i et adækvat symbol, indtager den i Worms anden fase, Griffenfeld-fejden, samme centrale position som disputatsen om kong Jero-boam i den tredje fase.

Med denne satire havde Worm fået sagt, hvad der efter hans mening var at sige om Griffenfeld. Han har efter alt at dømme skrevet den ud på sommeren 1675, da Griffenfeld allerede havde forladt København for at ledsage kongen på felttoget i Nordtyskland. Han gav derfor ikke anledning til nye angreb, og Worm måtte nøjes med at skyde til måls efter forskellige medlemmer af familien; men inden vi går over til at kaste et blik på denne veritable guerillakrig, vil vi afrunde billedet af Griffenfeld-fejden ved at tage Worms sidste indlæg *imod* Griffenfeld frem. Det blev formet som et tillæg til »*Sibyllæ Spaadom*« og fik navnet »*Post scriptum Tragicum et Prophetiæ Complementum*«. Det er det hadefuldeste og mest uafbalancerede, Worm har skrevet om Griffenfeld, og alligevel røber det de første svage spor af den omvurdering af Griffenfeld, som skulle slå igennem i forfatterskabets tredje fase. Digtet er blevet til kort efter Griffenfelds arrestation den 11. marts 1676, men inden domsafsigelsen den 22. maj.

Allerede i digtets korte indledning (v. 1–12) ser man, at det er beskyldningerne mod Griffenfeld for højforræderi, som Worm nu benytter. Dette er naturligvis ikke Worms opfindelse, men han bygger i denne henseende på de få meddelelser, som udgik fra hoffet og den nye regering, og på de mange rygter, der havde deres oprindelse fra de samme kilder. Worm gør dog intet forsøg på at vurdere pålideligheden af og overhovedet rimeligheden i de fantastiske anklager, som nu blev bragt til torvs, han sluger alt råt, for det stemte med hans eget billede af kansleren. Worm har ganske øjensynligt kendt rygten om, at Griffenfeld ville myrde kongen på jagten og indsætte en anden regent, som han kunne være formynder for; Griffenfeld fik denne anklage forelagt af forhørslederen licentiat Mauritius, og han afviste den kategorisk som rent nonsens, hvortil Mauritius svarede, »*unterdessen wäre es doch von Jemanden gesagt worden*«²¹; Worms kendskab til dette rygte kan ses i v. 24, 27, 32, 70, 83 og 97, og han forsøger at finde en forklaring på spørgsmålet om, hvad der kunne drive Griffenfeld til en sådan forbrydelse; det er typisk for ham, at han motiverer det med kanslerens guldthirst (v. 25), mens politikerne ræsonerede anderledes, nemlig at Griffenfeld over for en mindreårig konge ville have nemt spil. Worm finder også et andet motiv til forræderiet; Griffenfeld var steget så højt, som et menneske kunne komme, tilbage var kun kongeværdigheden, og Worm kommer på den tanke, at Griffenfeld nok har villet være konge selv (v. 65 ff.), hvad der efter alt at dømme er rent fantasti hos Worm. Det kan ikke nægtes, at det røber mangel på sund dømmekraft at viderebringe den slags rygter i denne situation, og det viser også, at Worms kendskab til storpolitik næppe var sådant, at han havde mulighed for at skrive almene politiske satirer; han måtte bygge på personalia, men formåede i de politiske satirer ikke engang at stykke detaljerne sammen til en acceptabel sammenhæng.

I denne forbindelse kan det være af værdi lige at lægge mærke til, at Griffenfelds mange smigrere får en lille påmindelse (v. 125–127), specielt hentydes der til Kingos påstand om Griffenfelds urokkelige lykke (v. 129–132); disse vendinger og andet tyder på, at Worm har ment, at der nu ville ske radikale ændringer; smigrerne, vennerne og familien²² skulle stødes ud i mørket, mens modstanderne og kritikerne burde belønnes, noget der som bekendt slet ikke blev tilfældet; den manglende udrensning efter Griffen-

felds fald må være kommet helt bag på Worm, han har været så overbevist om, at der ville blive vendt op og ned på alt. Hans egne muligheder var med et slag helt anderledes gode, troede han, men i virkeligheden indtrådte der i den henseende overhovedet ingen ændring. Worm fik absolut intet, og havde han ikke selv et halvt år efter sat sig i bevægelse, havde han næppe heller fået det ringe Gråbrødrekaald i Viborg, hvorom senere. Forklaringen på dette er simpel nok, selv om Worm ikke har haft mulighed for at forstå det. Hans vurdering af statsmanden Griffenfeld og specielt af årsagerne til hans fald var yderlig naiv; i sit grænseløse had til manden slugte han al propaganda og alle rygter, fordi han ville tro det værste om ham. Kongen, hoffet og politikerne har naturligvis vidst bedre besked med de egentlige motiver bag faldet; og da der for en stor del var tale om udenrigspolitiske forhold, var der ingen grund til at foretage den indenrigspolitiske udrensning, som Worm havde regnet med; så meget mindre som Griffenfeld altid omhyggeligt havde undgået at anbringe familiens eventuelle umuligheder på betroede poster.

Worm slutter sit digt med at henvende sig til de nye magthavere, der bør vise nåde imod de fattige supplicanter (v. 133–134); ganske specielt opfordres de til at undlade at optage Griffenfelds trafik med salg af gejstlige embeder (v. 139)²³; hans teokratiske syn slår således atter igennem; de nye ministres opgave bliver den at undgå simoni og i stedet sørge for at besætte de kirkelige embeder med virkelig kvalificerede mænd, til gavn for såvel kirken som staten.

Således begyndte og endte Worms syn på Griffenfeld i det rent kirkepolitiske, nærmere bestemt i ansættelsespraksis. Hermed er begrænsningen i hans forståelse og bedømmelse af Griffenfeld klart angivet.

Digtet slutter med en passus, som måske nok er interessantere end det meste i dette niddigt om den faldne storhed. I digtets sidste fire vers beder Worm kongen om nåde for Griffenfeld:

Den milde *Konge* Siel ieg dog vil *Supplicere*,
At om der er igien en naadis Lefning mere,
Da mit i [vredens] Jld maa sees en naadis gnist
Thj det er Guds maner formedelst [Jesum] Christ.

Det er det allerførste spæde tegn på, at med Griffenfelds fald forsvandt Worms maniske antipati; i løbet af relativ kort tid skulle den endda ændres til sympati. Inden vi går over til at følge denne interessante og måske lidt overraskende udvikling, vil vi i korthed se på de satirer, Worm skrev i 1675–1677 imod medlemmer af den Griffenfeld'ske familie.

4. SPREDT FÆGTNING

Worms forfatterskab fremkaldtes så godt som udelukkende af ydre begivenheder; det er derfor forståeligt, at fejden mod Griffenfeld måtte gå i stå, da de udenrigspolitiske forhold om sommeren 1675 efterhånden tvang Griffenfeld helt over i storpolitikken, og om efteråret fulgte han kongen på felttoget i Nordtyskland; præsteudnævnelser kunne han under disse omstændigheder ikke tage sig af, og følgelig fik Worm ingen anledning til fortsatte angreb på kansleren. Men det stred mod hans natur at holde gækken inde, så han gav sig i stedet i kast med Griffenfeld'ske familiemedlemmer, der gav sig blottelser. Der synes ikke at være anden samlende idé bag denne produktion end slet og ret nid, hvorfor disse satirer nærmest må karakteriseres som ondartet perfidi, Worms alleregentligste gebet.

Der er bevaret tre mindre satirer imod den Griffenfeld'ske familie; de to koncentrerer sig om biskop Hans Bagger, mens den tredje er rettet imod provst Søren May i Holbæk; en analyse af disse tre satirer synes at slå fast, at de må stamme fra tidsrummet december 1675 – februar 1677.

Den første satire imod biskop Bagger er den latinske prosasatire »*Elegia Ecclesiarum Christianarum*» (1675); den findes foruden i den latinske version også i en dansk oversættelse, der muligvis kan stamme fra Worm selv, men i hvert fald er samtidig med originalen²⁴.

Worms tidligere udfald imod Bagger indgik som led i hans forskellige angreb på Griffenfeld; Baggers egen person var derfor aldrig det endelige og sidste mål som i denne pamflet.

Det er ejendommeligt at se, hvor lidt Worm i grunden har at sige om Bagger. Atter må han forsøge at gøre noget ud af hans nationale forhold, hans hverken dansk eller svensk; Worm prøver temmelig overfladisk og helt uholdbart at benytte dette, som Bagger dog ingen indflydelse har haft på,

eftersom det jo beroede på storpolitiske afgørelser ved diverse fredsslutninger, til en karakteristik af manden som værende principielt troløs; han er en Judas; han er tillige aldeles udygtig og inkompetent til det høje embede; hans succes forklarer Worm atter ganske billigt som et resultat af hans ægteskab med Margrethe Schumacher; selv om Worm var en skolet dialektiker, ser han ikke, at sagen også kan vendes: såfremt Bagger havde været en uduelighed, ville han næppe have fået Griffenfelds søster til kone på dette tidspunkt. Worm må prøve på at overbevise læseren om, at Bagger vitterligt er ukvalificeret, men han har ikke noget brugbart holdepunkt for denne tese. Han hævder ganske vist, at Bagger er en elendig prædikant; dette uddybes temmelig meget; Worm erklærer, at Bagger ikke blot er tilhænger af den engelske prædikenmåde, men at han ganske enkelt stjæler sine prædikener fra engelske postiller og oversætter dem. Af dette kan man vist ikke slutte stort andet, end at Worm ikke var tilhænger af den engelske prædikenmåde, som havde sine fortrin og sine mangler, sine tilhængere og sine modstandere. Den anden påstand, beskyldningen for tyveri, kan ikke kontrolleres i dag, da der ikke foreligger prædikensamlinger af Hans Bagger, men umiddelbart virker det fra Worms side blot som en overdreven stramning af angrebet på bispens engelske prædikenmåde. Dette er Worms mest tungtvejende argumenter imod Bagger; men selv har han også – som mange andre værker tydeligt vidner om – lagt meget stor vægt på et tredje argument: bispens ungdom; han var 28 år, da han blev Sjællands biskop og dermed senior i det filosofiske fakultet; det var normalt på den tid, at ingen teologisk kandidat overhovedet kunne få embede før det 27. år, så man må indrømme Worm, at avancementet var overraskende, især for ham, der var 33 år uden embede, men noget reelt argument kan der jo ikke være tale om; hvis myndighederne virkelig var overbeviste om, at Bagger var en administrativ kapacitet, er der ikke noget mærkeligt i, at man så bort fra alderen; ét ville jo være sikkert, at Bagger efter nogle års forløb ville være ude over den anklage.

Worms postulater om hans uheldige optræden under visitatser kan ikke kontrolleres i dag; men udtalelserne om dette forhold er så overdrevne, at der er tale om en grov karikatur, uden overbevisende virkning; man kunne gætte på, at en så ung mand som Bagger nok kunne have visse tilpasningsvanskeligheder i begyndelsen, da han dog må have været begavet nok til at

vide, hvad man sagde om ham og om årsagerne til hans pludselige karriere. Troværdigheden af Worms karakteristik svækkes ved det faktum, at Bagger uden vanskeligheder overlevede Griffenfelds fald; dette ville have været umuligt, hvis blot en brøkdel af Worms påstande havde været rimelige.

Ligesom i »*Kardinalsatiren*« spiller Worm groft på det seksuelle tema; man får det indtryk, at bispen ikke har været meget mandfolk, trods sin ungdom, og at det har været en erotoman kvindes voldtægt af ham, der førte ham til bispeembedet. Worms endelige konklusion er den, at Bagger overhovedet ikke ville være blevet til noget, havde det ikke været for ægtesengens partnerskes skyld. Urimeligheden i dette er tidligere påpeget og så isøjnefaldende, at det i grunden ikke fortjener kommentar; Bagger var hverken en dusinstudent eller nogen almindelig kandidat, og han ville utvivlsomt have gjort karriere også i Sverige, hvis han havde valgt at blive ved Lunds universitet. Worms hadefulde karakteristik af ham, som han vel ikke havde personlig omgang med længere, skyldtes nok udelukkende hadet til Griffenfeld.

Menneskeskildringen i »*Elegia Ecclesiarum Christianarum*« er helt skabelonagtig; Worm forsøger ikke at konfrontere sin opfattelse og fremstilling af ofret med virkeligheden. Med satirikerens ensidighed tegner han en karrikatur, hvor alle detaljer bliver trukket ud af deres sammenhæng, så proportionerne bliver helt umulige. Den færdige karakteristik har på en måde revet sig løs fra sin model, men desværre uden at Worm har kunnet puste liv i figuren.

Mens denne satire er gennemseksualiseret og lægger hovedvægten på ægteskabets betydning for erhvervelsen af et embede, så betoner den anden satire om Bagger hans uegnethed som biskop.

»*Dend Alamodiske Epaphroditus*« (efterår 1676-forår 1677) er en prosasatire på dansk; hovedpersonen er ikke i første række Hans Bagger, men derimod hans famulus Morten Lipper, ud fra den betragtning at som herren så hans tjener; derved rammer kritikken mod Lipper i høj grad Bagger. Denne Morten Lipper var ligesom Bagger en skåning, der foretrak at vende tilbage til Danmark; han blev indskrevet ved Københavns universitet 16. sept. 1676²⁵, og kort tid efter blev han sekretær hos Bagger; i slutningen af 1677 blev han kapellan i Kongsted.

Ingén af Worms hårrejsende anklager imod de to mænd lader sig kontrol-

lere; hovedpointen er, at de er skinhellige; finder de på deres visitatser en ligesindet præst, så bliver der ikke mere visitats, men derimod et drikkeorgie. Besøgene i præstegårdene ender regelmæssigt med, at præsternes bedste bøger bliver medtaget, og Morten Lipper afpresser dem oven i købet rede penge; for betaler de ikke, må de desværre regne med, at deres sønners chancer på universitetet vil være meget ringe.

Man kan næsten med sikkerhed afvise disse beskyldninger. Thi satiren må være skrevet efter Griffenfelds fald; det er helt utænkeligt, at en begavet mand som Bagger under disse forhold ville opføre sig så provokerende, når han vidste, at der rundt om sad misundelige præster, som håbede på, at Griffenfelds fald ville være ensbetydende med også bispens fald. Der er mere sandsynlighed for, at Worm i dette tilfælde var med til at skubbe på en vogn, som han troede var ved at vælte.

I sine politiske satirer og i procesakterne slår Worm altid på, at hans kritiske skribentvirksomhed udsprang af dyb sandhedskærlighed. For disse satirers vedkommende har man dog gode grunde for at betvivle, at hans motiver har været så ophøjede og uegennyttige.

Ind imellem disse to prosasatirer skrev Worm et niddigt om provst May, som også havde fået sin sag for i adskillige Griffenfeld-satirer. Provsten var på dette tidspunkt o. 75 år gammel og havde siden 1627 været præst i Holbæk. I 1642 havde han giftet sig med Catharina Motzfeldt, der var Peder Schumachers moster; i sine to ægteskaber havde May i alt en snes børn; der må have været en vis forbindelse mellem familien May og familien Schumacher, thi af Holbæks kirkebog fremgår det, at da en af Mays mange døtre, Elline, blev døbt i januar 1663, var der blandt fadderne »den Megit Lærde och unge mons. Petrus Schumacherus aff Kiøbenhaffn«, sådan som May egenhændigt noterer det; de andre faddere får blot navnet anført; Schumacher var da lige hjemkommet fra sin udenlandsrejse og havde endnu ikke fået nogen stilling.

Men efterhånden som han avancerede i statens tjeneste, steg Mays døtre i kurs; og da der var mange af dem, lagde May aldrig skjul på sit nære familieskab med Schumacher; det gik endda så vidt, at da han nytårsdag 1674 skulle bede for kongen og det kongelige hus, indføjede han på eget initiativ en bøn for det grevelige hus og underrettede endnu engang menig-

heden om, at greven var hans kones søstersøn; dette var dog Griffenfeld for meget af det gode, så han gav biskop Wandal ordre til at skride ind, og May blev dømt til at betale en mulkt på 20 rdl. for denne forseelse²⁶. Dette uheldige intermezzo forhindrede dog ikke, at Mays døtre vedblev at være eftertragtede af stræbsomme unge teologiske kandidater, og May fik endnu et par afsat inden nevøens fald. Svigersønnerne fik alle gode embeder, så deres beregninger var ikke helt forkerte. Da Griffenfeld blev styrtet, fik provst May et apoplektisk anfald; hans døtre var ikke mere efterstræbte.

Worm, der havde et skarpt blik for alle Griffenfeld-familiens unoder, overså naturligvis ikke denne løjerlige provst. Hans usandsynlige ondskabsfuldhed imod May står ikke i noget rimeligt forhold til denne noget latterlige persons vægt, så man kan fristes til at tro, at Worm måske selv – forgæves – havde prøvet lykken hos en af døtrene; men herom tier alle kilder. Vi kender kun Worms forhold til familien fra satireerne; noget kontrolmateriale eksisterer ikke.

Anledningen til Worms digt var den, at der den 14. december 1675 stod et nyt bryllup hos May²⁷; hvad der er sket på bryllupsfesten, ved vi intet om, men ifølge Worms digt er gildet endt som en skandale.

Worm indleder dog med en skildring af de eftertragtede døtres hidtidige lykke; han omtaler Elisa May²⁸, der i november 1673 var blevet gift med Poul Munkgaard (v. 4), en af Worms studiekammerater; søsteren Maren May blev i marts måned 1675²⁹ gift med magister Ludv. Stoud (v. 5), der foruden hende fik ventebrev på Holbæk³⁰; et par dage før Griffenfelds fald fik han udnævnelsen til sognepræst ved St. Knuds kirke i Odense³¹. I v. 21 omtales endnu en teolog, Niels Sperling, som havde valgt en May-inde. Men det var dog ingen af disse præsters bryllupper, som dannede rammen om skandalebrylluppet, det var derimod Maria Mays bryllup med tolder i Laurvigen Johannes Pedersen.

Worms angreb er et stød under bæltstedet, og ikke mere. Han hævder, at bruden har ligget i med adskillige unge mænd i byen og oven i købet er gravid af den grund; brudgommen lader, som om han ikke ved dette, men alligevel ender det med, at samtlige svogre ryger i totterne på hinanden. Pointen er så den ikke særlig morsomme, at det er en skamplet for Motzfeldt-Schumacher-familierne. Og mere kød er der ikke på den historie.

Om der er noget reelt i Worms skildring, kan ikke påvises. Meget tyder dog på, at Worm her som i »*Elegia Ecclesiarum Christianarum*« lader sig dirigere til at skildre en art modelsituation, hvis virkelighedstroskab ikke er det centrale for ham. Satirens mål er bestemt ikke at fortælle sandheden, men en række sandheder om familien May; dette opnåes ved groft karrikerende overdrivelse. Et løst rygte, en bagatel forstørres hæmningsløst op til det groteske og serveres derpå, som om det var et faktum.

Digterisk er både »*Elegia Ecclesiarum Christianarum*« og »*May er velkommen*« godt udformede værker, men indholdsmæssigt er de gennemført perfide. Man har rig lejlighed til i disse satiriske biprodukter at studere Worms styrke og svaghed som satiriker. Det er utvivlsomt en styrke for ham at være så konsekvent ensidig i sine menneskeskildringer; det er sort-hvid kunst; der findes ingen nuancer; kan en person ikke længere optræde som skurk, må han forvandles til helt; læseren behøver ikke at være i tvivl om, hvor sympatien og antipatien skal anbringes. I propagandadigtning anvendes denne teknik stadigvæk, til trods for at den er kunstnerisk utilfredsstillende. Når der som i Worms tilfælde er tale om gennemført personlige satirer, så er der imidlertid en risiko for at ende i det helt uholdbare, i postulater, der hviler på løs sladder eller på gemen opdigtning, kort sagt i det perfide. Denne fare har Worm ikke kunnet undgå; selv hans bedre værker skæmmes deraf; der kan dog lejlighedsvis være andre kræfter i et digt, der på heldig måde kan afbalancere det perfide, f.eks. en vis humor og lystig veloplægthed hos forfatteren i Kingo-fejden, et politisk syn – omend begrænset – i de større satirer om Griffenfeld. Men hvor Worm kun giver sig det personlige nid i vold, bliver ensidigheden en udpræget svaghed; man mister tilliden til de enkelte oplysninger og til den samlede anklage; og har man først fået øjnene op for det perfide i den slags satirer, vi netop har set på, vil man ofte være tilbøjelig til udelukkende at hæfte sig ved de unægtelig talrige momentane perfiditeter i de andre Worm-satirer; derved kan man komme så vidt, at man slet ikke opdager, at der trods alt i hans bedste værker er lidt mere end lav sladder og ondskabsfuld bagvaskelse. Den konsekvente ensidighed kan således virke som en boomerang.

Worm personligt og hans digtning har fået dette at føle.

IV. VIBORGÅRENE

I. OVERGANG

Griffenfelds for offentligheden uventede fald i marts 1676 afbrød foreløbigt Jacob Worms satiriske forfatterskab; men til gengæld fattede han selv nyt håb om en lysere fremtid. Han var jo den mand, der i årevis – omend illegalt – havde anklaget Griffenfeld for de forhold, som han nu blev fældet for. Den gunstige situation ønskede Worm at udnytte, og det meste af et års tid blev optaget af hans anstrengelser for at komme væk fra Slangstrup til en bedre stilling.

En tilsyneladende ypperlig lejlighed bød sig knap en måned efter kanslerens fald; den 15. april 1676 fyldte Christian V tredive år; han havde ført et sejrrigt felttog i Nordtyskland og havde desuden ifølge den officielle fremstilling ryddet en farlig konspirator af vejen og stod lige over for at skulle føre sin hær til Skåne for at generobre de tabte landsdele. Alt tydede på, at kongen slog ind på den linie, Worm havde peget på i 1674 i »*Horologium Regium*«. I sin glæde herover mobiliserede Worm al sin poetiske kunnen for at hylde kongen på fødselsdagen, hvilket skete i et efter tidens målestok fortrinligt digt, »*Kong Chr. 5. Nativitet*«, der demonstrerer, at Worm fuldt ud beherskede barokkens fortættede monumentalstil, når han havde brug for den.

Selv om der i første række er tale om et lejlighedsdigt, hvis formål var at bringe digteren i erindring hos monarken, så rummer det visse træk, som er af interesse for forståelsen af Worms udvikling i disse år.

I digtets begyndelse skildres situationen efter Griffenfelds fald gennem et diskret billede: solen er brudt gennem skyerne, som midlertidigt havde været i stand til at skjule den; nu stråler den uhindret på alle, og forhåbentlig særlig nådigt til digteren (v. 8).

Hovedafsnittet er formet som et horoskop; det er dog kun en poetisk idé, thi Worm havde intet kendskab til stjernernes faktiske stilling ved Christian Vs fødsel; han nøjes derfor med at tolke de enkelte stjernebilleders navne symbolsk og filologisk og udlægge dem så gunstigt som overhovedet muligt.

Worm viger ikke tilbage for at sammenligne Christian V med Christus: ligesom Jesus som trediveårig begyndte at prædike og træde op imod Satans magt, vil den jævnaldrende danske konge bekæmpe alt, hvad Satans er, hvormed Worm vel snarest hentyder til svenskerne og ikke til den allerede fældede Griffenfeld (som der derimod hentydes til i v. 41–44).

Fortolkningsmæssigt er det væsentligst at slå fast, at Worm også i dette digt fremhæver sit *kirkepolitiske statssyn* (v. 77–92), hvis hovedtese er, at kirken skal støtte kongen, der til gengæld skal beskytte den ved at sørge for kaldelse af rette, dvs. *kvalificerede* præster på *lovlig* måde; Worm henviser i denne forbindelse til den kongelige forordning af 20. marts 1676 om forbud imod simoni og nepotisme (v. 81–84); udstedelsen af denne forordning lige efter Griffenfelds fald har Worm sikkert opfattet som en bekræftelse på, at hans angreb på kansleren blev billigt på højeste sted¹.

Digtet når i sproglig kraft og frodighed ikke Kingos tilsvarende digte fra samme tidsrum, men det hæver sig dog højt over det store flertal af lignende rimede supplicationer. Det er båret af et afrundet synspunkt, der formuleres klart og gennemføres konsekvent; stilen er rolig og afbalanceret og rummer ikke barokkens verbalistiske ekscesser; vel er sammenligningen med Jesus i vore øjne overdreven, men samtiden har næppe helt følt det således, da kongen var et af Gud specielt indviet menneske.

Worms ansøgning blev nådigt optaget, så vidt vi kan skønne, og han fik et (dog vist kun mundtligt) løfte om et ledigt kald, når et passende frembød sig. Men mere skete der ikke.

Ret beset var tidspunktet for Worms ansøgning heller ikke så gunstigt, som han vel selv kan have formodet. Kanslerens fald og den deraf følgende proces skabte store problemer for kongen og statsmagten, og et helt nyt styre skulle stables på benene, krigen skulle føres over til Skåne, hvad der kun kunne ske ved en energisk indsats af både land- og søstridskræfter. I den situation har ingen vel haft tid til at tænke på Worms supplication.

For Worm var det anderledes; han ville smede, mens jernet efter hans mening var varmt. Da han ikke fik svar, sendte han kongen en anden ansøgning, muligvis på Christi Himmelfartsdag (4. maj 1676); det er sandsynligst, at han personligt har overrakt kongen den; denne rimede supplication, »*Høimilde Konge-Sool*«, ligger, især i begyndelsen, tæt op af »*Kong Chr.* 5.

Nativitet», der derved taktfuldt bringes i erindring; i sig selv byder digtet dog ikke på synderligt af interesse ud over, at Worm (v. 7) anmoder om et præstekald. Også ved denne lejlighed blev han såvidt vides modtaget med nåde og fik løftet mundtligt bekræftet. Men heller ikke denne gang fulgte der konkrete resultater derpå.

Nu stod han med et ventebrev og et par mundtlige løfter, men nogen udvej var i virkeligheden ikke at øjne.

På grund af sit ventebrev, der var det eneste holdbare i hele sagen, var det indlysende, at skulle han have et kald, måtte det ligge i Viborg stift og helst i nærheden af eller i selve Viborg by. Worm har derfor efter alt at dømme gjort det eneste fornuftige i denne vanskelighed, nemlig selv at rejse til Viborg for at orientere sig om forholdene.

Det er tidligere blevet berørt, at Worm allerede i sin studentertid havde haft flere muligheder for at stifte kontakt med præstefamilien Achton og specielt med præsten ved Gråbrødre kirke i Viborg, hr. Anders Christensen Achton. I marts 1671 havde Worm muligvis været i Viborg² uden at opnå noget positivt; om han ved denne lejlighed har indledt bekendtskabet med Achton, eller om han da blot fornyede et ældre bekendtskab, ved vi ikke, lige så lidt som vi ved noget om, hvordan Worms forbindelser med Viborg har været i årene 1671–76.

Hvis han, som antaget, har været i Viborg i sommeren 1676, har han i hvert fald kunnet konstatere, at hr. Anders var mærkbart ældet. Han var 65 år gammel; han havde efter endt eksamen først været hører i Odense, så rektor i Middelfart og fra 1640 kapellan hos sin svoger i Herrested sogn; denne normalkarriere toppede derpå, da han den 21. september 1654 blev præst ved Gråbrødre kirke i Viborg, hvor han den 4. januar 1655 giftede sig med Maren Jensdatter Zeuthen, der var datter af Odensepræsten Jens Lauridsen Zeuthen († 1655)³. I ægteskabet fødtes to børn: Christen Achton (f. 1656) og Abild (Abel) Achton (1658–1710). Hans økonomiske omstændigheder var ikke så gode, for Gråbrødre kald var ubetydeligt, så at kirkens to præster konstant havde pengesorger. Kirkeværgen Peder Hvass finder sig da også engang (1662–63) foranlediget til efter endt regnskab at notere i regnskabsbogen: »Dette maa noch kaldess En af Di Smaa Kirche Regenschaber«⁴. Bedre blev det ikke efter den store brand i byen 1667, der

især ramte Gråbrødre sogn; endvidere synes hr. Anders at have været veg og eftergivende, så at han i visse tilfælde undlod at hævde sin ret over for byens myndigheder, det vil blandt andet sige Reenbergene.

I 1676 følte hr. Anders sig så afkræftet, at han blev klar over, at det var på høje tid, at han sikrede sin familie. Han så sig om efter en kapellan, og valget faldt på Worm; de nærmere enkeltheder kendes ikke. De to mænd har sandsynligvis indgået en aftale, hvis indhold uden større vanskeligheder kan rekonstrueres, selv om den ikke i dag foreligger i skriftlig form. Meningen har været, at hr. Anders skulle ansøge om at få Jacob Worm til kapellan; derpå kunne Worm lade sig ordinere og straks tiltræde embedet; yderligere skulle Worm søge om at få ventebrev på Gråbrødrekald, så at dette kald kunne lægges til hans øvrige beneficier, når han engang tiltrådte som lektor; som modydelse skulle Worm gifte sig med datteren og i givet fald forsørge hr. Anders og hans kone.

Den 13. november 1676 indsendte hr. Anders en ansøgning til kongen om, at denne ville »bevilge, at *Mag. Jac. Worm*, en lærd och schichelig Mand, motte mig som Vice-Pastor tilschiches, saaochsaa med Ederss *Kongelig Majestetis* Benaadingsbrevf v forsiuiness paa det Ringe Graabrødre kald, . . . , med sine annexer Asmild og Taptrup Sogner⁵, således at Worm kunne succedere ham efter hans død.

Præcis en måned senere, den 13. december 1676, indsendte Jacob Worm sin ansøgning om at blive udnævnt til hr. Anders' kapellan med successionsret til Graabrødrekald⁶.

Der er en ikke uinteressant forskel på de to mænds ansøgninger. Mens hr. Anders er ganske ligefrem og blot henviser til svigtende helbred, så er Worm i sit brev straks mere kompliceret. Han begynder med at minde kongen om, at han faktisk skylder lektoratet i Viborg penge som compensation for det gods, som for fem år siden blev frataget lærestolen og udlagt til ryttergods. Fra Worms mange satirer ved vi, at han betragtede denne konfiskation som helligbrøde. Han undlader ikke at gøre kongen opmærksom på, at han ved at lægge Gråbrødrekald til lektoratet ikke mister indtægter, men blot opfylder det for længst afgivne løfte om erstatning på en akceptabel måde.

Denne ansøgning er ikke fri for at være lidt provokerende. Worm stiller

sig demonstrativt på sin ret over for enevoldsmonarken. Der ligger noget forurettet og bebrejdende i hans udtryksform, men med sin bedste vilje kunne han ikke udtrykke sig anderledes. Muligvis har han selv følt, at det kunne opfattes uheldigt, og at det ville kunne skade ham, men i stedet for at fjerne denne passus føjer han forklarende til, at det ikke er ham, der har bedt om at blive kapellan ved Gråbrødre kirke, men derimod hr. Anders, som har ønsket at få ham som medhjælper. Han får også anbragt, at lektoren, som da var 72 år gammel, gerne så ham komme, idet de så kunne hjælpes ad i embedet. Dette sidste var nok lidt af en tilsnigelse, hvilket fremgår deraf, at Worm efter sin ankomst til Viborg aldrig blev opfordret til at assistere lektoren; han ville klare sine egne forretninger uden eftermandens indblanding.

Worms ansøgningsform var således ikke den heldigste, men han havde tillige valgt det dårligst tænkelige tidspunkt at afsende sin ansøgning på. Den 4. december havde slaget ved Lund fundet sted. Selv om de officielle krigsbulletiner talte om en stor dansk sejr, var det dog hurtigt sivet ud, at der i stedet for var tale om et katastrofalt dansk nederlag. Den 7. december var kongen kommet tilbage til København i alt andet end godt lune. Den 12. december førte man krigsfanger og krigsbytte under stor ståhej rundt i byen for at »markere« sejren; at Christian V var klar over den rette sammenhæng, ses af, at han straks lod en række officerer anklage for forræderi og pligtforsømmelse. Anders Achtons og Jacob Worms sag kunne under disse omstændigheder ikke regne med at blive fremmet hurtigt i kancelliet.

Men Worm var ikke til sinds at give op. Den 29. januar 1677 indsendte han en fornyet ansøgning til kongen⁷; den er stort set identisk med den forrige, men noget forkortet; interessantest er, at bemærkningen om lektorens tilfredshed med hans ankomst til Viborg er borte; Worm har vel vidst, at den ikke var rigtig. Denne supplication er indleveret til kancelliet og er gået den sædvanlige embedsvej, men Worm har følt, at han kunne risikere, at den måske ikke nåede frem til rette vedkommende; han skrev derfor et digt til kongen og lod det trykke; det er dateret den 4. februar 1677 og er velsagtens på denne dag overrakt Christian V af Worm selv. Kongen, hvis kendte godmodighed Worm har gjort regning på, har derpå kunnet bede om at få sagen forelagt.

Dette digt, »Guds fred, Kong Christian«, er – målt med tidens alen – et særdeles godt digt. Det er med stor sikkerhed bygget op over et enkelt motiv, Jacobs kamp med Gud (1 Moseb. XXXII, 1–32): ligesom patriarken Jacob ikke ville slippe Gud, før han blev velsignet, således vil digteren Jacob Worm ikke slippe kongen, før han bliver velsignet med et kald.

Worm minder direkte om, at han har søgt før (v. 5, 10–11) og har modtaget løfter, som desværre ikke er blevet virkelighed. Det er typisk for Worm, at han også i dette digt fremhæver, at han kommer i egenskab af kvalificeret ansøger i tillid til kongebrevet af 20. marts 1676 (v. 27–28); han understreger sin tidligere mangel på lykke (v. 30) og går så vidt som til at hentyde til sin satire imod Griffenfeld, »*Studiosus Lamentans*« (v. 31); med stor elegance anvender han symbolet Jacobskampen på kongens egen kamp mod fjenderne, hvor han giver det den lille drejning, at Gud ikke vil slippe kongen, før kongen har fået sejr.

Dette har Christian V ikke kunnet stå for. Som svar på Worms supplication udstedtes den 28. februar 1677 et kongebrev, hvorved det bestemtes, at Gråbrødre kirke skulle lægges til lektoratet, når Worm overtog dette; såfremt en af præsterne ved kirken allerede nu skulle ønske hans bistand, skulle han træde til, dog uden løn; når den ene præst døde, skulle Worm succedere ham, og når den anden døde, skulle han blive enepræst, og endelig skulle kaldet som nævnt for bestandigt overgå til lektoratet efter den siddende lektors død. Betingelserne var ikke dårlige for Worm; der var blot den hage ved det hele, at ikke blot skulle helst lektoren, men også de to præster ved Gråbrødre kirke dø, før det virkeligt var godt; og det kom Worm aldrig til at opleve.

Formelt var her naturligvis kun tale om et nyt ventebrev, men på grundlag af aftalen med hr. Anders var Worm nu sikker på at være sluppet fra Slangerup. Han tøvede ikke, men ilede til København, hvor han den 4. marts 1677 fik en anbefaling fra universitetets rektor Thomas Bartholin, hans tidligere præceptor, og den 6. marts en anbefaling fra fakultetet til Viborgbispens⁸; disse anbefalinger, der gjaldt som en art officielle eksamenspapirer, udstedtes dengang ikke som nu efter afsluttet eksamen, men først når kandidaten havde opnået ansættelse.

Efter at Worm havde ordnet sine forhold i Slangerup, hvor han dog havde

måttet lide den tort, at Thomas Kingo netop en uge før, den 20. februar 1677, var blevet biskop over Fyns stift, skyndte han sig til Viborg. Her fandt han hr. Anders stærkt afkræftet og syg; han døde allerede den 25. maj 1677, hvorefter Worm blev ordineret og indsat i embedet den 30. maj 1677⁹ af Søren Glud. Ved denne lejlighed prædikede Worm over Rom. VIII, 38–39¹⁰, men hans prædiken er desværre ikke bevaret; man havde gerne set, hvad han havde at sige om denne tekst på dette tidspunkt og ved denne lejlighed. Samme dag indskrev han sin selvbiografi i stiftets vitaprotokol¹¹. Worm svigtede ikke sin del af aftalen med hr. Anders. Den 25. september 1677 fik han bevilling til at måtte vies i hjemmet¹², og kort tid efter må brylluppet have stået. Svigermoderen blev boende i præstegården.

En periode, som i Worms øjne havde været præget af uberettiget tilside-sættelse og fornedrelse, var dermed endelig forbi; fremtiden tegnede sig tilsyneladende meget lysere. Men de specielle forhold i Viborg og hans eget iltre og kontrære temperament skulle hurtigt tilintetgøre disse forhåbninger. Inden længe var han kommet på kant med sine foresatte; det er meget tænkeligt, at Worm på sin vis har nydt disse trakasserier, men det var ikke desto mindre dem, der skulle føre til, at enden på legen ikke blev morsom for ham.

2. PRÆST I VIBORG

Selv om Viborg i 1670erne var en fattig by, var den ikke desto mindre betydningsfuld på en helt anden måde end Slangerup; det var domkirken, landstinget og markedet, der prægede den og gjorde den til et både gejstligt, administrativt og økonomisk centrum. Dette havde i århundreder betydet, at der i visse perioder af året var liv og røre i byen. Men netop den sidste fjerdedel af det syttende århundrede betegnede en nedgang for byen. Dels havde de mange krige været en hård belastning, dels hærgedes den af en ødelæggende brand i 1667, der i særdeleshed lagde Gråbrødre sogn i ruiner¹³; det er symptomatisk for disse år, at mandtallet fra 1672 viser, at der boede 2704 mennesker i byen, men heraf var ikke mindre end 795 fattige, sengeliggende eller forarmede¹⁴. Tronskiftet, der på så mange områder kom til at betegne et gunstigt vendepunkt, medførte for Viborgs vedkommende ikke større ændringer til det bedre; Christian V interesserede

sig mere for den militære oprustning, der betød nye skatter, uden at en så fjernliggende by som Viborg fik økonomisk andel i oprustningen; dertil kom, at enevældens bestræbelser på administrationskoncentration blev mere udtalte under Griffenfeld og hans efterfølgere, hvad der førte til en reduktion af Viborgs administrative betydning.

Enevælden kom således til at betegne en forringet status for Viborg; den deraf følgende stagnation blev først overvundet omkring 1700. Da Jacob Worm i 1669 bestræbte sig på at komme til Viborg, var tilbagegangen næppe mærkbar, i hvert fald ikke på afstand; men anderledes forholdt det sig i 1677; da lod det sig ikke skjule, at byen havde kendt bedre dage. Det blev således Worms skæbne at flytte fra en allerede næsten helt hendød by til en anden, hvor den samme hensygningsproces var indledt.

Som nævnt havde den store brand faret særlig hårdt frem mod Gråbrødre sogn; Worm fandt derfor i sit sogn ingen velhavende sognebørn, men næsten lutter fattige. Af adelige var der kun et par landsdommere, som han straks lagde sig ud med, fordi de – i øvrigt med rette – søgte domkirken i stedet for sognekirken. Byens øvrige velhavende og indflydelsesrige personer hørte ligeledes til domkirken, og Worm ses ikke at have haft kontakt med dem. Han skaffede sig dog en ikke uvæsentlig forbindelse i stiftamtmand Christen Skeel, hvortil kom enkelte landadelsmænd fra egnen; men betydningen heraf er vanskelig at vurdere, da ingen af dem blev inddraget i processen.

Det blev derfor forholdet til Viborgs øvrige gejstlige, der blev afgørende for, ja delvis beseglede Worms skæbne.

Byens tre store kirker, domkirken, Sortebrødre kirke og Gråbrødre kirke var endnu vidnesbyrd om de svundne velmagtsdage. Hver af disse kirker havde to præster, domkirken endda derudover en kapellan; den uheldige økonomiske udvikling medførte, at disse syv præster kom til at leve under yderst vanskelige forhold.

Byens øverste kirkelige myndighed var biskop Søren Glud. Hans karriere er omtalt ovenfor, og det er klart, at Worm, der i fem år uafsladligt havde angrebet korruption, ikke kunne være opfyldt af respekt for denne mand. Men hans foragt for bispen og dennes kone var så grænseløs, at han ikke formåede at beherske den, hvis man da kan fæste lid til en anekdote hos

Pontoppidan: under et selskab i bispegården i anledning af kongens fødselsdag den 15. april 1680 udbragte bispnen de sædvanlige skåler for de kongelige og sluttede med at tilføje en skål for kongens naturlige børn, hans kones søsterbørn; denne opfordring besvarede Worm med at sætte glasset fra sig med en bemærkning om, at han ikke ville drikke de horeungers skål¹⁶. Man tør derfor nok betvivle, at der kan have hersket et hjerteligt forhold mellem de to gejstlige familier.

Om Worms forhold til sine kolleger i byen vides ikke meget konkret. Der er intet, der tyder på noget fortroligt og venskabeligt forhold. De to Sortebrødre-præster, magister Keld Skive (præst fra 1653) og Christian Eriksen Frisenberg (præst fra 1670) var begge ældre end han. I sin bog om Viborg – dvs. i manuskriptet, ikke i den forkortede trykte version – beretter magister Frisenberg naturligvis om Worm, men hans skildring bygger ikke på egen erfaring, men derimod udelukkende på Worms vita i bispens vitaprotokol; i den trykte udgave har han intet medtaget om Worm. Dette tyder ikke på nogen nævneværdig kontakt eller interesse. Worms kollega ved Gråbrødre kirke, Jacob Christensen Ullitz, der siden 1654 havde været præst ved kirken, var en stiltfærdig mand ligesom Anders Achton; i Worms øjne kunne dette måske se ud som om, at han havde medansvar for, at Gråbrødre kirkes økonomiske forhold vitterligt var blevet forringet; de to præster synes ikke at have gjort noget for at stoppe de overgreb, som præsterne ved domkirken og Sortebrødre kirke begik imod Gråbrødre kirkes præster. Worm nævner aldrig hr. Jacob med et eneste ord.

Mere interessant ville det have været at vide noget om Worms forhold til den mand, som han var udset til at efterfølge, den teologiske lektor, magister Peder Willumsen Paludan (ca. 1605–1688). Man kan kun – og med et vist forbehold – slutte en smule af det faktum, at lektoren aldrig gjorde brug af Worm, hvad han ifølge Worms ansættelsesbrev kunne have gjort uden at skulle yde vederlag. Som vi skal se nedenfor, er der noget, der taler for, at lektoren snarest holdt sig til Worms fjende, provst Peder Reenberg.

Det er meget tænkeligt, at Worms rygter var løbet forud for ham, og at Viborg-præsterne har følt, at det var bedst at holde sig lidt på afstand. Worms politiseren var under alle omstændigheder farlig, og ganske specielt under

en biskop med så nære forbindelser til kongefamilien. Worms noget kra-
kilske stridbarhed, som havde manifesteret sig i forholdet til Thomas Kingo,
kan ligeledes have været kendt i Viborg og foruroliget de kommende kolleger.

Denne stridbarhed skulle Worm kun alt for villigt give efter for i sit for-
hold til provst Peder Claussøn Reenberg (1644–1699); han havde været
studiekammerat med Worm, og begge var de studenter fra 1663; Reenberg
var søn af den kendte Viborg-borgmester Claus Christensen (1610–1671) og
således broder til digteren Tøger Reenberg; provst Reenberg havde startet
sin karriere i Viborg i 1672, da han blev konrektor ved latinskolen, men
den 27. januar 1675 blev han sognepræst til domkirken og provst over
Nørlyng herred, hvortil Gråbrødre kirke hørte. Ved skolen afløstes han af
sin yngre broder Jens Reenberg. I det hele indtog Reenberg-slægten en
fremtrædende plads i byen, så da Worm lagde sig ud med provst Reenberg,
er han utvivlsomt blevet ugleset ikke alene af sine gejstlige kolleger, men
også af honoratiores i byen. Det gavnede ham ikke tilsvarende, om nogle af
byens fattige godtede sig over hans behandling af provsten.

Begivenhedsforløbet blev omtrent som i Slangerup. Ikke så snart var
Worm ankommet, før han gerådede i en heftig og yderst personlig strid
med sin nærmeste foresatte, i dette tilfælde altså provst Peder Reenberg.

Som vidnesbyrd om deres bataljer har vi kun bevaret to meget skarpe
indlæg af Jacob Worm, mens provstens svar og synodens kendelser ikke
mere eksisterer. Kun det ene af Worms indlæg er dateret og foreligger i
original, mens det andet er bevaret i et par udaterede og lidt defekte af-
skrifter¹⁶. Begivenhedernes rækkefølge har vistnok været den, at Worm
efter sin ankomst i marts 1677 har konstateret kaldets slette tilstand og der-
for allerede på synoden i marts 1678 har forsøgt at rette op på økonomien
ved at hævde kaldets formodede, men af de to andre kirker groft tilsidesatte
rettigheder; da han i visse henseender har bygget på en åbenbart ukyndig
meddeler, eventuelt svigermoderen, har han løbet sig flere staver i livet,
end godt var for ham, hvorpå han i raseri herover har forsøgt at ramme den
triumferende provst på anden vis; Worm valgte så ligesom i Slangerup at
kaste sig ud i en latterlig rangstrid med ham; denne anden fejde kan dateres
til 1679, og den kan i mangt og meget minde om begivenhederne i Slangerup,
men der er den forskel, at den var langt farligere for Worm. I Viborg stod

han over for mænd, der ikke på nogen måde behøvede at være skånsomme mod ham.

Sit indlæg i den første strid kaldte Worm spøgende for »*Paradoxorum Ecclesiasticorum Viburgensium dekada*»; men slet så spøgefuldt, som han prøver at lade i titlen og den gennemført uoprigtige indledning til biskoppen, er han unægtelig ikke i de ti paragraffer.

Gennemgår man de »grofheder, *Exorbitantzer* og *enormiteter*«, som Worm anfører, kan man konstatere, at i hvert fald de fire af ti paragraffer helt og holdent er viet provst Reenberg; hertil kommer, at den store paragraf 1 slutter med en underparagraf, der ligeledes sigter mod provsten; to andre paragraffer er rettet imod domkirken og Sortebrødre kirke i fællesskab, og i den forbindelse dukker Reenberg atter op. Den første paragraf er hovedsageligt rettet imod landsdommerne; de resterende tre paragraffer behandler helt uvæsentlige emner og er eventuelt blot medtaget, for at det hele ikke skulle se ud som et ensidigt angreb på provsten.

Som berørt var sognets problem, at det hovedsageligt var befolkningen med fattige; de få velhavende, der var tilbage i sognet, undlod at søge Gråbrødre kirke, men foretrak domkirken, hvad der betød et indtægtstab for de to Gråbrødre-præster; Worm åbner derfor sit indlæg med en skarp kritik af de to landsdommere (Lerche og Lange) samt af nogle adelige for netop denne forseelse; endvidere må også byens apoteker, Daniel Friedenreich, og orgelbyggerens enke holde for i denne sammenhæng, vistnok for at understrege angrebets almene og principielle karakter; nødvendigheden heraf fremgår af, at denne opregning af troløse sognebørn afsluttes med en udførlig omtale af provst Reenbergs søskende, der med urette foretrak at gå i domkirken; dette har Worm i og for sig intet imod, familieforholdet taget i betragtning, hvis de blot sørger for at betale deres kirkelige afgifter til Gråbrødre kirke; men hans præcisering heraf tyder på, at dette netop ikke var tilfældet. Den omfattende indledningsparagraf er således et angreb på sognets indflydelsesrige personer, men uheldet for Worm var, at han i henseende til sogneinddelingen i byen var utilstrækkeligt underrettet; de kritiserede personer, med undtagelse af orgelbyggerenken og Reenberg'erne, havde alle kongelig bevilling på at høre til domkirken, hvilket bekræftes af den stiftsbog, som biskop Søren Glud udarbejdede i 1678–81.

De øvrige paragraffer har ikke samme interesse; stridsskriftets samlende synspunkt er overalt kaldets slette tilstand, der var blevet forværret ved, at de andre kirker i byen havde tiltaget sig rettigheder på Gråbrødre kirkes bekostning. Det lykkedes Worm at påvise adskillige områder, hvor domkirken og dens præster forurettede Gråbrødre kirke (tiendeydelser, begravelser, vielser, markdeling); endvidere kan man se, at Worm fremtrådte som en udpræget talsmand for en meget gammeldags ortodoksi, der i modsætning til de øvrige præster lagde stærk vægt på en streng kirketugt (§ 5).

I en stagnerende by med for mange kirker og præster er det forståeligt, at præsterne var om sig for at sikre sig de nødvendige kirkelige handlinger, der dannede grundlaget i deres økonomi. I denne henseende er Worms optræden derfor ikke mærkelig, men det er derimod besynderligt og måske karakteristisk for ham, at han så kort tid efter sin ankomst til Viborg indlod sig i en sådan strid uden først at have indhentet helt korrekte oplysninger om de faktiske forhold.

Selv om Worm nok i flere henseender havde ret, hvilket ses deraf, at bispnen efter hans afsættelse lod foretage en del af de reguleringer, som Worm havde gjort krav på, så var der dog så meget forkert og urimeligt i hans udfald, at denne første kontrovers med Reenberg sandsynligvis må være endt med et nederlag for Worm, det første direkte i hans liv. Denne tort, som burde have gjort ham forsigtigere, drev ham imidlertid uimodståeligt ud i en ny strid med provsten; den kom til at dreje sig om de to gejstlige herrers rang; Worm hævdede, at han i rang stod over sin provst, idet han som vicelektor, dvs. designeret lektor, havde rang med den siddende lektor, der vitterligt rangmæssigt stod over provsten. Reenberg derimod påstod, at så længe Worm de facto ikke var lektor, men blot sognepræst uden lektorsforpligtelser og uden at blive benyttet af lektoren (skulle provsten mon her have allieret sig med lektoren?), så måtte han i rang placeres som slet og ret sognepræst og det endda som den yngste.

Reenbergs indlæg for synoden kendes ikke, men nogle af hans argumenter ses af Worms modskrift, uden at man dog tør være sikker på, at Worm refererer sin antagonist loyalt. Med stor ihærdighed gendriver Worm provstens forkastelige standpunkter og beviser udførligt med eksempler fra andre steder, at en designeret embedsmand altid havde rang efter den stilling, han

var designeret til, og at i tilfælde af flere titler gjaldt den højeste ved rangfastsættelsen. Worms konklusion er den, at han uimodsigeligt overgik provst Reenberg og måtte have gang og sæde før ham. Så vidt man kan se, havde han nok ret; i sine regnskaber omtaler Søren Glud altid Worm først som vicelektor og dernæst som sognepræst. I sig selv har dette spørgsmål ikke større interesse; striden viser os blot Worms selvhævdelsestrang og oppositionslyst; det er derimod af langt større betydning, at man af Worms skriftlige indlæg kan konstatere, at han ved denne lejlighed fuldstændigt mistede herredømmet over sig selv og slyngede injurierende og kriminelle, men sikkert for ham helt ubeviselige beskyldninger ud imod provsten eller snarere imod dennes fader.

Et af Reenbergs argumenter skulle ifølge Worm have været, at han i modsætning til Worm havde opholdt sig ved udenlandske universiteter og følgelig var lærere. Worms svar på denne – måske kun drillende – påstand skyder helt over målet:

»Andlangende uden Lands rejsser, da svarer ieg: Rejsse er ingen Grad, uden hvad dend kand være jblandt *Studiosos non Promotos*, thj mange *Studiosj* har heel vel rejst, faaer dog ofte kun et Lands bye Kald, men træder iche over Andre Præster i Herredet, tager alleene gang *Ratione Senie in Ministerio*. Videre at ieg iche har rejst, det *arguerer* iche min *Rudité* eller *indignité*, men min Lyckes Ringhed og Forældres uformuenhed. Min Fader var kun en Præst paa Landet, hafde aldrig Kongens Amt, Penge eller Skatter at raade for og *Disponere* over (ieg beskylder ingen) thj det er aldrig saa ringe et Fogderie, at det joe renter et par Støffe eller en Skieppe Haure, og saadanne faaer sin skønne Løn af Kongen i dend Stæd at fattige Lands bye Kalde er forarmede; derfor uden kand en Pøckerdreng og en Skrædersvend rejse, derfor *Cederer* mand Ham ich¹⁷.«

I den givne kontekst kan de forsamlede præster ikke have opfattet denne utrolige passus som andet end et angreb på provst Reenbergs fader, borgmester Claus Christensen, for at have beriget sig på statens bekostning. Med denne udtalelse in mente tør man vist også spore en hentydning til

borgmesteren i den første strid, hvor Worm i sit indlæg (§ 8) nævner, at Gråbrødre kirkes tidligere kapital er forsvundet ned i lommen på en vis mand; hermed behøver han ikke direkte at mene borgmesteren, men han kan nøjes med at antyde, at borgmesteren, der førte kontrol med byens økonomiske forhold, burde have undersøgt denne sag, og han må vel ydermere mene, at pengene ikke kunne forsvinde, uden at borgmesteren på en eller anden måde var medvider. Hvad Worms mening nu end har været, så tør man vist forudsætte, at de forsamlede præster har været klar over, hvad han sigtede til. Hans udtalelser kan hverken karakteriseres som dristige eller dumdristige i denne sammenhæng, de er det glade vanvid, da han utvivlsomt var ude af stand til at bevise noget som helst.

I sammenligning hermed er det næsten rørende at se de to lærde teologer skændes om, hvem der var ældst student og derfor af højest rang; Worm må vige omend ugerne, thi Reenberg var indskrevet ved universitetet nøjagtigt lige før Worm! Hvorpå Worm mener, at denne form for anciennitet ikke tæller. Ligeledes er det temmelig harmløst, når han i indlægget håner biskopperne over Sjælland og Fyn (Hans Bagger og Thomas Kingo) for deres ungdom (§ 3); det var givetvis underforstået, at de trods deres ungdom havde fået de høje embeder, men i kraft af forhold som var utilbørlige (familieskab, lobhudleri); Viborgbispen Søren Glud kunne nok ved læsningen af denne paragraf irriteres i sit stille sind, for selv om han ikke var ung, da han fik bispestolen, så var han i hvert fald blevet biskop i kraft af lignende omstændigheder som Bagger. Worms spark var under alle omstændigheder ganske overflødigt og nytteløst, men til gengæld ikke helt risikofrit.

Worms entré i Viborg kunne næppe være mere uheldig; efter to års forløb måtte han konstatere, at han var på kant med såvel biskoppen som provsten.

Det ejendommelige ved affærerne er, at Worm ganske åbenbart var opfyldt af en enestående selvtillid; han drømte ikke om, at der kunne ske ham noget.

Forklaringen herpå må søges i hans tidligere tilværelse i Slangerup.

Det var velkendt i tiden, at han var forfatter til en del af de politiske satirer, der verserede om Griffenfeld; som nævnt havde biskop Hans Wan-

dal, formentlig på kanslerens foranledning, advaret ham engang i løbet af vinteren 1674–75. At der ikke skete mere dengang, skyldtes flere samarbejdende faktorer; det var af væsentlig betydning for ham, at hans direkte foresatte i Slangstrup, Thomas Kingo, trods alle Worms chikanerier næppe har ønsket at angive ham, hvad han strengt taget havde pligt til; dertil kom så, at Slangstrup-myndighederne heller ikke gjorde noget i sagen, muligvis af hensyntagen til Kingo; og Griffenfeld selv har velsagtens betragtet disse skrivelser fra et overlegent stude, hvortil kan komme, at han kan have ønsket at vise overbærenhed imod sin slægtning Sille Balkenborgs stedsøn. Den mest afgørende faktor var vel udbruddet af den skånske krig og Griffenfelds hurtigt derpå følgende fald; myndighedernes officielle anklage imod Griffenfeld gav Worm ret i de fleste af hans påstande, hvad der – naivt betragtet – kunne indebære løfter om forbedringer i statsstyret, hvad der for Worm var identisk med statens ansættelsespraksis; han, Griffenfelds afslører, skulle derfor nu kunne gøre sig forhåbninger om en god stilling. Dette viste sig temmelig hurtigt at være ønsketænkning; vel fik han Gråbrødre kald i Viborg, men det skete sandelig kun med besvær, og der var intet som helst, der tydede på, at han fik muligheder for at gøre den karriere, han i sin studietid må have sigtet efter. Og skulle situationen gøres helt nøgternt op, hvad Worm vel var den sidste til at gøre, så var han kommet fra asken og i ilden. Som nævnt havde Søren Glud og Peder Reenberg ingen grunde til at fortie Worms meriter, hvis de skulle komme under vejr med noget; og det samme gjaldt for en ikke ubetydelig del af Viborgs indflydelsesrige personer, som Worm straks havde lagt sig ud med. Men af nok så afgørende betydning var de ændrede politiske forhold. Tidsrummet 1670–1676 havde været en opgangstid, mens 1677–1680 blev en nedgangsperiode præget af store militære nederlag og en håbløs udenrigspolitisk konstellation. Både krigen og den uheldige alliancepolitik førte til stærkt forøgede skattebyrder, der dengang som nu vakte utilfredshed i befolkningen. Worm blev de utilfredses selvbestaldede talsmand, ikke blot i sin digtning, men hvad værre var, også i sine prædikener i Gråbrødre kirke. Den gærende uro foruroligede myndighederne i den ugunstige situation 1678–1679, hvor det stod politikerne klart, at en resultatløs fred var den eneste mulige udgang på krigen. Irritationen over de mange politiske satirer voksede i takt med, at

forfatteren på den ene side klart udpegede Griffenfeld som redningsmanden og på den anden side gik over til åbenlyse angreb på kongen.

Når det gik så galt for Worm, som det gjorde i 1680, skyldtes det derfor, at han var totalt blind for de meget forandrede forhold, der skabte et helt andet klima for ham end i 1675; Worms selvtilid kom nok af, at han mente, at hans kritik af Griffenfelds regering havde været medvirkende til dens fald; da den nye regering ikke betød nogen indenrigspolitisk omvæltning, begyndte Worm atter sin kritik i den overbevisning, at hans intensive angreb på den nye regering på et eller andet tidspunkt ville føre til en forandring; hvad han konkret kan have forestillet sig, er ikke godt at vide, men satirerne viser utvetydigt, at der har foresvævet ham noget i den retning.

Worms politiske optræden i 1677–1680 viser, at han havde meget ringe sans for at bedømme en situation realpolitisk.

Et sidste moment må ikke glemmes.

Worms vedvarende manglende embedsmæssige succes blev af fundamental psykisk betydning for ham; det er tydeligt, at han med årene udviklede et voldsomt nid til de mere heldige som f. eks. Kingo, Bagger, Glud og Reenberg; denne misundelse har været en væsentlig drivkraft bag hans handlinger; hans akademiske kvalifikationer berettigede ham til at forvente mere, end Viborg kunne opfylde; det må derfor have været svært for den ærgerrige mand at se Kingo avancere til biskop, mens han selv uhjælpeligt blev stående på karrierens nederste trin; han var og blev fattig og uden lykke; hverken rektoratet i Slingerup eller præstekaldet i Viborg var indbringende embeder og kunne aldrig gøre en mand rig eller økonomisk sorgløs, lige så lidt som de ville kunne tilfredsstille ærgerrigheden. Lektoratet var både økonomisk vel aflagt og en respekteret stilling, men der var ingen udsigt til, at det skulle blive ledigt. Denne håbløshed havde den stræbsomme magister næppe forestillet sig som sin uafvendelige skæbne. Hans første mellemværende med Reenberg havde derfor en udpræget økonomisk baggrund, mens den anden strid udsprang af den sårede forfængelighed. Men selv hvis Worm havde kunnet vinde en sejr over Reenberg, så var der økonomisk ikke meget at vente i Viborg i disse år; selv provst Reenberg fandt domprovsteembedet for ringe, hvorfor han i 1680 søgte et lignende embede i Ålborg.

Noget helt klart indtryk af Worms økonomiske forhold kan man ikke få, men fattigdommen skinner dog tydeligt igennem i fortegnelsen over hans konfiskerede bo; den rummer kun billige og slidte ejendele¹⁸.

Myndighederne havde dog gjort noget for at lette det økonomiske pres for præsterne i Viborg; ifølge et kongebrev af 3. august 1670 blev Gråbrødre kirkes to præster skattemæssigt kun regnet for én præst¹⁹, hvad der kom til at betyde noget under krigsårenes store skatteudskrivning. Af Søren Gluds omhyggelige skatteregnskaber²⁰ kan man konstatere, at Worms fattigdom var en realitet og ikke blot en ansøgningsfrase. Ved forstræknings-skatten af 13. marts 1678 anfører biskoppen: »Mag. Jacob Worm Vice-Lektor og Sognepræst til Graabrødre Kirke . . 10 Rdl.«, hvorpå han i marginen tilføjer: »som ichun hafuer beholdt 16 td. Korn aarligen at lefue af«, hvilket var meget lidt. Sammenligningsvis kan det fra dette regnskab anføres, at lektoren måtte betale 50 rdl., rektor Jens Juulby 33 rdl. og 2 mark, hvortil Glud endda føjer en bemærkning: »som nep af sin bestilling kand hafue det daglig brød«. Hvad da med Worm? De to præster ved Sortebrødre kirke betalte også hver 33 rdl., mens Worms kollega ved Gråbrødre kirke endda kom helt ned på 4 rdl. Kaldet må vitterligt have været elendigt. Worms vikar i landsbykaldet Nørbæk betalte 2 rdl., mens biskoppen måtte ud med 50 rdl., hvad der aftvinger ham følgende suk: »effter disse tiders slette tilstand«.

De mange krigsskatter har været en hård byrde for Worm, og hans hidsige temperament afreagerede ærgrelsen herover ved at få ham til at skrive satirer om disse skatter og deres årsag, krigen og kamarillaen; og krigsforløbet i 1677 og 1678 var ikke sådant, at befolkningen kunne føle, at der dog kom noget positivt ud af de mange skatter.

I modsætning til Slangertiden var Worm heller ikke mere ungkarl; han havde familie at forsørge, både konen og svingermøderen. I august 1679 fødtes en datter, der fik navnet Anneke efter Worms moder; hun døde straks efter fødselen; Worms mindedigt over hende er dateret den 15. august 1679; allerede året efter fødtes endnu en datter, der ligeledes fik navnet Anneke.

Om Worms familiære forhold i Viborg-tidsrummet ved vi intet af interesse. Om der indtraf en mildnelse i holdningen til Kingo, vides ikke; den 21. juni 1680 fejrede Kingo sin steddatter Mette Pedersdatter Worms bryllup med en stor fest i Odense bispegård, men der foreligger ingen oplysninger om,

at Worm har været til stede. Det eneste sikre er, at da ulykkerne nogle få uger efter dette bryllup begyndte af vælte ned over Worm, skyndte han sig at rette en henvendelse til Kingo med anmodning om bistand; men det er tvivlsomt, om det kan tages som tegn på en forsoning, thi Worm har i sin nød også sendt den samme skrivelse til sin arge fjende biskop Søren Glud; anmodningen behøver derfor ikke at være udsprunget af venskabelige følelser; Worm har sendt brevet til sin foresatte og til slægtens højst stillede mand. De to bispers reaktion på Worms henvendelse kendes ikke, det tør dog antages, at Glud har siddet anmodningen overhørig, thi han var ophavsmanden til Worms katastrofe. Kingos holdning til Worm i ulykken kan først ses under processens sidste fase.

3. SATIRESKRIVNINGENS GENOPTAGELSE

Efter Griffenfelds fald var Worms satiriske forfatterskab sygnet hen. Men det blev kun en kort pause. Både den storpolitiske udvikling og de forhold, han kom til at leve under i Viborg, var af en sådan art, at hans iboende stærke oppositionstrang hurtigt blev vakt igen. Den håbløse krig med de mange nederlag og skandaler, dyrtiden og de hårde skatter gjorde den nye regering upopulær. Og det blev ikke bedre af, at den i vid udstrækning bestod af indvandrere; i befolkningens øjne kom de til at stå som inkompetente ledere, der var ansvarlige for den fejlslagne krigsførelse og den uheldige økonomiske udvikling.

Disse ydre forhold skabte i Worm den irritation, der på ny gjorde ham til satiriker. Det ser ud til, at han er gået i gang i slutningen af 1677. Straks i de første værker kan man iagttage den tidligere omtalte omvurdering af Griffenfeld, der er et af de mest karakteristiske elementer i forfatterskabets afsluttende fase. Griffenfeld, som Worm havde skildret som Antichrist, fremstilledes nu som nationens frelser, med træk fra Jesu lidelseshistorie. Det blev en fiks idé for Worm, at Griffenfelds tilbagevenden til politik ville betyde en vending til det bedre, et synspunkt som kan være diskutabelt nok i sig selv, men som i hvert fald under de ugunstige forhold i disse år måtte irritere hans efterfølgere.

Worms rehabilitering af Griffenfeld skyldtes ikke en dyberegående er-

kendelse af kvaliteter hos den fordums fjende, som han ikke tidligere havde haft sans for. Den var fremkaldt af skuffelse over de nye magthaveres manglende held og vilje til at reformere administrationen. Systemets fortræffelighed betvivlede Worm ikke endnu, så han måtte stadigvæk i sine satirer holde sig til de personer, som misbrugte systemet til egen fordel. Selv har han nok ikke bemærket, i hvor høj grad han derved kom til at gentage sine gamle synspunkter; men var han blevet opmærksom derpå, ville det næppe heller have afficeret ham; for han skrev ikke af kunstnerisk, men af moralsk drift. Når fejlene var de samme, måtte satirikereren naturligvis også fortsætte med sin kritik, indtil der indtrådte en forandring. For værkernes kunstneriske kvalitet, som vi i dag ikke kan lade ude af betragtning, blev det en svaghed, at han, der så afgjort havde sin styrke i det personsatiriske, kun kendte de nye politikere *vom Hörensagen*. Han blev derfor ude af stand til at nuancere sin kritik eller krydre den med den form for opkvikkende perfiditeter, som dominerede i Kingo- og Griffenfeld-fejderne. Han blev anvist på rygter, som ofte ikke var andet end den løseste sladder; jo værre jo bedre blev hans princip i denne periode. Satirerne blev derfor i det store og hele præget af, at han kogte suppe på den samme gamle pølsepind. Først henimod slutningen af denne fejde trængte en anden politisk opfattelse efterhånden igennem. Bundet som Worm var af sin teokratiske opfattelse af staten, er det forståeligt, at han havde meget svært ved at drage den konklusion, at den uheldige udvikling i samfundet ikke blot skyldtes personlige misgreb, men at der måtte være noget i vejen med selve systemet. Dette standpunkt kan kun spores svagt i de første satirer fra dette tidsrum, og det bliver først formuleret definitivt og utvetydigt i den sidste satire, disputatsen »*Jdola Jeroboami*«; her rykkede han i realiteten grundlaget væk under den danske enevælde; men hans kritik var kun negativ, han havde ikke noget andet og bedre at stille i stedet for det kompromitterede system, kun det allerede kasserede adeligt dominerede valgekongedømme, hvis ineffektivitet i den nye tid måtte stå klart for alle. Det er interessant at iagttage, at Worm var kommet til sin nye erkendelse ikke på basis af statsteoretiske studier, men af person-kritiske grunde: kong Christian Vs utilstrækkelige format og personlige mangler og hans ministres (i Worms øjne) ringe kvaliteter havde overbevist ham om, at den forhåndenværende danske enevælde var en skuffelse.

To digte i begyndelsen af denne sidste fase markerer tydeligt omvurderingen af Griffenfeld: »*Lychens ubestandigheds Speyl*« og »*Studiosus Lamentans Redivivus*«; det førstnævnte af disse digte behandler udelukkende Griffenfelds skæbne, mens det andet og vistnok en smule ældre digt er nok så interessant ved at placere den faldne kansler i forhold til de nye magthavere, som Worm i den kommende tid skulle rette sine mange angreb imod. »*Lychens ubestandigheds Speyl*« knytter sig derved temmelig kraftigt til forfatterskabets anden fase, selv om synspunktet på hovedpersonen er radikalt ændret, mens »*Studiosus Lamentans Redivivus*« i udpræget grad peger frem mod de kommende værker, hvorfor det vil være rimeligt at betragte digtene i den her anførte rækkefølge.

»*Lychens ubestandigheds Speyl*« er en fuglevise, formet som en allegori om, hvorledes nogle fugle bringer den stolte, kloge grif i fælden; der er dog kun tale om en ydre tematisk lighed med ældre satiriske fugleviser; Worm har heller ikke villet skabe en indre, entydig forbindelse mellem fuglene og de personer, de skal symbolisere; fuglenavnene er vilkårlige dæknavne.

Kompositorisk er digtet delt op i episke afsnit, der skildrer Griffenfelds liv (v. 3–7 uddannelse, v. 8–13 karriere, v. 14–17 sammensværgelsen mod ham, v. 18–21 faldet, v. 24–31 fængslet, anklagen, v. 35–39 dommen, v. 40–44 henrettelsesscenen) og i ræsonnerende afsnit (v. 1–2, 22–23, 32–34, 45–48, 49–51); disse afsnit søger at undskylde og rense Griffenfeld; straks i indledningen mærker man, hvorledes dette digt fordeler lys og skygge anderledes end tidligere hos Worm i tilfældet Griffenfeld. Det er nu dennes modstandere, der fremstilles i sorte farver; deres motiver har været uædle, og kansleren fremstår som en i alle henseender ypperlig mand; da det imidlertid faktisk er lykkedes at fælde ham, får digtet et ret elegisk præg, som ikke har været typisk for Worm før.

Hvilke værdifulde egenskaber har Worm så med ét fundet hos sin fordums fjende? Først og fremmest dem, som han ikke mente at kunne finde hos efterfølgerne. Worm understreger derfor demonstrativt Griffenfelds klogskab (v. 2–7, 28), en egenskab som Worm i øvrigt aldrig havde frakendt Griffenfeld, men han havde naturligvis heller ikke fremhævet den for stærkt. Hertil kommer nu, at Griffenfeld var både sprogligt (v. 61², 7⁷) og

politisk højt begavet (v. 7⁵) og endvidere uhyre flittig (v. 25¹, 28²); mest overraskende er det nok at se, at den tidligere Antichrist ikke blot karakteriseres som religiøs (v. 39⁶⁻⁷), men at hans fjenders ønske om at få ham henrettet sammenlignes med jødernes ønske om Jesu korsfæstelse (v. 20¹). Hovedårsagen til hans fald er nu udelukkende misundelse (v. 2⁶⁻⁷, 9, 10); Griffenfelds dygtighed har været så blændende og hans arbejde så upåklageligt, at hans fjender kun kunne komme ham til livs gennem en sammen sværgelse og ved falske angivelser (v. 12⁶, 14², 16³⁻⁶, 17, 19¹⁻², 29¹, 44⁶); man noterer sig, at Worm ikke vil bestride, at Griffenfeld i nogen grad havde gjort sig skyldig (v. 17⁶, 18), men Worm skynder sig med at finde formildende omstændigheder (v. 29–30) og konstaterer, at de nye mænd ikke er bedre i den henseende (f.eks. simoni v. 29¹, 30–34, 47, 48); da Griffenfelds fald i sidste instans afhang af kongen, ville en så uforbeholden rehabilitering af ham i forbindelse med et så skarpt angreb på hans modstandere og efterfølgere være kritik af kongen, og for at undgå denne udlægning af digtet har Worm flere steder indlagt ros til kongen, der i tilfældet Griffenfeld blot er blevet vildledt af snedige personer (v. 17, 21⁶, 29³, 31–33, spec. v. 32). Forklaringen om den vildledte konge anvendtes også i det ældre digt »*Horologium Regium*«; men overbevisningen om denne udlægnings tilstrækkelighed skulle ikke være stort længere hos Worm. Den almene lære, der kan udtrages af Griffenfelds skæbne, er, at lykken er ubestandig, således som Worm havde fremstillet det for kansleren i »*Studiosus Lamentans*«; ligesom Worm i dette digt havde givet rids af en række store skikkelser fra de senere års Danmarkshistorie, som alle havde fået en krank skæbne, således lader Worm i »*Lychens ubestandigheds Speyl*« Griffenfelds fald være hans efterfølgere et memento. De vil kunne undgå at dele skæbne med ham, såfremt de vil være villige til at afstå fra de misgreb, som var med til at fælde Griffenfeld (v. 21–24, 26⁶, 36⁷, 37⁶, 38⁷, 45–48); Worm glemmer ikke at gøre opmærksom på, at han i sin tid havde advaret Griffenfeld, et lille selvtilfreds »hvad-sagde-jeg« (v. 22–23).

»*Lychens ubestandigheds Speyl*« er det udførligste og mest konsekvent gennemførte eksempel på den omvurdering af Griffenfeld, der skulle præge resten af Worms forfatterskab. Hovedsagen i digtet har afgjort været et energisk forsvar for Griffenfeld selv, mens angrebet på hans efterfølgere

endnu ikke er tydeligt; de kritiseres kun i deres egenskab af Griffenfelds banemænd, men deres egne meriter berøres ikke.

I »*Studiosus Lamentans Redivivus*« bliver denne kritik af efterfølgernes egne handlinger det centrale; Griffenfeld forandres fra en reel person til et højt ideal, som de sammenlignes med; deres uduelighed træder derved klarere frem.

Dette digt, fra 1677, er tænkt som en – beklagelsesværdig nødvendig – fortsættelse af »*Studiosus Lamentans*«; i modsætning til dette første studentdigt er det nye meget løst i kompositionen og savner også en samlende poetisk idé. Digtet bliver derfor alt for meget lamentation, hvad der understreges af, at Worm nok har følt, at noget var galt, men han har ikke med sikkerhed kunnet placere ansvaret derfor på dette tidspunkt, thi han kendte endnu ikke den nye gruppe af magthavere, kun enkelte af dem.

Når man alligevel må tillægge digtet en afgørende betydning i forfatter-skabet, skyldes det ikke alene, at vi sandsynligvis her står over for det ældste vidnesbyrd om hans utilfredshed med det nye styre, men man kan tillige konstatere visse principielle standpunktsændringer, der betegner det første brud med det grundsynspunkt, der indtil da havde domineret alle satirene.

Årsagen til at skrive digtet er den, at situationen for studenterne ikke bedrede sig efter Griffenfelds fald; de nye magthavere havde til Worms forundring ikke kastet sig over problemerne med præsternes ansættelser, men de var optaget af helt andre opgaver, nemlig krigen. Worm havde også i sine Griffenfeld-satirer vist, at han savnede forudsætninger for at forstå, at overensstemmelsen mellem processens anklagepunkter og hans egen kritik var tilfældig og overfladisk; Griffenfelds fald skete ikke, fordi han havde solgt et par embeder; dette vidste efterfølgerne naturligvis, og de fortsatte den ældgamle trafik med at modtage dusører af ansøgerne. Denne i Worms øjne formastelige optræden fremkaldte hans begyndende revision af fordømmelsen af Griffenfeld (v. 8); han var ikke ene om denne fremgangsmåde, og han var endda ikke så slem som mange andre (v. 11²); den hårde straf måtte betragtes som urimelig (v. 12); Worm låner derpå en idé fra »*Sibyllæ Spaadom*«; i dette digt havde han givet en oversigt over Griffenfelds priser, nu giver han en oversigt over de nye kirkekræmmere,

blandt hvilke han især langer ud efter oversekretær Didrik Schult (v. 16), der til alt held for Worm meget passende boede på Ulfeldts plads, med skamstøtten. Forholdene for studenterne var nu så ringe, at Worm rent ud erklærer, at Bremerholms fanger, Griffenfeld og Otto Sperling har det meget bedre end studenterne; som så ofte kan man konstatere, at Worms vrede skyldtes et konkret tilfælde af korrupsion; det var lykkedes en ellers ikke særlig fremstående præst, Jens Hansen Winther (1632-1686), der var søn af en humlevrager (jf. v. 26¹, 27), at blive sognepræst til Holmens kirke (10. september 1676); korrupsionens omfang synes dog noget begrænset, thi Winther havde været kapellan ved denne kirke siden 1663; advancementet var derfor ikke så overraskende, med mindre Worms påstand om, at han var udelig og f. eks. var nødt til at låne prædikener fra andre, er korrekt; Worm lader det skinne klart igennem, at denne mand ikke kunne have opnået denne stilling uden protektion; det var rigsadmiralen, Henrik Bielke, som administrerede kaldsretten til Holmens kirke; det måtte altså have været denne mand, som havde gennemtruffet den urimelige udnævnelse (v. 25-27); det kraftige udfald imod Bielke er typisk for Worm på netop dette tidspunkt; den gamle rigsadmiral var uden synderlig indflydelse, og han hørte slet ikke med til den klike, der havde overtaget magten i landet; det viser ret tydeligt, at Worm ikke var klar over kamarillaens sammensætning. Dette ses ganske klart af det direkte angreb på de nye magthavere (v. 28-34), hvor Worm anvender hele tre strofer (v. 28-30) på politichefen Corfitz Trolle, der havde været aktiv ved Griffenfelds fald; jægermester Hahn får kun én strofe, general v. Arenstorff får to (v. 31-33); af disse to mænd var Hahn den virkelig indflydelsesrige, mens v. Arenstorff kun havde ret begrænset magt; nok så karakteristisk er det, at Worm ikke havde opdaget mænd som rentemester Heinrich v. Stöcken, Peter Brandt og andre medlemmer af den såkaldte hofkamarilla.

Worms bitre erfaring var blevet den, at hvad enten regeringschefen hed Griffenfeld eller Ahlefeldt, besatte man i kancelliet præstekaldene imod betaling eller gav dem til slægtninge eller gode venner. En løsning på dette hovedproblem for Worm syntes ikke at kunne nås ved et personskifte; han foreslår derfor, at selve kaldsretten skal overdrages til kirken (v. 40, 44), idet en rent kirkelig institution til fordeling af embederne i modsætning

til kancelliembedsmændene og statsmændene ville være i stand til at se på det egentlige, kvalifikationer. Dette centrale afsnit af digtet (v. 40 ff.) indeholder en bøn til kongen om at indføre en sådan reform; i sin disputats fra 1669 om den kongelige kaldsret havde Worm ment, at den største garanti for en uvildig behandling lå i, at det var kongen, som kaldte til embederne. Der er således tale om en radikal ændring i Worms holdning til dette problem. Han går dermed ind for en anden, i tiden mere kendt kirke-mands forslag til en løsning af det intrikate problem. Det var den af Christian V så yndede hofprædikant magister Hans Leth, der over for Griffenfeld havde udkastet den tanke, at et gejstligt seminar skulle overtage og administrere kaldsretten; dermed ville man komme uden om simoni og nepotisme²¹; denne plan havde Griffenfeld imidlertid forkastet ud fra den realistiske betragtning, at der ikke var nogen som helst garanti for, at præsterne ville lægge et så neutralt synspunkt som kvalifikationer til grund ved embedsbesættelser.

Worms omsving i denne henseende markerer hans første tvivl om selve systemets ufejlbarlighed. Thi han måtte for overhovedet at fremsætte sit forslag have konkluderet, at det ikke var personerne alene, der var skyld i miseren, systemet måtte på en eller anden måde fremme den. Følgelig kunne systemet ikke være fejlfrit. Længere gik han foreløbig ikke.

Digtet slutter med seks strofer, i hvilke Worm forsvare sig ud fra synsvinklen, at han er en sandhedsprofet, der af Gud er bundet og tvunget til at sige sandheden (v. 45, 46 og 50 især), hvorved han på ny stiller sig i skarpeste opposition til de hyklere, der smigrede og roste de lastefulde og til gengæld fik en strålende karriere (v. 47, vel et hib til Kingo, v. 48-49 vel til Bagger).

Det nye syn på ansættelse af præster og de to tendenser i digtet: omvurderingen af Griffenfeld og angrebet på den nye klike, bliver de iøjnefaldende elementer i Worms resterende forfatterskab. Glorificeringen af Griffenfeld spores i alle hans større værker, undertiden kun som et mindre indslag, undertiden som noget centralt i kompositionen. Det er trods alt klart, at rehabiliteringen af den fængslede kansler er et sekundært element; fremhævelsen af Griffenfeld tjener udelukkende til at stille hans efterfølgeres uduelighed til skue, og man kan såmænd tvivle på, at Worm oprigtigt ønskede Grif-

fenfelds genkomst. Når alt kom til alt, var der tale om en retorisk vending, et indirekte angreb på kamarillaen. Det direkte angreb er derimod som altid hos Worm det primære. Angrebene centrum er hofkamarillaens militære og økonomiske dispositioner under den skånske krig. Satirerne herom falder i to hovedgrupper, hvoraf den første omfatter satirer om de rent militære forhold («*Kongens Væmodige Klagemaal*», «*Phænomenon Parisiense*»), mens den anden gruppe holder sig til de økonomiske følger af krigen («*Geistlighedens Heste-Suck og Hoppe-Gisp*», «*Supplication til Kongen om Consumptionens afslag*»); som en art overgangsværk står den meget centrale satire «*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*», mens «*Jdola Jeroboami in Dan et Bethel*» samlede alle de enkelte angreb sammen til et storangreb. Samtidigt viser denne disputats, at Worm ved et tydeligt brud med tidligere idéer bragte forfatterskabet i bevægelse hen imod et helt nyt syn på statsstyret. Myndighederne sørgede skyndsomst for, at denne dramatiske kulmination i forfatterskabet også blev dettes egentlige afslutning.

4. OMKRING DEN SKÅNSKE KRIG

Worms satiriske virksomhed var begyndt i det private, hvorfra han hurtigt havde bevæget sig over på det politiske område. Den angrebne hovedskikkelse lå dog inden for hans private horisont, således at han sad inde med et vist forråd af personviden, der muliggjorde, at han kunne udfolde sit specielle satiriske talent. Men efter Griffenfelds fald bevægede han sig endnu længere ind på det politiske gebet, som nu udvidedes til også at omfatte storpolitikken, som han hidtil overhovedet ikke havde rørt ved. Det satiriske forfatterskabs tredje og afsluttende fase blev derfor i højere grad knyttet til landets uheldige udenrigspolitiske stilling, end godt var for Worm; også værkernes læselighed har lidt derunder; de forskellige satirer kan næppe læses med nogen som helst forståelse uden en betydelig forhåndsviden om tidens politiske spil.

Et kort rids af denne baggrund for de wormske satirer vil derfor være påkrævet.

Som forholdene var i Europa i 1670erne, måtte det stå alle klart, at en dansk-svensk krig næppe ville kunne begrænses til et rent lokalt opgør. Det

måtte derfor blive regeringens og dermed kanslerens hovedopgave at sondere de storpolitiske muligheder, dvs. undersøge, hvilken af de eksisterende alliancer der med størst sandsynlighed ville kunne sikre Danmark det at-tråede mål, de skånske provinser generhvervelse. For Griffenfeld var det indlysende, at dette mål kun kunne nås ved en alliance med Frankrig. Da Sverige og Gottorp imidlertid allerede var Frankrigs allierede, anså han det for sin fornemste opgave at udmanøvrere disse to magter og få Danmark placeret i deres sted som Ludvig XIVs forbundsfælle. Dette var en lang-sommelig affære, og Christian Vs iver efter at komme i gang bevirkede uheldigvis, at Danmark sluttede forbund med Nederlandene og gik ind i krigen på et tidspunkt, hvor Griffenfeld endnu ikke definitivt havde afslut-tet sine hemmelige forhandlinger med Frankrig. Danmark begyndte mu-ligvis af den grund krigen uden officiel krigserklæring, så Griffenfeld fort-satte efter krigsudbruddet sine manipulationer for at opnå den ønskede bedre alliance, så vidt det kan skønnes fuldt ud med kongens vidende og billigelse; thi Griffenfeld forudså, at selv en overbevisende militær sejr over Sverige ville ikke være nok til at sikre generhvervelsen af Skåne. Denne dobbeltpolitik fra den danske rigskanslers side blev opdaget af Danmarks allierede, og da de forelagde kongen denne »afsløring«, lod han for ikke at tabe ansigt Griffenfeld falde. Da Griffenfeld kendte denne særlige baggrund for sit fald, var han til at begynde med overbevist om, at han kun midlertidigt var sat ud af spillet²².

Om selve krigen kun dette: Da Griffenfeld blev styrtet i marts 1676 var krigens første etape endt med en dansk og brandenborgsk sejr over Got-torp og Sverige i Nordtyskland. Griffenfeld havde været meget aktiv for gennemførelsen af dette felttog til en lykkelig afslutning for Danmark, da dette ville forbedre hans forhandlingsposition over for Frankrig. Denne si-tuation nåede han knap nok at udnytte inden sit fald. Efter at truslen mod den danske sydgrænse dermed var fjernet, kunne man det følgende år føre krigen over i Skåne. Endnu en kort tid efter Griffenfelds fald fulgte heldet de danske våben; i april 1676 erobredes Gotland, og den 1. juni 1676 knu-ste en forenet dansk-hollandsk flåde den svenske hovedflåde ved Öland; efter hærens landsættelse i Skåne blev hele denne landsdel besat med und-tagelse af Malmö. Men bladet vendte sig hurtigt. Allerede den 17. august

1676 vandt svenskerne den første væsentlige sejr, og det viste sig da hurtigt, at Christian V ikke tålte modgang, han blev grebet af en ret skæbnesvanger ubeslutsomhed. Slaget ved Lund den 4. december 1676 bekræftede klart, at den danske ledelse manglede den samlende lederskikkelse, som man tidligere havde haft i hertugen af Plön; kliken omkring kongen havde trængt ham bort fra lederstillingen, hvorpå kongen selv tog større aktiv del i ledelsen af felttoget. Udfaldet af slaget ved Lund kan måske tolkes som tegn på jævnbyrdighed, men det var under alle omstændigheder aldeles ubestrideligt, at det var svenskerne, der udnyttede de forhåndenværende muligheder til egen fordel, således at slaget i realiteten blev vundet af dem; Christian V trak sig tilbage og førte sin hær over til Sjælland og forsøgte kun at holde nogle vigtige fæstninger vinteren over. Dette lykkedes endda kun delvis. Det følgende år prøvede Christian V ved en kraftanstrengelse at vende krigslykken, men en langvarig og meget koncentreret belejring af Malmö endte med en resultatløs storm på byen (26. juni), og ved Rönneberg led han derpå med hovedhæren et nyt alvorligt nederlag (14. juli), hvorpå alle større operationer i Skåne måtte opgives. I 1678 var krigen hovedsageligt en guerillakrig (snaphanerne), mens det eneste større danske forehavende, den mislykkede undsætning af Kristianstad, på ny bekræftede, at hærledelsen med kongen i spidsen ikke kunne handle hurtigt og effektivt, når det var påkrævet. Fra dansk side gik man derpå over til at føre den brændte jords politik i Skåne²³.

Fik Christian Vs drømme om at vinde militære laurbær således ikke lov til at blive virkelighed, så blomstrede de desto frodigere i samtidens hyldestdigtning, hvor adskillige digtere viste sig i stand til at se bort fra ubehagelige kendsgerninger. Det meste af den poesi, der priser den sejrige helte-konge, er dog blottet for poetiske værdier, hvilket måske nok hænger sammen med, at forfatternes intentioner var ganske andre end litterære. Et par undtagelser fortjener dog at nævnes, bl. a. Anders Bording for hans løsning af den prekære opgave at måtte digte om slaget ved Lund; trods megen kongerøgtelse i digtet kan læseren ikke undgå at opfatte, at Bording beskriver et nederlag af de helt store. Hovedskikkelsen i denne krigslyrik var dog Thomas Kingo, der ligesom Jacob Worm fulgte krigen fra den slangerupske horisont. Straks efter det nordtyske felttogs afslutning mødte han med et

meget martialske digte »Christian Vs første Ledingstog« (1676)²⁴, og senere på året udsendte han et stort »Anhang« dertil²⁵, hvori han besang Gotlands erobring, søslaget ved Öland samt hærens landsætning i Skåne. Efter Anders Bordings død i 1677 kunne Kingo måske have gjort sig forhåbninger om at overtage privilegiet på udgivelsen af »Den danske Mercurius«, som Kingo muligvis søgte at kvalificere sig til med sit »Anden Anhang« om krigsbegivenhederne i august-september-oktober 1677²⁶. Man bemærker, at Kingo valgte sine subjekter meget nøje og derved undgik at digte om nederlagene ved Halmstad og Lund, hvad Bording ikke kunne; yderst diplomatisk begyndte Kingo det nævnte andet anhang med august 1677, hvorved han slap for at omtale slaget ved Rönneberg (til gengæld kunne han så heller ikke gøre noget ud af et så oplagt emne som slaget i Køge bugt). Kingo fik ikke dette privilegium, hvad han i betragtning af krigens videre forløb næppe heller havde grund til at beklage. Hans produktion på dette særprægede område af digtningen tog af, efterhånden som nederlagene blev talrigere. Blandt de mindre digte fra denne mistrøstige periode er der kun grund til at fremhæve det mandigt beherskede »Christian Vs 3. felttog« (18. juli 1678)²⁷, i hvilket han ønsker kongen lykke på det nye ledingstog, samtidigt med at han harcellerer over de personer, der sidder velforvaret ved krus og kande og afgør, hvad man burde have gjort. På dette tidspunkt havde Worm endnu ikke meldt sig som krigsdigter, således at Kingos udtryk må være formuleret med henblik på politiske kandestøbere i al almindelighed, men vendingen skulle snart komme til at passe på Worm.

Hyldestigte har altid to formål, at hylde og tillige at bringe digteren i erindring hos den hyldede person. Kingo havde til fulde opnået begge disse formål; han blev udnævnt til biskop i februar 1677; det nye embede tog sikkert meget af hans tid de første par år, så at der blev mindre tid til at digte. At den ugunstige krigslykke tillige gjorde det at digte krigsdigte til noget meget problematisk, skal dog ikke glemmes. Worms natur ville have gjort det naturligt, at han var startet som krigsdigter i december 1676, efter slaget ved Lund, men denne begivenhed indtraf på et tidspunkt, hvor han indså, at han måtte beherske sin trang til at afsløre sandheden. Hans ansøgning om Gråbrødre kald skulle ikke forskertses ved utidig indblanding i de militærpolitiske forhold. Han tav og fik sit kald; også han fik nu en periode, hvor

han havde andet at tænke på end at kommentere krigsforløbet. Men i hvert fald omtrent på den tid, hvor Kingo skrev sit sidste betydelige krigsdigt, havde Worm opladet så megen irritation, at han måtte begynde at tage krigen under behandling. Der er noget meget symptomatisk i, at da Kingo foretrak at holde inde, fandt Worm det netop passende at begynde.

Hans digtning om krigen afviger da også i et og alt fra f.eks. Kingos og Gerners. Man må i denne sammenhæng endda præcisere for bedre at forstå digternes holdning til kongen, at Kingos heroiske digte hørte op, da krigen ikke mere gav anledning til at skrive den slags digte, mens Gerners tilsvarende digtning først er blevet til efter krigsafslutningen med fuld viden om det pauvre resultat. På sin vis er Worm lige så beundringsværdig konsekvent som Gerner, idet han i sin digtning om krigen helt og holdent koncentrerer sig om at belyse nederlagene og skandalerne. Mens Kingo, Gerner og de andre krigsdigtere byggede på de officielle *communiqués*, så kunne Worm naturligvis kun i meget begrænset omfang og på en meget speciel måde udnytte den slags dokumenter. Imidlertid viser hans digtning, at han var godt orienteret om begivenhedernes virkelige forløb, således at man kan konstatere, at befolkningen – og herunder velsagtens også de øvrige krigsdigtere – forstod at skaffe sig pålidelige nyheder; gennemgående var de som rygter udbredte nyheder forbavsende pålidelige; det hænder selvfølgelig for Worm, at han er forkert orienteret, men trods alt er det undtagelsen hos ham.

Knap en måned efter at Kingo i midten af juli 1678 havde skrevet sit digt ved det tredje felttogs begyndelse, var det klart, at denne offensiv for at redde fæstningen Kristianstad og dermed sikre herredømmet over det indre Skåne var brudt sammen, og det endda under ret skandaløse forhold, som meget hurtigt blev kendt i Danmark. Worm optændtes af harme over disse begivenheder og udarbejdede i efteråret 1678 sin første store krigssatire »*Kongens Væmodige Klagemaal*«, hvis grundtese er, at den lange serie af nederlag 1676–1678 skyldtes de udenlandske hvervede generalers og officerers åbenlyse forræderi, hvortil kom deres manglende geografiske kundskaber. Tanken om forræderi og ukyndighed udvides i de følgende satirer til også at gælde regeringen, og den er derfor det ståsted, hvorfra Worm affyrer alle sine skud imod politikere og militære ledere. Det bør dog straks understre-

ges, at Worm i begge henseender befandt sig på ret gyngende grund, idet påstandene om forræderi og ukyndighed bliver stereotype hos ham og slynges ud imod enhver person i statsledelsen, som han havde et horn i siden på. Vi skal senere i en anden sammenhæng se, at Worm dog i nogen grad kunne begrunde sine postulater om forræderi, i hvert fald i visse tilfælde, men påstandene om ukyndighed, hvortil kom den gamle klage over korrupsion, synes i det hele og store at være grebet ud af luften. Worms kendskab til de behandlede personer er nu minimalt. Han var for første gang i sit forfatterskab helt anvist på andres fortællinger og bedømmelser. Og trods sin videnskabelige skoling har han i påfaldende grad manglet kritisk sans, således som vi måtte konstatere det i forbindelse med Griffenfelds fald.

Anklagepunkterne i det lange digt er således få og ganske unuancerede. Først og fremmest er det fra begyndelsen til enden officerernes påståede forræderi, f. eks. v. 1, 7, 10, 11, 12, 13, 18, 19, 20, 21, 23, 32, 41, 42, 43, 55 og 63. Man lægger hurtigt mærke til, at der ganske specielt rammes ud efter udlændingene, medens danskerne går fri: den tapre Rosenkrantz kontra den utro Arenstorff, Cornelius Tromp over for Niels Juel osv.; men disse officerer er ikke blot forræderiske, de er tillige helt ukyndige i alt, hvad der måtte være nødvendigt for en feltherre på dansk grund, og Worm tænker her særligt på manglende kendskab til de geografiske forhold, f. eks. v. 2, 5, 14, 35-39 og 41. Denne ukyndighed, som er fælles for de pålidelige og de upålidelige officerer, er medvirkende til at spolere resultatet i de tilfælde, hvor den primære forræderianklage ikke rækker ved et uventet nederlag. Da officererne ikke var indfødte danske, men udlændinge, antog Worm ret enkelt, at de heller ikke kunne være optaget af andet end at tjene så mange penge som muligt på krigen; deres midler for at opnå dette mål var efter hans mening temmelig ufine, således tilbageholdt de uden videre de menige soldaters lønninger, og disse penge var indkommet til staten ved en umenneskelig skatteudskrivning af civilbefolkningen, se f. eks. v. 3, 4, 7, 38, 47, 48 og 49. Alle disse minusser ved det importerede officerskorps – og Worm medtager overdreven selvsikkerhed, f. eks. v. 14 – var de direkte årsager til, at hæren gik fra nederlag til nederlag.

Et lille, men yderst karakteristisk træk skal anføres her til illustration af Worms reaktioner. Som nævnt ovenfor modstilles admiral Cornelius Tromp

og Niels Juel. Fremhævelsen af den sidstnævnte bunder i, at Worm derved kunne stille landhærens ringe indsats i et meget grellere lys; men fremhævelsen på bekostning af Tromp har andre årsager. Modsætningen dansk: udlænding har her en helt aktuel baggrund. Worm hævder i sit digt, at Tromps sene ankomst til København i 1677 måtte skyldes en forståelse med svenskerne; det falder ikke Worm ind at tage hensyn til vindforholdene, og han fortier også Tromps meget kontante følgen Køgebugt-sejren op; sagen var den, at hollænderne havde trukket sig ud af krigen i 1678 ved en separatfred med Ludvig XIV, og i lyset heraf ser Worm så i 1678 begivenhederne i Køgebugt i 1677 som tegn på, at hollænderne allerede dengang pønsede på forræderi mod danskerne. Der var blot intet hold i hypotesen.

De direkte anklager suppleredes op af en række *indirekte*. Worm gravede et spadestik dybere for at finde den egentlige årsag til nederlagene, og han afdækkede en metafysisk forklaring: Guds berettigede vrede. Denne vrede var fremkaldt af danskernes brutale udplyndring af den skånske civilbefolkning (v. 26–27, 52) og af kongens uretfærdige konfiskation af kirkegods og hans hårde fremfærd imod kirken (v. 28–29); det var ikke blot skatteplyndringen af præsterne, som bevirkede, at Gud optændtes af vrede til danskerne, men det var også den almindelige skatteplyndring af hele befolkningen; utilfredsheden blandt menigmand resulterer nemlig ifølge Worm i, at der ikke bliver bedt med tilstrækkelig varme og overbevisning for kongehuset; kongens ugudelige behandling af befolkningen nedkalder straffen i form af militære nederlag over ham.

Det er derfor indlysende, at en vigtig løsning på de opståede problemer ganske enkelt lå i skattelettelse (v. 56–61), et synspunkt, som kunne være meget besnærende, men som til gengæld var helt urealistisk, thi med den hollandske separatfred mistede Danmark de meget store subsidier, som havde finansieret en stor del af den hvervede hær; Worms tanker var mere teologiske end politisk-økonomiske. Den anden løsning, Worm kan anvise, er en genindsættelse af de to kasserede ledere: Griffenfeld og hertugen af af Plön; dette forslag afslører i virkeligheden hans manglende kendskab til realiteterne, thi hertugen havde været en af de virksomste og stærkeste mænd i den kreds, som ønskede Griffenfeld fjernet, så at »høgene« kunne bruge sværdet uden hensyn til statsmandens ønske om i stedet for at bruge pennen.

Er Worms mange anklagepunkter og reformforslag i dette digt ikke ganske enkelt et resultat af hans overfladiskhed og hang til perfidi over for statsmænd og militære? Slet så simpelt og negativt er det dog ikke. Til Worms undskyldning tjener, at kongen og regeringen for at dække over de mange nederlag gang på gang anlagde forræderiprocesser imod officerer, som havde deltaget i tabte slag. Dette gjaldt således efter slaget ved Lund, hvor general Sandberg og oberst Cicignon (v. 12–13) blev stillet for krigsrådet og dømt, Sandberg blev sluttelig fradømt ære, liv og gods; men han blev senere benådet; også officererne fra vinterkrigen 1676–1677 blev dømt, selv om de var blevet ladt i stikken efter hovedhærens overførelse til Sjælland (v. 18–20). Det grelleste eksempel og vel nok det for Worm mest udslaggivende var kongens reaktion på skandalen foran Kristianstad; i raseri over ikke at kunne undsætte den vigtige fæstning afsatte han den 7. august 1678 general Arenstorff fra overkommandoen, lod ham arrestere og anklage for forræderi og pligtforsømmelse; og det til trods for at det netop var Arenstorff, som havde insisteret på øjeblikkelig besættelse af det vigtige højdedrag, der kunne have sikret undsættelsen af byen, mens det var kongen, som udskød denne operation til dagen efter, hvor svenskerne havde indtaget denne nøgleposition, som man ikke kunne fordrive dem fra. I forræderiprocessen blev Arenstorff helt frikendt, men i den sideløbende proces for pligtforsømmelse blev han kendt skyldig af krigsrådet og blev derpå dømt til at miste ære, liv og gods; også han blev kort efter benådet. De implicerede vidste naturligvis, at der ikke var hold i beskyldningerne imod Arenstorff, men offentligheden blev ikke underrettet om denne ret naturlige forklaring på benådningen.

Kongen kan have tænkt, at han ved disse resolute og hårde processer bevarede sit ansigt over for befolkningen. Men det lykkedes nok kun i begrænset omfang. Det talte ikke til gunst for hans dømmekraft, at han åbenbart gang på gang lod sig vildlede af så forræderiske generaler. I det lange løb måtte de mange officersprocesser fremkalde den fornemmelse hos folk, at kongen ikke var i stand til at finde de rigtige ledere. De mange fejlpositioner og fejlvurderinger endte da med at blive kongens. Og dette stemte ironisk nok med virkeligheden. Officererne – og velsagtens også politikerne efter Griffenfeld – blev anbragt i en meget vanskelig situation, idet Chri-

stian V som en anden Solkonge insisterede på at tage de afgørende beslutninger. Således fulgte han med hæren som en art uofficiel over-øverstkommanderende, uden om hvem generalerne ikke kunne disponere; det fremgår klart af de bevarede dokumenter, af hvilke krigsrådets protokoller er de vigtigste i denne forbindelse, at kongen som feltherre i forbløffende grad manglede evnen til at træffe en bestemmelse. Det var det, som skete ved Kristianstad. Officererne og de politikere, som fulgte efter Griffenfeld, fik dette at føle, hvad der i vidt omfang hæmmede deres beslutsomhed. Griffenfeld behøvede kun i begrænset målestok at regne med kongens meninger; dem formede han.

Worm havde ikke mulighed for at gennemskue dette sære spil bag kulisserne; han måtte holde sig til, at de anklagede officerer blev dømt – hvor kunne krigsrådet gøre andet, når anklagens bagmand var kongen? – men nogen tid efter blev de benådet. Dette måtte betyde, at anklagen var rigtig, men vedkommendes forbindelser ved hoffet fik snakket kongen fra at eksekvere dommen, de mægtige hang sammen, men for den menige soldat var der ingen pardon, en anklage som Worm gentog i »*Jdola Jeroboanica*«. Worm og den brede befolkning har ikke kendt baggrunden for kongens pludselige mildhed, så for dem var forræderiet en kendsgerning, og det i en sådan grad at det egentlig ikke kunne være forbundet med så stor risiko at nævne det offentligt. Det var de officielle anklager, der gav Worm det indtryk, at der var tale om udbredt forræderi. For ham voksede det hele blot i omfang, således at der blev tale om en ikke ufarlig sondring imellem pålidelige danskere og upålidelige udlændinge, sådan som vi skal se det i det følgende.

Begivenhederne i august 1678 har unægteligt et såre interessant perspektiv. Allerede i »*Studiosus Lamentans Redivivus*« havde Worm skarpt angrebet Arenstorff, og nu fik han den triumf at se denne general anklaget og dømt for pligtforsømmelse. Dermed var en af hovedmændene i kamarillaen fjernet. Worm så således også denne gang sine anklagepunkter bekræftet, og han har sikkert derfor regnet med, at Arenstorffs fald ville medføre jægermester Vincent Hahns fald, og at hele kliken ville blive udrenset. I denne sammenhæng blev hans tanke om en genindsættelse af Griffenfeld farlig for ham selv. Det ser ud til, at Worm må have ment, at med Arenstorffs fald var ondets rod fjernet, hvad der skulle give mulighed for, at det nega-

tive i udviklingen skulle kunne vendes til noget positivt. Sådan tænkte han også ved Griffenfelds fald. Dengang som i 1678 troede han på systemet og kritiserede blot de mænd, som efter hans skøn svigtede det.

Worms overbevisning om at være et profetisk sandhedsvidne kan være blevet bestyrket på meget uheldig vis ved generalens fald. Man kan ikke udelukke den antagelse, at han har opfattet sine angreb på generalen som medvirkende til afsløringen af ham; holder man sig denne mulighed for øje, virker hans følgende dumdristige angreb på den samlede kamarilla og på kongen ikke så helt uforståeligt, som man nok ellers vil kunne mene.

Som kunstværk hører »*Kongens Væmodige Klagemaal*« ikke til Worms bedste arbejder, hvor centralt det så end er placeret i forfatterskabet. Det er først og fremmest alt for langt og bærer tillige ret tydeligt præg af at være hastværksarbejde. Således er kompositionen temmelig løs; han har ønsket at kæde alle nederlagene sammen og har derfor medtaget alt, stort som småt, så at læseren i lange partier kedes ved fremdragelsen af bagateller, der blot skal bevise hovedtesen, som allerede er bevist ved andre og vægtigere eksempler. Ensformigheden i digtet bliver fremmet af, at Worm i alle tilfælde giver den samme forklaring på nederlagene. Det ville have gavnet digtet kunstnerisk, hvis han havde koncentreret sig om få, men store og afgørende begivenheder. Dets nære placering i tid op af begivenhederne i august 1678, har forskubbet balancen, således at godt halvdelen af stroferne anvendes på at omtale enkelthederne i dette sommerfelttog, mens han kun bruger en snes strofer på at skildre de tidligere og større hændelser (Halmstad, Lund, Malmö, Rönneberg); Arenstorffs fald, som omtales i slutningen af digtet, er utvivlsomt digtets kim; den sene placering i digtet af dette centrum betyder, at det ikke lykkes Worm at fyre sin påstand af som en bombe. Den evindelige gentagelse af forræderipåstanden bevirker, at afsløringen af Arenstorffs slette handlinger fuser af helt uden smæld. Worm har ikke givet sig tid til at gennemtænke en effektiv komposition, han har ladet sig nøje med det helt ukunstneriske, men nemme kronologiske princip.

Nok så påfaldende som den kompositoriske slaphed er det, at Worm ikke formår at gennemføre den anlagte fiktion, at det er kongen, som fremsiger sine klager over de uduelige generaler. Denne udmærkede idé glemmer Worm imidlertid meget hurtigt i digtet; til og med strofe 7 omtaler kongen

sig selv korrekt med pronominerne *jeg-min*; men allerede i strofe 8 træffes et *os*, der ikke betyder kongen, men danskerne; man kan være i tvivl om betydningen af *vi-vor-os* i strofe 9-10, men v. 11⁶ og 15⁴ gør det sandsynligt, at vi også i disse tilfælde må opfatte ordene som dækkende danskerne; dette bestyrkes meget kraftigt af v. 14³, hvor »*min* pen« naturligvis ikke er kongens, men forfatterens; i v. 16¹ kan »*ieg*« eventuelt betegne kongen, men med v. 14-15 i ørene er man mere tilbøjelig til at tro, at der er tale om digteren; men fra og med v. 24 er der ikke tvivl mere, thi v. 24^{1,4} viser klart, at kongen ikke længere er den talende; v. 26-28 ville f.eks. være højst besynderlige i kongens mund; fiktionens sammenbrud kan iagttages følgende steder: v. 31², 36⁶, 44⁴, 49¹, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 66, 69 og 70; man sammenligne især slutningens »*ieg*« (v. 69^{1,3}, 70³) med indledningens; i v. 70⁵⁻⁶ kommer Worm så pludselig i tanke om den fiktive forfatter, der lige er antydet i overskriften.

Digtet savner således i flere henseender den fasthed, som karakteriserede Kingo- og Griffenfeld-satirerne. Tonen er ensformig; der er ingen oplivende momenter i den lange opremsning af ulykker; manglen på personligt kendskab til de angrebne personer forhindrer Worm i effektiv udnyttelse af sit vigtigste våben: ondskafuldheden. I modsætning til Kingos krigsdigte mangler Worms i påfaldende grad poetisk energi og stilistisk opfindsomhed.

I »*Kongens Væmodige Klagemaal*« fremstillede Worm den skånske krig som et lokalt fænomen. Men som omtalt i indledningen af dette kapitel var denne nordiske krig en udløber af den storkrig, som Ludvig XIV siden 1672 havde ført mod Nederlandene. Europa blev ved krigsudbruddet delt i to alliancer. Frankrig blev støttet af England og af fyrstbispedømmet Münster, der dog begge hurtigt svigtede Ludvig, idet England efter et stort maritimt nederlag til Nederlandene foretrak neutralitet, mens Münster ganske enkelt blev købt over på modpartens parti; dette bestod af Nederlandene, Spanien, Tyskland, Brandenburg og Lüneburg. Skandinavien stillede sig foreløbigt afventende, men Sverige og hertugen af Gottorp var i alliance med Frankrig, hvad der i realiteten afgjorde Danmarks tilhørsforhold. I 1678 blev Ludvig XIV træt af krigen, hvis omkostninger ikke stod i rimeligt forhold til de små resultater. Ved diplomatisk snildhed fik han sluttet separatfred med Holland

(11/8 1678), derpå med Spanien (17/9 1678), så med den tyske kejser (forhandlinger fra november 1678, traktaten underskrevet 5/2 1679), i februar sluttede Lüneburg fred, og efter fyrstbiskoppens pludselige død trak også Münster sig ud af krigen (15/3 1679). Tilbage stod så Brandenburg, der meget nødtigt ville acceptere Ludvig XIVs betingelser, men da Frankrig ved de øvrige fredsslutninger havde sikret sig fri gennemmarch til Brandenburg og Danmark for at kunne komme Sverige til assistance, var der intet mere at stille op; både Brandenburg og Danmark måtte gå ind på de af Frankrig dikterede fredsbetingelser, der tilbagegav Sverige og Gottorp alle tabte landområder og rettigheder helt ubeskåret. Således havde Griffenfeld fået ret.

Ved udgangen af året 1678 besluttede Worm at skrive en prosasatire om denne afsluttende fase af den europæiske storkrig. Det blev til »*Phænomenon Parisiense*«, hvori han forsøgte at indplacere den skånske krig i den europæiske sammenhæng. Han valgte at skildre krigen mellem de involverede magter under dække af at ville beskrive et himmelfænomen, hvor hvert af de krigsførende lande blev symboliseret ved en planet eller stjerne; også en del generaler og statsmænd fra begge lejre blev repræsenteret af stjerner, men hovedsystemet i satiren er dette:

A. Det franske parti.

Vulcanus = Frankrig

Apollon = England (til jan. 1674)

Mercurius = Münster (til juni 1674)

Neptun = Sverige

Hesperus = Gottorp

B. Det hollandske parti.

Luna (månen) = Nederlandene

Jupiter = Spanien

Saturn = Tyskland

Venus = Lüneburg

Mars = Brandenburg

Mercurius = Münster (fra juni 1674)

Solen = Danmark

Trods megen og sikkert også grundig avislæsning savnede Worm dog virkelig kendskab til de storpolitiske forhold i Europa, og i modsætning til den forrige satire havde han her ikke i nævneværdigt omfang mulighed for at bygge på uofficielle kilder. Ligeledes var han på forhånd afskåret fra

at folde sig ud som personsatiriker, fordi han helt manglede viden om de implicerede personer. Derfor er denne ret store krigssatire i endnu højere grad end »*Kongens Væmodige Klagemaal*« blevet en langtrukket og helt uinspireret historie. Det ambitiøse forsøg på at skildre det storpolitiske spil bag ved den skånske krig lykkedes ikke; Worm nåede kun til at beskrive de forskellige krige som samtidige. Den indre forbindelse imellem dem kan ikke aflæses i »*Phænomenon Parisiense*«. Da alt diplomati dengang foregik for lukkede døre, var der heller ikke større sandsynlighed for, at en sådan opgave skulle lykkes for en præst i en lille jysk provinsby langt fra begivenhedernes centrum.

Den tørre, næsten katalogagtige oversigt over krigsbegivenhederne kan vi derfor udmærket lade ligge i nærværende sammenhæng. Men i én henseende er satiren dog af stor betydning: man kan konstatere en skærpelse af Worms holdning til Christian V.

Mens de valgte planet- og stjernenavne i det store og hele betegner lande, bør det fremhæves, at *Solen* ikke betyder Danmark, men derimod Christian V, ligesom *Vulcanus* betegner Ludvig XIV. Dette fremgår utvetydigt af § 9, hvis kritik derfor er rettet direkte mod kongen. Worm placerede dog hovedansvaret for nederlagene på kongens rådgivere og generaler, men understregede dog åbent i teksten (lin. 118–120), at kongen ved at tolerere disse personers skalten og valten blev medansvarlig; kongen er ikke længere uden skyld i det skete. Denne logiske konklusion er Worms første direkte angreb på kongen; men der er stadigvæk ikke tvivl om, at det er kong Christian V, ikke kongemagten som sådan, det gælder; systemet accepteres endnu.

Satiren kunne i øvrigt give myndighederne ikke så lidt at tænke over foruden den tydelige majestætsfornærmelse. Den rummer nemlig yderligere to farlige postulater. For det første beskyldes kamarillaen for at ville gennemføre et kup; denne fantastiske påstand hænger sammen med general Arenstorffs fald; Worm udnytter det til et alment angreb på hele kamarillaen (lin. 98–107), der in solidum beskyldes for pengegridskhed, ukyndighed og forræderi (lin. 100, 107, 135, jf. 165); det er i denne sammenhæng, at kupplanerne afsløres; kamarillaens egentlige sigte skulle være at komme i besiddelse af den totale magt, hvilket kunne ske ved at afsætte kongen og tilsyneladende med enkedronningens bistand indsætte Christian Vs broder,

prins Jørgen, som regent. En sådan påstand ville Worm næppe nogen sinde kunne have bevist, så man kan kun undre sig over, at han i den grad lader sit had til kliken tage magten fra sig, så han – selv med et lille forbehold – viderebringer disse løse rygter (lin. 111–115), men dette svarer helt til hans tiltro til historien om Griffenfelds attentatplaner imod kongen. For det andet angriber han dem alle på grund af deres fremmede herkomst; kamarillaens medlemmer var delvis udlændinge, hvad der foranledigede Worm til at kritisere kongen for at regere ved hjælp af udlændinge under forbigåelse af den *gamle danske adel* (lin. 148); som grund til sin utilfredshed med dette forhold angiver han, at udlændingene manglede kendskab til landets naturforhold, love, skikke m.m., således at de i råd og dåd måtte fremkalde fejltagelser (lin. 145). Worms angreb på den nye adel kunne – forbundet som det var med et forsvar for den danske adel – vække uro hos myndighederne; bedre blev det ikke af, at satiren yderligere rummede et kraftigt forsvar for Griffenfeld (lin. 108). Kritikken af de danske politiske og militære forhold slutter med et ønske om, at kongen måtte få øjnene op for klikens skadelighed, så at han kunne beslutte sig til at fjerne den (lin. 176–180).

»*Phænomenon Parisiense*« indeholder således tydelige angreb på kongen og hofkamarillaen; heroverfor står et forsvar for Griffenfeld og den gamle danske adel. I Worms følgende produktion blev disse standpunkter forstærket, så at de ikke kunne undgå at vække opmærksomhed hos myndighederne, der formodede, at der stod en oprørsk kreds bag denne skribent.

Også formelt er satiren af nogen interesse. Den er formet som beskrivelsen af et himmelfænomen; denne idé fandt Worm så rig på muligheder, at han anvendte den yderligere i to arbejder; det er mærkbart, at han er bibelsk influeret, fra Apokalypsen. Det tør formodes, at han har valgt denne form, fordi han følte sig inderligt forbundet med apostlen og så sig selv som en nutidig sandhedsprofet, der forudsagde død og straf over en ugudelig samtid. Endvidere er satiren affattet i prosa. I Kingo- og Griffenfeld-fejderne havde Worm kun undtagelsesvis benyttet sig af prosaen, men i den afsluttende fase af forfatterskabet ligger hovedvægten så afgjort på prosaen; med undtagelse af »*Kongens Væmodige Klagemaal*« er alle væsentlige satirer fra dette tidsrum prosaiske, dog ofte med rimede slutninger.

»*Phænomenon Parisiense*« omtaler det tyske kejserriges indledende freds-

underhandlinger (november 1678) og slutter med at komme ind på Christian Vs møde med den store kurfyrste i Doberan den 24. til 25. november; satiren synes derfor at stamme fra december 1678 eller fra begyndelsen af 1679.

For Danmark var krigen i realiteten slut i 1678; der skete intet på de forskellige fronter i løbet af 1679. Den 2. september 1679 sluttedes freden med Frankrig, og den 7. oktober underskrev de svenske og danske forhandlere de samme fredsbetingelser i Lund. Det kan være forståeligt nok, at denne ringe udgang på krigen ikke vakte begejstring i befolkningen, selv om de fleste velsagtens har været glade over at kunne se en ende på de tyngende krigsskatter. Worms irritation over fredsslutningen var så stor, at han forfattede en mindre satire om de forgæves anstrengelser; han kaldte den »*Et andet Synderligt og Selsom Siun*« (ca. december 1679); satiren falder i to dele, et prosaafsnit og en versificeret konklusion. I prosadelen beskrives, hvorledes fredens gudinde Irene tager magten fra krigsgudinden Bellona; dette medfører, at de hidtil krigeriske stjerner ændrer natur og stemmer deres undergivne lande til fred. Det er tankevækkende, at Worm ikke overførte stjernenaavnene og deres betydninger fra »*Phænomenon Parisiense*«, men helt vilkårligt tillægger landene nye planet- og stjernenaavne. Der er dog ikke i nogen af disse to satirer stræbt efter en overensstemmelse mellem planeterne og landene. I den nye satire – hvis man da han kalde den for en satire – er prosastykket så afdæmpet, at man ikke kan frigøre sig fra den tanke, at Worm eventuelt kan have produceret teksten som en meget bevidst parallel til »*Phænomenon Parisiense*« og frem for alt til det såre farlige »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*«; det er således meget påfaldende, at Worm under forhøret den 11. december 1680 (§ 15), hvor han blev trængt hårdt i anledning af »*Visio*«, prøvede på at redde sig ud af klemmen ved at hævde, at det »Syn«, som han tidligere havde indrømmet at have set, skam ikke var »*Visio Abrahamstrupensis*«, men derimod netop nærværende, temmelig ufarlige arbejde. Det afsluttende digt er en apotheose til freden; det mest wormske deri er, at han bestemmer falskhed som det karakteristiske for krigen (v. 6); endvidere er det typisk, at han (v. 5–11) udtaler et håb om styrkelse af folkets gudfrygtighed, så at det krigsødelagte land atter kan komme til kræfter igen (v. 9, 13, 16); da der ikke havde været fjendtlige tropper i Danmark, hentydes der som i Worms øvrige krigsdigte hermed til krigsskatterne

Den meget beherskede teksts eneste virkelige udfald skjuler sig i vendingen »udtømmet Fødeland« og i lovprisningen af freden på bekostning af den økonomisk set ødelæggende krig. Man kan fristes til at tro, at Worm kan have følt jorden brænde under sig og derfor har udarbejdet denne relativt ufarlige satire og spredt den for at sikre sig i påkommende tilfælde. Han kunne altid vedstå den, mens han i farens stund ønskede at lægge luft mellem sig og »*Phænomenon Parisiense*« og »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*«, således som han også prøvede i det nævnte forhør. Det interessanteste indicium for denne hypoteses rigtighed ligger i den kendsgerning, at Worm, der dog i syv år havde boet i Slangstrup og dermed så at sige været nabo til herregårdene Abrahamstrup og Svanholm, forsøgte at lade, som om han i alvor troede, at de to herregårde var landsbyer. Men dette var lige præcist sat så meget på spidsen, at generalfiskalen ikke ville godtage det, og Worm måtte øjeblikkeligt tiltræde tilbageslaget og indrømme, at han meget godt vidste, at der var tale om to herregårde, og at han også vidste, hvem ejerne var. Det kunne synes umådelig dumt af Worm, men han havde i realiteten for længst lagt sig fast på denne urimelige forklaring. I *Luciæ-synet* er der nemlig det ejendommelige, at Abrahamstrup og Svanholm også omtales som byer. Dette har Worm under forhøret husket, og han var konsekvent og logisk – men han glemte virkeligheden. Det kan indvendes, at dette forsøg på at skaffe sig et slags alibi var rystende naivt, men herpå kan man kun svare, at Worms egen forklaring på, hvordan han var kommet i besiddelse af den unægtelig langt farligere satire »*Jdola Jeroboami*« var endnu håbløse; og det skal understreges, at denne hans forklaring ikke var blevet til i et øjebliks forvirring, men var gennemtænkt på forhånd og var distribueret med afskrifterne af disputatsen længe før arrestationen²⁸.

Skulle denne antagelse holde stik, er det muligt, at dateringen af satiren er falsk; måske ville sommeren 1680 da være et mere passende tidspunkt, thi dér var situationen ved at blive kritisk for ham, og et alibi kunne være højst kærkomment.

Worm var i sine krigssatirer begyndt med angreb på regering, embedsmænd og officerer, mens kongen gennemgående gik fri. Denne fredhellighed varede dog ikke længe. Den første kritik af majestæten var ikke skarp, den var rettet mod kongens godmodighed, mod hans overbærenhed over

for forræderiske generaler og mod de mange uduelige udlændinge i administrationen. Denne kritik, som – nærmere beset – naturligvis ikke er helt uden brod, bryder dog kun sporadisk frem og præger ikke noget værk fra ende til anden.

Alligevel er den ændrede holdning tydelig nok, og man kan derfor med rimelighed stille det spørgsmål, om Worm var ved at ændre sin opfattelse af den danske enevælde?

De her omtalte værker giver intet svar herpå, men i de satirer, som Worm skrev under inspiration af krigen uden dog at tage krigsbegivenhederne op til behandling, søger han at præcisere sit standpunkt, selv om han stadigvæk i nogen grad prøver på at gardere sig en smule. Den opmærksomme læser kan dog under alle omstændigheder finde svaret på det stillede spørgsmål.

Hovedværket i denne gruppe af satirer er »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*« (også kaldet »*Et synderligt og sælsomt syn over Abrahamstrup og Svanholm*« eller (i procesakterne) »*Miracula Mirabilia*«) fra november 1678. Indholdsmæssigt svarer det nøje til den samtidige satire »*Phænomenon Parisiense*«, specielt til § 9 i dette arbejde; det udenrigspolitiske stof, er udeladt, Worm har bevæget sig over til hjemlige emner, men han har bibeholdt den ydre form, beskrivelsen af et syn, en vision. Hovedsynspunktet er i øvrigt det velkendte, at kamarillaens medlemmer alle er forræderiske og uduelige. Mens Worm tidligere i sine »åbenbaringer« benyttede planet- og stjernenavne, så nøjes han her med ret nødtørfigt at tolke de angrebne personers proprier som appellativer (Hahn = en hane, Brandt = en brand etc.); denne temmelig primitive og alt for gennemskuelige navngivning anvendtes derpå ret hyppigt i de følgende satirer og endogså i et ulyksaligt brev, som generalfiskalen fik fingre i.

Angrebene i denne satire er rettet mod følgende personer:

Vicekansler Holger Vind: § 1 + v. 1–8, 31, 55.

Jægermester Vincent Hahn: § 3 + v. 9–20, 25, 31, 35, 42, 49, 51.

Rentemester Heinrich v. Stöcken: § 4 + v. 21–33, 42, 53.

Oberzahlmester Peder Brandt: § 5 + v. 37–38, 55.

Assessor Otto Skeel: § 6, + v. 43–48, 56.

General Friedrich v. Arenstorff: § 10 + v. 34, 49 ff.

Kamarillaens nære indbyrdes forbindelse understreges af, at Brandt var von Stöckens svigersøn, og at Hahn og von Arenstorff var svogre; disse

slægtsforbindelser var samtiden bekendte og forklarede mange af kamarillaens foretagne dispositioner. Worms angreb gælder nok i første omgang hele kliken, men derpå koncentrerede han sig afgjort om de to svogre. Den ydre anledning til satirens tilblivelse var Arenstorffs fald. Hans position i kliken anså Worm for så central, at han tilsyneladende mente, at såfremt der blev skubbet energisk nok på den hældende vogn, ville den vælte om kuld med hele kamarillaen. I denne henseende forregnede Worm sig totalt, vel-sagtens fordi han ikke kendte – og ikke kunne kende – den reelle baggrund for generalens fald, og fordi han underestimerede kamarillaens vilje til sammenhold. Endelig har Worm nok overvurderet Arenstorffs betydning; den militære side af krigen var forbi, og dermed blev generalernes rolle begrænset. Denne overvurdering kom imidlertid til at betyde, at kongens senere – helt berettigede – benådning blev den begivenhed, som fik Worm til endnu engang at miste besindelsen.

Det beskrevne luftsyn er denne gang set over de to svogres herregårde i Horns herred, Abrahamstrup (Jægerspris), som tilhørte Hahn, og Svanholm, som tilhørte Arenstorff. Hvis man tør bygge på overskriftens tidsangivelse, skulle synet være set den 4. oktober 1678 over de to herregårde, dvs. godt to måneder efter generalens afskedigelse og arrestation og en måned før domsafsigelsen. Motivet til satiren er derfor nok Worms ønske om at påpege, at der var flere skyldige end generalen, de var faktisk i hans opfattelse et helt slæng, som burde dele skæbne med Arenstorff. Han lagde derfor ikke fingrene imellem. I den indledende prosatekst beskyldes Hahn og Arenstorff for privat at anvende statens midler (§ 3), og denne samme beskyldning rettes naturligvis også mod de to finansmænd i kliken, Heinrich v. Stöcken og Peder Brandt (§ 4, 5); dertil kommer lige så selvfølgelig den traditionelle anklage for forræderi (spec. § 10). I denne sammenhæng spiller Otto Skeel og Holger Vind ikke nogen større rolle, men de får temmelig unuanceret de samme anklager hægtet på sig; for øvrigt tillagde Worm heller ikke Brandt selvstændig betydning, han var blot svigerfaderens marionet, og er derfor så underordnet, at han ikke optræder i første halvdel af det efterfølgende digt, men først i dettes afsluttende tilintetgørelsesdel. Digtet er så afgjort værkets tyngdepunkt; her gennemgår og uddyber Worm de påstande, som blev skitseret i de indledende prosaafsnit; svarende til § 1–8 har vi dig-

tets v. 1–32 og delvis v. 37–48, mens v. 33–36 danner overgang imellem digtets to hoveddele; § 9–10 svarer til digtets v. 49–60. Kompositionen i digtet er skematisk og klar:

- v. 1– 8 Vind beskrives som ophavsmand til de forhadte skatter, som han selv stjæler af;
- v. 9–20 Hahn forfører og vildleder kongen, skjuler sandheden for ham; endvidere er han pengegridsk og forræderisk; han var en af bagmændene ved Griffenfelds fald;
- v. 21–32 v. Stöcken er pengegridsk og forræderisk;
- v. 33–36 overgangsafsnit med ønsket om Guds hævn over disse mænd, thi
- v. 37–48 de (og nu medtages Brandt og Skeel) ødelægger landet totalt;
- v. 49–56 forræderne afsløres og straffes;
- v. 58–60 ønsket om en ny dansk regering.

Også kongen er blevet anbragt i denne satire, men han slipper forholdsvis godt derfra; han fremstilles som vildledt og blindet af kliken, så at han er ude af stand til at se dens medlemmers virkelige egenskaber. Formålet med satiren er da – ligesom med »*Horologium Regium*« – i første række at åbne kongens øjne for deres slethed, hvad der burde være så meget lettere, som Arenstorffs slette karakter nu er afsløret for alle og enhver. Kongen skulle derfor kunne konkludere, at kamarillaen som helhed havde samme forkastelige egenskaber. Når Worm ikke angriber kongen direkte, kan det skyldes samme indstilling som ved Griffenfelds fald, nemlig at kliken ville blive gjort magtesløs, og at en ny regering ville tage magten; denne nye regering skulle bestå af mænd fra den gamle danske adel. Denne sidste, men centrale pointe i digtet ligger helt på linie med lignende ytringer i »*Phænomenon Parisiense*« og måtte formodentlig vække opmærksomhed i regeringskredsene; det så meget mere som Worm indfører Griffenfeld som en veritabel *deus ex machina*, der både åbenbarer kamarillaens forræderi og – må man formode – optræder som leder af den foreslåede danske regering (§ 8,10); Griffenfeld har dog en gejstlig hjælper til disse afsløringer (§ 9), og her har Worm måske først og fremmest tænkt på sig selv. Hans kovending i forholdet til Griffenfeld er fuldbyrdet.

Det var denne satire, som fik bægret til at flyde over. Den 31. maj 1679

fik generalfiskalen fra kancelliet tilsendt en – desværre ret dårlig – afskrift af denne tekst (tilligemed den skrapple »*Bedeseddel*«, uægte tekst nr. XXV, trykt i bd. II, 368–382) med påbud om at afsløre den skyldige²⁹. Worm vidste naturligvis intet herom, så han anede ikke uråd og mente endda, fordi lykken tilsyneladende ville til at tilsmile ham, at han nok kunne gå videre uden risiko.

Krigen kostede landet umådelige pengesummer; befolkningen havde lidt hårdt ved århundredets tidligere krige med skånselsløse udplyndringer; det er svært at forestille sig, at der skulle have eksisteret krigsentusiasme i landet ved krigsudbruddet; den er måske dukket op ved de indledende sejre, men efter nederlagene i Skåne har det nok været småt med begejstringen. Oprustningen havde været dyr, og selv om landet havde modtaget direkte våbenhjælp og penge til finansiering af flåden og lejetropper, så rakte det ikke, og med Hollands separatfred med Frankrig i august 1678 ophørte subsidierne, hvorfor regeringen måtte udskrive nye og hårdere skatter (bl.a. ildstedsskat, kopskat og folkeholdsskat); mest forhadet af alle disse skatter var den altomfattende forbrugsskat, konsumtionen³⁰, der blev lagt på alle dagliglivets fornødenheder og dermed sænkede levestandarden væsentligt. Irritationen over skatterne blev meget forståeligt forstærket af hærens ringe indsats i 1678 og totale passivitet i 1679. Dette er i hvert fald tydeligt hos Worm, der ingenlunde var velstående. Det er skatteplyndringen, som drejede forfatterskabet i en lidt anden retning, hvor temaet ikke længere var simoni og nepotisme, men befolkningens økonomiske forhold som følge af krigen. Det er typisk for teologen Worm, at han begyndte rent kirkeligt og ikke anstrengte sig for at gøre sit synspunkt mere alment. Han var overbevist om, at kongen havde begået helligbrøde ved at konfiskere gejstligt gods til verdslige formål og ved at lægge specielle og hårde skatter på præstestanden, f.eks. hesteudskrivningen til rytteriet. Denne hesteskat gav stødet til en skattesatire kaldet »*Gejstlighedens Heste-Suck og Hoppe-Gisp*« (sandsynligvis fra februar 1679, eftersom skatten blev udskrevet den 21. januar 1679); i og for sig var skatten ikke ny; den havde tidligere været udskrevet i 1675 (15. maj) og i 1678 (13. marts), hvor tre præster skulle stille en hest; men der var det nye i 1679, at nu skulle to præster stille en hest. I »*Kongens Væmodige Klagemaal*« havde Worm harcelleret over, at de militære resul-

tater ikke stod i noget akceptabelt forhold til civilbefolkningens skatter; dér var det dog med den bagtanke, at visse folk efter hans mening tog pengene til sig selv, men i hestesatiren sporer man en udpræget skadefryd over, at disse præsteudsugelser ganske åbenbart blev misbilliget af Gud; thi hvad havde hæren fået udrettet med de tidligere leverede præsteheste? Kun nederlag havde været resultatet, og både ved Lund og Rønneberg var det det danske rytteri, som var det svenske underlegent. Worm så dette som Guds straf over de verdsliges formastelighed (v. 31, 69–72, jf. 25–26, 29–30). Det var efter Worms mening principielt forkert at besvære præstestanden med skatter, for præsterne burde uden økonomiske anfægtelser kunne vie deres liv til det åndelige, herunder til at opsende bønner til Gud, hvorved landets og kongens forbindelse med det guddommelige væsen blev opretholdt (v. 1–4); denne nye skattepolitik fra regeringens side (v. 8, 17–18, jf. 9–12, 13–14, 19–20) var så grov, at Worm ikke kunne finde andet at sammenligne kongen med end – Antichrist! (v. 21–24). Resultatet af politikken måtte blive, at præsterne ikke følte sig inspirerede til at bede for dette regimes trivsel (v. 15–16, 35–36), hvad der ville få uheldige følger for landet. Worm vedgår dog i digtet, at kongen ikke alene var ansvarlig herfor, men at han i skatteplyndringspolitikken støttedes af såvel regering som officerskorps (v. 73–77); Worm understreger endnu engang, at en stor del af de indflydelsesrige embedsmænd og officerer var tyske, og han råder atter kongen til at erstatte alle disse udlændinge med ærlige danske adelsmænd.

Således kombinerede Worm på ny sine teologiske og nationale argumenter, og konklusionen blev endnu skarpere end i de tidligere satirer, idet angrebet på kongen for at misregere landet er betydelig mere direkte end ved tidligere lejligheder.

Satiren er kort og rap og minder på en måde om Worms bedste ungdomsværker. Emnet var også personligt for ham, og mange præster rundt om i landet har sikkert til en vis grad givet ham medhold, selv om nok de fleste veg tilbage for at misbillige kongen så stærkt.

Skatteproblemet blev ikke mindre efter fredsslutningen; landet havde ikke vundet noget ved krigen, ikke engang økonomisk kompensation for rømning af de erobrede områder (Gotland, Nordtyskland); der var derfor ikke basis for at lette skattetrykket, sådan som Worm optimistisk havde

ventet. Da han sidst på året 1679 kunne konstatere, at regeringen åbenbart ikke havde i sinde at gennemføre en skattelettelse, affattede han endnu en satire, kaldet »*Supplication til Kongen om Consumptionens oc andre schatters afslag*«. Mens der i det forrige digt var tale om en tydelig skadefryd over det danske rytteris dårlige resultater med de fratvungne præsteheste, så møder vi i dette digt en udtalt bitterhed over den frugtesløse krig (v. 29). Worm giver Ludvig XIV og det danske officerskorps skylden for nederlaget og skatteplyndringen (v. 85–88, 103–104). Det udenrigs- og militærpolitiske gør Worm ikke meget ud af i denne efterkrigssatire, hvis hovedtema er korrupsionen blandt de ledende og følgerne af deres mislykkede politik. Worm remser alle krigstidens forskellige skatter op og demonstrerer deres hårdhed ved at gennemgå de fire stænders økonomiske tilstand (v. 33–84); den hårde udpresnings virkninger i alle samfundslag slås fast (v. 5, 11–12, 21, 29–30, 59, 95, 101); fredsslutningen omtales derfor kun med hån, både fordi vilkårene var så ringe (v. 1–4), og fordi der ikke fulgte skattelettelser derpå (v. 5–8). Men derefter lander Worm i en af sine prøvede tankebaner: de fortsat høje skatter vil resultere i folkets vrede, så at det vender sig fra kongen (v. 16, 22, 24), thi de forhold, som kongen byder det, kunne ikke have været værre, selv hvis det var blevet regeret af selveste Antichrist (v. 83, jf. 67–68). Worm går endnu et lille skridt videre – dog prøvet tidligere også – idet han fremhæver, at et godt, ærligt, dansk råd, sådan som man havde det i gamle dage, ville være at foretrække for de udlændinge, som nu regerede landet (v. 19–20, 69–72, 106, 113, 116). Nok er det prøvede baner, men alligevel kan man iagttage, at Worms præcisering af, at udlændingene nøjedes med at indkassere skatterne, som de skyndsomst bragte i sikkerhed i udenlandske banker uden at udrette noget effektivt i krigen for Danmark, er langt bestemtere end før (v. 103–104). Denne påstand havde han tidligere kun rettet mod general Arenstorff (i »*Visio Abrahamstrupensis*«), men i dette digt gør han den almen. Han glemmer dog i denne sammenhæng ikke sin anden gode forklaring på den svigtende krigslykke, nemlig inddragelsen af kirkegods til verdsligt formål (v. 47–52). Den himmelske vrede mod kongen og landet vil derfor først afvendes, når kongen afskediger de udenlandske rådgivere, indsætter danske i stedet, mildner skatterne og tilbagegiver kirken dens tabte gods.

Denne gennemgang af Worms krigssatirer har vist, at der såvel i de egentlige krigsdigte som i de mere civile satirer kan påvises en intensivering i angrebene. Det væsentligste er dog ikke skærpelsen af formuleringen, men først og fremmest det tydeligere sigte imod kongen. Selv om Worm i de her omtalte satirer ikke vovede sig langt ud, så kan der næppe herske tvivl om, at der efter tidens opfattelse måtte være tale om majestætsfornærmelse. Det bør meget stærkt fremhæves, at Worm i ingen af disse værker selv drog konklusionen af den skærpede kritiske holdning til kongen; han hævdede stadigvæk kun, at kongen begik fejl imod systemet af vanvare; men der var intet at udsætte på systemet.

Ved at sammenholde de stadigt stærkere hug imod kongen og regeringen med Worms absolut ikke heroiske optræden under processen, undrer man sig, thi man får det indtryk, at denne på sin vis højt begavede mand slet ikke havde overvejet muligheden af, at han kunne blive afsløret og stillet for en domstol. Søger man at forklare sig dette, bliver man i forhørene opmærksom på den ejendommelighed, at Worm i grunden ikke regnede den slags ustuderede eller højst halvstuderede røvere af jurister for ret meget i sammenligning med en så akademisk trænet logiker, som han selv var. Han har ganske åbenbart ikke frygtet den juridiske logik; han skulle imidlertid komme til at sande, at praktisk logik kan være nyttigere end teoretisk. Men hele forklaringen på hans letsindige optræden ligger næppe skjult i dette forhold. I Worms første satirer kunne man konstatere en glæde og lyst ved legen, ved det turneringsagtige; noget kunne tyde på, at en beslægtet tilbøjelighed med årene tog magten fra ham. Har man læst hans satirer, med sympati for manden, bliver man også klar over, at det var mere end en leg med ilden, selv om den kildrende følelse ved denne leg ingenlunde har været ham fremmed. Der var trods alt mere ideelle motiver til at slå så kraftigt ned på tidens stormænd. Man lægger mærke til, at mange af hans satirer, især slutningerne, samt breve og procesakter røber, at han i sit allerinderste har været overbevist om at være sandhedsprofet, en mand, som i lighed med det gamle testamentes revsende profeter stod op og på Guds vegne irettesatte kongerne og foreholdt dem og deres vildledte folk den guddommelige lov, som de negligerede. Worms mange udtalelser i denne retning er ikke blot talemåder, det har utvivlsomt været ramme alvor for ham. Han har sikkert til sin

egen ulykke følt sig bestyrket i denne selvvalgte ønskerolle ved, at han havde kunnet virke i så mange år uden myndighedernes indskriden; og dertil kom så yderligere Griffenfelds og Arenstorffs forbavsende skæbner, som Worm næppe kan have set uden at fornemme, at hans satirer havde bidraget til deres fald. Dette forklarer, at han i grunden ikke fattede den uhyre risiko, han løb ved at fortsætte sine skrivelser i Viborg. Han var i sin politisk-satiriske periode en forbavsende ringe realpolitiker, forstået på den måde, at han ikke nøgternt vurderede de givne forhold; lige så lidt som han forstod at bedømme sin egen karakters styrke i eventuel modgang. Det turde være indlysende for alle og specielt for Worm, at det under de prekære forhold i forbindelse med den uheldige krig og den ugunstige fredsslutning var risikabelt at angribe kongen og de mange udlændinge i statsstyrelsen qva udlændinge. Worms mange antydninger af det betimelige i at fjerne dem og erstatte dem med en indenlandsk adelsregering – Worm taler aldrig om en borgerlig regering – hvis leder skulle være Griffenfeld, var derfor hasarde-rede. Der er intet at sige til, at kongen og hans rådgivere uvægerligt måtte konkludere, at forfatteren til sådanne satirer måtte være talerør for en i hvert fald i nogen grad organiseret oprørsgruppe af danske adelsmænd af den gamle skole, som ville benytte befolkningens utilfredshed til at få genindført valgkongedømme og rigsrådsstyre. De wormske satirer har – hvor grotesk det nu end bagefter kan virke – givet regeringen anledning til at overveje disse adeliges chancer for at gennemføre en kontrarevolution; og dog var sandheden den for myndighederne helt ubegribelige og urimelige, at Worms påstande i et og alt stod for hans egen regning, noget regeringen var meget sendrægtig til at fatte. Worm havde faktisk også gjort sit for at bestyrke myndighederne i deres opfattelse, idet han som en syntese af alle sine tidligere arbejder skrev sin største og vigtigste politiske satire netop i efteråret 1679, kort efter fredsslutningen. Mens der i de tidligere værker kun havde været spredte og usammenhængende angreb på kongen og regerings-systemet, så blev den nye satires kim selve magtovertagelsen i 1660, vurderet som en ulovlig og derfor i sit inderste væsen ugudeligt handling. Denne satire, den fingeret teologiske disputats »*Jdola Jeroboami*«, kom da også under alle forhørene til at stille Worms øvrige værker i skyggen. Her troede myndig-hederne at finde det grundlag, på hvilket hele hans satiriske virksomhed

var skabt, mens der i virkeligheden var tale om noget delvist nyt i forfatter-skabet. Generalfiskalen behøvede ikke at lede efter anklagepunkter i Worms øvrige værker; disputatsen rummede stof til adskillige dødsdomme.

5. SYNTESE

I sin ungdom skrev Jacob Worm en omfattende disputats om kaldsretten til de gejstlige embeder og kom til det resultat, at den lå hos kongen; for dette arbejde blev han meget passende af Frederik III belønnet med et ventebrev på et kald. Dette lille intermezzo er karakteristisk for Worm, idet det viser hans teokratiske udgangspunkt, som han forsøgte at fastholde under det meste af forfatterskabet. For ham var vendingen »af Guds nåde konge« mere end en blot talemåde; kongen var Guds udkårne, hvad der forlenede ham med en urørlighed, der udelukkede almindelige dødelige fra at kritisere ham. Worm havde derfor også gennemgående bestræbt sig på at undgå kritik og havde i stedet påtalt, at andre på kongens vegne – men helt uberettiget – udøvede kaldsretten.

Ud på året 1678 var det mærkbart, at Worm ændrede holdning, selv om det også var tydeligt, at han tøvede med at markere sit nye standpunkt utvetydigt. Han følte sig mere og mere i pagt med det gamle testaments profeter; blandt jøderne indtog kongerne også en art mellemstilling mellem Gud og mennesker, hvilket betød, at almindelige mennesker helt uden guddommeligt mandat ikke var berettigede til at vise dem opsætsighed. Men i det jødiske system var der den udvej, at Gud kaldte profeter til at irettesætte konger, der glemte deres guddommelighed og fortabte sig i verdslig nydelse, eller som misregerede, dvs. undertrykte befolkningen.

Når Worm betragtede teori og praksis i 1670ernes Danmark, forekom det ham, at der ikke fra oven blev gjort forsøg på at rette sig efter de guddommelige bud, mens undersåtterne på deres side skulle respektere dem fuldt ud. Nu var den danske enevælde knapt tyve år gammel, således at det endnu var meget nærliggende at stille sig det spørgsmål, om den var så meget ideellere end det valgkongedømme og stænderstyre, man havde haft før. Worms konstante iagttagelse af, at praksis i Christian Vs tid aldrig harmonerede med teorien, måtte på et eller andet tidspunkt føre til, at han

greb om nældens rod for at trække den op. I dette tilfælde var det statsomvæltningen i 1660, og hvad deraf fulgte, som han måtte tage op til en nøjere vurdering. Var akten lovlig, dvs. udsprunget af Gud, da var også grundlaget for det danske arvekongedømme trods alle mangler og misgreb i orden, men var der tale om ulovlighed, da måtte det uundgåeligt betyde, at regeringssystemet var forkert. Hvor længe Worm har tumlet med disse tanker, lader sig ikke konstatere, thi han har ikke givet udtryk for dem i de forudgående satirer; dér har man kun kunnet slå fast, at nettet begyndte at strammes om kongen og dermed om det – danske – enevældige system. Men de mange begivenheder i 1678–79 – f.eks. Arenstorffs fald og benådning, den håbløse krigsførelse, den resultatløse fred, de fortsat tyngende skattebyrder – bevirkede, at Worm nåede frem til en afklaring, som fandt sit udtryk i en satirisk disputats, »*Jdola Jeroboami in Dan et Bethels*«. Den er ubestrideligt et af de ejendommeligste dokumenter fra enevældens første hundrede år i Danmark, ligesom den indtager en særstilling i Worms produktion ved sit totale brud med det åndelige grundlag, på hvilket alle hans tidligere politiske satirer hviler.

Som emne for denne »teologiske disputats« valgte Worm det gamle testaments beretning om kong Jeroboams afgudereri, i. Kongernes bog XI–XII; allerede dette yderst kontroversielle emnevalg fortæller læseren, at forfatteren måske havde til hensigt at bevæge sig ind på farlige områder: ganske vist er kongedømmet principielt af guddommelig oprindelse (Jeroboam blev specielt kaldet dertil af Gud, idet Salomons ugudelighed blev hævnnet på hans søn Rhoboam, der af Gud fik frataget ti stammer, der blev givet til Jeroboam), men en konge kan, således som Jeroboam, i den grad misregere et land, at den guddommelige sanktion så at sige bliver ophævet; dette forudsatte, at kongen var blevet advaret af en profet, hvilket var sket i tilfældet Christian V, hvor Worm omend anonymt tit og ofte havde udbasuneret sine advarsler. For befolkningen betød dette, at den stod i et dilemma, lydigheden imod Gud og mod kongen, men i denne situation ophævedes dets forpligtelse til at være lydige imod den ugudelige konge. Med disse tanker placerede Worm sig endeligt i åbenlys modsætning til biskop Wandal og hans accepterede opfattelse af det enevældige arvekongedømmes ophøjede og urørlige guddommelighed.

Worms nye tanker var farlige anno 1680. Det er derfor forståeligt, at i ingen af hans øvrige satirer træder vanskelighederne ved at satirisere politisk så tydeligt for dagen som i netop »*Jdola Jeroboami*«. Under udarbejdelsen har Worm forsøgt at dække lidt over de værste insinuationer, men i disse bestræbelser stødte han på det prekære problem for en politisk satiriker, at satirens inderste natur vanskeliggør dette i større udstrækning. Thi hvad er en aktuel, revyagtig politisk værd, hvis forfatteren i den grad har fået skjult alle de farlige hentydninger, at kun han selv og ikke publikum kan få øje på dem? Worm har haft svært ved at sejle mellem dette Scylla og Charybdis; men da det væsentligste alligevel var at afsløre og beskrive »sandheden«, glemte han, efterhånden som emnet fangede ham, de forskellige forsøg på at tilsløre det egentlige sigte. Dette ses vel allertydeligt af, at han for at kunne give en rammende skildring af de danske tilstande måtte indføje afgørende detaljer, som på ingen måde kunne påvises i den angivne bibeltekst; dette gjaldt først og fremmest det fatale afsnit om statskuppet i 1660. Selve disputatsformen og den latinske sprogdragt er måske et forsøg på at modvirke disse grænseløst letsindige udfald mod kongehuset, thi dermed var disputatsens udbredelse begrænset til en forholdsvis snæver kreds uden egentlig politisk indflydelse. Vægtigere er det dog nok i denne forbindelse, at Worm bestræbte sig på at give det hele udseende af, at denne disputats var svensk; derved skulle han kunne opnå, at man enten ville kunne hævde, at kritikken måtte være rettet imod svenske forhold, eller – såfremt man ikke ville hoppe på den limpind – at den var forfærdiget af en person fra et fjendtligsindet land, således at man fra de danske myndigheders side ikke behøvede at tage afsløringerne af danske politiske forhold alvorligt; de kunne passende betragtes under synsvinklen ondsindet fjendtlig propaganda. Under forhørene hævdede Worm konsekvent to standpunkter, nemlig at han slet ikke havde det ringeste kendskab til disputatsens indhold, og at den var af svensk oprindelse. Logikeren Worm fattede ikke på noget tidspunkt, at generalfiskalen fandt dette så interessant, at han blev ved med at spørge om denne satire.

En satiriker ønsker naturligvis sine afsløringer forstået. Følgelig måtte Worm få sin disputats udbredt. Da det var udelukket at få den trykt, foregik det på den måde, at han selv fremstillede afskrifter, som han sendte til venner

og bekendte; men han var desuden så sangvinsk, at han overlod afskrivningsarbejdet til skoledrenge i Viborg og Randers³¹, hvorpå han selv pr. bud sendte også disse afskrifter rundt i landet til vennerne. Imidlertid var han så klog, at han regnede ud, at han kunne risikere, at posten blev opsnappet af myndighederne og censureret. Han var derfor efter sin egen mening så snedig, at han ledsagede disputatsen med en skrivelse, hvori han fortalte, at han havde købt denne interessante teologiske disputats af en i Jylland vagabonderende svensk præst, der var blevet fordrevet af krigen fra sin kirke i Marstrand; nu flakkede han rundt i den danske konges lande og levede af at betle hos gejstlige kolleger og sælge dem forskellige bøger, bl. a. nogle disputater. Det er meget tydeligt, at Worm med denne historie har ønsket at gardere sig; da generalfiskalen i oktober 1680 kom for at forhøre ham, måtte Worm gå ud fra, at en disputats og et brev var blevet konfiskeret af myndighederne; derfor fastholdt han lige fra starten af forhørene denne en gang for alle udtænkte plan. Først alt for sent opdagede han det uholdbare i denne henvisning til den ukendte tredjemand, men et naivt forsøg på at korrigere forklaringen var dømt til at mislykkes; men herom senere.

Disse forskellige forsøg på at tilsløre den virkelige sammenhæng må følgelig betegnes som meget dilettantiske, set med en trænet forhørsleders øjne.

Da disputatsen var på latin, kunne Worm have tænkt, at juristerne såmænd ikke holdt længe ud. Men i så fald havde han afsløret for meget i selve overskriften; dette gav generalfiskalen anledning til at komme nærmere ind på de steder i den, som der ikke var belæg for i Bibelen. Under forundersøgelsesforhørene fastholdt Worm, at det virkelig blot var en teologisk afhandling, men da han samtidigt energisk fralagde sig forfatterskabet dertil, kunne han have været ligeglad; det ville sikkert have været taktisk klogere at spille forarget over disputatsens utæologiske indhold. Det er typisk for Worm i denne situation, at han ikke opdagede, at hans holdning til disputatsen var mærkværdig, før det var for sent.

Muligvis for at føre læserne ind på det rette satiriske spor begik han straks i begyndelsen en fejl, som ville få vistnok alt for mange læsere til ret omgående at indse, at der ikke kunne være tale om en ægte disputats. I overskriften henlægges nemlig disputatshandlingen til Uppsala, hvor alle de på titelbladet anførte lærde mænd skulle have deres virke; som omtalt i anden

sammenhæng havde Worm imidlertid hentet alle disse navne fra disputatser, der var holdt ved Lunds universitet. Man kunne måske indvende, at kun teologer ville være opmærksomme på denne bommert; men selv hvis man ser bort fra, at der nok var en del gejstlige, som kunne tænkes at ville vinde gehør hos myndighederne ved at afsløre dette, så var enkelte af de nævnte forfattere så kendte, at et sådant angiveri var helt overflødigt; i danske cancelli kunne man selv uden hjælp finde ud af den rette sammenhæng. Den kendteste af de omtalte forfattere var Christian Papken, der på den tid var et lige så berømt navn som Samuel Pufendorff, den anden berømthed man havde indkaldt til Lund fra Tyskland for at kaste glans over det nystiftede universitet. Under den skånske krig blev Papken kendt for sin udpræget prosvenske holdning, der bl. a. viste sig ved, at han opretholdt undervisningen i Lund så længe som muligt, og da det ikke længere lod sig gøre, tog han til Malmö, der var på svenske hænder, for ufortrødent at fortsætte sit virke. En så markant personlighed blandt modstanderne i den skånske befolkning har man naturligvis bemærket i danske regeringskredse.

Endelig bør man registrere, at titlen udtrykkeligt fremhæver, at formålet med denne disputats er at fortolke Jeroboams historie på en sådan måde, at konger og fyrster vil kunne tage ved lære deraf; de skal kunne se, hvorledes man ikke skal styre et land. Dermed har forfatteren angivet, at hovedformålet ikke var teologisk, men snarere politisk-pædagogisk.

Worms forsøg på at gardere sig ved at tilsløre disputatsens egentlige mål er således i enhver henseende lidet overbevisende og så uenergisk gennemført, at en blot nogenlunde forstandig læser omgående ville fatte den rette sammenhæng. Forsøgene var yderligere så kluntede, at Worm ikke ville have mange chancer for at redde sig ud af vanskelighederne, når først myndighederne havde fat i den rette ende.

Disputatsen foreligger i to afvigende versioner, der begge må stamme fra Worms hånd. Den længere redaktion (udgavens version I) indeholder et udførligere angreb på bisperne end den korte form (udgavens version II), der desuden bringer paragrafferne i en anden rækkefølge (se nærmere kommentaren i bd. II, p. 202–205). Indholdsmæssigt er der dog ikke tale om væsentlige forskelle; det skal specielt fremhæves, at den kortere udgave ikke er en ufarligere redaktion opstået ved at udelade eller mildne de famøse angreb

på kongen og regeringsystemet. Selv de skarpeste udfald findes i begge versioner.

Fra samtiden, dog næppe fra Worm selv, men eventuelt fra processen, stammer en ikke særlig nøjagtig oversættelse (foretaget på grundlag af den korte redaktion); i modsætning til den latinske originaltekst vandt denne oversættelse vid udbredelse i håndskrifter²² og det ironisk nok efter processen.

Disputatsen åbner med syv paragraffer, der på grundlag af bibelteksten fastslår Jeroboams mest iøjnefaldende synder, der skal tages op til nærmere drøftelse i afhandlingens enkelte afsnit. De er holdt tæt op af Bibelen, så man studser ved at se, at Worm allerede i denne indledning slår fast, at Jeroboams magt hviler på ulovligheder; dette stemmer meget dårligt med fremstillingen i Bibelen, og på denne måde lader Worm det klart skinne igennem, at der ikke skal regnes med slavisk troskab over for bibelstederne; han er ude i andet ærinde end teologiens.

Jeroboams laster er enten kirkelige eller verdslige. Kompositorisk bygges disputatsen op over denne tvedeling:

§ 8 de kirkelige afgudsbilleder, der dyrkes af kongen og landets stormænd;

§ 9–19 de verdslige afguder:

a) afguder, der dyrkes af kongen: § 10–13, 17–19;

b) afguder, der dyrkes af ministrene: § 14–15;

c) afguder, der dyrkes af officererne: § 16.

I disputatsens slutning vender Worm tilbage til de kirkelige afgudsbilleder, men med den forskel at han holder sig til laster, som dyrkes af de gejstlige embedsmænd selv; kongen inddrages kun ved passivt at tolerere tingenes tilstand:

§ 20 gejstlighedens afguder;

§ 21–22 professorernes afguder.

Hertil er så føjet ti corollarier, hvis egentlige formål skulle være at konkludere i form af korte teser; dog er den logiske forbindelse med hovedteksten ikke entydig, fordi Worm (muligvis med tanke på dem, der kun læser begyndelsen og slutningen af en bog) genoptager overskriftens teori om disputatsens svenske proveniens. Hvis man ser bort fra dette nationali-

tetsspørgsmål – hvad man unægtelig er berettiget til – klares problemerne, idet man da kan læse de fem første corollarier som eksempler på, hvorledes en konge burde være (og sådan som den svenske hævdes at være), mens de fem sidste viser, hvordan en konge (nemlig den danske) ikke burde være, men faktisk var.

Efter de indledende paragraffer tøver Worm ikke med at gå løs på Christian V selv. Han begynder med kongens forsyndelser imod kirken (§ 8), hvor man overraskes over den første synd, der viser sig at være ikke blot misbrug af kaldsretten, men en fuldstændig uberettiget tilegnelse af denne ret. Man må her erindre sig, at Worm tidligere havde akcepteret kongens ubestridelige ret til at administrere de kirkelige embeders fordeling, hvorfor det er forbavsende at støde på denne skarpe formulering af det stik modsatte syn i disputatsen, hvor den kongelige kaldsret af kongen selv undskyldes og begrundes med »den skaldede undskyldning, at undersåtterne af egen drift har overført denne deres ret til kongen, da kongerne dog har tilrevet sig selve kirkens ret med utålelig vold«; dette overgreb er endda sket ud fra de lavest tænkelige motiver: for at fylde de kongelige ministres punge med guld (simoni), og for at stormændenes skøger kunne forsørges ved at pånødes det hellige embedes kandidater som ægtefæller. Med disse påstande er Worm gået videre end i tidligere arbejder, hvor han højst var nået til at anbefale, at kongen overlod sin ret til en kirkelig institution; man finder ikke tidligere i forfatterskabet antydninger af lignende postulater; de betegner i et og alt et brud med Worms hidtidige grundsyn, hvor kongens ret aldrig blev anfægtet. Påstanden om kongens erhvervelse af kaldsretten ved et kup er ikke fremkommet ved en gradvis udvikling af tidligere tanker om dette emne; thi der fører ingen vej fra de gamle idéer til de nye, der er nået ved en bevidst og konsekvent forkastelse af den tidligere opfattelse. Det bevarede materiale giver ikke mulighed for at finde frem til, hvad der har bragt Worm til denne omvurdering af kongens forhold til kirken. For så vidt behøver det ikke at have været en jordrystende begivenhed; Worms irritation mod kongen og styret var vokset i en sådan grad, at en i og for sig selv ubetydelig hændelse ville kunne udløse en så voldsom reaktion som denne kovending. Vi har dog ikke i dag reelle muligheder for at konstatere, om der måske har været kontroverser med biskop Glud, eller om Worm f.eks. har følt

harme over regeringens kraftige indskriden over for præsten Esaias Fleischer, der fra prædikestolen havde kaldt freden i Lund for en skiden fred; Worm må have følt sig åndeligt beslægtet med denne kontroversielle præst.

Den rent principielle indvending imod det daværende forhold mellem kongen (staten) og kirken overskygger helt Worms anden anklage; den var heller ikke ny, faktisk har vi fundet den som ledemotiv i hele forfatterskabet: han bebrejder endnu engang kongen det forkastelige i at lade »halvstuderede røvere« – udtrykket er dog en skærpelse i forhold til tidligere – opnå høje embeder i kirken på grund af smigreri, hykleri og andre uvedkommende forhold.

Heller ikke den tredje teologiske anklage er ny, om end der også her er tale om en betydelig stærkere formulering. Det drejer sig om det til ryttergods udlagte kirkegods, som »frarives de gejstlige ved kirkeran«; Worm havde tidligere anvendt samme stærke ord, i »*Horologium Regium*« v. 83 og 89, jf. »*Sibyllæ Spaadom*« v. 284, men formuleringen var der ikke så direkte rettet mod Christian V; i disputatsen derimod stemples kongens handling som tyranni og tyveri.

Sluttelig fremhæver Worm, at det er forkasteligt, at de verdslige lytter til præsterne i kirken uden et øjeblik at komme på den tanke at indrette deres liv efter den lære, som præsterne er sat til at forkynde for dem; Worm harmes ydermere over, at de tværtimod forfulgte de præster, som tillod sig at kritisere denne form for kætteri. Det er muligt, at han atter kan have haft Esaias Fleischer i tankerne som aktuelt eksempel, thi hans nedsættende bemærkninger om fredsslutningen resulterede i, at han blev afsat (det skal dog tilføjes, at han bestak sig tilbage i sit embede). Men det er måske rimeligere at forestille sig, at Worm hentyder til personlige erfaringer; både af procesakterne og af Pontoppidans omtale af Worm fremgår det, at han har været en skrap bodsprædikant, der uden tøven tog bladet fra munden; klager fra ofrene eller fra folk, som blev forarget herover, har bispnen næppe lagt til side som uvæsentlige.

Efter denne utraditionelle gennemgang af kongens kirkelige forsyndelser vender Worm sig til det verdslige område; han nøjes ikke længere med at angribe udenværker; han tager fat på det centrale, dvs. de begivenheder, der i 1660 førte til systemskiftet; men han bruger ikke et så neutralt og

farveløst ord, thi for ham er der ikke længere tvivl om, at der ikke var tale om frivillighed, men om grov tvang; 1660 betegner året for et i enhver henseende ulovligt statskup. Stedet er af største vigtighed i Worms forfatterskab, og synspunktet er temmelig enestående i samtiden, når vi ser bort fra nogle adeliges skrivelser lige efter begivenhederne i 1660; paragraffen (§ 12) aftrykkes derfor til illustration:

»Til disse timelige afgudsbilleder er knyttet noget andet rædsomt, særdeles nært beslægtet med tyranni, kaldet uret, når fyrsterne, be-
draget af smigrernes tilskyndelser, forandrer den gamle styreform og
nøder, driver og tvinger rigets sammenkaldte stænder inden for lukkede
porte med død, sværd, beslaglæggelse af gods til at afstå deres ned-
arvede ret og at afstå og give afkald på adelens gamle privilegier,
immuniteter og friheder. Herved bevirker man, at rigets stormænd,
der gennem ham er blevet frataget gammel frihed med vold, hverken
for eftertiden kan lide eller rent og oprigtigt ønsker godt for Israels
konge, skønt der ligeledes er sat tusind eder i pant«.

Udtalelsen er på linie med den under de kirkelige afgudsbilleder fremførte principielle kritik; her som der er vi lige dårligt stillede med hensyn til at efterspore årsagen til det totale brud med tidligere fremsatte anskuelser om kongen og enevælden. Om man lagde alle Worms efterhånden talrige angreb på regering og konge sammen, ville man dog ikke komme til netop dette slutresultat; det er ikke en gradforskelle, men et fuldstændigt brud; og dette brud virker så meget voldsommere, hvis man prøver at stille sig på samtidens niveau ved for eksempel at læse en god del af tidens hyldestpoesi til kongehuset. Selvfølgelig har der i adelige kredse været mænd, der har tænkt de samme tanker. Og kongerne og deres embedsmænd har haft kendskab til disse tankers forekomst hos den danske adel, hvorfor det måtte være meget nærliggende at slutte, at forfatteren til denne disputats måtte søges blandt adelen eller i kredse, der sluttede op om denne kontrære del af adelen. Ophavsmanden måtte – efter myndighedernes ikke urimelige skøn – være talsmand for adelskredse, der ønskede en forfatningsrevision. Om Worm har haft forbindelse med sådanne kredse i Viborg, vides ikke; det kan

blot eftervises, at han har haft kontakt med lensmanden, den mægtige Christen Skeel, og med Morten Skinkel³³. Men det er bemærkelsesværdigt, at da Worm blev indkaldt til forhør i København, afleverede han en supplication til Skeel, der dog nægtede at modtage den³⁴; han og hans kreds ønskede ikke at risikere noget. Hvis der havde eksisteret en kontakt på politisk plan mellem Worm og danske adelskredse omkring f.eks. Skeel, da ville denne afvisende holdning i farens stund være fej og et oplagt forræderi imod Worm, der da ikke skulle have haft nogen foranledning til at skåne dem under processen. Han gør selv opmærksom på, at han ikke havde medvidere, og beviser det ved ovenstående argumentation³⁵. Kan man således med stor sikkerhed fastslå, at Worm ikke direkte var knyttet til oppositionskredse blandt adelen, så kan man ikke udelukke, at han netop i sådanne kredse kan have hørt noget, der i forbindelse med hans egen harme imod styret kan have sat en udvikling i gang, der resulterede i det voldsomme brud.

Det er klart, at man fra regeringsside ikke kunne lade det gå upåtalte hen, at der her blev fremsat påstand om, at statsforandringen i 1660 var et gement statskup uden guddommelig berettigelse eller guddommelig inspireret folkevilje, og at kongen ved den lejlighed voldeligt havde frataget folket dets naturlige rettigheder. Myndighederne, der ikke var for tillidsfulde lige efter den uheldige krig, øjnede en sammensværgelse og ønskede at få den revet op og afsløret, så snart man havde fået øje på satiren, sikkert i januar 1680.

For Worm selv var bruddet måske ikke helt så mærkbart radikalt, som det udefra kunne se ud til. Det er nemlig ikke udelukket, at han stadigvæk kan have været en overbevist tilhænger af det enevældige kongedømme af Guds nåde. I virkeligheden kritiserer han ikke dette system i sine værker. Kritikken i disputatsen rammer kun det danske kongehus og den måde, hvorpå dette var kommet i besiddelse af den enevældige magt. Frederik III's handling i 1660 stemples som tyranni og som en ukristelig forbrydelse; dermed rykker Worm hele grundlaget væk under den danske enevælde; den er ikke i overensstemmelse med Guds vilje, men er en menneskelig anmasselse; i dette synspunkt fandt Worm forklaringen på de militære nederlag under krigen. Det også af Worm tidligere lovpriste kongehus fortjente ikke nogen lovsang; denne ændrede holdning over for kongehuset udelukker dog ikke, at Worm ville kunne have hævdet, at han principielt stadigvæk var tilhænger

af en lovligt indført enevælde, thi et sådant system ville være i pagt med Gud; og såfremt der også blev regeret i overensstemmelse med Guds love, måtte et sådant system automatisk være til bedste for befolkningen. Når Worm i sit forsvar under processen ikke selv udlægger sine tanker på den måde, skyldtes det måske helt enkelt, at en sådan sondring ville have skærpet den allerede hårde personlige anklage mod Christian V og Frederik III. I stedet for forsøgte han temmeligt håbløst at bortforklare de farlige udtalelser på anden måde, f. eks. med henvisninger til intetsigende bibelsteder; noget sådant tog generalfiskalen ikke alvorligt, for ham var og blev § 12 under hele processen af central betydning; den lod sig ikke bortforklare, hverken med henvisninger til bibelske paralleller eller til Sverige.

Sammenlignet med dette fundamentale angreb på det danske styres grundlag svinder Worms øvrige udfald ind til bagateller, selv om han sandelig ikke sparede på kraftige formuleringer i denne afsluttende satire. Således lægger man mærke til, at Worm endnu engang repeterer sine angreb på de mange udlændinge i statsstyrelsen, fordi deres ukendskab til danske forhold gjorde dem uegnede som ledere (§ 10, 11); og i denne sammenhæng fremhæves atter den gamle danske adel, hvis kvalifikationer til disse lederstillinger var langt bedre (§ 10). Det er indlysende, at generalfiskalen under læsningen af dette i tankerne ville gennemgå navnene på utilfredse adelige.

I forbindelse med omtalen af officerernes uduelighed og forræderi rettede Worm et nyt heftigt angreb på kongen for at udvise utidig overbærenhed med generaler, der var blevet grebet i åbenlyst forræderi eller pligtforsømmelse (§ 17). Af konteksten ses det helt klart, at det var kongens benådning af general Fr. v. Arenstorff (den 5. juni 1679), der foranledigede dette udfald (§ 18); på samme måde som i »Kongens Væmodige Klagemaal« understregede Worm her det urimelige i, at kongen lod de menige soldater straffe hårdt for småforseelser, mens han lod generalerne slippe uden hensyn til, hvor grove forbrydelser de overbevistes om. Worm betonedede ganske særligt generalernes ansvar for den brændte jords politik i Skåne, idet han jo ikke kunne vide, at ordren hertil var Christian Vs.

En del af de mindre angreb er – som det ses – ikke nye, men de er meget mere unuancerede i formuleringen end tidligere. Dette kan i nogen grad skyldes selve disputatsformen, idet den kræver korte og præcise teser, ensi-

dige i formuleringen for at lokke opponenter frem; i digtform ville de samme tanker måske ikke have virket slet så provokerende. Men valget af den skærpendede disputatsform var Worms eget. Han ønskede nu at være ubarmhertig og hård og at afsløre den inderste ræddenskab.

Det afgørende slag mod kongen leveres i § 19, hvor Worm bebrejder overklassen dens løse erotiske liv, der ikke stemmer med kristendommens bud. I denne sammenhæng kan han med et ikke længere holde sig til banale almindeligheder, men følger til:

»Kong Jeroboam selv har fordærvet sig selv og kongehuset med en afskyelig plet, udsat fædrelandet for den yderste fare, da han næppe er på højde med eller i stand til at overvinde fjenderne, eftersom hæren naturligvis på grund af den art skændsler så at sige er hengiven til forbandelser. . . Det anses dog ikke for fyrsten værdigt at liste sig bort fra kirken til bordellet«.

Således finder Worm forklaringen på de militære nederlag i den ulovlige magtbesiddelse og ved kongens overtrædelse af det sjette bud. Den utvetydige kritik af Christian Vs forhold til Sophia Amalia Moth måtte myndighederne anse for en grov majestætsfornærmelse. Imidlertid var Worms påstand jo helt i overensstemmelse med sandheden; og da han tillige var tilhænger af kongedømmet af Guds nåde, så bliver det et åbent spørgsmål, om man kan kalde angrebet for perfidt, thi efter hans opfattelse måtte der eksistere et årsagsforhold mellem de faktiske begivenheder, kongen og Gud. Men mens dette kan diskuteres, så ligger det uden for al diskussion, at netop dette angreb var alt for dumdrigt, for at udtrykke det mildt, da dog biskop Søren Gluds kone var en søster til denne kongelige elskerinde. Worm legede med ilden på en sådan måde, at der skulle et mirakel til for at redde ham. Det er overflødig at bemærke, at Worms forsøg på at bortforklare udtalelsen med henvisninger til bibelske, usædelige konger i bedste fald var latterlige, i værste fald gjorde de kun ondt værre ved at henvise til meget skrappere steder i Bibelen; generalfiskalen tog overhovedet ikke notits heraf. Han så, at Worm med usvigelig sikker hånd havde ramt plet, så at bortforklaringer ikke ville kunne lykkes.

I sammenligning med denne skarpe kritik af kongen slipper de kongelige ministre såre billigt derfra. Men deres laster havde Worm behandlet så hyppigt og grundigt, at der ikke var noget at føje til. Det er det samme kompleks af laster, som vi har lært at kende allerede i Griffenfeld-satirerne; alle disse laster forklares endnu engang som opståede af umådeholdent pengebegær. Denne trang tilfredsstiller de på alle måder, lovlige som ulovlige (§ 15).

Det uheldige krigsforløb og den ugunstige fred gav Worm mulighed for at tage generalerne og officerskorpset, ja hele hæren, under grundig behandling. Der er dog kun tale om et repetitionskursus, thi fra de andre krigssatirer kender vi alle anklagerne. Det er således ikke nyt, at Worm anså officerne for uredelige, bestikkelige, forsømmelige, forræderiske, pengegridske og grusomme; disse påstande bevises med nøjagtig de samme eksempler som tidligere. Og det er lige så lidt noget nyt, at han omtaler en konspiration (§ 16–18) imod kongen, men heller ikke denne gang gør han mere ud af bevisbyrden, således at man vist gør klogt i at fastholde, at han i denne henseende synes at være helt forkert orienteret. Hans antipati mod militæret får ham let til at glemme sundt omdømme.

Worms hærværk i enevældens fine saloner var dog ikke forbi. Endnu stod det tilbage at gøre op med nogle væsentlige samfundsstøtter: biskopperne, gejstligheden og professorerne. Worms vrede imod opkomlinge som Bagger, Glud og Kingo fik ham til at mobilisere al den teologiske viden, han rådede over for at kunne frakende bisperne autoritativ magt inden for den protestantiske kirke. Han påstår nu, at selve bispebegrebet strider imod Christi lære og imod såvel apostlene som kirkefædrene. Bisperne er en statslig opfindelse, og derfor er de statens villige redskaber; de skylder den og ikke teologiske kvaliteter deres avancementer. Bispernes mål er ikke at styre kirken til kirkens eget bedste, men at tjene staten og dermed rage så mange penge til sig som muligt. Derfor udpiner de præsterne på det groveste, hvormed Worm vel må mene, at bisperne beholder en væsentlig del af de skattebeløb, som de på statens vegne skulle lade indkræve fra præsterne; et postulat, der i henseende til bevislighed svarer til det i sin tid fremsatte om borgmesteren i Viborg. Man kan af Søren Gluds meget omhyggelige regnskaber konstatere, at Worm må være aldeles forblindet af sit maniske

had til denne biskop; det ses nemlig, at Glud over alt søgte at skåne sine præster, også i skattespørgsmål; han udsattes derfor for den tort at få sit skatteregnskab kasseret med krav om nøjere dokumentation for, hvordan det kunne hænge sammen, at beløbene var så små. Endvidere kan det konstateres af disse regnskaber, at Glud meget nøje har respekteret Worms forskellige økonomiske rettigheder og ikke på nogen måde har forsøgt at ramme ham på pengepungen.

I øvrigt er Worms beskyldninger imod bisperne og deres tjenere en pæn buket: de er vindesyg, fiffige, overmodige, ærgerrige, hovmodige, svigagtige, sløse og dovne, de foretrækker sengens glæder frem for bogens (§ 20); opremsningen af disse laster kan måske være meget underholdende, men i en større sammenhæng spiller den ingen rolle. Det væsentlige var, at Worm huggede træet om ved roden ved at frakende bisperne berettigelse; deres forskellige smålaster turde være sekundære i sammenligning hermed.

Efter dette angreb på bispestanden vendte Worm sig mod professorerne, der på samme måde og noget unuanceret beskyldes for de samme laster, f. eks. dovenskab, havepsyge og ærgerrighed; de skriver ikke bøger, de forsommer deres forelæsninger og øvelser, de foretrækker også sengens fornøjelser, selv om de måske ikke mere selv kan lave børn, men må have bistand (§ 21); de er grove og hovmodige imod studenterne, og de foretrækker verdslige embeder for universitetsarbejdet; de samler sig ben, de stjæler fra kommunitetet (§ 22), kort sagt, disse højlerde er lige så lastefulde som alle andre embedsmænd.

Worms bersærkerang mod stat, kirke og universitet er dermed næsten afsluttet. Der mangler blot at resumere resultaterne i ti små corollarier. Indholdsmæssigt er disse små paragraffer ikke af stor betydning, fordi der blot er tale om gentagelse af angreb, som er bredere udformet i disputatsens hovedtekst. Dog lægger man mærke til den klare fremhævelse af de nationale adelsmænd (cor. 7, jf. cor. 3) over for udlændingenes forræderiske holdning (cor. 6). Vægtigst er cor. nr. 10, der rummer et skarpt udfald mod kongen og vicedronningen, der må være Sophia Amalia Moth; hun anklages for utroskab og uhæderlighed, hvorved kongen påvirkes og »bliver skadelig for sit rige gennem en farlig korruption«.

Worm burde nok i højere grad, end han gjorde, have overvejet den sentens,

hvormed han afsluttede corollarium 8: »Sandhed avler had!«; selv har han næppe et øjeblik betvivlet, at det var selve sandheden, som han åbenbarede i denne disputats; og han vidste også af egen erfaring, at sandheden er ilde hørt og fremkalder had; det er kendsgerninger, som en politisk personsatiriker ikke har lov til helt at overse. Men Worm har først og fremmest følt sig som sandhedsprofet; han lod sig ikke hæmme eller standse af fornuftens stemme. Og man bør retfærdigvis indrømme ham, at han i flere henseender ubestrideligt kom sandheden nærmere end de utallige digtere, som nærmede sig kongen krybende og fulde af hyklerisk smiger. Men det bør ikke overses, at for mange af hans påstande er grebet ud af luften, og at han i flere tilfælde i sit fanatiske had gjorde en myg til en elefant. Denne upålidelighed og manglende sans for de rette proportioner svækker disputatsen og dermed hans egen stilling som sandhedsprofet; thi en sådan bør holde sig til at kritisere, hvad han med uomstødelig sikkerhed kan bevise, men ikke lade sig lede af løse rygter og gemen sladder. Overbetoner man disse sidstnævnte forhold, sådan som generalfiskalen professionelt måtte gøre det, kommer man meget let til at fælde den ikke helt retfærdige dom, at der udelukkende er tale om et lumpent skandskrift. Men Worms mening med netop denne satire har næppe i første række været at skamskænde de behandlede personer, han har virkelig for første gang i sit forfatterskab søgt mod principielle forhold for på det grundlag at forkaste systemet. Worm tilslører af gammel vane formodentlig denne bestræbelse undervejs; disputatsen ville have vundet i styrke ved en langt mere energisk fastholdelse af det rent principielle i kritikken; det personsatiriske svækker disputatsen, og det så meget mere som det er fremført så fanatisk hadefuldt, at læseren undertiden kan komme i tvivl om forfatterens tilregnelighed.

En sådan mangel på tilregnelighed har dog ikke eksisteret under udarbejdelsen. Worm har vidst, hvad han gjorde. Vil man overhovedet arbejde med begrebet utilregnelighed, så må man gøre sig klart, at det først dukker op, efter at disputatsen var færdig og skulle »offentliggøres«. Det er ovenfor nævnt, at han lod latinskoledrenge skrive den af, hvad der var letsindigt nok; derpå sendte han disputatsen landet rundt med venner, der skulle foretage en rejse, hvilket var endnu letsindigere; men skulle en sådan disputats blive opsnapet, havde Worm fabrikeret en forklaring, der blev sendt

med i ledsagebrevet, på, hvordan han havde fået dette interessante aktstykke. Dette var i alle henseender letsindigt ud over det tilladelige. I betragtning af hele sagens farlige karakter må man konkludere, at Worm nærmest lagde op til at blive martyr for den sandhed, han åbenbarede; men til denne rolle manglede han ethvert format – ligesålidt som Christian V vel var et sådant offer værd.

Fra Griffenfeld til Christian V. Således kan man bestemme denne sidste fase i satireskrivningen, i hvilken Worm med stigende intensitet og lidenskab frigjorde sig fra tanken om det danske kongedømmes guddommelige berettigelse. I sin bitre skuffelse over denne erkendelse anrettede han det mest ødelæggende hærværk, som nogen dansk digter havde været mester for. Der skulle gå et helt århundrede, før han fik efterfølgere. Så grundigt gik han til værks, at da han var færdig, var ingen gået ram forbi; alle de, der måske kunne og ville have hjulpet ham i den katastrofe, som nu ramte ham, vovede det ikke mere af angst for at blive anset for medskyldige, eller fordi de selv var blevet angrebet; undtagen to, som Worm sikkert ikke havde regnet med i den forbindelse: hans purunge kone – og Thomas Kingo.

Fra Griffenfeld til Christian V; i moderne øren er der måske ikke nogen synderlig forskel at spore, højst en gradsforskel; men anderledes for samtiden; for den var der et svælg. Det kan ikke understreges stærkt nok, at Worm ikke hørte til de billige satirikere, der springer over, hvor gærdet er lavest, dvs. udvælger sig små og nemme ofre. Tværtimod havde han altid stilet højt og udsøgt sig de største og farligste mål: Griffenfeld, Bagger, Hahn, Arenstorff, Stöcken og Christian V. Højere kunne man ikke sigte den gang. Kongen var sakrosankt, og det system, han stod for, var guddommeligt, hvilede så at sige i sig selv og Gud; systemet var dermed så snedigt, at kritik af det var lig med kritik af kongen og dermed majestætsfornærmelse, hvad der tangerede gudsbespottelse.

Ikke destomindre overskred Worm denne grænse. Han ramte ud efter kongen, og det både efter det fundamentale grundlag for det enevældige danske kongedømme og efter kongens privatperson.

Dette var så stærkt, at man godt forstår, at en del præster chokeredes i den grad efter at have læst nogle få sætninger, at de holdt inde og skyndsomst returnerede disputatsen. De forstod, at der var stor afstand mellem navnene

Griffenfeld og Christian V. Af alle tidens satirikere var Worm ene om at gå den vej.

Efter at have skrevet denne satire kunne Worm have sikret sig allerbedst ved at lade den forblive i skrivebordsskuffen. Men dette ville ikke have været i overensstemmelse med hans natur; han var så meget satiriker og så meget kunstner, at det frembragte produkt måtte frem for offentligheden. Ud skulle den.

Modtagernes reaktioner er interessante. Worm sendte den blandt andet til rektor Israel Pontoppidan i Kalundborg, til præsten Anders Damphius i Randers og til Cort Arentsen på Fyn. De to første forklarede, at de returnerede den ulæst (en påstand, der nok skal tages med et vist rimeligt forbehold), og de bedyrede tillige – lidt overflødigt da – at de slet ikke kendte Worm, de havde aldrig vekslet et ord med ham i studietiden endsiges korresponderet med ham, og de anede ikke, at han var satiriker osv.; hr. Cort Arentsen var den interessanteste. Hans kone var i familie med Worms kone; han hævdede, at han slet ikke gad læse disputatsen, hvorfor han sendte den til hr. Laurids Knudsen i Odense, der også var i familie med Worms kone; denne præst læste efter eget udsagn faktisk noget af disputatsen, men det hele var ham i den grad utilbørligt, at han afleverede den til sin øvrighed, vistnok i begyndelsen af 1680. Dermed var værket anmeldt for myndighederne, selv om Worm personligt måske endnu ikke var direkte angivet³⁶.

Laurids Knudsen nævner ikke, hvem denne øvrighed er. Det kunne være den verdslige myndighed, stiftamtmanden, eller det kunne være den gejstlige, i så fald snarest provst Ludvig Stoud, der ikke havde Worm noget at takke for; sagen har næppe heller kunnet undgå at passere Kingo, enten han brød sig om det eller ej; en sådan anmeldelse kunne ikke undertrykkes. Et brev fra Kingo til generalfiskalen³⁷ viser, at Kingo i januar 1681 var fuldt vidende om, at Laurids Knudsen havde handlet på den i forhøret omtalte måde, men brevet siger ikke noget om, hvem der havde fået overdraget disputatsen. Hvorom alting er, så fik generalfiskalen på denne måde i begyndelsen af 1680 fat i disputatsen, som han kunne føje til sit øvrige ovenfor nævnte materiale. Ved nærmere afhøringer i Odense har han kunnet få væsentlige oplysninger om afsenderen og den formodede ophavsmand; alene det at lade en sådan satire distribuere var kriminelt nok, således at han under

alle omstændigheder måtte have fat i Jacob Worm. Under det besøg, som egeneralfiskalen formentlig har aflagt i Odense efter disputatsens opdukken dér, kom han ved et tilfælde i besiddelse af et brev fra Worm til en god ven, der blev bedt om at besøge netop Laurids Knudsen; brevet var gådefuldt, det kunne ikke bevise noget direkte, men det kunne bruges, hvis man fik brevskriveren i grundigt forhør.

Der er ikke tvivl om, at generalfiskalen i begyndelsen af 1680 havde fat i den rigtige ende, selv om han foretrak at vente for at finde afgørende og fældende beviser.

Worm sad i Viborg og anede ikke uråd. Tværtimod syntes lykken endelig at smile til ham.

V.
PROCESSEN OG SIDSTE ÅR

I. UVEJRET TRÆKKER OP. PROCESSEN

Worms første år i Viborg gik med stridigheder med hans foresatte, provsten og biskoppen. De bevarede papirer siger intet om, hvad han opnåede af positivt ved denne fremgangsmåde, men vi kan regne med, at han pådrog sig deres uvilje. I det lange løb var dette meget uheldigt, ja skæbnesvangert for ham på grund af bispens nære forbindelse med hoffet. Også provstens forhold til de toneangivende i byen kan have skadet Worms position. Og den blev næppe sikrere af, at han i sine prædikener var ganske åbenmundet, så at han flere gange skal have modtaget advarsler fra biskoppen. Pontoppidan, der har meddelt denne detalje¹, omtaler også, at han skulle have angrebet regering og officerer fra prædikestolen. Dette er dog muligvis en antedatering hos Pontoppidan, thi så direkte angreb har Worm nok næppe tilladt sig. Man kan antage, at der snarere har været tale om tilhørernes – sikkert helt korrekte – opfattelse af forblommede hentydninger, som Worm flettede ind i sine prædikener. Under forhørene kom generalfiskalen da også ind på disse prædikener, og Worm svarede, at han aldrig havde prædiket om andet end om de synder og laster, som går i svang mellem mennesker, og som omtales i Bibelen; men han havde ikke sigtet til nogen bestemt person². Da han rejste til København, troede han, at dette skulle gøres til det centrale i anklagen; han lod derfor sine sognemænd attestere, at han i sine prædikener ikke havde politiseret³. Alt tyder dog på, at han med Bibelen i hånden er gået meget langt og har straffet synder og laster, som alle vidste havde tilknytning til kongen og hoffet.

Om Worms private forhold i disse år vides kun lidet. Som tidligere omtalt fødte hans hustru den 12. august 1679 en datter, der i dåben fik navnet Anneke efter Worms moder, men barnet døde straks efter fødslen; Worm skrev et mindedigt over hende og sendte det til familien, blandt andet til Laurids Knudsen Trøstrup i Odense; det skulle vise sig fatalt for ham. Et års tid senere fødte Abild Achton på ny en datter, der ligeledes fik navnet Anneke.

Den 23. november 1679 modtog Jacob Worm et desværre tabt brev af 9. november fra sin gamle skole- og studiekammerat Rasmus Strangesen, der på den tid af ukendte grunde opholdt sig i Haderslev; han må have skrevet til Worm, at han var på vej til Odense, og til sin ulykke skrev Worm så derhen den 4. december, adresseret til en vis Rasmus Smed i Vestergade, idet han vistnok var Rasmus Strangesens svigerfader. Af dette brev kan man udlede en hel del, selv om det indeholder passage, som vel kun Worm og modtageren har kunnet fatte. Men vi kan se, at hr. Rasmus havde sendt noget til Worm, som kvitterer for modtagelsen uden at specificere, hvad det var; dette er der for så vidt intet mærkeligt i, eftersom jo Rasmus Strangesen måtte vide, hvad det var. Endvidere fortæller Worm så, at hans datter er død, og at han har sendt en afskrift af mindediget til hr. Laurids i Odense, hvor Rasmus Strangesen vil kunne få det at læse; dette tyder på, at Laurids Knudsen og Rasmus Strangesen må have kendt hinanden, ligesom der nok har været mere kontakt mellem Worm og hr. Laurids, end denne siden brød sig om at vedgå. Alt dette er dog lidet interessant i sammenligning med brevets slutning, der rummer visse hentydninger til den ikke ærefulde fredsslutning i Lund; Worm noterer, at en ordentlig fred nok kun vil kunne forventes i himlen, hvorpå han skriver: »Jeg tør [!] ej tale meer [!] sandhed [!], ti veritas odium parit«. De markerede ord kunne under visse omstændigheder give ivedkommende noget at spekulere over. Derpå beder Worm – dog uden at oplyse om hvorfor – om at få tilsendt kopier af den skånske fred og den hamborgske akkord, og derpå fulgte et par sætninger, som fik generalfiskalen til at spile øjnene op: »Bytten (= bøtten) er vel lige som laaget. Vor lyche galer som en hane, schyder som en støche, brænder som en brændild, men Gud dog hielpe een gang vor fattige patriam til renome«. Den gamle talemåde om bøtten og låget er meget påfaldende i denne kontekst. Og slutningens appellativer skulle naturligvis opfattes som propriier og hentyder til V. Hahn, v. Stöcken og Brandt. Dette beviste, at brevsriveren i hvert fald kunne formodes at kende f.eks. »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*«; det samme måtte gælde modtageren Rasmus Strangesen

Endelig havde Worm moret sig med at undertegne sig som »Gamle Maren«, hvad der måtte få ivedkommende til at mene, at det var en sikkerhedsfor-

anstaltning for det tilfælde, at brevet skulle falde i urette hænder. I forhøret udtalte Worm, at han i sin skoletid i Slagelse havde boet hos en kvinde, der gik under navnet Gamle Maren, og at underskriften blot spøgende alluderede til gamle fælles skoleminder. Man tør dog gå ud fra, at generalfiskalen med rette opfattede det som et dæknavn, der kun skulle forstås af modtageren.

Og dette brev faldt netop i generalfiskalens hænder. Da det havde selv samme afsender som disputatsen, begyndte det at blive mistænkeligt.

Om sommeren 1679, altså inden disputatsen var blevet til, havde myndighederne fået nok af denne politiserende satiriker. I et brev af 31. maj 1679, kontraseret af Caspar Schøller, havde generalfiskal Christian Pedersen fået ordre til at foretage de fornødne undersøgelser i anledning af to overordentlig grove satirer, nemlig »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*» og »*Bedesedlen*»; mens brevet er gået tabt, er de to satirer bevaret i indlægget til skrivelsen⁴, således at vi dér har generalfiskalens originale udgangspunkt; desværre er der kun tale om endda ret ringe afskrifter.

Denne ordre var naturligvis fortrolig, hvad der forklarer, at vi i dag ikke er i stand til at efterspore ret meget af generalfiskalens forehavender, hans rejser og forhør rundt om i landet. Vi må dog formode, at han står bag ved det brev af 21. august 1679, hvori Københavns magistrat ved Christian Heldt opfordrede oldermænd og bisiddere til at angive ophavsmanden, såfremt de skulle kende hans identitet (jf. aktstykke nr. 11).

Af Christian Pedersens indberetning af 12. september 1680, stilet til kongen, fremgår det, at han havde gennemrejst landet i lang tid for at skaffe sig oplysninger, der kunne føre til pågribelsen af gerningsmanden. Navnet Jacob Worm blev da hyppigt sat i forbindelse med satirerne.

Nu ved vi, at myndighederne i Odense sandsynligvis lige i begyndelsen af 1680 var kommet i besiddelse af Jeroboamdisputatsen, og Worm bekræftede i forhøret⁵, at generalfiskalens eksemplar af disputatsen netop var det eksemplar, som var sendt til Cort Arentsen. Det er derfor rimeligt at gå ud fra, at generalfiskalen eller en af hans hjælpere er rejst til Odense for at foretage undersøgelser i forbindelse med den der fundne satire, som i skarp-hed overgik alle tidligere, og for om muligt ved forhør af Laurids Knudsen og Cort Arentsen at prøve at følge sporene tilbage til forfatteren eller under alle omstændigheder til afsenderen. Hr. Laurids og hr. Cort har begge

vidst, at disputatsen var sendt af Worm, og ingen af dem har vel i alvor troet på Worms ledsageskrivelse om den svenske præst; de har sikkert regnet med, at afsenderen var identisk med ophavsmanden; det vil næppe nogen sinde blive opklaret, hvilke motiver der har drevet hr. Laurids til at indlevere disputatsen, da han dog måtte være klar over, at denne handling dårligt kunne undgå at få de aller alvorligste konsekvenser for Worm. Det måtte stå ham klart, at generalfiskalen først af alt ville undersøge muligheden af identitet mellem afsender og forfatter; og selve handlingen at afskrive og videresende en sådan satire ville i alle tilfælde være tilstrækkeligt til, at Worm i bedste fald ville miste sin stilling.

Formentlig er Rasmus Strangesen, der hos Rasmus Smed havde fundet Worms brev, gået lige i løvens hule ved at opsøge Laurids Knudsen; enten er han der stødt på myndighederne, eller han er blevet angivet af hr. Laurids under forhørene, for vi kan konstatere, at han nu blev inddraget i sagen, og Worms brev blev konfiskeret af generalfiskalen. Tilsyneladende har man ikke fundet mere materiale hos Rasmus Strangesen, men Worms brev, hvis eksistens fremgik af hans besøg hos Laurids Knudsen, har givetvis ført til meget nærgående spørgsmål; thi myndighederne var nu klar over, at afsenderen af dette brev var Jacob Worm, der også af andre var udpeget som forfatter til netop »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*»; og han var tillige afsender af Jeroboamdisputatsen.

De fakta, vi kender, er her forsøgsvis kombineret; resultatet kan dog næppe være langt fra sandheden; ved processen er der nemlig det ejendommelige, at et så fortræffeligt vidne som Rasmus Strangesen slet ikke førtes frem for Worm, kun brevet og det først i det tredje forhør; Rasmus Strangesen var såmænd ikke engang kaldt til København, man havde nøjedes med at give ham ordre til at afvente yderligere besked i Odense; han blev først beordret til København, da man havde konstateret, at Worm var en hård benægter, som ikke skyede at benægte fakta. Hr. Rasmus nåede dog ikke at vidne imod sin ven, der havde tilstået, da han kom til byen; derpå er det bemærkelsesværdigt, at Rasmus Strangesen, der indtil da ikke havde haft noget embede ud over en stilling som feltpræst, lige efter Wormprocessen fik et ledigt kald⁶; man tør formode, at han i den grad er blevet overrasket i Odense, at han ikke har kunnet undgå at rykke ud med alt, hvad han vidste,

eller i hvert fald med det meste; han var derfor i grunden overflødig i København. Det er meget tænkeligt, at generalfiskalen belønnede ham med et løfte om et embede og garanterede ham, at der intet skulle ske ham, selv om han havde forbrudt sig ved at være medvider. Også Worm blev lokket med et sådant løfte, men over for ham holdt man det ikke.

En helt nøjagtig datering af denne række af begivenheder kan ikke foretages, men vi må regne med, at der kan være tale om tidsrummet januar til marts 1680. Hvis vi antager, at generalfiskalen har ment, at materialet endnu ikke var fældende nok, kan man let heri finde forklaringen på, at han tøvede endnu nogle uger. Det konfiskerede brev var kun et indicium, der viste, at Worm havde kendskab til satirer om kamarillaen; og hvad disputatsen angår, så har han sikkert samtidig med den opsnapet forklaringen om, at Worm havde købt den af den vagabonderende svenske præst, og selv om denne påstand i sig selv var lidet troværdig, måtte det være rimeligt at kontrollere den ved forespørgsler i Jylland; identiteten og eksistensen af denne ubekendte tredjemand måtte efterprøves, inden man skred til forhør; og det kan af procesakterne ses, at generalfiskalen specielt i Viborg havde ladet foretage undersøgelser om denne præst med helt negativt resultat.

Om dette havde Worm dog ikke nogen viden. Hans venner har formodentlig ikke kunnet advare ham. Selv kan han højst have hørt om magistratens ordre i København, men den kunne næppe forurolige ham i Viborg.

Samtidigt skete der forskelligt, som kunne tyde på, at myndighederne var ham nådige, hvad der eventuelt kan have bestyrket hans følelse af sikkerhed⁷.

Stiftamtmanden i Viborg var den kendte Christen Jørgensen Skeel, og på en eller anden måde må Worm have forstået af vinde ham. Dette blev af stor værdi i den sag, han nu spandt på i sit sidste år i Viborg.

Begyndelsen var den, at sognepræsten ved Budolphi kirke i Ålborg, Christen Blimester, døde den 24. januar 1680. I Viborg havde provst Reenberg ønsket at komme bort, fordi kaldet var for ringe, og måske også fordi han ligesom Kingo i sin tid var træt af sin antagonist. Hvorom alting er, så drog han aldeles omgående efter Christen Blimesters død til Ålborg, hvor biskop Matthias Foss den 28. januar anbefalede ham til den ledige stilling, og den 29. januar skrev Søren Glud også en anbefaling til ham. Sagen blev

hurtigt ekspederet i kancelliet, for allerede den 7. februar 1680 forelå udnævnelsen. Derpå forlod Peder Reenberg byen.

Domkirkekaldet og domprovsteembedet var således ledige. Samme dag som Reenbergs udnævnelse forelå, indsendte stiftamtmand Christen Skeel et forslag om ordning af kirkeforholdene i Viborg; domkirken var i den situation, at der ikke var nogen menighed, thi den var ikke sognekirke, men blot kirke for 10–20 standspersoner, hvilket resulterede i, at den ingen ordentlige indtægter havde; den store kirke var derfor i sørgeligt forfald. Af den grund foreslog Christen Skeel, at man i realiteten skulle nedlægge Gråbrødre kirke som selvstændig sognekirke og overflytte menigheden til domkirken, der derved ville vinde status som regulær sognekirke med sikre indtægter; disse penge skulle anvendes til både domkirkens og Gråbrødre kirkes vedligeholdelse, idet den sidstnævnte kirke endnu en tid lang skulle benyttes til mindre tjenester og eventuelt til begravelser.

Dette forslag kom ikke fra bispem, der overhovedet ikke ses at have været i nærheden deraf på dette stadium, og som senere gik kraftigt imod; det stammer heller ikke fra Gråbrødre menighed, som ikke ville vinde noget ved at skifte kirke, og heller ikke Viborgs borgmestre eller rådmænd var initiativtagere. Bagmanden var ingen anden end Jacob Worm; den store fidus for ham ved dette arrangement var den, at eftersom domkirkekaldet var ledigt, ville en sammenslutning af de to kirker og de to menigheder bevirke, at sognepræsten til Gråbrødre kirke blev domkirkepræst og provst. Dette siges rent ud i Christen Skeels brev. Worm har næppe haft grund til at frygte, at hans medpræst ved Gråbrødre kirke, den gamle og ikke lærde Jacob Ullitz, skulle foretage dette avancement; Worms akademiske kvalifikationer ville gøre ham selvskreven; så når det siges, at Gråbrødre kirke endnu en tid kunne anvendes til mindre kirketjenester, skyldes det vel, at Jacob Ullitz kunne få lov til at passe sin dont ved denne kirke, så længe han levede.

Ideen var et kup. Christen Skeel var en mand med indflydelse; hans forslag i denne sag måtte forekomme meget rimeligt i København, hvor man i kancelliet ikke kunne være uvidende om, at der var for mange kirker og præster i det stagnerende Viborg. Kancelliet indstillede derfor den 9. marts 1680, at forslaget skulle fremmes, dog på betingelse af at begge kirker skulle vedligeholdes for de indkomne penge fra sognemændene, om hvilket bispem

og borgmester og råd skulle udtale sig. Her viste det sig, hvad det kan betyde at gøre sig udtalens med sine foresatte og så bagefter handle bag deres ryg.

Kongen lod derpå den 20. marts udgå et kongebrev, der af indhold i virkeligheden gik videre end denne indstilling. Brevet bestemmer, at der ikke skal indhentes yderligere oplysninger, således som kancelliet foreslog, men stiftamtmanden, bispens, borgmestrene og rådet får besked på straks at udarbejde en fornøden fundats og anordning på, »hvorledes j best eragter begge Kircker af des indkomst kand underholdes, sambt Præster oc andre Kircke betiente lønnes, Jtem Prædichener oc Guds ords tiennister tilbørligen kand *ordineris* oc forrettis, med wiidere, som wed bemelte forandring til een god oc schickelig Anordning kand behof giøris«.

Tilbage stod derfor tilsyneladende blot, at de nævnte myndigheder i Viborg efterkom den kongelige ordre og udnævnte Worm – og eventuelt Jacob Ullitz – til sognepræst(er) ved domkirken og Gråbrødre kirke, hvis senere nedlæggelse hermed ville være givet. For Worm ville det have betydet et ordentligt skridt opad, idet han da kunne føje provsteembedet til det kommende lektorat. Den eftertragtede karriere inden for kirken syntes således endelig at skulle blive til virkelighed.

Men netop her slipper de konkrete oplysninger. Hvad der skete de følgende uger, specielt i Viborg, har vi intet kendskab til; men alt peger på, at biskoppen er blevet vældig irriteret over kongebrevets indhold og vel ganske særlig over måden, hvorpå det var fremskaffet. Søren Glud har imidlertid ikke været længe om at opdage kuppets svage punkter, idet han vidste, at han selv ikke var blevet spurgt; endvidere var det ham en let sag at konstatere, at heller ikke menighederne eller Viborgs myndigheder var blevet rådspurgt; endelig kunne han påpege, at Worm ikke havde givet Christen Skeel fyldestgørende oplysninger om Gråbrødre kirkes økonomiske stilling, der dog var af betydning nu, da sognemændene skulle vedligeholde to kirker i steden for en. De følgende begivenheder tyder i hvert fald på, at bispens har benyttet tiden til at få disse kendsgerninger slået fast. Worms ry for at være satiriker og ophavsmand til en del af de udbredte politiske satirer kan endelig have været bispens sidste og helt afgørende trumfkort, som han utvivlsomt har spillet ud, som vi straks skal se. Det er interessant at konstatere og yderst påfaldende, at kongebrevets befaling om udarbejdelse

af en fundats slet ikke blev ført ud i livet. Man stillede sagen i bero til kongens besøg i Viborg den 21.–22. juli.

Worm skulle ved den lejlighed erfare sandheden af det gamle ord, at man ikke skal spise kirsebær med de store.

Begivenhederne fulgte hurtigt på hinanden under dette kortvarige kongebesøg. Det første, der skete, var, at Gråbrødre sognefolk – vel på bispens initiativ – allerede den 21. juli overrakte kongen en lang supplication gående ud på, at Gråbrødre sogn ikke skulle overføres til domkirken; de betoner, at deres kirke i virkeligheden har så ringe indkomster, at den ikke engang kan klare sig selv, men må gøre regning på sognefolkernes frivillige ekstrabidrag; følgelig vil indtægterne ikke række til to store kirker; unægtelig et såre stærkt argument, så længe som man fastholdt, at Gråbrødre kirke ikke skulle nedlægges. Endvidere nævner de, at der ikke er plads til to menigheder i domkirken, hvad der til gengæld var snak beregnet på at gøre indtryk på folk i hovedstaden, der ikke vidste, at der slet ikke var nogen menighed i domkirken. Endelig gør menigheden opmærksom på, at den med stor opofrelse inden for de sidste femten år havde foretaget en tilbygning til kirken og anskaffet et nyt stort orgel; man fandt, at det ville være urimeligt, at disse ofre skulle være helt omsonst. Selv om biskoppen nok er bagmanden bag ved denne supplication, kan man ikke undgå at få det indtryk, at Worm, der var fremmed i Viborg, havde glemt at regne med noget meget væsentligt, sognemændenes følelsesmæssige bundethed til deres gamle kirke.

Den følgende dag, den 22. juli, skete der noget mindst lige så interessant. Latinskolens konrektor, Søren Sevel, der også lejlighedsvis havde virket som vikar i domkirken (det viser, at han må have stået på god fod med Glud og Reenberg), ansøgte kongen om det ledige domkirkekald. Ansøgningen, der er biskoppens effektive modtræk, nævner overhovedet ikke med ét ord den kongelige befaling om de to menigheders sammenlægning. Man kunne naturligvis hævde, at Søren Sevel ikke behøvede at have kendskab hertil, men dette argument holder ikke, thi biskop Glud har på selve hans ansøgning, som kongen fik overrakt den 22. juli, skrevet en meget stærk anbefaling af Søren Sevel, og bispem vidste jo besked om sammenlægningsordren; såfremt Søren Sevel fik stillingen som domkirkepræst, måtte kon-

sekvensen af en kirkesammenlægning blive den, at den yngste præst til Gråbrødre kirke, Jacob Worm, strengt taget ville miste sin stilling. Man bemærker endvidere, at bispren slutter sin anbefaling med nogle almindelige ord og vendinger om, at Gud vil lønne kongen, hvis han oven i købet ville gøre lidt mere for magister Søren Sevel. Men dette var ikke tomme ord, for hvad bispren helt konkret havde i tankerne, fremgår såre klart af Søren Sevels vedlagte memorial, punkt 2, der her anføres *in extenso*, da det viser, hvorfra vinden nu blæste:

»Dersom hans kongelig Mayestet allernaadigst behager der til at *anec-tere* Synder-Beg, Nør-beg og Lee [skrivefejl for Læsten!] Sogner, i steden for Gunderup kald, som hans velærværdighed *Biscopren* nu er benaadet med, det da ogsaa motte *specificeris*, og de forrige derpaa til *Mag. Jacob Worm* udgivne benaadings breve kaldes tilbage».

I sin tid havde Reenberg fået Gunderup lagt til domkirkekaldet, men netop under kongebesøget overlod kongen dette kald til bispren⁸, og Søren Sevels viden om dette viser, at bispren i ét og alt stod bag ham. I øvrigt ville en ukendt konrektor heller ikke vove at byde majestæten dette forslag helt uden motivering for, hvorfor han dristede sig til at begære en højt kvalificeret kollegas kald, hvis der ikke stod stærke kræfter bagved. Forklaringen er ikke svær at få øje på, thi under sit ophold i Viborg boede kongen i bispegården⁹, og Søren Glud har i vrede over Worms fif og over hans grove forhånelse af familien Moth vel ladet et par ord falde om, hvem denne magister Worm egentlig var. Kongens pludselige omsving lader sig slet ikke forklare, med mindre man antager, at Glud har afsløret Worm; Sevels ansøgning om Worms annekser indicerer meget stærkt en sådan afsløring. Man ser af akterne, at der er blevet sagt, at Worm var velsitueret og aldrig havde ydet tjeneste i disse småkald, der helt var blevet forsømt, hvad der vitterligt var usandt, noget Worm let kunne vise; og bispren vidste det. Det har dog kunnet anvendes som påskud til at berøve Worm kaldet. Man har ikke villet vente på den næste begivenhed, som måtte følge: en retslig undersøgelse af Worms forhold, med efterfølgende dom og afskedigelse.

Worm har næppe haft anelse om, i hvor høj grad hans skæbne blev be-

seglet i bispegården den aften. Han havde samme aften ved en gudstjeneste i domkirken fremstillet sig supplikerende for majestæten med et velgjort hyldestdigt »*Wiborigs Welkom*«, der i smukke ord roser kongen på alle de punkter, hvor disputatsen havde angrebet ham. Worm nedbeder al lykke over kongen og ønsker ham alt godt specielt med hensyn til landets fremtid, om hvilken han får anbragt den ikke helt heldige vending: »Saa Danmarcks fordum floor maae dog engang opducke«, hvad der desværre, som kongen kun alt for godt vidste, ikke var lykkedes under den netop afsluttede krig. Der fandtes nok dem i Viborg, der har kunnet fortolke denne sætning, så den fik den underfundige mening, som Worm dog velsagtens ikke har lagt i den.

Under kongens fortsatte Jyllandsrejse skete der ikke mere. Næste træk i sagen blev, at kancelliet den 12. august ekspederede sognefolkernes supplication med den indstilling, at man kunne udbede sig en erklæring fra biskop og stiftamtmand angående sognefolkernes ønske om at bevare Gråbrødre kirke; herom udstedtes der et kongebrev den 18. august; dette måtte Worm kunne tyde som et ugunstigt tegn, idet den allerede udstedte ordre om sammenlægning kom i virkelig fare. Ejendommeligt nok ankom dette kongebrev først til Viborg den 17. september.

Muligvis har dette ikke været helt tilfældigt, thi på en anden kant arbejdedes der jo også imod Worm; den 12. september var generalfiskalen nået så langt i sagen, at han afsendte et brev til kongen, via kancelliet, med hvilket han muligvis har drøftet sagen forinden, og heri meddelte han, at den formodede forfatter til de nævnte skandskrifter var Jacob Worm. Af brevet fremgår det, at han havde benyttet tiden til at samle mere materiale imod Worm. Således har han fået opsporet, at Worm som student var kendt som satiriker, og at han af mange blev udpeget som forfatter til den ene af de forelagte satirer, »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*«, samt til mange andre satirer.

I brevet beder generalfiskalen derfor om tilladelse til, at han sammen med biskop Søren Glud og landsdommer Lerche må foretage en husundersøgelse hos Worm for at finde bevismateriale i form af originalerne til satirerne; såfremt de findes, skal bispen bemyndiges til at suspendere ham. Endvidere skal der foretages en lignende husundersøgelse og inkquisition hos Worms svoger, femtelektiehører Christen Achton, idet generalfiskalen

havde fået opsporet, at de to skrev flittigt sammen. Anmodningen blev imødekommet den 25. september.

Samtidig brast Worms drøm om at blive domprovst definitivt. Thi kongebrevet af 18. august fremkaldte en fælles skrivelse af 20. september fra Christen Skeel og Søren Glud; heri gøres der rede for det essentielle punkt i sognefolkernes supplication, nemlig Gråbrødre kirkes økonomi, der ikke ville kunne bære to kirkers vedligeholdelse. Bispem, der har udfærdiget skrivelsen, gør Skeel – og dermed Worm – den indrømmelse, at Gråbrødre kirke nok ville kunne klare sig, hvis bymarkerne var rigtig delt mellem de to sogne i byen, noget som Worm tidligere havde beklaget sig over. Nu anvendes netop dette forhold imod sammenlægningstanken, idet en sådan nyordning af markinddelingen ikke ville kunne foretages tilstrækkelig hurtigt til, at det ville kunne hjælpe kirken. Bispem og Skeel støtter med disse betragtninger sognefolkernes standpunkt, mens de går imod deres påstand om manglende plads i domkirken. Begge embedsmænd slutter derpå med at anbefale, at Gråbrødre kirke fortsat skal være sognekirke for Gråbrødre menighed. Brevet er som nævnt skrevet af Søren Glud og bygger helt på hans ekspertise. Skeels eneste indsats er vel indrømmelsen af, at der naturligvis var plads nok i domkirken til to menigheder. Men dette forhold var selvfølgelig ganske uvæsentligt i sammenligning med bispens økonomiske betragtninger.

Kancelliets reaktion på denne skrivelse synes at vise, at man dér nu kendte mistanken mod Jacob Worm, thi man nøjedes ikke med at indstille, at forholdene skulle forblive uændrede, men man akcepterede uden forespørgsler eller kommentarer Søren Sevels ansøgning om domkirken og om Worms annekser; det sidste med den begrundelse, som ikke fandtes i Sevels ansøgning og ikke skriftligt noget steds: nemlig den nævnte påstand om, at Worm ikke havde ydet tjeneste i kaldet og heller ikke havde sørget for det, men blot havde hævet indkomsterne. Denne indstilling fra kancelliet blev som venteligt fulgt, eftersom den på forhånd gav udtryk for kongens vilje; den 16. oktober 1680 udstedtes kongebrevet, der gjorde Sevel til domkirkepræst og berøvede Worm de tre små kald, som han havde fået af Frederik III.

Nøjagtig samme dag, hvilket næppe har været tilfældigt, blev Worm kaldt til bispegården, hvor Søren Glud, generalfiskal Christian Pedersen og dennes medhjælper, borgmester Jesper Hutfeldt fra Århus, tog ham i forhør.

Worm måtte begynde med at aflægge ed på at ville besvare de stillede spørgsmål i overensstemmelse med sandheden. Denne edsaflæggelse var for ham ikke nogen tom handling, men yderst meningsfuld, og man hæfter sig ved gennemlæsningen af dette og de følgende forhør ved det forhold, at det er ganske tydeligt, at han tog sin ed meget højtideligt og alvorligt og – måske især i begyndelsen – prøvede at svare således, at man ikke kunne sige, at han havde løjet. Efterhånden som han viklede sig mere og mere ind i selvmodsigelser, kunne han ikke gennemføre det, men man mærker altid, hvor tilfreds han bliver, når han med aldeles ren samvittighed kan benægte noget. Er han derimod skyldig, ses det deraf, at han indrømmer noget, en bagatel, og håber så, at spørgsmålet er tilstrækkeligt besvaret, mens dog generalfiskalen ved hver indrømmelse fagmæssigt hager sig fast deri og borer videre i den retning, hvor Worm netop ikke ville hen. Christian Pedersen opdagede hurtigt dette forhold og reagerede helt i overensstemmelse dermed, mens Worm ikke lagde mærke dertil.

Dette ejendommelige og meget åbenlyse forhold til de stillede spørgsmål viste sig omgående i det første forhør, hvor Worm fik forelagt anklagen for at have forfattet de to skrifter, som undersøgelsen oprindeligt gik ud fra, »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*» og »*Bedesedlen*«. Med stor tilfredshed erklærer Worm, at han aldrig nogen sinde har set denne »*Bedeseddel*«, men derimod nok »*Visio*«. Forholdet er det, at den sidstnævnte tekst var mange gange farligere end den førstnævnte, således at der vitterligt er grund til at tro Worm på hans ord, hvilket generalfiskalen da også gjorde, så meget mere som vi allerede har set, at han fra anden side under sine forundersøgelser havde fået oplysninger, der stemte overens med Worms svar. Han vendte derfor sine spørgsmål til »*Visio*«, og Worm måtte nu til at reddegøre for de nærmere omstændigheder ved bekendtskabet med den tekst, hvornår han havde set den, hvilket han klogeligt ikke huskede; han fik så den uheldige idé, at myndighederne havde opsnappet en afskrift, han havde sendt til hr. Peder i Snostrup, hvad der var en helt forkert antagelse, men den forledte ham til at indrømme, at det såmænd godt kunne være, at han engang havde sendt en afskrift til hr. Peder; denne første alvorlige blotelse noterede generalfiskalen sig, men den anden skulle han straks få forærende; nu drejede spørgsmålene sig om disputatsen; Worm troede atter,

at generalfiskalen havde sin viden fra et opsnappet brev i forbindelse med en afskrift, hvorfor han følte sig tvunget til at opretholde den i brevet frem-satte forklaring på, hvordan han havde erhvervet disputatsen fra en svensk præst, der var blevet landflygtig på grund af krigen og derfor vagabonderede rundt i Jylland, hvor han levede af at besøge kolleger og sælge dem disputat-ser; Worm kan ikke have tænkt denne forklaring grundigt nok igennem, inden han slap den fri; generalfiskalen havde allerede gjort sig sine tanker om denne meget belejlige ukendte tredjemand, og han havde anstillet de nødvendige undersøgelser, således at han straks kunne stille et par spørgs-mål til klaring af sagen; det blev da tydeligt, at Worm ikke havde taget i betragtning, at det var sært, at ingen andre i Viborg eller på Viborgkanten havde kendskab til en så besynderlig præst. Han så ud til at være dumpet ned i Worms præstegård fra himlen og at have forladt den som Jerusalems skomager. Worm kunne ingen forklaring give herpå. Men hans alvorligste, i grunden helt fældende blottelse skete, da han skulle besvare Christian Pedersens syvende spørgsmål. I dette tilfælde forsøgte generalfiskalen at få Worm til at indrømme, at det var ham, der havde skrevet disputatsen eller subsidiært havde ladet den afskrive ved en anden; dette kunne have åbnet Worm en ganske lille mulighed for at slippe ud af kniben, idet han dog kunne have vedgået den utilbørlighed at have afskrevet disputatsen og sendt den til venner, men benægtet at være forfatter; thi det var de kort, generalfiskalen havde på hånden, og mere ville han ikke direkte kunne bevise. Imidlertid spillede Worm ved sit svar sit eneste gode kort fra sig; han svarede nemlig, at han ikke selv havde skrevet den, lige så lidt som han havde ladet den afskrive; dette var jo positivt forkert, vidste Christian Pedersen, men værre blev det af, at han – for over for Gud at redde sig fra mened – føjede en vending til om, at han hverken havde skrevet eller ladet skrive »nogen løynachtige Pasquiler, Kongen eller nogen Erlige *Minister*, som thiener Gud och Kongen Erligen och troligen, imod«; udtrykket er så klunget, at det var oplagt, at generalfiskalen og biskoppen gjorde deres for at få ham til at tolke meningen med denne sprogbrug, men det afviste han pure og holdt fast ved formuleringen.

Worm havde således givet sig selv ikke mindre end tre alvorlige blottelser, hvoraf især den sidste var sådan, at alene på grundlag af denne kunne gene-

ralfiskalen med god samvittighed gå videre. Endelig kan vi registrere en fjerde blottelse, der dog måske kun eksisterer for os i dag ved læsning af forhøret. Det er nemlig påfaldende, at Worm så hurtigt var i stand til at indse, at den forelagte disputats var en pasquil imod kongen, for han påstod jo, at han ikke kendte den; det er dog muligt, at denne opfattelse af disputatsen er kommet klart frem under det mundtlige forhør uden i og for sig at være bogført; det kan nævnes, at man af forhørseferatet ikke kan se, at biskop og fiskal har reageret på vendingen om de »løynachtige Pasquiler«, men det ses af fiskalens indberetning til kongen¹⁰.

Da forhøret i bispegården var overstået, gik alle over i Worms præstegård, hvor husundersøgelsen blev gennemført. En god gammel anekdote¹¹ har villet vide, at generalfiskalen intet fandt; men næste dag gik han i Gråbrødre kirke for at høre Worm prædike, og Worm kunne da ikke dy sig, men prædikede over teksten Genesis XXXI, 33–36, der beretter om afgudsbillederne, som Laban søgte, men ikke fandt, fordi Rakel sad på dem, der var skjult under en kamelsaddel. Da gik der et lys op for Christian Pedersen, der ilede over i præstegården, hvor han sprættede sædet op på den stol, som Worm havde siddet på under husundersøgelsen; og her lå alle satirene! Denne anekdote, der er god, fordi den meget præcist udleverer os noget af Jacob Worms karakter, er desværre usand; den grundige undersøgelse endte med, at man aldeles intet fandt; i sin ærgrelse herover stillede generalfiskalen endnu et par spørgsmål om den svenske præst, og Worm blottede sig endnu engang ved at give ham et nyt navn, hvad Christian Pedersen øjeblikkelig bemærkede.

Hermed var forhøret slut. Optimistisk troede Worm, at faren var overstået. Han havde svaret fyldestgørende på alle spørgsmål, mente han, og ved husundersøgelsen havde man intet fundet. Generalfiskalen mente dog noget andet, thi selv om han ikke havde fundet corpus delicti, så havde Worm givet sig så mange blottelser, at der slet ikke kunne være tvivl om, at han måtte være forfatter til »*Visio*« og til »*Jdola Jeroboami*«; i en indberetning af 2. november 1680 gjorde han rede for dette sit synspunkt og anmodede om, at biskop Søren Glud skulle suspendere Worm og sende ham til København til yderligere forhør.

Der er noget tragikomisk i, at Worm, mens disse overvejelser skete i

København, troede sig så sikker, at han kastede sig over den anden sag, kaldsfratagelsen, som han netop havde fået underretning om. Han skrev til kongen for at tilbagevise de beskyldninger, der havde været anvendt ved fratagelsen af kaldet; brevet afslører dog, at han forstår, at der er tale om mere end påstanden om manglende tjeneste; Worm kunne godtgøre, at han i enhver henseende havde overholdt de bestemmelser, der var fastsat i hans forskellige bestallingsbreve, hvad der – såvidt vi kan se – er aldeles korrekt; men så føjede han til:

»Saa har ieg da iche forbrut mig i ringeste maade imod mine bestallings brefves bogstafve, og formoder derfor i største Underdanighed, at Jeg ey heller hafver samme mit kald forbrut eller forkast, burde ej heller for effterstræberis mig paadigtet mistanche schyld forlisse mit fattige nødtørffige brød, med mindre eders kongelig Mayestetz *absolute* villie det saaledis vil *ordinere*. Thi kand eders kongelig Mayestet klarligen erfare, at ommelte *prætext* [dvs. den manglende tjeneste] er af mine V-venners *affecter*, had og effterstræbelsse, min velferdt til schade og til mit kalds fratagelsse, foregifven«.

Det ejendommelige ved dette brev er dets utvetydige kombination af kaldsfratagelsen og den ubegrundede mistanke, der udelukkende skyldtes hans efterstræberes had; Worm vurderede sikkert rigtigt ved ikke at betragte kaldsfratagelsen isoleret, men se den i forbindelse med mistanken for politisk-satirisk virksomhed; men heraf følger også uundgåeligt, at det var naivt at tro, at han kunne afværge kaldsfratagelsen isoleret. Hans reaktion tyder derfor på, at han må have ment, at han virkelig havde klaret frisag med hensyn til anklagen. Brevet med dets indirekte, men dog kun slet skjulte angreb på biskop Søren Glud, virker også så meget underligere, som Worm, der af affæren med domkirkekaldet havde lært, at det nyttede ikke at gå bag om sine foresatte, sendte Glud en kopi, vel med ønske om, at han som biskop skulle videresende den til kongen, helst med en støtteskrivelse. Worm lod det ikke blive herved, for han har ikke i alvor kunnet vente, at bispens skulle gøre noget positivt for ham; inderst inde må han alligevel have følt jorden brænde under sig, for han bed i det sure æble og sendte

Kingo en afskrift af brevet, formentlig i den selv samme hensigt. Muligvis har han håbet, at Kingo gennem sine gode forbindelser ved hoffet i det mindste ville kunne stoppe den anden sag på det stadium, hvor den nu stod, og som han i optimistiske øjeblikke mærkværdigvis trods alt må have bedømt forholdsvis lyst. Brevet er kun bevaret i disse to afskrifter, og det fremgår ikke på nogen måde, hvad de to bisper har foretaget sig i sagen. Men man tvivler på, at Søren Glud har eksperderet Worms skrivelse i den hensigt at støtte ham, idet det efter det første forhør måtte stå ham ganske klart, at Worms skæbne var afgjort. Af større interesse ville det være at vide, om Kingo havde reageret¹², men der findes ikke længere noget materiale til belysning af denne sag.

I sin kamp for at genvinde det tabte anneks prøvede Worm dog flere udveje. Han sendte således et langt digt til Ulrik Frederik Gyldenløve (»Blinck op du Nordens Soel«, oktober 1680), i hvilket han efter megen smiger bad ham om at gøre sin indflydelse gældende, så at den kongelige ordre kunne blive ændret, thi »Paa vrang Beretning jo tit følger vrange Domme« (v. 61); Worm understreger, at der bør være lov og ret i landet (v. 36–44), hvilket i hans tilfælde måtte betyde, at de kald, som to konger havde skænket ham, ikke uden videre skulle kunne tages fra ham. Af nok så megen interesse er hans hæmningsløse angreb på Esau alias biskop Glud (v. 17–20, 33–34), der måtte være bagmanden bag hans ulykke. Den ejendommelige og uligevægtige tone i en supplication til en kongen så nærstående person er påfaldende, men siger os nok ikke så lidt om Worms oprevne sindstilstand. Af et senere digt til Gyldenløve (»Velkommen Gyldenløv«, 18. jan. 1681, v. 13–14) ses det, at Worm havde skrevet og sendt Gyldenløve endnu et digt om dette problem, men dette digt er gået tabt.

Denne manglende sjælelige balance er forståelig nok i denne uvishedens periode. Kaldsfratagelsen var i sig selv tilstrækkelig til at vise, at hans sag ikke stod godt i København, og forhøret havde vist ham, at myndighederne var på sporet af ham. Worm kunne vel have forsøgt at lukke øjnene for disse realiteter, men noget sådant har han dog kun kunnet gøre momentant. Denne usikkerhed med hensyn til, hvad fremtiden ville bringe ham og hans familie, skærpedes af, at hans unge kone i løbet af august-september 1680 nedkom med en datter.

Hans sindstilstand lyser ud af det store og meget hadefulde digt imod Søren Glud. Han kaldte det »*Jesu Klagemaal over Judas og Jøderne*« (okt.-nov. 1680), og det er så vidt vides det eneste af hans satiriske digte, der blev trykt i hans samtid. Digterens holdning ses af strofe 3:

En hadsk Mands falske Tunge
 Har sig oplat mod mig.
 Aff hitzig Lefr og Lunge
 Udspruder hand ald Svig
 Med Ord de mig ompender
 Som kommer udaff Had
 Ald Flid de derpaa vender
 At giøre mig uglad.

Sammenhold dette med begyndelsen af strofe 4:

Foruden Sag de strider
 Mod min uskyldig Siæl.

Interessant, fordi det ingen sammenhæng har med den aktuelle kaldsfratagelses officielle begrundelse, er strofe 5:

Fordi Jeg Sandhed kysser
 Og elsker den trofast
 De sig i Synden dysser
 Jeg straffer deris Last
 De sig imod mig stiller
 J fulde Troppe-viis
 Men dog ey fra mig skiller
 Min Gud / som er min Priis.

Sammenlign strofe 8:

De hader / men jeg beder
 De taler Hycklerie /
 Men Sandhed jeg opleder
 For Sorg er dog ey fri.

Worm var dog ikke mere ked af situationen, end at han på sin sædvanlige vis blev grebet af satiren, mens han skrev, således at han kan sige disse hånende ord til Glud:

Hvordan har du erlanget
 Guds Kirckis Bispedom?
 Hvordan har du og fanget
 J Sacristiet rom. (v. 10⁵⁻⁸)

Derpå fortsætter han med at ønske alt ondt over bispens hustru og børn (str. 12 ff.); man lægger mærke til en udtalelse, der viser, at han havde den sikkert ikke urimelige anskuelse, at det var bispinden, der hadede ham på grund af hans udtalelser om Sophia Amalia Moth:

Din hadske Ekte Frue
 J Fald mig styrtet ned. (v. 20³⁻⁴)

Digtet slutter derpå med en voldsom forbandelse over denne bispe-Judas, der havde forrådt ham.

Det er et ægte og typisk Worm-digt, et af hans bedste. Her var han i sit es, han kendte sit offer, han hadede denne mand og hans kone, nu skulle de få, hvad de fortjente; om det så skulle koste ham alt, kunne han ikke beherske sig og drømte derfor ikke om at vise skånsel mod den uværdige bisp. Endnu engang svang han sig op til de gamle højder af ondskabsfuld, perfid personsatire, der var hans egentlige domæne.

Da digtet forelå trykt, har Worm sikkert ikke mere været i Viborg. Det var hans afskedshilsen til bispem, der havde fået besked om at sende Worm til yderligere forhør i København.

Den 13. november indhentede Worm en erklæring fra sine sognebørn angående hans prædikener, idet han frygtede for, at man på grundlag af udtalelser af f.eks. bispem skulle bruge hans prædikener som påskud til at fælde ham. Sognemændene testede da:

»Att Welbemelte Woris Høiærede Sognepræst Jche Alleeniste med stor Berømmelse Stedze haffver Prædichet Guds Ord Retsindelig for oss,

og iche Hand J hanss Prædichener Hafuer thaldt Noget om Konger eller Christelig Øffrigheed Andet end som Guds ord tillader, och hand for Gud med En Goed Samvittighed Kand forsuare«.

Dette vidnesbyrd var ligeså nytteløst som Worms andre modforholdsregler. Men med dette brev i lommen forlod han Viborg for efter ordre at indfinde sig i København i begyndelsen af december. Efter at han var ankommet, underrettede han kongen derom, samtidig med at han indgav en supplication, der dog ikke er bevaret. Den 7. december fik Poul Nielsen og den fra den skånske krig velkendte Herman Mejer – maltrakteret af Worm i »Kongens Væmodige Klagemaal« – sammen med generalfiskalen ordre til at tage Worm i forhør. Han var ikke fængslet, men boede privat indlogeret hos en vis Søren Rasmussen i Vestergade, hvis bolig han dog efter kongelig ordre ikke måtte forlade.

Mens han opholdt sig der og ventede på, hvad der videre ville ske, havde han ikke stort andet at gøre end at gennemtænke sin sag og prøve på at skaffe sig virksomme fortalere. Dette var vanskeligt, da disputatsens angreb på kongen var så alvorlige, at ingen vovede at støtte ham, og desuden havde han gennem sine øvrige satirer efterhånden lagt sig ud med de fleste af de indflydelsesrige personer, der kunne have hjulpet ham. Han prøvede med breve til enkelte adelige; en del af disse breve er gået tabt¹³, hvilket vel betyder, at de enten har nået deres adressat, eller at de ikke har indeholdt noget af interesse. Det er mærkeligt, men karakteristisk for Worm, at han i sin korrespondance fra denne tid ikke kunne dy sig for uheldige udtalelser, der kunne anvendes imod ham under forhørene, såfremt brevene skulle falde i urette hænder, noget han dog burde have regnet med som en højest naturlig mulighed. En del af dem kom faktisk i generalfiskalens hænder; de alt for åbenmundede latinske breve til den tyske præst Johannes Lassenius kom til at spille en afgørende rolle under forhørene. Disse breve viser, at de to mænd ikke kendte hinanden personligt; blandt de mange smigrende vendinger, Worm anvendte for at begrunde, at han henvendte sig netop til Lassenius, lægger man mærke til karakteristikken af ham som »sandhedsforkynder«, der røber, at Worm – vist ned nogen berettigelse – i Lassenius så en ligesindet. Ved læsningen af disse breve må man tage behørigt hensyn

til tidens svulmende latinske brevstil og forsøge at finde ind til det centrale bag ved de opskruede vendinger. I det indledende brev er Worm forståeligt nok mere ordrig end i de følgende, specielt er hyldesten til Lassenius udpenslet i blomstrende udtryk, men også fremstillingen af hans egen ulykke er malende beskrevet:

»Men den hellige moder, sandheden, avlede med den verdslige, ak tvetydige slægt en datter, avlede had, voldte misundelse, rejste forfølgelse, gav anledning til mistanke, at jeg ved de ondes tunger som fødselshjælpersker, som slår om sig med fordrejet tale og alenlange ord, også hos selve kongen og stormændene er blevet mistænkt for visse berømte stridsskrifter, som man plejer at kalde dem, så at generalfiskalen har forhørt mig i Viborg, fravristet mig en ed, gennem søgt mine papirer, eftersat mit bibliotek, men himlen beskyttede min sag, så at han ikke fandt det blad, som han søgte og forskede efter med den største iver« (p. 350).

Slutningen, der rent ud er gennemsyret af skadefryd over den arme generalfiskals ringe held i Viborg, opvejer så omtrent husundersøgelsens ringe udfald; Worm kan ikke et øjeblik have overvejet, hvad en dygtig forhørsleder kunne få ud af disse passager. I dette brev og ligeledes i de følgende arbejdede han med kombinationen sandhed contra misundelse, had, hvor han selv repræsenterede sandheden, mens hans fjender stod for de to andre egenskaber. Han understreger jo i det ovenfor citerede og gang på gang i de andre breve årsagsforholdet klart, således at der ikke kan råde nogen tvivl om, at det er hans iboende sandhedstrang, som har skaffet ham fjender og misundere, der vil ham til livs; men han glemte, at generalfiskalen ikke interesserede sig for sandheden som sådan, det han ville høre lidt nærmere om, det var de sandheder, som Worm havde givet udtryk for, og som netop havde skaffet ham de mange fjender. Hvad ville Worm have kunnet svare, hvis Christian Pedersen havde bedt ham uddybe, hvilke sandheder det drejede sig om, og hvilke fjender han derved havde erhvervet sig? Kongen, som han havde beskyldt for hor, hvad der var sandt nok? Underligt nok tænkte Worm slet ikke i de baner, for det var vitterligt

ikke faldet ham ind, at myndighederne kunne være så nedrige, at de tog hans breve, åbnede dem, læste dem og benyttede dem imod ham. I øvrigt erklærede Worm i det første brev til Lassenius, at han var tillidsfuld med hensyn til sagens udfald, faktisk havde han kun én bekymring, nemlig omkostningerne ved fraværet fra Viborg og ved opholdet i København. Det er – lader han forstå – udelukkende disse økonomiske sorger, der får ham til at henvende sig til Lassenius med bøn om at intercedere, så at han hurtigst muligt vil kunne blive sendt hjem.

Worms naivitet var undertiden ganske rørende: at tænke sig, at man skulle kalde ham til København for derpå at lade ham slippe med forskrækkelsen. Det var i hvert fald ikke det, myndighederne havde tænkt sig. Den 11. december blev han indkaldt til det første forhør (p. 353 ff.), der blev ledet af generalfiskalen. Han begyndte udspørgningen behændigt med nogle tilsyneladende helt uskyldige spørgsmål om Worms påståede forfatterskab til »*Studiosus Lamentans*«; denne satire handlede jo om Griffenfeld og angreb ham for forhold, som stemte overens med den officielle anklage mod den faldne kansler. Generalfiskalen havde vel ud fra iagttagelsen af Worms tilfredshed ved at tilstå forhold, som ikke var farlige, regnet med, at han nok ville gå i denne fælde og vedkende sig den helt forældede satire. Christian Pedersen havde fået opspurgt, at Worm i sin tid var blevet anset som forfatter dertil, og at han i den anledning var blevet advaret af biskop Hans Wandal, hvilket Worm også gerne indrømmede, men han nægtede klogeligt at have skrevet satiren. Dette digt, siger han, blev i sin tid tillagt ham ved en forveksling, idet han havde skrevet et digt med en beslægtet titel. Hoppede han således ikke på den indbydende limpind, så måtte han hurtigt gøre generalfiskalen den indrømmelse, at han kendte digtet og endda kunne huske nogle linier derfra. I denne forpostfægtning, hvor de to parter så at sige føler hinanden på tænderne, kan man klart se de to mænds taktik: Worm prøver at benægte, men da han er generet af sin samvittighed, kan han ikke tillade sig at lyve grundigt nok; derfor må han prøve med en lille tilståelse; men det er til gengæld lige netop det, generalfiskalen ønskede; ved at knytte sin baghåndsviden til de nye oplysninger kan han formulere et nyt intrikat kontraspørgsmål, der tvinger Worm ud i nye indrømmelser; i løbet af et par spørgsmål er hans fæstning i den grad sønderskudt, at han må kapitulere

og tilstå det, som han i begyndelsen – med ed – afviste. Men der er det ejendommelige ved dette spil, at hvor meget Worm end blev presset på denne vis, så gik han ikke med til, at han havde forfattet satirene, selv om han måtte indrømme, at han kendte dem, havde haft dem i sit hus og havde skrevet dem af til videre forsendelse. Med en eventyrlig hårdnakkethed og en i forhold til de mange benægtelser og følgende indrømmelser umulig position vedblev han med at fragå forfatterskabet uden at kunne give en anden og acceptabel forklaring på sit forhold til disse værker. Studerer man det viborgske og de tre københavnske forhør, opdager man, at Worm ikke lærte af sine egne taktiske fejl. Således forbavses man her i dette forhør ved at konstatere, at bommerten med den ukendte svenske præst gentages, idet han nu i forbindelse med »*Studiosus Lamentans*« fremturer med den mistænkeligt ubekendte person (§ 11), og også ved gennemgangen af »*Visio*« griber han til den håbløse udvej (§ 17), som generalfiskalen interesserer sig for med professionel opmærksomhed. Ved omtalen af »*Visio*« prøver Worm at redde sig ved forbavset at sige, at hans indrømmelse i Viborg da sandelig ikke gjaldt det »Syn« (udgavens tekst 16), som nu lå foran ham, men derimod et andet syn om Irene (udgavens tekst 21), men så strammede han den for meget ved at lade, som om Abrahamstrup og Svanholm er byer (§ 15); meningen var, at generalfiskalen skulle have tænkt, at der kunne man indirekte konstatere mandens uskyldighed; men det gik lige stik modsat, han blev tvunget til et omgående tilbagetog og måtte indrømme, at han meget godt vidste, at det ikke var byer, men herregårde (§ 16), og at han, der havde levet syv år i Slingerup, også vidste (§ 20), at de to gårdes ejere var V. Hahn og Fr. v. Arenstorff; alligevel fulgte hans afvisning af at have skrevet satiren aldeles prompte. Også under drøftelsen af disputatsen ser man hans overraskende ringe evne til at tage ved lære; muligvis kan det forklares ved, at han inden forhøret må have lagt en slagplan, som han fulgte, selv om han efter det første nederlag i forbindelse med »*Studiosus Lamentans*« burde have indset, at fiskalen sad inde med viden, der krævede en omlægning af hans forsvarstaktik. Men det faldt ikke Worm ind. Da fiskalen lagde den fatale disputats frem, spærrede Worm øjnene op, himmelfalden, for det var slet ikke den disputats, han havde ment i Viborg, det hele måtte være en misforståelse, for han havde da så sandelig ment Feifers (dvs. den tyske

præst Daniel Pfeiffs) disputats »*De idolis Labanis*«, og det var jo noget helt andet (§ 22); dette påfund var dog helt tåbeligt, men måske det, der mest peger på en forud lagt slagplan, thi han burde dog ved den fornyede konfrontation med sit eget håndskrevne eksemplar have vidst, at det var det, han havde sendt til Cort Arentsen på Fyn, og derfor forstået det håbløse ved dette kneb; han blev også øjeblikkeligt (§ 23) tvunget til at indrømme urigtigheden af dette svar. Men så greb han – komisk nok ligesom de gode præstevenner, han havde sendt disputatsen – til den forklaring, at han kun havde set titlen, slet ikke teksten, hvad der var ligeså utroligt, da han dog havde fundet teksten så interessant, at han havde sendt den til venner og bekendte. I § 24 giver han sig så meget, at han siger, at han købte disputatsen af den svenske præst, men så forsøger han at lade, som om det var et trykt eksemplar, skønt han dog vidste, at han aldrig ville kunne finde det i sit bibliotek. Generalfiskalen kunne for så vidt have gjort mere ud af disse punkter, men han foretrak at underholde sig med Worm om den svenske præst og om disputatsens § 12, der handlede om statsomvæltningen i 1660 (forhøret § 34–36). Worms akademiske disputereholdning afslører sig der på en farlig måde, for han prøvede at undskylde de fremsatte teser, og denne interessante holdning til en tekst, som han på det bestemteste nægtede at kende noget til, fængslede generalfiskalen meget, uden at Worm mærkede det og anede uråd. Worm opfattede ikke, at hans afvisning af, at disse teser skulle indeholde angreb på danske myndigheder, kunne se ud som et forsvaret for disputatsen, hvad der indirekte kunne indicere, at han var forfatteren; efter at Worm et par gange havde gjort dette, gjorde generalfiskalen (§ 46) pludselig opmærksom på denne nærliggende fortolkning af hans forsvaret for tesernes upolitiske karakter. Worm forvirredes og svor på, at han ikke var forfatter dertil. Derpå endte generalfiskalen dette forhør, næsten blidt, ved at spørge Worm om hans prædikener, om »*Horologium Regium*« og om »*Riis till Hver mands Rumpe*« (uægte tekst nr. V, se II, 352); endelig var der noget, Worm ubetinget kunne afvise; og denne sidstnævnte satire dukkede aldrig mere op i forhørene; Christian Pedersen havde hurtigt lært Worm at kende, så at han vidste, når han skulle tro ham, og hvornår ikke.

Forhøret må karakteriseres som en eklatant sejr for generalfiskalen. At Worm orkede at fortsætte efter dette nøgternt vurderet katastrofale nederlag,

er ufatteligt; det måtte stå de tre forhørsdommere klart, at de over for sig havde den skyldige; nu ønskede man blot en frivillig bekendelse. Det var derfor psykologisk klogt, at man derefter overlod Worm til sig selv og gav ham lejlighed til at skrive flere breve. Imens samlede man mere materiale, bl.a. en del af brevene. Og så nød man godt af, at ventetiden virkede nervepirrende på Worm.

Samme dag, som forhøret havde fundet sted, skrev Worm igen til Lassenius; han vovede sig meget langt ud: »Jeg nægtede næsten alt, så vidt jeg kunne med samvittigheden i behold. Nu truer udsprede rygter med en fordømmende dom hverken efter lovens forskrift eller ifølge det påberåbte eller beviste eller ifølge den bekendelse, der er fravristet mig, og som jo ikke kan regnes mig til brøde, men ifølge deres mistanker og forudfattede meninger, som har slået rødder hos mine højere modstandere«. Efter denne skrappe mundfuld trygler han Lassenius om hjælp, så han kan slippe fri og komme hjem (p. 364–365).

Den 14. december meddelte han den sikkert noget overraskede Lassenius følgende:

»Jeg havde overgivet denne hemmelighed til glemslen, som dog er sluppet generalfiskalen ud af munden med en trofast ven som vidne: naturligvis, at jeg ikke er den, som de søger ved deres forfølgelse, men de stræber efter gennem mig at gennembore de adeliges indvolde, idet de mener, at forfatteren af skriftet »*Om Jeroboams afgudsbilleder i Dan og Bethel*« har forsvaret de adeliges sag, ansporet af selve adelsstanden« (p. 367).

Besyderligt nok ser det ud til, at Worm fandt en slags trøst i den tanke, at det ikke var ham, man var ude efter; det ville dog have været en naturligere reaktion af ham, der vidste, at disse bagmænd ikke eksisterede, at tænke noget anderledes, thi alene det, at man fra regeringens side anbragte sagen på det plan, skulle have overbevist ham om, at den ikke sådan lod sig bagatellisere. I den forbindelse er tanken om, at den tyske præst skulle kunne hjælpe, ikke så lidt naiv.

Worm fortsatte disse skrivelser til Lassenius, men først den 18. december

dukkede der noget nyt frem i brevene. Kongen havde været bortrejst, men var vendt tilbage til hovedstaden. Under hans fravær havde Worm forfattet et bønsskrift, der tilligemed et digt skulle overrækkes majestæten. Han kunne have fået Lassenius til at viderebringe disse to supplicationer, men han fattede den forovne plan, at han ville klæde sig ud som lakaj og følge Lassenius til kongen og så personligt overrække bønsskrifterne. Denne plan blev faktisk virkeliggjort den følgende dag; i det afsluttende forhør den 8. januar 1681 påstod Worm, at han kun havde dristet sig til at overtræde kongens udtrykkelige forbud imod at forlade sit logi, fordi det havde været hans hensigt ved denne lejlighed at aflægge en personlig tilståelse over for kongen; men da så mange mennesker strømmede til, fordi han blev genkendt på slotspladsen, blev han forhindret i at fremkomme med den planlagte tilståelse. Digtet, kongen skulle have haft, er gået tabt, mens den ledsagende prosasupplik er bevaret (p. 373), og da den ikke indeholder andet og mere end en bøn om nåde, har man lov til at betvivle sandheden af Worms udtalelse til generalfiskalen. De øvrige breve og supplicationer fra denne tid viser, at det var Worm om at gøre at komme hjem før jul, han ville så at sige udnytte julestemningen til at få forundersøgelserne stoppet, inden de kunne ende med en proces. Der var dog ikke tale om, at noget sådant ville kunne lykkes; han blev tværtimod straffet for sin overtrædelse af forbudet mod at forlade sit logi med at blive indsat i Kastellet – i Griffenfelds værelse. Worm havde galgenhumor nok til datere sine følgende breve »Ex Museo Griffenfeldiano«. I et af disse breve anfører han, at han allerede havde fået straf nok, hvorpå han opregnede alle de genvordigheder, han havde måttet gennemgå. Brevet blev opsnappet, og generalfiskalen generede senere Worm ved under forhøret at ville have forklaret, hvad han, der hævdede at være uskyldig, mente med straf nok. Worms svar tyder dog nærmest på, at han ikke opfattede generalfiskalens spørgsmål på den måde, velsagtens fordi han var skyldig og selv tænkte med den baggrund.

Til det andet forhør valgte Worm en helt anden taktik end ved det første; han spillede konsekvent overlegen ind til det frækt provokerende, han affærdigede forhørsdommerne med bemærkninger, der tydeligt lod dem forstå, at de intelligensmæssigt rangerede som ignoranter, hvilket dog ikke afficerede dem det allerringeste. Forhøret begyndte med, at Worm omhygge-

ligt blev udspurgt om den svenske præst (§ 1-18), men denne gang lod han sig ikke bringe ud af ligevægt, og noget reelt fik forhørsdommerne ikke ud af denne samtale. Fra og med § 19 vendte de sig derfor til »*Visio*»; de ønskede af få en ende på sagen ved at fange Worm i en fælde. Det ville også være lykkedes, hvis Worm ikke havde været i dette manisk opstemte humør, i hvilket han havde en overbærende medlidenhed med uforstående juristers tåbeligt indskrænkede spørgsmål. Hans overlegenhed var så formidabel, at han i realiteten bragte generalfiskalen ud af det. Med stor behændighed havde Christian Pedersen ført talen ind på hofkamarillaens navne og påpeget, at de blev anvendt i »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*«, idet de anvendte appellativer dog måtte forstås som *proprier*, hvilket Worm beredvilligt indrømmede ham (§ 19,21); da spurgte generalfiskalen Worm, om denne aldrig selv havde anvendt denne metode, f.eks. i breve, og Worm, der mærkeligt nok ikke anede uråd, afviste dette totalt (§ 22-23); generalfiskalen lod derpå bomben springe: han lagde Worms egenhændige brev til Rasmus Strangesen foran ham (§ 24), og nu havde Christian Pedersen sikkert ventet, at Worm konfronteret med dette bevis på at have løjet groft ville gå til bekendelse. Men i den henseende havde han forregnet sig; thi Worm erklærede ganske upåvirket, at ordene i dette brev selvfølgelig skulle forstås som appellativer, hvad andet (§ 27), og argumentet herfor – at Vind (vinden) ikke omtales i brevet – er jo så hårrejsende, at generalfiskalen i den grad forbløffedes, at han tabte både næse og mund, så at Worm uden videre kunne fortsætte sin overlegne tone i § 28, jf. § 32, hvor han endda tillader sig at irettesætte generalfiskalen som en novice i disputerekunsten. Derpå foretrak generalfiskalen at holde inde for denne gang, ikke fordi han lod sig bluffe af Worms taktik, dertil var den for sent anlagt, men vel fordi der øjensynligt ikke var noget at stille op med den eksalterede mand; muligvis ville Worm have haft en chance med denne optræden ved det første forhør i Viborg, men efter de mange selvmodsigelser og indrømmelser i de to foregående forhør kunne en sådan kunstlet selvsikkerhed ikke redde ham.

Da Worm ikke blev løsladt til jul, forstod han, at man var til sinds at føre sagen igennem; han mente da, at det nok var bedst at slette nogle uheldige spor; generalfiskalens eksemplar af disputatsen viste, at han havde været på Fyn, og derfor skrev Worm til hr. Laurids i Odense (jf. p. 384), idet han jo

ikke vidste, at det netop var ham, som havde angivet ham. Brevet er gået tabt, men derimod findes der en kopi af det brev, som Laurids Knudsen skrev til Cort Arentsen på Worms anmodning; det er tydeligt af denne skrivelse, at Worm havde bedt de to præster om at tilintetgøre breve fra ham; Laurids Knudsen skrev den 22. december herom til Cort Arentsen, men på en sådan måde, at det skulle se ud, som om han ikke forstod, hvad Worm hentydede til.

Anden juledag skrev Worm atter til Lassenius; letsindigt anvendte han den fra Griffenfeld-satirerne kendte betegnelse Akitofel om en betydelig fjende ved hoffet, og da han længere nede angav v. Stöcken, Brandt, Motherne og Luxdorph som sine fjender, kunne generalfiskalen ved læsningen af dette brev, som også blev opsnappet, nok regne ud, at betegnelsen måtte gå på en af disse herrer, hvad der var uheldigt, da de stort set var identiske med de personer, som Worm havde angrebet i sine satirer; i samme brev nævner Worm, at mange højforrædere (f.eks. Kaj Lykke og Fr. v. Arenstorff) er blevet benådet af kongen, så hvorfor ikke han selv, »der er blottet for skyld og hører ilde for sandheden alene«. Kommentarer er overflødige; generalfiskalens blå blyant var der øjeblikkeligt, og Worm fik sit hyr med under det følgende forhør at redde sig ud af den selvforskyldte knibe, disse bemærkninger bragte ham i.

Worms fantastiske optræden ved fremlæggelsen af brevet til Rasmus Strangesen havde slået et vigtigt våben ud af hånden på generalfiskalen. Hans næste skridt blev derfor, at han den 28. december 1680 lod sende et kongebrev til Kingo i Odense med anmodning om, at han sammen med to præster og fiskalens repræsentant skulle foretage en husundersøgelse hos Rasmus Strangesen for eventuelt at få fat i nogle satirer eller i yderligere breve. Endvidere skulle Rasmus Strangesen forføje sig til København, hvor det vel har været meningen at afhøre ham og anvende hans tilståelser imod Worm.

Men inden han nåede frem til København, havde man atter kaldt Worm til et langvarigt og meget skarpt forhør den 8. januar 1681. Generalfiskalen gik denne gang til angreb fra en anden side. For det første udnyttede han sin indsamlede viden om Worms studietid, og for det andet havde Worm leveret ham et enestående godt materiale i brevene til Lassenius, og dem valgte han nu at analysere med Worms bistand. Worm havde dårligt rede

på, hvad han egentligt havde skrevet, og heller ikke havde han anelse om, hvor mange og hvilke breve generalfiskalen sad inde med, og denne uvished svækkede hans stilling meget. Christian Pedersen benyttede brevenes oplysninger om disputatsen (§ 7) med stor dygtighed, så at Worm blev trængt op i en krog; og i den situation fik han adskillige passager fra brevene forelagt med anmodning om klar udlægning, og ganske specielt ønskede generalfiskalen at få at vide, hvem Akitofel var (§ 24, 30); og naturligvis måtte Worm gøre rede for, hvad han mente med de bestandige forsikringer om, at han kun havde talt sandhed (§ 32). Worm kæmpede fortvivlet for at redde sig ud af det spind, hvori han så sig fanget, men han måtte erkende, at situationen var håbløs, slaget var tabt, han gav op og aflagde en uforbeholden bekendelse (§ 41). Da han måtte se i øjnene, at hans benægten var mened, og at det var skærpene omstændigheder, at han var præst, søgte han at forsvare sin handlemåde ved at erklære, at hans hårdnakkede benægten og hans usandheder udelukkende skyldtes hensynet til kone og børn (under resten af processen omtalte han som regel, men dog ikke altid, sit barn i flertal, som om den førstefødte ikke var død). Dette forsvar har naturligvis ingen juridisk relevans, men derimod nok et menneskeligt perspektiv.

Hans tre måneders kamp for at redde livet var i usædvanlig grad præget af dårlig og usmidig taktik, der åbenbart skyldtes en forbavsende ringe intuition. Man forbavses over hans naive menneskeevurdering, der forledte ham til en skæbnesvanger undervurdering af sine ikke-akademiske modstandere, og allermest over hans forbløffende usmidighed i de opståede situationer; dette betød rent konkret, at han ikke lærte af sine fejltagelser og var ude af stand til nøgternt at bedømme rækkevidden af de begåede bommerter; han fortsatte uforstyrret ad den en gang fastlagte bane og blev derfor et nemt offer for den rutinerede generalfiskal.

Det er et spørgsmål, om Worm efter forhøret i Viborg overhovedet havde reelle muligheder for at besejre sine modstandere med den valgte taktik. Set i baglæns perspektiv – hvad der naturligvis ikke var ham forundt – synes sagen definitivt tabt, da han dengang kom med sin uheldige bemærkning om løgnagtige satirer; tilsyneladende stod kun flugtmuligheden ham åben. Men han indså ikke dette. Han stolede på, at han som prøvet suveræn disputator ville kunne disputere sig fra generalfiskalens spørgsmål; hans

forsøg på at irrettesætte sin modpart for overtrædelse af de akademiske disputereregleres formalia røber denne holdning. Og dette var hans fejl-vurdering, thi det var ikke spidsfindige, logiske formaliteter, der var på bane, men derimod politiske realiteter. Worms politiske naivitet er i det hele betegnende for ham. Han fattede i egenskab af personsatiriker ikke sin egen kritiks principielle rækkevidde, og det lykkedes ikke generalfiskal og dommere under selve processen at få ham til at se de videre perspektiver. Med fuld overbevisning kunne han derfor gang på gang henvide til, at det hele blot var en poets skriblerier. Det var jo ikke noget at tage alvorligt.

Efter tilståelsen var der blot formaliteter tilbage. Worm havde noget for godtroende fattet tiltro til et – kun mundtligt – løfte om straffrihed, hvis han ville gå til bekendelse, men forhørsdommerne har utvivlsomt ikke haft mandat til at love noget sådant. Tilbudet er da heller ikke protokolleret, men kan aflæses af Worms brev til generalfiskalen af 9. januar 1681 (p. 404). Man kan dog ikke helt afvise muligheden af, at det i nogen grad kan have været ærligt ment, men man havde velsagtens gjort regning på, at Worm ville angive sine »medsammensvorne«, der måtte tilhøre den gamle danske adel; at pågribe dem var naturligvis af langt større vigtighed end at få fingre i Worm. Eftersom der ikke fulgte en sådan angivelse, kan man have ment, at det ville lette hans hukommelse, hvis han fik hele retsapparatets strengthed at føle. Da der var tale om en præst, måtte sagen gå gennem to retslige instanser, en gejstlig og en verdslig, men om udfaldet af disse to processer kunne der ikke herske tvivl. Worms forseelser var i myndighedernes øjne af groveste art: brud på aflagt troskabsed, majestætsfornærmelse og mened; dommen kunne ikke blive vanskelig at afsige; straffen for majestætsfornærmelsen var døden, og de øvrige overtrædelser skærpede blot omstændighederne, således at en benådning måtte anses for tvivlsom.

Efter tilståelsen kunne Worm ikke være i tvivl om sagens alvor, selv om han ikke kunne udrydde et lille håb om, at hans bekendelse ville blive belønnet og det i den grad, at der ikke ville ske ham andet og mere end det allerede passerede; han klyngede sig til håbet om løsladelse og hjemsendelse til Viborg, hvor han kunne fortsætte som præst, som om intet var hændt, naturligvis under forudsætning af at han ophørte med sine skrivelier. Dagen efter tilståelsen skrev han et langt brev til generalfiskalen og anmodede ham om at

gå i forbøn for ham hos kongen, så at han kunne rejse hjem til kald og familie. Som begrundelse anfører han for det første, at han intet havde skrevet »af oprørsch eller opsetzig gemytt, som gud alleene kand Vidne, men af en *Satyrisch-schrifve-fripostighed*, og en *Poetisch licentia* og ifrighed«. For det andet understreger han, at såfremt han ikke var blevet truet så meget, ville han også have tilstået før, og at hans benægten ikke kan passere for perjurium (mened), da der var tale om tvang: »Ti det er ret *perjurium*, naar nogen af fri Ville, gaar for loug og domb og Vidner løgn til at forkrænche guds ære, og schade sin næstis gaun . . . Jeg derimod Ved kongelig høye befaling Vaar befalet at aflegge eed, ja den eed, som kunde føre mig og mine i ulyche; ja meere Vaar jeg tvungen af fryct og Redsel for min Vel-færdts spilde«. For det tredje gjorde han Christian Pedersen opmærksom på, at hans anmodning om løsgivelse uden yderligere straf ikke var så urimelig, som den kunne synes, for han havde allerede udstået 6 straffe, som opregnes; det er mest økonomiske straffe som vikarudgifter, rejseomkostninger osv., pudsigt virker det, at han skriver: »Jeg har Med stor bekaastning, og liffs fare til Søes gjort denne Lange og farlige Reise«; juristerne ville næppe akceptere, at voldsom søsyge kan indgå som afbetaling i straffesystemet.

Da Worm under det sidste forhør havde gjort den overraskende erfaring, at hans breve blev opsnappet, så har han i brevet til generalfiskalen lagt en række breve til kendte personer med bøn om, at de ville hjælpe ham. Først og fremmest var der et til kongen; indholdsmæssigt ligger dette brev meget tæt op af det til Christian Pedersen; Worm beder om nåde og understreger, at det hele blot var udslag af poetisk skrivefrihed uden dybere indhold; han beder om at blive hjemsendt til sit kald uden mere straf; foruden denne prosasupplik til kongen indeholdt brevet en rimet supplication »Drag nu gardinen fra dit ansict-Sool, og øje« (I,299), hvor de samme synspunkter dukker op:

Ah! min Satyrisch pen i *Simei* blæk vaar dypped
Poëtische Licents har u-quems ord Neddryppet
 Det iche dog er scheet Udaf en oprørsch aand,
 Jeg aldrig greb til pen Med en opsetzig haand.

Men *Boan-erges* vaar en Tordens Søn, og dicter
 Guds ære, kongens gaun Jeg stedse dog forficter,
 Men Uden dydens vej Min haand og pen de schreed,
 O hierte konge vær derfor ej længer vreed.

--
 Fredsførste, *Christian*, giff mig min fred og frelse,
 Saa schal dig himlene Med evig Naade helse,
 Lad mig, din ydmygst knæct befries fra *arrest*,
 Og tag din vredis haand fra en bedrøvet præst;
 Lad, Landefader, Lad mig og Mit brød beholde,
 At hungers Nød ej schal Mig, Mine, døden volde,
 For alting tegne mig paa din *memorial*,
 Blandt dem, som Nyde schal din Naadis *Capital*

--
 Jeg stedse schrive schal til kongens evig ære,
 Jeg stedse bede schal, det som kand gaunligt være,
 For kongens huus og hoff ald roos, ald priis-*respect*,
 Til Kongen maale gud ald Lyche Uden Væct.

Af et nyt brev til generalfiskalen den 13. januar fremgår det, at Worm gerne ville have kontakt med familien Moth for at få bistand fra den side; ganske vist havde han fornærmet Sophia Amalia Moth, men på mødrene side var han beslægtet med denne Flensborgerfamilie, og det ville trods alt være af stor betydning, hvis han kunne få aktiv bistand fra denne families formående medlemmer; at denne kontakt var ham magtpåliggende ses deraf, at hans kone havde henvendt sig til Søren Glud i Viborg for igennem ham og hans kone at udvirke familiens hjælp, men Worm havde næppe megen tillid til bispens velvillige løfte til Abild Achton, så han tyer helt og holdent til generalfiskalen.

Allerede i Viborg havde Worm udnævnt Ulrik Frederik Gyldenløve til sin specielle protektor, men uheldigvis havde han været bortrejst; den 18. januar 1681 vendte han tilbage til København¹⁴, og Worm skyndte sig med at henvende sig til denne mægtige mand både på prosa og vers; i digtet (I,303) hyldes Gyldenløve i høje toner og opfordres til at ile til assistance:

O! Gud skee Lov og Tack om Gyldenløw ieg hører
 Hand mig til Fred og Fryd udaf *Castellet* fører,
 Gack Hierte *Gyldenløw* til Kongens Huus og Gaard
 En Naadig *audiens*, ieg veed, du sicker faar.
 Og vil du spørge ad: Hvad har du Orm dog syndet?
 At Lycken har dig ey saasom hun burde yndet,
 Hvad er din Fejl og *Faut*? Hvad er din Far' og Fald?
 At du nedstyrtet er af Løckens Ære-Hald?
 Høybaarne *Gyldenløw* ieg meer ey har *pecceret*,
 Endog at Løcken har mig saasom *exploderit*,
 End *Schuppis* hand har med sit Regenter-Speil
 Forseet sig, saa er og mit Fald, min *Faut* og Feil.
 Lad det *passere* nu, ieg kiender ieg er skyldig
 Mit Riime-straffe-skrift er ey for døden gyldig,
 For Kongen derfor ieg har ydmygst giort afbit
 For Førsterne ieg og vil *deprecere* tit.

Worm forsøger ganske tydeligt at bagatellisere sin forseelse for at få Gyldenløve til at gribe ind. Hentydningen til Schupp viser, at Worm holder sig til »*Horologium Regium*» og ser bort fra de andre værker, hvad der var meget urealistisk, eftersom det var disputatsen og »*Visio*«, der var anstødsstenene. Bag ved denne bagatellisering ligger formodentlig den betragtning, som siden dukker tydeligere op, at hans forbrydelse kun var sket i ord, ikke i handling; når kongen har kunnet pardonnerer f. eks. Fr. v. Arenstorff, måtte hans ubetydelige og ufarlige forseelse også kunne finde tilgivelse. Men han kunne ikke på dette tidspunkt trænge igennem med disse tanker.

Mens Worm forsøgte at skaffe sig indflydelsesrige fortalere, arbejdede justitsmyndighederne videre med hans sag; man havde berammet den gejstlige proces på universitetet til den 25. januar; generalfiskalen benyttede de mellemliggende to uger til undersøgelser, hvis formål var at opspore med-sammensvorne, så at den oprørske adelskreds kunne rives op. I den forbindelse blev de præster, nemlig Laurids Knudsen, Cort Arentsen og Anders Damphius, samt rektor Israel Pontoppidan, der ifølge Worms tilståelse havde fået disputatsen tilsendt, taget i forhør af deres biskopper. De var

meget enige om at forklare, at de aldrig havde korresponderet med Worm, hvem de knap nok kendte, og ingen af dem havde læst denne forfærdelige disputats, som Worm helt tilfældigt åbenbart havde fundet på at sende dem; de havde pligtskyldigst returneret den ulæst, med undtagelse af hr. Laurids, der som bekendt indigneret havde afleveret den til sine foresatte i Odense. Der blev ikke foretaget videre imod dem, da det var klart, at de var helt ubetydelige; heller ikke Rasmus Strangesen og Christen Achton blev inddraget i processen, for generalfiskalen var ikke ude på at pågribe et par politisk set vægtløse præster eller skolefolk, selv om de strengt taget havde gjort sig skyldige i brud på deres troskabsed ved ikke at angive Worm (da påstanden om den ulæste disputats vel kun ville kunne tages for gode varer, såfremt generalfiskalen ikke tillagde personerne nogen betydning); de egentlige bagmænd, som man interesserede sig for, måtte ifølge myndighedernes skøn være af en helt anden størrelsesorden. Christian Pedersen kunne umuligt tro på, at Worm havde bekendt hele sandheden, og i dette forhold finder man forklaringen på hans passivitet over for Worms indtrængende bønner om hjælp.

Det er ejendommeligt, at det ikke faldt Worm ind, at generalfiskalens tanker måtte gå i retning af adelige bagmænd; ville han blot angive dem, stod Christian Pedersen parat til at hjælpe ham. Worms egen nedvurdering af forseelsen bliver mere forståelig, når man tager i betragtning, at han vitterligt ikke havde nogen medskyldige; hans forbrydelse var derfor ikke farlig for statsikkerheden, så ud fra den synsvinkel kunne man nok have ladet nåde gå for ret. Men så længe myndighederne var overbevist om, at han var talerør for en adelig sammensværgelse, måtte de betragte sagen som meget alvorlig, og forbryderen kunne ikke vente sig nogen nåde. Der blev dog ikke øvet tvang i form af tortur imod Worm, og der blev ikke på nogen måde afvejet fra lov og ret; dommen er i enhver henseende i overensstemmelse med tidens lovgivning. Juridisk set er Worm ikke martyr; kun under en almen-moralsk synsvinkel kan man hævde, at han blev dømt uretfærdigt, thi hans hovedpåstande var jo korrekte.

Den 13. januar 1681 udgik der befaling til Christopher v. Körbitz og biskop Hans Bagger om, at de sammen med stiftsprovst Henrik Bornemann og fire andre provster skulle dømme i Worms sag på universitetet. Stæv-

ningen af 18. januar blev forelagt Worm den 19. januar i Kastellet; det fremgår af den, at han på grundlag af fire satirer blev anklaget for:

- 1) crimen læsæ majestatis i højeste grad,
- 2) crimen perjurii (dvs. mened).

Processen åbnedes tirsdag den 25. januar med et indlæg af generalfiskalen, der heri gav en detaljeret gennemgang af sagens faser; han sluttede med påstand om, at den anklagede skulle dømmes fra »ald Geistlig *digmitet* och Hands *Magister Grad*, Saavel som och fra Hands Kald, alle Geistlige Embeder och Hands Kiortel, och herefter aldrig noget Geistligt Embede at betienne«. Dette var kun, hvad man havde kunnet regne med.

For at forstå myndighedernes syn på sagen vil det være rimeligt at fremhæve, at generalfiskalen direkte formanede Worm til:

»at Hand dog ville bekjænde, om der var nogen, som var Medviidere med Hannem i Slige Skriffter, at det saa meget meere kunde bevæge Hands May:tt til Naade imod Hannem. Och, dersom Hand icke torde det nu udsige, da ville Hand under forseigling giffue Kongen det tilkiænde; Hvortil Hand ved Sin Høyeste Eed Soer sig ingen at haffue til Medviidere, och aldeelis ingen af være med Hannem, men Hand alleene aff en ond *Satyriske* Aand haffde Saa skreffuet dette«.

Intet viser tydeligere, i hvor høj grad man var overbevist om, at Worm måtte have betydelige medvidere, som man var interesseret i at få frem i lyset. Worms kraftigt beedigede afvisning har man ikke tillagt megen værdi, dertil havde han allerede for mange gange under forundersøgelserne aflagt falsk ed.

Ud over denne benægtelse af at have haft medvidere har Worm intet som helst at sige ved denne lejlighed. Men det havde været hans hensigt at forsvare sig med et større indlæg, han havde udarbejdet i fængslet, kaldet »*Indleg og erklering*« (aktstykke 56)¹⁵, i afskrifterne oftest dateret til den 25. januar; det slutter med en *anmodning* om, at det måtte læses i retten og bilægges sagens aktstykker, men ingen af delene synes at være sket. Efter generalfiskalens henstilling til ham afstod han fra at føre et forsvar og under-

kastede sig i stedet for ubetinget den kongelige nåde; på dette punkt blev retsforhandlingen afbrudt, for at Worms beedigede udsagn om medvidere og hans nådeansøgning kunne forelægges Christian V. Denne fæstede dog ikke lid til hans edsaflæggelse, hvorfor sagen blev genoptaget den følgende dag, uden at Worm fik lejlighed til at forelægge sit forsvarsskrift, der ikke er bevaret blandt aktstykkerne, men kun i andre afskrifter. Dommen blev afsagt på grundlag af kirkeordinansen (fol. 49 § C) helt i overensstemmelse med generalfiskalens fremsatte påstand. Worm var herefter at betragte som en uordineret person, der kunne sagsøges på normal vis ved en civil retsinstans.

Selv om Worm – så vidt det kan ses i dag – ikke fik anbragt sit forsvarsindlæg, så er det ikke uden interesse at se, hvordan han havde tænkt at kunne forsvare sig i den farefulde situation, hvori han befandt sig.

Helhedsindtrykket er, at han på en højst besynderlig måde stod i et helt urealistisk forhold til virkeligheden. Igennem fire grundige forhør var han blevet tvunget til at opgive position på position for til sidst at måtte gå til bekendelse om, at han havde skrevet satirerne, og at de var rettet imod kongen og hans ministre. Dette var kendsgerningerne. De måtte respekteres i et forsvar. Men dette gjorde Worm ikke, han ignorerede denne virkelighed. Med en håbløs mangel på virkelighedssans forsøgte han i »*Indleg og erklæring*« at hævde, at hans benægten kun gjaldt »løgnagtige pasquiller«, og dette synspunkt ville han stadigvæk forfægte uden indskrænkninger. I sine satirer havde han kun skrevet sandhed, og dette havde han gjort i overensstemmelse med sin troskabsed; ved at straffe laster hjalp han sin konge med at opretholde magten; i øvrigt var det hans pligt i egenskab af præst at sige sandheden, og dette havde han gjort med religiøs nidkærhed. Principperne for det satiriske forfatterskab, han havde produceret, angav han i indledningen således:

»Jeg hår fuldt visse och Loulige *principia* udj at schriffve. Nemlig 1) Guds Klare ord 2) Kongens udgangne forordninger. 3) Min underdanigste Eed, 4) Andres Sagn og *Relation* 5) *Poetische* och *Satyrische* dichtefrihed. Jeg hår sagt och schreffven sandhed, derpaa vil Jeg leve och døe«.

Angreb på laster i al almindelighed falder ind under punkt 1, angrebene på f.eks. Fr. v. Arenstorff under punkt 2, og hvad punkt 3 angår, siger han: »thj som Jeg schal være Kongen huld och troe, och hans *Absolutum Dominium*, saa vidt mig mueligt er, *conservere*, formeener Jeg at laste Synden, Fortræderj, Laster *etc.* och forsvare Sandhed, dyd och trofasthed er en Underdaners største pligt«. Punkt 4 indebærer, at han under henvisning til talemåden *relata refero* vil fralægge sig ansvaret for skrifternes indhold, idet han ikke selv havde fundet på de forskellige poster for at skade sine ofre, men byggede på rygter; punkt 5 understøtter denne argumentation ved at henvise til kunstnerens frihed med hensyn til behandling af det stof, som virkeligheden giver ham i hænde. En nærmere afgrænsning eller begrænsning af denne kunstneriske frihed kommer han ikke ind på, selv om det unægteligt ville have været interessant at høre, hvorledes en personsatiriker som Worm ville præcisere sin holdning til dette intrikate problem. I hans værker kan man konstatere, at de er underkastet deres egne love, der er uafhængige af virkeligheden; mest påfaldende er, at de angrebne personer fremstilles i karrikaturmæssig fordrejning.

Disse fem almene principper mente Worm ville kunne akcepteres af alle; og da han har overholdt dem, vil man principielt heller ikke kunne indvende noget imod hans satirer.

Efter at have slået dette vigtige punkt fast, går han over til at gennemgå de fire satirer, som anklagen omfattede; han ønsker at påvise, at der ikke i dem findes nogen hentydninger til danske forhold; det er universelle satirer, ikke lokale personsatirer. Han lader meget forbavset over, at nogen har kunnet opfatte dem anderledes. Morsomst er i den sammenhæng hans omtale af de fatale navne i »*Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis*»; han klarer sig på følgende måde:

»Men anlangende de *Nomina Appellativa*, som Jeg nu fornemmer endeel aff Kongens gode och gieve Mænd at bruge til sine *Cognomina*, da hår Jeg iche aff min villie och meening derved *perstringeret* de gode Mænd, thj samme *Nomina Substantiva* hår Jeg eendeel taget aff et Tysch Riim, endeel dem aff Bibelen overflyt, som jo en hver er tilladt . . Men har Jeg *pecceret* her udj, da har Jeg allene hermed *pecceret*, at Jeg *in meo*

Carmine h r brugt de *nomina Appellativa*, som Høye Herrer bruger til *Cognomina*, Derfor Jeg underdanigst beder om forladelse. Men at Jeg har meent Kongens Mænd ved disse *Nomina Substantiva: Regnbue, Vind, Brand, St kke*, negter Jeg aldeelis . . Om Hane *Matth: 26.* och Mordbrendere bruger dette ord Hane, naar de truer sin Næste sigende: Jeg schal lade den røde Hane gale offver dit Huuss . . Men om deriss *Excellentzer Vind, Von St kken* (Som Tydsche dog har sagt mig iche at haffve sit Nauffn aff et St cke paa Volden, som Jeg h r Ordet brugt, men schal bemercke en Stock eller Kiep) *Sign. Brandt* eller fleere ere paa min Underdanighed her offver fortørnede da beder Jeg deriss Welbaarne *Excellentzer* underdanigst om forladelse.

Både hanen og stokken er morsomt fundet på, det må man lade ham; men når man tager i betragtning, at han hermed har villet forsvare sig i en sag på liv og død, bliver det dog nærmere tragikomisk; dette har måske kunnet passere som vittigt på Regensen, men ikke i et retslokale. Worms manglende situationsfornemmelse er åbenbar.

Efter dette kan det ikke undre, at han klarer fortolkningen af disputatsen i den helt store stil. Alle de horrible påstande deri kan han belægge med bibelcitater af samme type som det ovenfor citerede. Selv den famøse bemærkning om de lukkede porte kan han snakke sig fra ved at finde en lukket d r i Bibelen. Det sker alt så grundigt, at han i fuldeste alvor slutter med den for alle de tilstedeværende grinagtige påstand:

»Saa denne *Disputatz* kand *me  quidem sententia* ey anseess for andet end en skreffven Lous Pr dicken om Jødernes *Regimente*«.

Indlægget slutter han med at nægte at have skrevet pasquiller, eftersom han ikke har skrevet om danske forhold: »Hvad som en *Poet* eller *Skribent* schrifver eller melder *universaliter in genere et absolute*, det maa och b r ingen *applicere* til det Land, til det *Regimente* eller til de visse personer, uden at hand veed billig aarsag til saadan *Special application*«. I forhøret den 8. januar havde han forsøgt sig med dette synspunkt, men at prøve endnu engang turde være omsonst. Han havde jo vedgået, at det var satirer med aktuelt sigte.

I forlængelse af dette er det helt naturligt, at han også fragår at have begået mened. Han har nemlig kun benægtet, at han skulle have skrevet pasquiller, og det måtte da stå alle klart, at noget sådant har han overhovedet ikke befattet sig med; han har bekendt at have skrevet satirer, ikke pasquiller, altså har han ikke aflagt falsk ed, når han frasagde sig pasquillerne. Også anklagen for majestætsfornærmelse afvises:

»At begaa Mord paa Kongens Person, at bande Kongen, at forraade Land og Riger, at forraade heele *arméer* det maa være at begaa *Crimen læsæ Majestatis* i høyste grad, iche at schriffve et lumpen *Satyrische Verss* och Skriff til laster at udrydde, till dyd, Sandhed och Retfærdighed at fortplandte«.

Passagen her er lige på nippet til at indrømme, hvad han så kraftigt har benægtet, at satirerne er rettet mod kongen; forsvarer ligger nærmere hans præcision af, at skriverier ikke er så alvorligt som kongemord, forræderi etc.

Et forsvar bygget op på det grundlag måtte ende i selvmodsigelser og i det parodiske. Worm ser det ikke selv, at hans skrift er spaltet i uforenelige grundsynspunkter. Således undskylder han sig med, at der af kongen skulle være udstedt en forordning om, at alle måtte indgive klager over v. Arenstorff, hvadenten de kunne bevise dem eller ej, og dette skulle have fremkaldt »*Visio*« og andre lignende skrifter; men han bruger side efter side på at benægte, at disse skrifter har noget som helst med danske forhold at gøre. Skriftet består derfor af regulære undskyldninger og latterlige bortforklaringforsøg. Såfremt dette aktstykke er blevet forelagt under retsmødet, forstår man i grunden godt, at det ikke er blevet taget alvorligt af de udpegede dommere. Worm selv har næppe været i stand til at se det groteske i de åbenlyse selvmodsigelser, som dette forsvar rummer; tværtimod var han så glad for det, at han benyttede materialet og synspunkterne i det indlæg, han fremlagde i Rådstueretten, og – som vi skal se – med samme negative resultat: generalfiskalen nægtede at modtage og læse en afskrift af dette tøjeri.

Efter at dommen var faldet, var Worm ikke længere gejstlig. Med spot blev han trukket gennem byens gader og indsat i byens arresthus¹⁰; skulle opholdet i dette ubehagelige fængsel ikke gøre ham mør, kunne den følgende verdslige proces nok gøre det, har man ment, med tanke på hans bagmænd.

Han fik kun fjorten dages ro inden anden akt. I denne periode forsøgte han med bønskrifter til forskellige indflydelsesrige personer at afværge den kommende proces, hvis udfald han kunne regne ud. Straks efter domfældelsen på universitetet sendte han kongen et sønderknust brev med anmodning om nåde. Den 9. februar var det 11 år siden Christian Vs tronbestigelse, og Worm fejrede dagen med et stort digt »*Graad og Glæde*« (1,306), hvis første halvdel udgøres af kongehyldest, mens sidste halvdel formulerer en bøn om nåde. Nye synspunkter bringer dette digt ikke, men man bemærker dog følgende totale deprecation:

Tak tusind Ær' og Tak for lovligst Regimente,
 J sambfuld Elve Aar, Din Naades daglig Rente
 Af Mildheds *Capital* Vi stedss' opbaaret har,
 Blant Konge-Dyders Flok Din Gunst er dyrebar.

Digtet slutter således:

Dend Naade Himlene med Naade skal betale,
 O Naadig Konge da med Naade Os hussvale,
 Paa Denne Konge-Dag lad mig gaae af *Arrest*,
 Giv mig din Naad' igjen, gjør mig igjen til Præst.
 Om strenge Ret og Dom mig end Kand undertræde,
 Saa Kand dog Kongens Gunst med Naade-Dug mig væde,
 Naar Retten fører af, saa fører Naaden i,
 Giør Retten mig til Træl, din Naade gjør mig fri.

Et andet hyldestdigt til kongen, »*Den Dyrebareste Diamant Udi Kongens Krone*« (1,311), er en udpræget loyalitetserklæring; men Worm opnåede ikke, hvad han ønskede: en indstilling af retsforfølgelsen og desforuden en gensættelse i præsteembedet. Tværtimod ønskede kongen sagen gennemført som hastesag, og det første retsmøde blev berammet til 16. februar.

Dommen på universitetet havde vist situationens alvor. Hans unge kone forlod Viborg for i København at støtte manden og prøve på at vinde gehør hos formående personer. Hendes familie var en æstimeret præsteslægt, så hun kan have gjort sig forhåbninger om, at nogle ville hjælpe hende og

manden. Den 8. februar sendte hun sin første supplication til kongen; indholdsmæssigt er dette brev meget præget af Jacob Worm, idet hun prøver på at få processen stoppet ud fra den betragtning, at den allerede udståede straf var tilstrækkelig for de begåede forseelser (jf. brevene af 16. og 17. februar). Også dette forsøg var resultatløst, thi den 12. februar udtog generalfiskalen stævning imod Worm, som man atter havde overført til det sikrere fængsel i Kastellet; man ønskede ikke at risikere noget. På det første retsmøde den 16. februar forelagde Christian Pedersen sit anklageskrift, der i forhold til anklagen på universitetet kun indeholder én væsentlig tilføjelse, nemlig at Worm ved sine satirer havde kunnet opvække en rebellion iblandt kongens undersåtter. Generalfiskalens krav gik derfor ud på, at skrifterne skulle brændes af bøddele, dernæst skulle Worm lide på sin ære og højre hånd som meneder og på sin hals for majestætsfornærmelse; hans krop skulle parteres i fire parter og hensættes andre til skræk og advarsel.

Retshandlingen på konsistorium blev fremlagt som hovedanklage og bevisførelse.

Den følgende dag skete der kun det, at Jacob Worm indleverede en bøn om nåde til kongen (aktstykke 60D); samme dag skrev også Abild Achton en benådningensansøgning (aktstykke 61), men i øvrigt blev sagen optaget til dom; altså nøjagtig samme fremgangsmåde som på universitetet. Benådningensansøgningerne blev afvist, og ved retsmødet den 21. februar fremlagde Worm sit forsvarsskrift, der som nævnt delvis bygger på det ovenfor omtalte indlæg. Generalfiskalen interesserede sig ikke derfor, men trængte på for at få dom i sagen. Den faldt den 23. februar og imødekom som venteligt i et og alt anklagerens krav.

Worms forsvarsindlæg fortjener dog lidt mere opmærksomhed, end det blev til del i retsmødet den pågældende dag. Hans omtalte bøn om nåde i brevet til kongen den 17. februar viser ret tydeligt den indre splittelse i ham under processen. Han begynder med at tilbagekalde alt:

»Jeg bekiender med væmodighed at ieg høyligen har forseet mig mod min Allernaadigste Herre och Arfue Konning, dog beder ieg i største Vndanighed och Allerydmygste forlader mig til at Kongen .. formilder eller Afwerger straffen«.

Men dette harmonerer dårligt med følgende passus senere i samme brev:

»Ja derpaa kand ieg Lefue och døe, at saa sant ieg begierer Naade och ære i himmelen, hafuer ieg med de Almindelige og *Universal Satyrische* och *Poetische* Schriffter, aldrig haft tanche eller *Jntention* at findes Vthroe imod min Allernaadigste Arfue Konge, eller at meene eller table ilde om min Allernaadigste Arfuekongis Høypriiselig *Absolut* Regiering. Min Allerunderdanigste tanche Alleene war, at *taxere* och *castigere* adschillige *excimiteter Satyricè*«.

Det egentlige forsvarsskrift er præget af samme dobbeltsyn. Påstanden om uskyldighed, om at der ingen forseelse er sket ved affattelsen af disse satirer, holdes dog noget fastere over for retten end lige over for kongen.

Forsvarsindlæggets grundtanke er den, at satirerne er universelle; det er derfor fuldt berettiget, at han under forhørene fragik dem, som der blev karakteriseret som løgnagtige pasquiller. Hans tilståelse den 8. januar omfatter kun fire universalsatirer, i hvilke der efter hans mening ikke fandtes antydning af personlige angreb på danske personer. Om den farligste, disputatsen, siger han følgende (§ 11):

»Jeg har bekiendt, Jeg hafuer Schrefuet dend effter Bogstafuen om Jødernis, men effter Meeningen om alle (*europæische* fornemmelig) Regementer, som ere schyldige udj Jødernis Regierings Lyder och Laster; Mens ieg hafuer aldrig bekiendt ey heller bekiender nogen tiid, at ieg om Danmarck *Specialiter* denne *disputatz* om afguder, som fornemmelig *controverseris*, hafuer schrefuen .. Saa wedstaar ieg, at ieg i denne *disputatz* har *inveheret* paa laster, som udj alle Riger, *Charger* och Stender fra Werdens begyndelse har gaaet i Svang, och daglig mangesteds gaar i Svang«.

Men det er ikke nok for ham således at fastslå, at han ikke har sigtet til danske forhold; det må præciseres, at man ikke uden videre kan laste ham, hvis man føler sig truffet af satirerne:

»Naar nogen sig *applicerer* et *Universal* och almindelig Schriff, huor ingen wed Nafn eller persoen er Nefnt, da maa hand endten kiende sig

Schuldig eller U-schuldig, er hand schuldig, da bør *Schribenteren* ey Straffis, som hafuer træffet Sandhed. Er hand V-schuldig, da kommer det ham ey wed at tiltage sig det i særdelighed som er sagt i Almindelighed, huor ingen persoen Nefnis, men læster Alleene Almindelig Straffis« (§ 14).

Dette synspunkt er jo både sundt og rigtigt for en virkelig almen moralsatiriker, men desværre helt urealistisk for en personsatiriker som Jacob Worm, der under forhørene ikke havde kunnet afvise, at væsentlige angreb i disputatsen og i »*Visio*« gjaldt kongen og hans ministre. Da kongen vitterligt var skyldig i nogle af de beskrevne forhold, betyder Worms forsvar jo i realiteten blot, at han gentager sin beskyldning ud fra den tankegang, at kaster man sten blandt hunde, så hylér den, man har truffet. Det hører med til helhedsbilledet, at Worm samtidigt forsøgte at bevise, at det ikke angik kongen. Nøgternt set kunne han ikke med rimelighed vente sig gode resultater af et sådant forsvar.

Ligesom i det forrige forsvarsskrift hævder Worm, at han i høj grad har opfyldt sin troskabsbed ved disse skrifter, thi som præst og digter bør han stræbe efter at udfeje alle synder, kongen til gavn og riget til nytte; det er ham derfor en trøst i ulykken, »at ieg indtet andet end sandhed, end Kongens och fædernelandets gavn, end Guds ære och hans Kierches welstand hafuer haft for øyne« (§ 23).

Efter dette umulige forsøg på at lade satirerne passere som universalsatirer, går han over til at afvise anklagen for mened og majestætsfornærmelse. Hvad angår meneden, benytter han de samme argumenter, som han tidligere havde anvendt i brevene og under processen på konsistorium, blot kommer der det nye og væsentlige til, at han direkte fremhæver, at han tilstod lokket af et løfte om straffrihed (2, § 6). Hvis dette skal have nogen mening, må han dermed ville antyde, at hans tilståelse faldt i overensstemmelse med generalfiskalens ønske og ikke med sandheden, der derimod er den, at satirerne er universelle og ikke – som generalfiskalen fik ham presset til at tilstå – speciale. I udtalelsen ligger der eventuelt også en påmindelse om dette glemte løfte.

Også under tilbagevisningen af anklagen for majestætsfornærmelse bruger

Worm de tidligere anvendte argumenter, nemlig at de fire satirer ikke er så betydningsfulde og grove, at de kan berettige til dødsstraf, og skulle det ske, »da *Testerer* och *protesterer* Jeg for Gud och Kongen for ald Christelig øfrighed, ia for alle och een huer, at ieg døer som en *Martyr* och iche som een *Misdedere*«. Her som i en række digte kredser Worm omkring martyrtanken, men den har ingen vægt, så længe det ikke var ham muligt på overbevisende og uigendrivelig måde at godtgøre, at satirerne udelukkende var almene, og at de anklagende var uberettigede til at tillægge sig angrebene personligt. Da Worm ikke kunne dette, kunne generalfiskalen ikke acceptere Worms martyropfattelse. Set med et mere uhildet blik, end generalfiskalen kunne tillade sig at have, må man dog indrømme Worm, at han for så vidt kan passere som martyr for sin sag, som hans påstande i mange henseender var korrekte nok, således angrebet på kongen for umoralsk vandel; ligeledes havde han ret i mange påvisninger af misbrug og overgreb fra de regerendes side, men det var ham umuligt under de givne omstændigheder at befri sig ved at føre sandhedsbevis for de fremsatte påstande. Hans dommere var identiske med de anklagede, således som det oftest vil være tilfældet med en politisk satiriker i et ensrettet diktatur. Udelukkelsen af denne eneste udvej ud af faren bevirkede, at Worm måtte kaste sig ud i et håbløst spillfægteri, som modstanderne ikke behøvede at tage alvorligt.

Mens forsvaret for satirernes universalitet, tilbagevisningen af mened og majestætsfor nærmelse er nærmest kompromitterende for al sund dømmekraft, så strejfer han dog i skriftet den eneste mulighed, han havde for et forsvar med bærekraft, hvis myndighederne ville vise ham den nåde at acceptere synspunktet. Han påstår – atter i åben strid med tesen om satirernes universelle natur – at han har bygget på beklageligvis usandfærdige rygter; han vidste imidlertid ikke bedre og har selvfølgelig været naiv ved at fæste lid til udtalelser, som viste sig at være løgnagtig bagvaskelse. Imidlertid ville det næppe have forandret udfaldet, idet anklagen for majestætsfor nærmelse ville bestå, eftersom han dog havde udbredt disse forargelige rygter. Worm måtte derfor opgive at gøre synderligt ud af dette forhold og valgte eller nødtes til at vælge rollen som Erasmus Montanus, hvis teoriers forhold til virkeligheden afhænger af hans egen formåen i disputere-

kunsten og i modpartens ukyndighed på dette felt. For en nøgtern, realistisk mand som Christian Pedersen må læsningen af Worms akademiske forsvar have været en mærkelig oplevelse.

Dødsdommen viste Worm, at der ikke var nåde at vente, så længe han forsøgte at kæmpe med modstanderne. Dagen efter dommen bad hans kone i et rørende brev (aktstykke nr. 62) om nåde, og Worm sendte kongen et digt (I,316) ligeledes med bøn om benådning:

Jeg er ej god *poet*, men fusc her lit paa verchet
 For mine fusche-riim aff modgang er ieg merchet,
 Mig retten dræbe vil, j graffven styrte ned,
 Med døden truiß ieg; men raad ieg der for veed;

--

Lad ej din vrede seeiß mod mig een Orm och Slange
 Lad dødenss busse-Mand mig iche giøre bange:
 Ach! Kær dig iche om *poeters* padde-snach
 Giff ære, Naed' och lifff, du tien dig aff Gud tach.

Samme dag sendte han Gyldenløve et digt (I,320) med indtrængende opfordringer om at komme ham til hjælp; han antyder (v. 25), at hans ulykke skyldes, at han har mægtige modstandere, der bagtaler ham, så at hans egne rigtigere synspunkter ikke kan trænge igennem; derfor beder han Gyldenløve om at gå til kongen for at få ham frigivet og genindsat i sine præstelige embeder (v. 27-28); i slutningen møder man atter hans forestilling om at blive martyr:

Viltu ej frelse mig, saa siger jeg god nat,
 Jeg som en *martyr* døer, mig griber døden fat.

Han har åbenbart ikke overvejet, at denne tanke, fremsat uden yderligere kommentarer, dog måtte komme bag på Gyldenløve; logisk måtte det betyde, at Worms fremsatte beskyldninger var i overensstemmelse med sandheden, hvad myndighederne netop bestred.

Fra begyndelsen af marts er et digt til dronning Sophia Amalias hofmesterinde fru Sidsel Grubbe (I,324), som Abild Achton havde søgt kontakt med

i bestræbelserne på at finde fortalere i hoffets inderkreds. Også hende anmoder Worm om hjælp til at blive benådet, og man kan se, at han her, ligesom i det nævnte digt til Gyldenløve og i et påskedigt til kongen (I,326), nærer det helt urimelige håb, at det skal lykkes at blive totalt benådet, sådan at han vil kunne vende hjem til sit kald i Viborg (det var i øvrigt allerede bortgivet til en anden¹⁷).

Disse forskellige digte hjalp lige så lidt som Abild Achtons personlige henvendelser til formående folk. Årsagen til det negative resultat var ganske enkelt den, at det ikke var gået op for Worm, hvad man ønskede af ham, hvad man ventede på. At man ventede noget, kunne han havde sluttet sig til ud fra det ejendommelige forhold, at sagen imod ham var gennemført som hastesag, mens man ikke havde spor hastværk med at effektuere henrettelsen. Men Worm forstod i sin naivitet intet. Til sidst rykkede general-fiskalen ham til hjælp ved utvetydigt endnu engang at præcisere, at man ville vide, hvem de adelige bagmænd var. Derpå skrev Worm et brev til kongen den 6. april (aktstykke nr. 65), hvori han slår definitivt fast, at han var helt alene om forseelsen. Hans absolut ikke særlig heltmodige bevisførelse herfor overbeviste myndighederne, der efterhånden havde lært ham så meget at kende, at de turde fæste lid til ham, når han erklærede:

»Det kand min allernaadigste konge self erfare deraff, at Jeg Udlagde og tilkiende gaf min egen *person*, samt mine næste Svogre; da kunde jeg umulig have større kierlighed til fremmede Venner at dølle og frelse, men styrte mig self i ulyche . . . Tilmed om Jeg schulle dølle nogen stor Mand, da schulle det schee for gevinst og baade: Nu seer Jeg for mig min bloddom og min kongis unaade, hvilchen Jeg muligt kunne afbede, om Jeg nogle viste at Udlegge: da kunne Io alle Verdens Meddel ej gaune mig, om Jeg schulle staa min *execution*, eller have min kongis unaade«.

I statens øjne reducerede denne udtalelse Worm til en helt ubetydelig person: en tilfældig, løgnagtig præst og skribler, hvis udsagn myndighederne kunne tage sig let. En sådan person behøvede man ikke absolut at straffe ubønhørligt.

Netop på dette tidspunkt var der også en anden, som anlagde samme synspunkt på skribenten Worm; det var hans gamle antagonist fra Slangereuptiden: Thomas Kingo. Allerede i oktober 1680 havde Worm henvendt sig til Kingo med anmodning om bistand i sagen om kaldsfratagelsen, og da katastrofen for alvor gik op for ham efter dødsdommens afsigelse den 23. februar 1681, sendte han i største hast et digt til Kingo (I,322) for at få ham til at gå i forbøn med et så fremragende digt, at det ville have den tilsigtede virkning:

Lad nu din Skialdre-Kunst steenhaarde Hierter smelte,
 Flint-stive Pander du som bløden dej kand elte
 Er der en Torden-Søn, som tale vil imod
 Sligt Ukrud *Kingo* kand oprykke slet med Roed.
 Til Danner-kongen gak, som *Elisæi* broder
 Stem ziirlig dine Ord, stem dem paa Harpe-Noder,
 En Salighedsens Piil din Tunge er for mig
 Fred, Frihed, liv og Brød jeg haaber vist ved dig.
 Vil nogen Pladdermund din Stadighed forvende,
 Og mig til Helveds Grund end dybere nedsende,
 Vær du min Støde-Stav, min *Jachin* og *Boas*,
 Troe at min Velfærd er slet knuset smaa som Glas.
 Du er jo Løseren, løs mig af Fængsels vaande
 Lad lycke, liv og Brød igien mig gaae til Haande,
 Vil nogen spørge mig, hvo hjalp dig af *Arrest*,
 Det gjorde Kingo, som igien mig giord' til Præst.
 Saa længe jeg min Aand igiennem lufften trækker,
 Til takke til behag, saa længe jeg opvækker,
 Ald krafft, som i mig er og i min Slegte-trop
 Jeg løffte skal dit Navn til ærens Spiir og Top.

Kingo har vel overvejet, hvorledes han bedst kunne gribe denne sag an for at opnå at hjælpe stedsønnen. Han har ikke været hildet af Worms opfattelse af sig selv som sandhedsprofet, og han har næppe heller troet på eksistensen af bagmænd, dertil kendte han faktisk stedsønnens temperament

for godt. Kingo valgte derfor det psykologisk overordentlig virkningsfulde at skildre Worm som den politiske ubetydelighed, han var, en mand, som en så mægtig konge som Christian V ikke behøvede eller burde tage notis af. Han fandt et poetisk anvendeligt stof i Bibelens beretning om kong David og Simei (2Sam.XIX–XXIII)¹⁸ og skrev derpå et digt, som han lagde i munden på kongen; først skildres den tidligere så stortalende og forbandende mand, der nu er stum af angst, den mand, som dristede sig til at ramme ud efter Herrens salvede, men som nu ryster af angst for dommens grumhed; og så lader Kingo kongen sige:

Mens Nej, hand skal ej døe, dend Værdighed og Velde
Paa Kongens Septer staar, at rejse op og felde.

Mit kroned Hoved skal saa lavt ej bukkes ned,

At mand skal merke, jeg blev paa en flabmund vred.

Var hand en *Goliath*, var han en mægtig Løve,

Til døden skulde jeg hans trodsig sjel bedrøve,

Mens nu er han et spog, en lumpen plader-pløs,

En selv-viis gante, jeg vil derfor sla ham løs¹⁹.

Kingo lader således kongen selv drage den rigtige konklusion, at denne mand ikke er værd at ofre så megen opmærksomhed. Desuden er han nok blevet så angst, at han i fremtiden vil afholde sig fra at tale ilde om folk:

Og gjør hand ikke det, naar hand er bleven fri,

Saa er jeg *David* dog, og hand kun *Simei*.

Det skal indrømmes, at digtet i sin holdning til Worm ikke er særlig elskværdigt, men det var realistisk. Det var det syn på Worm, man skulle bringe myndighederne, hvis der skulle være chance for at redde ham fra døden. Om digtet har haft nogen indflydelse på beslutningen om Worms skæbne, kan ikke siges; det må være nået frem til kongen i marts eller i begyndelsen af april; den 6. april kom Worm med sin erklæring, der placerede ham der, hvor Kingo i digtet også anbragte ham.

Kan man ikke efterspore virkningen hos kongen, så kan man det til gen-

gæld hos Worm; på en eller anden måde må han have fået en afskrift af digtet, og skønt han tidligere havde anvendt Simei-symbolet på sig selv (I,299, v. 17), blev han grebet af raseri ved synet af Kingos digt. Han forfattede øjeblikkeligt et bidsk svar (I,328) til stedfaderen, for det var ikke den slags harpespil, han havde udbedt sig. Også Worms svardigt er lagt i munden på kongen, der indleder med følgende salut:

Hør Flabmund, plader-pløes, og lumpen selvviis gante,
 Hvad griller har du vel, Hvad estu for en *Qvante*,
 Men du forkunkler saa mit ydmyg Naade-sind
 Til stoltheds overmod Jeg kand mig bilde ind
 Du est en Hykel-mand, som paa *Zervia* slegter,
 Thi om du beder end for *Simei*, dog negter
 Du sandhed i din sjel, i det du nevner Ham
 En døde-skyldig knekt, og gjør ham spot og skam
 Med skummel-skjeld og ord, som ej en Christen sømmer,
 Langt mindre kongerne, som naadig alle dømmer,
 Har Hand sin mund misbrugt end til at bande mig,
 Gud selv har tilladt det, det ej vedkommer dig.

Worm lod sig ikke nøje med dette. Han mindedes sejrige bataljer i Slangstrup og returnerede Kingos Simei-digt som en slags kontrafaktur, hvor alle de negative udtalelser om Worm blev forsøgt overført på Kingo, ligesom i Kalot-fejden. Dette lykkedes dog kun meget mådeligt, hovedsageligt fordi Kingos situation ikke havde noget tilfælles med den wormske. I modsætning til Worms originale digt mod Kingo blev hans Simei-udlægning en temmelig spag affære, et lidt naivt og ilde turneret: det kan du selv være.

I denne sammenhæng fortjener det dog at nævnes, at dette svardigt til Kingo ikke var det eneste digt fra procestiden, i hvilket den gamle stridbare Worm dukkede frem. De mange ydmyge, men nødvendige bønnedigte kan virke trættende og på sin vis forkerte i forbindelse med Worm; det er derfor forfriskende at se ham falde over sine fjender, først i et lille epigram (I,341), hvis optimistiske morale er: den ler bedst, som ler sidst. Men stærkest er dog det store afskedsdigt »*En retsindig Herrens Tieneres og Sandheds*

.. om et Mennisk-Dyr af Misforstand end synder,
 Da skal det dødes strax, og drives udaf Live,
 Om deres lumpen Magt skal ey til intet blive.

Efter at Worm så bestemt havde kommenteret myndighedernes mistanke om, at han dækkede over sine medvidere, besluttedes det at benåde ham, men kun delvis. Man valgte at lade ham beholde livet, men deportere ham til kolonien Trankebar i Indien. Endnu inden sagen var officiel, fik Worm underretning om beslutningen, og han blev grebet af en sand fortvivlelse over denne unådige benådning. Første gang forholdet dukker op i hans digte, er i et digt til Gyldenløve den 14. april 1681 (I,330), hvor han siger:

Hielp, thi nu gielder det, at ieg ey slet skal dødes
 Udj dend Spanske Søe, og udaf Bølger stødes,
 Ned i Afgrundens Bug og Havets huule vom,
 Lad mig paa Danmarcks Jord dog faae et lidet Rom.
 Jeg hører denne Dom er over mig saa feldet,
 Af Havsens grumme Magt ieg bliver overveldet,
 Skal min heel svage Siæl gaae til Ostindien
 Jeg neppe kommer did, og aldrig hid igien.

Han beder derfor Gyldenløve om at prøve på at få forandret denne deportation til en reel frigivelse, og skulle det ikke lykkes at ændre deportationsbeslutningen, så kunne Gyldenløve dog måske få den modificeret således, at han blev forvist til Norge, hvor Gyldenløve var statholder²⁰. Den følgende dag, den 15. april, var Christian Vs fødselsdag, og Worm vartede ham op med et stort og velkomponeret fødselsdagsdigt (I,332), der er lagt i munden på kongen selv; han siger nådigst:

Hand blive skal udj vor Kiere Føde-Land,
 At hand ej jordes skal i dend *Canarisk*-Strand
 Jeg skikker ham min Gunst og Naades *Alliance*,
 At han ej støde skal paa *Cap bon Esperance*,
 Han har ej Kræffter til at skue *Indiens* Sool
 Men tiener bedre til en Dansk Prædike-Stool.

Elskeres . . frimodige Tale og Valet« (I, 342). Det åbner med kraftigt at pointere, at dødsdommen er et overgreb imod sandheden:

Ack! skal nu Sandhed bort, maa Sandhed icke høres,
 Skal Sandheds Elskere til Retterstæd nu føres,
 Skal nu de Seener smaae som hefftede det Hoved
 Og Tungen i den Hals, som Sandhed altid loved
 For blancken kolde Jern og skarpe Sverd nu krympe.

Skulle dommen virkelig blive effektueret, beder han Gud om løn i himlen, mens hans fjender bør få en noget anden skæbne:

Men *Satan* tvert imod dend Siæl i Pølen piine
 Som udaf hans *Ruin* paa Dievle-viis monn' griine;
 Thi hver en Christen Siæl maa gremme sig og grue,
 At Bødlen med sit Sværd skal Herrens Tienner true
 For hand har straffet Synd og bare Sandhed skrevet.

Dette er helt wormsk, og i det følgende prøver han ikke som under processen at forsvare sine standpunkter på håbløs måde, men han går ud fra, at den eneste frelse er kongens nåde. Han sammenligner kongen med en løve, som er så mægtig, at den ikke overfalder et lidet dyr og slår det ihjel, når han ser, at det er angst (v. 35), men derimod er der andre med en stik modsat holdning:

Men sulten Mynde-Hund, hvis Magt dog langt ey strecker
 Gjør ofte lange spring og Raden vidt udrecker
 For at bemegte sig et lidet Dyr til Fange,
 Hand skiøtter icke om det skielver og er bange
 Men bider flux ihjel og piiner ud til pricke
 Jndtil hand faaer dets Blod, ja Hierte-Blod at slicke.

For at undgå uheldige misforståelser præciserer Worm, at kongen er lig med løven, mens hoffolkene er afbildet i skikkelse af mynderne; deres natur er nemlig den:

Digtet slutter med en fornyet anmodning om fuldstændig benådning og tilgivelse og genindsættelse i præsteembedet. Det er muligt, at det ikke daterbare digt til Sophia Amalia Moth (I,336) stammer fra denne periode, selv om deportationen ikke omtales; han beder hende blot om at gribe ind til hans fordel. Men ordren lod sig ikke forandre. Den 16. april 1681 udstedtes kongebrevet (aktstykke nr. 66) til det ostindiske kompagni om, at Worm var pardonneret og skulle sendes til Trankebar med skibet »Phoenix«. Mulighederne for at ændre denne benådning var omtrent udtømte, og kongen skulle rejse til Holsten den 18. april. Worm ilede da med en sidste rimet benådningsansøgning den 17. april (I,337), men hvor velformet og smukt digtet end var, så var det nytteløst. Den 22. april blev han ført om bord på skibet, der afsejlede den 30. april fra København; ganske vist blev det standset af en mindre brand og en kollision, hvilket Worm i et brev til Gyldenløve udlagde som Guds finger²¹, men efter en kortvarig reparation kunne skibet fortsætte med kursen mod Trankebar.

2. DEPORTATIONEN

Samme dag, som Worm afsejlede fra København, udstedte Christian V på Oldenborg slot et åbent brev (aktstykke nr. 67) til Christen Skeel, med hvilket Abild Achton fik tilbagegivet deres fælles gods²². Ved sin beslutsomme optræden havde hun vundet venner ved hoffet, der hjalp hende til rette, efter at manden var sendt bort.

Men også i sin mand havde hun vundet en beundrer. Hans ægteskab med hende har måske oprindeligt været dikteret af ønsket om kaldet, sådan som det var skik på den tid, men hendes indsats for ham under processen har imponeret ham. Hans menneskeligste digte stammer fra de allersidste uger af hans tilværelse i Danmark og fra selve sørejsen til Trankebar. De er først og fremmest inspireret af forholdet til konen, af smerten over den påtvungne adskillelse, der forstærkes af hans sene erkendelse af hendes styrke og storhed.

Ældst af disse private digte er vistnok »*Tvende æcte personers bedrøvelige atschillelse*« (I,344), der må være blevet til kort før afrejsen. Det er formet som en dialog i samme versemål som »*Gud og Belial*«, men de talende er her

mand og kone, Jacob Worm og Abild Achton; den kommende deportation gør manden nedbøjet og deprimeret, men han trøstes af konen:

Ey bølger, ey vande schall schille os ad,
 Gud giøre os begge i ulychen glad,
 Vi finder i himlen den urørlig stad.

Men med strofe 13 skiftes rollerne om; manden har fundet ro i hustruens trøstende ord, mens hun gribes af dyb bekymring for fremtiden; både ensomheden og tabet af forsørgeren foruroliger hende, og derfor må han finde trøst til hende:

Gud samler os igien det vere schal vor trøst,
 Min siæles beste ven Gud være vil din Lyst,
 Om Jeg end schiønt reys hen, guds aand boer i dit brøst.

I denne situation er det karakteristisk, at Worm tilgiver sine fjender, mens hustruen udtaler sin forbandelse over dem, som styrtede dem i ulykken; dog slutter digtet harmonisk med, at de begge finder ro i tanken om Gud og i håbet om at mødes i himlen.

På rejsen til Trankebar valgte skibet en nordlig rute op omkring Shetlandsøerne, hvor det mødte et af det ostindiske kompagnis andre skibe; den 10. og 11. maj må de to skibe have befundet sig i nærheden af hinanden, hvilket bevirkede, at det bortsejlende skib kunne aflevere post til det hjemadgående. Worm benyttede lejligheden til at skrive tre digte til tre kvinder.

Det første digt (I,352) er et afskedsdigt til Abild Achton, hvis værdifulde egenskaber han atter fremhæver:

Nu veed Jeg først Din Dyd, huor hoylig Du est værdig,
 For dig at gaee i Død Jeg villig er og færdig,
 Graad, Knæ-Fald, Suck, og Bøn for Kongen øeste Du,
 Att Du kund frelse mig fra Modgangs Trodtz og Tru'.

Tack, *Hierte Moder*, Tack for *Din* saa yndig *Daatter*,
 Langt offver Verdens Guld Min Siæll nu Hende skatter,
 Jeg vedste det ey før; Jeg icke det forstood,
 Jeg icke skiønte paa min *Abilds* Dyde-Rood.

Han udmaler for hende håbet om en genforening her på jorden (v. 77–80), og han trøster hende i hendes bekymringer om udkommet (v. 85–96), idet han henviser til Guds og kongens nåde. Han slutter sit digt med varmt at bekende:

Huad Himmel ieg beseer, Huad Søe ieg giennembryder,
 For Hustru Moder Barn, Min Siæll i Taare flyder!
 Jeg Jer i Hiertet bær; Huer triin, som Jeg gaar frem,
 Mit Hiertes ønske er: *Gud vill os samle Hiem!*

Worms digte er gennemgående blottet for al hjertevarme og fattige på lyrisk udformede billeder; men i dette digt lykkes det ham at udtrykke menneskeligt varme følelser i et følsomt billedsprog:

Seer Jeg til Himmelen, og Himlens liuse Stierner,
 Huor hen de Lærdes Sind opstiige maae med Hierner,
 Udi huer Soele-Glandtz Jeg fast *Ditt* Ansigt seer,
 Og *Dine* Dyders Flock i Sorgen ad mig ler.
 Vill Jeg i Haffvsens blaae og Bølge-Glar mig speyle
 Du kommer mig alt for huer time Jeg monn' seyle,
 Men i mitt Hierte-Suck Jeg har *Dig* sidst og først
 Thi *ah!* Din Kierlighed opvecker Siæle-Tørst.

Det andet digt er rettet til svigermoderen (I,356) og er formet som en bøn om tilgivelse for at have styrtet hende og datteren i ulykke. Han prøver ikke på nogen måde mere at snakke sig fra sin skyld og sit ansvar, men han tager sin skæbne og sin straf som Guds vilje med ham. Han giver udtryk for håbet om, at de som følge af kongelig nåde atter vil kunne mødes i Danmark. Også i forholdet til denne aldrende kvinde sporer man en for Worm helt usædvanlig sjælelig bevægethed:

Tack, *Hierte Moder*, Tack for huer en Glæde-Time
 Du med mig leffvet har, *Din* Gunst som Sool i Striime
 Mod mig mangfoldig var, Du bar for mig *Din* Siæll
 Aff dybest Hierte-Grund, Du undte mig saa vell,

Ah! Ah! Jeg det ey kand med Sønlig Pligt forskyldte,
Gud vederlegge Dig med Himlens ævig fylde:
 J huer mit Morgen-Suck, i huer min Afften-Bøn
Min Gud Jeg offerer *Dig* ret som en Lydig Søn.

Det omtalte håb om en tilbagevenden til Danmark var absolut et udslag af ønsketænkning. Men måske har han sat sin lid til virkningen af det tredje digt, han sendte hjem ved denne lejlighed. Det var rettet til Helvig Juel (1,358), der var datter af Jens Juel og dermed broderdatter til Niels Juel, der sad i direktionen for det ostindiske kompagni, og til Trankebars senere guvernør Axel Juel, som Worm hurtigt lagde sig ud med. Af digtet kan man se, at Abild Achton havde fundet nåde hos hende under sine bestræbelser på at vinde fortalere, og denne lille mulighed prøver Worm nu at udnytte med det for øje, at hun skal få sin indflydelsesrige fader og faderbroder til at gøre en indsats for ham og hjælpe ham hjem allerede med det næste skib fra Indien («Ulven»); han lover alt for at slippe hjem:

Jeg være vil et Lam; Lad Ulffven Lammet føre
 Hiem fra *Ost-Indien* til Fødelandetz dørre
 Jeg Heller nøyes vil hoss Jer med Vand og brød
 End med *Ost-Indiens* den daglig Risengrød.

Om Worms videre tilværelse vides ikke meget. Det kan konstateres, at han må være kommet til Trankebar ud på sommeren 1681. Han mærkede ikke noget til, at bønnedigtet til Helvig Juel havde haft den forønskede virkning, for der kom ikke nogen ny ordre om hans tilbagerejse til Danmark. Derimod kan vi af den store retssag²³ imod Axel Juel, der var Trankebars guvernør og tillige kommandant på fæstningen Dansborg, se, at Worm må have været temmelig aktivt impliceret i de undergivnes revoltforsøg imod denne grove og tyranniske mand. De vigtigste dokumenter i sagen er desværre forsvundet, men af Højeste Rets voteringsprotokol og dombog fremgår det, at han ubestrideligt har været med i komplottet i 1684, uden at det dog rigtigt kan konstateres på hvad måde og i hvor høj grad. Det nævnes flere steder i dommene over assistenterne, at de havde gjort sig skyldige i lovovertrædel-

ser ved at kopiere skandskrifter imod Axel Juel, men de pågældende assistenter (Hack Johansen Friis og Erik Hansen) frikendtes, fordi skrifterne ikke var i akterne. Det er meget nærliggende at forestille sig, at disse skandskrifter kunne være produceret af Jacob Worm, men bevises kan det ikke, og det siges intetsteds i det omfangsrige materiale fra Højeste Ret, at Worm var ophavsmanden. Skibskaptajn Antoni Frantzen blev bl.a. anklaget for at have villet føre et brev fra Jacob Worm til Danmark, og selv om dette brev kun var til Abild Achton, var det ham strengt forbudt. Antoni Frantzen var klar over det og blev nervøs og tilintetgjorde brevet. Langt det interessanteste dokument skal have været et brev fra Jacob Worm til prins Jørgen, der på det tidspunkt var gift med den engelske dronning. Det er skrevet og afsendt den 7. september 1684 og har i sin tid befundet sig iblandt akterne, der desværre er brændt. Det skal ifølge dommerne have indeholdt oprørske udtalelser imod Christian V, hvad der forekommer lidt usandsynligt; højst kan vel en kritik af de eksisterende forhold i Trankebar under Axel Juel være blevet udlagt således, for Worm kunne næppe tro, at han kunne vinde noget ved at skrive nedsættende om kongen til dennes egen broder. En af højesteretsdommerne, Otto Skeel, ville af den grund ikke engang læse brevet, »da det ingen ærlig og tro Undersaat egner og vel anstaar blot tænke, end sige tale sligt« (Lit. A, p. 318r, jf. Lit. B, p. 301r); han påstår, at Jacob Worm har været en af hovedmændene i sammensværgelsen; dette stemmer også med Marcus Giøes votum, hvori det hedder, »at uenighed har spillet Mester til en revolte, som Gillis oc Worm hafde veret pot og pande til«.

Da hverken aktstykkerne eller brevene foreligger, og da dommerne med flid undgår at citere den uærlige mand Jacob Worm, er det meget vanskeligt at afgøre, om det virkelig forholdt sig således. Man kan ikke se bort fra den meget nærliggende mulighed, at det var nemt for de anklagede, hvad enten det var Juel eller assistenterne at lade så meget som muligt af anklagen ramme den allerede dømte Jacob Worm. At dette kan have været tilfældet, kan muligvis ses af det faktum, at den ellers så utroligt brutale og kontante Axel Juel ved standretten i Trankebar i 1685 ikke engang indstævnedes Jacob Worm, hvorimod Staller Jensen og Antoni Frantzen blev dømt til døden og øjeblikkeligt henrettede, mens de øvrige assistenter

blev frygteligt mishandlet og jaget ud i junglen. Næppe nogen i Danmark kunne tænkes at gøre indvendinger imod en dødsdom over den allerede engang dødsdømte Jacob Worm, hvis man med sikkerhed havde kunnet bevise, at han havde deltaget i et direkte komplot imod myndighederne i Trankebar.

Nok så interessant er denne sags slutning. Efter at sagen mellem Axel Juel og assistenterne og mellem kommissær Calnein og Axel Juel var endt, henstod der endnu et meget vigtigt forhold. Gang på gang dukker det op i assistenternes omtale af guvernøren, at han skulle have fremsat ærerørige udtalelser om regeringen i Danmark. Udførligst finder vi påstanden i assistent Anders Steffensens lange brev hjem fra den hollandske koloni Sanders Patnam, hvortil de forjagede assistenter var kommet efter utrolige lidelser:

»Sielf samme dag, som *Protocolen* schal udviise, da det blef *protocoleret*, angaaende *Anders Tolder*, som herofver melt er, hafde *Commendant Axel Juel* een *discurs* paa Salen udj *Castellet*, udj *praesentie* af kiøbmand *Johan Gilles* og *Gert Kohlendal*, med andre flere, som mig iche egentlig erindrer, hvor jeg *Anders Steffensen* stod ved bordet udj Salen, og hafde noget at skrifve for *Commendanten*, huor ieg hørte, at ditto *Commendant Axel Juel* sagde iblant anden *Discurs*, som hand hafde med bemelte *Johan Gilles* og *Gert Kohlendal*, angaaende voris kiere Fædernelands regering, og huorledis een og anden kom til *æstime*, sagde derhos: Ja viintapper knechte og *Canalie*, De regierer nu udj *Dannemarch*, mens dend gammel danske adel er forskudt, og *Kiøbenhafns* borgere vilde og være adel, mens det bekom dem iche vel, med andre flere blammeriske og usømmelige ord, som hand samme tid brugte« (§ 12, p. 29v-30r).

Denne udtalelse, der tydeligt er møntet på Griffenfeld og specielt hans broder Albert Gyldensparre, der netop på den tid sad i ledelsen af det ostindiske kompagni, blev trukket frem som majestætsfornærmelse, men Axel Juel slap fri ved at aflægge ed på, at han aldrig nogen sinde havde fremsat en sådan udtalelse. Dette skete samme dag, som den endelige dom i den

omfattende sag blev afsagt i Højeste Ret, den 23. december 1690 (Appendix til Højeste Rets protokol, lit. A, p. 340v).

I sin artikel i »Museum« (1894, I) om denne spændende retssag kom Fr. Krarup ind på denne edsaflæggelse og vil vise, at denne udtalelse sikkert ikke stammede fra Juel, men derimod var en løgn fra Jacob Worm, fremsat for at skade kommandanten (se spec. p. 271–272); der er heller intet i vejen for, at Worm kan være fremkommet med begge led i bemærkningen: hånen imod Gyldensparre og beklagelsen over den gamle danske adels tilbagestrængen. Men på den anden side er der intet til hinder for at antage, at Axel Juel har udtalt sig således. At han, en ung mand af god gammel adel, sad på en i virkeligheden så ringe udpost som Dansborg i Trankebar, mens en vintapperknægt som Albert Gyldensparre var direktør for samme kompagni, var i sig selv anledning nok til at fremsætte kritikken; tidligere havde placeringen været omvendt. Tanken var ikke fremmed for danske adelsmænd, jf. »Grevens og Friherrens Komædie«, og det er blot lidt sært, at borgeren Jacob Worm var en så ivrig talsmand herfor.

Imod Krarups antagelse taler også, at hvis Worm med denne løgn havde haft til hensigt at skade kommandanten, så måtte han have tænkt meget langt ud i fremtiden; for løgnet kunne ikke anvendes i Indien; den ville først kunne virke, hvis den på en eller anden måde kunne komme frem under en retssag imod Juel i Danmark, og en sådan havde Worm ingen midler til at fremkalde. Dertil kommer, at Anders Steffensen, der citerer udtalelsen i sit brev, ikke nævner Worm som vidne, men derimod ganske udtrykkeligt Gert Kohlendal, der var kompagniets bogholder og Axel Juels håndgangne mand. Brevet var afsendt fra Indien flere år, før processen startede, ja endda før kommissær Calnein kom til Indien for at undersøge Axel Juels forhold. Intet ville have været lettere end at få undersøgt dette spørgsmål grundigt, og såfremt det skulle vise sig, at Jacob Worm var bagmanden, ville anklagen imod Juel automatisk falde bort. Da ord stod mod ord, Steffensens kontra Kohlendals, under processen, lod man Axel Juels ed afgøre sagen. Andre vidner kunne ikke komme på tale, thi dem havde Axel Juel ryddet af vejen.

Men selv om Worm næppe har været ophavsmand til denne majestætsfornærmelse, synes det dog tilstrækkelig godtgjort, at han havde en finger med i spillet. Hvad ville han opnå dermed? Var han atter blevet drevet af

sin satiriske gejst? Vel næppe. Sagens hele karakter taget i betragtning er det rimeligst at forestille sig, at Worm har haft andre intentioner. Hans eneste mål i Trankebar har været at komme hjem. Det var klart for enhver i Trankebar at Axel Juel overskred sin kompetence og misregerede kolonien og endda begik underslæb imod kompagniet. En tidligere kommandant af samme type havde de undergivne ganske enkelt afsat, uden at regeringen i København var skredet ind imod dem af den grund. Det er da tænkeligt, at Worm ved at slutte sig til købmand Johan Gillis, som assistenterne ville indsætte som guvernør i stedet for Axel Juel, der havde indsat sig selv i den stilling – han var kun udnævnt til kommandant på fæstningen – har gjort sig visse forhåbninger om, at denne nye guvernør ville gøre noget for ham til gengæld. Axel Juel havde vist, at han ikke ville hjælpe. Juels overtrædelser synes at have været så alvorlige, at assistenterne med god grund kunne have tillid til deres plans mulighed for at kunne gennemføres og bagefter akcepteres i København. Worm ville kunne gøre regning på at blive belønnet, når han havde medvirket til at styrte en tyran og svindler.

Nu kom det hele til at forløbe anderledes, idet det lykkedes Axel Juel at knuse oprøret og henrette de fleste af de implicerede. Worm havde holdt på den forkerte hest og stod som taberen.

Til alt held for ham vidste man ikke dette i København på denne tid. Der var man nemlig bekymret over, at man ikke kunne få en præst til Trankebar, og man kom da på den udmærkede idé, at man kunne gøre Worm til præst derude. Kort før Calnein rejste af sted på sin kommissionsundersøgelse til Trankebar, udstedte Hans Bagger, den 3. oktober 1685, ordre om at lade Jacob Worm virke som præst i Dansborg og Trankebar²⁴. Worm har måske opfattet dette som et tegn på, at han ville blive taget til nåde igen og med tiden måske hentet tilbage til Danmark. Udnævnelsen må vel snarere udlægges negativt for Worm i denne henseende, for når man endelig havde fundet en praktisk løsning på præsteproblemet i Trankebar, ville man efter al sandsynlighed ikke foretage forandringer, så længe Worm levede. Han kunne bruges i Trankebar, men ikke hjemme. Worms forhåbninger om en tilbagekomst til Danmark blev derfor ikke til virkelighed. Om hans præstegerning i Trankebar opstod der i Danmark efter hans død en myte om, at

han havde været en slags dansk apostel²⁵, som var profet for den indfødte befolkning og udrettede mirakler, han skulle endda have oversat Bibelen til de indfødtes sprog. Dette er altsammen rygter, som ikke har noget som helst at støtte sig på.

Der foreligger ikke bevaret noget digt eller noget skriftligt fra ham i Trankebartiden. Forfatterskabet var afsluttet med digtene fra sørejsen 1681.

Datoen for hans død kan ikke fastsættes med sikkerhed. Men et kongebrev af 1. juli 1693 til direktøren for ostindiske kompagni²⁶ befaler at lade Worms efterladte og hjemsendte gods udlevere til enken. Da skibsforbindelsen mellem kolonien og Danmark ikke var hurtig, kan Worm være død sidst på året 1692 eller i begyndelsen af 1693, kun 50 år gammel²⁷.

VI. KONKLUSION

VÆRKET OG MANDEN

I »Moralske Tanker« (1744) drøfter Ludvig Holberg i et af essayene i første bog¹ satirens art og samfundsmæssige funktion; han forsvarer satiren og finder den nødvendig i en stat, men han erklærer – efter et skarpt udfald mod tidens overhåndtagende panegyrik – at man trods alt ikke kan »approbere alle slags *Satyres*: thi nogle ere skadelige og strafværdige, andre nyttige og tilladelige. De tilladelige *Satyres* ere de, som ere almindelige, og ikke sigte paa Personer i sær. En *Satyre*, som angriber det heele Menneskelige Kion, er uskyldigere end den, der sigter paa en vis Nation; en der sigter paa en heel Nation, er uskyldigere end den, der angaaer en Familie; og denne igjen mindre end den, der angriber visse Personer. De utilladelige *Satyres* sigte enten paa uskyldige eller skyldige Personer: de første ere mest strafværdige, efterdi udi dem er Forurettelse: de sidste, skjønt de intet indeholde uden hvad sandfærdigt og beviisligt er, kand de dog ikke *tolereres* udi et *Societet*; thi udi saadan *Satyre* er en Straf eller Hævn, hvilken alleene tilhører Øvrigheden«.

Ved denne distinktion og definition af de to former for utilladelige satirer overså Holberg noget meget vigtigt, eller han lukkede øjnene derfor; og det var netop den wormske situation, hvor det var øvrigheden selv, der blev angrebet; Holbergs bestemmelse udelukker i grunden samfundskritik, når selv berettiget kritik forkastes.

Efter denne forsøgsvisse indkredsning af satiren fortsætter Holberg med at omtale måden, hvorpå man kan satirisere ulovligt: »En utilladelig *Satyre* skeer paa adskillige Maader. Nogle gaae reent til Verks, og *criticere* Personer uden Omsvøb. De samme kand derfor sættes til rette, og straffes. Andre bruge Omsvøb, saaledes, at de derfor efter Lovene ikke kand straffes, skjønt de undertiden bide sterkere, end de første. . . Der er endnu en anden Maade at satyrisere paa, som bestaaer i uforholdne Apologier og Forsvars Skrifter, hvorved foraarsages, at en Fejl, som tilforn var ikkun faa bekiendt, bliver kundbar for alle«.

Holberg omtaler kun, hvorledes man skriver utilladelige satirer; derimod siger han intet om tilladelige satirer. Denne begrænsning er dog konsekvent nok, eftersom tilladelige satirer kun kan være indirekte; en direkte satire vil altid være en utilladelig satire i hans øjne.

Skematisk kan man opstille Holbergs satire-system således:

I Tilladelige satirer, dvs. universelle satirer (begrebs- eller karaktersatirer).

II Utilladelige satirer, dvs. personsatirer:

a rettet mod skyldige personer	1 direkte
	2 indirekte
b rettet mod uskyldige personer	1 direkte
	2 indirekte

Det interessanteste ved Holbergs overvejelser er, at han ikke kommer ind på det intrikate problem, hvem der skal afgøre, om en satire er så til pas almen, at den kan gå for at være tilladelig, og hvilke kriterier skal man anlægge for en sådan bestemmelse. En satire, der af sin forfatter er tænkt alment eller i hvert fald postuleres at være almen, vil sagtens – hvad Worm helt rigtigt påpegede i sit forsvarsskrift – af andre kunne opfattes helt personligt. Og som berørt ovenfor opstår der et særligt problem i gruppe IIa, hvis de skyldige personer er identiske med statens ledere og højeste embedsmænd; det var ikke noget nyt på Holbergs tid, ej heller på Worms: angreb på magthaverne var altid blevet besvaret kontant ved så vidt muligt at sætte hele magtapparatet ind mod den formastelige. Sådan havde det alle dage været, men enevælden betød alligevel en skærpelse af disse vilkår; enevælden var – ligesom ethvert andet diktatur – et lukket system, hvor det var vanskeligt at skelne mellem person og sag; selv et sagligt angreb ville kunne opfattes som angreb på den person, under hvem sagen sorterede; dette kunne blive højst uheldigt for kritikeren, idet det altid måtte blive systemets repræsentanter, der dømte i den proces, hvori de eller deres venner og kolleger stod anklaget af satirikerens; dennes muligheder for at slippe heldigt fra en sådan retssag måtte siges at være minimale. Enevælden udelukkede dermed muligheden for skabelsen af en sund kritisk digtning; direkte og åben kritik skulle man vogte sig for, hvorfor den danske satiredigtning, som tog samfundsforhold op til debat, enten blev indirekte eller

anonym. Worms skæbne blev en kraftig advarsel for andre danske digtere om, at direkte kritik af en øvrighedsperson ville eller kunne udlægges som angreb på myndighederne, dvs. på systemet. En personsatire er ifølge Holberg altid utilladelig; men denne vurdering er mere moralsk end politisk; myndighederne slog gennemgående hårdt ned på satirer imod det offentlige, men angreb på privatpersoner tog man ingen notits af; Worms angreb på Kingo havde derfor ingen interesse; Worm blev først interessant for myndighederne, da han gik til angreb på statens embedsmænd; definitionen af gruppe II hos Holberg ville nok i realiteten blive anderledes, hvis den var udformet af en politiker.

Sammenholder man denne holbergske opstilling² med det syttende århundredes satirer og med Holbergs egen digtning, konstaterer man, at den passer godt nok for dette tidsrum, med de nævnte modifikationer. Vender vi os nu fra det teoretiske til værkerne for at placere Worm i en historisk sammenhæng, kan vi også få svar på, hvad Holberg mente med tilladelige satirer, som han jo ikke nærmere definerede.

Vanskelighederne ved at afgøre, om en satire er tilladelig eller ej, ses straks hos den første satiriker af et vist format i det syttende århundrede, Hans Skonning, der i 1648 og 1650 udsendte to satirer³, der ligger i forlængelse af det forrige hundredårs mere almene satirer; dog er den sidste af de to satirer muligvis ikke helt så universel, idet rygterne fortalte, at der bag de anvendte dyrenavne skjulte sig virkelige personer, nemlig Århus-bispen og hans familie, som Skonning havde beluret gennem et hul i domkirketårnet; i så fald må samtiden have følt det som en passende straf, at forfatteren i 1651 omkom ved at styrte ud gennem dette hul; historien, om den nu er sand eller ej, fortæller da to vigtige sandheder om satireskrivningen: den indirekte metode kan tilsløre personlige angreb så godt, at læsere uden for inderkredsen vil kunne opfatte satiren som værende almen; men frem for alt røber nævnte anekdote, at enhver personsatiriker har noget af en voyeurs natur; hvilket som bekendt kan være farligt, hvad Skonnings endeligt også bekræftede.

Af større interesse er H. W. Laurembergs »Fire Skjæmtedigte« fra 1652⁴, oprindeligt skrevne på nedertysk, og oversat til dansk af en ikke særlig habil oversætter. Der er her tale om satirer med stof hentet fra

dagliglivet, oftest realistisk og drøjt skildret. Synspunktet er verdsligt og praktisk, kritikken rettes imod de menneskelige laster af iver for at udrydde tåbeligheder og fordomme og for at afsløre hykleri. Selv om man hos Lauberg kan finde skildringer, der tenderer henimod karakterskildringen, så holder han sig gennemgående til de abstrakte, oftest personificerede laster såsom ærgerrighed, begærlighed, gerrighed, forfængelighed, modegalskab osv., hvad der frembringer et noget stift helhedspræg. Denne abstraherende teknik bliver dominerende hos hans efterfølgere i det satiriske fag, hvor især Jens Steen Schested⁶ kan fremhæves, fordi han ved sin lette, elegante penneføring i nogen grad overvinder den mest iøjnefaldende fare for den abstrakte begrebsatiriker: kedsommeligheden. Betydeligere som kritiker var dog Matthias Worm, hvis to satirer »Riis till Hver mands Rump« og fortsættelsen »Hofmands Spiegel« er usædvanlig tydelige eksempler på den helt abstrakte, moraliserende satireform, der nærmer sig en art verdslig prædiken i versform; Matthias Worm var ikke nogen stor poet, men han havde et skarpt blik for menneskenes laster, specielt for de fejl, som samfundet fremmer, dvs. først og fremmest hykleri. Hans to satirer rummer så mange alvorlige angreb på samfundet, at de ikke kunne trykkes i samtiden, men de mange afskrifter røber deres popularitet i tiden⁶; det specielle sigte, påvisningen af hykleriet, uærligheden, falskheden, bedrageriet i samfundet, bevirkede, at generalfiskalen på linie med mange afskrivere antog disse to satirer for at være af Jacob Worm, idet et M. Worm er blevet udtydet som magister Worm, dvs. Jacob Worm; men den almene og abstrakte fremstillingsform afviger helt fra Jacob Worms teknik, således at samtidens kompetente oplysninger om forfatteren må akcepteres.

Bogstaveligt talt alle Jacob Worms satirer hører ubetinget under gruppe II Utilladelige satirer, i de fleste tilfælde rettet mod skyldige personer, i enkelte mod uskyldige; metoden er ofte direkte, men undertiden vælger han den indirekte fremgangsmåde, men i en så ringe grad, at det umiddelbart fremgår, hvem han sigter til (en hane = Hahn osv.), således at langt de fleste satirer fra hans hånd i realiteten må rubriceres som direkte; Worms begrænsning som satiriker følger umiddelbart heraf; kun hvor han kendte sit offer intimt og detaljeret, kunne han inspireres; kendte han derimod ikke offeret, og havde han ikke mulighed for at agere voyeur, blev resultatet

en tør uenergisk og meget tam satire. Dette blev mere mærkbart i forfatter-skabet, efterhånden som han angreb politiske personer, som han ikke kendte noget til, og i den situation greb han instinktivt til anvendelse af rygter som basis for skildringen, rygter, hvis sandfærdighed var ham ligegyldig, thi han behøvede et krydderi til den satiriske portrættering; Worms morsomste værker er derfor også ungdomssatirerne om Kingo, mens de politiske satirer svækkes af de nævnte grunde og frem for alt af, at der fra hans side ikke er tale om virkelig politiske satirer, men kun om privatiserende personsatirer om visse politiske personer. Dette til sin yderlighed drevne personprincip bevirker, at vi i dag ofte må opgive at forstå hentydninger eller slet ikke bliver opmærksom på visse angreb; forfatterskabet er som helhed uforståeligt for almindelige læsere uden udførlig punktcommentar; hans samtid, der havde forudsætningerne for umiddelbart at fatte hentydningerne, kan have godtet sig dejligt, mens læsere af i dag kan have meget svært ved at føle samme skadefryd endsiges interesse for afsløringerne. Mens Laurembergs satirer i dag er vanskeligt læselige på grund af deres abstraktion, så er den wormske satireforms svaghed unægtelig den alt for tids- og personbundne kritik; Worms satirer nærmer sig meget stærkt revyvisen⁷, med hvilken den også deler skæbne: glemslen.

Det bør dog som positivt modargument fremhæves, at Worms djærvhed, ironi, vid og sataniske ondskabsfuldhed parret med en slagkraftig rapkæftethed gør hans satirer – når han er på højden – livlige og underholdende, når man er trængt igennem forhindringerne.

Worm har kendt den laurembergske abstrakte satire, hvilket kan ses af citatlån derfra⁸; gennemgående har han ikke yndet begreber, men personer; begge satirikere synes at have fundet morskab i skamrosmetoden, som Lauremberg havde anvendt i sit bryllupsdigt fra 1658, Worm i »Baads-Mends ære-digt« og i »En Nye Riime Kunst«. To almene satirer, »Qvinde-ukruds lifactige contrafayt« og »Ammernes Compas og Contrafayt« går under hans navn, men det er yderst tvivlsomt, om han virkelig er ophavsmand til dem.

Den hårde fremfærd mod Worm bevirkede, at han ikke fik mange efterfølgere; kun Hans Nordrup, hvis forfatterskab er utrykt, fortjener at nævnes⁹. Satirikerne vendte tilbage til begrebssatiren, men fandt et nyt

emneområde omkring århundredskiftet, nemlig det litterære, hvorpå der opstod flere litteratursatirer; af disse er Tøger Reenbergs de mest levende¹⁰, idet de indeholder mere almene betragtninger, hvorimod Sorterup landede i den samme grøft som Worm, det alt for personlige; dette gælder også de digtere, som angreb Sorterup¹¹.

Resultatet kan således opgøres: Tilladelige satirer: abstrakte, moraliserende – og kedsommelige; utilladelige satirer: personlige, direkte, spændende for samtiden, men kedsommelige for eftertiden. I sine »Fire Skiemte-Digte« (1722) løste Holberg vanskeligheden; i fortalen til bogen fremhævede han, at det måtte være den moderne satires opgave at skildre *karakterer*, grebne ud af det virkelige liv. Da han tillige formåede at realisere dette program, skabte han en individualiserende realisme inden for satiren i klar og bevidst opposition til de tørre begrebsatirikere og farlige personsatirikere. Denne spændende nyudvikling omtaler Holberg ikke i sit nævnte essay; hans satireform er universal, men han har lånt ikke så lidt af den personlige satires realisme, men undgår dens snævre begrænsning.

Worms satiriske digtning indtager således en særpræget plads i det syttende århundredes danske litteratur. Denne satireform blev – på godt og ondt – en fornyelse, der var højst tiltrængt; den danske satire behøvede en sådan blodtransfusion, der dog var nær ved at koste forfatteren livet.

Selv om dette forfatterskab helt er præget af personsatiren, er det dog muligt at skelne forskellige faser deri.

Den første er præget af privatiserende digtning; det er så at sige familie-satirer, hvor forfatteren godt kan tillade sig at gå over stregen, da det hele blot er tænkt som en rigtignok onskabsfuld spøg, men dog som en spøg for en lukket kreds. Den anden periode er derimod politisk; hovedfiguren er Griffenfeld, men i øvrigt langes der også ud efter enkelte af hans slægt; synet på kansleren er ensidigt, idet Worm udelukkende tager hensyn til hans kirkepolitik, endda kun hans ansættelsespolitik; Griffenfelds øvrige indenrigspolitik og hans udenrigspolitik berøres ikke, således at det er en meget begrænset Griffenfeld-skikkelse, der fremstår for læserens øjne. Synet på Griffenfeld kulminerer med skildringen af ham som Antichrist. Den tredje periode begynder usikkert i en blot latent uvilje mod magthaverne; heraf opstår en radikal omvurdering af Griffenfeld, der skildres som helt

og martyr, mens hans banemænd og efterfølgere bliver til nye Antichrister. Det kirkepolitiske træder i baggrunden, hvad der kan hænge sammen med, at Worm havde fået en stilling; krigen og dens skattemæssige følger er hovedemnet, søgelyset rettes mere og mere mod det udenrigspolitiske, som Worm kun kendte fra avislæsning. Hahn og Arenstorff er hovedofrene; kongen træder dog stadigt tydeligere frem i denne periode og ender med at være det egentlige mål.

Denne noget udvendige opdeling af forfatterskabet kan suppleres med en anden, der giver et noget andet resultat, men i højere grad går ud fra forfatterskabets idéverden.

Den første fase bliver den private, hvor Kingo-digtene dominerer; men en del af Griffenfeld-satirerne hører også hjemme i denne gruppe, idet de mangler politisk synspunkt, f. eks. »*May er velkommen*«, »*Baads-Mends ære-digt*«, »*Dend Alamodiske Epaphroditus*«, også »*Jesu Klagemaal*«; dette er personsatirer i renkultur. Den anden fase omfatter Worms politiske satirer om Griffenfeld og kamarillaen og den skånske krig; udgangspunktet i denne periode er, at regeringssystemet er både lovligt og rigtigt; anklagen er rettet imod nogle personer, som svigter dette system, og som misbruger det til egen fordel. Der er ikke forskel på holdningen i Griffenfeld-satirerne og satirerne fra den skånske krig; de senere satirer i denne gruppe virker derfor svagere, dels fordi de blot gentager en gang anførte synspunkter, dels fordi Worm mangler kendskab til personerne. I forhold til den følgende, afsluttende fase er det vigtigt at fastholde, at Worm i samtlige disse satirer går ud fra systemets fortræffelighed; hans kritik er derfor rettet mod overfladefænomener og går ikke i dybden. Den tredje fase rummer kun en eneste satire, disputatsen »*Jdola Jeroboami*«; der er i realiteten tale om et brud med det tidligere grundsynspunkt, om end bruddet begrænses; i sin sidste periode hævder Worm, at det danske regeringssystem var ulovligt, fordi det var gennemført ved et kup uden befolkningens billigelse. De mange negative sider, som Worm i sit forfatterskab har påvist ved det danske styre, forklares ikke længere som følger af visse personers misgreb, men som et logisk resultat af den begåede ulovlighed i 1660. Men samtidig med, at dette slås fast, må det understreges, at Worms kritik af systemet er begrænset; der er intet i disputatsen, der tyder på, at han forkastede kongedømmet af Guds nåde,

heller ikke i form af enevælde; kritikken er rettet imod den ulovlige gennemførelse af enevælden, og denne ulovlighed har berøvet systemet dets guddommelige sanktion.

Så længe Worm troede på, at det danske regeringssystem var ukritisabelt, havde han ikke basis for som politisk satiriker at satirisere universelt; han blev tvunget til at betragte alle misgrebene som personlige fejltagelser, hvorfor angrebene måtte blive personlige. Først da han konstaterede visse mangler ved dette system, kunne han give sin *digting* en drejning imod det mere principielle, hvorved der blev mere perspektiv i det rent politiske. Kun »*Jdola Jeroboami*« er en egentlig politisk satire, hvis man dermed vil forstå et værk, hvori der kritiseres ud fra et politisk synspunkt. Worms øvrige forfatterskab er enten private personsatirer eller politiske personsatirer uden almene politiske principper.

Blev Worm i en vis henseende nyskabende inden for den danske satire, så gælder det samme ikke på det rent kunstneriske plan. Worm var først og fremmest en brugskunstner, der ønskede sine værker læst af så mange som muligt; han lagde derfor kun i ringe grad vægt på det kunstfærdigt stilistiske. I sine satirer skyede han gennemgående de stilistiske virkemidler, vi normalt forbinder med barokstil. De kan kun påvises i så ringe antal, at de på ingen måde karakteriserer hans stil. Noget anderledes forholder det sig i hans bønnedigte; de viser, at han beherskede tidens monumentalstil, og man kan i disse afsluttende digte finde eksempler på de fleste af de stilfigurer, der var yndede i tiden, specielt sammensætninger, omskrivninger og personificeringer. Da forfatterskabet afsluttedes med en mængde supplicationer, kunne man forledes til at antage, at Worm havde nærmet sig barokkens stilideal, men dette er næppe korrekt. Der er tale om en genrebestemt anvendelse. De afsluttende bønnedigte afviger ikke fra de tidligere bønnedigte. Nogen kunstnerisk udvikling kan man ikke spore hos Worm.

Hans versekunst er tidstypisk og traditionel. Allerede de første digte afslørede ham som en overlegen metriker, der fuldt ud beherskede de former, han valgte at bruge. Mens samtidens digtere foretrak aleksandrinen, så fik Worm under Kingo-fejden øjnene op for, hvor virkningsfuld en god strofe med en kendt melodi kan være for en satiriker. Hans forfatterskab er da også præget af, at mange af de store satirer er skrevet strofisk til populære

melodier. I sin ungdom beviste han desuden sin fulde beherskelse af det elegante Bording'ske kortvers, men han opgav det tidligt til fordel for aleksandrineren, som i den politiske fase blev det alternative versemål. Indtil processen er der balance mellem aleksandrinerdigte og strofiske digte; de mange rimede supplicationer fra processen forrykker denne balance, selv om der også i denne del af forfatterskabet findes strofiske digte. Heller ikke på dette område kan man konstatere nogen udvikling; sikkerheden og elegancen præger samtlige metriske værker. Den væsentligste nyhed på det kunstneriske område er den tiltagende trang til at udtrykke sig i prosa¹².

Et af de interessanteste forsøg på en bedømmelse af Worm i samtiden er et lille vers, der i håndskrifterne tillægges Kingo, og som i de fleste tilfælde er placeret i forbindelse med disputatsen:

P. S. Til Ormen.

Saa vidt du røret har om herrens salvet hovet

Jeg slet forbande vil og ikke have lovet

Mens alt hvad sandhed er, ieg bedre ej har hørt

Ak! at du Rigets sool med pen ej havde rørt.

Th: Kingo¹³

I Kingo-udgavens kommentar hedder det, at dette digt næppe har noget med Jeroboam-disputatsen at gøre¹⁴; heroverfor må det præciseres, at digtets håndskriftmæssige placering ved »*Jdola Jeroboami*« er så utvetydig, at der kræves meget tungtvejende argumenter for at fjerne digtet og i stedet for kombinere det med Simei-digtningen som en art privat Kingo-kommentar til Worm, således som det er foreslået af Hans Brix, der dog ikke anfører sådanne argumenter. Tanken om, at det skulle hænge sammen med Simei-digtet, forekommer også urimelig, idet Kingo var realistisk nok til at måtte forudse, at breve til Worm ville blive censureret, og han havde ingen grund til at risikere noget. Nu ved vi, at hr. Laurids i Odense afleverede sit eksemplar af disputatsen til myndighederne, og har det ikke været til Kingo selv, så var Kingo dog en så højtstillet myndighed på stedet, at han næppe har kunnet undgå at blive underrettet om dette sin præsts skridt; formodningen om Jacob Worm som ophavsmand måtte yderligere øge hans interesse for at

se værket, og det kan fastslås, at han i hvert fald i anledning af generalfiskalens undersøgelser i Odense har lært det at kende. Kingos digt forklares derfor bedst som en kommentar til denne disputats, hvor det er anbragt i overleveringen, og det stammer formentlig fra slutningen af 1680 eller fra begyndelsen af 1681; epigrammet rummer hans helt private opfattelse af »*Jdola Jeroboami*« med en klar erkendelse af de katastrofale følger, kritikken af kongen vil få for forfatteren. Kingo er i øvrigt forsigtig i sin formulering: »Mens alt hvad sandhed er« indebærer, at angrebet på kongen er usandhed, men det kan også betyde, at nogle af de andre angreb heller ikke er sande. Kingo ville kunne komme ud af klemmen, hvis han skulle blive udspurgt om meningen med dette vers. Digtet har næppe fra hans side været tænkt som andet end en privat kommentar, i lighed med epigrammet om hans forliste salmebog.

Det er overraskende at se Kingo, så at sige Christian Vs uofficielle *poeta laureatus*, tage standpunkt for Worm; selv om de to digtere i temperament og karakter var så vidt forskellige, så var de i deres vurdering af visse foreteelser i samfundslivet ikke længere fra hinanden, end at i hvert fald Kingo kunne bedømme den anden så fordomsfrit.

Helt anderledes forholdt det sig med Tøger Reenberg, provst Peder Reenbergs yngre broder, der i »*Forsamling paa Parnasso*« også tog Worms digtning under behandling; det var synd at sige, at Worm kom godt derfra:

Strax efter hende fandtes Een
 For Retten frem af komme,
 Med Bolter om det eene Been,
 Og Vers udi sin Lomme.
 Det viistes frem, nu Retten sad;
 Men fandtes sønderrevet
 Af Bøddelen: Og spurgtes ad:
 Hvo haver dette skrevet?
 Jeg, (svarer han) som tumlet er
 J Verdens tvende Parter,
 Med disse Bolte Vidne bær,
 At jeg er Sandheds Marter. (v. 301–312)

Mercurius læser digtene igennem for at se, om han er værdig til at indtage den ledige plads på Parnassus, men han kommer til følgende resultat:

Det skeede saa. Sententsen faldt:
Han har, foruden Naade,
Fortient at miste Liv og Alt,
J Sted for Laurbær-Blade.
Forbandelse blev lagt paa den,
Som hannem vilde give
Herefter Blek, Papiir og Pen,
Til flere Vers at skrive.
Og gjør den ikke viiselig,
Der Kniv og Gaffel giver
Til galind Mand, hvormed han sig
J Rasenhed afliver.
Han blev forbittret, dyre soer:
Endnu han vilde skrive,
Saa *Phæbus*, og hans heele Chor,
Beskæmmet skulde blive. (v. 349–364)

Skildringen er unægtelig ikke venlig, men man kan ikke bestride, at Reenberg utvivlsomt giver et rammende portræt af manden: forbitret og hævn-gerrig; og tillige ærgerrig.

Endnu et medlem af den indre kreds omkring Worm har udtalt sig om forfatterskabet, nemlig Jørgen Sorterup, hvis fader havde været Worms huslærer; hans udtalelse ligger nærmest på linie med Reenbergs, men er ganske uden dennes prægnans¹⁶.

I det foregående har vi fulgt Worm i hans livsløb og i hans digtning og konstateret, at liv og digtning på en særegen måde viklede ind i hinanden og skabte en skæbne og et forfatterskab, der var enestående i det syttende århundredes danske litteraturhistorie. Et forsøg på en sammenfattende karakteristik af manden bag værket må derfor anses for rimeligt.

Dommen over Worm er resultatet af retssystemet i et ensrettet diktatur, der ikke ville tolerere kritik. Udadtill hævdede myndighederne, at han var

en tarvelig smædeskriver og konspirator, hvis lyst var at udsprede løgn om landets bedste mænd og dermed ophidse befolkningen til oprør. Det er klart – og det er i grunden Worms egentlige ulykke – at man heller ikke kunne forvente en anden og mere nuanceret bedømmelse af ham og hans satirer. Det ses tydeligt af forhørene, at det strejfer hverken forhørsdommerne eller Worm, at man i de enkelte tilfælde kunne vurdere hans udtalelsers sandhedsgrad, og det på trods af at alle, inklusive forhørsdommerne, vidste, at Worm i mange henseender beskrev, hvad der objektivt set måtte kaldes sandheden. I denne forbindelse er det påfaldende at iagttage, at man i anklagen medtog »*Studiosus Lamentans*«; dette kunne nok begrundes taktisk under forhørene, men digtets værdi under processen måtte dog siges at være så problematisk, at generalfiskalen skulle have indset dette, idet han tillige havde været anklager over for Griffenfeld; han måtte altså vide, at Worms beskyldninger mod Griffenfeld stemte med den officielle anklage. Men dette afficerede slet ikke generalfiskalen; heller ikke Worm prøvede at forsvare sig med en henvisning hertil. Begge har vidst, at det ikke i realiteten drejede sig om sandhed kontra usandhed, men om retten til overhovedet at kritisere myndighederne. Konsekvensen af processen mod Worm måtte blive, at befolkningen ikke skulle politisere, men lade sig regere.

Juristernes – og Reenberg's – vurdering af mennesket og digteren Jacob Worm er derfor ensidig og unuanceret – de er parter i sagen – og det i en sådan grad, at deres bedømmelse mister interessen for os.

Men hvad mente Worm om sig selv, kunne man derfor korrigerende spørge.

Som venteligt møder man her et lige så unuanceret syn. Der er ingen tvivl om, at han – som Reenberg rigtigt har set – opfattede sig selv som sandhedsvidne i modsætning til smigrerne¹⁶. Fra digte og breve kan man samle en mængde citater som bevis på, at Worm både før og under processen betragtede sig som en revsende sandhedsprofet; ved at dræbe ham ville landet blive besmittet med blodskyld. Han har i den grad følt sig i pagt med det gamle testaments profeter, at den endelige rolle som revser af kongen ikke faldt ham svær; han havde den rette attitude. Men denne selv vurdering er i lige så høj grad en selvovervurdering som modpartens bedømmelse er en for rigoristisk nedvurdering.

Der er langt imellem disse bedømmelser; hvor forkerte de end er, så rummer de noget af sandheden. For Worm må have været kompliceret, til det selvmodsigende.

Allerede tidligt røbede han en udpræget selvbevidsthed. Han glemmer ikke sine store eksamener, sine mange disputatser, kort sagt sin store begavelse. Mennesker, der ikke færdes på dette åndelige niveau, er i hans øjne ringere og bør absolut vige for ham. Denne egenskab hænger naturligt nok nøje sammen med hans overordentlige ærgerrighed; at han skulle have attrået Griffenfelds position er dog helt usandsynligt, selv om det er blevet hævdet af Bang¹⁷, men han har snarere sigtet mod en topstilling inden for kirken, en bispestol, eller ved universitetet, et professorat. Disse højtflyvende ønsker kunne ikke siges at være urimelige eller urealistiske af en så begavet mand med en så strålende universitetsuddannelse bag sig; det er forståeligt, at der skete visse sjælelige forskydninger i ham, da han så, at hans drømme ikke blev til noget, mens andre langt ringere udstyrede og måske mindre flittige opnåede lykken og dermed de høje stillinger ved hjælp af midler, han ikke kunne anvende, eller som ikke virkede, når han anvendte dem. Successen under Frederik III skyldtes vist helt og holdent hans akademiske kvaliteter, men efter tronskiftet formåede han ikke at udnytte sine familiemæssige forbindelser til Griffenfeld og Sophia Amalia Moth; han har næppe haft nogen form for personlig charme. Bestikkelse var ham udelukket af økonomiske grunde, og hans smigrerier blev overdrevet, så de måske har virket pinligt på modtageren, således hyldestdigtet til Griffenfeld i 1672 (I,390). Imens steg mænd som Kingo, Bagger, Glud, Bornemann, Gyldenparre, Mejerchrone og mange flere. Worms skuffede ærgerrighed medførte en udtalt misundelse imod de mere heldige, så at han helt kunne overse, at disse mænd faktisk havde kvaliteter, selv om de måske ikke havde så høje eksamener. Worms holdning er måske ikke særlig smuk, men dog forståelig.

Den omtalte selvbevidsthed var nært beslægtet med hans uimodståelige trang til opposition. Det var denne tilbøjelighed, der i de første studieår bragte ham på kant med professorerne, sandsynligvis til skade for hans muligheder for en karriere inden for universitetet. Det var denne egenskab, som præsten i Sorterup mente at have konstateret hos ham allerede som halv-voksen; den oppositionelle lyst ses også i forholdet til Kingo, og det er

ikke usandsynligt, at hans bratte omsving i bedømmelsen af Griffenfeld kan skyldes denne lyst til at være imod flertallet; hans opposition blev derpå rettet mod de nye magthavere og mod alle dem, der nu – billigt – rakkede Griffenfeld ned; det var der intet stort ved, men at have gjort det før de andre, det var noget. Også hans overlede optræden over for biskop og provst straks efter embedsovertagelsen i Viborg røber dette farlige anlæg.

Hertil kommer så den egenskab, som Worm selv gjorde til den dominerende: sandhedstrangen. Selv om den bestemt ikke spiller den rolle, som han selv tillagde den, så gør man dog ret i ikke at gå ud fra, at der udelukkende foreligger en motivforskydning. Det afgørende bevis herfor er i virkeligheden hans enestående seje og ukloge fremhævelse af dette synspunkt under processen, såvel i de juridiske aktstykker som i digte og privatbreve. Den konsekvente understregning heraf på det tidspunkt kunne fortolkes som en godkendelse af satirene, selv om han i andre udtalelser måtte fragå deres synspunkter. Worms teologiske skoling og tænke måde har støttet dette karakteranlæg.

De voldsomme udfald mod regering og militær i de sidste satirer ville næppe være blevet af den styrke, hvis han ikke havde været behersket af en oprigtig fædrelandskærlighed. »Kongens Væmodige Klagemaal« viser denne holdning, men den træffes også uforfalsket i andre samtidige satirer fra krigens tid. Smerten over den uheldige krig understøttedes på en måde af sandhedstrangen i ham, af viljen til at finde frem til og afsløre årsagerne til katastroferne, for at der kunne hidføres en forandring til det bedre.

Denne tilbøjelighed til at ville afdække sandheden kunne – og blev det meget ofte – forbindes med en usædvanlig stærk trang til at lege med ilden; et af de eklatanteste eksempler er anført under omtalen af rangstriden med provst Reenberg, det helt usandsynlig ukloge angreb på den afdøde borgmester, Reenbergs fader. Intet andet eksempel viser med en så ønskelig tydelighed, at Worm ikke kunne dy sig, når han fik chancen for at sende en pil i centrum, ligegyldigt hvor meget denne handling senere ville kunne skade ham. Hans optræden ved kongefødselsdagsfesten hos biskop Glud er et ligeså tydeligt eksempel på denne fundamentale egenskab. Hele udviklingen i

forfatterskabet peger i samme retning: Kingo – Bagger – Griffenfeld – kamarillaen – kongen. Denne ubetvingelige trang til at lege med ilden er vel-sagtens noget centralt i hans satiriske temperament; mange af hans reaktioner under forhørene forstås først under denne synsvinkel: han kunne ikke dy sig for denne pirrende leg, men i det øjeblik ilden tog magten fra ham og antændte huset, blev han angst som en dreng, der har leget med tændstikker. Han var gennemgående ikke situationen voksen, kun momentvis. Hans manglende mod i forbindelse med denne ustyrlige trang til at tage den store risiko er forbavsende og selvmodsigende. Stillet over for døden er vist de færreste helte, og man kan vel heller ikke forvente det; men alligevel! sammenligningen med den af ham selv så forhånede Griffenfeld trænger sig på, og den falder ikke ud til Worms fordel. Det bliver endda mere iøjnefaldende, når man betænker, at Griffenfeld, så vidt vi kan se, slet ikke havde regnet med at blive styrtet, mens Worm dog næppe i alvor kan have været uvidende om den fare, han bragte sig selv i. Selv om et sandhedsvidne ikke absolut behøver at være helt, så lider Worms opfattelse af sig selv som profet noget ved hans ynkelighed.

Hans sølle optræden under processen er der gjort en del ud af, men man må dog ikke helt overse, at megen ynkelighed trods alt kun var taktisk ment. Ville han redde livet, var der ikke andet at gøre end at være ydmyg over for de store; han kunne gerne lyve sig mere ydmyg, end han var, hvis det kunne hjælpe ham. Dette må ikke forstås som et forsøg på at besmykke hans optræden, for det ændrer jo ikke det faktum, at han bed hovedet af al skam og underkastede sig; det er højst en del af motiveringen, der ændres. De mange papirer fra processen viser, at der er en fundamental forskel i tonen i supplicationerne og i de juridiske indlæg; i de sidste kan han være fræk og provokerende, og han anstrenger sig for at få sit sandhedsvidnesynspunkt klart frem i sine indlæg under processen; disse dokumenter har ikke tidligere været trykt, hvad der nok har forrykket vurderingen af ham. Disse indlæg, svardigtet til Kingo og »*En retsindig Herrens Tieneris . . Valet*« udsletter ikke indtrykket af for megen ydmyghed, men det modificeres noget. Han var ikke så stor en kujon, som man har villet gøre ham til.

Man mærker ved læsning af procesindlæggene, at Worm ikke forgæves havde disputeret 22 gange ved universitetet. Han fik teknikken i rygmarven

og havde senere svært ved at glemme disputereholdningen. Det er iøjnefaldende under processen, at han ikke var i tvivl om, at han sagtens kunne disputere sig fra sagen; og vi har set ham komme så meget i stødet, at han irettesætter generalfiskalen, når denne overtræder de akademiske disputere-regler. Hans disputeretilbøjelighed kan ses i satirerne ved den systematiske ensidighed i personskildringerne. Hele Worms forfatterskab er gennemført sort-hvidt, et klart enten-eller. Griffenfeld er eet talende eksempel. Først Antichrist, derpå en hellig skikkelse med Kristus-træk; der fandtes i Worms bevidsthed ingen mellemstandpunkter, kun yderstandpunkter; karrikaturen ligger altid på lur, men man ler sjældent, thi Worm mangler i alle satirer efter Kingo-fejden humor og ironi.

Forhørerne afslører en anden egenskab i hans sind. Den begavede, bog-lærde mand havde svært ved at tage ved lære af virkeligheden; forhøret i Viborg burde have bibragt ham ikke så lidt om juridisk spørgeteknik, men det viser sig i de følgende forhør, at han forbliver i sin lukkede disputere-verden, hvor reglerne og ikke virkeligheden er det afgørende. Tydeligt er det med den ukendte mand, som Worm benyttede tre gange, hvad der i hvert fald er de to for meget. Den ene gang bliver han trængt helt op i en krog og må rykke ud med navnet, og så finder han ikke på noget andet end navnet på den pronotarius, der i sin tid havde underskrevet hans eksamens-papir. Men i det hele er det påfaldende, hvor lidt indfølgelse han viser over for generalfiskalen; han er ude af stand til at sondere modpartens tak-tik og lægge sin egen lidt om derefter. Han fulgte sin slagplan stædigt, selv om den førte ham lige luk i ulykke.

Dette hænger nøje sammen med en iøjnefaldende naivitet med hensyn til denne verdens foreteelser. Mangt og meget i hans kritik er urealistisk og formalistisk. Således f.eks. hans fastholden ved, at det var kongen og ikke kancelliet, der skulle bortgive embeder. Nok var kongen blevet enevældig, men det skulle forstås med visse forbehold; præsteudnævnelser skete i kan-celliet, og udnævnelsen blev underskrevet af kongen, ikke omvendt. Worms tro på, at slaget ved Lund kunne være vundet af danskerne, hvis de var blevet stående på valpladsen, er et andet bevis, for danskerne blev ikke ståen-de af den simple grund, at svenskerne forhindrede dem i det. Et udslag af naivitet er det også at beskyldte samtlige officerer for højforræderi. Worms

naive verdensfjernhed er dog ikke total; det hører med i billedet af ham at fremhæve, at han temmelig realistisk vil tolerere én form for magtmisbrug, nemlig nepotisme; der skal blot også være mulighed for andre. Hans naivitet er måske tydeligst i nøden; det er virkelig påfaldende, at da katastrofen ramte ham, søgte han hjælp hos sine tidligere ofre som Kingo, Glud, Moth, Corfitz Trolle, og til generalfiskalen udvikler han en utrolig kærlig tillid, som denne konsekvent skuffede; i forhørene nævner han, at han havde mest tillid til, at Corfitz Trolle ville hjælpe ham, som om han ikke i »*Studiosus Lamentans Redivivus*« havde afmalet ham som selveste fanden. Hans korrespondance med Lassenius, som han slet ikke kendte, de åbenhjertige og tåbelige udtalelser i brevene, som han åbenbart troede fik lov til at passere uhindret til adressaten, forsøget på i lakajuniform at bede kongen om nåde uden om myndighederne, håbet om at slippe uden proces og blive genindsat som præst osv., alt dette viser en enestående mangel på realitetssans. Hans ensidighed i menneskeopfattelsen hævner sig, idet han viser sig ude af stand til at bedømme mennesker og situationer efter rette pålydende.

En gåde for os i dag som for samtidens regering var det mærkelige forhold, at Worm handlede på egen hånd. Hvad fik ham uden nogen som helst støtte i mægtige adelskredse til at udøve denne revsende virksomhed over for det nye styre? Worm udrettede intet i den reelle verden dermed, han havde ikke kontakt med utilfredse kontrarevolutionære kræfter, som fandtes i landet, han var ikke tolk for andre end sig selv; han var en selvbestaltet profet, hvad myndighederne simpelthen nægtede at tro på i lange tider. Forklaringen ligger måske i nogle af de her fremhævede karakteregenskaber: sandhedskærlighed, naivitet, tilbøjelighed til at lege med ilden, oppositionstrang; måske gik det ikke rigtig op for ham, at han sad og legede med ild oven på en krudttønde.

I de første, private satirer røbede Worm både humor og ironi; endnu i Griffenfeld-satirerne dukker disse egenskaber momentvis frem, men de forkrøbler på en underlig og uheldig måde. I de første værker har han gækken ude og morer sig med at lange ud efter modstanderen. Da denne egenskab sygnede hen, kom hans kritik til at virke sur og kværlantisk, og satirerne kan forekomme læseren kedsommelige, fordi de mangler vitalitet og lattermild humor. Læser man hans værker kronologisk, kan man van-

skeligt undgå indtrykket af en munter mand, som – delvis selvforskyldte – skuffelser gjorde til en kværlulant.

Som noget væsentlig ved denne personlighed står endnu tilbage at påpege hans lidenskab. Han var af natur megt heftig. Vel skiftede han meninger undervejs, men han var altid lidenskabeligt engageret i dem. Angreb han, gjorde han det med hele sit lidenskabelige temperament. Denne indgroede heftighed bestyrkede i allerhøjeste grad hans tilbøjelighed til ensidighed. Og det er denne heftige natur, som han aldrig lærte at betvinge, der gjorde ham til den digter, han blev.

Det forbavsende ved det satiriske forfatterskab, som denne digter skabte i en politisk usikker tid, er, at han i grunden overskred sit talents naturlige og meget snævre grænser. Han havde ualmindelige evner som personsatiriker, således som det især fremgår af fejden med Kingo. Hans manglende held i livet drev ham ulykkeligvis fra denne private sfære til det offentlige, til politikken, som han ikke havde noget organ for. Dette fremgår måske klarest af det ejendommelige forhold, at det politiske for ham i virkeligheden udelukkende var statens præsteansættelsespolitik. Kritikken gjaldt ikke det politiske system, for det accepterede han; men derved blev hans politiske kritik tilfældig og principløs. Manglede der princip i denne kritik, så opvejedes det af angrebenes skarphed; men denne voldsomhed virker hovedløs, eftersom der ikke var rygdækning i form af tilknytning til en oppositionsgruppe. Worms indsats som satiriker fik derfor ikke følger for andre end ham selv, men forblev et mærkværdigt intermezzo i det syttende århundredes danske litteratur og politik.

Kun i »*Jdola Jeroboami*« fremtræder han som egentlig politisk satiriker, thi i dette værk er – som tidligere påpeget – den almene kritik langt stærkere end de personlige angreb, der er forsøgt indarbejdet i den større systematiske sammenhæng. I det øvrige forfatterskab kan man knap nok tale om politisk kritik, kun om angreb på politiske personligheder, men hyppigt kun på grund af handlinger, de så at sige udførte med venstre hånd. Worms egen udtalelse i et digt til kongen (I,299) om, at »*Poëtische Licents* har u-quems ord Neddrøppet / Det iche dog er scheet Udaf en oprørsch aand, / Jeg aldrig greb til pen Med en opsetzig haand«, men »Uden dydens vej Min haand og pen de schreed«, indeholder derfor trods de forbehold, hans øje-

blikkelige situation tvinger en til at tage, en gyldig karakteristik: det var ikke med overlæg, ikke af indre nødvendighed, at han blev politisk satiriker; det var lidt tilfældigt og noget af en misforståelse. Den litterære bedømmelse kan derfor heller ikke komme til at ligge langt fra denne udtalelse, dvs. den kan ikke divergere synderligt fra domstolens, der slog fast, at her ikke var tale om universelle satirer, men om skandskrifter.

VII. TILLÆG

Efterfølgende samling af breve og aktstykker vedrørende Jacob Worm skulle omfatte så godt som alt, hvad der kendes for tiden; der er kun udeladt et par ansættelsesbreve, idet disse er helt i tidens gængse udformning og derfor ikke siger noget specielt om Jacob Worm og hans forhold. Da denne fremlæggelse af materialet ikke er tænkt som en selvstændig udgivelse, men som et supplement til den biografiske fremstilling, er det ikke forsynet med noter; de nødvendige sagkommentarer skulle være at finde i afhandlingen.

De latinske tekster er vedføjet en dansk oversættelse, der er foretaget af redaktør, cand. mag. Herluf Nielsen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Jacob Worms ansøgning om Sortebrødre kirke i Viborg, 27/7 1670.
– RA. Indlæg til Jyske Register 17/8 1670 289
2. Anders Achtons ansøgning om at få Jacob Worm som kapellan,
13/11 1676. – RA. Indlæg til Jyske Register 28/2 1677..... 291
3. Jacob Worms første ansøgning om Gråbrødre kirke i Viborg, 13/12
1676. – RA. Indlæg til Jyske Register 28/2 1677 292
4. Jacob Worms anden ansøgning om Gråbrødre kirke i Viborg, 29/1
1677. – RA. Indlæg til Jyske Register 28/2 1677 293
5. Thomas Bartholins anbefaling, 4/3 1677. – LN. Viborg bispearkiv,
kaldsbrevsprotokol, fol. 33r 294
6. Rektor Christopher Schletters anbefaling, 6/3 1677. – LN. Viborg
bispearkiv, kaldsbrevsprotokol, fol. 33v 297
7. Jacob Worms vita. – KB. Nks. 739ah,2°, p. 78r (afskrift fra Vi-
borgs senere brændte vitaprotokol, foretaget af pastor J. Lund i
Støvring, indsendt til Jens Worm 15/3 1769) 302
8. Jacob Worms indlæg på synoden i marts 1678 angående Gråbrødre
kirkes rettigheder. – LN. Viborg bispearkiv, sager vedrørende
landemodet 304
9. Jacob Worms indlæg i en rangstrid med provst Peder Reenberg. –
KB. Nks. 1669,2° 311
10. Jacob Worms brev til Søren Steens, 24/5 1679. – LN. Gråbrødre
kirkes inspektionsarkiv, regnskabsbilag 1654–1815 317
11. Københavns magistrats opfordring til oldermænd og hossiddere,
22/8 1679. – Københavns Rådstuearkiv, magistratens kopibog
1677–1689, nr. 327 318
12. Jacob Worms brev til Rasmus Strangesen, 4/12 1679. – RA. Pro-
cesakterne, fol. 85r 319
13. Stiftamtmand Christen Skeels brev angående en sammenlægning
af Gråbrødre kirke med domkirken i Viborg, 7/2 1680. – RA.
Indlæg til Jyske Tegnelser, 20/3 1680 320
14. Kancelliets indstilling i sammenlægningssagen, 9/3 1680. – RA.
Indlæg til Jyske Tegnelser, 20/3 1680 322

15. Kongebrev til stiftamtmand Christen Skeel angående kirkesammenlægningen, 20/3 1680. – RA. Indlæg til Jyske Tegnelser, 20/3 1680 323
16. Gråbrødre menigheds ansøgning til kongen, 21/7 1680. – RA. Indlæg til Jyske Tegnelser, 18/8 1680 324
17. Mag. Søren Sevels ansøgning om domkirken i Viborg, med biskop Søren Gluds anbefaling, 22/7 1680. – RA. Indlæg til Jyske Register, 16/10 1680 326
18. Kancelliets nye indstilling i sammenlægningssagen, 12/8 1680. – RA. Indlæg til Jyske Tegnelser, 18/8 1680 328
19. Kongebrev til stiftamtmand Christen Skeel og biskop Søren Glud angående sammenlægningssagen, 18/8 1680. – RA. Indlæg til Jyske Tegnelser, 18/8 1680 329
20. Generalfiskal Christian Pedersens brev til kongen, 12/9 1680. – RA. Procesakterne, fol. 6r 330
21. Stiftamtmand Christen Skeels og biskop Søren Gluds skrivelse angående kirkesammenlægningen, 20/9 1680. – RA. Indlæg til Jyske Tegnelser, 16/10 1680 332
22. Kancelliets endelige indstilling i domkirkesagen, 11/10 1680. – RA. Indlæg til Jyske Tegnelser, 16/10 1680 334
23. Kongebrev til mag. Søren Sevel på Viborg domkirke og Jacob Worms annekser, 16/10 1680. – RA. Indlæg til Jyske Register 16/10 1680 335
- 24a. Første forhør over Jacob Worm, Viborg 16/10 1680. – RA. Procesakterne, fol. 95r 336
- 24b. Forhør over femtelektiehører Christen Andersen Achton, Århus 14/10 1680. – RA. Procesakterne, fol. 4r 339
25. Jacob Worms bønsskrift til Chr. V angående kaldsfratagelsen, okt. 1680. – LN. Viborg bispearkiv, Reversal-fortsættelse. C. Ældre dokumenter af forskellig art 342
26. Generalfiskal Christian Pedersens indberetning, 2/11 1680. – RA. Procesakterne, fol. 11r 344
27. Sognevidne udstedt til Jacob Worm, 13/11 1680. – RA. Procesakterne, fol. 39r 346

28. Kongebrev til Herman Mejer og Povl Nielsen angående forhør af Jacob Worm, 7/12 1680. – RA. Sjællandske Tegnelser, 7/12 1680..... 347
29. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 8/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 40r 348
30. Andet forhør over Jacob Worm, 11/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 47r..... 353
31. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 11/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 80r 364
32. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 14/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 42r 366
33. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 7/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 53r 368
34. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 18/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 43r 370
35. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 18/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 54r 372
36. Jacob Worms brev til Chr. V, 19/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 19r..... 373
37. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 7/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 55r 374
38. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 7/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 82r 376
39. Tredie forhør over Jacob Worm, 21/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 128r..... 378
40. Laurids Knudsens brev til Cort Arentsen, 22/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 15r..... 384
41. Jacob Worms brev til Johs. Lassenius, 26/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 83r 385
42. Kongebrev til Thomas Kingo med ordre om at sende Rasmus Strangesen til København, 28/12 1680. – LF. Fyns bispearkiv, 61, Stiftets almindelige breve 1671–1685..... 389
- 43a. Jacob Worms bønsskrift til en del præster, 29/12 1680. – RA. Procesakterne, fol. 44r..... 390

- 43b. Jacob Worms ledsageskrivelse med ovennævnte bønsskrift til provst Henrik Bornemann, 2/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 78r..... 391
44. Fjerde forhør over Jacob Worm, 8/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 141r..... 392
45. Jacob Worms brev til Jens Harebo, 9/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 49r..... 401
46. Jacob Worms brev til Chr. V, 9/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 21r..... 402
47. Jacob Worms brev til generalfiskal Christian Pedersen, 9/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 47r..... 403
48. Kongebrev til Christopher v. Körbitz og biskop Hans Bagger angående nedsættelse af en provsteret, 13/I 1681. – RA. Sjællandske Tegnelser, 13/I 1681..... 405
49. Jacob Worms brev til generalfiskal Christian Pedersen, 13/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 50r..... 406
50. Jacob Worms brev til Chr. V, 17/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 24r..... 407
51. Jacob Worms brev til fru Ide Lindenov, 17/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 51r..... 409
52. Jacob Worms brev til Ulrik Frederik Gyldenløve, 18/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 17r..... 410
53. Thomas Kingos brev til generalfiskal Christian Pedersen, 19/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 16r..... 411
54. Uddrag af forhørene over nogle af Jacob Worms korrespondenter:
 1. Anders Damphius, 25/I 1681.
 2. Cort Arentsen, 19/I 1681.
 3. Laurids Knudsen, 26/I 1681.
 4. Israel Pontoppidan, 23/I 1681.
 RA. Procesakterne, fol. 30r, 31r, 33r og 35r..... 413
55. Jacob Worms brev til generalfiskal Christian Pedersen, 20/I 1681. – RA. Procesakterne, fol. 52r..... 419
56. Jacob Worms »Jndleg og erklæring« på konsistorium, 25/I 1681. – KB. Rostg. 237,4^o, p. 107r..... 420

57. Jacob Worms brev til Chr. V, 26/1 1681. – RA. Procesakterne, fol. 59r.....	430
58. Abild Achtons brev til Chr. V, 8/2 1681. – RA. Procesakterne, fol. 68r.....	431
59. Jacob Worms brev til Chr. V, 16/2 1681. – RA. Procesakterne, fol. 61r.....	432
60. Rådstueprocessen, 16/2–23/2 1681:	
A. Stævning, 12/2 1681.....	433
B. Generalfiskalens indlæg, 16/2 1681.....	434
C. Processen på konsistorium:	
a. Kongebrev, 13/1 1681.....	436
b. Stævning, 18/1 1681.....	437
c. Generalfiskalens indlæg, 25/1 1681.....	439
d. Dom, 26/1 1681.....	445
D. Jacob Worms bønsskrift til Chr. V, 17/2 1681.....	446
E. Jacob Worms forsvarsskrift, 21/2 1681.....	448
F. Dom, 23/2 1681.....	456
RA. Procesakterne, fol. 149r	
61. Abild Achtons brev til Chr. V, 17/2 1681. – RA. Procesakterne, fol. 70r.....	458
62. Abild Achtons brev til Chr. V, 25/2 1681. – RA. Procesakterne, fol. 72r.....	459
63. Abild Achtons brev til Chr. V, 16/3 1681. – RA. Procesakterne, fol. 74r.....	460
64. Jacob Worms brev til Chr. V, marts 1681. RA. Procesakterne, fol. 65r.....	461
65. Jacob Worms brev til Chr. V, 6/4 1681. – RA. Procesakterne, fol. 63r.....	463
66. Kongebrev til Det ostindiske Kompagnis direktion om deportation af Jacob Worm til Trankebar, 16/4 1681. – RA. Sjællandske Tegnelser, 16/4 1681.....	464
67. Kongebrev til stiftamtmand Christen Skeel om udlevering af Jacob Worms ejendele til Abild Achton, 30/4 1681. – RA. Jyske Tegnelser, 30/4 1681.....	465

68. Brudstykke af et brev fra Ulrik Frederik Gyldenløve til v. Ehrenschild, 1/5 1681. – RA. Konrad Biermann v. Ehrenschilds privatarkiv 466
69. Kongebrev til biskop Hans Bagger om udnævnelse af Jacob Worm til præst i Trankebar og på Dansborg, 3/10 1685. – RA. Indlæg til Ostindiske Sager, 3/10 1685 467
70. Kongebrev til Det ostindiske Kompagnis direktion om udlevering af Jacob Worms efterladte ejendele til enken Abild Achton, 1/7 1693. – RA. Ostindiske Sager, fol. 285r 468

I.

Stormegtigste og Høyborne Fyrste
Min aller-naadigste arffue Herre og Konge

Vilde udj naade ansee min allerunderdanigste *Supplication*, udj huilken Jeg allerunderdanigst begierer *confirmation* paa de Kongelige Benaadinger, huor med Eders Kongelig Maiestets Salig Her Fader *m. glor.* mig aller-naadigst meget *munificè* haffuer aflagt. *Anno 1669 d. 12 Junii* er mig bevilget *Lectoratus S. S. Theologiae* udj Viborg, effter itzige *Lectoris* afgang. Till samme *Lectoratus* Løn og indkomme haffuer ligget Fly *præbende* som skylder 48 tønder Hart Korn: Dernest *bona communia* 50 tønder Hart Korn. Mens formedelst saadan Lønnens Ringhed bleff *anno eodem d. 14 octobris* aff sær Kongelig naade mig bevilget it lidet præste-Kald udj Viborg stikt, nemlig Nørbæg med sine *annexer* som giffuer udi tiende 50 tønder Hart Korn, huoraff Jeg i sin tid baade kommer till at giffue Enken *pension* og, formedelst kaldet 4 mile fra *Viborrig* ligger, at Jeg det tillige med *Lectoratet* ey self kand betiene, faar derforuden forsyne en *Capelan* med billig underholding, saa min deell aff kaldet vill vorde Liden og ringe. Er nu min allerunderdanigste begiering først at Jeg (om Eders kongelig Maiestet saa behager) maatte beholde *Lectoratet*, med tilliggende *præbende* og *bonis communibus*, aldeelis intet undertagendis, effter mit benaadings breffs formelding; men om Eders Kongelig Maiestet allernaadigst vill bruge godtzet till anden nødvendighed, efftersom Eders Kongelig Maiestets *Commissarier* har opskreffuet godtzet, er Jeg allerunderdanigste begierendis, at Jeg ved *disputationem publicam* og atter endnu ved *concionem Latinam et Danicam* maa giøre mig underdanigste dygtig till anden og (aff Eders Kongelig Maiestets store Naade, samt for Eders Kongelig Maiestets Salig Her Faders skyld, som beviste mig sær Kongelig naade) till bedre forfremmelse at erlange; huor om Jeg der effter Eders Kongelig Maiestet allerunderdanigst vill andmode. Men om det Eders Kongelig Maiestet behager, at lade *Lectoratet* bliffue, som det hidtill været haffuer, da er der nest min allerunderdanigste begiering, at Jeg maatte *succedere* en aff Præsterne till sorte brødre Kald udj Viborrig bye, huis stæd først vorder ledig, effter som Jeg det tilligemed *Lectoratet* kunde self betiene, og da vilde Jeg allerunderdanigst *quiter* og affstaae *Nørbæg* kald igien, men huis Jeg kand ei finde den Kongelig naade, som Jeg dog

allerunderdanigste vill formode er Jeg allerunderdanigste begierendis *confirmation* paa *Lectoratet* og samme *Norbæg*, om det min allernaadigste Arffue Herre saa behager udi huis naade Jeg allerunderdanigst mine ringe *studia* og ganske velfærd stiller, suckendis till Himmelen, at den vill røre Eders Kongelig Maiestet at bevise naade imod sin allerunderdanigste arffue tienere og hos Gud troe forbedere

Hauuiæ 27 julii

1670

Jacob Worm

Bilag: Worms egenhændige kopier af de to ansættelsesbreve af 1669, hvorpå der står skrevet:

.. daa ville vi obenbemelte breffve udj alle deris ord *Clausuler* och *Puncter* efftersom de heroffven indført findis allernaadigst haffve *Confirmerit* och stadfest Saa och hermed *Confirmerer* och stadfester, huis og aff *Lectoratets* indkomst formedelst godsdes udleg til Ryttergaarde kunde affgaa ville vi i andre maade igien søge allernaadigst at erstatte. Forbydendis etc. *Hafn: 17 Augustij 1670.*

Obsecret: Schum. Ordre.

2.

Stormægtigste och Høybaarne Herre,
Allernaadigste Arfve Konge,

Eftersom Jeg fattig Præstemand efter lang udstanden møye och arbeyd udi Skoler och Kircher, ofte plagiss udi min Alderdom, nu af een, nu af anden svaghed, som undertiden forhindrer mig, at Jeg iche self kand forrætte mit Embede, och derfor behøfver en Medtjenere udi ordit: da er min underdanigste bøn och begiering, at Eders *Kongl: Majestet* ville betee imod mig, Eders allerunderdanigste och troe undersatte den *Høy-Kongelig Naade*, och allernaadigst bevilge, at *Mag: Jacob Worm*, en lærd och schichelig Mand, motte mig som *Vice-Pastor* tilschichess, saaochsaa med Ederss *Kongelig Majestetis* Benaadingsbrevf forsiuness paa det Ringe Graabrødre kald, som Jeg nu betiener udi Eders *Majestetis* Stad *Viborg*, med sine *annexer* Asmild och Taptrup Sogner udi Ederss *Majestetis* Land Nørre Jydland beliggende, efter min dødelig afgang, saasom en Sognepræst at nyde och beholde. Saadan stor Kongelig Naade och Mildhed vil den gode Gud Riigelig vederlegge, och Jeg det stedse

Viborg d: *13 Novembr:*
1676

Eders *Kongl: Maj.*
allerunderdanigste tjenere och tro-
flittig forbedere
Anders Christens: Achtonius
m. m.

3.

Stormægtigste og Højbaarne *Monarch*
Allernaadigste Arve-Konge

Saasom eders kongl. *Maj.* har allernaadigst lovet og tilsagt at give et beleiligt kald til *refusion* og erstatning til *Lectoratet* udj *Wiborg* i stæden for detz gods som til Ryttergods er udlagt for 6. aar siden, da som der udj heele *Wiborg* stict er iche beleiligere kald til den brug uden eet af de kald i *Wiborg*-by, da *Suppliceris* allerunderdanigst paa itzige *Lectors*, mine egne, og alle *successorernis* vegne at *Graabrødre* kald udj *Wiborg* maatte tilleggis og *perpetueris* til *Lectoratet* til Nødtørfftig løn og underholding for een *Lector Theologicæ*: derved eders *Maj.* lider ingen schade, eller afbrech paa sin *interesse*, eftersom hverchen tiender eller bøndergods begieris fra eders *Majest.* Men ichun et præstekald, och det effter eders *Maj.* egent gode løffte og allernaadigst tilsagn udj *Lectoris Confirmation.* Og saasom *Pastor loci* H. Anders Christensen ved alder og sygdom kand nu iche self embedet betiene, at da min underdanighed maa der til beordris og befodris, fornemmelig effterdj Præsten self er det allerunderdanig begierendis: tj jeg ej begierer at *obtrudere* mig hannem. *Lector Loci* er der med og gierne tilfreds at jeg som *vice-Lector* maa der til benaadis at jeg kunde *in Lectura* tienne hannem udj hans høye alder. Allernaadigste arve-Konge vilde derfor udj saa mulig een begiering bevise naade. Det schal himlene Med lifff og lyche Sejer og Salighed rigelig lønne.

Hafn. d 13. Decembr.
1676

Eders Kongl. *Maj.* allerunderd.
Jacob Worm
vice-Lect. Wiburg.

4.

Stormægtigste og Højbaarne *Monarc*

Min allernaadigste Arve-herre

Saasom eders kongl. *Maj.* haver allernaadigst lovet og tilsagt at give et beleiligt Præstekald til *Lectoratet* i *Wiborg* til erstatning og *refusion* for detz gods, som der fra for 7 aar siden til Ryttergaarde er udlagt, da *Suppliceris* allerunderdanigst at *Graabrødre* lidet Kald i *Wiborg* med tilhørende *annexer*, *Asmild* og *Tapdrup*, maa *perpetueris* til Læsestolen i *Wiborg* til vederlag for det udlagde gods, hvorved eders kongl. *Maj.* interesse aldeelis intet kand fragee, og Læse-stolen kand dog effter kongl. Løffte forsynis. Og er det *Pastoris loci H. Anders Christensøns* egen underdanigst begiering, som hans *Supplication* der om formelder, af dato *Wiborg* d. 13. *Novembr.* 76. at eders kongl. *Maj.* vil af kongl. Naade bevilge, at jeg maa nu som *vice-Pastor* komme ham til hielp i ordetz embede, udj hans alderdom, og naar kaldet ved hans dødelig afgang eller i andre maader vorder Ledigt, jeg da hannem i graabrødre kald maa som *Pastor succedere*. Saadan sær kongl. naade schal de Mæchtige himle Rigelig Lønne og Vederlegge.

Der om anmodis Gud af Eders Ko. *Maj.* allerunderdanigste arve-undersaatt

Hafn. d.

29. januar.

1677

Jacob Worm

vice-Lector SS. Th. i Wiborg

5.

33^v Ita verè Politici: consilia non magis hominum quam temporum esse. Sæpè enim tempori cedendum etiam illis, qui ante tempora maturuerunt, et meliorum hominum iudicio ad magnas spes virtute surrexerunt. Meruit dudum Vir Clarissimus Dominus Magister Jacobus Wormius Petri filius, qui meum nunc calamum suis meritis excitavit, ut modum fortunæ maturioris non à tempore sed virtute exigeret. Quatuor enim et decem anni fluxerunt ex quo pedem in Academiam intulit, quo temporum spiramento ita vixit, ut diligentia, vitæ integritate, moribusque inculpatis et pietate ordini nostro decenti omnibus æqualibus præluxerit. Ingenio subtili et promptissimo facundiam junxit, et philosophiam didicit et docuit, illique sacram philologiam sociavit eâ felicitate, ut in arenam publicam sæpissimè descenderit, nunquam sine ingenti applausu recesserit. Testatus est disputationibus XXII in Academia publicè habitis, quam capax ejus sit ingenium, quam copiosa eruditio, quam indefessa industria, quam belli mores, qui in publicum prodeant, quantum in lingvis Orientalibus profecerit, quantum in Philosophorum scriptis sit versatus, et quod caput rei est, quanta curâ Sacrorum Mystas legerit audiveritque, verbo, quam se dignum profecerit, ut majorum accedente favore et fortuna benigna, nec sacra nec profana studia cum laude docere erubesceret. Nec defuerunt Patres Academici, quantum in se, tanti Civis supra vulgarem sortem emergentis conatibus honoribusque favere, supremâ in Philosophia laureâ ornantes et præclara testimonia sacræ eruditionis et eloquentiæ optimis et exercitatissimis debita, consignantes. Nec plura potuerunt, cætera Deo et Majoribus commendantes fortunæ dignioris arbitris. Tandem respexit fortuna et virtutem Viri et merita literaria à parvis initiis Rectoratus Slingerupensis auspicata, sed in tempore dignioribus honoribus sacris operam illius consecratura. Favet cæptis Deus, et tandem studiorum fructu gaudeat Wormius noster, nec inquam pæniteat ingeniosum, pium eruditum, diligentemque fuisse. Complementum addet suo applausu Magnificus Academiæ Rector, D. D. Christophorus Schletter, et ego votum, Deum precatus ut tam illi cuncta feliciter eveniant, quam multa illi ego ex meritis opto.

Hafniæ IV. Martii

MDCLXXVII

Thomas Bartholinus.

Oversættelse:

Således [siger] politisk interesserede med rette: menneskers planer er ikke mere end tidernes. Thi man bør ofte vige for tiden, ligeledes for dem, som blev modne før tiden, og som efter bedste mænds skøn i kraft af fortrin har vakt de største forhåbninger. I sin tid fortjente den højtberømmelige mand magister Jacob Pedersen Worm, som nu ved sine fortjenester har ægget min pen, at han kunne kræve en modnere skæbnes målestok, ikke med hensyn til tid, men til fortrin. Thi 14 år hengik, siden han satte sin fod på universitetet, og i disse tiders åndehul levede han således, at han ved omhu, redeligt liv og ulastelige sæder og sømmelig ærbødighed over for vor stand har overgået alle ligestillede. Han forenede veltalenhed med et skarpsindigt og såre redebont sind og lærte og underviste i filosofi, og han forenede den hellige filologi med den i den lyksalighed, at han såre ofte steg ned til den offentlige arena og aldrig trak sig tilbage uden umådeligt bifald. Han har ved 22 disputatser, der offentligt er afholdt på universitetet, vidnet om, hvor vidtspændende hans forstand er, hvor omfattende uddannelse, hvor utrættet flid, hvor smukke sæder hos den, som træder offentligt frem, hvor meget han er gået frem i de orientalske sprog, hvor meget han er bevandret i filosofernes værker, og hvad der er hovedsagen, med hvor stor omsorg han har læst og hørt de helliges lære; med ét ord, hvor han har gjort sig værdig til, at han ved de ældres bifaldende gunst og en velvillig skæbne hverken skulle skamme sig rosværdigt at undervise i hellige eller verdslige studier. Ej heller undlod universitetets fædre, så vidt det stod til dem, at bifalde forsøg og æresbevisninger af en så stor borger, der hæver sig over den almindelige skæbne, idet de smykkede ham med de højeste laurbær i filosofi og veltalenhed, som tilfalder de bedste og mest veltrænede. Mere kunne de ikke, idet de anbefalede det øvrige til Gud og de ældre, en værdigere skæbnes dommere. Omsider bemærkede skæbnen mandens fortrin og boglige fortjenester, der var indvarslet fra første begyndelse i Slangereup- rektoratet, men som med tiden vil indivi hans arbejde for det hellige med mere passende hædersbevisninger. Gud begunstiger det påbegyndte, og vor Worm skal omsider nyde frugten af sine studier, og – siger jeg – han skal ikke fortryde at have været skarpsindig, from, veluddannet og omhyggelig. Universitetets rector magnificus, den værdige hr. Christopher Schletter,

vil med højeste bifald tilføje en supplerende udtalelse og det ønske under bøn til Gud, at alt dette lige så meget må blive til lykke for ham, som jeg efter fortjeneste ønsker ham meget.

København den 4. marts

Thomas Bartholin.

1677

6

33V

Rector Regiæ Academiæ Hafniensis
 Dominus CHRISTOPHORUS SCHLETTER
 Sacrosanctæ Theologiæ Professor P, L. S.
 Phœbi et Musarum Alumnus, Vir Clarissimus
 Magister JACOBUS PETRI WORMIUS

ab ineunte ætate plurima vegetæ et excitatæ indolis non adumbrata sed
 34V expressa signa / edidit, quibus capacem mentem et publice natum ingenium
 maturè declaravit, quod docile et fœcundum à natura nactus, ita puer et
 ephebus exquisitâ melioris doctrinæ cultura perpolivit, ut, sicut in herbes-
 centi segete læta vernansque viriditas copiosæ messis indicium est, sic jam
 tum non obscuro argumento ostenderet maximos et uberes fructus, quos
 Patriæ olim promitteret. Academiæ tandem maturus, illam ante tria fere
 lustra felici omine intravit, ubi altior indoles ad majora et graviora studia
 ipsum excitavit, per omnes enim liberales artes et disciplinas generoso animi
 impetu grassatus est, quarum specimen non semel publicè cum applausu
 exhibuit. Et quoniam magistram Philosophiam, non ut ostentationem scienti-
 tiæ, quod insolenter nonnulli solent, sed legem et normam vitæ amplexus est,
 id illi maximè curæ cordique fuit, ut non minus rectè ageret, quam rectè
 disceret, et cum doctrinæ professione vitæ rationes apprimè congruerent,
 absurdum namque est, ut qui artem vitæ profitetur, in officio vitæ delinque-
 ret et claudicaret, satis gnarus nihil magis docentis convellere auctoritatem
 et fidem, quam malas actiones et doctrinæ vitæque dissidia. Ne vero doctis
 ejus laboribus et virtutum studiis digna præmia deessent, Amplissimi Aca-
 demiæ Patres utraque laureâ, quem sola suffragatione eruditionis meruit,
 ipsum solenniter condecorarunt, quod eruditi laboris præmium cum re-
 portasset, incentivi loco sibi habuit ad majora audenda. Et cum sciret nullam
 provinciam plus utilitatis et commodi in genus humanum conferre, quam
 eorum, qui erudiendæ et instituendæ juventuti operam suam accomodant,
 hanc etsi laboriosam et plenam molestiarum suscepit, eâque fide, modera-
 tione et industriâ ornavit, ut omnium judicio majoribus dignus haberetur,
 quibus jam divina elementia et Regis favor ipsum destinaverunt, non enim
 saltem Viburgi Cimbrorum lectoris, sed et animarum regendarum partes
 ipsi commissæ sunt, quas quin condignè administraturus sit, nulli dubita-

mus, hoc enim pollicetur et vita in pietate et honestate hactenus transacta, et profunda solidaque cœlestis scientiæ cognatio et intelligentia, quâ instructus, potis est vitiorum radices evellere, et contrarias illis virtutes inserere, afflictos consolari, errantes in viam reducere, peccata in odium abducere, pacem componere, et discordiarum causas funditus tollere, quibus enim legatio pro Christo commissa est, in eo omnes defigere curas et cogitationes, hunc arcum dirigere debent, ut quæ utilia sunt et necessaria dicant, quæ cathedras sacras salutariter faciunt facundas. Possemus plura attexere valitura ad laudem et commendationem Clarissimi Wormii nostri, sed hanc hederam illis reservabimus, qui per se minus lucent, et alieno præconio egent. Quam omni doctrinæ melioris et politioris præceptis abundat, amplissimum testimonium nobilissimi et Excellentissimi Viri Domini Thomæ Bartholini satis loquitur, quam sedulam operam sacris oraculis et rebus Divinis locavit, fidem faciunt judicia sacrosanctæ Theologiæ Antistitum, quæ de illa testantur.

Jacobus Petri Wormius Philosophiæ Baccalaureus Non illaudabilem nobis profectum probavit in rerum sacrarum et Divinarum studio, ut dignus iudicatus sit, qui ad exercitia Concionalia admittatur pro impetranda testificatione dimissoria, modò nihil in posterum sacro ordine indignum designaverit. Conclusum Hafniæ in Consistorio die 4 Augusti A° 1666, Descriptum verò die 20 Januar A° 1667. Testamur

Johannes Wandalinus

Christianus Noldius

Wilhelmus Wormius

Jacobus Petri Wormius Philosophiæ Baccalaureus, egregium edidit specimen industriæ, tum cum in publico concionem habuit, ut reliquerit expectationem, ministerium ejus cum feruore et consolatione animarum conjunctum iri, modò ὀρθοδοδεῖν, et doctrinâ ac vita, quæ professionem deceat, tandem in Domino tueri sollicitus fuerit. In quibus studiis ut Deus eum confirmare velit, vota precesque sanctò jungimus. Hafniæ die 20 Januarii A° 1667.

Johannes Wandalinus

Christianus Noldius

M. Fossius

347 Discedat itaque à nobis Wormius noster felici successu, Deum ex anime precati, ut piis cœptis faveat, et Dii flaminis gratia perpetuò ducere dignetur, quæ voti nostri sum/ma est.

Perscriptum Hafniæ die VI Martii A° MDCLXXVII.

Sub Officii nostri sigillò

L. S.

Matth. Jacobæus

Academiæ Pronotarius

Disse at Vere rictige *Copier af Originalerne*, som for hans Velærverdighed Bispnen udj Wiborg er fremviist, Viedner Jeg underschrevne. Viborg dj. 30: Maji A° 1677.

Jacob Worm.

Oversættelse:

Hr. KRISTOFFER SCHLETTER

rektor ved det kongelige universitet i København

professor i den højhellige teologi.

Magister JACOB PEDERSEN WORM

Phœbus' og musernes fostersøn, den meget berømmelige mand har fra sin første ungdom ydet ikke utydelige, men udtalte tegn på såre mange livskraftige og levende anlæg, hvorved han modent har vist et modtageligt sind og offentligt en medfødt skarpsindighed, som han, da det blev anset for lærvilligt og frugtbart, som dreng og ung mand afpudsede gennem bedre undervisnings oplæring, således at han ligesom den glade forårsgrønhed ved det spirende korn er tegn på yppig høst, da nu ved et ikke dunkelt bevis viste de såre store og yppige frugter, som han fordem lovede fædrelandet. Omsider moden til universitetet betrådte han det ved et lykkeligt varsel for omtrent 15 år siden, hvor det stærkere levende anlæg vakte ham til større og alvorligere studier; thi han gik frem gennem alle frie kunster og discipliner med en sindets gavmilde energi, hvorpå han ikke kun én gang viste et eksempel offentligt. Og eftersom han vedkendte sig filosofien som læremester, ikke som en fremvisen af viden, hvad nogle uforskammet plejer, men som

en lov og rettesnor for livet, var det ham især af omsorg og hjerte, at han ikke ville handle mindre ret, end han lærte ret, og at livets normer i særdeleshed skulle stemme overens med systemet med de lærde studier, for det er jo absurd, at den, som bekender livets kunst, skulle forse sig og stå tilbage i livets embede vel vidende, at intet mere undergraver den lærendes myndighed og tro end onde handlinger og stridigheder om lære og levned. Men for at hans lærde anstrengelser og studier af dyderne ikke skulle savne passende belønning, smykkede de høje fædre ved universitetet ham højtideligt med begge laurbærkranser, som han gjorde sig fortjent til alene i medfør af sin viden, fordi han, da han havde vundet lønnen for sit lærde arbejde, havde den hos sig som en ansporing til at vove noget større. Og da han vidste, at han ikke kunne overdrage nogen provins mere nyttig og bekvem mod menneskeslægten end deres, som afpasser deres arbejde efter den ungdom, der skal undervises og oplæres, tog han imod denne omend møjsommelige og fuld af ulemper, og han smykkede den med den troskab, det mådehold og den flid, at han efter alles skøn ansås for værdig til det større, hvortil nu Guds mildhed og kongens gunst har udpeget ham, thi ikke blot er lektor-embedet i Viborg i Jylland, men også de sjæle, der skal ledes, betroet ham, hvilke han – det er vi ikke i tvivl om – vil forvalte på passende måde. Thi dette lover både hans levned, der hidtil er forløbet i fromhed og agtværdighed, og den dybe og grundfæstede viden og forståelse af den himmelske videnskab, hvori han er oplært. Han er i stand til at rykke lasterne op med rode og indpode de dyder, der er deres modsætning, trøste de besværede, føre de vildfarende tilbage på vejen, lægge synderne for had, slutte fred og fuldstændigt fjerne årsagerne til stridighederne, angående hvilke sendefærden blev betroet for Christi skyld, rette al omsorg og alle overvejelser mod ham – herhen skal de rette buen for at kunne sige det, som er nyttigt og nødvendigt – det, som på frelsebringende måde gør de hellige prædikestole vellugtende. Vi ville kunne tilføje mere værdifuldt til lovprisningen og anbefalingen af vor berømmelige Worm, men vi vil forbeholde denne vedbendkrans til dem, som lyser mindre af sig selv, og som savner en fremmed herold. Hvor han strømmer over af forskrifter om bedre og mere elegant lærdom, derom taler den velbyrdige og udmærkede mand hr. Thomas Bartholins vidnesbyrd, hvor flittigt arbejde han har anvendt på de

hellige udsagn og de guddommelige anliggender, derom vækker den høj-
hellige teologis biskoppers skøn tiltro, som vidner herom:

Jacob Pedersen Worm, baccalaur i filosofi, har vist os en ikke urosværdig
fremgang i studiet af teologien og gudstjenesten, at han må skønnes værdig
til at få adgang til gudstjenesteøvelserne for at opnå afgangsbevis, når blot
han ikke i fremtiden afstedkommer noget for standen uværdigt. Fuldbyrdet
i konsistorium i København den 4. august 1666, men afskrevet den 20.
januar 1667. Det bevidner vi

Johan Wandal

Christian Nold

Villum Worm

Jacob Pedersen Worm, baccalaur i filosofi, har vist et udmærket eksempel
på flid, da han holdt prøveprædiken for offentligheden, således at han efter-
lader forventning om, at hans embedsgerning vil blive forbundet med glød
og sjæletrøst, når blot han er betænkt på at gå den lige vej og med den
lærdom og det levned, som sømmer sig for standen at se hen til Herren.
Med hensyn til disse studier forener vi vore ønsker og bønner med det hel-
lige, at Gud måtte styrke ham. København den 20. januar 1667.

Johan Wandal

Christian Nold

M. Foss

Derfor skal vor Worm gå fra os med lykke og held, idet vi af sjælen beder
Gud om, at han begunstiger den fromme begyndelse og værdiges til evig
tid at føre ham under gudspræstens nåde, hvilket er vort højeste ønske.
Skrrevet i København den 6. marts 1677.

Under vort embedssegl

Matthias Jacobæus

Universitetets pronotar.

78r Facturus satis voto ac mandato Venerabilis et Amplissimi Domini Episcopi Domini Doctoris Severini Glud, Domini Patris ac Patroni, uti animo meo egregiè cari, ita qvovis officii et obseqvii cultu ætatem devenerandi, de compositis vitæ meæ rationibus in pauculas hasce literas conjiciendis paucula hæc consigno commata, à fastu sordentis propriæ laudis et omni φιλαυτίας fumo aliena. Lucem adspicere occæpi Anno 1642 d: 8 Decembris Helsingii Sædlandorum in Nomarchia Leonensi, oriundus satu et sanguine parentum, qvi nec apud virtutis tribunal malè audiverunt, nec cum honestate et honestis in gratiam redierunt. Usus quidem patre Domino Petro Jacobi Wormio Præposito dictæ Nomarchiæ et Pastore laudatæ modò Ecclesiæ, matre autem Anna Heichonis Flensburgia. Horum auspiciis et felici nutu Musis humanioribus in Disciplinam traditus primò apud Penates patrios, dein Slaglosiam missus sub vexillis Magistri Laurentii Edinger et Magistri Petri Jacobi Holmii merui, à qvo rude donatus 1663, scamna Academica ornare, non onerare, jussus sum. Atque quid in publica hac artium humaniorum palæstra pro exiguo ingenioli modulo præstiteri, cum testimonia loqvantur Academica, silentio, cui fideli tuta est merces, tutus me involvam. Designatum Lectorem Sacrosanctæ Theologiæ Wiburg: A° 1669 à sacra Regia Majestate Friderico 3 ኃገ, Rectoræ Scholæ Slangetorpianæ præfecit admodum Venerandus Sædlandorum, Pater et Præsul Dominus Johannes Wandalinus 𐌹𐌿 ubi cum ingeniis conflictatus adversis, contritâ in docendo tantum 7 annorum/ ætate, volentibus cœlis et vocante cœlorum dilectò Ecclesiæ Nutritiò Augustissimò Monarcha Christiano 5¹⁰ A° 1677 d: 28. Februarii designabar Pastor Animarum Ecclesiæ Graae Brødre etc. apud Wiburgenses, atque heic mitram et infulam sacerdotalem cum ab animarum Archipastore Jesu Christo per manum Venerandi Domini Episcopi d. 30 Maji 1677 devotus excipio, stipulor et in me recipio, fore ut fidem jure jurando obsignatam, quam Deo, Regi et Excellentissimo Domino Episcopo dedi, sartam tectam, dum vixero, servaturus sim. Ita mihi faveant cœli. dedi Wiburgi d. 30 Maji 1677

Jacobus Wormius

Oversættelse:

Jeg vil nok handle efter ønske og befaling af den ærværdige og såre hulde herre biskop hr. dr. Søren Glud, min herre fader og skytsherre, lige så udmærket kær for min sjæl som den, der tilbeder alderen ved enhver dyrkelse af pligt og tjeneste, og nedskriver disse små afsnit af den om mit liv affattede beretning, som skal henkastes i dette lille brev, fjernt fra den foragtelige selvros' hovmod og enhver egenkærligheds røg.

Jeg begyndte at se dagens lys i 1642 den 8. december i Kirke-Helsing på Sjælland i Løve herred, idet jeg kom til verden ved de forældres sæd og blod, som hverken har hørt ilde ved dydens domstol eller har haft nødig at forsone sig med agtværdigheden og de agtværdige. Jeg havde da som fader Peder Jacobsen Worm, provst i nævnte herred og præst ved den nysnævnte kirke, men som moder Anna Heichons fra Flensborg. Under disse auspicer og lykkelige vink blev jeg givet til oplæring hos de humanistiske muser, først i det fædrene hus, dernæst blev jeg sendt til Slagelse og udmærkede mig under magister Laurids Edingers og magister Peder Jacobsen Holms faner, af hvilken malm jeg blev givet 1663 og befalet at pryde, ikke bebyrde de akademiske skamler. Og hvad jeg har ydet på denne offentlige tumleplads for de humanistiske kunster efter en ubetydelig målestok, derom vil jeg forsigtigt indhulle mig i tavshed, for hvilken trofaste belønninger er sikker, da de akademiske vidnesbyrd taler. Den ganske ærværdige fader og biskop over Sjælland hr. Johan Wandal – fred være med ham – satte den, der var udpeget til lektor i den højhellige teologi i Viborg i 1669 af den hellige kongelige majestæt Frederik III, – hans minde være velsignet – i spidsen for rektoratet ved skolen i Slangstrup, hvor jeg kæmpede med uvillige sjæle, et sørgeligt tidsrum på næsten syv år med at undervise, og da himlene ville det, og himlens elskede, kirkens fosterfader, den såre ærværdige konge Christian V kaldte, udpegedes jeg den 28. februar 1677 til sjælehyrde ved Gråbrødre kirke etc. i Viborg, og her modtager jeg præstehue og krave, da jeg blev indviet af sjælens ærkehyrde Jesus Christus ved den ærværdige herre biskops hånd den 30. maj 1677, lader mig love og optager i mig, at det skal ske, at jeg, så længe jeg lever, skal holde den tro vel i stand, som jeg har beseglet med ed, og som jeg har givet Gud, kongen og den højst udmærkede herre biskop. Så sandt se himlene i nåde til mig. Dette gav jeg i Viborg den 30. maj 1677.

Jacob Worm.

8.

I *Venerabilis et amplissime Domine Episcopo, Pater et Mæcenas
optime: Carissime ac Reverendi Domini, Præpositi,
Domini Patres et Fratres in Christo Conjunctissimi,*

Saasom Hans Velærværdighed Biscoppen, min Høyærede Fader, hâr ladet anmelde og paabiude, at Prousterne schulle til Det Hederlige Proustemode paa it *instrument* indgive de grofheder, forsømmelser, *Exorbitantzer* og *enormiteter*, Som udj hvert Herrids Kircher *Passerer*, og ieg, forleden *Mag. Peder Claussøns*, min høyærede Broder, hans *Missive* om *Samme argumento*, Var Hos mig, kunde iche udj Saadan hast og iil schrifftlig mig *resolvere*, da, at Hans velærværdigheds, Bispens, gode befaling kand i schyldig erbødighed efterkommis, indgiver Jeg denne *Paradoxorum Ecclesiasticorum Viburgensium δεκαδα*, for det Hederlige Proustemode, hvis *decision* og *Sentiment*, uden *affecter* og *præjudiciis*, ervartis. Formodendis U-feilbarlig, at saasom *Venerabilis Dominus Episcopus* Haver med Sær *dexteritet* alting paa *Capitulit* vdj god orden *Componerit*, at ogsaa ald *disorder in Ecclesia* Sømmelig og retmessig maa *emenderis*:

I

Eendeel Sogne mænd og tilhørere boer og bygger udj Graabrødre Sogen, mens vil iche Søge Samme Sin rette Sogne Kirche, og ey heller vedkiende Sine rette Siele Sørgere, Vden nogen kongelig tilladelsse eller bevilning. Næmmelig: 1) begge landsdommerne boer i Graabrødre Sogen, men Søger ey Samme Kierche. Vil de, eller nogen, *Prætendere*, at adelen Søger domkirchen; da Svarer Jeg: det schal bevissis med Kongelig *Privilegio*. Viborg adel er io ey meere fripostig, anlangende Kirche gang, end Kiøbenhavns adell, Som Søger der det Sogens Kirche, hvor de boer. Dernest Landttdommer lerche er iche adell [*tilf. marg.:* og derforuden boer i een borgerlig gaar, iche i een adelig ej heller *Canniche-gaard*]. For det tredie: om de
2 endschiønt Vil og maa Søge domkirchen, / dog bør de giøre og gifve Graabrødre Præst præstelig-rettighed af de gaarder, som de vdj boer, uden de haver Sær Kongelig frihed [*tilf. i marg.:* Men som Landsdommer *Rotsteen* boer i een *Cannichegaard*, Vil jeg intet imod hannem *prætendere*]. [*Følgende er atter overstreget:* For det fierde: *eodem jure* kunde og Landsdommer Lange

søge domkirchen Som Var u-tilbørligt, for det 5. (*femtallet derpå rettet til et firtal*)] 4. Erich Krusse Søger iche domkirchen, er dog adell. For det Siette: om adelen Ved eye eller leye beboede ald graabrødre Sogen, schulle da Graabrødre Præst ingen tilhørere have. Det er jo gandsche U-retmessigt.

2) *Apotecheren* er iche adel, iche *Canonicus*, iche *Capitularis*, Søger dog iche Graabrødre Kirche i hvis Sogen hand boer og bygger: Saasom alle andre *Apotechere* ofver alt rigt Hand Kand jo niude Sin frihed, ved *Capitulit*, udj gang og Sæde, udj *jurisdiction*, og andet, effter hans Kongebref og *Apotecher ordinancen*; mens fra dend Sognekirche, J hvis Sogen hand boer, har endnu aldrig nogen Konge eller Kongebref hannem fradragit. Lad være mine formænd har taalit denne *Exorbitantz* udj hans Formænd, dog kand Samme U-tilbørlig *enormitet* mig iche *obligere*, ti angaaende Hans Formænds *Exempla*, Som for Hannem har søgt domkirchen, da kand *Exempla* indtit *obtinere* imod bogstaven og retten. *Legimus regimur, non Exemplis, quæ non probant Sed illustrant*. Aldrig schal idtzig *Apotecher* beviisse, at hans formænd har af nogen Konge denne benaading, frihed, eller *Privilegium*, at de maate boe i hvad Sogen de løstede, og dog anlangende Kirchegang Være tilhørere til domkirchen, men Slig *ᾠραξία* er kommen i Svang ved forige *Apotechers* dristighed og Egenvillighed, og ved mine Salige formænds *indulgentia nimia*. Dertil Jeg iche er *restringerit*: ti det Konge Bref, Som Hans Kongelig *Mayestet* mig naadigst har givit paa Graabrødre Kald, undtager iche nogen Sognemand, adell eller U-adel, som boer i Graabrødre, ey heller fradrager nogen af Graabrødre Kirche til domkirchen. Mens de *residerende* /
3 Ved domkirchen, som boer Hvor de lyster, her iche ommeldet.

3) Salig Peter Orgel byggers Hustru, Som boer i Graabrødre-Sogen, Søger iche Samme Sin Sogne Kirche: er dog iche adel, iche Geistlig, iche *Cannich*, iche *Capitularis*: ti formeener Jeg Hun bør søge det Sogens Kirche hvor hun boer, og vedkiende Sine rette Siele Sørgere, vden hun hâr Sær Kongelig benaading at være tilhører til domkirchen: Som hun vel iche haver. Ellers var det, som hver i Viborg maatte giøre som hand løstede, og som der var ingen Konge i Jsrael. Hendis Salig Mand holt sig til domkirchen mueligt fordj hand hafde arbeydet paa Orgelverchit i domkirchen (og fordj hand fich Sit gifftermaal af Bispens huuss) mens schal denne *Consequentia* staa fast, da schal snechere, og andre, og Søge domkirchen, fordj de arbejder

paa samme Kirche. Til med hand gjorde og Orgelverch i Graabrødre Kirche: Saa burde hand da og have Søgt dend kirche. Mens Slig *enormiteter*, grofheder og forsømmelser kand *Inspectorum et Pastorum indulgentia nimia* for Aarsage. Hvor imod Jeg mig maa *Opponere*: Ti kommer Hertil Byen i mit Sogen en anden Orgelbygger, da kand hand brugge denne *Syllogismo Vi-burgio*: Min formand Søgte domkirchen, Saa bør ieg lige saa: Hvilken *fallacia* maa endelig *refelleris*.

4) Der ere vel nogle fleere [*tilføjet i margin*: Nemlig M. Peder Claussøns Sødtschende, Salig Claus Christensøns Børn] Som boer i Graabrødre Sogen mens Søger iche deris Sogne Kirche, dog Som ieg formoder de Self schal Slage sig til rette, Vil ieg dennem her iche ommelde, Saasom de endog lader Vel iche Præsten miste Sin rettighed.

II

Endeel tilhørere Vdj Graabrødre Sogen hâr kiøbt dem begravelssested i domkirchen. Her *Controverteris* hvilchen Præst ofver Samme liig schal Prædiche? Min Broder *Mag*: Peder Claussøn formeener det hannem vedkommer, som Hand og dend 7 *Novembris* 77 lod mig for *ministerio* i Viborg *vocere*, fordj ieg hafde Prædichet liigprædichen ofver Salig Jenss Anderssens datter, min Egen tilhørere, J min Egen Sogne Kirche, og J min Egen Uge;

4 Og ieg Var iche med at hen- / bære liigit af Graabrødre i domkirchen om Aftenen. Jeg der imod formeener at ieg bør Prædiche ofver mine Egne tilhørere, Være Sig i hvad Kirche de begravis, Saasom ieg i live har betient dennem med ordit og *sacramenterne*, Sampt paa Soote Seng, og som kiender best deris Forhold, Mens om *Mag*: Peder Claussøn Vil *prætendere* denne *thesin*: at Jeg eller nogen maa iche uden hans Vidschab og Vilie betræde hans Prædichestool: Saa maa og bør *Mag*: Peder Claussøn igjen *Concedere* mig denne *antithesin*; at hand maa iche forrette liig-Prædichen over en fremmed Præstis tilhørere, uden rette Sielesørgeris vilie og Samtøche: Ti om mine tilhørere Kand Kiøbe begravelsse Jord i en fremmed Kirche, dog bør og kand de iche kiøbe sig fra Sin egen Sogenkirchis rettighed og rette Siele Sørgeris *ministerio*, Som over alt Riget tagis i agt: og J Kongens Egne brevfe om ligbegengelsser formeldis, at Kirchen og Præsten maa iche lide schade.

III

Graabrødre og Sortebrødre Sogner ere i byen loulig adschilde; men paa Marchen vil iche Sortebrødre Sædemænd vide, eller vedgaa noget ret Sogne-marche-schiel anlangende tiende Gifvelssen: Saa at de som boer J Sortebrødre Sogen og besaar mange Snese ja Hundrede agre paa Graabrødre nørre Sogens march, vil iche tiende til Graabrødre Sogens Præst effter *Recessen*; Tj mand bør jo tiende til dend Præst, paa hvis Sogens march mand Saar og Høster, Være Sig hvor mand boer: Og der bør imellem tvende (enten udj en, eller udj to byer beliggende) adschiellige Kirche Sogner Være ligesaa rigtig marcheschiel paa ageren, Som der er Sogne-schiel i byen udj Gader og stræder, at hver Sogens Præst kand lige saa rigtig hafve og vide Sit Sogens marcher og agre, som gader og streder.

5

IV

Endeel af Sortebrødre Sogen og *Residerende* ved domkirchen, Saaer paa Graabrødre march uden tiende Gifvelsse det ieg formeener iche at have *Fundament*: Ti Ingen Sæde Jord, og derfor ey heller *Caniche* Jord, er fri for tiende at Gifve udj *Ordinantzen* og *Recessen*, uden alleene adelig Sæde-Gaards Jorder. Ti formeener Jeg, at alle som Saar og høster paa nørre Sogens march, bør og tiende til Graabrødre nørre Sogens Præst, med mindre Sær kongelig Frihed dennem frigiver; Fornemmelig og Herforuden, de geistlige i Viborg som eyer eller leyer borgerlig agre paa Graabrødre march, bør og tiende til Graabrødre Præst effter *Ordinancen* og *Recessen*. Men Bispen her iche ommeldet.

V

Barsselqvinder i Viborg haver i nogle Aar, *Jnspectoribus et Pastoribus Ecclesie Conniventibus*, abet Sig effter Kiøbenhavns maneer, og har ey vildet ladet sig i Kirchen effter deris Barsselseng af Præsten *introducere*. Vel holder *Ordinancen* med dennem, at de iche behøver (effter *Mosis* lof) at lade Sig af tieneren *introducere*: Mens Chr: 4. *Reces* Pag: 234 *approberer* qvindernis Kirche Gang og Christ. 3. obne bref, daterit nogle maaneder efter *Ordinancen*, befaler at Barsselqvinder schal lade Sig af Præsten indlede, det ieg og har *obtinerit* i Graabrødre Sogen Siden Jeg kom til Steden hos endeel Erlige qvinder. Mens som Jeg frycter at de høymodige og egenvillige qvinder, som

retter Sig meere efter qvindernis optenchte *Reces* og *Novellas*, end efter Guds ords *Pandectas*, *Codicem* og *Ordinantz*, schal reformere *pro lubitu* samme *Ceremoniam Ecclesiastriam*, Beder ieg ydmyg at det Hæderlige Proustemode vilde ved Guds og Kongens myndighed og andre stæders *Praxin Confirmere* ved it *Synodale (addita mulcta)* Samme Kirche schich, paa det qvinderne i Sorte brødre Sogen motte og optage dend gode gamle /
 6 Kircheschich, Som iche endnu er scheet; mueligt nogle Sær hoveder Som forvalter de ny noder og *Complimenter*, staar derimod. Dog bør der iche *in unius urbis duobus vel tribus templis* være *diversitas Ceremoniarum Sacrarum*.

VI

Efter *Ordinancen* schal Præsterne Sampt fleere kirche- og schole-tienere, have fri bolig, ia end og Præste Encher, Som vi fattige Præster i Viborg iche niuder. At der motte givis raad, hvordan de fattige Præster i Viborg fornemmelig i det forarmede og forbrødt Graabrødre Sogen kunde endten faa en fri Præstegaard, eller huuss leye penge af byen eller kirchen, eller i andre maader forsiunis, effter alle andre Kiøbstæders maneer og *Praxin*: fornemmelig fordj Præsterne i Viborg niuder intit for Siuge at besøge, for folch at trolove og heel lidit og usselt for liigprædichner at forrette; tvert imod alle andre Kiøbstæders almindelig berømmelig vedtegt, end og her i landit runt omkring, Saa at en præst i Viborg til Graabrødre haver *Per Deum Sanctissimum* iche Saamegit at leve af, Som en *Capellan* i Randers og Aarhuuss *etc*: Eller som en Sædedegn mangesteds i Selland, hvilchit er for Gud Sandferdigt; og var det at ønsche, at Viborg, som er *Simiia Hafniensis* udj onde forderfvelige och schadelige *Ceremoniale*, vilde og abe sig effter Kiøbenhavn med dens Præster Hæderligere og rundere at underholde og aflegge. *Quod fortè magis optandum quam Sperandum*.

VII

Mag: Peder Claussøn udj obenbemelte sit indleg begierer at det *Ministerio* alvorligen motte faareholdis, at ingen maa indgribe eller giøre indpas i en
 7 anden præstis embedis og kalds fettighed, Jeg svarer: *Concedo totum | argumentum*. Mens Som *Mag*: Claussøn forleden *Copulerede* 2 par krigs folch i mit Sogen og i min Uge, mig gandsche u-adsput, formeener ieg min heder-

lige broder brød først Sin egen lov. Ti Setter Jeg under U-partiisch *Censur*, om nogen Præst i Viborg, maa betiene fremmede, enten krigsfolch eller andre, som *logerer* i en anden *Præstis* Sogen, uden Samme Sogne Præstis tilladelse: det Jeg formeener ingen maa gjøre: men at de krigs folch som iche self har felt præst med sig og logerer i Graabrødre (Som nu Ritmestere) eller Sorte brødre Sogen, bør og lade sig betiene uden og inden kirchen af det Sogens Præst, hvor de logerer. Til med om en krigsmand eller fremmed hendør i it Sogen, formeener Jeg hand begravis i Samme Sogen, hvor hand døer, ti hvor træit falder schal det ligge. Her imod meener ieg at graabrødre Præst og Kirche scheede Uret der *lieutenanten*, som blef ihielstucht, døde i Graabrødre Sogen, men blef nedført og begrafvit i Sortebrødre Kirche.

VIII

Graabrødre Kirche formeener sig at schee Uret, i det dend iche niuder sin kierf paa ageren, som andre kircher; ti da kunde dend erlange meere indkomst, end dend nu niuder af de paalagde schillinger, om ellers ret blef tiendit. Herhos Sigis Graabrødre Kirche at have haft temmelig pengebeholdning, som forrige kirchens *inspectores privato ausu* hafve til sig tagit, og givit kirchen Vformuende og Vvederheffig gods igien, kirchen til stor schade: at dette U-lige mage schiffte motte forandris, og kirchen Sine penge *restituieris* hos de vedkommende, hvor om idtzige Borgemestere og raad veed at gjøre Vdførligere forklaring, at kirchen ey schulle lide schade.

IX

Endeel begaar leyermaal i Graabrødre Sogen, og andensteds, mens anmoder at de maa *absolveris* i fremmede Sogner. Paa det Præsten Kand være U-schuldig / Og slig over løb for uden, begieris at denne ᾠσαξία motte Ved it *Synodale* afschaffis. Herhos Søren Bering, lisbet bering, etc. Sigis at lefve U-tilbørlig, og søger iche ordets hørølsse og *Sacramentets* brug ved fortient offentlig afløsning.

X

Endeel faddere imod baade denne og andre Kiøbsteders gode schich henninger sig fra alterit og iche offerer som Vedtegt er, naar de staar faddere.

Dette er denne gang δεξιάς *Paradoxorum Ecclesiasticorum Viburgensium prima*, hvilchen Jeg ved trette og lovmaal iche hår vildet vdføre; ti hans velærværdighed Bispen in *Synodo prima* fraraader Præsterne fra tvist og trette: hvor fore ieg er for Aarsagit dennem ydmygst at *Submittere* det Hæderlige Proustemodis retmessige *Censur*: Og min Høyærede Broder Mag: Peder Claussøn kand iche med rette fortenche mig for disse poster, Som hannem endeel omrører og domkirchen: Ti *ordinancen* til holder Prousten at forsvare og hielpe Præsten til rette og Svare til hans Sag. *Fol.* 69. 88. Og det er Mag: *Clausonii* egit *Principium* at dend ene Præst maa ey gjøre dend anden indpass i hans rettighed *etc*: dog ieg beschylder hannem iche for disse *enormiteter*. Ti de *passerede* for hans tid. Mens kand hans velærværdighed iche *emendere* disse grovheder her hiemme effter ret og billighed, er ieg ydmygst forsichret paa at *amplissimus Dominus Episcopus et Pater Semper venerandus* paa høyre steder ved sin lovmessige forklaring og erklering hielper alting til rette udj god orden og Saa vit ret, billigt og Christeligt kand eragtis. *Valete Patroni, Patres et Fratres animo meo egregiè cari, ignoscite, Florete ac Favete.*

Viburgi ad Synod:
Martiis. 1678.

V: Humillimo
Jacobo Petri Worm

9.

123

Mag. Jacob Worms Rangs Dispute med Mag. Peder Clausen.

124

Eminentissimo Domini Episcopo D: Severine Glud Domino Patrono et Patri Optimo, nec non plurimum Reverendi ordinis Ecclesiastici Collegis Dominis Fratribus et Fautoribus animo meo egregie caris Salutem | Et observantiam.

Saasom Hands ærværdighed hr. Biscoppen efter dend ærværdige, Hæderlige og høylærde *Mag: Peder Clausen, Præpositi* over Nørlings Herret etc. Min Høylærde Broder i *Christo* hands Anordning og begiæring har ladet mig i Dag for det Hæderlige Ministerio opkalde, at de vilde *Componere* Tvistighed jmellem velbemelte *Mag. Clausen* og Mig, angaaende *orden* og *Rang* i Gang og Sæde, og jeg self iche kand møde formeedelst etc.

Jeg undrer paa, at *Mag: Clausen* begynder sligt imod mig, eftersom ieg aldrig har *offenderet* Ham eller taget *Primum* fra Ham i Gang eller Sæde, saa det syfnes, at Hand vil indvickle mig udj ufornoden Tvist, og indvelte sig paa mig uden foregaaende Aarsag, fornemmelig: at jeg ikke er føed af *Jurister* eller Lovkiønne, ey heller har saa vel læst vor Danske Lof som en Anden, dog saasom Hands Ærværdighed *Mag: Clausen* self anfanger sligt, saa vil ieg svare dertil *More Academico polemicè et positive*, og sættes derfor denne *Statum Controversiæ*:

Om ieg *Jacob Worm* skal *Cedere Mag: Clausen* i gang og Sæde eller iche?

Jeg formeener, at ieg med Rætte hvercken kand eller bør *Cedere* Ham, iche for ieg drives af nogen ærgiærrigheds Aand, ej heller stræber efter *Primum*, men kun at alting kand ske *κατα ταύτην* [A², tom plads i A¹] Jeg svarer *Polemicè*.

Mig er kommen for Ørne, at *Mag: Clausens Argumenta pro obtinendo Primat[u]* [A², Primata A¹] *vel Superioritate, ut ita loqvar*, skal være disse. *Argumenta Contraria* 1. *Mag. Clausen* er min Proust. 2. Hand har Rejst uden Lands. 3. Hand har *Deponeret* for Mig. 4. Hand er *Capitularis*. 5. *Ex aliorum locorum Praxi*. Viidere veed ieg iche, hand kand *opponere*, uden maaeskee dette, at Hand er Riig og ieg Fattig. Hand er kommen af berømmelige Forældre baade paa Fædrene og Mødrene Siide, og min Fader var kun en Eenfoldig Præst paa Lands-Byen.

Argumentum Primum; hertil svares saaledis: 1. *Concessive*: Lad være Hand

er min Proust, derfor *Cederer* ieg Ham iche: thj, *do instantiam*: Hr. *Ejler* i /
 125 *Bieregrav* er og Proust for mine 4 smaae Kircher: Hand begiærer dog aldrig,
 ieg skal *Cedere* Ham: Men Hand har for 6: aar siden, da jeg var *Rector* i
Slangerup, *Cederet* Mig, *ut mihi invito et repugnanti*, som Hand self skal
 vidne; *Pheiffus* C: M: var Præst til dend Tydske Kircke, hands Proust var
Mag: Tormius cui tamen Pheiffus ceu Theologus Academicus non cessit, fordj
 Hand hafde Høyere *Character. Episcopus Hauniensis* har Præste kald under
 3: Prouster (thj der Ligger ej Laug paa, om Mand self eller ved en Anden
 efter kongelig tilladelse sit kald betiener). *Episcopus Wiiburgensis* skal og
 have *Uldberg* kald etc.; men ingen af disse *Cederer* en Proust, da dog disse
 Biscopper har ligesaa vel Prouster over Deres kald, som jeg har Hr. *Mag:*
Clausonium og Hr. *Ejler* til Prouster over tvende smaae kald, som Hands
 Majestet har lagt til Læsse-Stoelen for mig og mine Efterkommere; dog
 meener jeg, ieg iche bør cedere disse tvende Prouster derfor. Vil *Mag.*
Clausen Replacere; her er *Dissimilis ratio inter Episcopum et Lectorem, et omne*
Simile Claudicat; Da svarer ieg: *valet hoc meum simele in Debeto Compara-*
tiones tertio, ultra quod extendi non Debet.

2. *Dubitative*: Jeg veed vel, at Magister Claussøn er Proust over Graa-
 brødre og Asmild, men ieg veed iche, om Hand er derfor over mig, thi ieg
 er ikke kaldet hid til *Wiiborg* af Hands Majestets *Vocatione prima et primaria*
 som *Pastor*, men som *Lector Theologiæ*, thj at Kongen har Lagt Præste Kald
 til *Lectoram*, dette er skeet *per Accidens* sc: *pro Refusione Bonorum*, men der-
 for Har hand icke *degraderet* mig og mine Efterkommere, endten Vi betiener
 Kaldet Self eller ikke; hafde ieg kundet faaet Tiender og Goeds til *Refussion*,
 da hafde ieg aldrig taget Graabrødre Kald, med saa stoer umage og ringe
 og Liden Løn, Tilmed har Hands Majestet i min Bestallings bref paa Graae-
 brødre Kald, iche kaldet mig som *Pastor*, men som *vice Lector* og *lector* etc. /
 126 Sigende, at jeg og alle *lectores* efter mig skal træde til Graae-Brødre kald,
 som Sogne Præst etc: dog her Ligger ej Laug at *disputere*; thj ieg med Tak-
 sigelse til Gud *pro concredita* [A², *coniredita* A¹] *διακονα, τωληω* [A²,
tom plads i A¹] bruger gjerne *Pastoris titulo*, men det følger paa, ieg maae
 nyde Gang efter min *primam et primariam vocationem* og ej efter det *Mumus*
 [A², *Monus* A¹], som blev lagt til *accidentaliter et Contingenter*.

Argumentum Secundum. Andlangende uden Lands rejsser, da svarer ieg:

Rejsse er ingen Grad, uden hvad [A², Hand A¹] dend kand være jblandt *Studiosos non Promotos*; thj mange *Studiosj* har heel vel rejst, faaer dog ofte kun et Lands bye Kald, men træder iche over Andre Præster i Herredet, tager alleene gang *Ratione Senie in Ministerio*. Videre at ieg iche har rejst, det *arguerer* iche min *Rudité* eller *indignité*, men min Lyckes Ringhed og Forældres uformuenhed. Min Fader var kun en Præst paa Landet, hafde aldrig Kongens Amt, Penge eller Skatter at raade for og *Disponere* over (ieg beskylder ingen) thi det er aldrig saa ringe et Fogderie, at det joe renter et par Støfle eller en Skieppe Haure, og saadanne faaer sin skionne Løn af Kongen i dend Stæd at fattige Lands bye Kalde er forarmede; derforuden kand en Pøckerdreng [A², Pokkerdreng A¹] og en Skrædersvend rejse, derfor *Cederer* mand Ham iche.

Argumentum tertium: At Mag: Clausen er ældre *Studenter* end ieg; ieg svarer *Negative*. Vi *deponerede semel Anno 1663 ad Festum Paschatis*, men ieg veed iche *nec pro certo dicere possum*, om Mag: Clausen var da *me inferior vel superior*; thj *Wiburgenses* var Eendeel oven for *Slagelse* Skoelis *Dimisos*, Een deel jmellem dem og Eendeel needen for Dem, men ieg meener, at dette [A², ieg A¹] *Argumentum* er *stramineum et ficulneum*, og som smager
 127 intet af *logica*, thj skulle dette *Argument* staae fast, da skulle dend / Hæderlige Guds Mand *Oluf Christenson Senior Collega* udj Skoelen som *Venerandus Senex* gaae over os alle, ja end og over Biscoppen i Kiøbenhavn og i Fyn etc.; men dend Dag Lever Hand aldrig.

Argumentum quartum: At Mag: Clausen er *Capitularis*, Mag. *Kield* er ligg-saa, dog har Hands Ærværdighed aldrig begjært, ieg skulle *Cedere* Ham, da dog det var iche saa meget at fortryde; thj hand snart kunde være min Fader, tilmed meen ieg, *Capitulet* er nu *non-ens*, og ieg meener, der er nu ingen *Capitulares*; men ieg ved vel, at der er *Judices rerum Matrimonialium* ved Dom-Kirchen j *Wiborg*, Saa kalder Kongen Dem, og ieg tør da iche kalde Dem *Capitulares*; thj *onomatologia Au[l]ica* [A², *Autica* A¹] vil have meere at sige end *Academica*.

Herforuden at være *Capitulares* er og et *Adjunctum* hos *Lecturam*; Kand ieg nu beviisse, at vice *Lector* skal have Rang som *Lector*, da følger det joe paa, at *Capitulares (ut mihi ita loqui liceat)* *Lectora inferiores* kand ey *deprimere vice Lectorem*; *sed de hoc Nucleo et c[a]rdine [cordine ms.] infra*.

Argumentum Quintum: De Praxi, Udj Danmark er ikkun tvende *vice Lectores Mag: Ruhmand* tillige *Conrector i Roeschild* og jeg, thi *Angaaende Mag: Wandel i Aarhus*, da skal ieg beviisse (*si necesse*) at Hand iche søgte gang med de andre Hæderlige Mænd paa Stædet *ante obitum Lectoris Bordingii: Ergo ipsius exemplum neutri nocet, neutri favet: De Ruhmanno (ut etiam de Rectore nostræ Scholæ loquamur, cui multo minus cedo)* som tillige er *Conrector*, er at agte, at der skal aldrig beviises, at disse tvende *Rector et Conrector i Roeskilde* søger Gang eller Sæde sammen *publicé*, men skeer det, da gaaer *Conrector* øverst baade *qua vice Lector et qua vitricus Lectoris, sed hoc nihil ad rem*. Men at Sogne Præsten i *Roeskild Mag: Lodberg* gaaer over dem alle (*una hirundo [A² himado A¹] non facit ver, nec una linea Geometr[iam] [-um ms.]*) det er Aarsag, fordj Hand er *Printz Jørgens Confessionarius*, Hand er *Professor* paa *Soer* og Hand er *Erke-Proust* over ald *Riiber Stiftt: / Anden Praxin* Veed jeg iche: Ellers om dend kunde viides, da sandelig har hver *Gymnasium* og *Dom-Kircke* sine sære *fundationes*, hvorfor Mand iche maae *Argumentere* fra een Stæd til en Anden. *Sed ne hoc præteream; Om Sogne Præsten i Riibe* gaaer over De Andre, da skeer det fordj Hand er *vice-Episcopus*, som *Jacob Andersøn Collega* i *Skoelen*, og *Hands Søn* igien er *Vice-Pastor: ergo nec hinc ad nos argumentari liceat*.

Hæ sunt Responsiones meæ ad Argumenta quæ fando inaudiui, Mag: Clausonii, quas si Dominus meus Resolverit, herbam ipsi porrigam vitricem.

Jeg svarer *Positive* saaledes:

1. *Lector* i *Wiborg* har Rang næst *Biscoppen (de Doctoribus Mædicinæ non loquar)* det beviiser ieg icke alleeniste a *simil[é] [-i ms.]* med *Aarhuus fundatz Art: 18:*, som Legges i rette, men endog saa *particular* med *Hands Majestets Bref*, hvor *Hands Majestet* self har sadt dend *orden* jmellem *Wiiborg Dom-Kirkes Judices* (ieg legger brevet i Rætte) at *Biscoppen* og *Lector conjungeres*, dernæst *Pastor* og *Præpositus Cathedralis*, siden *Pastor Franciscanorum et Dominicanorum* og endelig *Rector* i *Skoelen*, Og hvem vil sætte en anden *orden de jure* end *Kongen* har sadt? *Qua veri specie* kand nogen dend *immu-tere?* Men om *Domini fratres Collegæ* endten *ratione Affinitatis* eller *alio titulo* tager indbyrdes *ultra* Rang sammen, det kommer mig aldeeles intet ved, ej heller mig *obligerer*, et p: C: *Eadem argumenta, quæ propono contra Mag: Clauson; etiam contra Mag: Fulbye militabunt.*

2: Vil ieg nu gaae til *rei arcem* og til *subsumtionem*, dend Rang som *Lector* i *Wiborg* har, dend samme Rang næst Ham har *Designatus Lector*: det beviiser ieg *ex m[u]neribus* [A², –o– A¹] baade *superioribus et inferioribus*, om muelig *Mag: Clausen* vil *Dubitere* om *Connexionen*.

129 1: *vice Episcopus D. Moth: C: M:* stoed udj Graden over *D. Erich* Biscop i *Trundhiem*. 2: *vice Lands-Dommer Lerche* haver Rang som Lands-Dommer. 3: *vice Borgemester / Bruun* hafde Rang som Borgemester, og gik over andre Borgemestre *aliarum Civitatum* Som Hand self skal vidne. *Vice Conrector Janus Claussonius* har Rang som *Conrector, nec dabitur dissimile exemplum, cur quæso itaque vice Lector non obtinebit eundem gradum quem Lector obtinet? Da quæso sufficientes et Ponderosas rationes, et Magnus eris Apollo.* Dernest vil *Magister Clauson replicere*, at ieg Læser iche paa *Lectie*, da svares: At ieg har Kongelig Tilladelse, *vivo Lectore*, at Læsse, naar *Lector* ved Alderdom eller Svaghed forhindres; Men enten min hæderlig Formand Lever eller ikke (Gud give Hand Lever i mange Aar, det ynsker ieg med ham som en Søn; thj hand har beviiset sig imod mig som en Fader) derfor kand ieg hverken *Deprimeres* eller *extolleres*, men meener, ieg bør at have Stæd som *Lector*, og skulle nu *Magister Clauson qua Præpositus Deprimere* mig *vice Lector*, for ieg *accidentaliter* har faaet Præste-Kald udj Hands Proustje til *Refusion* til *lecturam*, da skulle Hand vel mueligt *tentere* det samme, naar jeg blefv *lector*, end og mod [A², med A¹] Kongens Bogstav som *Conjungerer Episcopum et Lectorem*, thj *eadem ratio manet et Militat; sc: Mag: Clauson est Præpositus Wormii, ergo est superior, nego Consequentiam.*

Dernæst udj dend Rang, som er giort iblant *Regios Ministros*, naar Eens Nafn sættes 2: eller 3: Stæder udj adskillige *Charger*, da tager Hand Rang efter dend Højeste *Charge*; Saa efter *Proportion* meener ieg, at ieg bør at have min Rang som *Lector*, og ej alleene som *Pastor (Præcessore meo sive vivo sive defuncto)*. Det er og at agte, at [i] [A², ÷ A¹] dette Konge-bref, som Hands Mayestet har skicket til *Viborg Dom-Kirche*, hvilket ieg legger udj Rætte, næfnes ingen Persohn men *Chargerne*, at forstaae, dend Rang af Kongen forordnet skal være *æternus* saasom *Munera* bliver ved, men Persohnerne forandres.

Vil *Magister Clausen Replicere*, at *Lector* [A², Lectorne A¹] her *Cederede* Sal. *Mag: Niels Rectori*, da svaris; det skeede kun for Venskabs skyld, thj

130 *Mag: Niels C: M:* bekendte for Hr. *Anders*, at *Lectoris* Stæd var næst Biscoppen, og in *Homagio* blef alle *lectores* af *Commissarierne* først opkaldet, saa skede / Det i Roeskilde: Vil Hand giøre *Instantiam*, at det Kongebref, hvorpaa ieg staaer, er *Contramanderet*, da svarer ieg: *Probetur*.

3. Omendskiønt ieg vil ingen *Thraso* eller *Miles Gloriosus* være, nam (*ut cum comico loquar*) *neque pugnans narro, neque cicatrices ostendo*: dog imod *Mag. Clausonii* Rejsser, har ieg in *Academia præsidendo, nunquam Respondentis partes suscipiendo nisi pro utroque gradu*, disputeret 22 gange, derom min *Privatus Præceptor D: Thomas Bartholinus* attesterer: *Attesten* legges i Rætte og begiæres at maae Læsses, dog rosser ieg mig iche af noget uden af *Christi* kaars og min Egen Skrøbelighed.

4: Er *Mag. Clausson me Superior non quidem ætate Academica sed loco depositione*, det er det, *per Deum!* ieg ikke veed, da er ieg 4 aar ældre *Magister* end hand og 2 aar ældre *ætate, sed hæc prorsus nullius sunt momenti*.

Til slutning: Gud skal vidne, at ieg er frje for ærgiærrigheds Tanker; Men som ieg *ex improviso* er citeret ved Biscoppens *Amanuensem* at svare om det *Problemata*, enten *Petrus* eller *Jacobus* skal være $\pi\rho\tilde{\omega}\tau\omicron\varsigma$ [A², tom plads i A¹], da har ieg kortelig i en hast forfattet disse forberørte *Responsiunculos* og *Argumenta*, hvilke over beviiser mig, at ieg ikke kand *Cedere Mag: Clauson*, enten som *vice Lector* eller *Lector*. Og beder, at Hands Velærværdighed tillige med mine høytlærde Brødre, vilde dette korte og ringe Svar i en goed Meening optage.

Signaturfortegnelse:

A¹ Nks. 1669,2^o p. 123

A² Nks. 1977b,4° løst blad

IO.

Venlig hilsen med gud

Lader Jeg min gode ven og Sognemand Søren steens vjde at Bispen schal efter kongelig Majestets bref have 2 rixdaler af hver kirche i kiøbstæderne og paa landet (som dog i fremtiden schal kierchen vederlegges) til *residentzens reparation*. samme 2 Rixdaler schal leveris til M. Peder Clausøn til første proviste Mode.

Vale

J. Worm.

Bagsiden:

Hand faar tale med Magistraten her m[ed] adieu.

Anno 1679 den 24 May hafver Erlig og Velagt. Mand Søren Steens laden levere til mig til Bispe-Residentzens reparation af Graabrødre kirche thu Rixdaler huilche Jeg til Biscopen strax hafver at lefuere. Qviteris derfor Viborg ut supra

Peder Claussøn.

II.

Oldermænd og hossiddere.

Saa som *Magistraten* Meget V-gierne hafver maat fornemme, huorledis for nogen tid siden udj hans Mayestets Woris allernaadigste herris och Konges frawerelse her fra Staden, Adtschillige V-tilbørlige bagtalesser och *Callumnier* schal vere Vdspred och hørt, hans Mayestets høyeste *Ministris* Angaaende, da Alligevell *Magistraten* nochsom herudj er forsichret om Borger-schabets V-schuldighed och gode *Affection* imod hans Mayestets Høy-betroede *Ministris*, Iche dissmindre er deris Alvorlige befalling, At de baade sielf anvender ald Mueligste flid, til at effterforsche, Saauelsom Ved andre Lader flitteligen *inquerere* och Efftersøge, huem til saadanne V-Christelige paafund och *Callummier* kand hafue Veret optencherere Begyndere och Vdsprung, och huis nogen kunde befindis schyldig, da dennem Strax for os at gifue til kiende, paa det de Schyldige Een huer wed sit *Forum* kunde effter fortienniste och andre til Afschræck tilbørligen Straffis, och dend V-schuldige fra ald Mistanche bliffuer befried,

Haffniæ d. 22 Augustij 1679

Christian Helt

12.

85r *Salutem fraternam. Vir. rev. ac relig. dne. Erasmi Strange frater alme, Megen* tak for din gode schriwelse med Indlagde af *dato* Hadersleb 9. 9brii, *accepi* 14 dage der effter. Jeg glæder mig over du endnu lever og lider saa vit vel; gud give dig snart et vist gaat brød. Du kand vel læse min haand, om du vil. Jeg lider saa vit vel med alle mine. Men min hustru vaar nær død fra mig *in puerperio*. Gud gaf os en daatter, Anniche Worm, den 12. Aug. Den tog Gud strax fra os *post factum*. H. Lavis i Odense lader dig vel læse hendis epitaphium. Hvem er din hustru, er det iche Rasmus Smeds daatter af Odensee, hvad heder hun, har du børn? Kand du læse dette? *Mi frater* mig mancherer endnu 12 *scripta* – Nemlig (1) Mortuo Hekade (2.) 3 juledag. (3.) Purificationis. (4.) 7tuages. (5.) Sexages. (6.) 3 Pentecost. (7.) Trinitatis. (8.) 8 Trin. (9.) 15 Trin. (10.) 16 Trin. (11.) 24 Trin. (12.) Psal. 14. *Deus de caelo vidit. Mi frater* disse laante Jeg dig, og mig mangler. Naar du kand, da send mig dem. Var du ej i Lytkenburg hos min Lambert. Gud schee loff for denne fred. At Gallus schal ej komme at brænde, schiende, *partere etc.* Vi venter en ønskelig fred og en reputerlig fred alleene i himmelen. Jeg tør ej tale meer Sandhed, ti *veritas odium parit*. Fli mig *coppi* af den schonsche fred, *item* af den Hamburgische *Accord*, om den er sluttet. Bytten er vel lige som loget. Vor lyche galer kun som en *Hane*, schyder som et *Støche*, brænder som en *Brandt*, men Gud dog hielpe en gang vor fattige *patriam* til *renome*, hvor er dit quartiere i Vinther? Lad mig saa vide din lyche; udgang *vale, alme frater, salute, flore.*

W. d. 4. decemb. 79

Gamle Maren.

Udskrift: Velærværdig Her Rasmus Strangesøn, Nakschow,
Min k. broder.
broderlig – Odensee.
At afflegge i Odense hos Rasmus Smid paa Vestergade!
Adieu!

13.

Stormechtigste Konge
Allernaadigste Arffve-Herre,

1 Saasom *Dombkirchen* udi Eders Kongl. Mayt. Kiøbsted *Viborrig*, er meget forfaldt og udi en Slet tilstandt. Haffver och iche die middeller eller indkombster Hvorved den Kand *repareris* och Vedligeholdes Sognepresten med andre Betiente och fast ey Kand haffve ved stedet, det hvor aff die kandt

2 vnderholdes. Er och iche offver / En Snees personer udi det Høyeste Som *Ordinario* Søger Kirchen. Hves *Extra* Kirchen udi förrige tider Sær Ved Adellige Bryllupper och begraffvelser der er holddet, Sær udi Andre maader bekommet haffver er nu gandske fravent, och bortkommet, Saa det er at befrychte, at Slig Stattelig Kierche och *Monument* uden Snart och hastig redning, gandske forfalder och bliffver øde. Daa Som Allervnderdanigste fornemmes dett Sognepresten Samesteds offver foromrørtte Aarsagers Schyld, Allervnderdanigste schulle lade anholde och Søge Naadigste befördring till Bedre och Ett andett Kalld. Andrages med Allerdybeste Vnderdanighed och Ydmygeligst begieres paa *dombkirchens* Vegne. Om Jche /

3 Allernaadigst maatte behage Eders Kongl. Mayt., och Naadigste tillades nu ved denne for andring, paa lige maade, och udi lige tilfælde at Kunde holddes, Som tillforne paa andre steder udi Eders Kongl. Mayt. Kiøbsteder och byer er Scheedt, hvor *dombkircherne* ere befundet aff ringe Jndkomster och middeler, Saasom udj Roscheld Rübe och Aars, och flere Andre Steder att daa er draget och lagt et Andet Sogn till *dombkirchens* forbedring, hvilchet och nu med Eders Kongl. Mayt. Allernaadigste tilladelse, och bevilling bequommelige Kunde Schie med *graabrødre* Sogn udj *Viborrig*, at dedz Sognemend Kunde Søge *dombkirchen*, och forbliffve her effter deres rette

4 *Sognekirche*, och betienes aff Same Sogne- / præst Som nu er ved *graabrødre* hvorved *dombkirchen* bleff hiullpet och bekom nogen mere Jndkombst. Guds ære udi ingen maader forkleinet, eller nogen udi ringeste maader derved *præjudicerit*. Efftersom visse prædichener dogh der udj *graabrødre* ligefult Kunde forrettes, Saa Som Tholffprædichener om Søndagene och andre Helligdage, Ohnsdags prædichener, En hver ehn kunde der Niude Sitt Begravfvelse sted udi hvilchen aff Kircherne dennem lystede ligesom tillforne.

Ervarttendes derpaa udj største Vnderdanighedt, Eders Kongl. Mayt.
Allernaadigste *resolution* och befaling.

Eders Kongl. Mayt.

Kjøbenhaffn den 7. Feb. 80.

Min Allernaadigste Arffve Konges
och Herres

Allervnderdanigste throe och plichtschiuldigste
tiener och Arffvevndersatt

C. Skiell

14.

Cancellie Coll: allerund. erklering
dj: 9 Martii –80.

Os synis allerund. at Stiff-Amptmandens forslag allernaad: kunde bevilgis, med saa schiel at begge Kierkerne af Kierkernis indkomst ved deris sammen føyelse kunde vedligeholdis, hvorom Bispens til ligemed Borgm: og Raads allerund. betenckende kunde fornemmis.

Ad referendum

H. Wind E. Vinding P. Nielsen
P. Hiort

Hr. Chresten Scheel *Suppl.* at som *Domkierken* i Viborg formedelst den ringe indkomst gansche forfalder, *Graabrødre* sogn dertil maatte leggis, og dets sogne mend at søge Domkierken som deres rette sogne Kierke og betiennis aff same sogneprester som nu er til *Graabrødre*.

15.

 H. Christen Skeel Stiftbefalingsmand ofver
 Wiiborg Stift.

W. S. G. T. Efftersom vj af din allerunderd. indgifne *Memoriall* allernaadigst erfarer, hvorleedes Dom Kircken j vor Kiøbsted Wiiborg meget skal være forfalden, oc icke hafve dend middel, hvorved dend kand *repareres* oc vedlige holdes: Sogne præsten med de andre Kircke betiente, Ey heller hafver dend indkomst hvor af de underholdes kand, Oc hvis *Extra*-indkomster samme Kircke oc des betiente ved Adelige Bryllupper, begravvelser oc j andre maade, tilforn hafver haftt, icke nu meere formedelst disse tiders tilstand skal følge; Saa at dend der ofver ganske skulle blifve forfalden oc øde, / Da paa det bemelte Kircke noget meere til indkomst niude kunde, hafver vj effter dit her om allerunderd'. gjorde forslag (oc saasom Sognepræsten til bemt. Dom Kircke *Mag. Peder Clausen* formedelst ringe underholdings middel sammesteds, nu til it andet kald af Os allern. er forordnet) allernaadigst for got anseet at Graabrødre Sognefolck j bemelte Wiiborg skal søge fornefnte Dom Kircke sammesteds, som her effter skal være oc blifve deres oc Graabrødre Meenigheds rette Sogne Kircke, oc Præste Embedet af een Sognepræst oc behørige Kircke betiente at forestaaes, / Thj er vores allernaadigste vilie oc befaling, at du tillige med *Superintendenten* samt Borgm. oc Raad dersammesteds fornøden *Fundatz* oc anordning paa viidere vores allernaadigste *Ratification* gjører, hvorledes j best eragter begge Kircker af des indkomst kand underholdes, sambt Præster oc andre Kircke betiente lønnes, Jtem Prædichener oc Guds ords tiennister tilbørligen kand *ordineris* oc forrettis, med wiidere som wed bemelte forandring til een god oc schickelig Anordning kand behof gjøris, Dermed etc.
Hafn. dj. 20. Martij 80.

saaledis effter *H. K. Maj.*¹⁸ egen allernaadigste *resolution*, paa *Cancelli Coll.*: betenck.

D. Schult

16.

Jhs.

Stormegtigste och Høybaarne Arffue Konge.
Allernaadigste Herre.

Som Eders Kongelig Mayestet Effter Hans Excellenzis Voris Høyædle Stifftampt Befallings Mandz Allerunderdanigste, Giorde forslagh, Haffuer allernaadigst For Got Anseett, att Graa Brødre Sogne Folch wdi Wiborig, schulle Søgge dombkierchen Sammesteds, Som her effter schulle werre deris och fornævnde Graabrøddere Menighedz Rette Sognekierche, Paa det, dombkierchen Noget Mierre thill Jndkombst, kunde bekomme, Med allernaadigst Befallingh wed welbemelte Hans Excellenz, Sampt Superintendenten Saauelsom Borgemestere och Raad, Paa widere Eders kongelig Mayestetz allernaadigst *Ratification* fornøden anstalt att schulle gjørres, huorledis begge kiercher, aff didz Jndkomst kunde wnderholdis, daa ere wii wnderschreffne Graa Brødere Sognemend, wdi Høyeste maader worden forarsagedt For Eders Kongelig Mayestet J dydbeste wnderdanighed att andrage Som och Saaleedis J Sandhed schall befindes:

1. Att Forneffnde Tuende kiercher, Ingenlunde, aff Graabrødre Kierchis Jndkombst, kand wnderholdes, Som dog er det, Eders kongelig mayestetz Naadigste befalling Egentlig Thillholder, Weed denne Samblingh at schulle schee, Graabrødre Sogens beholdingh er Halff Tredsindz Tiuge Rixdaller, Foruden Huiss Som er Lagt Till wien och Brød, och hendes aarlig wisse Jndkombst schall med Tiender och andet, Jche kunde bedrage Sig, offuer Tredtzindz tiuge Rixdaller, Huilchen Ringe deel, Jche wden Sogenfolchens egen früwillig Gauffuer till Graabrødre Kierches weedliggeholdelse kunde Tillstrece, Huor for dombkierchen aff Graabrødere kiehrches Jndkombst aldeellis Jngen hielp kunde haffue, at forwendte. Med Mindre dend Sielff deroffuer schall Øddeleggis.
2. Och Som dombkierchen Ligger her Midt wdi Landett Huor mange fremmede altid kommer, Særdellis Till Snapstingh och Landztingh, Saauelsom Eller och Paa Anderre Thider, Saa er dend och blandt anderre Dombkiercher For dend schyld Hid Jndtill, alleenne forbleffuen Ehn frj kierche For Addellen, och fremmede Saauellsom dette Stedz Geistlighed; Som och alleenne Stoellene kand betage, Och er der for w-

mueligt, att Graabrødre Sogne-Folch kand wdj dombkierchen, haffue Romb Noch, Efttersom der wdj er Mindre Pladz och stoellestaeder, ind J Graabrødre kierche Monne befindes, och mange Stoellestader derforuden er J førrige Tidder Till addellen hensoldt, Som demb Jche Gjien kand bethages.

3. Haffuer Graabrødre Sognefolch For Fioertten aar Siden, med Stor Bekostning, Ladet opbiuge En herlig kaarskiercke, wed dend Eene Sidde af kierchen, Som kostede Nogle Tusind Rixdaller, Huor Till Baade Høyædle anderre gottfolch, och Sognemendene Eendeell haffuer forærrit; och ellers paa egen bekostning, For tholff aar Siden, Ladet opsette Ett Herlig orgelwerch, Som haffuer Kostet dennem, wngefer Sex Hundrede Rixdaller. Huilchen Storre Bekostning, wilde affgaae foruden Nogen Nytte.

Huor For wii Nu Hermed, Wdj Dybbeste Wnderdanighed, henflyer Till Eders kongelig Mayestet, Som wor allernaadigste Konge och herre, och dend Christen kierches Rette Foster Fader, J disse Lande och Rigger Paa worris Egne och Samptlig Graabrødre Sognefolchs wegne Paa det allerunderdanigst begierendis, att Eders Kongelig Mayestet aff egen Medfødde kongeligh Naade och Mildhed (Saa och For Guds schyld) wille bewilge och Tillade, at wi allernaadigst Maatte Niude och beholde Worris Ringe Graabrødre Kierche som wor Egen Rette Sogne kierche, Med Sin Guds Tienniste w-Forandrit: J alle maader Her effter Som Hid Jndtill Særdeellis, Effterdj Meenigheden, Wed denne forandring, hierttelig bedrøffuis, och dombkierchen Jndtet derwed kand hielpes i nogen Maader, Som nu Clarligen For Hans Excellentz Hr. Stifts Befallings Mand, och hans Ærwærdighed Bispnen Er Demonstrerede.

Saadanne Eders kongelig mayestetz Høye naade och Mildheed, will dend Allmegtigst Gud Ewindelig Belønne, Och wii wdj worris daglige Bønner Till Gud med Glæde och Glæde hiertter Jhukomme, Och erre Saa her Paa Eders kongelig mayestetz Naadigste och Mildeste Suar, J dybbeste wnderdanighed Forwentendis,

Wiborig dend 21 Julij. Anno 1680.

Eders Kongelig Mayestetz

allerunderdanigste och Troeschyldigste arffewndersatter.

Paa Samptlige Graabrødre Sogne Folchis Wegne.

17.

Stormægtigste Herre
Allernaadigste arfve Konge.

Saasom Eders kongelig Mayestet allernaadigst hafver behaget at kalde *Mag. Peder Claussøn* forrige Sognepræst til Wiborg domkierche at være Sognepræst till St. Bodelss kierche i Aalborg, og Jeg underschrefne nu udi nogle aar med stor møye og gandsche ringe indkomst har tient vdi Viborg domkierche og Skole; anholder Jeg hos Eders kongelig Mayestet udi dybeste underdanighed, at Eders kongelig Mayestet mig med samme *vacerende* Wiborg domkierche kald allernaadigst vilde aflegge, og de Jndkomster forunde, som udi Formændenis tijd dertil ere *perpetuerede*. Saadan høyt kongelig naade Jeg stedse i al underdanighed schal kiende, og altid bede Gud for Eders kongelig Mayestets og det gandsche kongelig arfvehuusis lykke, *flor* og velstand, saasom den der er

Eders kongelig Mayestets Allerunderdanigste Arfve-Tienere
og Undersat
Søren Knudssen Sevel.

Supplicanten som er *promotus Magister* hafver ved sin berømmelig *erudition*, schichelig lefnet oc mange Aars flittig tjeneste i *Viborg Skole*, saavelsom oc ved sine behaagelige gafver paa prædichestolen giort sig meget yndelig oc behagelig for alle denne byes indvaanere: oc dersom det allernaadigst motte behage hans Kongelig Majestet hannem til Sognepræst til domkirchen allernaadigst at beschiche, daa er intet vissere end det jo vilde geraade til Guds ære, hans Menigheds opbyggelse / oc hver Mands store fornøylighed, dog kand hand iche lefve af dette steds indkomst, med mindre hand tillige med bemelte Sognepræstes Embede maa nyde oc beholde det ringe *commun* gods, som *Mag. Friderich Resen* dend 3 *decembris anno 1672* allernaadigst hafver værret forundt, oc hans formand *M. Peder Claussøn* efter hannem hidindtil nydt oc haft hafver efter hans kongelig Majestets naadigste breefs videre formelding *de dato 9 Februarii anno 1675*. Vilde hans Kongelig Majestet

ellers med tiden hannem videre med nogen sær naade anse, daa er derfor vis løn hos Gud i himmelen at forvarte.

Viborg dend 22 Julii anno 1680

Hans kongelig Majestets
Allerunderdanigste oc troschuldigste
tiener oc tro forbeder til Gud
S. Glud.

Vedlagt er en ansøgning til kongen fra Søren Sevel om, hvad han specielt anholder om, bl.a. det nævnte commungods, stillingen som konrektor ved latinskolen m.m.; men desuden:

2. Dersom hans kongelig Mayestet allernaadigst behager der til at *anectere* Synder-Beg, Nør-beg og Lee [*fejl for: Lesten*] Sogner, i steden for Gunderup kald, som hans velærværdighed *Biscopen* nu er benaadet med, det da ogsaa motte *specificeris*, og de forrige derpaa til *Mag. Jacob Worm* udgivne benaadings breve kaldes tilbage.

18.

Pacquet dend 4. Augusti 1680.

Os siunis allerunderdanigst at een kongelig befaling til Stiftamtmanden og Bispen kunde udstædis, deris allerunderdanigste erklering og betenchende derom til Videre hans kongelig Mayestetz allernaadigste *Resolution* med forderligste at indgifue.

Borgmester og Raad og eendeel borgere af *Wiborg* deris erklering paa Stift-Amtmandens forslag angaaende at Graabrødre Sognefolch i *Viborg* schulle søge domkirchen sammesteds.

Cancelliet dend 12. Augusti 1680.

H. Wind M. Moth E. Vinding C. Schøller Luxdorph Fr. Mecklenburgh
P. Hiort

19.

Kongebrev til Christen Skeel og Søren Glud.

Wor Synderlig Gunst Tilforn. Wij tilschiche Eder herudj een aff Eendell aff Borgmestere oc Raad samt Borgere j vor kiøbsted Wiborg deres allerunderdanigst indgifne Erklering paa det giorde forslag, angaaende at Graabrødre Sognefolch dersammestedz schulle søege Domkirchen j fornefnde Wiiborg, hvis indhold j deraff viidere kand see oc erfare, Thj er voris allernaadigste Willie oc befalning, at j os derom Eders allerunderdanigste Erklæring oc betenchende till viidere voris allernaadigste *Resolution* med forderligste tilstille, Dermed etc.

Hafniæ dend 18. Aug. 1680.

20.

6r

*Stormægtigste Konge.
Allernaadigste Herre.*

Saasom Eders *Kongelig Mayestet* Naadigst hafver anbefalet mig at *inquirere* om tvende uforskammede Skandskriffter, som af En eller flere urolige hofveder ere sammenskrefne och udsprede, saa hafver ieg mig och med flid derom erkyndiget och med stor Bekostning fra en *Province* til anden, frem og tilbage, derefter søgt, och det saaledis fra En til Anden forfuldt och endnu daglig forfølger: da saasom ieg ved saadan *Inquisition* af adskillige och fornemme Got Folck erfarer, at *Mag. Jacob Worm*, Sogne Præst til Graabrødre Kircke i Viborg och *Vice-Lector Theologiæ* der sammesteds skal være et meget uroligt hofved, och i mange Aar fra hand var *Studiosus* her paa *Academiet* och endnu stedse *laborere* paa adskillige uforskammede *Pasquiller* och Skandskriffter, hvorofver mand endeligen *præsumerer*, at hand i det mindste er *Auctor* til den ene af de mig tilsendte Skandskriffter, foruden andre flere, som i lige maader saa skammelige er vorden udsprede. Thi var det allerunderdanigst at ønske, *Eders Kongelig Mayestet* udi Naade vilde lade sig behage at anbefale Bispen udj Viborg *Doctor Søren Glud* och Hr. Landsdommer Peder Lerche, at de tillige med mig motte i bemelte *Mag. Jacob Worms* Boe och Skriffter eftersøge, om der kunde findis nogen af saadanne skammelige *Concepter*, och saafremt at de (som formodis) der findis, at Bispen hannem *ab Officio* til Sagens endelige Udgang motte *suspendere*, och Bispen sampt bemelte Hr. Landsdommer Naadigst befalis

6v efter Sagens Beskaffenhed endeligen derudi at / kiende og dømme; och saasom der formeenis, at forbemelte *Mag. Jacob Worm* flitteligen skal *correspondere* med Christen Andersson *Achtonius*, som er fembte Lexse Hører i Aarhus-skole, saa behøfvedis der ochsaa vel *Eders Kongelig Mayestets* Naadigste Befaling til Bispen i Aarhus Stigt och en anden god Mand, som i bemelte Christen Anderssons *residenz* tillige med mig eller min Fuldmægtige motte eftersøge, om der hos hannem kunde findis nogen forbemelte *Mag. Jacob Worms* Brevve och Skandskriffter Sagen til Nermere oplusning, Naadigst anseende at saadant skulle gifve andre urolige Mennisker en stor Afskreck saadanne och disselige skammelige Skriffter her efter at inde-

holde, som stedse er *Eders Kongelig Mayestet* til Misshag, Hvorom ieg udi allerdybeste Underdanighed vil ervarte en Naadig *Resolution*.

Kjøbenhafn

dj. 12. Sept. A° 1680

Eders Kongelig Mayestets

Allerunderdanigste

Forpligtigste Tienere

C. Pederssen.

Woris *General Fiscal* Hafver dette sit allerunderdanigste forslag strax uden ophold forsvarligen at effterkomme, og alle og en hver det være sig Geistlig eller Verdslige, som Hand derom andmoder, Hannem herudi i alle maader tilbørligen *assistere* og til Hielp komme. Skrefvet paa Wort Slot Kjøbenhafn dj. 25. *Septembris Anno 1680*.

Christian / Schøller.

(I aktstykkerne findes der et andet eksemplar af denne tekst, også forsynet med den kgl. resolution, dog ikke underskrevet af kongen. Afsnittet om Christen Achton mangler i hovedteksten, men er føjet ind under brevtæksten).

21.

Stormechtigste Konge,
Allernaadigste arfue Herre,

Eders Kongelig Mayestets Allernaadigste *Missive* och befalling af *Dato* dend *18 Augusti*, nest afuigte, som dend *17 Septembris* først er indhendiget, huorued allernaadigste andbefalles Med forderligste voris allerunderdanigste Erklering, at indgiffue ofver *Graabrødre* Sognemendts, her udj eders kongelig Mayestets Bye Wiborg, allerunderdanigste offuergiffne *Supplication*, det forslag andgaaendis at Samme Sognefolch schulle søge domkierchen, Och formeene der udi fornemmeligen at bestaa, at allerunderdanigste forredragis, dierris kierche at vere af saa Ringe Middell och Jndkombst, at domkierchen, ingen hielp der fra kand bekomme,

Da udj dybeste underdanighed, andragis for Eders kongelig Mayestet, at mand vell Hafde formaadet hos Samme kierche bedre tilstand och beholdninger, Men fornemmes Effter dieres egen Andgiffuelse, 1) de Førrige aaringers beholdninger at Verre anduendt paa ny bygning, och anden bekosting, inden och uden kierchen, 2) Graabrødre kierches *Intrader*, viddis iche fra første begyndelse, efftersom siggis ingen *gammel* kierche *Stuohl*, heller *Regenschaber* fra de tider at schall findis, och dend Ringe Jndtegt, som kierchen nu hafuer, Reiser sig af en self goduillige Vedtegt och gafue, som Soguemendene *Anno 1619* dend *28 Aprilis* hafuer udloffuit til kierchen, at gifue af huer Schatte schielling *otte* schielling dansche huilchet enddog det nu vell af Næruerende Sognemend, noget er forhøyet, saa kand det dog Lidet *importere* och forslaa til kiercken Self, Langt mindre giøre der af till anden nogen hielp, Och de fleste Sognemend, som det schulle indgiffue, ere udj førige krigs tider, Saauel ved w-lychelige Jldbrand bleffuet forarmed och kommen til achtens, saa kiercken der ofuer bekommer hos dennem Aarligen stor *Restandtz*. Och effter slig beschaffenhed andsees at vere af Ringe Middell, och *dependere* af huis Sognemendene Self behagger at vill giffue, Mens som Wiborg Byes Største brug handtering och Næring bestaar udj sæd och Aufling och udj byen findis thuende kierche Sogner, och Ligge saa thuinde *Marcher*, Nørre och Sønder *Marck*, da huis *Marcherne* Retteligen var dielt saa huer Sogn kunde viide sin Rette schiffte och deeling, och kierchen nød thiender som paa mange andre Steeder scheer, da var at formaade

Graabrødre kirckens Jndkombst Merckeligen schulle forbedris, och bekomme die Middeller huorued dend iche Self alleniste kunde ved Ligge holdis, Mens end och domkirchen noget komme til hielp.

Andgaaendis huis Graabrødre Sognemend forregiffuer, at ey pladtz var at finde udj domkierchen, for deris Meenighed, da findis der offuerflødig Rom og pladtz noch, och med flere Stuollestader och *pulpiturer* kunde formeeris. Och udj ingen maader nogen af huad Stand det vere kunde, heller veed huad forsamlinger der forrefalt, udj Ringeste kunde *præjudiceris*.

Ellers var det domkierchen hell thienligt, och fornøden at huis hielp dend behøffuer forderligste kunde følge, och lader sig andsee at dend iche saa Snart och fulkommen fra graabrødre Meenighed kunde bekommes, och Erlangis, da indstellis allerunderdanigste til Eders Kongelig Mayestet, Om iche allernaadigste maate behagge, Eders kongelig Mayestet effter Graabrødre Sognemends allerunderdanigste och ydmygeligste *Supplication*, och bøn, dennem allernaadigste at beuilge och tillade, at beholde dieris kierche til Sogne kierche som tilforn, Och der imod igien see til *domkierchens* Høye thrang, och fornødenhed med Naadige øyne, och med noget bedre och Meere hielp, Allernaadigste befødre.

Eders kongelig Mayestets voris Allernaadigste Arffve Konges
oc Herres

Allerwnderdanigste troe och Plichtschiuldigste Arffvewnder-
satter och tiener

C. Skiell Jørgensson

S. Glud

m. m.

Viborrig den 20 Septembris 1680.

22.

Cancelliet dend *11. Octobris 1680.*

Oss synes allerunderdanigst at det efter Stiftt-Amtmandens og Bispens allerunderdanigst indkomne erklering med Dombkirchen i *Wiborg* hereffter best kand forholdis som det tilforn wæret haffver. Og som *M. Søfren Sevel* som hafver Bispens *favorable* erklering og til Præsteembedet nochsom dygtig befindis, om samme kald tilforn allerunderdanigst hafver anholdet indstillis til hans kongelig Mayestets allernaadigste Villie, om hand til bemelte Dombkirchens kald allernaadigst maatte befordres. Mens som samme kald befindis at være heel ringe saa hand ey deraf kand hafue sin underholdning, og *M. Jacob Worm* Sognepræst til Graabrødre kirche derimod er benaadet med een deel andre kald som hannem for hans slette tilstand dend gang allernaadigst blef forundt, og hand nu saadan indkomst hafuer huoraf fleere *personer* nochsom kand underholdis, og hand iblant andet for sin *Vice-lectorats* bestilling niuder Synderbeck kald med sine *annexer* Nordbeck og Lesten huorfor iche vidis at hand nogen [opr.: hand endnu aldeelis ingen] tieniste giort hafuer og dog i nogle aar indkombsten deraf opbaaren, indstillis til hans kongelig Mayestet om samme kald med sine *annexer* iche hereffter til Dombkirchens kald for dets ringhed schyld maatte *perpetueris*, huorom een kongelig befaling til Bispen kunde udstædis.

H. Wind M. Moth E. Vinding C. Schøller Luxdorph
Fr. Mecklenburgh P. Nielssen P. Hiort

23.

G. A. V. at vj allernaadigst hafver beschichet og forordnet, saa og hermed beschicher oc forordner *Mag: Søren Knudssen Sevel* til at være sognepræst til Dombkirchen i vor kjøbsted *Wiiborg*, og Provist ofver Nørliung Herrridt j vor Land Nørre Jylland i Oss Elschel: *Mag. Peder Claussens* stæd, og derfor at nyde ald dend rettighed og indkomst, Som af gangne *M. Friderich Resen* og *M. Peder Claussen* før hannem nydt og haftt haffver, saa fremt hand effter foregaaende *examen* til Prediche Embedet dygtig befindes. Og Saa Som vi allernaadigst haffver *perpetueret* Gunderup Kald med Sin *annex* til dend nu værende og effterkommende *superintendenten* offver *Wiiborg* stift, Som vi tilforn bemelte domkirchens Kald allernaadigst tillagt hafde, hafuer vi derimod igien bemelte Dombkirchens kald for dets ringhed schyld allernaadigst tillagt *Synderbeck* kald med sine *annexer Nordbech* og *Lesten*, som *Mag. Jacob Worm*, Sognepræst til Graabrødre kirche i bemelte vor kjøbsted *Viborg* som *vice lector* hid til dags haftt hafuer, og dog ey endnu nogen tieniste derfor schal haffve giordt, huilche bemelte *Mag. Søren Sevel* og hans effterkommere i bemelte Domkirchens kald frembdeelis schal niude og beholde. Og indkomsten deraf opberge, dog schal hand og hans Effterkommere tilforpligt være, samme kald med dets *annexer* ved en dygtig *Capellan* paa deris egen bekostning tilbørlig og forsvarlig uden billig klage at lade betiene. Forbydendis etc.

Hafmæ 16. octobris 80.

24a.

95r *Anno 1680. dend 16. October, Haffuer wij Vnderschrefne efter Hr. General fiscalen Weledele och welbiurdirge Christen Pederssens schrifftlige begiering for oss kaldet Hæderlige och Høylærde Mand Magister Jacob Worm, Sogneprest til Graabrødre Kirche her til Wiborg, Och forelagt hannem at giøre sin Corporlige Æd, at suare til alle de poster Hr. General Fiscalen hannem tilspurde, Och efter ad hand haffde afflagt sin Æd, bleff hanem aff Welb: General fiscal efterschrefne tilspuerdt, hvorpaa hand suaret som hoesteignet Vdviser: Nemblig,*

Spørssmaal:

Suar:

1.

Om Mester Jacob Worm haffuer ingen gienparter eller *Copier* aff de løstige schriffter som er udgangen, nemblig *At beede for de Syge j Kiøbenhaffn aff Predikestohlen*, och det *Siun offver Abrahamstrup och Suanholm*, eller andre desslige schriffter:

Haffuer ingen gienparter heraff,

2.

Om hand nogen tid seet noget aff bemelte schriffter:

Om de Syge at bede forre, haffuer hand iche seet, mens vel det Syen som schulle were giort, om Abrahamstrup och Suanholm,

3.

Hoss huem hand saadant seet:

Kand det iche erindre, mens vel seet det hoes mange,

4.

95v Om hand iche kiendte huiss schriff det var, der hand saa det

Ney, hand kunde det iche.

5.

Om hand iche schreffu nogen gienparter deraff och sendte til nogen gode Wenner, eller och wed nogen j sit Huuss ladet det schriffue, och aff huem, Saa och til huem hand noget heraff schicket,

Sielff haffuer hand iche ladet noget udschriffue, mens wel faaet det aff andre, och muligens forschichet, som hand iche erindrer til huem, Vel til Hr. Peter j Snostrup i Sel-land,

6.

Om hand haffuer iche *Copie* aff En *Disputation* holden til Vpsall j Sue-rig, om Kong *Jeroboams* affguderj i *Dan* och *Bethel*, schreffuen paa *Latin*, eller och trøcht til Vpsall,

Nechter det iche at haffue, mens en Prest aff Marstrand som heede Hr. Anders, taledede med ham for Vngefehr it Aar siden, hand haffde adtschilligt saadanne schriffter hoes sig, som hand lod hannem see, huoriblant den *disputation* ochsaa war,

7.

Aff Hr. *General Fiscalen* bleff *Magister* Jacob forrewist En *Copie* aff forbemelte *disputation*, Och tilspurdte, om hand iche haffde schreffuen dette paa *latin* eller dansche nogen tid, eller wed nogen anden ladet schriffue,

Nechter wed Høyeste Æd, iche at haffue eller ladet schriffue dette, Eller nogen tid sielff, eller wed andre ladet schriffue nogen løynachtige *Pasquiler*, Kongen eller nogen Erlige *Minister*, som thienere Gud och Kongen Erligen och tro- ligen, imod,

8.

Om *Magister* Jacob Worm iche wed nogen som schulle och kunde were *Author* til nogen af forschrefne schriffter,

Nechter iche at wide nogen,

96r

9.

Om nogen Mennischer haffuer wa-
ret eller schreffuen hanem til, at
hand schulle schille sig weed saa-
danne schriffter, och denem *Casere*,
och aff huem,

Er aff ingen aduahret eller til
schreffuen derom,

Efter Hr. *General Fiscalens* begiering, fuldte wij straxens med Mester Jacob
hiem j hans Gaard, och der først j welbemelte Hr. *General Fiscalens* nerue-
relse igienem saa alle de papirer, som fandtes udj hans *Studere Kamer*, saa-
uell som offuen och unden j den Heele Gaard, och huiss som fandtes j
Kupferter, Kister och Skrine, mens aldeelis intet forefandt aff saadanne
schriffter; Huoreffter Hr. *General Fiscalen* tilspurte Mester Jacob, huad
dend Prest fra Marstrand bestilte her i Jydland, och om hand *logerede* hoes
hanem, eller til huems her j byen, och huad hand haffde hoes hanem at for-
rette, Och huor hand tog hans Reisse herfra, Och huad hans For- och til-
nauffn war, Dertil Suaret *Magister* Jacob, at hand iche tilvisse erindrer,
enten hans nauffn war Hr. Anders eller Hr. Christen, søgte hanem om en
viaticum, och weed iche hoes huem hand *logerede*, eller huor hen hand herfra
Reiste, eller huad hand haffde her j Landet at forrette;

Datum Wiborg ut supra

S. Glud

Jesper Huitfeldt

I Rigsarkivet under Henlagte Sager, uden år, men oprindeligt fra Kleven-
felds Samling, fandtes et dokument (nu atter indlagt i Procesakterne), der
viste sig at være den originale kladde fra forhøret i Viborg. Spørgsmål og
svar som i renskriften, hvis § 5 dog opr. var delt i to, hvorfor kladden har 10
spørgsmål. Denne kladde slutter således:

Saasom Jeg Underschreune af hr. Gen: fiscal er tilspurdt om disse poster,
da er min sandfærdige *resolution*, at Jeg aldrig har schrevet, *conciperet*, eller
ladet schrive nogen pasquill eller løgnactig schriff, eller schandschriff enten
om Kongen, eller nogen Kongens Tro Mænd eller ærlige patrioter, af øfrige
eller andre tituler, Vidner Jeg med min haand, og gud i himmelen Vil være
gestændig.

Jacob Worm.

24b.

4^r Edel och welb: Hæderlige Høylærde och Høyfornemme Herr *Biscop Docter* Erik Mogenssen Grave och Hr. *Commiss*: Jesper Nilssen Huitfeldt,

Paa Kongl. Maytt: min Aller Naadigste Arffue Konges och Herres weigne, begieres at de gode Mend wille lade for sig fordre dend hæderlige och Wel-lærde persohn Christian Andersen *Achtonius*, som er Femfte *lectie* Hører her udj Skolen, Och hannem udj min neruerelse aluorligen formane, sig paa effterschreffne poster, wdførligen at erklere, Saa och derpaa at giøre sin *Corporlige* Æd, det hand udj alt huis hand aff mig kand worde tilspurt, wil udsige dend bare och reene Sandhed, och ey noget deraff j mindste maade fordølge eller indeholde, Saa och alt huiss her for hannem vorder *proponerit*, saauel som och huiss hand dertil suarer, at holde hoes sig gedult, och det udj ingen optenkelige maader, enten Mundtlig eller schrifttelig for nogen Aabenbahre, Saa kier hand haffuer sin Salighed hoes Gud, och Naade hoes Kongl. Maytt: woris allernaad. Arffue Konge och Herre, at foruendte. Aarhuuss dj. 14. octobr. 1680.

Hans Kongl: Maytt:
Bestalter *Gen. Fiscal*
Christen Pederssen

Effter denne Hr. *General Fiscalens* schrifttelige begiering, som lyder ord for ord, som offwen er meldet; Er bemelte Christian Andersen indkaldet udj mit *Docter* Erik Graves huss, och udj Hr. *Gen. Fiscals* neruerelse, ladet for oss afflegge hans *Corporlige* Æd, huoreffter aff offtb:^{1c} Hr: *Gen: Fiscal*, er giort effterschr. Spørssmaal til for:ⁿ Christian Andersen, med hoesteignelse, huad hand derpaa Suaret:

Spørssmal,

Suar:

I.

Om hand icke kiender *Mag: Jacob* Worm Sogneprest til Graabrødre Kiercke i Wiiborg,

Kiender hannem

47

2.

Huor lenge hand haffuer wert
kiendt med hannem,

To Aarss tid,

3.

Om de eere huer andre meget paa
rørende, enten j Schlechtschab,
eller Suogerschab, och huor neer,

Mag: Jacob Worm, haffuer hanss
Søster,

4.

Om de icke flitigen *Corresponderer*
med huer andre, om huiss der
hoes en huer forefalder, och om
huiss nytt der ellers iblant falder
fra andre steder,

Saauit hans egen persohn angaaer
och hans egen dont, *Corresponderer*
hand vel med hannem, mens icke
j andet,

5.

Huorlengde det er siden hand sidst
haffde breff fra *Mag:* Jacob Worm,

For To Maaneder siden,

6.

Om der var intet nytt hoess,

Ney,

7.

Om hand haffuer ingen gienparter
aff nogle aff de løstige schriffter
som er udgangen, Nemligen Om
den Bøn aff Predikestohlen for de
Syge, Saa och om det Siuun offuer
Abrahamstrup och *Suanholm* j
Selland eller och andre desslige
schriffter Och aff huem hand haf-
fuer faaed dennem,

Haffuer intet heraff, mens vel seet
deraff hoes mange j *Kiøbenhavnffin*,
medens hand war wed *Academiet*,
Och kand icke erindre sig deris
nauffne,

5r

8.

Om hand icke kiender nogen aff dennem som same schriffter hand saa, haffvde schreffuen,

Kiendte dem eller handen icke,

9.

Om noget deraff er hannem j hender leffuert, eller ved en *Missive* eller och j *Convolut* tilsendt, och fra huem,

Haffuer icke weret hannem noget tilschicket;

10.

Om hand haffuer icke *Copie* aff en *disputation* som schriffues at were holden til *Opsal* j Suerig, angaaende Kong *Jeroboams* Affguderj j *Dan* och *Bethel* schreffuen paa *Latin*,

Nechter Højligen aldrig at haffue seet det enten paa *Latin* eller andet Sproeg,

Effter huilcke Spørssmaal och Suar, Herr *Gen: Fiscalen* begierde, Wj wille følge med ham paa for:ⁿ Christian Anderssens Kammer, at igiennem see hans *papiirer*, om noget deriblandt kunde findes, aff for:ⁿ schriffter, huilcket och saa straxen scheede, Och forføyede oss tillige med Christian Anderssen paa hans Kammer, och der igiennem saa, alle forefindende *papiirer* j *Gen: Fiscalens* neruerelse, huor da ingen saadanne schriffter fandtes, mens nogle aff *Mag: Jacob Worms* schriffvelser, som dennem selff angick; Att saaledes er *passerit* bekreffter wij med woris egne Henders Vnderschriffuelse;
Datum Aarhuss vt supra

Erick Grawe D:

Jesper Nilssøn

25.

Copie af een Jndgifven *Supplication*.Stormegtigste *Monarch* allernaadigste Arfve Konge

Ville atter ansee udj kongelig naade denne min underdanigste Høytregende *Supplication*. Saa som en ung *Magister* ved navn *Søfren Sevel* har erlanget Eders Kongelig Mayestets bref paa domkirchen i Wiborg, og effter (Jeg veed iche hvis) angifvelse har faaet mit lidet kald Nørbeeg fra mig under denne *prætext* at Jeg det udj nogle Aær hafver niudet og schal dog ingen tieniste derfor hafve forrettet. Da er min Underdanigheds Svar Jmod slig vrang beretning som følger. Anno 69 dj. 12 Junij gaf Eders kongelig Mayestets Salig Hr: Fader mig *expectant* bref paa *Lecturam Viburgensem* og for samme *Lecturæ* løns ringhed gaf Høyløvlig Salig kong Friderich mig dette lidet nørbeeg kald til lønnens forbedring af dato 14 *Octobris* 69. Begge disse kongelige benaadninger er af eders *Mayestet confirmeret* og stadfested dj 17 Augusti 70. Men der godtzet / kom fra *Lectura* til Rytterhold gaf Eders kongelig Mayestet det lidet Graabrødre kald J *Viborg* til *refusion* af dato 28 Febr: 77, Saa at baade Graabrødre og Nørbech ere begge lagt til *Lectoratet* af tvende høyløflige konger, da dog begge kald kand effter kirchens bøggers bevisning ey *importere* 100 tøn. korn som er Jo meer end lidet for en *Lector* at underholde og tvende *Capellaner* med hannem for samme kircher at forsiune. Anlangende nu dend *prætext*, Ved hvilchen Nørbeeg er mig fra-tagen, nemlig at Jeg ingen tieniste derfor til *dato* hafver forrettet, da svares underdanigst: At Jeg udj samme lidet Nørbeeg kald hafver enten ved mig sielf eller ved en dygtig medtienere kirchetienisten forsiunet effter Salig kong *Friderichs expres* tilladelsse udi mit benaadings bref. Men som samme lidet kald er paa min Person lagt til Læsestolen i Viborg til Løns forbedring da burde og kunde ieg iche forrette nogen tieniste ved *Lecturam*, før *Senior-Lector* endten ved døden afgich eller ved alder, siugdøm og schrøbelighed min tieniste behøfvede effter mit benaadings brefs tydelige bogstafv af dato 12 Junij 69, og har Jeg hans schrifftlig haand derpaa at hand self ville forrette samme sit embede saalenge gud gaf ham krafft, saa hand iche har begieret min tieniste eller dend behøfvvet, da dog Jeg har været *parat* og villig hannem med min tieniste til hielp at komme, om hand det hafde behøvet og begieret.

Saa har ieg da iche forbrut mig i ringeste maade imod mine bestallings
brefves bogstafve, og formoder derfor i største Underdanighed, at Jeg ey
heller hafver samme mit kald forbrut eller forkast, burde ej heller for efter-
stræberis mig paadigtet mistanche schyld forlisse mit fattige nødtørfftige
brød, med mindre eders kongelig Mayestetz *absolutte* villie det saaledis vil
ordinere. Thi kand eders kongelig Mayestet klarligen erfare, at ommelte
prætext er af mine V-venners *affecter*, had og efterstræbelsse, min velferd
til schade og til mit kalds fratagelsse, foregifven, Jeg beder derfor i største
Vnderdanighed at Jeg maa dog beholde samme Nørbeg kald som tvende
Allernaadigste konger paa saa loflig en maade af egen mund med haand og
Seyl mig forlenet og stadfestet haver, dog alt effter kongens gode velbehage-
lighed og allernaadigst anordning. De ævige og naadige Himle schal derfor
gifve eders kongelig Mayestet og det gandsche kongelig Arfvehus fuldkom-
men og fornøvelig Vederlag, med florerende selfynschelig lyche, glæde og
Velstand.

26.

10R

Allerunderdanigst *Memorial*
til
Hans Kongelig Mayestet
Angaaende Magister Jacob Worm
Sogne Præst til Graabrødre Kircke
i Viborg.

11R

Stormegtigste och Høybaarne Konge
Allernaadigste Arfve Herre.

Saasom *Eders Kongelig Mayestet* Naadigst hafver anbefalet mig at *inquirere* om nogle uforskammede och meget grofve *Pasqviller* och Skandskriffter, som Een eller flere urolige Mennisker hafver ladet sig forløste at sammen-skrifve och udsprede, Da saasom *Magister* Jacob Worm Sogne Præst til Graabrødre Kircke i Viborg fast af alle tilleggis at være *Auctor* til nogle af samme Skriffter, och ieg nu efter *Eders Kongelig Mayestets* Naadigste Villie och *resolution* i hans Boe derom med største flid och bekostning hafver ladet *inquirere*, dog ey nogen *Concept* eller Gienpart deraf funden, icke dissmindre saa sees dog klarligen af hans Svar paa de af mig derom til hannem gjorde Spørsmaal, fornemmeligen i den 6te och 7de Post, hvor hand først bekiender at hafve seet det med mere disslike hos en Præst fra Marstrand, som han først kalder Hr. Anders och siden Hr. Christen, hvilcken Præst hand beretter for et Aar siden at hafve været hos hannem i Viborg, och bedet om en *Viaticum*, och vidste ellers ingen videre Underretning at gjøre om samme Præst, ieg kunne och ellers hos ingen der i Byen fornemme, at der skulle hafve været saadan en Præst, och omendskiønt saa var at denne Præst efter *Magister* Jacob Worms Ord hafde været der, saa er det dog utroligt, at en fremmed och fra huus och hiem fordrefvet Præstemand, der her udj *Eders*

11V *Kongelig Mayestets* / Lande och *Provincier* søgte om en Tærepending skulle føre saadanne skammelige *Pasqviller* om Lande med sig, som saa haardeligen er skrefven baade imod *Eders Kongelig Mayestet* och *Eders Kongelig Mayestets Ministros* och Tiennere, Och udi fald at saa kunde hafve været, saa er det *directe* imod *Magister Jacobs* allerunderdanigste Bed och pligt sligt at dølge eller fortie: Dernest for det andet saa sees af hans Svar ved

den 7de Post, at hand icke negter io at hafve skrefven eller och ladet skrifve disslike *Pasquiller*, mens hand negter, at hand ingen løgnagtige *Pasquiller* hafver ladet skrifve imod *Eders Kongelig Mayestet* eller och nogen Erlig *Minister*, som tienner Gud och *Eders Kongelig Mayestet*, erligen och troligen, imod, Och i hvorvel baade *Commissarierne* och ieg gjorde voris flid at bringe hannem til at forklare dette, saa vilde hand dog ey videre dertil svare, och det vilde hand vedstaa, om det skulle koste hans Lif, sagde och derhos, at *Excellensen*, Hr. Stigtamptmand Christen Skeel *etc.* hafde for ungefær fiorten dage tilforn vared hannem, at hand skulle see sig for, hand hafde mange uvenner i Kiøbenhafn som strebte hannem effter. Nu var det allerunderdanigst at ønske, at *Eders Kongelig Mayestet* udi Naade vilde lade befale Bispen i Viborg *Doctor Søfren Glud Hannem ab Officio* at *suspendere*, och befale at komme hid til Staden, hvor hand da ved Gode Mend her bedre kunde bringes til Sandheden. Hvorom jeg udi dybeste Underdanighed vil ervarte *Eders Kongelig Mayestets Naadigste Resolution.*

Kiøbenhafn

dj. 2. *Novembris 1680*

Eders Kongelig Mayestets

allerunderdanigste

Forpligtigste

Tiennere

C. Pedersen

27.

39r Som Woris Høyærede Kierre Sogneprest dend Hæderlig og Høylerde Mand *Magister Jacob Worm* Er woris *attest* begierendes, om Hanss Guds tienestes forretning, Saa kand Wii denne Hanss Billige Begierring ey vndslaae eller Hannem benegte Mens Hermed fuldkommelig *testerer* Att Welbemelte Woris Høiærede Sognepræst Jche Alleeniste med stor Berømmelsse Stedze haffver Prædichet Guds Ord Retsindelig for oss, og iche Hand J hanss Prædichener Hafuer thaldt Noget om Konger eller Christelig Øffrigheed Andet end som Guds ord tillader, och hand for Gud med En Goed Samvittigheed Kand forsuare, Menn hand End ochsaa foregaaer oss Hanss Sognefolk Med Et Christelig og schichelig Liiff og Leffnet. Saa wij med Hannem wdj Alle Maader Ere well fornøyede, och iche offuer Hannem hafuer Aarsag oss Att besuerge, Att Saa wdj Ald Sandheed Er, bekreffter wij med woris Egne Hænder Och for Gud och hans Kongl. Maytt. widere will wedstaae och bekiennt werre *Actum Graabrødere Kierche* udj *Wiborig* denned 13. *Novemb. 1680.*

Erklæringen er underskrevet af en række sognefolk i Gråbrødre sogn, begyndende med nogle få embedsmænd, derpå følger en del håndværkere.

28.

Wor gunst tilforn. Woris allernaadigste villie og befaling er, at j strax paa en belejlig tid og sted her udj staden for Eder lader fordre *Magister Jacob Worm*, som fra vor kiøbsted Wiborg er hidkommen, og hannem udj voris *General Fischals* Os Elskelig Christian Pedersen til Rødkiold hans ofverværelse, med flid *Examinerer*, om hand kand befindis skyldig udj nogle v-tilbørlige Schrifter, som tid efter anden er blefven udsprede, og hand allerede er mistencht for at være *auctor* til, Til huilchen ende j og hafver hannem At tilholde, at hand paa hver post j Sær, som j hannem om tilspørgendis vorder sin *corporlig* Eed aflegger, og siden os om hvis j saa maader *passerer*, Eders allerunderdanigste schriftlig *relation* strax og med allerforderligste seee kand at tilstille, Dermed etc.

Hafniæ dend 7. *Decembris* 1680.

29.

40r

Salutem et observantiam;
 Eminentissime Pontifex, Doctor Lasseni,
 Patrone ac Mæcenas optime, maxime,

40v

Da veniam, intrepide veritatis Præco; da veniam, Mascule pietatis defensor; da veniam, bonorum Patrone ac Protector; da, inquam, veniam meæ vel temeritati (rectius calamitati) vel audaciæ (verius miseræ) da iterum veniam et ignosce quod malorum furiis et malevolorum Oestrô percitus, vexatus et quam innocenter! Exagitatus, è tenebrarum mearum Orco et novercantis fortunæ antro in coruscantis humanitatis tuæ horizontem exurgam atque irrepam. Prodeo in conspectum candoris tui, ejusdem Candoris fulcro erectus. Hem! stillantibus ac vix præ mœrore facientibus officium oculis pauca hæc commata et miseræ et angustæ meæ, sed et calumniantium Injuræ Indicia et documenta certissima in ara favoris tui offero, exhibeo, et suspirans expando. Quadriennale tantum non effluxit temporis spiramentum, ex quo Viburgi Cimbrorum constitutus sacrorum Mystes, pietatem et veritatem dixi, didici, docui: cujus rei testem habeo Deum, testem conscientiam, testem Angelorum electorum Coronam, testem Auditorum meorum catervam; quorum etiam testimonium fide dignum oculis tuis ad gratiam, ad candorem, ad consilium, (quod anxie spero et ardentem desidero) propensis et inclinantibus porrigo ac submitto. Sed Sancta Mater, Veritas, generatione profana heu æquivoca! Filiam peperit, odium peperit, invidiam conflavit, persecutionem movit, suspitioni ansam dedit ut obstetricantibus malorum lingvis, quæ Calumniatrices projiciunt ampullas et sesquipedalia verba etiam / ipsi Regi et Magnatibus de libellis quibusdam, ut dici solent, famosis factus sim suspectus, ut Generalis Fiscarius Viburgi me examinaverit, Juramentum extorserit, carthulas meas perlustraverit, Museum inviserit; sed Cœlis causam meam tutantibus, ne schedulam invenerit, quam quidem summo studio rimatus et indagatus fuerit. Sed ne sic malorum procella et impetus sua servat halcyonia! Ecce, mandato Regio jussus et Ecclesiam deserere, domum relinquere, et uxori dicere vale coactus, Hafniæ comparui, compareo, coram Commissariis a Rege ordinatis ac nominatis (Paulo Nicolai Assessore et Hermanno Meyer Consiliario status) rem hanc

ad lancem et trutinam (utinam veritatis et justitiæ) rigidius ponderaturis præsens quam nunc sistendus. Causæ meæ non timeo, sed cum tempus protrahi et differri cum Ecclesiæ et familiæ meæ damno animadvertam, flagitat necessitas ut Patronorum ope et Protectorum auxilio munitus innocentæ meæ statuas et fulcra ponam. Quamvis autem supplicatione gemina augustissimo Regi me insinuaverim adventum, ex Regio præscripto, indicaverim, Examen subire desideraverim, Commissariorum nomina resciverim, tempus tamen falli summo meo cum sumptu dolens persentisco, quid in me alant, quid moliantur, quid meditentur, ignarus. Qvocirca ad Valvas et aras auxilii tui, Vir sanctissime, ceu ad rerum prostratarum statorem Jovem pergo et submisce me confero. Audi vocantem, annue suspiranti, erige dejectum et ad opem sollicitanti manum porrige auxiliatricem pro eximi qua vales, apud Deum, apud Regem, apud Reginas et Regnatricem et Viduam, gratiâ. Esto
 41r mihi Elizæus, 2. Reg. 4 v. 13. et negotium / meum, ceu Zadok, vel Aaron Levitæ, calamitatum tempestatibus obruto, patrocinator, apud Regem vel Reginarum aliquam ita feliciter atque efficaciter procura, ut ad examen e vestigio admitti, ac dein ad Ecclesiam et domum meam reverti concedatur, mercedem in cælis habiturus copiosam. Jgnoscas autem, Mæcenas optime, quod coram, me tuæ humanitati haudquaquam offeram præsentem; etenim morigerus mandato Regio intra cancellos hospitii mei me continebo, Commissariorum jussa capessere paratus. Quod reliquum est, summa votorum esto meorum, per multos solis anfractus reditusque In Dei Gloriam, Ecclesiæ emolumentum, Veritatis tutelam, pietatis præsidium bonorum favorem, etiam fortunæ ac felicitatis meæ fulcimentum vivas, vigeas, floreas!

Hafniæ d. 8. Decemb.
 1680

et faveas
 Venerabili tuæ Nobilitati
 devotissimo
 Jacobo Worm
 Vice-Lectori sacrosancto Theologiæ
 ac Pastori Ecclesiæ Franciscanorum
 Viburg.

Ich *Logire* Auff Wester-Strassen bey Søren Rassmussen Stadtkemener.

Udskrift: Eminentissimo ac Nobilissimo
Domino Domino Doctore Lassenio,
Sacrosanctæ Theologiæ Professori ordinario,
et Ecclesiæ Germanicæ Pastori, Patrono et
Fautori magno.

Oversættelse:
Hilsen og lydighed,
højest udmærkede præst, dr. Lassenius,
min bedste, største skytsherre og mæcen.

Tilgiv, uforfædede sandhedsforkynder, tilgiv, forsvarer af den mandige fromhed, tilgiv, værner og beskytter af de gode, tilgiv, siger jeg, enten min ubesindighed (eller rettere ulykke) eller dumdristighed (eller snarere elendighed), tilgiv atter og bær over med, at jeg – ophidset, plaget og hvor uskyldigt forfulgt af de ondes rasen og de hadefuldes raseri – hæver mig fra min mørke underverden og stedmoderlige skæbnes hule og sniger mig ind i din strålende humanitets synskreds. Jeg træder frem for din klarheds øje, opmuntret af samme klarheds støtte. O, med øjne, der drypper og næppe gør deres pligt af sorg, frembærer, fremlægger og udbreder jeg sukkende på din gunsts alter disse små afsnit både om min elendighed og forlegenhed, men også om de angribendes uretfærdigheder, angivelser og ganske bestemte dokumenter. Der forløb næppe fire års tid, i hvilken jeg som præst i Viborg i Jylland har sagt, lært og undervist i fromhed og sandhed: Jeg har Gud til vidne herpå, samvittigheden til vidne, de udvalgte engles krone til vidne, mine tilhøreres skare til vidne; jeg rækker og fremlægger ligeledes disses troværdige vidnesbyrd for dine øjne, der er villige og tilbøjelige til at vise nåde, klarhed, give råd (hvad jeg i øvrigt håber og brændende ønsker). Men den hellige moder, sandheden, avlede med den verdslige, ak tvetydige slægt en datter, avlede had, voldte misundelse, rejste forfølgelse, gav anledning til mistanke, at jeg ved de ondes tunger som fødselshjælpersker, som slår om sig med fordrejet tale og alenlange ord, også hos selve kongen og stormændene er blevet mistænkt for visse berømte stridsskrifter, som man plejer at kalde dem, så at generalfiskalen har forhørt mig i Viborg, fravristet mig en ed, gennem søgt mine papirer, efterset mit bibliotek, men himlen beskyt-

tede min sag, så at han ikke fandt det blad, som han søgte og forskede efter med den største iver. Men de ondes angreb og anfald overholder ikke deres vinterstilhed. Se her! Efter kongeligt påbud blev jeg befalet og tvunget til at forlade min kirke, efterlade mit hus og sige farvel til min hustru og gav møde i København. Jeg møder for de kommissærer, der er tilforordnet og udnævnt af kongen (assessor Poul Nielsen og etatsråd Herman Mejer), og som mere strengt skal veje denne sag på vægt og i vægtskål (gid det var sandhedens og retfærdighedens), nu hvor jeg personlig skal være til stede. Jeg frygter ikke for min sag, men da jeg bemærker, at tiden kan trækkes ud, og sagen udsættes med tab for kirken og min familie, kræver nødvendigheden, at jeg, bestyrket med skytsherrernes indflydelse og beskytternes hjælp opstiller statuer af og støtter for min uskyldighed. Men skønt jeg i min dobbelte bønsskrivelse til den højest ærværdige konge har meddelt min ankomst, angivet den ifølge det kongelige påbud, ønsket at underkaste mig prøvelse, erfaret kommissærernes navne, føler jeg dog dybt med smerte, at jeg tager fejl af tiden til den største udgift for mig, idet jeg er uvidende om, hvad de nærer imod mig, hvad de pønser på, hvad de tænker på. Derfor drager og begiver jeg mig ydmygt til din hjælps døre og andre, højhellige mand, ligesom til Jupiter Stator for de kuldkastede sager. Hør den kaldende, kom den sukkende i møde, oprejs den modløse og ræk en hjælpende hånd til bistand for den bekymrede, hvad angår den fortrinlige indflydelse, du har hos Gud, hos kongen, hos dronningerne, både den regerende og enkedronningen. Vær mig en Elizæus, 2 Kong. IV, 13, og forvalt min sag ligesom Zadok eller Aaron levitten, idet du så heldigt og virksomfuldt forsvare den, der er overvældet af ulykkernes storme, hos kongen eller en af dronningerne, at man skal tilstå, at jeg straks indlades til prøvelse, og at jeg dernæst vender tilbage til min kirke og mit hjem, og du skal få rigelig belønning i himlene. Men du må tilgive, bedste velgører, at jeg ikke personligt forestiller mig for dig, menneskelige herre, thi som lydige mod den kongelige ordre vil jeg holde mig inden for mit herberges skranker, rede til at påtage mig kommissærernes befalinger. Hvad der er tilbage – du skal være summen af mine ønsker gennem mange tidehverv – du skal leve, vokse, blomstre til ære for Gud, fordel for kirken, værn for sandheden, forsvar af fromheden, gunst for de gode, ligeledes til støtte for min skæbne og lyksalighed og se i nåde til Jacob Worm,

vicelektor i den højhellige teologi og præst ved Gråbrødrekirken i Viborg, som er dig, ærværdige velbyrdighed, såre hengiven.

København den 8. december 1680.

Jeg bor i Vestergade hos bykæmner Søren Rasmussen.

Udskrift: Til den såre udmærkede og velbyrdige herre, hr. dr. Lassenius, professor ordinarius i den højhellige teologi og førstepræst ved den tyske kirke, min store skytsherre og velynder hengivent.

30.

98r Anno 1680, dend 11 decembr: Er effterschreffne *Propositioner* og *Interrogatoria* gjort aff Oss effter Kongelig Majestets Allernaadigste Befaling till *Magister Jacob Worm*, og effter at hand hafvde gjort sin *corporlig* Eed effter hos følgende *formular*, suaret saaledis som findes hoss huer post.

112r

Allernaadigste Konge og Herre

Effter Eders kongelig Mayestets allernaadigste til os udgangne befaling af *dato 7. Decembr*: i Nerværende aar, hafver vi den 11. *Dito* ladet *Magister Jacob Worm* for os fordre, oc hannem da j Eders kongelig Mayestets *General Fiscal* Christian Pedersens ofverværelse ofver adskillige u-tilbørlige *Skriffter*, for hvilke hand skal være mistencht, forhørt saaledis, At effter at hand sin *Corporlig* Eed for os hafde aflagt effter hosfølgende *Formular*, hafver vi gjort effterskrefne Spørsmaal til hannem, Hvor paa hand oc hafver Svaret saaledes som hos eenhver Post er tegnet, oc hand med sin egen Haand i den *original Protocol* hafver Vnderskrevet, Af hvilken hans Vnderschrift Eders kongelig Mayestet allernaadigst hafver at fornemme / om hand dend for Os aflagde Eed, udi hvilcken hand anlofver *Directe* oc uden *æqvivocation* eller omsveb at Svare, har effterkommet, eller ey. (Indledningen til renskriften).

97r Jeg *Magister Jacob Worm* Sogneprest j *Wiborg* suerger og erholder wed min højeste Saligheds Eed, at Jeg for de Kongelige Commissarier (som aff hans Kongelig Majestet min Allernaadigste Konge og Herre ere Beordret at kalde mig til forhør og *examen*, anlangende nogle sær og Vtilbørlige *schriffter*) schall og will adeliss intet dølge, saawist mig derom bewist er, men udsige og bekiende den rette og bare Sandhed, og ellers *directe* og foruden nogen omsueff eller *æqvivocation* suare till alle de spørssmaall som till mig i denne sag worder gjort og *proponerit*; Saa sant hielpe mig Gud og hans hellige ord.

Effter denne *formular* haffuer *Magister Jacob* for oss j *Commissionen* gjort sin *corporlig* Eed dend 11. *Decembr*: 1680.

H. Meier

P. Nielsen

98r

I.

Om hand ej weed at hand j nogle aar har weret mistencht for det *scripto* som kaldis *Studiosus Lamentans*.

Weed det aff *Dr. Johan Wandals relation* som j hans Stue berettede ham, at *Magister Jacob Worm* derfor war mistencht.

2.

Huor aff denne mistanke kom.

Meener at were kommen der aff fordj hand haffde giort en *pænitential* wijse, kaldet *Academæ cælestis Studiosus et civis lugens et lamentans vitæ peccatricis flagitria*.

98v

3.

Om hand aldrig har seet eller læst denne *Studiosus lamentans*.

Har huerken seet eller læst den, det ham witterligt er, siden bekiende, at det wel kand were, at hand har mange gange baade seet og hørt den. For det er saa mange aars forløb siden.

4.

Huor mange aar det er well siden at J haffde hørt og seet den.

Den tid hand war *Rector Scholæ* j Slangerup.

5.

Hoss huem J saae den først.

Weed dett iche, men saa den først her j Kiøbenhaffn.

6.

Om hand weed intet huad den indeholder.

Weed intet uden aff *relationes*. Dog weed hand det særdeliss: War dig *Grib* paa Højen felde.

7.

Om *Dr. Johan Wandal* har talet med ham om dette schrift.

Ja, hand sagde at hand war mis-
tencht for dette schrift.

99r

8.

Om hand iche har ladet hans bro-
der j sit huus see dette schrift.

Kand det iche mindes.

9.

Saa har j dog hafft det j Eders
huus, og j det ringeste self set det.

Mueligt fremmede har ført det j
hans Huus om det nogen tid har
weret der, om hand har seet det,
endelig bekiente at det kand were
hand har seet det.

10.

At hand skulle suare Ja eller Nej
om hand haffde seet dett.

Ja hand har seet det j sit huus j
Slangerup.

11.

Huo der har ladet ham det see j sit
huus første gang.

En *Studiosus* wed naffn *Matthias
Jacobæus* som den gang kom fraa
Skaane.

12.

Om *Magister Jacob* iche self har
componeret det schrift eller om det
er hans *invention* og werck.

Nej, har hand iche, er ei heller
medwidere.

99v

13.

Om hand har hørt eller weed noget
aff det schrift som kaldis *Miracula
mirabilia* eller Siun offuer *Abra-
hamstrup* og *Suanholm*.

Nej, weed der intet aff,

14.
Om hand iche har seet det hos nogen. Nej.
15.
Huad det war for et schrift, som hand skickede Hr. Peter j Snostrup. War et schrift om *Bellona* og *Jrene* offuer samme Byer.
16.
Om *Suanholm* og *Abrahamstrup* er Byer eller huad. Suer wed sin Eed at hand ej Weed om *Suanholm* er en Bye eller Herregaard. Men paa *Abrahamstrup* har hand weret.
17.
Aff huem hand har faatt den Siun *Bellona* og *Irene*. Aff En Herremands Karl naffnlig Mickell Jensen som dend tid tiende greff Weddell.
- roor 18.
Huur lang tid siden det er. Er offuer et aars tid.
19.
Huur Karlen nu er. Er her j Kiøbenhaffn og *Magister Jacob* loffuede at skaffe ham tilstede.
20.
Om hand har wist at *Suanholm* tilhørte *Arenstorf* og *Abrahamstrup Halme* den tid. Ja.

21.

Om hand for Guds øjen og ansicht tør benegte weed sin højeste Eed at hand iche er *auctor* till dette *Scripto* som kaldis *Miracula Mirabilia* eller Siun offuer Suanholm og Abrahamstrup.

Weed sin højeste Eed som hannem bleff forrelagt, benegtede at hand iche haffde gjort samme *scriptum*.

22.

Om hand ingen tid har seet eller lest den *Theologiske disputation* kaldet *Jdola Ieroboami in Dan et Bethel*

Denne disputation *de Idolis Ieroboami in Dan et Bethel* har hand aldrig seet, hørt eller lest, hafft eller gjortt. Men har hørt om *Feiferi disputation de Idolis Labanis* som han meener.

100V

23.

Om hand iche haffde bekient for *Bispen, Hutfeld* og *General Fiscal* at haffde seet denne *disputation de Idolis Ieroboami* hoss en Prest fra Marstrand.

Vedgaar at haffue bekient dette for Bispen at haffue seet en *disputation de Idolis Ieroboami*. Seer der hos at den same eller *similis argumenti* som ham aff Oss bleff forelagt har hand ej seet hos Presten. Bekiente derhos at haffue seett *Titulum sed non Textum et quidem hunc Titulum. Disputatio Theologica Inauguralis de Idolis Ieroboami in Dan et Bethel*.

101R

24.

Om den *disputation* war trøcht eller var schreffuen.

Trøgt.

25.

Om hand bekom den *Disputation* aff samme Prest.

Nej.

26.
Om hand fich andre schriffter aff
Presten. Fich Et *de stilo Novi Testamenti
Petri Sturæi, item de Prædestina-
tione ad vitam æternam.*
27.
Huor lenge siden er dette. Et aars tid siden.
28.
Om hand meener at den *disputation*
er aar gammell. Weed iche deraff at sige.
29.
Om ingen fleere har seet den *dis-
putation* hos Presten j Marstrand
der j Wiborg end *Magister Jacob*. Weed der intet aff.
30.
Om *Magister Jacob* er bevist denne
disputation at være kommen enten
1014 Bispen eller andre lerde Mend / j
Viborg for øje ligesaa wel som *Ma-
gister Jacob* self. Weed der intet aff.
31.
Om hand aldrig har ladet nogen
see denne *disputation*. Negter dette.
32.
Om hand weed at dette schriff er
imod kongen. Suer wed højeste Eed at hand ej
weed at det er imod kongen eller
at kongen er meent dermed.

33.

Om hand holder denne *disputation* for en *pasqvil*.

Kommer ham intet weed at dømme om, seer iche at kongen eller hans *Ministri* derudj er neffint effter *literam*, har *autor* hafft *crypticum sensum*, dett maa hand wide.

102r

34.

Om hand iche weed huad konge eller Stat der er meent j den tolfte *thesi*.

Forstaaer det ej, uden det maa saa were tilgaaen j Jødernes Regiering som Guds ord mange steder klager paa, baade paa kongen, øffrighed, præsterne og propheterne.

35.

Till huilchen aff kongerne j Jsrael eller Juda meener hand den *thesis* henfører.

Angaar meesten paa alle Israels konger *post divis. Regnum*.

36.

Huor hand j Guds ord har lest at kongen har tillugt portene og tvunget sine Vndersaatte deris frihed aff.

Det har hand ingen steder lest.

37.

Om hand troer at woris Allernaadigste konge er meent weed *Iero-boam* vdi dette schriff.

Nej troer dett iche at kongen er meent dermed.

102v

38.

Om hand da weed fuldkommen *auctoris* meening, og troer at den ej heller har weret om kongen.

Weed ej *auctoris* Meening.

39.

Huo hand formeener at Vere meent wed den 14. *articul.*

Har ej schreffuit det, forstaar det ej heller, Veed iche heller nogen her j Riget som der med skulle werre meent. Suer serdelis, at hand ej kand vide om *Arenstorf* dermed er meent.

40.

Om hand har hørt noget om de la Brossa.

Har well hørt det, men iche aff *aviserne*, lagde det siden till: før-end nu.

41.

Udj den 19. *Thesis* huor meldis: *Item Pontifices nostri etc.* huem hand meener at *autor* har meent dermed.

Troer at *autoris* meening har veret om *Machabæerne*, som hand nu hører og sluter aff Bogstaffuen / som der ware de, der baade ware *pontifices* og *Imperatores*.

42.

Om *Magister Jacob* da self ej troer at wore Bisper j den *Thesis* er meent.

Troer iche at de er meent fordj hand weed dem ej for de laster at beschylde.

43.

Om hand troer at *autoris* meening iche har werit i samme *Thesis* om *Professores item* om *Studenterne*.

Troer iche at *autoris* meening har weret om dem fordj *Magister Jacob* weed ej at beschylde dem for de laster.

44.

Om hand da er forsichret at *autor* ej heller har kundet beschylde dem.

Det weed *Magister Jacob* intet aff.

103v

45.

Om hand iche troer at *autor* har meent *Dr. Hans Leth* i den 22. *Thesi*.

Troer det iche fordj hand weed dend gode Mand intet at beskylde.

46.

Om *Magister Jacob* da ej siunes at undskylde *autorem* i dett hand ej troer at *auctor* i den *disputation* har meent enten kongen, *Hans Ministri*, eller de geislige her j Riget.

Huerken beskylder eller Vndskylder hanem.

47.

104r

Endelig bleff *Magister Jacob* forelagt at gjøre sin højeste Eed om hand kand benegte at hand har giort / schriffet eller har weret medwidere i den *disputations composition*.

Negter dette weed sin højeste Eed, dog har hand seet *titulum sed non textum*.

48.

Om hand iche er adwaret om *General Fiscalens* komme, førend hand kom til Wiborg.

Nej.

49.

Om hand ej aff nogen er adwaret at hand haffde V-wenner og at hand haffde sig for at see.

Dette har mange sagt ham, særdelis *Hr. Christen Scheel*, men dett kom sig aff hans prædikener.

50.

Huad hand da har prækett huorfor hand skulle vare sig.

Jeg har lastet paa Synderne som gaar i Suang j min egen meenighed.

104v

51.

Om j aldrig har talt noget som kunde egentlig angaa kongen og hans Regiering.

Aldrig uden got.

52.

Om hand weed noget eller kand negte at hand jo har giort det *scripto* som kaldis *Horologium Regium*.

Har intet giort det, eller seet dett førend her.

53.

Om hand Veed noget af dett *script* at sige, som kaldis Rijs till huer mands Rumpe.

Nej Veed Gud Veed hand iche.

54.

105r Om *Magister Jacob* med en god Samvittighed kand sige, at / hand har holt Hans Kongelig Mayestet den Eed, som hand har giort høyst-bemeldte Hans Kongelig Mayestet.

Har aldrig med willie offuertraaden, men af Mennekkelig Skrøbelighed kand Vj huerken holde Guds eller kongens Loug.

Dette at were en Rigtig *Protocol* aff Spørsmall giort till *Magister Jacob Worm* saavell som mit *Magister Jacob Worms* Suar paa huer *post* dett Bekiende wj Vnderschreffne

H. Meier

P. Nielssen

Samme bekræfter Min Underdanighed, dog om nogen tvil i mine svar kunde forekomme formoder Jeg den store Naade at ieg maa være Tolk over mine egne ord.

Min Allernaadigste arvekonges tro
Underdan
Jacob Worm

1201 Og hafuer Vj saaledis Eders kongelig Majestets Allernaadigste befaling med Allerstørste fljyd og muelighed paa denne tid skee kunde, i all Vnderdanighed effterkommet, huilcken woris forretning Vj till Eders kongelig Mayestets widere Allernaadigste *resolution* Allerunderdanigst indstiller og forbliffuer

Eders kongelig Mayestets
Allerunderdanigste og Troe Tienere
H. Meier P. Nielsen.

31.

80r

Salvere, florere!
Eminentissime Heros,
Maxime Patrone!

Lit. F { Luce hodierna ab hora 9 ad 2. examen subii, plusquam rigidissimum. Examinatore Paulo Nicolai serenissimo; Hermanno Mejer probissimo; Fiscario Moderato, omnia fere negavi, quantum salva potui conscientia. Jam minantur sparsi rumores Sententiam condemnatoriam, nec ex Legis præscripto, nec juxta allegata ac probata, nec juxta extortam mihi confessionem, mihi /
80v quippe non noxiam, sed juxta suas suscipiones ac præsumptiones, quæ apud adversarios meos altiores egerunt radices. Tuum jam erit, Pater carissime Patrone magne, obstaculo esse atque impedimento ut ne virus ac malum ulterius serpat. Regem adj, suum enim audit Eliam, virtute; johannem et nomine et virtute, ut libertati restituar ac ad domum meam et Ecclesiam Jntra
81r Nativitatis ferias / me recipere, cum bona optime Regis venia liceat. Fave, sanctissime vir, flore, vige, atque in tuam tutelam admitte
11 Decembris 1680

devotissimum
Jacobum Wormium

die δοκιματίας μεα̃ politicã.

Udskrift:

Eminentissimo ac
Nobilissimo
Domino, Doctori Lassenio
Patri ac Patrono
optimo.

Oversættelse:

Vær hilset, vær anset,
højest udmærkede heros,
min bedste skytsherre!

I dag udstod jeg fra kl. 9 til 2 et mere end såre strengt forhør med Poul Nielsen som den roligste forhører, Herman Mejer som den dygtigste, fiskalen som mådeholden. Jeg nægtede næsten alt, så vidt jeg kunne med samvittigheden i behold. Nu truer udsprede rygter med en fordømmende dom

hverken efter lovens forskrift eller ifølge det påberåbte eller beviste eller ifølge den bekendelse, der er fravristet mig, og som jo ikke kan regnes mig til brøde, men ifølge deres mistanker og forudfattede meninger, som har slået rødder hos mine højere modstandere. Det vil nu være din sag, kære fader, store beskytter, at være hindring og forhindring, at smittestoffet ikke breder sig yderligere. Henvend dig til kongen; thi han hører på sin Elias af gavn, sin Johannes både af navn og gavn; at jeg kan sættes i frihed igen og må begive mig hjem til mit hus og min kirke inden juledagene med den bedste konges gode tilgivelse. Se i nåde højhellige mand, vær anset, vær ved magt og indlad i dit værn

II. december 1680
dagen for min poli-
tiske prøvelse.

din såre hengivne
Jacob Worm.

Udskrift: Til den såre udmærkede
og velbyrdige
hr. dr. Lassenius,
min ypperste
fader og skytsherre.

32.

42r

Floreat sacrosanctum divini Numinis
ac Nominis Oraculum,
Eminentissimus Dominus Doctor Lassenius
Patronus optimus!

42v

Benivolo, quæso, et vultu et animo, Mæcenas optime, exigua excipe comata. Arcanum hoc oblivioni tradideram, quod tamen ipsi Generali Fiscario ex ore excidit, fido teste amico; nempe, non me esse quem petunt sua Insec-tatione, sed per me Nobilium viscera perfodere satagunt, rati auctorem scripti De idolis jeroboami in Dan et Bethel, causam nobilium tutatum esse, ab ipsa Nobilitate Incitatum. Dein, Commissarius Aarhusiensis, qui Cim-bricæ Inquisitioni Interfuit, non nemini aperuit, nullam ipsos aliam mihi. Ingesturos pœnam, præter temporis tædiosam ac sumptuosam procrastina-tionem: Hem satis Jam dedi pœnæ! Alme ac optime Patrone, si Rex cum suis hodie in Urbe manet, rogo tuam Excellenciam per gratiam Dei, perque æternam probitatis tuæ famam, qua ante æternitatis consecutionem, æter-nitati et consecratus, Velis strenue per te, perque Principem saxonix per viduam Reginam, vel ut commodum visum fuerit meam agere causam mei-que gerere curam, ut ante abitum Regis dimissionem et Commeatum ad-i-pisci liceat! Este mihi Boas, Ruth. III. 18. hic vir non cessat usquedum

Hodie manum operi imposuerit ultimam. / Nil quicquam novi, quid mihi promittam, præter vel examen novum, vel Judicium mere arbitrarium, vel, quod Deo ac tuæ deteritati feram acceptum, dimissionem exoptatam. Ig-nosce summe fautor, quod Intra vesperam tui expetam Conveniundj copiam, ut habeam quod cum Tabellario publico circa vesperam uxori significem Moestissimæ

14. decembris

Vale. Optime domine Mæcenas, ut
favore ac patrocinari pergas
Tuæ Ampliori Nobilitati
devotissimo
J. Worm.

Oversættelse:

Lad blomstre det højhellige
 orakel for Guds magt og navn,
 den såre udmærkede hr. dr. Lassenius,
 den bedste skytsherre!

Modtag, beder jeg, nogle ubetydelige afsnit både med velvillig mine og velvilligt sind, bedste mæcen. Jeg havde overgivet denne hemmelighed til glemslen, som dog er sluppet generalfiskalen ud af munden med en trofast ven som vidne: naturligvis, at jeg ikke er den, som de søger ved deres forfølgelse, men de stræber efter gennem mig at gennembore de adeliges indvolde, idet de mener, at forfatteren af skriftet Om Jeroboams Afgudsbilleder i Dan og Bethel har forsvaret de adeliges sag, ansporet af selve adelsstanden. Dernæst åbenbarede den århusianske kommissær, som deltog i den jyske undersøgelse, for en anden, at de ikke ville bibringe mig nogen anden straf ud over den kedsommelige og kostbare udsættelse af tidspunktet: Oh, nu har jeg fået straf nok! Hulde og bedste skytsherre! Hvis kongen i dag forbliver i byen sammen med sine, beder jeg dig, udmærkede herre, ved Guds nåde og ved det evige ry om din retskaffenhed, hvorved du er indviet til evigheden, før du har opnået evigheden, om du personlig energisk og gennem fyrsten af Sachsen, gennem enkedronningen, eller således som det synes bekvemt, ville tale min sag og drage omsorg for mig, at det må være tilladt at opnå løsladelse og fri hjemrejse før kongens bortrejse! Vær mig en Boas, Ruth III, 18. Denne mand tøver ikke, førend han har lagt sidste hånd på værket i dag. Jeg ved slet intet, hvad jeg skal gøre mig forhåbning om ud over enten et nyt forhør eller en rent vilkårlig domfældelse eller – hvad jeg vil anse for kærkomment for Gud og din ringhed – den forønskede løsladelse. Tilgiv, højeste velynder, at jeg inden aften vil bede om tilladelse til at mødes med dig, at jeg kan få, hvad jeg sammen med en offentlig notar ved aftenstid tilkendegiver min meget sørgende hustru.

14. december

Lev vel, bedste hr. mæcen,
 at du kan tage fat på at begunstige og beskytte
 din over for dig, hulde velbyrdighed,
 såre hengivne
 J. Worm.

53r

33.

Excellentissimo ac venerabili
Domino Patri ac Patrono
Domino Doctore Lassenio,

Jam non nemo mihi enarravit Principissam saxonix Regem fratrem exorasse, ut equiso quidam Regius, carceri inclusus, suæ restituatur libertati. Addidit idem Regem non ante diem Mercurii abiturum. Quicquid hoc sit, sive tua eminentia Principissam, compellere voluerit, ut illa rem hanc dignetur suscipere expediendam, sive propriis nixus viribus ipsemet, apud Regem Archix tui causam agere præsumas, de felici certus sum eventus. Flore, Patrone summe,

ac fave
Tuæ Nobilitati obsecrantissimo
Jacob Worm.

Udskrift: Eminentissimo
Domino Lassenio
Patrono Maximo
Euergetæ ac optimo.

Oversættelse:

Til den højst fortræffelige og ærværdige
hr. fader og skytsherre,
hr. dr. Lassenius.

Nu har nogen fortalt mig, at fyrstinden af Sachsen har anråbt sin broder kongen om, at en kongelig rideknægt, der var sat i fængsel, atter skal sættes i frihed. Samme tilføjede, at kongen ikke vil rejse bort før onsdag. Hvad dette nu end kan være, hvad enten du, udmærkede herre, vil anråbe fyrstinden om, at hun skal værdiges at påtage sig at ordne denne sag, eller du selv, støttet på egne kræfter, drister dig til at tale din Archias' sag hos kongen, er jeg sikker på et lykkeligt udfald, Vær anset, såre høje skytsherre og se i nåde til den,
der indtrængende bønfalder din velbyrdighed
Jacob Worm.

Udskrift: Til den såre udmærkede
hr. Lassenius,
min største skytsherre
og bedste velgører.

34.

43F

Quodvis Constantis felicitatis
obsequium

Eminentissime ac Nobilissime Domine Doctor LASSENI,
Patrone unice!

Rex rediit! redeat et hodie (periculum enim ac damnum in mora) tuus favor, redeat gratia, redeat cum Rege colloquium, redeat apud Regem hodierna pro me Intercessio, ut, nulla ulterius Interposita mora Rex dignetur me bulla dimissoria ablegare benivolus! Ne graveris Maxime Patrone, Carmen hoc apologeticum, quod libelli supplicis una supplet vices, Regi hodie offerre! si scirem horam qua divinus Heros Regem adiret, ad portam arcis tuam Excellentiam præstolarem (si ita ducas consultum) ut ad Regem pedissequi ac famuli loco te commitarer. Quod si non visum tuæ Eminentia fuerit, rem quæso meam nutantem divina tua oratoria ad felicem perducere finem conare! apud omnes literatos æternam erecturus probitatis Statuam.
18 Decembris

Tuæ Eminentia
Obsequentissimo
J. Worm

Udskrift: Eminentissimo ac Nobilissimo
Domine Doctori Lassenio
Domino Mæcenati
unico ac optimo.
Cito.

Oversættelse:

Enhver tjeneste i vedvarende lyksalighed!
Højest udmærkede og velbyrdige hr. dr. Lassenius,
enestående skytsherre.

Kongen er vendt tilbage! Lad også i dag din gunst vende tilbage – thi der er fare og tab ved tøven – lad nåden vende tilbage, lad samtalen med kongen vende tilbage, lad den kommende mægling hos kongen for min skyld vende tilbage, at kongen velvillig uden al yderligere tøven skal værdiges at bortsende mig med sit løsladelsesbrev. Gid du ikke, min største skytsherre, må føle dig besværet over i dag at tilbyde kongen dette forsvarsdigt, som træder i stedet for et bønskrift! Hvis jeg kendte timen for den guddommelige heros' henvendelse til kongen, ville jeg vente på dig, stormægtige herre, ved borgens port – hvis du finder det rådeligt således – så at jeg kunne ledsage dig til kongen i en lakajs og tjeners sted. Men hvis du, udmærkede herre, ikke synes det, beder jeg, forsøg at føre min vakkende sag til en lykkelig afslutning ved din guddommelige talekunst, og du vil rejse dig en evig støtte over din retskaffenhed hos alle lærde.

18. december

Udmærkede herre
Din såre føjelige
Jacob Worm.

Udskrift: Til den såre udmærkede og velbyrdige
hr. dr. Lassenius,
enestående og bedste
hr. mæcen.
Ekspres.

35.

54r

Eminentissime Domine Patrone

Humillime mitto supplicationem (jam quiritans) paucissimis comprehensam. ô si tua eminentia per dei gratiam rem eo deducere posset ut Rex duo solum verba: Fiat, Christian: scriberet in supplicatione alia non habebam opus bulla dimissoria. sed ut ut hoc sit, de tuâ eminentia efficacissima Intercessione nullus ambigo Et si intra festum mihi hinc modo abire liceat, mihi sufficeret, si vel maxime ad penates meos pervenire non possem tam angusto temporis Intervallo. Hora 8. cum deo ad portam arcis comparebo tuam eminentiam exspectaturus. Valeat, floreat

faveat

Tua Eminentia

humillimo

J. Worm

Udskrift: Eminentissimo Domino Patrono
Nobilissimo Doctori Lassenio
humillime.

Oversættelse:

Såre udmærkede hr. skytsherre.

Jeg sender ydmygst et bønkrift (nu skrigende), sammenfattet i meget få ord: O, hvis du, udmærkede herre, ved Guds nåde kunne føre sagen derhen, at kongen blot ville skrive to ord: Lad det ske, Christian, på bønkriftet, havde jeg ikke brug for et andet løsladelsesbrev; men hvorledes dette end kan være, er jeg ikke i tvivl om din højest virkningsfulde mægling. Og hvis jeg inden julehøjtiden blot må drage herfra, ville det være mig nok, omend jeg nok så meget ikke ville kunne nå til mit hjem i et så begrænset tidsrum. Klokken otte vil jeg med Guds hjælp give møde ved borgens port og afvente dig, udmærkede herre. Gid du, udmærkede herre, må leve vel, blomstre og se i nåde til din

såre ydmyge

Jacob Worm.

Udskrift: Til den såre udmærkede hr. skytsherre,
den såre velbyrdige dr. Lassenius.
Ydmygst.

36.

19r

Stormæktigste og høybaarne *Monarch*

Allernaadigste Arve herre og Konge.

Vdj dybeste underdanighed træder Jeg atter til eders Kongelig Mayestets *Naade Throne* Allerydmygst begierendis, at Eders Kongelig *Mayestet* Vilde allernaadigst *dimittere* Mig og Ved Kongelig Benaadning give Mig forlof at reyse hiem igien til min fattige Meenighed og til Mit bedrøvede Huus, Allernaadigst Anseendis, at Jeg haver vnderdanigst efterlevit Kongelig *Ordre*, og for *Commiscar*: Ved Min Eed til hver *punct* svaret og Mig *resolueret*, saaledis som Jeg for Gud i himlen akter at forsvare.

Allernaadigste Arve-Konge, beviser mig derfor dend store Naade, at Jeg nu maatte forløvis til Min meenighed og huuss, saasom Jeg nu udj 5 Uger paa reysen og her udj byen med stor bekostning haver vartet. Saadan kongelig naade skal de evige himle belønne og fornøyelig Vederlegge; derom Jeg Gud setze udj mine bønner skal anmode, saasom Eders Kongelig *Mayestets* tro Vnderdane og Andæktig forbeder hos Gud.

Hafniæ, d. 19 Decembris 1680

Jacob Worm

37.

55r

Eminentissime Domine Patrone
Domine Doctor Lasseni,

Fatum meum dubio procul audivisti; finita hesternæ collatione, quæ si jure mihi frui liceat, recte cessit, sed Rex, adhibita vi, quam non speraveram, statim me curru in castellum, in honestam tamen ac liberam arrestam, ut ita dicam, deportandum curavit; causam indagare nescio, nisi quod vel timorem mihi injicere tentant, vel, quod in hospitio meo me indesinenter non continueram sed me ipsi obtuli Regi, neque Mandatum Regis tamdiu servandum opinatus fueram. Quicquid sit, esto jam IOHANNES! esto Boanerges, esto Elias, pone Animam tuam, in manu tua et causam meam, ut libertati restituar, apud Regem zelo divino plenus age, plures forte mihi non datur ad te exarare literas. Habe itaque me in recenti memoria.

Ex Museo Griffenfeldiano

Tua Eminentia devotissimo
J. Worm

Udskrift: Eminentissimo Domino Doctori Lassenio
Patrono optimo
humillime.

Oversættelse:

Såre udmærkede hr. skytsherre,
hr. dr. Lassenius.

Du har uden tvivl hørt om min skæbne. Sammenførelsen, som – hvis jeg må nyde retten – lykkedes ret, afsluttedes i går; men kongen lod mig straks under anvendelse af den magt, som jeg ikke havde håbet på, med vogn føre til Kastellet – dog i agtværdig og fri tilbageholdelse, om jeg så må sige. Jeg kan ikke opspore grunden, undtagen for så vidt de enten forsøger at indgyde mig skræk, eller fordi jeg ikke uophørligt havde holdt mig inde i mit herberge, men vist mig for selve kongen og ikke havde ment at skulle overholde kongens ordre så længe. Hvad det nu end kan være, nu skal du være Johannes! du skal være Boanerges, du skal være Elias. Læg din sjæl i din hånd og tal min sag hos kongen, fuld af guddommelig nidkærhed, at jeg kan

blive sat i frihed. Muligvis gives der mig ikke lejlighed til at skrive flere breve til dig. Hav mig derfor i frisk erindring.

Fra Griffenfelds studerekammer.

Udmærkede herre,
din såre hengivne
J. Worm.

Udskrift: Til den såre udmærkede hr. dr. Lassenius,
bedste skytsherre,
ydmyst.

38.

82r

Eminentissime domine Patrone, Doctor Lasseni.

Data occasione commoda, paucis iterum tuam Eminentiam compello. Non quidem ambigo, quin me recenti serves memoria, si fieri potest, adhibe quæso industriam omnem ut ne festum sacrosanctum in hoc hospitio transigere cogar, absque verbi divini auditu. si ad Regem commodus tibi datus fuerit aditus, nolo prius deserere aut derelinquere Regem, quam data dextra promiserit mihi Intra festum libertatem, atque ad Ecclesiam meam reditum. habeo domi Uxorem 22 annos lugentem ac mærore confertam, habeo Infantulam 16 septimanas natam in cunis vagientem! hem satis pœnæ dedi, si vel millies essem reus. Primo enim parochia mea Nørbeg mihi præter jus est ablata. 2do suspensus sum ab officio primario. 3^{io} sumptu coactus sum proprio tam difficile ac molestum conficere iter. 4to domi meo nummo conducam eis, qui officii mei supplebunt partes. 5to Jam castello Inclusus. (data tamen libertate!) profecto inter Turcas majorem vix sperarem pœnam, nondum, judicatus ac nondum convictus. Duo præcipue in scripto de idolis jeroboami in Dan et Bethel momenta ipsos rodunt. Primo quod auctor dicit: Reges judææ violata fœdere Conjugali vagas sectari libidines, et deum ad iram provocare. 2do: quod iidem Reges clausis portis ferro, *flamma* etc. subjectis liberis privilegia, libertatis extorserant. Cætera nil pensi habent. sed an hæc momenta quæ sibi applicant, a veritate alludent meum, non est disquirere. sed manum de tabula. Ecce, sanctissime vir, præter te, nullum prorsus habeo amicum, Interpretem nullum nisi in malam partem! Adeoque salutem ac fortunam meam tuæ curæ tutelæ ac dexteritati committo.

Vale flore fave

J. W.

Udskrift: Eminentissimo
patrono domino Doctori Lassenio
humillime.

Oversættelse:

Såre udmærkede hr. skytsherre, dr. Lassenius.

Idet jeg benytter mig af en bekvem given lejlighed, tiltaler jeg dig atter, udmærkede herre, med nogle få ord. Jeg tvivler jo ikke om, at du har mig

i frisk erindring. Hvis det kan ske, anvend – beder jeg – al flid på, at jeg ikke skal tvinges at tilbringe den højhellige fest i dette herberge uden at høre Guds ord. Hvis der bliver givet dig bekvem adgang til kongen, vil jeg ikke forlade eller opgive kongen, førend han med sin højre hånd har lovet mig frihed og tilbagevenden til min kirke inden højtiden. Hjemme har jeg en hustru, 22 år, sørgende og sorgfuld, jeg har et lille barn på 16 uger, der skriger i vuggen. O, jeg har fået straf nok, om jeg ellers var tusinde gange anklaget. Thi for det første er mit sogn Nørbæk frataget mig mod retten. For det andet er jeg suspenderet fra mit hovedembede. For det tredje er jeg på egen bekostning blevet tvunget til at foretage så vanskelig og besværlig en rejse. For det fjerde må jeg for egne penge hjemme leje dem, der skal være stedfortrædere i mit embede. For det femte nu indespærret i Kastellet ville jeg (dog med given frihed) i sandhed næppe kunne håbe på større straf, endnu ikke domfældt og endnu ikke overbevist. Særlig to punkter i skriftet om Jeroboams Afgudsbilleder i Dan og Bethel vækker anstød. For det første, at forfatteren siger: Judæas konger holder løse forbindelser under krænkelse af ægteskabsbåndet og opirrer Gud til vrede. For det andet, at samme konger, efter at portene blev lukket, med sværd, ild o.s.v. havde frataget de fri undersætter frihedens privilegier. Det øvrige har ingen vægt; men om disse punkter, som de tillægger ham, ikke stemmer med sandheden, er ikke min sag at undersøge, men hånden af bordet! Se, højhellige mand, jeg har fremdeles ingen ven undtagen dig, ingen fortolker uden i dårlig henseende, og jeg betror i den grad min frelse og skæbne til din omsorg, beskyttelse og held.

Lev vel, vær anset, se i nåde til din

J. W.

Udskrift: Til den såre udmærkede
skytsherre hr. dr. Lassenius,
ydmygst.

39.

128r

Den 21. December Haffde Wj Magister Jacob Worm for Oss til
forhør.

I.

Om hand kand schaffe den prest
tilstede hoss huilcken hand har
seet denne *disputation*.

Veed iche om hand er død eller
lefuendiss, ej heller huor hand er,
kand derfor ej skaffe ham tilstede.
Hand kunde kiøbt eller faet den af
en bogfører dreng paa gaden, som
gaar om med wiser og sligt, huil-
cken hand aldrig enten før eller
siden kunde haffue seett.

2.

Huorledis hand kand bewise att
denne prest har werett hos han-
nem.

Kand ej bewise det uden med sin
hustrues og hustrues Moder, som
saa samme Mand.

3.

Huor hand stod eller war j hanss
huuss.

Sad paa bencken og spadserett paa
gulfuet j hans daglig Stue.

4.

Paa huad tid.

Kand det ej mindess.

5.

Huorlengte det er siden.

Før freden bleff sluttett.

6.

Huorledis hand war kled.

Med en lang Prestekiole og en klud
om hans hals.

128v

7.

Huad haar og skeg hand haffde.

Kand det ej erindre.

8.

Huor hand haffde samme *disputation*.

Haffde den j sin Lumme.

9.

Om den war indbunden.

War indheftet som andre Bøger.

10.

Huad heed samme prest.

Kand mindes at hand heed hr. Anders og var en Vng Mand.

11.

Huor hand agtede hen.

Ville opholde sig her j krigen, og naar der bleff fred wille reisse hiem.

12.

Huad *Magister Jacob* gaff ham.

En halff dalers penge.

13.

Om hand da ej kand med noget Menniske j den gandsche Bye, enten geislig eller werslig, bewise at samme prest har weret j Byen.

Weed ej at hand war hos nogen uden hos ham, kand det derfor ej bewise.

Suarede herforuden Att huerken hand kand ej heller kommer det ham till at bewisse. Tager ware paa sit huus och iche paa andress.

129r

14.

Om hand da ej troer at noget Menniske j den gandsche bye har seet denne prest uden *Magister Jacob*.

Gick hand paa gaden saa har well mange seett ham. Suarer for sit huus og iche for en fremmedes.

15.

Kan J bewise at hand gick paa gaden.

Kommer ham ej weed, følgede ham huerken ud eller ind.

16.

Om hand iche kom ind i hans
huuss aff gaden.

Jo.

17.

Om hand ej formeener att faa
kundskab om att denne prest har
weret j byen, saafremt derom bleff
tilliust j Wiborg.

Kand well were mueligt, at nogen
derfor kan gjøre rede og Regen-
skab.

18.

Om *Magister Jacob* har seet samme
prestis *attestat*, eller *pass* hur fra
hand war kommen og hurledis
hand war kommen igiennem.

Huerken begierede eller saa dem.

129v

19.

Om *Magister Jacob* ej weed huo
dette schriff angaaer som kaldiss
Miracula mirabilia.

Det maa *auctor* wide, hand Veed
dett ej.

20.

Om hand kiender *Wind, Von*
Støcken, Brand etc.

Hr. *Wind* kiender hand baade till
naffn og *person*, de andre kiender
hand ichun af naffnet, og aff *gratia*
hoss kongen, og aff høj *promotion*.

21.

Om hand ej siunes at *auctor* har
alluderet paa disse *personer*.

Auctor maa suare for sig som *auctor*
hand suaret som *interpres distincte*:
Dersom hand tager disse naffne
propriè da har hand *alluderit* till
disse personer, saawijt hand kand
tycke, men tager hand / samme
naffne *appellativè*, da siunes iche
at hand har *alluderit* till disse per-
soner, saawijt hand kand forstaa.

130r

22.

Om hand selff aldrig har brugt same *allusion* paa forbemelte personer.

Nej. Saa wijt ham er bewist kand hand ej mindes.

23.

Om hand aldrig tilforn har seet den *allusion* enten j breffue eller *vers*, føren udj dette schriff.

Ham er dett ej bewist, saa sant hielpe ham Gud og hans hellige ord.

Dett weed hand att Magister Emmicke engang giorde et *Latins vers*, huor udj meldes dett ord *Tempestas*, *ventus* eller *Spiraculum fortunæ* og war før hand bleff prest.

130v

24.

Om det breff som ham bleff forrewist ej war hans haand.

Jo. Det war hans haand.

25.

Om hand kiender en prest *Rasmus Strangesen*.

Ja hand har weret hans Skolebroder.

26.

Huor hand er.

Vden twiff i Fyen.

27.

Om hand fragaar denne *allusion* j sit breff jo er giort paa forbemelte *personer*.

Fragaar det, att disse ord ej er brugt *proprie sed appellative*. Thi huor skulle da den stakkels Wind werre bliffuen, om det schulle gaa paa det siun.

28.

Om hand ej dømmet at dette Siun er en *pasquill* paa forbemeldte personer.

Det maa *auctor* suare till, har hand brugt ordene *proprie* da har hand rørt deris *personer*, saawijt hand kand slute, og dette kand Vj alle see, Thj Vj er iche blinde.

131r

29.

Huo den *Lambert* i Lytkenborg er, som meldis om i breffuett.

Det er hans broder som nu er her j Kiøbenhaffn att *attestere*, og ligger j Landemerkett.

30.

Dersom *Magister Jacob* setter j sit breff strax hos Freden, Att hand ej tør tale meerre Sandhed, hwad hand meen dermed.

Alt got, nam *veritas sæpe odium parit*, blasmerer ingen dermed.

31.

Huad hand meen: Bytten er ligesom Laaget.

Mange *Couranter*, endeel Vgrundede, *Spargeredis* om Freden og om den Hamborgsche *accort* og befantes att de war alle siden V-vis, aff udgangen.

32.

Huorfor *Magister Jacob* kalder sig selff *Gammel Maren* og ej Vnder-schriffuer breffuit med sit rette *naffn*.

Sunt duæ quæstiones ergo confusæ. Hand kaldte sig ej gammell Maren, men det var hans wertinde i Slagelse Schole.

33.

131v Om hand ej har *communiceret* Hr. Rasmuss Strangesen *copier* aff nogen aff disse *schriffter*, enten om Siunet, *Studiosus lamentans* eller andre.

Effter saa lang tids forløb kand hand dett ej mindess.

34.

Huorlengde siden dett er hand selff saa disse *schriffter* først.

Studiosus lamentans saa hand der hand war *Rector Scholæ* j Slangrup. Men den Siun hand haffde er offuer halff andet aar siden.

Dette er en rigtig *Protocol* aff Spørsmal giort till *Magister Jacob Worm*, saawell som *Magister Jacob Worms* Suar paa huer *post* dett bekiender Vj Vnderschreffne.

Hafniæ ut supra

H. Meier.

P. Nielsen.

Dette er mig og bevist og over alt begierer min underdanighed en Naadig Herre.

Jacob Worm.

40.

15r

Salutem perennem!

Kiere Broder Hr. Cort Arentssøn nest største tachsigselse for Eders gode fremsendte Biug, sampt en glædelig Juul med et lyksaligt nyt Aar, maa J viide, at *M. Jacob Worm*, som nu schal Være J Kiøbenhafn, haffuer begieret At J schulle Brende hans Brefue; huad for Brefue hand meener, kand ieg iche viide, veed J det, saa kan J giøre huad Eder herudj got siunis. Helser voris gode Morster och værer alle Gud troligen befaledede.

Af Othense den

22. Dec. 1680

E[ders] k[ære] Sv[oger]

Lauritz Knudssen.

m. m.

41.

83r

Eminentissime domine Patrone, Doctor Lasseni,

Etsi mihi liquet dominum Mæcenatum gravioribus distineri curis, insignis tamen tua probitas me ad hæc efferenda commata allicit. Plusquam liquido Jam constat Regem per aliquod temporis Interstitium decrevisse me heic detinere suspensum. Sed ubi, pater olim, ut de Mirjam extat, In faciem filiæ Inspuit, per 7. modo dies castris arcebatur; o si et Rex benignissimus septidua contentus esset arrestatione (barbare loquor de re barbara) at die Martis complevi Octiduum! Vel, minimum cum veteris anni exitu atque exodio veterem deponeret iram, cum novi auspicio novam haud mihi denegaturus gratiam! ut ne Achitophelis atque aliorum prave consultantium

Lit.B

{ Murmura mihi ad gratiæ Regiæ adyta præriperent viam. Amplissime domine Patrone! non jam sum monitor; scio enim te, monitore nemine, Patroni optimi haud defuturum officio. de gratia insuper Regia neutiquam

Lit.C

{ dubius. Etenim si Arensdorph, Cajus Lyche, Chilmanni juniores, Fog et alii in summo reatu non exciderunt gratia Regis optimi, multo minus ego culpæ expers, atque ob solam veritatem male audiens, favore privabor Regio. Te præprimis Patre, te Patrono, te Interprete ac Intercessore. Nobiles, Professores, Pastores causam et curam mei agere, sunt qui nolunt, sunt qui non sustinent, suspicioni ipsi obnoxii, at te ad hanc rem divina virgula determinarunt cœli, te inquam alienigenam, te Achillem in castris dei Intrepidum!

83v

te Eliam Invictissimum! / Tua autem hæc dubia plusquam lubenter vellem mihi eximenda! primo quidem, quamdiu heic Manendum. Dein: an Rex graviores mihi nullam ob culpam Ingesturus sit pœnas! Ultimo, an iterum collegio sum sistendus condemnatoriam, sed nescio quam, auditurus sententiam. pro summo ducerem solatio, si Maximus Patronus hac de re me schedula, vel orali responso informare haud gravaretur, idque per præsentem sanguine mihi et candore junctum Henricum Blichfeld. Rumores sparguntur haud pauci, mihi tamen nullius criminis Conscio vani habiti, multos

Lit.D

{ cursitare parochiæ meæ Viburgensis Competitores (in quorum scilicet animis atra notatus sum virgula) deus talem avertat pestem! neque enim in Rege optimo ullum concipere mihi licet decretum, affine tyrannidi: sed absque Numinis Auxilio, absque Regis candore, absque efficacissima Patronis optimi ope atque interpositione si foret, profecto Inimicorum caterva et

Lit. E { cohors nullo negotio me in summam præcipitaret perniciem. Præter enim van-Stöchen, Brandt, multi circumferuntur ore omnium mei Osores Infensissimi utpote Mothii, Lyxdorph et alii, sic in me irruunt malorum turmæ. Amplissimo domino Patrono ulterius Molestus esse nolo ruptam ne memoriam mei, ne curam, ne patrocinium, ne cum Rege colloquia, ne intercessionibus, ne auxilia / maturiora deponas, negligas, omittas! Sed nisi si instanti septimana nactus fuero, te mediante et procurante, exitum et exodum, intra Epiphantias festum, nulla mihi speranda libertas. Præprimis autem incumbere sedulo, ut ne Rex graviore mulcta vel supplicio me onustum pessundet. Sed solatio perfundor haud Levi, ex verbis Regis mihi a tua Eminentia denunciatis, puta Regem nolle jugulum petere, sed facturum, ut contentus essem abiturus. Facilis tamen credo multos Regi persvasisse, fieri non posse, nec debere, ut absque levi abirem mulcta vel pœna, tunc enim delatores meos non solum contumelia afficiendos, sed scripta a me apologetica et invectiva plura aditum iri. Sed manum de tabula. πνεῦμά τί μου ἐν φυλακῇ etc κῆρυξ ἐλευθερίας καὶ χάριτος.

84r

Feria Nativitatis 2.

e Museo Griffenfeldiano

-80

vale. flore. fave.

subjecto

J. Worm

P. S. Omni frui licet Libertate; atque in domo sum ceu hospes; omnibus me adire ac mecum conversari permissum sola ademta exeuondj potestate.

Oversættelse:

Højst udmærkede hr. skytsherre dr. Lassenius.

Skønt det står mig klart, at hr. velgøreren er optaget af ret alvorlige bekymringer, lokker din udmærkede retskaffenhed mig dog til at fremføre disse afsnit. Det står nu mere end klart, at kongen gennem nogen tids mellemrum har bestemt sig for at holde mig her i uvished. Men da faderen fordom, således som det ses om Miriam, spytter datteren i ansigtet, holdtes han blot indespærret syv dage på borgen. O, hvis både den såre velvillige konge ville være tilfreds med en syvdages arrestation (jeg taler barbarisk om en barbarisk ting), men på tirsdag har jeg opfyldt otte dage. Eller han i det mindste ville lade den gamle vrede fare med udgangen og afslutningen på det gamle

år og næppe ved øjnelsen af det nye nægte mig ny nåde, at ikke Akitofels og andre slette rådgiveres mumlen skal frarøve mig vejen til den kongelige nådes allerhelligste. Såre hulde hr. skytsherre! Nu er jeg ikke den, der påminder, thi jeg ved, at du uden nogen som helst, der påminder, næppe vil svigte din pligt som den bedste skytsherre, som desuden på ingen måde er i tvivl om den kongelige nåde. Thi hvis Arenstorff, Kaj Lykke, de unge Kiilmanns, Fogh og andre under anklage for højforræderi ikke mistede den bedste konges nåde, skal jeg langt mindre, der er blottet for skyld og hører ilde for sandheden alene, berøves den kongelige gunst, særlig med dig som fader, dig som skytsherre, dig som fortolker og mægler. Der er adelige, professorer og præster, som ikke vil tale min sag og drage omsorg for mig; der er dem, som ikke understøtter, selv skyldige i mistanke, men de har bestemt dig til denne sag ved himlens tryllestav, dig, siger jeg, du fremmede, dig, du uforfærdede Achilleus i Guds lejr! dig, du såre ubesejrede Elias. Men jeg ville mere end gerne ønske, at disse dine tvivl måtte unddrages mig. For det første netop, hvor længe jeg skal blive her. Dernæst om kongen vil pålægge mig ret alvorlig straf uden nogen skyld. Til sidst, om jeg atter skal stilles for kollegiet og påhøre jeg ved ikke hvilken fordømmende dom. Jeg ville regne det for den højeste trøst, hvis min største skytsherre ikke ville undslå sig for ved brev eller ved mundtligt svar at give mig underretning om denne sag og det gennem den Henrik Blichfeld, der er knyttet til mig ved blod og oprigtighed. Næppe få rygter udspredes, der dog anses for tomme af mig, der ikke er mig nogen forbrydelse bevidst, om at mange konkurrenter om mit sogn i Viborg løber om (blandt hvis sjæle jeg nemlig er blevet betegnet som en uheldssvanger tryllestav). Gud afvende en sådan ulykke! Thi det er ikke tilladt mig at affatte nogen erklæring angående den bedste konge, beslægtet med tyranniet; men hvis den skulle være uden guddomsmagtens hjælp, uden kongens oprigtighed, og uden den bedste skytsherres højst virkningsfulde forhåbning og mellemkomst, ville i sandhed fjendernes skare og hob uden nogen vanskelighed styrte mig i den største tilintetgørelse. Thi foruden v. Støcken, Brandt udbredes med alles munde mange som mine højst forbitrede avindsmænd, nemlig Moth'erne, Luxdorff og andre – således styrter de ondes skarer løs på mig. Jeg vil ikke yderligere være til besvær for dig, såre hulde hr. skytsherre, for at du ikke skal tilside-

sætte, forsømme, udelade den frembrudte erindring om mig, omsorgen, værnet, samtalerne med kongen, mæglingerne, den modne hjælp. Men med mindre jeg i den kommende uge ved din hjælp og omsorg opnår udgang og bortgang inden helligtrekongersdag, vil jeg ikke kunne håbe på nogen frihed. Men anstreng dig særlig med flid, at ikke kongen skal tilintetgøre mig betyngede med en ret alvorlig bod eller straf. Men jeg overøses næppe med let trøst af de kongens ord, der bliver forkyndt mig af dig, udmærkede herre, nemlig at kongen ikke vil myrde, men vil sørge for, at jeg skulle vandre bort tilfreds. Dog tror jeg let, at mange har overtalt kongen til, at det ikke kan eller bør ske, at jeg ikke skulle drage bort uden en let bod eller straf, thi så ville ikke blot mine anklagere blive ramt af foragt, men flere forsvarsskrifter og stridsskrifter, skrevet af mig, ville angribe dem. Men hånden af bordet. En sjæl for mig i fængslet; en herold om frihed og nåde.

2. juledag
fra Griffenfelds studerekammer
-80

Lev vel, vær anset, se i nåde til
din undersåt
J. Worm.

P. S. Jeg må nyde enhver frihed, og i huset er jeg som gæst; det er tilladt alle at henvende sig til mig og færdes sammen med mig. Jeg er blot berøvet tilladelse til at gå ud.

42.

Christian dend femte af Guds Naade, konge til Danmarck oc Norge, de Venders oc Gothers, Hertug udj Slesvig, Holsten, Stormarn oc Dytmarsken, Grefve udj Oldenburg oc Delmenhorst, Vor Naade tilforn. Voris allernaadigste Villie oc befaling er, at du j Voris nafn strax beordrer tvende Præster udj Vor Kiøbsted Ottense, som uformerket hafver at forføye sig j een Feldt-Præstis, Ved nafn Hr: Rasmus Strangesen Nachskouf, som sig der i Ottense skal opholde, hans logemente oc der j Voris General-Fiscals fuldmegtiges nerværelse med fliid at eftersee, om iblant hans papirer eller andre sager icke kand findes nogen Pasquil eller anledning til correspondentz imellem hannem oc Mag: Jacob Worm, Sognepræst til Graabrødre Kirke udj Vor Kiøbsted Viborg, och saa fremt de noget saadant skulle offver komme, da dig det med en rigtig fortegnelse derpaa under deris og bemelte Hr: Rasmus Strangesens hænder at tilstille, hvilket du Os saa, det snariste muligt er, allerunderdanigst hafver at tilskicke. Ellers Ville Vi, at du alvorligen tilholder ofvenbemelte tvende Præster saa vel som oc Hr: Rasmus Strangesen, at de ingenlunde aabenbarer noget her af for nogen, ihvem det oc være kunde, mens saa kier dennem Voris Naade er det hos sig self fordult holder, saa oc at du jsær befaler fornefnde Hr: Rasmus Strangesen, saa snart inquisitionen er skeet, sig hid ofver til Voris Kongelig Residentz Stad Kiøbenhafn uden ophold at forføye, Videre ordre her at ervarte. Dermed skeer Vor Villie. Befalendis dig Gud. Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhafn dend 28 Decembris Anno 1680. Under vort Camer-Zignet.

Christian / Schøller.

Udskrift:

Os Elskelig Velærværdig *Mag: Thomas Kingo, Superintendent* ofver Fyens Stiftt.

43a.

44r

*Viri venerandi, clarissimi atque
 eminentissimi,
 domini Patres ac fratres in Christo
 animo meo egregie cari,*

Saasom mine ærværdige fædre og brødre i Christo have, dis værre erfaret, at min underdanighed er bleven min allernaadigste arvekonge mistænct for adschillige sær og utilbørlige schriffter, som dog hverchen ved beviis, ej heller ved *inquisition* i mit huus, ej heller ved 3 scharpe *examina* og forhør kand mig tillægges, Jeg dog er af min allernaadigste arvekonge beordret til en *civil-arrest*, som er mild og Naadig, udj *Castellet*, hvor udover jeg baade er i ugunst hoss min allernaadigste konge, Jeg er fra min meenighed og huus affordret, haver effterlad min hustru og børn i største hiertesorg, og maa anvende paa reise og ophold her i staden en sex ugers tid, stoor bekaastning, maa end og betale dennem, som hiemme mine tjenester forsiune, alt saa ydmygst beder Jeg Mine Meget hederlige fædre og brødre i Christo at de uden ophold vilde komme min *perichliterende* velfærd til krafftig og virchelig hielp; / og, om Muligt i Morgen, eller Med foderligste, Jo før, Jo bedre, for min Velfært forføje sig til hans kongelig Majestet Med denne underdanigste *supplication* og Nest guds bistand erverbe mig Naadigst *audience*. Det schal være gud behageligt, eders hederlige ærværdigheder priiseligt, hoss Mine tilhørere, ja hoss alle guds børn til evig berømmelig Minde. Ville mine *høytæstimerede Patroner* love for mig hos Kongen, effter min *supplications* anmælding schal Jeg, saa sant Jeg acter at arve Naade og ære hoss gud, holde eders ærværdigheders forløffning ubrudelig, uryggelig og fri i alle Maader. Jeg forsikrer mig fuldkommelig at eders ærværdigheder krafftig og betimelig bifalder min Velfært udj min *fare* og vjderværdighed. Eders løn schal være overflødig i guds evige himle.

Castellet d.

29. decembris -80

*v. clar. ven. Emin.**devotiss.*

J. Worm.

[Dette brev blev sendt til: Johs. Lassenius, Henrik Bornemann, Michael Henriksen Tistorph og Esaias Fleischer. I procesakterne, fol. 20r og 45r, findes der to kopier af denne skrivelse, skrevet med en anden hånd og dateret den 2. januar 1681].

43b.

*Salutem et observantiam
Venerabilis et amplissime vir
Domine Mag. Henrice Borneman,
Mæcenas ac fautor Optime*

Min fromme herre ej fortørnis over disse Ringe og dristige *linier*. Jeg sicer formoder at hans velærværdighed kommer min *perichiterende* velfært til kraftig og betimelig hielp: Enten det behager hans velærværdighed eene at gaa for mig til kongen eller Med *Collegio* som *D. Lassenius* har mig raadet. Jeg veed at *ampliss. vir divinâ sua svada*, kand *periungere pectora adamantina*. Jeg *coram, cum deo* schal berette min herre alleting og fornemmelig min uschuldighed. *Lassenius* schal vel og anvende ald mulig fiid. *Fleischer* lige-saa, som self har været i fare Men om *M. Michael* vil *votum suam conjungere*, veed jeg ej. Kunde det falde beleiligt bad Jeg ydmygst at eders velærværdighed vilde i morgen, Mandag, *ceu Elisæus, et Achilles in castris Dei*, gaa til kongen, *solus, vel cum Collegio*, er Jeg forsikret om en Naadige audience./

79r Min fromme *Patron* ville ej slippe *Kongen* før good *audience* vorder given.

Lit.G { Sandhed og uschuldighed er alleene min schyld, som gud schal *demonstrere* paa schilsmisens dag. Jeg veed vel, det er *conclusum, quantum fando maudivi* at Jeg schal fortive julen over, men min fromme fader i Christo kand *cum deo* alting bedre endre. Vill ej mine Medbrødre tale for mig til kongen, *Spiritu Eliæ*; da tør ellers jngen tale, som Jeg Muntlig schal *declarere*. Jeg *Recommenderer* min efftersatte velfært udj min fromme *Patrons* og faders kraftige og betimelige omsorg. Hand schal derfor høre vel hoss gud, hos min Meenighed, og hos alle geistlige, sampt hos et hvert guds barn. *Vale flore. fave*

et anpitio maturo succurris

*e Castello
d. 2. Jan. 81*

*T. Ampliss. venerab.
devotiss.*

J. Worm

44.

Dj. 8. Januariis Anno 1681.

141r

1.

Om hand icke i forrige tider hafver været *suspect* for *pasquiller*.

Jo paa *Academiet* blev hand for-
tencht for et *antiprogramma* imod
Professorerne, som een anden dog
var *Author* til, huorudi fornemme-
lig stod: *satis pro imperio* eller *im-
periose*.

2.

Aff huad aarsag hand frem for an-
dre Var mistencht af *professorerne*
for det *scriptum* eller *antipro-
gramma* imod *Professorerne*.

Hand slutter self formedelst hand
tilforn af Juvenal *fervore* hafde for-
seet sig lidet og derfor udstaadt sin
straf og det derfor schulle synis saa
som hand self villet hefne den
schade.

3.

Huorfor var hand straffet tilforn.

Først hand schref en *Disputation* af
titul: *Cogitata Theologica* som blev
approberet af *Magister Foss*.

4.

Om hand da blev uschuldig straffet.

Foss approberet den og der var intet
imod *veritatem*, men imod *Defini-
tiones logicas Brochmanni*.

5.

Om hand icke Viste *textum* af den
disputation eller hafde den læst fra
begyndelsen til ende.

Ney aldrig huer ord, men hafver
kun *obiter* seet et lidet paa huer side.

141V

6.

Om hand iche Ved forschiel paa
huis der staar bag, for eller mit i.

Ney.

7.

Om *Magister Jacob* iche Veed huad
poster mand mest schulle støde sig
paa i dend *Disputation*.

P. Nielsen sagde selff 2 udi første
forhør: den eene *de clausis portis*,
den anden *de violatione foederis con-*
jugalis, Videre intet.

8.

Om Vi samptlige ere hannem den
sidste *quæstion* gestendig eller om
hannem udi *conferentzen* bleff der-
om tilspurt.

Ney blef ey tilspurt.

9.

Om hand Veed huorledis der for-
meldis om den *post i disputationen*.

Veed saameget som hand saae i det
første forhør.

10.

Om hand Vil Veed sin æed Ved-
staa at P. Nielsen Viste hannem
den *post i disputationen* eller be-
gierde at hand dend schulle læse.

Kand erindre sig at der stod *violato*
foedere conjugali ydermere schal P.
Nielsen hafve sagt til *Magister*
Jacob der *concessen* var brut, i een-
rum om det var rett saaledis at
handle med kongen, som hafver
beneficeret hannem saa vel.

11.

Huad *Magister Jacob* suarede dertil.

142r

Svarede at hand aldrig hafde *blameret* sin Konge, kand dog iche negte hand io sagde at / det var det som alle Præster raabte paa prædichestoelen *sc. de regibus Judæ et Israelis.*

12.

Om hand kand negte at hand iche særdelis Veed paa huad maade det er udført i *disputationen*, som de videre støder dem paa.

Ney.

13.

Om hand iche hafver raadført sig med nogen siden hand kom i *Castellet* huorledes hand schulle gaa sin sag an.

Jo hand hafver schreffvet *Hr. C. Trolle*, eet Vers til. *Ober-Cammer juncher* eet andet Vers anden *materie*. Og *Lassenio*. Og Fru *Helle Urne* og Friherrinde *Lindenou*. Og *Magister Hendrich Borneman*. *Item Gross Cancellor*. Hr. Anders Hospitalspræst i Randers. Bispen i Viborg. Hr. Pofl *Bie* Og hans kone. Og efterlod sig eet breff i Viborg til Hr. Christen *Scheel*, huilchet hand ey Ville annamme.

14.

Hafver hand *Copie* af breffuene.

Ney.

15.

Til huad ende hand schreff dem.

Til hans befrielse.

16.

Til huem af disse hafver hand størst fortrolighed.

Til Hr. C. Trolle for hand hafver tilforn kiendt hannem.

17.

Huor mange Breffue hafuer hand schrefuet *Lassenio* til.

Hand kand iche *definere numerum*.

142v

18.

Hafver hand faaet nogen suar fra *Lassenio*.

Aldrig schrifftlig men muntlig at hand Vil hielpe huad hand kand.

19.

Huem bragte det bud og er gaaen imellem dennem.

Een quinde Ved Nafn *Malene Bierings* som er hos Friherrinde *Lindenou*.

20.

Hafver hun ingen penge bragt herud.

Ney.

21.

Om der ingen *materie* Var i breffene end om at bede Kongen om naade, eller om hand ingen derudj Ville *justificare* sin sag, eller huad hans schyld var, huorfor hand saaledis var medhandlet.

At hand for sin *person* intet viste at staa paa andet end sandhed og uschuldighed.

22.

Om hand iche hafver schrefuet i breffuene at hand allerede hafver staadt straf noch ud.

Jo hand hafver udstaadt fem eller sex straf.

23.

Om hand i breffuene iche hafver
nefnet nogen af Kongens Raad.

Kand iche erindre sig det.

24.

Om hand iche hafuer nefnet *Achitofel*
dermed.

Kand Vel Være.

25.

Huem hand meen dermed af Kon-
gens Raad.

Jngen, men den som hafver angif-
vet hannem.

143r

26.

Huem hand holder for sine største
fiender og u-Venner, her i Staden,
hvilche hand schal nefne ved navn.

De som setter ham effter, huem de
er det kiender Gud.

27.

Om hand iche hafver schrefvet
Lassenio til huem han holder for
sine største u-Venner.

Jo hand hafver schrefuet ham til at
P. Nielsen tar ham noget haard.

28.

Huem er de *personer* som hand kal-
der at være sine *infensissimos osores*.

Vel mueligt hand hafver klaget sig
ofver *Luxdorf* og *Schøller*, *Moth*
hafver hand og schrefuet til førend
hand kom i *Castellet*.

29.

Huorfor Vil hand iche aabenbahre
for Oss saa Vel som for *Lassenio*,
huem hans u-Venner er.

Vil gjerne saa meget hand kand
erindre sig.

30.

Huad er det for een *Achitofel* som kand holde ham fra Kongens naade.

De som først hafver gifuet ham an, men meen ingen af Kongens Raad.

31.

Huorledis hand Vil forklare det: *ob solam veritatem male audiens, favore privabor Regio.*

Fordi det er *verax confessio*, som hand gjør, og hand *detineris* saa lenge for hand iche vil sige ia.

32.

Om hand iche holder een deel af de *poster* som staar i *Disputationen* at være den sandhed som hand lider for.

Fordi det *præsumeris* at hand hafver schrefuet den, holder det ellers huerchen for sandhed eller løgn.

143V

33.

Om hand hafver schrefuet *Lassenio* eller andre til sin betenchning om de *poster* i *disputationen* mand støder sig paa, om de ere sande eller iche.

In Regibus Israelis holder hand det for sandhed, men hafver iche *appliceret* den paa nogen Konge.

34.

Huem der da *appliceret* sig self disse *poster* som hand schriver *Lassenio* til.

Ved Gud hand iche Veed det.

35.

Huorledis hand forklarer det: *Nobiles, Professores, Pastores causam et curam mei agere sunt qui nolunt, sunt qui non sustinent, suspicioni ipsi obnoxii.*

Fordi de torde iche hielpe hannem.

36.

Huem er *suspicioni obnoxii*.

Saa mange som iche tør tale for hannem.

37.

Huo er de som Ville tale for hannem.

Alle fromme Adel og andre guds børn.

38.

Forklarer det huem den Ven er som hafver sagt det *General fiscal* hafver sagt, *sed per ipsum Nobilium viscera perfodere satagunt*.

Magister Peder Krog i Kiøge, sagde dett effter eet *spargement* som schulle Være kommen fra *General Fiscals* huus.

144r

39.

Om det *decretum* kunde kaldis *Tyrannidi Affine* om Kongen befohl hannem at miste sit kald.

Jn politicis Veed mand vell huad det kaldis naar noget scheer uden loug og domb, thi huad er ellers *tyrannicum*.

40.

Den tid kongen befohl at *Nold* schulle miste sin bestilling var det *tyrannie*.

Der var *rationes* til. *Magister Jacob* berettede ellers at hand hafde noget at sige hans Mayestet om hand maatte komme hannem self i tale.

41.

Vi lofuede alle at *intercedere* for hans *Mayestet* for *Magister Jacob* at hand Vilde Være hannem naadig saafremt hand Vil bekiende sandhed.

Huoreffter effter flittig formaning *Magister Jacob* bekiendte at hand var schyldig i alting og dersom hand var alleene Vilde hand iche afbede sit lif for kongen, men for

hans kone og smaa børns schyld hafver hand Været nødt til at fra-gaa det hand er schyldig i og af frygt for hans Velfærd hafver hand negtet det Ved æd. Og hand Vilde self bekient det for kongen den gang hand talte Ved hannem paa pladtzen men hand kunde iche for der kom saa mange folch til.

144v

42.

Huorfor fru *Helle Urne* og fru *Lindenou* tager sig *Magister Jacobs Sag an*.

Hans Salig Moder hafver tient fru *Lindenous* Moder, og gammel Hans *Lindenou*.

Og hand hafver betient *Morten Schinkel* paa hans *Sorteseng*.

43.

Det *de idolis* sendte hand første gang til en Præst i *Fyen Hr. Cort* i *Frørup*, og er det samme som hannem af oss blef forevist, som *Magister Jacob* hafver ladet schrifve Ved een scholedreng.

Et andet schichet hand til *Magister Jsrael* i *Callundborg* huilchet hand selff siden brendte. Det 3^{die} kom til *Hr. Anders Damphius* Hospitals Præst i *Randers*, Mens self hafver hand iche *Copie* deraf.

Castellet Friderichshavn dj. 8. Januariis 1681.

H. Meier.

P. Nielsen.

Allernaadigste Arve Konge.

tilregner iche min høyschuldige Underdanighed, at Jeg har forseet mig saa haardelig imod min Herre Kongen; Men Lader Eders Kongelig *Majestets* største Naade over ald Verden berømt, iche Udslettis aff Velforschylt Vreede paa min Underdanighed. Jeg i støv og asche omkeerer mig og beder om Naade.

Jacob Worm.

45.

Rett fromme herre

Segn. *Harebo*,

Jeg atter bygger min Ringe Velfært paa min Herris Naade. Her *offererer* Jeg en liden *deprecation* til min allernaadigste arve konge; at min fromme herre vilde være mig saa naadig, i dag, i morgen, at overgive det til hans Majestet og ved hans Excellence von Støchen, ved sig self och Andre høye Venner tale gaat for mig hos den høynaadige konge, at jeg maa komme til min frihed, fred og frelse igien Med foderligste. Hierte fromme Herre haver mig i stedse hukommelse til hielp och befodring, saa schal gud hukomme min Herre igien til evig Naade, glæde og ære.

*D. 9. Jan.**V. Nobil.**devotiss.*

Jacob Worm.

46.

21R

Stormægtigste høybaarne *Monarch*
Allernaadigste Arveherre og konge.

Udj støff og asche Nødkaster jeg min Underdanighed for min allernaadigste høistmilde arvekongis ansigt, Jeg udj største smertefulde Underdanighed bekiender, angrer, og fortryder min høystgrove forseelse imod min allernaadigste arvekonge! Men kongen som er guds statholder er høystpriiseligst der af at ligne gud i Naade, i mildhed, i tilgivelse. Solens straalr trænger sig igiennem det tykkeste Mørkhed, Saa see min allernaadigste arvekonge til mig med et Naadeklart ansigt! See! jeg er alt udgaen og græder bitterlig! Og som *Jesus* da hverchen fra Naade eller fra *embede removede* den angergifne *Peder*, tj hand af fryct for liff og Velfært benectede sin gud og konge; saa hiertens allerfrommeste konge, og allernaadigste *Landefader* Wilde ansee mine Suk og fortrydelse: jeg som en forlaaren Søn omkeerer mig i støff og asche. Ach! lader Eders høistfromme kongelig hierte bevægis af Eders kongelig Majestets egen, over ald Verden høypriiselig Naade: af min Underdanigste Suk og graad; af mit høystbedrøvede huuses, hustruis, Mormoders og børns hierte-Vee og Klage; samt af min anbetroede Meenigheds Jnderlig bøn og attraa; og beviser min suchende underdanighed Naade, Naade, Naade; at jeg maatte nyde Kongens store Naade (som jeg ej af et oprørsch eller opsetzig gemytt, men af utilbørlig *Poëtisch* frihed, og af en u-sømmelig *Satyrisch* schrive-Licents, har forspildt), at Jeg nu maatte entlediges fra *arrest*; at jeg maatte af sær kongelig Naade Nyde og beholde Mit Lidet kald og brød og forlovis hiem til min bedrøvede hustru og Børn; at de ej Med mig schulle geraade udj største armod og elendighed!

21V

Allernaadigste arve-konge, hvor Synden er stor, der er guds Naade større; Og hvor forseelsen er grovist, der er Kongens Naade priseligst. Ti kaster Jeg min dybest Suchende Underdanighed udj min allernaadigste arve Kongis store Naadis afgrund, en Naadig Naadig Konge Udj dybeste Underdanighed ansøgendis og formodendis. De evige himle schal overøse Kongen og det kongelige arve-huus Med ald den Naade, ære, og glæde som guds Rigdom formaar.

den 9. Januar 1681

Sacr. Reg. Maj.
subjectiss.
Jacob Worm.

47.

Velædle fromme *Patron*,
hr. *General Fiscal*

47*

Ej alleene min Herris tro-hiertige gode løfter, men end og hans priselig Naun for fromhed og hielp-villighed kommer mig til at Jndgive for min Herre denne liden *Memorial*. Hiertens fromme Herre taler betimelig og krafttig gaat for min underdanighed hos hans kongelig Majestet, Ved eder self, Ved Ven og Vens Ven, at Jeg maatte nyde kongens store Naade og nu entlediges af min *arrest*, sampt beholde Mit fattige kald og brød at Jeg ej Med bedrøved hustru, sampt af Sorg-halfdøde Mormoder Maren Jensdatter og spæde barn schal i største elendighed geraade. Jeg kand hverchen søge præsterne eller *Professores* om gode Talsmænd, tj de har een deel nected mig det før. Jeg har dog schreven til *Segn. Harebo*, Jndlagt *Supplication* til hans kongelig Majestet, item til hans *Excellence van Stöchen*, til store Cancellen, og *Matthias Moth*. Fromme Her *General Fiscal* hielper for Jesu døds schyld af ald eune, at Jeg ej schal Nedlegge alle mine og Mig self i Sorgens grau. Jeg har dog Jntet schrevet af oprørsch eller opsetzig gemytt, som gud alleene kand Vidne, men af en *Satyrisch-schrive-fripostighed*, og en *Poëtisch licentia* og ifvrighed. Jeg aldrig troer at i ald Danmark schal findis Videre *exemplar* af *Jdolis*, Uden det Damphius i Randers fik, det schal Jeg ufeilbarlig schaffe, Om hand ej har brændt det, der hand hørde denne *inquisition*; Men da schal Jeg schaffe hans eed der paa. Jeg schulle gierne før obent baret mig, Men der gick saa Mange haarde truseler, de afschrechede Mig, som huer kand tænche.

47V

Jeg har dog iche, egentlig at tale effter *Politicos* og *Theologos*, begaet *perjurium*. Ti det er ret *perjurium*, naar nogen af fri Ville, gaar for loug og domb og Vidner løgn til at forkrænche guds ære, og schade sin næstis gaun. Men det maa nu saa Være hvad det er. Jeg derimod Ved kongelig høye befaling Vaar befalet at aflegge eed, ja den eed, som kunde føre mig og mine i ulyche; ja meere Vaar jeg tvungen af fryct og Redsel for min Velfærds spilde. Christus derfor ej straffede Peder, som Ved eed benæctede, ej heller *removede* hand hannem enten fra sin naade, eller fra hans Apostels embede for den eed schyld, som dødsens fryct hannem aftvingede. Fromme Hr. *General Fiscal*, Jeg har jo nu faat straf nok: Ti i. er mit kald Nørbeg Med sine anexer fra-

tagen. 2. Jeg har Maatt Med stor bedrøvelse og schade forlatt min hustru huus og børn. 3. Jeg maa betale hver præchen som hiemme forrættis. 4. Jeg har Med stor bekaastning, og liffs fare til Søes giort denne Lange og farlige Reise. 5. Med stor bekaastning ligged her i staden. 6. Nu straffet med 3 Ugers *arrest*. Hierte fromme Herre, Nu Vil Jeg sige til min allernaadigste kongis liden fortørnelse, det som Herren sagde til *engelen*: 2. Samuel. 24 Det er nu nok, holt nu din haand aff. Og schulle min allernaadigste arve-
 48r konge / endnu ville strænge videre imod sin tienere enten Med domb, da har jeg Jntet andet at svare end: Herre gak icke til domb med din tienere: eller Med videre straff som jeg umuligt kand formode af saa naadig en konge, da maa jeg svare: Min Herre konge, jeg har syndet imod himmelen og for dig etc. gjør dog imod mig som een af dine Tienere. Jeg har Vel hørt at adschillige *affecterer* Mit kald, graabrødre, men jeg kand umuligt vente saa haard straff paa en sandfærdig bekiendelse og allerunderdanigst fortrydelse. *Arendorph, Chai Lyche, Chilmanni, Fog* og fleere har faaet saa mild en Naade; tj vil jeg sige som *Esau Genesis 27*. Velsigne mig ogsaa min Fader, jeg er ogsaa din Søn. Salig Hr. Anders i Viborg, samt Mormoder *Maren Jensdatter Zeuthen*, hvis fornemme *familie* er over ald Fyen spredde, hialp mig til det lidet kald, schulle jeg nu ved de *Satyrische* utilbørlige schriffter, schille dem og Mig Ved samme brød, da torde ieg aldrig Uden beschiemelse see paa min hustruis og Mormoders ansict. Tj da fører ieg dem til graven Med bedrøvelse. Fromme Herre, Jeg nest gud, Leverer min Velfært udj eders haand; Jeg veed min Herre kand og vil hielpe ved sig, og venner, o hielper Mig nu, betimelig og kraftig, Jeg vil gierne give en *revers* paa æriss, liffs, og formues spilde, om ieg imod min allernaadigste konge eller kongens Mænd i ord, pen, schrifft eller gierning Mig Motvillig forbyrder. Hiertens fromme Herre, en tro Ven har i staden sagt mig fra min Herris *relation*, at ville ieg bekiende rictig schulle jeg slet Jntet lide. Det har jeg giortt; hielper mig da ved eders egen høyformaaende *Jntercession*, og ved andre høye Venner; Min fromme Herris Naun schal derfor være hos gud og alle guds børn priseligt: og jeg er altid min fromme Herris ydmyg tienere og tro forbeder hos gud.

9. Jan. 81.

J. Worm.

48.

H^r Christoph von Körbitz, og D. Hans Bagger, anlangende Dom imellem *General Fiscal* Christen Pedersen og *Magister* Jacob Worm af Wiborg.

Wor Synderlige Gunst Tilførn. Eftersom *Magister Jacob Worm* Sognepræst til graabrødre Sogn j vor kiøbsted Wiborg, Som for een deel vtilbørlige Schrifter, som hand hafver været beskyldet for, Een tid Lang udj vort *Castel Friderichshafn* hafver været *Arresteret*, endelig efter adskillige foregaaende forhør og *examina*, frivilligen hafver vedstaet og bekiendt alle forskrefne skrifter af hannem at være dichtet og sammensat, Er voris allernaadigste villie og befaling, at j det allersnarest mueligt være kand, foruden Stigtprousten, os Elskelig *Magister* Henrich Borneman, endnu til Eder tager fire af de andre Prouster her udj stiftet, og paa en belejlig tid og sted her udj voris Kongelig Residentz Stad Kiøbenhafn, efter voris *General Fischals* j Rette settelse, paa bemeldte *Magister Jacob Worms* v-tilbørlige og Een Præstemand v-sømmelige bedrifter, forsvarligen, Saa vit Eder kand vedkomme, kiende og dømmer, Dermed etc. –

Hafniæ dend 13. *Januarij* 1681.

49.

50r

Velædle fromme Herre
Segn. Christen Pedersøn,

Hans Hiertens gode *affection* imod saa Mange til ære og berømmelse velbekandt, gjør mig atter dristig at Jndgive denne min Ringe erindring. Ti som min Herre har det naun, hand aldrig har søgt nogens Ruin, langt mindre en fattig præstemands, Men hand tvertimod har befittet sig paa at hielpe saa Mange til Velfært igien, søger Jeg Mit *refugium* hos samme min Herris gode Hierte-Laug. Hielper, hielper, fromme Herre at Jeg nu Maatte komme af *Arrest*, og forløves hiem igien til mit lidet kald, og til miit bedrøvede huus. Jeg har Jngen der kand erindre min Herre for mig. Vel er Henning Ermandingers hustru og min Svoger, Hr. Paul Bj i Otzheret, nær slæct, men de vel som andre, tør ej i slig tilfald lade sig mærche. Tj maa jeg self gjøre mig dristig. Jeg har nu paa Niende uge Med største schade og omkaastning været fra Mit huus. Fromme Hiertens Herre haver mig for guds schyld i frisch Minde. Vaar hand kiendt Med de *Mother*, til Hvilche Bispens huus i Viborg har stedse lovet mig, og min hustru i min *absentz*, at *recommendere* mig, at hand dem ville for mig tiltale, da / Muligt det schulle hielpe meget. Men min gunstig *Patron* veed self best her udj at *dispensere* og veed vel Mange gode raad, naar Jeg veed Jngen, ti vil Jeg *recommendere* min *ruinerede* Velfærtis *restitution* udj min Herris betimelig og krafftig bifald og befordring og schal jeg i gierningen lade see min ydmyg taknemmelighed. J det øffrige schal min Herris løn være stor i ærens himle.

50v

13. Jan. 81.

J. Worm.

50.

Stormægtigste høystbaarne *Monarch*
 allernaadigste hiertens fromme
 Konge.

24r

Som den fattige, dog til ald dybest Underdanighed beredvillig Undersaat frembar i gamle dage for de *Persers* konge et bæger fuld af vand: saa frembær min suchende og sørgende Siæl hermed sin Underdanigst ære-schaal, fuld Med Mange tusinde hiertens hede og vemodige taare fra mig, fra min bedrøvede hustro og Mormoder, samt fra mine spædebørn, som i vuggen begræder min selforvoldet ulychelig tilstand, og alle vore øjen vocte paa Vor allernaadigste arvekonge, indtil hans kongelig Majestets højpræiselig Naade Vorder os mild og barmhiertig. Vi ligge her Neder i Underdanigheds forgaard, og vende Voris af suk og sorg beschiemmede Ansicter mod kongens Naade-throne, Jndtil gud Vil røre kongens hierte at bøje sit Naadespiir til oss Med *perdon*, Med forladelse, Med Naade. Vi *appellerer* fra kongens Mact, og fra domb og rätt, som oss er alt for stræng, til kongens evigpræiselig Naade, mildhed, fromhed, og barmhiertighed. Allernaadigste arvekonge, beviser nu Eders kongelig Majestets sædvaanlig, og af min ydmygheeds pen u-beskrivelig Naade imod min Veemodige Siæl, dybe Suk, og hiertens Raab, og entlediger min sørgende Underdanighed af *arrest*, og allernaadigst forunder Mig at Nyde Mit Brød og Kald, som tilforn, at jeg ej Med hustro, Mormoder, og spædebørn schal *desperere* og omkomme i elendighed. Jeg allerunderdanigst af dybeste hierte-grund angrer, fortryder og bejamrer, at Jeg af *Poetische* og *Satyrische* schrivefriheds misbrug (dog Uden Motvillige opsetzigheds tancher) har forseet Mig saa høylig imod min allernaadigste hiertens fromme Arvekonge, og imod kongens gode og giæve Mænd, for huilche alle Jeg hermed allerunderdanigst, og ydmyg *deprecere*, og beder om Naade og forladelse, beplictendis Mig paa æris og liffs fortabelse, aldrig Med ord, eller pen at *offendere* min allernaadigste konge, eller kongens Mænd; og schal min allerunderdanigst taksigelse *publico scripto* Udvisе og aflegge. Allernaadigste arve-konge saa slucher nu Eders kongelig Majestets liden Vredis gnist med største kongelig Naades hunning-flydende strømme; befrier Mig fra *Arresten*; og bevilger mig Mit brød og kald, Men

fornehmelig kongelig Naade. Hvilchet de Mægtige Himle schal belønne og Vederlegge Med evig ære, glæde og Salighed.

Castellet

17. Jan. 81

Sacr. Reg. Maj.

Subjectiss.

Jacob Worm.

51.

511

Høy- og Velbaarne friherjnde

*Madame Lindenov!*gunstige *Patron;*

Hielper nu, effter gode løffter, hoss hans høy-*Excellence Güldenløv*, om den gode herre er hiemkommen, eller det første hand hiemkommer. Jeg tviler Jntet paa den allernaadigste, fromme kongis mildhed ej heller paa de gode *Commisariers* bifald. Men jeg kand saa meget dis snarere og kraftigere Vorde hiulpet, om min højst-*æstimerede* Friherjnde vill nu lade see sit hiertens fromme Gemytt, at tale gaat for mig *cito cito*, ej alleene hoss *Segn. Harebo*, som har til sagt mig sin krafftige hielp, men end og nu fornemmelig hoss *Güldenløv*. Hvad min bedrøvede pen ej her har kundet Udføre for Hr. *Güldenløv*, det kand min hiertens fromme *Patron* bedre Melde hoss hans høy-*Excellentz* at Jeg maatte Nu gives af *arrest*, og beholde Mit kald, Men særdelis kongens Naade.

18. Jan. 81.

Høyb. Bar.

ydmygste

J. Worm.

52.

17r

Høy- og Velbaarne fromme Herre
 hans høy-*Excellentz* hr. *Güldenløv*,
 nest gud og kongen Min høyeste *Patron*,
 og Mæchtigste Befordreder!

Ære være guds evige Naade, som har saa Mildelig og glædelig *salvevaret* Min hiertens fromme Herre. Velkommen hiem, Rigens ære-stytte; Velkommen, kongens øyesteen; Velkommen de betræntis hielpere, og de elendigis beschiermer, af alle høystønsched, Men Mest af min suchende Underdanighed. Milde og Naadige Herre, Værer nu, som Jeg ydmyst haaber, sucher, og ønscher, Mit Nød-ancher, Min Velfærts *Restaurator*, min Skytsherre, og beste talsmand. Hielper mig hoss kongelig Majestet til min fred, frihed, og frelse af en Langvarig *arrest* udj *Castellet*, at Jeg maatte nu entledigis, og komme hiem igien til *Viborg*, til mine suchende tilhørere, til min Bedrøvede hustru, og Mormoder, samt til mine spædebørn, som i Vuggen bejamrer min slætte schævne. Hiertens fromme Herre taler for mig Krafftig, og betimelig hoss hans Kongelig Majestet til Naade, Min Herris Løn schal Være overflødig i ærens himle.

Castellet

18. Jan. 81.

V. Excell.

subjectiss.

Jacob Worm.

53.

16r

Velædle og Velbyrdige Hr. *General Fiscal*,
Høyærede og meget fornemme gode Ven,

Effterat Jeg hans gode skrivelse, af *dato* Kiøbenhavn dj. 11 Jan. 81, tillige med de Poster, effter huilke Hr. Cort Arentssøn udi Frørup skriftlig skulde sig erklære, hafde ved posten forleden – 17. Jan. bekommet, haver jeg formelte Hr. Cort strax ladet for mig kalde, og som hand i dag her udi *Residentzen* til huer post skriftligen haver sin erklæring antegnet, huilken her indlagt fremsendis, haver hand samme sin erklæring godvilligen, og uden al modsigelse, med sin høyeste Eed for mig bekræfted. Og besynderlig gjorde hand sin Eed derpaa, at hand aldrig tog sig Vare udi at det skulde være en skandskrift, fordi dend hafde titel af en *disputation*, og end videre, at hand aldrig Læste nogen *periodum* derudi til ende, huorudaff mand lættelig kand eragte hans uskyldighed. Dend Hr. Laurids som hand effter *Worms* begiering har sendt dend, er *Hospitals* Præst her udi Odense, en god enfoldig ærlig Mand, hannem kaldede Jeg strax for mig, huilken og godvillig gjorde sin høyeste Eed at hand aldrig hafde *corresponderet* med Magister *Worm* udi nogen ting, uden at *Worm* hafde skrevet hannem til for Juul at hand skulde schrive Hr. *Cort* til at brende hans breve, saa skrev hand ogsaa i denne form, som dendne indlagde *copie* udviser [se *aktst. nr. 40*], huor af mand og kand slutte hand haver ej vist af *Worms* breve at sige. Og at Hr. Laurids aldrig haver meddelt nogen *copie* af det Hr. *Cort* hannem tilsendte, nemlig dend *disputation de idolis etc.* huilket hand og med høyeste Eed bekræftede, det kand Jeg selv med Her Laurids bekræfte, efftersom Jeg veed hand her udi intet usømmeligt haver handlet. Formodes derfor at disse fattige Præstemænd, ved Hr. *General Fiscals* gode *intercession*, bliver befriede fra ald mistanke og at hans Mayestet ej kaster nogen unaade paa dem, thi de kunde ey forhindre at jo *Worm* kunde skrive huad hannem behagede. Her *General Fiscals* gode fornuft og oprigtige gemyt forsikkrer Jeg mig om at vil midle alting for de gode Mænd til det beste. *Capellanen* i Skierninge¹⁾, eller Hans

¹⁾ Den ⁵/₁ 1681 var præsten til Vester-Skierninge kirke, som generalfiskal Chr. Pedersen havde købt, død; den ¹⁰/₁ 1681 udnævntes imidlertid Christopher Jochumsen Wielandt til embedet. Generalfiskalens slægt kendes i øvrigt ikke. Tilsyneladende har der heller ikke været kapellaner i Vester-Skierninge (se Wiberg). Kingos bemærkning synes snarest at være en forsigtig invitation til en lille handel.

Broder, som Jeg senist *recommenderede*, vilde Jeg endnu til det beste have erindret, hvor med Jeg slutter og forbliver.

Odense Bispegaard
dend 19. Jan. 81.

Velædle Hr. *General Fiscals*
Ærbødigste Ven og Tiener
Thomas Kingo.

54.

Uddrag af forhørene i Procesakterne over

Anders Damphius, 25/I 1681 (fol. 30)

Cort Arentzen, 19/I 1681 (fol. 35)

Lauritz Knudsen, 26/I 1681 (fol. 31)

Israel Pontoppidan, 23/I 1681 (fol. 33).

Spørgsmål 4.

Om hand iche kiender Mag. Jacob Worm, Sogne Præst til Graabrødre Kirche i Viborg?

Svar.

ANDERS DAMPHIUS: Det er ungefehr 1½ aar siden ieg kom med *M. Jacob Vorm* først i kundskab udj *Randers*, da hand aff mig som en fremmed begiered, at som hand hidindtil haffde forhandlet sine tiende af *Nørbeeg, Sønderbæg* og *Læsten* Sogner til *Randers* kiøbmænd, ieg da vilde til en kiøbmand *ibidem* forhandle ham forbemelte hans tiende.

CORT ARENTZEN: Jeg kiender *M. Jacob Vorm* Sognepræst J Viborg Mens Jeg har aldrig hafft omgengelse Med ham. Engang talte Jeg Med hannem paa Slodspladsen J Kiøbenhafn, Medens Vi Vare *Studiosi*, och aldrig tire.

LAURITZ KNUDSEN: Jeg har kiendt *M. Jacob Worm* paa Kiøbenhafns *Academie* af person och nafn, men aldrig af gemyt eller omgiengelse: Tj jeg talte aldrig mundtlig med hannem i mine dage.

ISRAEL PONTOPPIDAN: *Mag. Jacob Worm* Sogne-præst udi Viborg kjender jeg vel nogenledis aff person, men dog ej synderlig videre, uden aff Rycet om ham, som ikke altid plejer at Være Visse om noget Meniske.

Spørgsmål 5.

Om hand och Mag. Jacob Worm iche flitteligen hafver skrefven hver andre til, hvad Nyt der i de sidste forbigangne krigstider er *passeret*?

Svar.

AD.: Siden den tid har hand schrefuit mig ofte til oc vel iblandt om huiss *avijserne* kunde Medføre, Men meestendeelen om hanss kiøbmænd, huilche

iche vilde beqvemme sig til det kornkiøb som hand begierte oc fordj hand iche kiente kiøbmændene, skreff hand mig saa ofte til derom.

Spørgsmål 6.

Om Mag. Jac. Worm iche hafver tilskicket hannem .. nogle af de lystige Skrifter och *Vers* hand har skrefven, nemlig *Miracula mirabilia*, *Horologium Regium* skrefven paa dansk *Elegia Ecclesiarum* skrefven paa latin?

Svar.

AD.: M. Jacob tilskichede min Hustrue engang nogle viser som har været paa danske blandit med *Latin*, da ieg var bortreyst aff by, men som hun forstod dem intet, och hand begierte dem strax tilbage igien, bleff de oc tilbage skichit; Jeg leste dem aldrig, ey heller de skrifter kaldet *Miracula mirabilia*, *Horologium Regium*, *Elegia Ecclesiarum*, mindre veed ieg deriss indhold, det ieg ved en god Samvittighed kand suerge paa.

CA.: Jeg har aldrig faaed fra M. Jacob Vorm enten *Vers* eller *Viser*. *Miracula Mirabilia*, *Horologium Regium*, *Elegia Ecclesiarum* har ieg aldrig faadt fra hannem eller nogen anden. Jeg har aldrig seet det, hafft det J hænder eller eje.

LR.: Mag. Jacob Worm har aldrig tilskicket mig noget af sine lystige Skrifter heller *Miracula mirabilia*, *Horologium Regium* eller *Elegia Ecclesiarum*.

IP.: Aff de lystige Skrifter her antegnis kand ieg ikke mod en goed Samvittighed sige mig nogen at være tilskicket fra bemelte M. Jacob, som deris *Autor* udi nogen hanss Skrivelser mig tilskreven, men om der haver været noget sligt i de *addresserede* breve til Skievinge er mig gandske uvitterligt.

Spørgsmål 7.

Om Mag. Jacob Worm hafver schicket hannem en Disputation paa *latin de Idolis Ieroboami in Dan et Bethel*?

Svar.

AD.: M. Jacob skreff mig til eengang at hand skichede mig en *disputation de Idolis*, om det vaar den *disputation de Idolis Ieroboami in Dan et Bethel*, eller *de idolis absolute* veed ieg iche, thi hand skichede den indseglet, oc skreff at hand fich den af en *Vago*, men som hand begierte den *cito* igien, saa

skichede ieg ham den oc strax igien, oc læste den iche thi ieg meente at effterdj den vaar *disputation* oc ieg haffde slagit mig fra *Philosophia*, saa vaar den iche for mig nyttig at læse.

CA.: I dend Sommer 1679 fih Jeg J een skrifvelse fra *M. Jacob Vorm* een *disputation* aff den titel: *Disputatio de Idolis Ieroboami in Dan et Bethel*, Med begiering at Jeg skulle *Communicere* Her Lauritz i Otthense dend, effterdj hand iche skreff hannem self til dend gang.

LK.: Jeg har bekommet fra *H. Cort Arentssøn* een hannem fra *Mag. Jacob Worm* tilskichet *Disputatio de Idolis Ieroboami in Dan et Bethel*.

IP.: Men aff dend latinske *Disputatio de idolis in Dan et Bethel* bekiender ieg og haver bekient, at være et *exemplar* diss vær med Skrivelse at addressere til Skievinge Præstegaard uformodentlig mig tilsent fra bemelte *M. Jacob Worm* udi *Viborg*, hvilken var dog ikke skreven med *M. Jacobs* egen haand ded jeg kunne skionne men hafvde dette Vidnissbyr skriffelig med sig at dend var ham *offereret* af en fattig svensk *studioso*, som hand gav en *viaticum*.

Spørgsmål 8.

Hvorlengde det er siden *Mag: Jacob* sendte hannem den?

Svar.

AD.: Det kand være *Anno 79* ved høstens tid, saa viit ieg kand efftertenche, dog ieg kand iche egentlig mindis huad tid om aarit det vaar.

CA.: Se hans svar på spørgsmål 7.

LK.: Den bekom ieg imod Aaretz udgang *Anno 1679*. Tiiden kand ieg mig iche saa egentlig Erindre.

IP.: Og Saa Vit ieg kand erindre mig saa skeede ded ved juletiden *Anno 1679* at dend saa uformodentlig blev til mig skikket.

Spørgsmål 10.

Om hand Hr. .. hafver ladet nogen see samme *Disputation*, och huem?

Svar.

AD.: I fior vinter ieg endlig motte reysse til ham i *Viborg* paa hanss kiøbmandss vegne, da der hand iblant andit indførde sin tale om forbemelte

disputation Spurte ieg ham ad huor hand vaar kommen derved, da suarede atter at hand haffde faat det aff en *vago*, oc bad mig samme tid tage *copie* deraff oc skiche *H. Rudolph* i *Thorsager*, men ham self igien *originalen*, denne *original* skichede hand mig i mit huus til *Randers*, men som hand fornåm at ieg self iche gad udskreefvæt den, bad hand mig, med *Rectoris scholæ* i *Randers* hanss tilladelse, tage En Skoledreng til at udskriffue den (thi hand samtychte oc at forbemelte *Rector Scholæ* motte læse den). Jeg lod den oc udskriffue, oc *Rector scholæ* fich den at see Men hand kastede den strax fra sig igien; Siden fich *M. Jacob* strax *originalen* igien oc *H. Rudolph* *copien* effter *M. Jacobs* begiering oc er det mig i Gudss Sandhed Vitterlig at denne samme *disputation* vaar *de Idolis Jeroboami in Dan et Bethel*, huilchen ieg dog aldrig, saa sant Gud skal være naadig, har igiennemlæst uden *Titul* derpaa acted oc læst.

CA.: Samme breff bleff Mig leffveret een dag, som Jeg sad ved mit bord och skreff eet bref till *H. Lauritz* J Otthense om mit eget verff. Der ieg saae dette leste Jeg opskrifften, och een eniste *Periodum* aff *disputationen* i sig self, noget fordj dend var jlde skrefvet, noget fordj Jeg hafde Med mit eget bud och bref som da var noget nær færdigt: Mens effterdj at *M. Jacob* begerede at Jeg Skulle *Communicere* *H. Lauritz* det, saa sendte Jeg *H. Lauritz* det strax lige saadant som det da var och giorde Mig saa ingen videre tancher derom. Lang tid dereffter kom Jeg till Otthense, och iblant andre *discur* spurte *H. Lauritz* om samme *disputation*, hand sagde at hand hafde læant dend bort. Jeg giorde Mig endda iche videre tancher derom. Mens nu forleden in *Novembri* hørte Jeg udi eet *Compagnie* fortælle at *M. Jacob* *Worm* i *Viborg* var angifvet for, at hand skulle haffve skrefvet *pasquiller*, J serdelighed En under dend opskriff: *Disputatio de Idolis Ieroboami in Dan et Bethel*, da giorde Jeg mig først andre och underlige tancher, och derpaa skreff Jeg till *H. Lauritz* om Samme *disputation*, Mens hand svarede at Jeg skulle iche gjøre Mig nogen tancher derom, fordj hand haffde alt leffueret dend till een Erlig Mand, som loffvede at dend schulle aldrig *spargeris*, dog Mandens nafn næfnte hand iche. Før och siden saa ieg aldrig dend *disputation* eller nogen bogstaff aff dend, och Jeg leste aldrig nogen *Periodum* J dend, uden allene opskrifften, som stod paa det første blad.

L.K.: Jeg hafuer ingen Ladet see den.

IP.: Ingen hafver faat dend at see eller at læse, saa længe dend laa hos mig her, som varede ikkuns til bemelte *Postis* [dvs. en Viborg borger der var på rejse til København og tilbage igen] igienkomst fra Kiøbenhaffn, da dend bleffv ham igien til *M. Jacob Worm* indsvøbt og beseglet overleveret med forsikring hand maatte frykte for *Fiscalens inquisition* som hafde været *Auctor* der til.

Spørgsmål 11.

Om hand hafver gifvet nogen *Copie* deraf och til hvem?

Svar.

AD.: Ingen fleere *copier* er med delt nogen anden uden den eniste til *H. Rudolph* som *M. Jacob* self begierde at skiches ham, *sc. H. Rudolph*.

CA.: (Se hans svar under sp. 10).

LK.: Jeg har mindre gifuet nogen *copie* deraf, men der ieg nogen tiid, effterat ieg den hafde faaet, tog mig for ret at læse den igiennem och forstod, at det var Ligere en Skandskrift och *invective* end een *Disputatz*, huorudj ieg hafde gandsche ingen behag, ofuerleverede ieg den samme *original* ieg fich fra *H. Cort*, som iche siuntis at Være *M. Jacobs* egen haand, saa vit ieg kunde eracte, til min Øfrighed, som vel iche blifuer negtet, och sagde saa for *H. Cort* een gang, at den var laant bort, en anden gang, at den var alt leveret til en Erlig Mand, fra huilchen den iche schulle blifue *udspargeret*; thi det var intet tienligt at hafue den.

Spørgsmål 12.

Om hand med en god Samvittighed och Eed tør benegte, at *Mag. Jacob Worm* enten mundtlig eller skriftlig hafver søgt eller ladet søge hannem samme at negte eller och at *cassere*.

Svar.

AD.: *M. Jacob* Vilde aldrig lade sig merche for Mig at hand vaar *Author* til det samme, derfor søgte hand iche heller enten mundtlig eller skriftlig mig samme at necte eller *cassere*, oc foruden det hafde ieg aldrig i min Verge enten *original* eller *copie* af bemelte *disputation* eller deslige Skrifter, siden ieg leffuerede *originalen* til *M. Jacob* self, oc *Copien* til *H. Rudolph*.

CA.: *M. Jacob Vorm* har aldrig skrefved Mig till, siden Jeg fich det breff Med *disputationen* udj, Mens *H. Lauritz* i Otthense har skreffvet Mig till kort tid for Jull, och bedet Mig paa *M. Jacobs* Vegne at Jeg schulle brende det som hand mig haffde tilskichet. Paa dend skriffvelse svarede Jeg iche, fordj Jeg haffde intet faadt fra *M. Jacob* andet end som dend *disputation*, och Her *Lauritz* viste huor dend kom hen och iche Jeg.

LK.: Jeg kand iche negte, at jeg jo noget for Juul fich en schrifuelse fra *M. Jacob* j huilchen hand begierede, at ieg och *H. Cort* schulle *cassere* hans brefue, huilchet ieg iche viste at finde mig udj; thj at *cassere* eller negte det, mig var blefven tilsendt, kunde ieg iche da gjøre, fordj ieg det allerede hafde lefveret fra mig.

55.

Velbaarne fromme Herre

hr *General Fiscal*

52r

Saasom min Underdanighed er steunt til domb, imod min allerunderdanigste forhaabning, da at Jeg ei Med retten schal overjiles, beder Jeg ydmygst, hans fromhed ville sende mig paa en seddel de *poster*, Ved hvilche *crimen Læsæ majestatis* samt u-forschammenhed, Med videre af mig schal være begaaed, at jeg mig der paa tilbørlig kand erklære for retten. Schriffterne har Jeg ej, kand og ej erindre mig alt som der i staar; og hvad schal Jeg tage med mig til befrielse, som er udi *arrest*; beder derfor ydmygst hans fromhed ville lade mig vide posterne. Men fornemmelig hielper mig til Kongelig Naade.

20. Jan. 81.

Vale. Flore.

J. Worm.

56.

(Aktstykkerne fra processen på universitetet den 25. og 26. januar 1681 meddeles i forbindelse med rådstuerettens behandling af sagen (aktstykke nr. 60, spec. henvises til stævningen aktst. 60,1 som Worm her svarer på). Jacob Worm havde skriftligt udarbejdet et forsvar til denne retshandling; dette aktstykke findes ikke blandt de øvrige procesakter, men det kendes i mangfoldige afskrifter (anført kap. V, note 15). Det meddeles her efter *Rostg. 237.A^o*, som har tilhørt Peder Syv).

107r

Jndleg og erklering.

Saasom Jeg underdanigst hår oprigtig bekiendt mig at være *Auctor* til fire omtvistede Skriffter, Nemlig *Studiosus Lamentans*, *Horologium Regium*, *Visio Abrahamstrup*, *Jdola Jeroboami*, for hvilche Jeg idag for det meget hæderlige *Consistorio* er indstevnet, da ville min Allernaadigste hiertens fromme arvekonge, och de høye och velbiurdige Rettens forvaltere iche tenche, at ieg enten aff utilbørlig, usømmelig och uforskammet *Calumnia* eller uden *raison* och Loulig grundvold samme *Satyrische* och *Poetische* schriffter hår *conci-peret* thj Jeg for Gud och Kongen bekiender, som Jeg paa Dommenss dag for Guds Klare ansict vil forsvare iche at haffve schreffven en tøddell til at *blamere* eller tale ilde paa Kongen eller om Kongens Mænd, men allene aff Kierlighed til dyd, Gudsfrøct och Retfærdighed at forsvare och forplante, hår Jeg *Poeticè* och *Satyricè* samme schriffter forfattet, hvilche effter *præsumtion*er, *suspicion*er, och *præjudia* mig ej bør tilschriffviss som usømmelige och uforschammede. Jeg hår fuldt visse och Loulige *principia* udj at schriffve. Nemlig 1) Guds Klare ord 2) Kongens udgangne forordninger. 3) Min underdanigste Eed, 4) Andres Sagn och *Relation*, 5) *Poetische* och *Satyrische* dichte-frihed. Jeg hår sagt och schreffven sandhed, derpaa vil Jeg leffve och døe. Men Jeg har schreffven sandhed, endeel *vere positive assertive* eendeel *putativè*, *recitativè*, *relative* aff andress *relation*. Eendeel har *luderet* och *alluderet poeticè* / och *Satyricè*. Jeg nesten aff schriften schal bevisse alle de laster, som Jeg fornemmelig i det *Scripto de Jdolis* har *taxerit*. Jeg har och fuldt Kongens forordninger baade om Bededagene, om *Sabbathens* Helligholdelse, om *Simonia*, som min Allernaadigste Konge self forbiuder under

107v

største straff. Jeg hár fuldt min *juramentum et homagium* (Saa langt er det fra at jeg med disse Skrifter hár vildet mig imod min underdanigheds Eed forbyrde) thj som Jeg schal være Kongen huld och troe, och hanss *Absolutum Dominium*, saa vidt mig mueligt er, *conservere*, formeener Jeg at laste Syn- den, Forræderj, Laster *etc.* och forsvare Sandhed, dyd och trofasthed er en Underdaners største pligt. *Prov.* 25. 5. Men hviss Jeg ej altid har treffed sandhed, kand mig som en *Poët* ej tillschriffviss for en *Cavillation* eller *Calumnia*, langt mindre for *Crimen læsæ Majestatis* i Høyeste Grad eller usand- færdighed. *Poetarum enim lusus ac fabula omnia sunt mendacia.* En Poet maa och uden fare forsvare sig med deriss ord, som schriffver *adviser. Relata refero* och ofte bedragiss aff andriss *relation;* Saa hár Jeg undertiden schreff- ven effter ry och rygte, sagt effter sagn. Herforuden bleff *spargeret* i *Viborg*, at min Allernaadigste Konge haffde *Havniæ* ladet udgaa et *edictum*, at ved de tider *Arensdorph* kom fra *Arméen*, motte en hver uden fare och fortæn- chelse indgiffve (om hand det end iche saa lige kunde bevise) hvad hand enten om *Arensdorphs* sager hørde, eller hvad hand til krigenss lychelig for- sætning eller fædernelands Gauffn kunde optencke, der paa Jeg eendeel mine Straffe-schriffter lod udgaae, Som derfor ej kand kaldis *pasquiller*, thj det er ej allene en *Poetis* frihed at / straffe Syn- den *vel vere committeris, vel committi refereris* och *spargeris*, som *Horatius* taler: *Pictoribus atqve Poëtis quid libet audendj semper fuit æqva potestas,* Men end och en Præstiss at raabe aff Struben och iche spare (*Esaj:* 58.) enten folch vil høre, lyde, eller lade *Ez:* 2. Ja hand maa och schriffwe *Ap:* 2. Vil nogen trette imod Præ- sten, da straffiss de *Os:* 4: 4. *I. Cor.* 1. 16. Vil nogen giøre Præsten ondt, da straffiss de aff den fromme Præsteven kong *David Ps.* 105. 15. Och vil Jeg nu korteligen til hver schriff til særd *replicere.*

1) *Studiosus lamentans.* Jeg formeener underdanigst intet her udj at inde- holdiss, uden en venneløss, hielpeløss och haabeløss *Studentis* such och graad och en almindelige lasterss *reprehension.* Om *Simonia* læser Jeg *Act:* 8. 18. 2 *Maccab:* 7. 8. Vil nogen effter sin egen behag *erueri* imod min *intention* adschillige *lusus* och *allusiones,* eller giøre *Nomina appellativa* til *cognomina* eller *propria,* det kommer mig aldelliss intet ved, *abundet quisqve suo iudicio.* J det øffrige er det kun *Scriptum lamentatorium, querulem et mo- nitorium,* som aff store Mænds *Exemplar* fører en Lychens ubestandighed, och

dødsenss uformodentlighed til gemyt, Gud til ære Kongen och landet til nytte, Lærdom och salighed.

2) *Horologium Regium* hâr Jeg schreffven effter Guds ord, och fast effter *Scuppii* Regienten Spiegel, och troer Jeg iche, at min allernaadigste Arffve-konge eller Kongenss gode Mænd der offver schal *offenderis*, saasom det udviser *Jdeam boni Principis, et exemplar Regiminis inculpatj. Satanam* Kalder Jeg en dieffvelss *Procureur, Professor* i uret, Skalckheds *Doctor*: thj hand *procurerer* ilde for Guds ord, for hanss ære, och for hanss tienere i mange kongerss huse. Dan. 10. 13. / *Professor* i uret, thj hand er en Mordere och løgnenss Fader *Joh*: 8. En fisseltud *Ap*: 12. En schalckheds *Doctor*, thj hand er en Løynactig Aand i mange *Propheters* munde 1. *Reg*. 22. Om Kircheran læser Jeg *Dan*. 5. 1. *seq. et 2 Macc*: 4: 30. Om Kongenss Ret (eller viiss) at tage hvad Gotz hand lyster 1. *Sam*. 8. 14. saa Jeg veed ej noget her udj, som schal støde imod sandhed, eller som schal misshage Kongen och Kongenss Mænd Sandheds rette Elschere. Men Jeg Kand iche retteligen och fuldkommeligen svare til dette Skriff eller de andre, thj hverchen hâr Jeg dem, ej heller ere de mest *offenderende puncter* mig effter begiering aff *General Fischal* meddeelte, derfor maa Jeg svare til dette och de andre Skriffter allene *obiter*, saa vit Jeg mig Kand erindre.

3) *Visio Abrahamstrup etc.* er allene en *fabel*, som *Æsopi*, och en *Poetisch commentum pro libertate poetica* forfattet, och schreff Jeg den paa de tider Hollænder[n]e falt fra *Alliancen*, och der *Arendorph* Kom fra *Armeen* effter Lande *Spargamenter*, och effter alles ry, rycte och *relationer*, Saa Jeg hâr icke herudj *mea quidem intentione inveheret* mig paa Kongen eller Kongenss Mænd, ey heller *blameret* de Høye *Ministrer*. Men anlangende de *Nomina Appellativa*, som Jeg nu fornemmer endeel aff Kongenss gode och gieve Mænd at bruge til sine *Cognomina*, da hâr Jeg iche aff min villie och meening derved *perstringeret* de gode Mænd, thj samme *Nomina Substantiva* hâr Jeg eendeel taget aff et Tysch Riim, endeel dem aff *Bibelen* overflyt, som jo en hver er tilladt. Och hâr Jeg ved samme *Nomina periphrasticè* vildet beschriffve Krigens ulycke och / landetz *ruin in Europa*, som med svig, forræderie och ubestandighed ofte bliffver ført och forrettet. Men ingen Kand *obtrudere* mig en anden meening i mit *Carmine*, end Jeg self har forstaet. Jeg maa jo self være tolck offver mine ord, enten de ere schreffne eller

sagte. Men har Jeg *pecceret* her udj, da har Jeg allene hermed *pecceret*, at Jeg *in meo Carmine* hår brugt de *nomina Appellativa*, som Høye Herrer bruger til *Cognomina*, Derfor Jeg underdanigst beder om forladelse. Men at Jeg har meent Kongens Mænd ved disse *Nomina Substantiva: Regnbue, Vind, Brand, Støkke*, negter Jeg aldeeliss. Jeg hår alleene affmalet Krigen och Lande Ulycher der med. Krigen hoss alle Skribentere Kaldiss jo *Sæva belli Tempestat*, och *bonæ memoriæ Svaningius* self paa Stormenss dag i *Collecten* taler om Stormvinde *Matt: 7. Tormentum æneum seu bombardam sumit pro bello per Metonymiam signi pro signato vel adjuncti vel partis*. Krigen Kaldiss ellerss ofte Krigss brand, Krigs Lue, Om Støcker och brande *simul* læser vj *Es: 7. 4. Zach. 3. Om Hane Matth: 26.* och Mordbrendere bruger dette ord *Hane*, naar de truer sin Næste sigende: Jeg schal lade den røde Hane gale offver dit Huuss. Ved *Sathans Commissariat* forstaar Jeg onde Mennischerss *collegia* och samqvem udj freds och feides tider, som hemmelig eller offentlig sammenrotter sig imod Guds ære imod Kongen och Landetz gaffn och gode *Ps. 2, Ps. 26. 4. 5. Gen. 49 de levi og Simeon*. Om Pardenen læser Jeg *Dan. 7. 6. Om Øineness schiæl Act. 9. 18. Om Skieven Matt: 7. Videre kand Jeg [ey] nu replicere*, uden Jeg haffde schriffterne, eller de *offenderende puncter* viste. Men om deriss *Excellentzer Vind, Von Støkken*, (som Tydsche dog har sagt mig iche at haffve sit Nauffn aff et Støcke paa Volden, som Jeg ordet hår brugt, men schal bemercke en Stock eller Kiep) / *Sign. Brandt* eller fleere ere paa min Underdanighed her offver fortørnede da beder Jeg deriss Welbaarne *Excellentzer* underdanigst om forladelse, ingenlunde formodendiss, at de Høy fromme Herrer her for vil stræbe mig effter min ringe velfærdt.

4) Anlangende *Jdola Jeroboami*: da har Jeg kaldet alle synder och laster Affguder, och ald synd en Affguderie, och Jeg formeener alle dem at tilbede Affguder, som bedriffver Synd, thj affguderj er mest i sind och hiertet, och aldrig tilbad nogen en affgud udvortiss, med mindre hand haffde Affguderie indvortiss i hierte sind och tancker. Och hår Jeg uddraget dette schriff aff den Hellige *Bibelens dictis exemplis og verbis*. Jeg har aldrig *inveherit* mig paa noget Kongerige, eller Konger eller Kongelige betiente under Solen, langt mindre paa vort eget Kongerige, uden allene paa Jøderniss, *Judæ* och *Jsrael Roboami* och *Jeroboami* under hvilche Naune Jeg dog forstaar Jøder-

niss *imperium*, baade for *Rhoboam* och siden, Och schal och Kand Jeg vise de groffveste laster, som Jeg i dette Skriff Jøderniss *Regimente in statu Regio, in Civili, in Bellico, in Ecclesiastico reprehenderit* udj Skriffstens och Guds Klare ords tydelige bogstaffver, dog nu *juxta literam*, nu *juxta διανοιαν*, nu *proprie* nu *allusive*, saa Jeg bestandig negter mig her udj at haffve hafft henseende *studiò et deditò operà* enten til vort eget Rige och Øffrighed eller til andre i verden, men til Jøderniss alleene. Dog Jeg negter iche, der Kand jo *observeris* een deel aff Jøderniss laster at gaa i svang hoss Jtzige verdens Øffrighed, sampt hoss Geistlige och Verdslige Stands Personer. Men for Gud och Retten negter Jeg, at Jeg haffver hafft henseende til vort Rige och *Regimente*, Som Jeg uden tviffel en stedz i samme *Disputatz* siger. Och saa
 110r vidt Jeg / mig erindre [kand], schal Jeg aff *Bibelen* alle disse *Idola* och Laster bevise och føre til Liuset. Men det negter Jeg iche, at medenss Jeg *laborerede* paa at opregne Jøderniss Affguder och synder, mange *Europæische enormiteter* i alle stænder, som vj falder alle i mange Stycher, sig at haffve imod min villie indsniget, dog de ere kun smaa *Abyser*, men derfor følger det aldrig paa, at Jeg har *inveheret* mig paa enten vort eget eller andre Kongeriger; Ey heller følger det paa, at om Jeg *stylo Europæo* har lastet paa Affguder och Synder i *Judæa*, derfor hâr Jeg meent *Europæische Riger* eller *Regimenter*: Det negter Jeg aldeeliss, och til min frelse schal opregne de Groffveste Synder aff Guds ord, som i samme mit Skriff ommeldis.

Capistrum Souveraimitatis, ut ne fari liceat Amos. 7. 12. 13. 2 par: 25. 16.

Cultus Dei vanus et indulgentia nimia, deque bobus abactis I Sam. 15. 9.

Polygamia Roboami. 2 par: 11. 21. Deut: 17.

De clausis Portis. Jud. 9. 52. 53. 2 par: 16. 10.

De peregrinis extollendis etc. Deut: 22. 43. conf. Deut. 17.

De veritatis suppressione Es: 59. 14. Amos. 5. 10. Mich. 7.

De Magistratus et civitatis vitiis. Nah: 3. 1. 17. Hab: 2. 9. Zoph: 3. 1.

Crimina Ecclesiasticorum Ezech: 34.

Veritas parit odium. 2 par: 18. 7. Amos 7. 12. 13. 2 par: 16. 10. ibd: cap. 24.

20. 2 Tim. 4.

De proditoribus Jer: 51. 12. Est: 2. 21.

- De domis Mich:* 3. v. 11.
De pauperum oppensione Am: 8. 4. 6. *Am:* 2. 6 et 5. v. 1.
Imperium Judæorum noxium Jer: 23. 10. *Amos.* 9. 8.
Pontifices desertores sacri officij. Zach. 11. 17. 1. *Mac.* 7. 9.
Regionis ruina Amos 8. 8.
Justitiæ depravatio. Amos. 2. 4. et 5. 7. et 6. 12.
110v *Litania vana. Os.* 7. 14. *Ez:* 33. *Es:* 29. 13.
Exactio tributorum è prædiis vastatis. Matth. 25. 24.
*Oeconomus iniquus monstratur in iniquo dispensatione Senatores ac Mimistri
pravi. 1 Mac:* 7. 5. *Os.* 5. 1 seq:
Pax calamitosa. 1 Sam. 11.
Rabbini Pharisæi. Matth: 23.
Pastores politici. 2 Mac: 4. 14.
Usund Spüise 1 Mac: 6. 5. 7. 2. 2 *Reg:* 4: 40.
Onera. Matt: 23.
Milites omnes exercitati. Jud: 7. 8. et 8. 20.
Stipendium omne persolutum Jac. 5. 4.
Vitia ac virtutes Episcopi 1. Tim. 3 *Apostatæ 1. Tim.* 4.
Pravi homines in omni statu. 2 Tim. 3.
Vulpes in Templo. Cant. 2.
Rudiorum promotio. Eccl: 10.
Sapientum neglectio. Eccl: 9. 10.
*Insidia, quæ honestis Matronis ab illicitis procis ponuntur, videantur in historia
Susannæ.*

Men haffde Jeg *Scriptum ipsum de Idolis*, som Jeg iche hâr, ey heller veed det nu i verden at findiss; uden hoss *Commissarios*, da ville Jeg snart vise *ordine* hver ord, eller *æquivalent* meening aff *Bibelen*. Saa denne *Disputatz* kand *meæ quidem sententia* ey anseess for andet end en skreffven Lous Prædicken om Jødernis *Regimente*. Men alle veed, at en stor deel aff samme laster gaar daglig i svang i adschillige Lande och Riger, som mand med en god samvittighed, med mund och Pen aff Guds ord maa laste och schiælde. 2 *Tim.* 4. 2.

Aff offvenbemelte *replicationer* vil nu min underdanighed korteligen svare til Hr: *General Fischals* udj Steffningen foregiffne haarde *protestationer*, som befattiss udj disse *Classibus*:

- IIII 1) At Jeg hår schreffvet och ladet udsprede adskillige utilbørlige, en Præstemand usømmelige, groffve, usandfærdige och uforschammede Skriffter och *pasquiller* imod hanss Kongelige *Mayestet* och Kongelige høye *Ministros*.
- 2) At Jeg samme Skrifter benegted och med mange dyre Eeder fragaaet.
- 3) Dennem dog Endelig frivilligen bekiendt.
- 4) Begaaget *Crimen læsæ Majestatis* i høyeste grad.
- 5) Begaaget *Crimen perjuri*.

Underdanigste svar.

- I. 1. Skall aldrig bevisis de 4 schriffter, som Jeg har vedgaaet, at stride imod Guds ord, imod hanss ære och Kircke, imod Kongen, imod Kongelige *Ministros*, eller Landetz Gaffn, Gode och Velstand, naar de maa ansees effter de *principia*, som Jeg dem schreffvet haver, *Sc: Oracula Dei*, 2. *Edicta Regis*, 3. *Juramentum meum*, 4. *Relationem aliorum, quâ Poeta sæpe fallit et fallitur*, 5. *Libertatem Poeticam*.

2. Dernest schal aldrig bevisiss at Jeg i samme Skriffter til schamm och schade hår neffnt Danmarkcs *etc.* Riger, Voriss allernaadigste Arffve Konge och Kongenss høye *Ministrer*, ej heller maa nogen *interpretere* mine ord *in Carmine*, som hand lyster, ej heller maa mand *obtrudere* mig mod min meening *Vocabula à me appellativè sumtæ, ceu cognomina vel Magnorum virorum propria*, ej heller maa man tage *Fabulam Poeticam* eller *lusum Satyricum* och giøre til *veram historiam*.

3. Mine schriffter allene 1) straffer synden, udrydder den; viser en fattig *Students* tynde Lyche, viser Lychenss ubestandighed och Dødenss uformodentlighed, och 2) affridser et Christelig / [Re]gienten Spiegel, och en from Konges tro *Ministers etc. Contrafait* effter 12 timer, 3) affmaler Krigenss medfølgende Svig, forræderie, ruin, Lande ødeleggelse, Førsterss oplyssning och *information*, 4) fører til Liuset och udfeyer Syndenss Aff-Guder i Jøderniss *Regimente* til bestandighed, til Guds ære, til de fattigess och Retteløssis trøst, til alle lasterss udryddelse
- IIII

uden nogen Personss Neffning, och uden noget *Specificeret* Christelig Øffrigheds ommelding, som derfor samme mine ringe skrifter ey kaldiss med rette usandfærdige, usømmelige, utilbørlige, uforskammede *pasquiller etc.* Thj Guds ord och Kongens egen lou udpidsker samme laster.

4. Hvad som en *Poet* eller Skribent schrifver eller melder *universaliter in genere et absolute*, det maa och bør ingen *applicere* til det Land, til det *Regimente* eller til de visse personer, uden hand veed billig aarsag til saadan *Special application*. Saa schal da aldrig bevisiss, at Jeg har schreffvet en tøddel imod vor Allernaadigste Kongiss Person, *Souverainitet* eller Høye *Ministrer*, men Jeg har schreffven om Synd och last i Allmindelighed.

2. At jeg samme Skrifter har fragaaet och benegtet med dyre Eeder: Jeg svarer: Saadanne Skrifter, som ere *pasquiller*, usandfærdige imod Kongen och nogen Christelig Øffrigheds Personer, hviss *Auctor* er værd aff *Fischalen* at forfølgis, antastiss, och *inquireris etc.* Om de end heeder som disse 4., dem hår Jeg benegtet, och med Eed fragaaet, och det gjør Jeg endnu; men disse, saavidt Jeg meener, de ey ere schadelige, ey imod Guds ord, eller imod Land och Rige, eller Christelig Øffrighed, dem hår Jeg aldrig benegtet, ej heller med dyre Eeder fragaaet.
3. At ieg hår dem frivilligen bekiendt. Jeg bekiendte aldrig, bekiender ey heller endnu med min Villie och *intention* at haffve schreffven *pasquiller*, eller usandfærdige *etc.* Skrif- / ter. Thj Jeg ey kand see disse 4 Smaa Skrifter at bære slig haanlig *Titel*: Frivillig: her til svariss: *Comnotus summæ gratiæ Regiæ oblatione, de qua nunquam dubito*, men holder min Allernaadigste Hiertens Fromme Arffvekongiss store Naade for min Velfærds Grundvold. Dernest *tædio 3 septimanarum arrestationis pressus, et horrendis acrioris inquisitionis minis turbatus ingenue sum confessus non quidem scripta falsa et famosa, sed vera nec verbo Dei opposita, nec ulli bonorum noxia, nec Reginum adversa, meo quidem iudicio.*
4. Begaaet *Crimen læsæ Majestatis* i Høyeste Grad. Skal aldrig bevisiss mig ved disse ringe Skrifter, at haffve begaaet det *crimen* langt mindre i Høyeste Grad. Jeg hår aldrig Neffnt min Allernaadigste Konge til vanære, schal heller aldrig, eller Kongens Høye *Ministrer* i disse Skrifter. Mand maa ej i sin *Interpretation* dreje et *absolut* och *universal* Skriff

til hvad *Special Land* och *Person mand Lyster Kun* efter sine egne tancher och *præsumptioner Auctori* til schade. At begaa Mord paa Kongens Person, at bande Kongen, at forraade Land och Riger, at forraade heele *arméer* det maa vere at begaa *Crimen læsæ Majestatis* i høyeste grad, iche at schriffve et lumpen *Satyrische Verss* och *Skriff* til laster at udrydde, till dyd, Sandhed och Retfærdighed at fortplandte som min underdanighed har gjort udj en Eenfoldig och Christelig Friheds meening.

5. Begaet *Crimen perjuriij*. Jeg svarer 1. κατ' ἄνδρωπον *Perjuriium est juramentum liberum ac spontaneum, quo quis legitime citatus ad forum competens coram judice competente testimonium de causa proximi perhibiturus falsò jurat, solò mentiendi libidine ac animo fallendi ad enervandam Dei gloriam, et infringendam proximi salutem et felicitatem.* Nu schal aldrig bevisiss, at denne *perjuriij* loughlige definition / kand *competere de juramentis*, som jeg har maat aflegge, *Ubi abest animus fallendi, ac malum faciendi levitas est, non perjuriium.* Jeg stod imod i Viborg aff ald magt, och vilde iche svære, men Jeg bleff truet och tvungen der til, som Jeg i en *Supplic* strax androg for hans Kongelige *Mayestet* Allerunderdanigst. Jeg bleff tvungen der til her i byen med Kongelig *Mayestets* u-imodsigelige befalinger. Nu heeder Ordsprochet: tvungen Eed er Gud leed, Jeg bleff tvungen *metu perdendæ felicitatis, ac timore horrendarum, quæ spargebant minarium.* Men alt dette at forbigaae, er jo *Regula juris: Juramentum coactum omne est obligativum. Item nemo debet cogere alterum ad mentiendum. Item,* Lougen siger: hvo som vil svære, iche hvo som truisser eller tvingiss der til. *Articulus de juramentis* siger: Mand sværer *ad Dei gloriam conservandam et proximi salutem.* Men Jeg seer ej disse *Satyrische Skriffter* at haffve været Eed værd. *Regula juris est, ubi judex animadvertit non obscuris indiciis aliquem esse reum, omne debet ipsum admittere ad juramentum, ne fiat perjuriium.* Men Jeg svarer 2. κατ' ἀλήθειαν: Jeg har gjort Eed for de *Skriffter*, som ere usandfærdige och usømmelige *pasquiller* imod vor Allernaadigste Arffvekonge och hanss høye *Ministrer*, som har begaaet *Crimen læsæ Majestatis* i høyeste Grad, men for de *Skriffter*, som iche ere aff saadan *condition* eller utilbørlighed, har Jeg ey soret for, har derfor ey heller begaaet *crimen perjuriij*.

112V

6. Jeg schal tage med mig hvad Jeg kand haffve mig til befrielse: Det kunde Jeg for min *Arrest*, som dog aff den Allernaadigste kongis Mildhed har været Naadig, iche komme til at giøre.
7. Til Slutning: Saasom dog min Allernaadigste Arffvekonge och Kongens Høye *Ministrer* finder sig muligt her offver *offenderet*, da hår det saa sandt Jeg begierer Naade och ære i Guds Rige, iche været min *intention* at *blamere* eller bespotte, men til at laste och udrydde synden var min tunge en snar Skriffveriss pen, Ps. 45. Dog til Guds ære, til Landetz Gaffn, til Kongenss Lychsalighed, til fredens / Lychsalig bestandighed. Men Jeg beder min Allernaadigste Arffvekonge Allerunderdanigst om forladelse for den *offension*, som aff disse ringe Skriffter sig reyser: Jeg *deprecerer* i Støff och Asche for min Allernaadigste Kongiss fødder. Jeg ydmygst affbeder Kongens Høye Mænd och *Ministrer*, Werdslige och Geistlige alle och en hver, som imod mine tancher ere herved *Offenderede*. Jeg beder allerunderdanigst om forladelse, om Naade, om *pardon* och Barmhiertighed, Først for Guds skyld, som er Sandheds och Barmhiertigheds Gud. For det andet, for hanss kongelig *Mayestets* store Naadis Høyeste berømmelsiss Skyld, och de Høye *Ministrers* Egen æris och *Respectis* priselighed. For det 3de for den Geistlige Stands Schyld. For det 4de for min Ungdoms hustruiss, min ældgamle Mormoderss, som i mit huuss opholdiss, och mine Spæde børns schyld, at mig ej noget ondt, straff eller Ulycke videre schal offvergaa (saasom Jeg hår dog næsten fuldt det rene Guds ord) paa det Jeg iche med mit høibedrøffvede huus schal geraade i Elendighed. De ævige och Megtige Himle *benedide*, Lychsaliggjøre, Velsigne och beschierme min Allernaadigste hiertens Fromme Arffvekonge, sampt det gandsche Kongelig Arffve huuss med Kongens Høye *Ministris* Verdslige och Geistlige, och Gud giffve deriss Aand, Siæl och Legeme maa bevariss ustraffelig til Jesu dag. Begieress Allerydmygeligst dette mit Jndleg motte for Retten læsiss, paaschriffviss, indføriss udj *acten*, och mig igien tilstilliss.

Datum Castellet dj.

[25] *Januarij*

A° 1681.

Jacob Worm.

59r

57.

Stormægtigste høybaarne

Monarch

Allernaadigste arve-konge

Her ligger Jeg udj mit blod og beschiemmelse for min allernaadigste arve-kongis ansicht. Allernaadigste hiertens fromme arvekonge jeg raaber om Naade Naade Naade i jesu naun. Lader dog min ydmyge hiertens bøn finde naade for min allernaadigste arvekonge, Lader dog mine dybe hiertens Suk trænge sig Jnd for min allernaadigste kongis ansicht, schiencher mig liff, ære, naade, for Jesu hellige døds schyld, for kongens egen *respect* og æres schyld; for min fattige hustru og smaa børns schyld; allernaadigste arve-konge Lader mig ej plat omkomme udj forsmædelse og elendighed, det sucher min høybedrøvede Siæl.

paa min Angistis og
bedrøvelsis dag
d. 26. Jan. 1681.

Jacob Worm

58.

Stormegtigste Allernaadigste
Arfue Konge og Herre!

68r

Den Almægtige Gud og Naadige Fader, som er alle Bange og bedrøfuediss Trøstere, bringe Ederss kongelig *Maiestets* øyne at see til mig med mildhed og Naade i Eders Kongelig *Maiestets* Hiærte at beviise mig Barmhiærtighed: O Allernaadigste Arfue Konge og Herre, Jeg Elendige og Sorrigfulde Qvinde nedkaster mig udj dybeste underdanighed for Ederss kongelig *Maiestets* Naadigste Fødder, Sucher og beder om Ederss kongelig *Maiestets* Naade for min arme Elendige Mand Magister *Jacob Worm*, og om ieg end maa fornemme Hanss forseelssse at Være groffv og ond, Saa Vil ieg dog haabe, at Ederss Kongelig *Maiestet* schal kaste ald sliq Vederstyggelighed fra sine Naadiss øyne, og lade sin naade og barmhiærtighed flyde till oss Elendige: Jeg som een Arm, bekymrit ja till døden bedrøfuede Qvinde, der Veed ingen Raad i denne Elendighed, uden alleene at fly till Ederss Kongelig *Maiestets* Naade, sucher og beder i allerdybeste Underdanighed Eders Kongelig *Maiestet* Vilde for Gudss barmhiærtighedss schyld, og for Eders Kongelig *Maiestets* medfødde milhed og Naade, beviise Barmhiærtighed imod min Elendige Mand, at hannem Hanss store forseelse allernaadigste motte efterladiss, at Jeg Elendige Qvinde med min høyt Aldrende Moder, saavelsom Spede og u-opfødde barn kunde formedelst Eders kongelig *Maiestets* Naade med dennem lefue og nyde brød till Liffss ophold, thj dersom Ederss kongelig *Maiestet* iche i Naade Vil forbarne Sig offuer oss, da ere Vj De Elendigste *Creaturer* udj Werden; Gud bøye derfor Eders kongelig *Maiestets* øyne at see mildelig til mig, Ederss kongelig *Maiestets* / Hiærte at forbarne Sig offuer Mig, Saa lefuer Jeg bedrøfuede Qvinde i det haab, at Ederss kongelig *Maiestets* Naade oss Elendige til trøst schal Vederfariss, huorom Jeg saa inderlig og Hiærtelig beder, og Vil i dybeste underdanighed forvænte nogen allernaadigst og mild *Resolution*. Gud schall Eders Kongelig *Majestet* Naadeligen igien Velsigne og Beschiærme.

68v

Hafnia Anno 1681
dj. 8. *Februarius*.

Ederss kongelig *Mayestets* Aller-
Underdanigste og Ydmygste
Tiænerjnde
Abild magister *Jacob Worms*

59.

61r

Stormæchtigste høystbaarne *Monarch*
hiertens fromme allernaadigste
arvekonge.

Allernaadigste arve-konge, som loven og *Evangelium* er i guds kirche, saa er rættten og Naaden i kongens huus. Nu har min bedrøvede Underdanighed hørt Min allernaadigste kongis rætt og dom for *Consistorio* og Værslige rætt, ach allernaadigste Herre, rættten er mig alt for haard, alt for scharp, alt for stræng; tj kaster Jeg mig Med hustro og børn og min ældgamle bedrøvede Moder for eders kongelig Majestets fødder, og Naade-throne; allernaadigste Arveherre Vederquæger oss Med eders Majestets kongelig Naadis Sødhed, Lader mildhed og mischundhed staa hoss kongens throne: Lader barmhiertigheds beleilige tider opdage fra kongens ansict: Eders kongelig Majestets Naade er som et fuldkommen *apotech* imod ald elendighed; ach allernaadigste herre oplader eders kongelig Majestets ørne for Vor raab, suk og schrig; obner Eders kongelig Majestets Naadefulde øjne for vore taare og bitter graad, obner Eders kongelig Majestets faderlige hierte, end og for forlaarne børns Veemodighed og elendighed. Schiencher oss Liff och lyche af kongelig Naade; ære og Velfært af kongelig Naade; fred frelse og frihed af kongelig Naade. De evige himle schal Med overvættis glæde og ære Saadan kongelig Naade Rigelig Lønne. Der om gud stedse anmodis af Eders kongelig Majestets

Castellet
16. febr. 81.

allerunderdanigste
Jacob Worm

60.

PROCESSEN

149r

Præsident Borgemestere och

Raadmænd udi dend kongel: Residentz och Fri Rigs Stad Kiøbenhaffn; Giøre Witterligt at Aar 1681, Onsdagen den 16. Febr. hafde Welædle og Welbiurdige *Christian Pedersen* hans kongel: May:tz welbestalter *General Fiscal* ofuer Riget Dannemarck paa høystbem:te hans Kongel: May:s weigne, effter hans Kongel: Ma:^{ts} Naadig: til ham herom gifuen Befahling, ladet *Jacob Worm*, forige Sognepræst til Graabrødre Kirche i Wiborg nu *Arresterit* udj *Castelit* Friderichshafn, at møde imod Beschylдинг och dom, angaaende Een deel hans Jacob Worms meget Grofue och heel V-forschammede Schandschrieffter och Pasqviller som hand schal hafue tilsammen Schrefued, och i hans kongel: May:ts Lande och *Provincer* ladet vdspreede, tuert imod hans Allerunderdanigste æd och plicht, med widere effter Schrifftlig Stefneseddels widere formelding; for oss paa Woris Raadstue Loulig udj rette Stefne, huor da paa welbe:m. *Gen:-Fiscals* weigne i rette møtte hans fuldmægtig Hans Terchelssen, och først i Retten fremblagde een Schrifftlig Stefnings Seddel som med des paaschriefft Liuder ord til andet saaledis;

149v

Paa Kongel: May:ts min Allernaadigste Arfue Konges och Herres weigne, och effter høystbem:te Hans Kongel: May:s Naad: til mig herom gifuen Befahling Stefnis *Jacob Worm*, forige Sognepræst til Graabrødre Kirche i Wiborg nu Arresteret i *Castellet* Friderichshafn, for Welædle och Welbr: Hr. *Præsident* Borgemestere och Raad her i dend Kongel: frj Rigs- och *Residentz*-Stad Kiøbenhafn paa Stadens Raadstue at møde udj Rette paa Onssdag nu førstkommende om / Formiddagen wed Nj Slet imod Beschylдинг och dom, angaaende Een deel hans Jacob Worms meget Grofue och heel V-forschammede Schandschrieffter och Pasqviller, som hand schal hafue tilsammen schrefuen, och i Hans kongel: Ma:^{ts} Lande och *Provincer* ladet vdspreede, tuert imod hans Allerunderdanigste Eed och pligt, Huormed ieg formeener, at hand Jacob Worm hafuer Begaæd først *Crimen læsæ Majestatis* i høyeste Grad, och for det andet *Crimen periurii* och agter des Aarsage

tilbørlig dom och Straf ofuer Eder at erwerbe, des Leylighed ieg ydermeere Schrifftlig och mundtlig for Retten wil lade *demonstrere* och Bewiise, thj wille J Jacob Worm til forn: tiid och Sted møde med huis J Eder til Befrielse kand hafue, och dereffter dom erwarte.

Kiøbenhafn dj: 12. febr:
a:o 1681

Hans Kongel: May:ts
Bestalter *General-Fiscal*
Chr. Pedersen

Wdj dybeste Vnderdanighed
læst af
J. Worm.

Dernest udj Rette lagdes welbem: *Gen.-Fiscals* Jndleg och i Rettesettelse som waar saaledis formeldende;

Welædle och Welbr: Edle och
Høyagtbahre, Welwiise och
Fornehme hr. *Præsident* Borge:
och Raad.

150r Saasom Jeg paa Kongel: May:ts min Allernaad:te Arffue Konge och Herres weigne, til i dag imod Beschyliding och domb, for Eders Welædelheder hafuer ladet *indcitere Jacob Worm* formedelst hans meget grofue V-tilbørlig och heel V-forschammede forseelser, med Adschillige Schandschriffter och *pasquiller*, som hand hafuer ladet sig forløste at sammenschrifue, och udj hans kongel: May:ts Lande och *provincier*, Vdspreede, tuert imod hans Allerunderdanigste Eed och Throschabs pligt, huorføre ieg och hafuer werit forarsagit at Erwerbe, denne hosføyede Lande Mode eller *Commissarie* domb ofuer hannem udj huilchen domb hand Allereede er dømbt fra ald Geistlige *Dignitet*, / Werdighed och frihed, saauel det Hæderlige Embede paa nogen steder i nogen maader ydermeere at betienne som dend præstelige, och dertil hørige *Habit* lengere at drage, och i det øfuerige for Wersslige Ret at stande til rette, med widere samme domb der om Jndeholder, och saasom Jacob Worms i saa maader megit Grofue u-blu och V-forschammede formastelse, vdj mit i samme domb indførte Jndleg, med dessen *inserterede Documenter* er *Demonstrerit*, och Sagen deraf klarligen opliust, och Bewist, Saa Siunis mig U-nødig at werre den ydermeere paa nogen witløfftig maade

for Welædle Hr. Hr. *Magistrat* at frembrage, Mens begierer at samme dom och mit Jndleg, med de der udj paaberaabende *Documenter*, som och herhøes *produceris*, maatte for Retten worde oplest, Saa wil ieg i kraftigste maade formoede, at deraf meere end wel Behøuedis schal sees, hørís och fornemmis, Jacob Worms meget Grofue haarde och U-blue, U-forschammede Schriffter och *pasquiller*. Huormed hand ej Alleene megit Schammelige angriber hans Kongel: May:ts throe undersaatte och Høye *Ministrer* paa deris Emeder, Troschab, Lydighed, sambt Erlige Nafn och Rygte, Men Endoch hans Kongel: May:t Sielf, Saauelsom hans Kongel: May:ts Hr. fader Sal: och Høyloflig Jhukommelse, och den høye *Souveraine* Kongel: Regiering, Ja snart med saadan sine grofue och U-erhørde Schandschriffter kundet opwecke En *Rebellion* och U-Eenighed iblandt hans May:ts Vndersaatte, Huilche hans megit Grofue och U-blue formastelse, *Directe* strider imod hans Allerunderdanigste Eed och Throeschabs pligt, foruden at hand saa megit Schammelige och ofte, hafuer welwidende forsoerit Sig i denne Sag, som de indgifuene *Examina* widere forklarar, Huormed ieg formeener hand Jacob / Worm hafuer Begaæd, først *Crimen Læsæ Maiestatis* i Høieste Grad, Och for det andet *Crimen periurii*. Setter derfor hermed udj Rette och formeener at alle Jacob Worms i Saa maade, sammenschrefuen och Vdspreede Schammelige och U-tilbørlige Schriffter och *pasquiller*, bør offentligt af Bødelen at forbrendis, hannem til Ewig Spot och Wanæhre, dernest som Een Meeneeder och ære Schiender at lide paa sin æhre och høyre Haand. Och Endeligen for det Tredie, formedelst begangne *Crimen Læsæ Maiestatis* at lide paa sin Halss, och hans Legom at parteris i firre parter, och paa Wisse Steder Hensettis hannem Sielfuer til Een Welfortientde Straf, och andre slige æhre Schiendere, U-roelige hofueder, *Rebeller* och Meenæder til *Exempel* och Afschye och hans Hofuitloed udj kongel: May:’ *Fisco* at werre hiembfalden, huorpaa domb Begieris; Kiøbenhafn den 16. *Februarij Anno 1681*.

Hans Kongel. May:ts
Bestalter *General Fiscal*
Ch. Pederssen

Till det 3^{die} udj Rettelagdis een Landemodes eller *Commissarij* domb ofuer Jacob Worm dømbt och Afsagt af Dato 26. *Januarij* Nest forleden, huilchen her in *Originalj* hoshefted findes;

- 151R *Johan Christoph von Korbitz till Hellerup, Ridder, Kongel: May:ts til Danmark och Norge, etc. Geheime Raad, Rigs Marschall, Befalingsmand offver Siælands Stiftt, Amptmand offver Kiøbenhaffns, Roeskilds och Abrahamstrups Ampter, Assessor udj Estats Collegio, Høyeste Ræt och krigs Collegio, saa och Hans Bagger, Doct. Superintendent offver Siælands Stiftt, och Facultatis theologiæ Decanus* ved det Kongel: Kiøbenhaffns *Universitet*, Kiendes hermed och Vitterligt Giøre, At, Saasom vj haffuer bekommet Hands Kongel: May:ts Allernaadigste Befaling, tillige med Stiftt-Provsten, *Mag. Henric Bornemann*, och fiire andre Provster her aff Stifttet, for Os at lade fremkalde *Mag. Jacob Worm*, Sogne-Præst till Graabrødre kircke i Viborg, Anlangende Een deel utilbørlige Skrifter, som Hand beskyldis at være *Auctor* till, och derpaa, effter Hr. *Generall Fischals* i Rætte Sættelse, Saavidt os kunde vedkomme, forsvarligen kiænde och dømme, Da, till Høystbemele Hans kongel. May:ts Allernaadigste villie och befaling med underdanigst hørsomhed at effterleffue, Haffuer vj tillige med effterskreffne Fiire *Præpositis*, *Mag. Gerdt Schumacher* i Helsingøer, *Præposito Helsingorensi*, *Mag. Emmicke Andersøn* i Kiøge, *Præposito Ramsøensi*, Hr. *Andreis Sidelmann*, *Præposito Smørumensi*, Och Hr. Villadtz Olluffsøn i *Græfve*, *Vice-Præposito Thunensi*, for Os, till d. 25. *Januarij 1681*, paa *Consistorii-Huus* her i Kiøbenhaffn ladet indstæfne *Mag: Jacob Worm*, Hvor Hand och effter *Citationens* formelling møtte och i Rættten fremkom.

Och bleff da først Hans kongel: May:ts allernaadigste Befaling, anlangende denne *Commission*, aff Dato d. 13. *Januarij*, 1681, allerunderdanigst læst och paaskreffuen, Liudendis Ord fra Ord Saaledis:

Christian dend Femte aff Guds Naade, Konge till Danmark och Norge de Wenders och *Gothers*, Hertug udj Slesvig, Holsten, Stormarn och Dytmersken, Greffue udj *Oldenburg* och Dytmersken. Vor Synderlige Gunst tilforn. Efftersom *Mag. Jacob Worm*, Sogne-Præst till Graabrødre Sogn i vor kiøbstæd *Wiborg*, som for en deel utilbørlige Skrifter, som Hand haffuer været beskylt for, een tid lang udj vort *Castel Friderichshaffn* haffuer været

arresteret, endelig, efter adskillige foregaaende forhør och *examina* friwilligen haffuer vedstaaet och bekiendt alle forskreffne Skrifter aff Hannem at være dichtet och sammensat, Er voris allernaadigste villie och befaling, at J, det allersnariste mueligt være kand, foruden Stiftts-Provsten Os Elskelig *Mag: Henric Bornemann* endnu till eder tager fiire aff de andre Provster her udj Stifttet, och paa en beylelig tid och stæd her udj voris kongel: *Residentz Stad Kiøbenhaffn* efter voris *General Fiscals* i Rætte Sættelse, paa bemelte

152r *Mag: Jacob Worms* utilbørlige / och en Præstmand usømmelige bedrifter, forsvarligen, Saavidt Eder kand vedkomme kiender och dømmer. Dermed skeer vor villie. Befalendis Eder Gud. Skreffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn d. 13. Januarij Anno 1681.

Under vort Zignet
Christian.

Dernæst bleff Stæffningen til *Mag: Jacob Worm* læst, Mellende Saaledis: *Johan Christoph* von Kørbitz till Hellerup, Ridder, kongl: Maytts: til Danmarck och Norge etc., Geheime Raad, Rigs *Marschall*, Befalningsmand offuer Siælends Stiftt, Amptmand offver Kiøbenhaffns, Roeskilds och *Abrahamstrups* Ampter, *Assessor* udj *Estats Collegio*, Høyeste Ræt och Krigs *Collegio*. Saa och *Hans Bagger Doct. Superintendent* offver Siælends Stiftt, och *Facultatis Theologiæ Decanus* ved det Kongl. Kiøbenhaffns *Universitet*, Giøre Vitterligt, at saasom vj haffve bekommet Hans Kongel: May:ts voris allernaadigste Arffue-Kongis och Herres Befaling aff *Dato* d. 13. Januarij, nu nest affuigte, meldende, at vj med allerforderligste schulle for os tage een Sag, angaaende *Mag. Jacob Worm*, Sogne-Præst till Graabrødre Kircke i Viborg, som sig schall haffue understaaet adskillige utilbørlige och en Præstemand usømmelige Skrifter at skriffue och lade udsprede, Hvorfore och Naadigst anbefalis efter Sagens beskaffenhed, och de aff *Generall Fiscalen*

152v for os fremførende / beviisligheder forsvarligen udj Sagen at kiænde och dømme, Saa haffuer Høystbemelte Hans Kongel. May:ts Bestalter *Generall Fiscall*, Ædle och Velbr^d: Mand *Christian Pederson* for os andraget, Hvorledis Hand paa meere Høystbemelte Hans Kongel: May:ts vægne, och efter Hans May:ts naadigste derom till Hannem gifven befaling skal være foraarsaget at haffue tiltale til Eder for:ne *Mag. Jacob Worm*, formedelst, at J

Eder imod allerunderdanigste Eed och plicht skal haffue understaaet at sammenskriffve en deel groffve, Usandfærdige, och aff en Præstemand meget usømmelige Skriffter och *pasqviller* imod Hans Kongel: May:tt, Hands May:tt's Høyhed och *Souverainitet*, imod adskillige Kongel: *Ministros* och Tienere, hvilcke Eders meget groffve, haarde och uforskammede Skriffter *General Fiscalen* foregiffuer, at J udi adskillige forhør och *examina* først ofte skal haffue benægtet, och med mange dyre Eeder fragaaet, och dog endeligen udi sidste forhør, nemlige, den 8. *hujus*, frivilligen bekiendt dertil at være *Auctor*, med viidere des omstænde, som *Generall Fiscalen* for os baade Skriffelig och mundtlig agter at *Demonstrere* och beviise, med formeening, at J dermed haffuer begaaet først *Crimen læsæ Majestatis* i Høyeste Grad, For det andet *Crimen perjurii*, och agter derfor vedbørlige och velformeente dom och straff offver Eder at erværbe. Thj Stæffnis Eder for:ne *Mag: Jacob Worm* herom for os at møde i Rætte her paa *Consistorio*, Tirsdagen, som er d. 25. *Januarij* nu førstkommende om formiddag ved 9 Slet, tagendis med Eder, hvis J kand / haffue Eder til befrielse i samme Sag, Hvor da efter densen befindende och beviislige beskaffenhed skall vorde kiendt och dømt. Til bekræftelse under voris *Signeter*. *Datum* Kiøbenhaffn, d. 18. *Januarij* Anno 1681.

L. S.

L. S.

Derpaa var skreffuet:

Udi dybeste underdanighed læst aff mig underschr:ne och skal aff mig allerydmygeligst efterkommis, dog ieg i alt søger min Skytte och beskiærkelse under min allernaadigste Arffue-Kongis, offver ald verden berømmelig største Kongel: Naade.

Castel, d.

19. jan. A:o 1681.

*Sacr. Reg. Maj. Subjectiss.**J. Worm*

Anno 1681, d. 19. *Januarij*, Haffuer Vj underskreffne forkyndet denne Stæffning for *Mag: Jacob Worm* i *Castellet Friderichshaffn*, och Hannem en Rigtig *Copie* deraff meddeelt, Som Hands egen paaskriff udviiser. Til bekræftelse under voris Hænder. *Hafniæ ut supra*

J. S. Koch.

Madtz Nielsøn

Eg. hdt.

Hvor efter velbem: te Hr. *Generall Fiscall* indlagde sit Indlæg, udi hvilket alle de *Documenter* den ommelte, ligesom de efter *litteras A. B. C. etc.* indføres, bleffue efter begiering læste, hvilcke, saasom *Mag: Jacob Worm* denem Samptlige vedgick, saa ere de nu med andre vedkommende breffve i
 153V denne Sag igien offuerleffuerede hoes dommen at følge. / Ellers var Indlægget, som læstis, i alle sine *puncter* och *clausuler*, som følger:

Hands Kongel: May: tts udi denne *Criminell Sag*
 Allernaadigst anbefalede Dommere:

Høy-Ædle och Velbaarne, Vel-Ædle, Vel-Ærværdige
 och Høylærde Mænd.

Denne paa Høystbemelte Hans kongel: May: tts vægne for J gode Herrer her indstæffnede Sag efter oplæste *Citation, contra Mag. Jacob Worm*, Sogne-Præst til Graabrødre Kircke i Viborg forholder sig i følgende maader, Och, saasom Sagen i sig Self och *Mag. Jacobs* derudj begangne formastelse er meget groff och uforschammet, och Særdelis for en Præstemand och Guds ords Tiener usømmelig, des Aarsage vil ieg den ickun korteligen *demonstrere*, och i det øffrige *referere* mig til dessen *inserterede Documenter*:

1. Først haffuer *Mag. Jacob Worm* meget groffveligen forseet Sig imod den Allerunderdanigste Troeskab och plicht, Hvilcken Hand som en indføde Arffue-Undersaat var Hands Konge och Herre skyldig.
2. For det andet haffver *Mag. Jacob Worm* skammeligen misbrugt Hans Kongel. May: ts Hannem beviiste Stoere Naade, som haffde giffvet Hannem saa mange Geistlige Bestillinger och *Beneficier*, som trej eller fiire aff Hands Stand kunde leffue aff, hvorfor Hand och med Sær Eed, som herhos *sub. lit: A.* følger, er Hands Kongel: May: tt til underdanig troeskab forbunden, Hvilcken Eed ieg begierer her for Rætten maatte oplæsis.
- 154R 3. For det tredie haffuer *Mag. Jacob Worm* saadan sin Underdanigste Eed och plicht Ugattet, skreffvet och *divulgeret* nogle heel uforschammede och utilbørlige Skrifter baade imod Hands kongl. May: ts egen *person*, Saavel som Hands kongel. May: tts Her Fader, Sal. och Høylofflig Ihukommelse, Konning *Frideric* den Tredie, sampt deris Kongel: Maytt: s Souverainitet, Saavelsom och imod Hans Kongel. Maytt: s høye *Ministros* och andre troe Mænd och Tiennere, som efterfølgende udviiser

1. *Studiosus Lamentans.*
2. *Horologium Regium.*
3. *Miracula Mirabilium.*
4. *Disputatio de Idolis Jeroboami in Dan et Bethel.*

Der nu disse meget groffe och uforschammede Skriffter ere kommen Hans Kongel: May:tt for Øyen och øren, haffuer Hands Kongel: Mayt: och Hands Kongel: Maytt:s Høye *Ministri*, och troe Betiente med Smerte och allerstørste mishag seet *Auctoris* stoere *Malice*, uforschammede och løgnagtige dicht och Skriff, som vel lod sig ansee at være giort aff en lærd *person*, mens dog ey vell troligt, at en Guds ords thienner, och Særdelis den, som saa vel var *beneficeret*, som *Mag. Jacob Worm*, dertill skulle haffue været *Auctor*, derpaa haffver hans Kongel: Mayt: naadigst anbefalet mig med ald flid at *inquirere*, Hvem der kunde være *Auctor* til samme Skriffter och *Pasquiller*, som saa skammelig i Hands Kongel: Maytt:s Lande och *Provincier* ere udspredt, Hvilcken Hands Kongel: Maytt:s Naadigste villie och befaling ieg 154V aller- / underdanigst haffuer efterleffuet med allerstørste møye och bekostning forfuld fra een *Province* til anden, Søgt Mand fra Mand indtil forgangen Effterhøst ieg fich fat paa et af *Mag. Jacobs* her hoes under *Lit. B* (= aktst. nr. 12) *producerede* Sendebreff, hvorudj ieg fandt nogle aff de naffne, som i *Pasquillerne* ere indført, dereffter søgte ieg *Mag: r Jacob Worm* i Viborg, och lod Hannem henfodre i *Bispens*, den vel ædle, vel ærværdige och Høylærde Mand, *Doct. Saffren Glud* Hans *Residence*, hvor ieg da udj Hands och Hr. *Commissarij Jesper Nielsen Hutfeldtz* Nerværelse lod opsætte och *proponere* for *Mag: Jacob Worm*, effter Hands afflagde Eed, adskillige *Qvæstiones* om nogle aff forbenefntte Skriffter och *Pasquiller*; Men hvorledis *Mag. Jacob* da betragtede Hands gjorde Eed, och derpaa svarede, det udviiser samme forhør som her hoes under *Lit: C* (= aktst. nr. 24 a) fremlegges: Och der Hands Kongel: Maytt. deraff fornam *Mag: Jacobs* forblummede Svar, haffuer det i Naade behaget Hands Kongel: Maytt: at lade Hannem *ab officio suspendere*, och befale her til Staden at offverkomme, som och skeet er.

Der nu *Mag. Jacob Worm*, effter Hands Kongel: Maytts: Naadigste til Hr. *Estatz Raad Meyer, etc.*, och Hr. *Assessor Poull Nielsen*, gifffen befaling,

d. 7. *Decembr: A:o 1680* nest affuigt, første gang her igien bliffuer forhørt, da efter Hands skriftlige, saavel som og mange mundtlig aflagde Eeder benegter Hand igien Høyiligen forbemelte Skriffter, som Hands forhør *Lit: D* (= aktst. nr. 30) viidere forklarar.

155r D. 21. *Decembr:* dernest efter bliffver *Mag: Jacob* / anden gang igien forhørt udj forbemelte gode Mænds *præsençe*, hvor Hand ydermeere ved Eed benegter forneffnte sine Skriffter, som seeis *Lit. E* (= aktst. nr. 39). Derpaa bliffuer Hand nu efter Hans Kongel. Maytt:s allernaadigste befaling udført och *arresteret* i *Castellet*, hvor Hand ved den Kongel: Naade och frihed Hands Kongel: Mayt: Hannem bevilgede, haffuer skreffvet och udsendt adskillige breffue til Een och anden, deraff mand nogle haffver bekommet Sagen mest vedkommende, som ydermeere forklarar Hands onde Gemyt, hvoraff ieg vill dette korteligen *referere*:

Udi Hands *Missive* til *Doct. Lassenium N° 1. Lit. A* (= pag. 376) findis disse ord. Jblandt Tyrckerne haffde ieg sandelig neppe formodet større straff, thj ieg er icke endnu enten dømt, eller i noget bleffuen offuerbeviist: Tvende poster fornemmeligen i det Skriff om *Jeroboams* affguderie i *Dan* och *Bethel* skal være de mest trængende. 1. At *Auctor* siger, at *Juda* Konger hâr brudt ægte-*pact*, och slaget sig til anden løsachtighed, och dermed opvacht Gud til vrede. 2. At de samme Konger har lucht portene, och med mord och brand *etc:* afftvunget de fri Undersaatter deris *Privilegier* och frihed: det andet skjøtter de icke meget om. Men det kommer mig icke til at randsage och dømme, om de, der paaminder det, som de *applicerer* paa Sig, gaar vidt fra Sandhed.

Udi Et *N° 2. Lit: B* (= pag. 385) findis fornemmeligen dette, Jeg forhaaber, at Kongen med det ny Aar icke skall nægte mig ny naade, om icke *Achitophels* och andre onde Raadgiffueris Svads skulle tillucke veyen for mig til Kongens Naade.

155v Udi samme breff, *Lit. C.* meldis, Saasom *Arensendorph, Caye* [Lycke *glemt*], de unge *Kilmanner, Fogh* och andre i større forseelse hâr fundet Kongens Naade, da skal Hand, som er uden skyld och brøde (och som for Saandhed alleene hører ilde) langt mindre berøffuis Kongens Naade.

Dernest *Lit. D.* (= pag. 385) siger hand, at der er mange, som løber om Hands Kald, i hvis Gemytther Hand er Sort affmalet, hvilcken ulycke Gud

skal affvende, thj Hand icke indbilder sig, at Kongen, som er Naadig, skulle felde slig en fast Tyranniske dom offuer Hannem.

Udi et andet breff, N° 3. *Lit. F* (= pag. 364) bekiænder hand, at hand haffuer nægtet nesten alting, Saavidt Hand hâr kundt med en god och frelst Samvittighed.

Udi et breff til *Mag: Bornemann N° 4. Lit. G* (= pag. 391) siger Hand, at Sandhed och uschuldighed er alleene Hands skyld, hvilket Gud paa Skilsmisssens dag skal *demonstrere*.

Der nu disse breffue ved sidste forhør aff den 8. *hujus* bleff *Mag: Jacob* foreviist, och Hannem om dessen indhold nogle poster foreholt, da bryder Hand paa det sidste ud med Sandheden, och vedgaaer at være skyldig i alting, och at Hand aff frycht for sin timelig velfærdt haffde tilforn giort falsch Eed, och bad *Commissarierne* och Samptlige hoesværende at bede for Sig hoes Hands Kongel: *Maytt.*, som samme forhør, *Lit: F* (= aktst. nr. 44), her-hoes *producered* viidere forklarar.

Naar nu alle forbem: *te producerede Documenter* som ere, *Mag: Jacob Worms* meget Haarde, groffve och uforskammede Skriffter och *Pasquiller*, samt de trej første *Examina*, och Hands missiver aff J gode Herrer bliffuer effter-seet, och *confereret* / imod hands Eed och underdanigste plicht, Saavelsom 156r egen bekiændelse i sidste Forhør aff den 8. *hujus*, Saa vil ieg i kraftigste maader formode, at det klarligen schal befindis, hvorledis *Mag: Jacob Worm* sig forsetligen haffuer forsee:

Først imod Guds lov och befaling, som paa mange stæder findis i den Hellige Skrift, hvilket *Mag: Jacob Worm* nocksom vitterligt er, och haffde derfor ey burdt saa forsetligen, som skeet er, sig derimod atth forsee.

For det andet imod voris Egne Danske samt alle Christelige Kongers och *Potentaters*, saavelsom *Naturens* Lov.

For det Tredie, *directe* imod *Mag: Jacob Worms* fremlagde Eed och aller-underdanigst-skyldige Troskab och plicht: thj det er fast uerhørt aff en ind-født Undersaat, och Særdelis een Geistlig Mand saa groffveligen ublue och uforskammet at dicte och skriffve imod sine Konger och Herrer, imod deris Kongl: *May:ts* *May:ts* Høye *respect* och *Souveraimitet*: imod Hands Kongl. *May:ts* Høye *Ministros* och troe Tienner aff Geistlige och verslige Stand, ja imod den Heele *Nation* och Hands eget Fæderneland, hvilket

snart kunde foraarsage Urolighed och misforstand iblant Hands Kongl: May:ts Undersaatte, eftersom *Mag: Jacob Worm* deraff, effter egen bekiændelse haffuer udskicket *Copier* i *Provincerne*.

Med hvilcken Hands meget groffue, uforskammede och ublue formastelse ieg formeener *Mag: Jacob Worm* haffuer begaaet

Først *Crimen læsæ Majestatis* i Høyeste grad.

For det Andet *Crimen Perjurii*.

156v Sætter derfor hermed udj Rætte och formeener, / at *Mag: Jacob Worm* bør dømmis fra ald Geistlig *dignitet* och Hands *Magister Grad*, Saavel som och fra Hands Kald, alle Geistlige Embeder och Hands Kiortel, och her-effter aldrig noget Geistligt Embede at betienne, Hvorpaa her denne gang Dom begiæris. Hvad sig da *Jacob Worms* viidere vel fortiente dom och Straff anbelanger, det *reserveris* paa sine tilbørlige stæder for den verslige Ret at søge och erholde.

Kiøbenhavn

d. 25. *Januarij Ao 1681*

Hands Kongel: May:ts

Bestalter *Gen. Fiscall*

Chr. Pedersen

Effter Jndlegenes formelding bleff viidere læst om *Mag: Jacob Worms* Egen bekiændelse udj sidste forhørs Slutning aff *Dato*, d. 8. *Januarij 1681*, Dette Effterfølgende.

Hvor effter, effter flittig formaning *M. Jacob* bekiendte, at Hand var skyldig i allting, Och, dersom Hand var alleene, vilde Hand icke affbede sit liff for Kongen, men for Hands Kone och smaa børns skyld haffuer Hand været nød til att fragaaet det, Hand er skyldig i, och aff frycht for hands velfærdt haffuer Hand nægtet det ved Eed, Och Hand vilde self bekiændt det for Kongen den gang Hand talte ved Hannem paa platzen, men Hand kunde icke, for der kom saa mange folck till.

Herhøes var skreffuen, som och bleff læst disse Hands Egne ord.

157r Allernaadigste Arffuekonge tilregner icke min Høyschuldige underdanighed, at ieg hâr forseet mig saa haardelig imod min Herre Kongen, men lader Eders Kongel: May:ts største / Naade offuer ald verden berømt icke ud-slettis aff vel forskylte vrede paa mig underdanig, Jeg er Støff och Aske, omkerer mig och beder om Naade.

Jacob Worm

Hvorpaa, som *Mag: Jacob* bleff tilspurdt, om Hand icke vedgick alt Sligt endnu, da Svarede Hand; Jo, Hand vedstoed det altsammen.

Til Ydermeere opliusing om *Mag. Jacob Worms* groffue forseelse bleff læst den *disputation* om de affguder, *translateret* paa danske, Hvorpaa meer bemelte *General Fiscall* begiærdte for Rættten, at *Mag: Jacob Worm* maatte tilholdis, effter denne *disputatz* at udlegge, Hvilcke Hand viste, enten aff Kongel. *Ministris*, eller andre, som Saa handlede imod udgangene Kongel: Forordninger, med Skiænck och gaffuer at tage, paa det Hands tiltale paa Kongel. Maytt:s vægne kunde falde til dem:

Mag. Jacob Worm bleff for Rættten fremesket och Svarede sig intet at vide. Viidere bleff *Mag. Jacob Worm* tilspurdt, om Hand haffde noget herimod at Svare, Hvortil Hand svarede, Hand haffde intet, men ville alleene allerunderdanigst indflye til Hands Kongel. May:tts Naade.

157V Derpaa formanede *Hr. General Fiscall* Hannem alvorligen for Rættten, at Hand dog ville bekiænde, om der var nogen, som var Medviidere med Hannem i Slige Skriffter, at det saa meget meere kunde bevæge Hands May:tt til Naade imod Hannem. Och, dersom Hand icke torde det nu udsige, da ville Hand under forseigling giffue Kongen det tilkiænde; Hvortil Hand ved Sin / Høyeste Eed Soer sig ingen at haffue til Medviidere, och aldeelis ingen at være med Hannem, men Hand alleene aff en ond *Satyriske* Aand haffde Saa skreffuet dette. Formodede dog at finde Naade hoes Hands Kongel. Maytt: Hvorfor Hand och begiærede *respit* til at forsøge Slig Kongelig Naade, til anden dagen, Hvilcket Hannem och bleff bevilget.

Om anden dagen da igien, d. 26. *Januarij* møtte før benæffnte kongl. anbefalede Dommere paa bemelte Stæd. Och saasom da Hands *Excellentz* *Hr. Rigs Marschall* tillige med *Hr. Biscop* berettede *Mag. Jacob*, hvorledis de, effter deris gode løffter haffde allerflittigst andraget Hands ydmyge bøn och begiæring for Hands Maytt: til at befrie Hannem fra Rettens dom och Kiændelse, men haffde derpaa udtryckelig fornummen, at det var Hands Maytt:s Eygentlig villie, at mand skulle Endelig dømme i denne Sag, Saa vidt os vedkom.

Da bleff *Mag: Jacob Worm* igien for Rættten fremfodret och paa Slig Kongel: befaling nu om Dom offuer Sig tilspurdt, om Hand haffde noget endnu i nogen maade at forsvare Sig med, efftersom der nu skulle *ageris*

mod Hannem *via juris*, och *via gratiæ* alleene henstilledis til Hands Kongel. Maytt:, naar den for Hannem kunde aabnis.

Hvorpaa *Mag: Jacob Worm* endnu svarede sig gandske intet at Haffue sig med at forsvare, uden alleene Kongens Naade och Barmhiertighed.

158r

Da blef der i Denne Sag Saaledis, For Rætten Kiendt och afsagt,

Eftersom Hands Kongl. Maytt:s *Generall Fiscall* fremlegger adskillige Skandskriffter, som *Mag: Jacob Worm* nu som tilforne self for Rætten vedstoed, at Hand var *Auctor* till: Hvorudj Hand paa utilbørlige och Een Præstemand aldeelis usømmelige maader icke alleeniste angriber Hands Kongl. Maytt:s troe Undersaatter och høye *Ministrer* paa deris Embeder, troeskab, lydighed, Sampt ærlig Naffn och Rychte, Men end och Hans Kongl: Maytt: self, Saavelsom Hans Kongl: May: tts Hr. Fader, Høyloffligst Jhukommelse, och den Høye *Souveraine* Kongl. Regiering, Och *Mag: Jacob* derimod aldeelis intet Sig til befrielse viste at fremlegge, men indskiød sig alleeniste i dybeste underdanighed till Hands Kongl. May: tts Naade. Da, Som hand derved høyeligen haffuer forseet Sig imod Hands Kongl: May: tts høye naffn, Saavelsom den underdanigste *respect*, troeskab och lydighed, Som Hand Høystbemelte Kongl: May: tt Særdeelis som een Præstemand, efter sin tvende gange afflagde skriftlige Eed skyldig er, Och i Saa maader icke alleene haffuer begyndt at bliffue een anden end Hand var, och end Hand burde at være, men end och bleffuen fremturedis deri, och ey Raadet bod derpaa, da Hand derom er bleffuen advaret och paamindet, / Da bør Hand, efter *Ordinantzen*, Fol. 49, pag. C³ her efter at rægnis som een *U-ordineret person*, ligesom andre almuens folck, och aldeelis uværdig ald Geistlig *dignitet*, værdighed och frihed, Saa vel det Hellige Embede paa nogen stæder i nogen maader ydermeere at betienne, Som den Præstelige och dertil hørige *Habit* længer at drage. Hvor med Hand och for offuerbeviiste groffue forseelser offuerleffueris nu udj verslig Dommeris Hænder der at stande fremdeelis til Rætte.

158v

Saaledis for rætten at være *passeret*, vindner ieg med mit hoestrychte *Signete*, och Egen Haand underskreffven.

L. S.

*Henric Bornemann**m. m.*

Noch fremblagdes 4te Bem:te Jacob Worms Schriffter Nemblig: 1. *Studiosus Lamentans*, 2. *Horologium Regium*, 3. *Miracula Mirabilia*, 4. *Disputatio de Jdolis Jeroboami in Dan et Bethel*, huilche for retten blefue Leste och paa-schrefuen och Hr. *Gen: Fiscal* wed dommen igien ofuerlefuerede.

159r Jligemaade fremblagdes Eendeel Spørsmaal som til Jacob Worm udj *Com-missionen* af de Kongl: tilforordnede *Commissarier* giort er, och Jacob Worms derhoes teignede Suar och Ercklæring, / Saaoch een Schriftlig æd som Jacob Worm førend *examen* er foretagen for welbem:te Kongl. *Commissarier* aflagt hafuer, Saauelsom 2de Jacob Worms Vnderschrefne æder, som hand hans Kongl. May:t Allerunderdanigst giort hafuer; Jtem nogle Spørsmaal som af hr. *general fiscal* er giort till Jacob Worm i Wiborg, och hans derpaa hoes-teignede Swar; Jligemaade ochsaa fremblagdes 5. Jacob Worms *Missiver*, huilche forbem:te *Documenter* her ej for wtløfflighed schyld indførís, Mens dog tillige med de her forindførte for Retten blef Lest och paaschrefuen, och welbemelte hr. *Gen: Fiscal* wed dommens ofuerlefuering igien tilstillede, och wed dommen følger.

Herimod war Jacob Worm Self for Retten tilstede, och begierede *Copie* af *Gen: Fiscalens* Jndleg, huilchet hannem ochsaa blef bewilget;

Anden dagen som war *Torsdagen* den 17. *Febr.* nest effter, *Comparerede* atter igien for Retten welbem:te *Gen: Fiscals* fuldmegtig, tillige med Jacob Worm, och fremblagde Jacob Worm samme tiid een *Supplication* til hans Kongl. May:t, huilchen hand begierede at motte i dommen indførís, och derhos anlofuede paa Mandag førstkommende Klocken er Otte slet, at ind-lefuere i Retten, om hand hafde noget widere i Sagens opliussning at ind-giue, och blef Sagen Jmidlertid til doms optagen, och war bem:te *Suppli-cation* Ord til andet saaledis Liudende:

159v

Allernaadigste hiertens fromme
Arfue Konge.

Jeg udj Dybeste Underdanigheds Støf, Muld och Asche baade i dag for Raadstue Retten och for min Allernaadigste Arfue Kongis Naade Throne, Nedkaster mig for Kongens fødder, Saa langt er det fra, at ieg wil *protestere* for Retten imod min Allernaad: Konge, at ieg af Jnderste hierte Aand och Siæl, beder min Allernaad: Konge om forladelse, ieg ligger med bedrøfuede

Hustrue och børn for Kongens *Gemach* och Naade Stoel, Jeg Tigger af Eders Kongl. May:ts Naade, Naade, med Lif, ære och Lyche. Jeg Allerunderdanigst *deprecerer* for min Aller naad: Konge. Jeg bekiender med væmodighed at ieg høyiligen har forseet mig imod min Allernaad: Herre och Arfue Konning, dog beder ieg i største Vnderdanighed och Allerydmygste forlader mig til at Kongen som een høy Naadig och af Mildhed ofuer ald Werden berømmelig och V-dødelig af fromheds ævig Roes, Herre och Konge formilder eller Afwerger straffen och iche lader saa Gruelig een dom gaae ofuer mig, som den haarde i Rettesettelse om formelder, som er dend Høyeste der kand optænchis for *proditoribus* och *facinorosis parricidis*, Landens och Rigens forrædere, som saadant i Gierningen har fuldkommet, huilchet er aldrig tæncht eller opkommet i mit hierte, Ja derpaa kand ieg Lefue och døe, at saa sant ieg begierer Naade och ære i himmelen, hafuer ieg med de Almindelige og *Universal Satyrische* och *Poetische* Schriffter, aldrig haft tanche eller *Jntention* at findes Vthroe imod min Allernaad: Arfue
160r Konge, eller at meene och tahle ilde om min Allernaadigste / Arfuekongis Høypriiselig *Absolut* Regiering. Min Allerunderdanigste tanche Alleene war, at *taxere* och *castigare* adschillige *excimiteter Satyricè*, Men Allernaad: Konge lader dog Eders Kongl: May:ts Naade Soel nu oprinde ofuer mig och mine, alle til døden bedrøfuede, till Naade, til Lof, ære och Lyche, som alle ere Straaler fra Kongens hiertis och Ansichts Naade Soel, Och Allernaad: Herre Lader *Gen: Fiscals* gruelige i Rettesettelser iche gaae ofuer mine bedrøfuede Vnderdanighed; Men bewiiser mig Naade for *Jesu* Hellige døds schyld, for Eders Kongl: May:ts Høyeste Kongl. Naades och Mildheds æwig Roes och *Respect*, for min fattige halfdøde Hustrues schyld, och Spæde børns, at Kongen wilde af Sær Kongel: Naade forære min Hustrue sin Mand igien, mine børn sin fader, min ældgamble Moder sin Søn. Nu Allernaadigste Arfue Konge och Hiertens fromme Herre: Jeg med Hustrue och børn Kaster mig udj Kongens Naadis dybeste Afgrund, och nu for Retten imod Rettens och dommens haarhed och Strænghed, bedecher mig, med Hustrue och Børn under Kongens Naades schiul, Schygge, Schytte och beschiermelse, och Alleene Raaber om Naade, Naade, Naade, at ieg med Hustrue och børn motte Lefue dend liden tiid, Gud wil forunde mig, och motte med
160v Kongens naade bewaris, opholdis och beschiermis. Jeg opoffrer / ald mit

Lif och Lefnet, Mund, tanche, Pen och alle Jdrætter til min Allernaadigste Kongis och det gandsche Kongl: Arfue Huussis Høyeste ære, och Jeg schal aldtid med Lydighed, med Vnderdanighed, med Such och bønner, tillige med Hustrue och børn, Lefue ia lide och døe for Kongen, om det kand være Kongen til Gaun och ære. Hermed lefuerer ieg mig med Hustrue och børn udj min Allernaadigste Kongis Høye Kongel: Naade.

Hafn: d: 17 Febr:
1681.

Sacræ Reg: Maj.
subjectissimus
Jacob Worm.

Begieris Underd: dette mit Allerunderd: *Supplications* Swar, motte læssis for Retten, paaschrfuius och i dommen och *Acterne* indførís.

J. Worm

Mandagen den 21. Febr: Comparerede atter for Retten welbem:te *Gen: Fiscals* fuldmegtige, och efter de Allereede i Retten, indlagde *Documenter* begierede dom i Sagen; Jacob Worm war ochsaa for Retten tilstede, och indgaf hand hans Schriffilig Jndleg, och begierede at det *Gen: fiscal* motte meddeelis at Suare til, och efftersom det war meget V-lesselig schrefuet, blef Raadstueschrfuieren det ofuergifuet til at *Copiere* i Worms Nerwerelse, och *Copien Gen. fiscal* indstille, och war samme hans indgifne Jndleg, saaledis ord til andet formeldende:

1611

Udj Jesu Nafn.

Endog Jeg nest Guds kraftige bestand och hielp søger min Allernaadigste Arfue Kongis Høyprisselige Naade til min *pericliterende* Welfærts Høyeste och Eeniste Beschærmelse udj min store fare och Vaade; Alligewel, som dend Welbr: Høywiise *Magistrat* haffuer tilladt, at ieg giør Underdanigst opliussning i Sagen til min frelse och befrielse, formoder Jeg at de Høywiise dommere ey følger *Gen^{er}-Fiscals* ofuermaade haarde i Rettesettelse, Mens at ieg for hans tiltalle motte frj kiendis, fordj 1) Jeg wil ey formode mig bloddomb eller ærerørig domb, effterdj Jeg hafuer indtet blod udøst, ieg har ey begaet forræderj, Jeg hafuer ey bandet Kongen eller tallet ilde om min Allernaadigste Herre, Jeg har ey forraad Lande, Riger, Byer eller *Armeer*,

Jeg har ey Colluderet med Kongens fiender eller i slig maader mig formastet, saa ieg ey weed, huorudj ieg *Crimen læsæ Maiestatis* hafuer begaaet, 2) Jeg hafuer Schrefuen firre *Satyrische* och *Poetische* Schriffter i Almindelighed uden nogen persons Nafn eller Nefnelse, Jeg har ey til onde eller Wanære Nefnt nogen Konge, Høy Minister, Land eller Rige, men alleene *specificeret Judæ* och *Jsaels* Regimente, dem ieg och *directe* och *positivè* meener, men ieg iche Nechter, Jeg har io och *Consequenter* meent (dog *indifinitè*) alle och een huer i huad stand och *Charge* hand er udj de *Europæische* Riger, som sig i de straffede Laster findis Schyldig, saa Jeg har fremsat *Judæ* och *Jsaels* Syndische Regiering, til een forschrift och afmahning / paa de Synder, som gaar i Swang, i de *Europæische* Riger, och effter dend Jødische Regiering kand *taxeris*, Och om alt ey siunis at kand *Qvadrere* imellom det Jødische och *Europæische* Regimente, hedder det, *Omne Simile claudicat*. 3) Men ieg aldrig haffuer *specialiter* och *indiviitificè* [!] meent Wort Eget Regimente, men alle *in Genere in Europa* eller i ald Werden. Wel sagde ieg i min bekiendelse, at om Jeg war Eene, uden Hustrue och børn, wilde ieg ey Afbeede mit Lif. Men med det hastige ord (med graad och Wæmodighed udsagt) kiente Jeg mig ey schyldig i halssgierning, thj Jeg maa ey self Dømme mig til døde, ey heller wedgich Jeg, at ieg *stricte* hafde meent Danmarck, mens Jeg forstod om Retten och Kongen wille och kunde dømme mig fra mit Lif, for disse Schriffter som ieg ey haaber, da wilde Jeg ey saa meget Afbede det naar Jeg war Eene, som for min Hustrue och børn schyld. 4) Saasom alle *puncter* och *Linier* i mine Schriffter ere ey wærd at paaanchis, begierer Jeg Allerunderdanigst at *General Fiscal* wil Schrifftlig meddeele mig de *puncter* stychewiis, wed huilche ieg formeenis at hafue begaaet *Crimen læsæ Maiestatis*, och mig maa inden domb Afsigis forundis tiid och *dilation*, mig derpaa i saa Høywigtig een Sag Allerunderdanigst at Ercklære; 5) Jeg hafuer i samme mine Schriffter endten Schreffuet Sandt eller iche, Jeg er ydmygst forsichret iblandt Christne, at alt huis dend Høywiise Øfrigghed udj sin Samwittighed ofuerbewiust at wære i sandhed af mig schrefuen, at at ieg derfor Allernaadigst for Straf forschaanis, mens befindes usandt at were Schrefuen (sligt som ey i Jødische eller *Europæische* Riger nogen tiid er *passerit*, som bør bewiises), da er det ichun Schrefuen *poetice* / *Satyrice* *Recitativè* effter *Spargementer* och *Relationer*. Thil med har ieg ingen per-

soener Nefnt, mens alleene straffet *in Genere* de Laster, som i alle Stænder och *Charger* udj alle Werdens Riger (saa lenge Synden er i Werden) gemeenlig gaar i suang. 6) Jeg hafuer af dend hellige Schrifftes *Exempler* ord, slutninger uddragen, snart dend heele *Disputatz* om Afguder, fornemmelig de poster, som formeenis at Jeg wed den [!] hafuer begaaet *Crimen læsæ Majestatis*, som ieg underdanigst wil Wise och bewiise paa dend maade, som alle *Theologi* bewiiser, Nemblig endten wed tydelig bogstaf, eller wed V-feilbahrli^g *Consequence* och Slutning. 7) Dend post om portenis tilluchelse, foruden det at Jeg dend af Schrifften kand bewiise paa ommelte maade, da hafuer Jeg ey sagt, at det sig saa hafuer tildraget, mens huor eller naar det scheer, da *etc.* Wel blef Jeg *in examine* tilspurt, huor det stoed i *Bibelen* om portenis luchelse, och Jeg da mueligt suarede, Jeg ey wiste det, det hindrer mig nu indtet; thj da gich Jeg ey wed Schrifftet; Jeg war och *in Examine* saa *perplex* och bekymret, at ieg mig ey kunde alding Erindre, mens siden ieg kom til mine *Chartecqver*, da fandt ieg de Schriffstens Stæder, huoraf Jeg samme *position* hafde taget. 8). Om Jeg end *directe* hafde meent Wort Rige alleene som Jeg aldriig hafuer, formoder Jeg udj dybeste underdanighed (iblandt Christne) at om Jeg end nogens Samwittighed hafde rørt i sandhed, at Jeg derfor ey schulle straffis, om [!] hafuer ieg rørt nogen uden Sandhed, da er det, wed Gud, scheet / jmod min *Jntention* och iche *ex propria mente*, men 162v effter andres *Relation*, och formoder Jeg endda hoes Høy Christelig Øfrighed dend Naade, at de ey derfor wille begiere bloddomb eller Ærerørigdom ofuer mig, fordj fornemmelig Jeg ingens person eller Nafn hafuer *determineret*. 9) Jeg kand gaa til døden derpaa i denne timme, at Jeg med disse Schriffter aldriig hafuer haft sind, tancher, Willie eller *Jntention* at bryde min æd imod min Allernaadigste konge, eller at findis V-troe, eller at meene och table ilde om kongen eller at *blasmere* och bespote kongen, eller kongens høye *Ministrer*, mens ieg hafuer intet andet haft for Øyen, saa sandt Jeg begierer ære och Naade i Himmelen, end sandhed, huilchen om ieg ey hafuer aldtiid naaet, er det iche at undre, thj ingen *Schribenter*, iche end een *Historicus*, langt mindre een *Poët* eller *Satyricus* kand aldtiid træffe Sandhed, mens maa offte gifue det magt *Relata Refero*. 10) Jeg weed ey Jeg hafuer schieldet paa min Allernaadigste konge eller kongens Høye *Ministrer* paa deris erlige Nafn och Høypriiselige Rychte, ia Jeg hafuer dend [!] end iche

Nefnt, langt mindre Schieldet, saa Jeg i ald Underdanighed formoder,] denne sig iche at være ærerørig eller mig derfor at kiende, Wenté ærerørig domb af de Høywiise Retfærdige dommere. 11) Jeg Underdanigst formeener fornemmelig i Liifs och ærerørig Sag, at der bør wichtig bewiises at ieg hafuer meent Wor Allernaadigste konge och kongens Høye *Ministrer*, deris Nafn eller personer, / Som ieg aldrig har. Jeg har bekiendt Jeg hafuer Schrefuet de Schriffter. Jeg har bekiendt, Jeg hafuer Schrefuet dend effter Bogstafuen om Jødernis, men effter Meeningen om alle (*europæische* fornemmelig) Regementer, som ere schyldige udj Jødernis Regierings Lyder och Laster; Mens ieg hafuer aldrig bekiendt ey heller bekiender nogen tiid, at ieg om Danmarck *Specialiter* denne *disputatz* om afguder, som fornemmelig *contro-verseris*, hafuer schrefuen; Eenhuer *Scribent* niuder io dend Naade at være tolk ofuer sine Egne Ord, och mig maa ey *in carmine vel scripto meo* nødis paa andres meening effter *præiudicia præsumptioner* och *Suspicioner*. Saa wedstaar ieg, at ieg i denne *disputatz* har *inveheret* paa laster, som udj alle Riger, *Charger* och Stender fra Werdens begyndelse har gaaet i Svang, och daglig mangededs gaar i Svang. 12) Jeg hafuer schrefuet een deel i disse Schriffter *fide historica*, Eendeel *Licentia poetica*, Eendeel *Assertivè et ex veritate*, Eendeel *Recitativè*, effter *Relationer* och *Spargimenter*. 13) Schal med Guds hielp ey bewiises, at ieg i samme Schriffter hafuer Schrefuet een bogstaf imoed Guds ord, hans ære och kierche. 14) Naar nogen sig *applicerer* et *Universal* och almindelig Schrifft, huor ingen wed Nafn eller persoen er Nefnt, da maa hand endten kiende sig Schyldig eller U-schyldig, er hand schyldig, da bør *Schribenteren* ey Straffis, som hafuer træffet Sandhed. Er hand V-schyldig, da kommer det ham ey wed at tiltage sig det i særdelished som er sagt i Almindelighed, huor ingen persoen Nefnis, men laster Alleene Almindelig / Straffis. 15) Schal ey Bewiis at ieg hafuer Schrefuet een Bogstaf, endten imod wor Christelig kierches *Ordinance*, eller imod hans kongl: May: ts Regimentes Lychsalighed, eller imod hans kongl. May: ts Lander [!] och Vndersaaters Gafn, goede fred och fremtarf, meget mindre gifuet aarsag til *Rebellion* eller nogen ophitzet til *Rebellion*. 16) Jeg formoeder de Høywiise dommere wil dømme mig endten effter Schrifftes [!] Bogstaf eller effter Meeningen, eller effter Samwittigheden. Dømmes ieg effter Bogstafuen, saasom ieg ingen hafuer Nefnt uden Jøderne, forhaaber ieg Underdanigst at frij-

kiendis. Dømmes Jeg efter meeningen formoder Jeg dend Naade at maa være tolck ofuer mine Egne Ord og forklare min Bogstaf. Dømmis efter Samvittigheden, wil ieg een Naadig och Mild domb sicher i Underdanighed formode. 17) Jngen wille fortenthe mig at ieg hafuer indført Jødische *affaires* och bedrifft med *Europaische* stii: Som at paalægge een *Capistrum Souveranitatis*, er indtet andet, end forbyde nogen at tahle Sandhed som *Michæas*, *Amos* och andre af sine Konger blefue forbudne. 18) Jngen wille med rette tillegge mig *crimen* πολυπραγμ. οσύνης och αλλοτριεπισκοπῆς, thj baade een *Poët* och præst hafuer magt til at straffe Synd och Last, ey alleene Mundtlig, raabe i Strube och Spare iche *Esai*: 58, Straffe och Schielde i tiide och V-tiide *post. ad Tun*: 4, mens Endoch Schrifftlig *Apoc*: 2 lade sin tunge være een snar Schrifueris pen *Psalm*: 45. Saa ingen maa derfor trætte med præsten *Oseæ* 4 v: 4 / Eller giøre Guds *Propheter* ont *Psalm*. 105 v. 15, som *David* dend Præstewen forbiuder, at hand ey schal were iblandt de Jøder som Steener *Stephanum Actor* 7, eller som *Saul* der myrder Guds Præster. 19) jeg formoder ey schal Bewiises at ieg med fiid och Beraad hue hafuer Schrefuet imod Sandhed, Guds frycht, Retferdighed, troefasthed, thj scheer de opregnede Laster ey udj et Riige, saa scheer de wel i et andet, men til Danmark Alleene hafuer ieg dem aldrig i særdelished *restringeret*. 20) Jeg hafuer fuldt i disse Schriffter til *Principia* och Grundwolde (a) Guds ord, (b) *Politicos*, (c) *Fidem Historicam*, (d) *licentiam poeticam*, (e) *Spargamenter et Relationes publicas*: Huor ieg ey hafuer naaet Sandhed, hafuer Jeg af andres *Relationer* wæret Bedraget. 21) wille de Høywiise dommere, som ieg Underdanigst formoeder, først efter Samvittigheden ansee disse ringe Schriffter och dend forseelse, som ieg derwed kand hafue beganget, dernest betenchte dend stoere och haarde straf, som ieg til *Dato* for dennem hafuer Vdstaet, nemblig (1) forlaarit Kald, Brød, Kioel och Embede wed *Consistorij* haarde domb, (2) siddet udj *Arrest* i *Castellet* udj 8te Uger paa min egen Bekostning, (3) wæret 14 Uger fra mit fattige *Ruineret* Huus, (4) och nu min Hustrue hafuer for min schyld maat forlade Huus och hiem och sit diende barn i Wuggen och med een Wæmodig Siæl gaar her udj Byen *etc.*, saa et Steenhierte herwed maa / Smelte, Een Tyrck och hedning och *Barbarer* maa ynche oss, langt meere medlidende med [!] Christne wil ieg formoede dommernis Retfærdighed mig ey til wiedere Straf henfinder, thj det neppe for

Gud schal kunde forsuaris. 22) det er mig een stoer trøst och forhaabning om frelse och Befrielse, at Wj lefuer under saa Christelig Høynaadig, Gudelig och Retfærdig Een Konge och Kongl: Høye *Ministrer*, som ey misshager, at mand tahler eller Schrifuer sandhed, dristelig uden Afschye som een Guds Ords tienere bør at gjøre och vdfeyer Laster af alle Stænder, thj det er til Kongens og Landets Gafn och til hans Regierings Lychsahlighed *prov*: 25. Tog [!] dend V-gudelig bort, som er for Kongens Ansicht, saa schal hans throne stadfæstis. Saa wil ieg for mine Ringe Welmeente Strafschrifter ey wente wiedere Straf mens Kongl: opreisning och formildelse. 23) det er saa langt fra at ieg med disse Schrifter hafuer haft Tancke eller *Intention* at bryde min Underdanigheds æd, at ieg meere formeener mig hermed min æd at hafue fuldbiurdet och Stadfæstet, i det ieg har Straffet de Synder och Laster (ligesom *Scuppius* i sit Regentenspiel) som kunde være Kongen hans Regimente, ia ald Landet til Schade och Ødeleggelse wed Guds Wredes opwæckelse; Saa jeg hafde ey willie eller *Intention* at Schrifue een *Linie* imod Kongens imod Regierings eller imod fædernelandets Gafn och / Beste eller fremtarf. Jeg hafuer willet Vdfeye Synder och Laster, och igien plante dyd, Retferdighed, troefasthed, Sandhed, da dog dette mit Schriff war sødt i min Mund, mens Wriider nu i mit Lif som *Prophetens Rolle*, dog er det min trøst i min V-lycke, at ieg indtet andet end sandhed, end Kongens och fædernelandets gafn, end Guds ære och hans Kierches welstand hafuer haft for øyne, saa Jeg underdanigst formoeder herfor at være frikiendt, for ald tiltahle och Straf, langt mindre at feldis ofuer mig Bloddomb eller ærrørig domb, at Landet schal ey Besmittis med Blodschyld och mit Blod schall ey komme ofuer dem, som det wil Vdøsse och ofuer deris Børn, det er een Gruelig Synd at udøsse U-schyldig Blod, større Synd at Vdøsse een Præstis U-schyldig Blod, lad were ieg hafuer Aflagt præsteklæderne wed *Consistorij* haarde domb (som Jeg dog i Underdanighed formoder endten wed Høyeste Ret eller fornemmelig wed Kongens Naade at worde Endret) saa hafuer ieg dog ey Aflagt dend Hellig Aands Gafue och *Salve* meddeelt mig wed Bønnen, wed Ordet och de Elstes Hænders paaleggelse, derudj dend Rette præst Bestaar. Mens Jeg schyder mig til Guds Retfærdighed som hafuer lofuet at være En Gloende Muur om sine / Tienere, sampt til Kongens store naade som er Guds Kirches fosterfader, huis hierte Gud Naadelig bøye til Mildhed och Mischunhed.

2.

Anlangende *Crimen periurij* formeener ieg min Underdanighed ey at hafue begaaet *periurium propriè dictum* (dog dette er ichun een bisag) thj 1) Jeg maatte Aflegge æd baade i Wiborg och her imod min Willie Nød och twungen; 2) Jeg Aflagde æd uden *animo fallendi ac nocendj* (da dog *fraus* er *Anima Periurij*) Alleene *animo me ac meos Servandj*. 3) Jeg Aflagde ey min æd til at forkleyne Guds ære och forkrenche min Nestis Gafn. 4) Jeg formoeder mig ey at hafue Begaæt Meenæderj, thj ieg wed æd fragich mig ey at hafue Schrefuet uforschammede *Pasquiller* om Danmark *etc.* Men ieg bekiente loflige (som ieg formeente dem at wære) *Poëtische* och *Satyrische* Schriffter, som *General Fiscal* sielf i *Wiborg* af førstningen udj sin *inquisition* kalte ichun Lystigheds Schriffter, och sandelig Jeg er wiis paa at her *Hafniæ* scheer daglig af Guds Mænd wel saa Scharpe Strafprædichener och *Special invec-tiver*, som denne *disputatz* om Afguder kand wære. 5) Jeg af frycht, Trussel och twang Aflagde baade Eed och siden Bekiendelse. / 6) Jeg Bekiente, truet med Bødelen, twungen af Arrest, tilloket af *impunitate* (frihed for Straf) och høy kongl: Naadis tilbydelse och forsichring som Jeg huer time i dybeste Underdanighed haaber och wenter, 7) ingen bør Swære sig self i U-lyche, thj det er imoed *præceptum charitatis*, derimod blef ieg twungen til at Aflegge æd imod mig self, saasom at dræbe mig med mit Eget Swerd, wed huilchen æd ieg och alle mine kunde styrtis i U-lyche, som nu alt disswerre scheid er, med mindre hans kongl: May:t med sine Naadsens Arme wil opdrage mig med Hustrue och Børn af forsædelsens och U-lyckens Afgrund. Nu kand den Høywiise dommere See, hui ieg ej torde af Begyndelsen gaa til Bekiendelse, thj ieg fryctede for V-lyche och Endelig *Ruin*, som nu er mig Wederfahret, och høyere settis i Rette udj *Castellet* och i *Wiborg* blef mig indtet andet Lofuet End Kongl: Naade, wilde ieg ichun gaa til Bekiendelse, mens effter Bekiendelse mister ieg Kald, Brød, Kioel, Embede, Trues paa ære, haand, hoffued, Steyle och hiul, wel i Jesu Nafn, jeg er under magten: Gud for Jessu døds schyld føre mig igien under Kongens Naadis Winger. 8) ieg Nechtete af førstningen som *Petrus*, af Mennischelige frycht och Schrøbelighed; / Jeg Bekiente siden, der til blef jeg nødtwungen och drefuen udaf Guds Hellige Krafftis Aand, at ieg schal bære Guds Nafn, hans Ord och ære, och wedstæe sandhed, saa wit Jeg dend hafuer kundet

træffe, for Kongen och Fyrsterne; schal ieg Beseigle min Bekiendelse med mit Blod, saa er det min trøst effter mit Nafn och Tilnafn *Esaiæ* 41 v. 14, frycht iche du orm Jacob, och frychter Eder ey for dem som kand Jhielslaa Legomet, men for hannem som kand forderfue siel och Lægome i helfuede. Jeg weed een Jacob som blef Jhielslagen med Swerd, her er Jeg, schal ieg gaa samme Wey siger ieg som præsten Elj hand er Herren, hand giøre som hand behager. Jeg Bekiender ieg hafuer altid wæret *Boanerges* och tordens søn imod Synder och Laster, saa møder mig da nu U-lyckens torden och Modgangs Liunild. *Jesus* for sin død bewæge dend Allernaadigste Konge til Naade och Mischunhed.

3.

Anlangende dend meer end gruelig och forskrechelige Jrettesettelse, som de Allermest forbandede och formahledidede Konge Mordere samt Landers och Rigers forrædere Alleene tilkommer, formoeder Jeg dend Naade och Retfærdighed hoes dend høywiise / Øfrighed, at de naadigst wil hafue mig forschaanet for, som de effter een reen Samwittighed for dend Retfærdige Gud i Himlene paa dommens dag U-beschæmmet kand forsuare, Betenchendis at de holder domb ey for Mennischen men for Gud; Jeg wil da aldrig formoede, mig wed disse welmeente *Poëtische* Strafschrifter at hafue fortient slig Straf, som *Gen: Fiscal* opregner, der handledis ey nær saa hart med *Petro* och *Paulo* af Keyseren, ey nær saa strengt med *Jacobo* och *Johanne* af *Herode*, ey nær saa U-barmelig med *Michæa* af *Achab*. *Paulus* Begich *Crimen Læsæ Maiestatis divinâ* der hand forfuldte *Jesus*, *Petrus* *Crimen periurij* i det hand wed æd Benegtede *Jesus*. Men der blef ey handlet saa med dennem, O, Ney Hr. *Gen: Fiscal* wærer Barmhiertig, som Eders Himmelsche fader er Barmhiertig. Men dersom ieg imod forhaabning for samme mine *Poëtische* Schrifter wed Rettens Haardhed och Kongl: May:ts Willie schulle liide dødsstraf, dog Jeg i samme Schrifter, saa sandt Jeg schal Arfue Guds Rige, hafuer intet andet haft for øyen end sandhed at følge (der dog Jeg bedragen af *Spargamenter* och *Relationer* ey aldtiid mueligt hafuer træffet) Synden at udrydde, dyd och Guds frycht at plante, Kongens och Landets Gafn, ære och *Respect* at fordre och fremme, da *Testerer* och *protesterer* Jeg for / Gud och Kongen for ald Christelig øfrighed, ia for alle och een huer, at ieg dæer som en *Martyr* och iche som een Misdedere, Mens ieg

will ey formode dend haardhed, thj Nedkaster ieg mig med Hustrue och Børn for Kongens Naadethrone Een Naadig Herre och Barmhiertig konge i dybeste Underdanighed, Sicherligen forhaabendis dette mit Underdanigste Jndleg indgifuis for de Høywiise dommere till opliussning i Sagen mig til frelse och Befrielse, iche til dend Ende at Jeg wil *protestere* imod min Allernaadigste Konge, Ney! for Kongens Naade throne *deprecerer* Jeg i største Underdanighed for den fortørnelse mine *Satyrische* Schriffter imod min Willie och *Intention* hafuer *causeret*, Jeg beder om Naade af dend Allernaadigste Konge i dybeste Underdanighed. Begieris Underdanigst at dette motte for Retten læssis, Paaschriues, i dommen och *Acterne* Ord efter andet Jndføris, mig igien tilstilles, En Naadig och Mild domb underdanigst formodendis, som for dend Retfærdige Guds Aabenbahret ansicht och for Wor Allernaadigste Konge Kand forsuaris. *Vest: Excell: Nobilit: Devotissimi Hafniæ d. 21. febr. A° 1681* Jacob Worm

168r P: S: Om noget i dette mit Underdanigste Jndleg er ey Ret forfattet, Begierer Jeg det mit Beklemte Wæmodige Sorrigfulde hierte maa tilschriufuis och mig ey til Schade komme, saasom Jeg hafuer tahlet i min Siels bitterhed och Angist.

Jeg søger ald min fred, frelse och Redning i Guds Retfærdighed och i min Allernaadigste konges Ewig prisselig Naade.

Jesus opliusse, styre och Regiere de Høywiise dommeris Aand, Hierte och forstand, at dømme mig efter een Uschad Samwittighed, som for Guds Øyne.

Jacob Worm.

Saasom samme Jndleg for retten Lest och paaschrefuen i sig sielf formelte, Och som *Gen: Fiskal* loed Raadstueschriufueren samme dag Wide, at hand ingen *Copie* deraf hafue wilde, Mens trengde paa Endelig dom, Hafuer Sagen ey lenger henhuiled end til dend Nest paafølgende 23. Febr. och blef da for Retten dømt och Afsagt;

Efftersom de kongl: tilforordnede *Commissarier* udj Jacob Worms Sag Vdtrycheligen udj deris dom *Mentionerer* och tilfinder bemt: Jacob Worm

168v at hafue udj Adschillige sine Schandschrieffter paa / V-tilbørlig och V-sømmelige maade iche Alleeniste Angrebet hans kongl: May:ts troe Vnder-saatter och Høye *Ministre* paa deris Embede, samt Erlige Nafn och Røgte, Mens endoch hans Kongl. May:t Self, saauelsom hans Kongl: May:ts her fader Høylofligst Jhukommenlse och dend høye Kongl: *Souueraine* Regjering, Huorudj hand effter Adwarsel och paamindelse dog er blefuen fremturende, Saa de derofuer for saadan hans høye forseelser iche Alleeniste hafuer dømbt hannem fra hans Geistlig och Præstelig Embede, Sampt Kioel och Kald, Mens endoch Endelig tilfunden hannem at ofuerlefueris udj Wersslige dommeris hender, der fremdeelis at stande til rette; Da saasom hans Kongl: May:t Allernaadigst hafuer ladet Befahle Sagen til Raadstuen effter foregaaende *Gen: Fiscals* Stefning at schulle indkomme, och derudj paa hans fortiendte Werdslig Straf effter saadan hans, effter Bemt: dombs sigelse Befundene høye forseelser at Kiende och dømme, Hafuer Wj effter vdj Rette lagde Brefue doms *Docūmenter* och Egen wedgaaelse saaledis Kiendt, At Jacob Worm bør hans Lif, ære och Goeds at hafue forbrudt, Hans Schandschrieffter offentlig af Bødelen at Brendes, sine fingre for Meeneed at mistes, sit Hofued wed Swerd at Afhugges, hans Hofuedlod til Kongen at were hiemfalden, hannem self / Til Straf och andre Til Afschye och *Exempel*.

Dess til Widnisbiurd Under Woris Stadtz Jndseigl och Raadstueschrieffterens Underteignelse. *Actum Hafniæ* den 23 *Februarij* A^o 1681. Som forschrefuet staar.

L. S.

C. Heldt
Raadstsk:

61.

Stormechtigste Høybaarne Monarck
Allernaadigste Arffve Konge.

70r

70v

Jeg haffver Engang seet min Allernaadigste Arffve Kongiss Ansikt, som en Gudss Engelss Ansikt, hvilket giffuer mig endnu Videre Frimodighed i min Største Hierte Sorrig at ansøge om Naade for min Beængstede Mand hoss min Allernaadigste Arfve Herre Konge forbarmer Eder offuer mig for dend barmhiertige Guds og *Jesu Christi* schyld og forærer mig høyt-bedrøffvede Qvinde aff naade min *arresterede* Mand igien. Jeg har min Gamle Moder Hiemme, Halfvfiersingstiffve Aar gammel, som aff Sorrig er nermere død end Leffvende, Jeg Haffuer mit Diende Spede Barn j Vuggen, som schriger effter sin Fader, og Anraaber Kongen om Naade, Jeg nedkaster mig derforre for min Allernaadigste Kongiss føder, Jeg holder Fast og Slipper Ey, førend min Naadigste Konge Vaarder mig naadig, og velsigner mig, Thi Vil Jeg derfor haabe at min Allernaadigste, Allermildeste Konge schal bevise mig naade ey Allene for min ubluelig Raab og schrigs schyld, mens som en Naadig Konge for Gudss og sin Egen medføde mildheds Skyld, der er Aldrig nogen gaaen trøstesløss fra Ederss Kongelig Mayestets Ansikt, O saa uilde min Allernaadigste Konge ey heller Kaste mig bedrøffvede Qvinde fra sit Naade-Ansikt uden Bønhøring og Mildhed. Naadige Konge Vær mig Naadig, mild og barmhiertig og schienker min Gamle Moder sin / Søn, mig høy-bedrøffvede min Mand, mitt Spede uschuldige Barn sin Fader, det ynscher mit beklemt hierte, en høymild og hierte-Naadig Konge sikkerlig formodende dend Naadige Gud schall igien Velsigne Ederss Kongelig Mayestet og det gandsche Kongelig Arffve Huuss med ald dend Naade, ære og glæde, som Gudss Rigdom formaar, derom Jeg stedsse i mine Bønner Gud anmoder: Min Allernaadigste Arffue-Kongiss

Kiøbenhaffn

dj 17. Febru: 1681.

Allerunderdanigste
tienerinde og Troe
Forbederinde
Abild Anders daatter.

62.

72r

Stormechtigste Høybaarne *Monarch* Allernaadigste

Hiertens fromme Arffve-Konge och Herre.

Ach ælendighed, jammer och forsmædelse! mit Hierte er nedslaget! min Aand er fortæret j mit lifff, och mit lifff er snar iche mere j mig for hylene og such for dend mere end forschrechelig och forsmædelig dødsens dom, som er fældet till Raadstuen offver min j allerstørste ælendighed bestedde Mand paa lifff, fingre, ære og godtz! *Ach!* Hvo vil drage oss op aff ælendigheds och forsmædelsens *Belias* afgrund? Jngen; Jngen j ald Verden kan giøre det uden min Allernaadigste Konge; thj Kommer ieg bedrøfvende och Hierte angerfulde qvinde, och nedfalder Væmodigst j allerdybeste underdanighed for min Allernaadigste Kongis fødder med et forknused Hierte och beængsted And: ieg sucher, raaber och schriger om min til døde dømt Mands frihed, fred og frelse, lifff och ære, det er med et ord, om min Allernaadigste Kongiss ævig berømmelig Naade. O lader, Allernaadigste Konge, hverchen dend forsmædelig død, ey Heller det bedrøfvelig fengsell schille min Mand fra mig: Forbarmer Eder offver oss j Naade for Gudss schyld, och tillregner iche min ælendige Mand hanss begangne daarlighed for *Christi* schyld. Saadan min allernaadigste Kongiss store Naade och mischundhed schal ald Naadsens och barmhiertigheds Gud tusindfold belønne j ærens ævig Himle, der om Vj alle Gud stedtze schal anmode

Kiøbenhaffn

dj. 25. Febr. Anno 1681.

Eders Kongelig Mayestets

Allerydmvgste tienerinde

och tro forbederinde

Abild Jacob Worms

63.

Stormechtigste Høybaarne *Monarch*.

Allernaadigste Arffve Konge oc Herre.

74F

74V

Min bedrøfvede Siæl, mit Sønderknusit Hierte, min Anger-Gifuen Aand kaster sig Atter need for *Kongens* Fødder och for hands Mayestets Naade-throne, Ach Allernaadigste *Konge*, anseer dog i *Kongelig* Naade Min bedrøfuede Siælis Angest och Jammer, Ach lader mine tusinde Such Raab och schriig icke falde paa Jorden, mens møede for *Kongens* Ansicht, Ach Lucker icke Eders Mayestets Milde Øyne till for mit Hiertis mange tusinde Væ-modige Taare, Ach skiencker mig dog af *Kongelig* Naade min Halfdøde och megit svage Mand med Liff och Ære paa frj foed af sin Langvarige och haarde *Arrest*, Allernaadigste *Konge*, Jeg beder at Eders *Kongelig* *Mayestet* Vil for *Jesu* Hellige død och piine schyld icke tage min Elendige Mand fra mig J huad Lycke den Barmhiertige Gud, och Vor Allernaadigste *Konge* os af Naade Vil forleene, O forbarmer Eder dog, Allernaadigste *Konge* och Herre, offver wor store Elendighed, Min Ældgamle Moder ligger Hiemme i Vor Huus af Hiertesorig Nermere død End Lefuendis / mit spædebarn Jligemaade, mjn Mand har snaert forliiset Sindsens Kraffter oc Legomits førlighed, Ach lader saadan Vor Himmelraabende Such Graad och Elendighed gaa Eders *Mayestet* til Hierte, ach tager icke min Mand fra mig, Jeg J dybeste Vnderdanighed forsichrer, at min Mand schal Aldrig gjøre det Ringiste som *Kongen* och hans goede Mænd kand Mishage, men hand skal saa skicke sig at min Naadigste *Konge* kand bewegis Jmod os at ligge Naade til Naade, Hvilchen hans *Mayestets* stoere Naade, de Ævige Himle schal Vederlege med Guds Riigis Ære och Glæde, derom min Vnderdanighed Gud stedse Anraaber.

*Haffniæ dj. 16 Martij**Anno 1681*Eders *Kongelig* *Mayestets*

Allerydmygste

Tienerjnde

Abild Jacob Worms

64.

Stormægtigste høystbaarne *Monarch*,
allernaadigste arve-konge,

65r

Vilde Med Naade-fulde øjne atter see Ned af sin kongelig throne til min bedrøvede Underdanighed, som Med suchende fattig hustru og umyndige spædbørn ligger paa vore ansichter for kongens stol, og anraaber Vor allernaadigste hiertens fromme konge om Naade, om *perdon*, og forladelse, og kongelig mildhed. Allernaadigste arvekonge Jeg i dybeste Underdanighed afbeder Lou, ret, domb, og rettens strengthed, som er mig alt for haard; Jeg shyder mig fra Retten, til kongens store Naade, som gjør Eders kongelig Majestet iblant alle Christen-konger Udødelig. Jeg sucher som *David*: Mig er meget bange! Lad mig dog nu falde udj Kongens Naadis hænder, og iche udj rettens scharphed. Jeg og alle mine Vjde iche hvad vi schulle gjøre, Men Vj Vende Vore taare-flydende øyne til kongen, og til kongens Naadestool, Jndtil gud af sine høje himle Vill røre kongens hierte til at bøje sin naade-spiir til oss i vor hierte-sorg og elendighed. Vor lifff, ære, brød og Velfært ligger udj kongens Naadis hænder: allernaadigste arve-konge Uddeeler det til oss effter kongelig Naade og rundhed, oplader eders kongelig Majestets Naade-drybende hænder, og mætter oss, saa høystbedrøvede, Med Naade, glæde og barmhiertighed. Der er endnu aldrig nogen suchende Underdan, som, nest gud har forlat sig paa kongens Naade, gaan beschiemet fra kongens ansicht. Saa er det min angergiffne hustruis, Mine diende børns, og min egen faste forhaabning, at Vor allernaadigste arve konge Ville med Naadens arme drage oss af sorgens, af forsmædelsens og elendigheds gravff / Allernaadigste arve-konge Lader da Vreden ej fortære oss; Lader Lou og ræt ej Nedtræde oss, Lader dommen ej som en schyllende flod gaa over oss; Men lader Naaden overdeche oss. Lader Mildhed beskyttte oss. Lader Barmhiertighed tale gaat for oss hoss Eders kongelig Majestets Naadethrone, at kongens Udødelig ære og naun maa prisis iche i vrede, men i Naade; iche i Vor straf, ulyche og Modgang, Men i hielp, i Mildhed i forladelse. Jeg beplichter mig udj ald Underdanighed paa æres og lifffvs fortabelse aldrig med Mund, ord, pen, eller schriff udj slig eller andre Maader at fortørne Min Allernaadigste arve-konge, eller de kongelig høje Ministre eller kongens Geistlige og Verslige betienter. Jeg ønscher aldrig at nyde

65v

Naade for gud, om nogen udj det schrift *de idolis* har været mine Medvidere, tilschyndere eller har hafft der Med at schaffe, Men min ubetenchsomhed af en *satyrisch* og *Poetisch licentzis* misbrug, dis værre, er alleene schyldig. Naade Naade i Jesu Naun raaber jeg derfor hos min allernaadigste arve-
66r konge / guds evige himle schal Med ald overflødig glæde, ære, og salighed Mod min allernaadigste konge Rigelig saadan kongelig Naade Vederlegge.

Jeg udi mine ydmyge bønner Med mine
hustru og børn schal dett i ald Underdanighed
af gud Natt og Dag bede.

Sacr. Reg. Maj.

subjectiss.

Jacob Worm.

65.

63r

Stormægtigste høystbaarne *Monarch*
allernaadigste arve-konge

63v

Saasom hr. *General Fiscal* har alvorlig formanet mig, at Jeg, under kongelig Naadis fortabelse, skulle oprichtig tilkiende give om nogen vaar medvjdere eller tilschyndere til at forfatte den *disputation* om afguder, og Jeg i ald sandhed skulle anmælde hvis mig vjdere der om kunde være bevist; Da *testerer* Jeg den sande og levende gud, at saa sant Jeg begierer Naade og ære i himlene, har aldrig nogen adelsmand, eller u-adel været der udj enten min Medvjdere, eller tilschyndere, eller er i Ringeste maader schyldig med mig der udj; Men Jeg self alleene, dog uden *rebelleions* tancher, og uden noget oprørsch eller opsetzig sind eller gemytt, allene af en utidig nidkiærhed! haffde det forfatted: gud lade mig aldrig nyde arvedeel i guds Rige om jeg ej siger sandhed. Det kand min allernaadigste konge self erfare deraff, at Jeg Udlagde og tilkiende gaf min egen *person*, samt *mine* næste Svogre; da kunde jeg umulig have større kierlighed til fremmede Venner at dølle og frelse, men styrte mig self i ulyche. Jeg er overbødig i denne dag at gaa til min død paa ovenskrefne bekiendelse, saa sant Jeg begierer at min siæl maa annæmis udj guds haand. Tilmed om Jeg skulle dølle nogen stor Mand, da skulle det schee for gevinst og baade: Nu seer Jeg for mig min bloddom og min kongis unaade, hvilchen Jeg muligt kunne afbede, om Jeg nogle / viste at Udlegge: da kunne Io alle Verdens Meddel ej gaune mig, om Jeg skulle staa min *execution*, eller have min kongis unaade. Allernaadigste arve-konge Jeg falder Ned for Eders kongelig Majestets milde ansict med min bedrøvede hustru, og hendis ældgamle Moder, samt vor diende barn i Vor huus, og vj kaster oss for kongens fødder og begierer kongens Naade for Jesu hellige død og pine schyld. Ach, allernaadigste konge anseer udj kongelig Naade denne min, for gud i himlene sandfærdige *resolution* paa hr. *General fiscals quæstion*, gud lade mig aldrig arve guds Rige om Jeg skulle dølle min egen fader om hand vaar schyldig Med mig, Langt mindre vil, bør, eller kand jeg dølle nogen fremmed, paa denne min bekiendelse begierer Jeg guds og kongens naade!

Hafn. 6. april. 81.

Sacræ Reg. Maj.
subjectissime
Jacob Worm.

66.

Eftersom vj Jacob Worm som her j Stadens Fengsel er anholden, og for sine V-tilbørlige skrifter dømt er, paa Livet og æren allernaadigst *pardon* erid hafver. Da er voris allernaadigste villie og befaling, at j dend Anordning gjører, at hand med det nu herfra gaaende Schib *Phænix* til Ost-jndien vorder henskichet, og hafver j hannem at forreholde, at hand sig ey igjen Under Lifsstraf derfra maa begifve. Dermed etc.

Hafniæ dj. 16. April 1681.

67.

Wor synderlig Gunst Tilforn, Wiide maa du, at vj af sær Kongelig Naade, allernaadigst hafver *pardonneret* Jacob Worm paa ære, Lif oc fingre, oc allernaadigst schienchet hans hustrue hans boes lod, som udj vor Kiøbsted Viiborg under forseigling schal være, Thj er voris allernaadigste villie oc befaling, at du strax dend anordning giør, at bemelte Jacob Worms boe blifver aabnet, saa at hans hustrue forskrefne hans boes lod tillige med hendis egen kand megtig oc raadig blifve, Dermed etc.
Oldenburg Slot dend 30 aprilis 1681.

68.

Brudstykke på tysk i et fransk brev fra Ulrik Frederik Gyldenløve
til Konrad Biermann von Ehrenschild, den 1. maj 1681.

Der condemnirte wurm hat geschriben, dass der fiscall welcher Jhn angeklaget den tag er zu schiffe gehen möchte gestorben, der Priester welcher seine Pfarre erhalten dötlich krank, dass schiff eins in brandt wnd hernach von einem anderen übersiegelt worden, der President sehr krank, wnd von den visionen mehr, alles dass ohne kan Jhm nicht helfen dass er nicht weber der linie oder nach dem tiefen keller marchieren möchte.

69.

V. G. T. Viide maa du, at vi af sær kongelig naade allernaadigst hafuer bevilget oc tilladt at *Mag. Jacob Worm*, forige Sognepræst til Graabrødre Sogn udj vor kjøbsted *Wiiborg*, som for sine u-tilbørlige schriffter af de dertil forordnede *Commissarier* bemelte sit kald og Præste Embede er vorden fradømt, oc for nogen tiid siden til Ostindien henschichet; maa, forschrefne ofuer hannem ergangne *Commissarie*-dom uagtet, igien til Præstekald antages oc befodris; Saa oc Prædicheembedet paa vort *Castell Dansborg* oc derhos liggende *Trangebare* bye udj bemelte ostindien hereffter betiene, saa fremt hand ellers af det Ostindische *Compagnies Directeurer* dertil vorder antagen. Hvorefter du dig allerunderdanigst hafuer at rette oc derom fornøden anstalt at giøre. Befalendis etc.

Hafniæ dend 3. *Octobris* 1685.

70.

Eftersom for os allerunderdanigst er bleven andragen at med seenist fra ost Jndien hidkomne Skib skal være sendt noget af afg. *Mag: Jacob Worms* goeds saasom bøger klæder og andet, som hand paa sit yderste skal have ombedet voris *commendant* der i ost Jndien til hans efterleverske Abild Andersdaatter at befordre; Da have vi, effter slig beskaffenhed, og bemelte Abild Andersdaatters herom allerunderdanigst gjorde ansøgning og begiering, allernaadigst bevilget, at hun forskrefne goeds, som hendes afg. Mand, hende alleene skal have tillagt, imod behørig tolds og anden Rettigheds erleggelse maa nyde, og for sig selv beholde foruden nogen deeling med hans Arvinger; Derefter J Eder allerunderdanigst haver at rette, og om samme goedses levering til hende fornøden *ordre* strax at stille. Befalendes eder Gud. *Hafniæ* dend 1. Julij 93.

ZUSAMMENFASSUNG

Das 17. Jahrhundert war in Dänemark eine Zeit grosser Umwälzungen. Nach einem politischen und wirtschaftlichen Aufstieg zu Anfang des Jahrhunderts wurde auch Dänemark in die europäischen Religionskriege verwickelt. Die Folge davon war, dass seine politische Bedeutung wesentlich vermindert und die wirtschaftlichen Verhältnisse in gefährlichem Ausmass untergraben wurden. Ein Revanchekrieg in den Jahren 1657–1660 fiel noch ungünstiger aus und offenbarte die grossen Mängel des Regierungssystems. Dies rief in gewissen Bevölkerungsschichten den Wunsch nach einer radikalen Regierungsreform hervor, die im Herbst 1660 mit einer Koalition zwischen Königsmacht, Geistlichkeit und Bürgertum gegen den alten privilegierten Adel durchgeführt wurde. Das Ergebnis war jedoch nicht, wie man von einer solchen Koalition hätte erwarten können, eine Regierung, die sich auf die beiden bürgerlichen Stände stützte, sondern ein königlicher Absolutismus, der bei einem neuen eingewanderten Adel Stütze suchte. Diese neue Staatsform erwies sich, besonders in der kurzen Zeit als Griffenfeld in der ersten Hälfte der 1670er Jahre Reichskanzler war, auf vielen Gebieten als nützlich und effektiv, obwohl vieles von dem alten Schlendrian – Bestechung, Nepotismus, Handel mit geistlichen und weltlichen Ämtern – keineswegs beseitigt wurde. Der gute Anfangserfolg wurde jedoch durch die politisch unüberlegte Beteiligung Dänemarks an den grossen europäischen Kriegen zwischen Frankreich und Holland, in denen Dänemark sich in die kriegerischen Auseinandersetzungen mit Frankreichs Alliiertem Schweden einliess, um seine verlorengegangenen Provinzen östlich des Öresund wieder zu gewinnen, jäh beendet. Die vielen Niederlagen des dänischen Landheeres in diesem Krieg bereiteten den Boden für eine Kritik an dem neuen Regime, dessen mangelnde Effektivität der Bevölkerung im Hinblick auf den resultatlosen, aber äusserst kostspieligen Krieg deutlich vor Augen trat. (Friedensschluss 1679).

Der Satirendichter Jacob Worm war einer der markantesten Vertreter dieser oppositionellen Haltung gegen Griffenfeld und seine Nachfolger, obwohl er in keiner Weise Exponent einer organisierten Widerstandsgruppe war, sondern einzig und allein eigener Initiative und persönlichen Neigungen folgte. Es kann deshalb in Frage gestellt werden, ob diese zweifellos markante Persönlichkeit in gleicher Weise auch typisch für ihre Zeit war.

I KAPITEL

Jacob Pedersen Worm entstammte einer Pastorenfamilie; er wurde 1642 in Kirke Helsingøe auf Seeland geboren; nach Absolvierung der Lateinschule studierte er Theologie an der Universität in Kopenhagen; während seiner Studienzeit 1663–1670 arbeitete er auf das Ziel hin, sich eine akademische Laufbahn zu schaffen; er schloss seine Studien 1667 mit dem Magistergrad ab, der ihm den Weg zu höheren Ämtern innerhalb der Kirche, Schule und Universität öffnete. In diesen Jahren veröffentlichte er nicht weniger als 22 theologische und philosophische Dissertationen, von denen zwei speziell gegen Descartes gerichtet sind. Dies zielbewusste Streben, sich bemerkbar zu machen, wurde ergänzt durch eifrige Bemühungen, in Kontakt mit massgeblichen Persönlichkeiten zu kommen, u. a. mit dem damaligen Staatssekretär Peder Schumacher (Griffenfeld), der entfernt mit seiner Stiefmutter verwandt war. Worm erwarb die Gunst König Frederiks III, der ihm zur Belohnung für eine lateinische Predigt ein theologisches Lektorat in Viborg und dazu eine kleine Dorfpfarrrei versprach, die aber beide noch besetzt waren. 1668 starb sein Vater, Anfang 1670 König Frederik. Da Worm in diesem durch den Thronwechsel bedingten machtpolitischen Vakuum nicht erwarten konnte, Karriere zu machen, nahm er im Sommer 1670 eine Stellung als Rektor an der Lateinschule in Slangørup an, einer kleinen bedeutungslosen Stadt auf Seeland, wo damals seine Stiefmutter wohnte, die sich nach dem Tode seines Vaters mit dessen Kaplan, dem Dichter Thomas Kingo, der seit 1668 als Pfarrer in Slangørup wirkte, vermählt hatte.

Worm hatte schon in seinen Studienjahren poetische Veranlagung gezeigt. Erhalten sind von den poetischen Arbeiten aus dieser Zeit allerdings nur einige panegyrische Ehrengedichte aus den Jahren 1663 und 1669. Doch ist aus verschiedenen Prozessakten ersichtlich, dass er wahrscheinlich in diesen Jahren auch satirische Verse schrieb, und zwar – was charakteristisch für ihn ist – eine Satire gegen einige Professoren. Worms dichterische Begabung lag von Anfang an auf dem Gebiet des Spottgedichtes, der persönlichen Schmähschrift. Da es unter den damaligen politischen Verhältnissen unmöglich war, derartige Satiren zu drucken, konnte man diese nur in mehr oder weniger verlässlichen Abschriften anonym verbreiten, wodurch

eine genaue Bestimmung des Umfanges seiner Produktion ausserordentlich erschwert wird. Bemerkenswert ist, dass Worm von der für den Absolutismus charakteristischen politischen Grundauffassung in keiner Weise abweicht. Prinzipiell stand er auf dem Boden des absolutistischen Königtums von Gottes Gnaden, jedenfalls bis zu seiner letzten Satire, in der eine, wenn auch begrenzte, Modifikation wahrzunehmen ist.

II KAPITEL

Als Rektor in Slangstrup unterstand Worm seinem Stiefvater Thomas Kingo. Der manische Hass, den er gegenüber diesem Mann hegte, wurde bestimmend für sein Schicksal. Eine Analyse verschiedener Jugendgedichte Kingos scheint zu zeigen, dass dieser wahrscheinlich einseitige Hass möglicherweise darauf beruht, dass Worm vermutlich unbegründeten Gerüchten über seine Stiefmutter und Thomas Kingo Glauben schenkte. Aus der Feindschaft zwischen den beiden Geistlichen entstanden einige Streitgedichte. Ausgangspunkt der ersten Fehde war der Standeshochmut, den Worm Kingo, seinem Vorgesetzten, unterstellte. Der zweite Streit brach aus, als Kingo nach dem Tode seiner Frau, der Stiefmutter Worms, eine neue reiche Frau suchte. Seine Wahl fiel auf die Witwe seines Vorgängers, die er jedoch früher verschmäht und mit der er obendrein einen Prozess geführt hatte. Diese Witwe war reich, und Worm war perfide genug zu behaupten, dass die Motive zu dieser Freierei Geldgier und sexuelle Lust seien, da diese Frau in Worms Augen keine anderen Qualitäten hatte als Geld, ein grosses Volumen und den entsprechenden sexuellen Hunger. Worms Gedicht »Die Kardinal-Satire«, die einen verlorengegangenen Kingo-Text als Voraussetzung haben muss, enthüllt diese für einen Geistlichen lächerlichen und geschmacklosen Motive. Das Gedicht ist also ungewöhnlich perfide, wiewohl Worm demonstrativ, und daher nicht sehr überzeugend, betont, dass der Streit seinerseits nur als Spiel – ein Turnier – gedacht sei. Er hatte zwar die Lacher auf seiner Seite und ging als absoluter Sieger aus dieser Fehde hervor, aber es war ein Pyrrhus-Sieg, denn die schon damals guten Beziehungen Kingos zu Peder Schumacher (Griffenfeld) und dem Königshaus haben wahrscheinlich bewirkt, dass man an höchster Stelle

über den frechen Satiriker verärgert war. Das bedeutete, dass der ebenso tüchtige wie ehrgeizige Jacob Worm sich seine Karriere verdorben hatte. Er wurde bitter und neidisch, und in den folgenden Satiren ist nichts mehr von der humoristischen Begabung zu spüren, die sich in dem Streit mit Kingo so glänzend manifestiert hatte. Der Humor kann daher kaum ein fundamentaler Charakterzug Worms gewesen sein.

III KAPITEL

Um von Slangerup fortzukommen, versuchte Worm seine entfernten verwandtschaftlichen Beziehungen zu dem einflussreichen Peder Schumacher (Griffenfeld) auszunutzen, aber da seine Bemühungen keinen Erfolg hatten, schlug sein Respekt für den Staatsmann in fanatischen und unnuancierten Hass um. Worm nahm vor allem Anstoss an Griffenfelds unglücklichem Hang zum Nepotismus und seinem Handel mit Ämtern, und schliesslich wurde Griffenfeld für ihn der Antichrist in eigener Person. Die Angriffe auf Griffenfeld in Satiren wie »Studiosus Lamentans« und »Sibyllæ Spaadom« zeigen, dass Worm im Prinzip auf dem gleichen Standpunkt steht wie Griffenfeld, d. h. sie bejahen beide das absolutistische, theokratische Staatssystem, das Königtum von Gottes Gnaden. Diese unbedingte Übereinstimmung mit dem herrschenden Regierungssystem bewirkte, dass Worm nicht das System an sich, sondern nur rein persönliche Verhältnisse und lediglich private Angelegenheiten und Missgriffe der regierenden Staatsmänner aufs Korn nehmen konnte. Dieses entsprach auch ganz seinem voyeurartigen Talent für das Perfide.

IV KAPITEL

Nach dem Sturz Griffenfelds im März 1676 wurde Jacob Worm im Februar 1667 zum Pfarrer in Viborg ernannt. Er heiratete die Tochter seines Vorgängers, der kurz danach starb. Durch Worms eigenes Verschulden kam es sofort zu Streitigkeiten mit dem Bischof Søren Glud, dessen Schwägerin die Maitresse König Christians V war. Worm äusserte sich öffentlich grob und herausfordernd über die Schwägerin des Bischofs und ihre Kinder mit

dem König. Dies muss zu Spannungen zwischen ihm und seinem Vorgesetzten geführt haben.

Worms politisch-satirisches Schaffen war nach dem Sturz Griffenfelds zum Stillstand gekommen, aber der unglückliche Verlauf des dänisch-schwedischen Krieges (1675–1679) liess ihn als Skribent wieder aktiv werden. Ein wichtiges Moment in der abschliessenden Phase seines Schaffens war eine völlige Umwertung des von ihm früher so sehr bekämpften Griffenfeld. Nun sah er in diesem tüchtigen Realpolitiker den Einzigen, der im Stande sei, das Land aus seiner aussenpolitisch ungünstigen Situation zu retten. Da einige von Griffenfelds Gegnern und Nachfolgern deutsche Adlige waren, richtete Worm seine heftigen Angriffe gegen diese Ausländer in der Regierung. In seinen Satiren stempelte er sie alle, zum Teil ganz unbegründet, als absolut unbrauchbar im Gegensatz zu dem alten dänischen Adel, dem durch die Machtübernahme von 1660 alle Privilegien genommen waren. Worm machte sich zum eifrigen Propagandisten für eine politisch unmögliche Koalition zwischen dem in Gefangenschaft sitzenden Griffenfeld und dem dänischen Adel, eine Idee, die bei den Machthabern Unruhe hervorrufen musste.

Worms weitere satirische Produktion begann mit einigen allgemeinen Satiren, ging aber schnell über zu einem Angriff auf die für die militärischen Skandale im Schonischen Krieg verantwortlichen Personen, so z. B. in »Kongens Væmodige Klagemaal« und »Phænomenon Parisiense«. Gleichzeitig damit beschrieb er die Bürden der Zivilbevölkerung infolge des Krieges, besonders in der Satire »Visio Abrahamstrupensis et Svanholmensis«, die gegen die gesamte neue Machtelite gerichtet war. Man kann in diesen Satiren eine hemmunglose Verschärfung der Angriffe feststellen; selbst die Person des Königs ist nicht mehr ausgenommen. Das satirische Schaffen schliesst ab mit einer fingierten lateinischen theologischen Dissertation »Jdola Jeroboami in Dan et Bethel«. Die früheren Angriffe auf die Staatsmänner und militärischen Führer werden verstärkt aufgenommen, und gleichzeitig werden ungewöhnlich scharfe Ausfälle gegen den König mit eingeflochten. Von grösserem prinzipiellen Interesse ist es, dass Worm in diesem letzten Werk das System an sich verwirft, was er sich früher nicht erlaubt hatte. Worm behauptet mit gewissem Recht, dass der Staatscoup von

1660 mit Zwang durchgeführt worden sei und deshalb als tyrannische Handlung ohne einen Funken göttlicher Berechtigung bezeichnet werden müsse. Von diesem Standpunkt aus kam er zu dem Ergebnis, dass jedenfalls der dänische Absolutismus nicht als gültiges Beispiel des Königtums von Gottes Gnaden angesehen werden könne. Politisch weniger wichtig, aber historisch ausserordentlich interessant ist Worms folgender Angriff auf die Bischöfe, denen er jegliche Autorität innerhalb der Kirche abspricht. Er sieht in ihnen allzu willige Werkzeuge des Staates, sie dienen nur diesem und sich selber, nicht aber der Christenheit und den Gemeinden, welche sie ständig verraten, um sich selbst zu bereichern. Königtum und Kirche, die Stützen der Gesellschaft, werden damit verworfen. In der Gesetzlosigkeit des dänischen Absolutismus sieht Worm, der sich jetzt im Bunde mit den göttlichen Propheten fühlt, die Erklärung allen politischen Unglücks, das über das Land gekommen ist, Gottes gerechte Strafe über ein ungehorsames Volk.

V KAPITEL

Nach dem ergebnislosen Friedensschluss im Herbst 1679 konnten die Behörden diese Angriffe nicht unbeachtet lassen. Das Justizministerium ordnete die Feststellung des Urhebers an, und da Worm, trotz der besonderen Verhältnisse in Viborg, nicht vorsichtig gewesen war, kam man ihm schnell auf die Spur. Nach einer Reihe von Verhören musste er zugeben, der Verfasser zu sein. Von einem geistlichen Universitätsgericht wurden ihm sein Magistergrad und seine geistliche Würde aberkannt; in dem folgenden weltlichen Prozess wurde er zum Tode verurteilt. Aus den Prozessakten geht eindeutig hervor, dass die Behörden sich im Grunde nicht für Worm interessierten, der doch nur ein unbedeutender Provinzgeistlicher war. Man war jedoch davon überzeugt, dass er das Sprachrohr einer organisierten Gruppe dänischer Adliger sei, die durch eine Konterrevolution das Wahlkönigtum wieder einführen wollten. Worm fiel es schwer, diesem Gedankengang zu folgen, da er in der Tat keine Hintermänner hatte. Als ihm endlich klar geworden war, welche Auffassung die Behörde von seinem Fall hatte, schrieb er einen überzeugenden, wenngleich würdelosen Brief an den König und bewies, dass er allein der Schuldige war; man schenkte seinen

Argumenten Glauben und änderte das Todesurteil in Deportation nach Trankebar, einer dänischen Kolonie in Ost-Indien, ab. Er verliess Dänemark im April 1681. Über sein Leben in Indien ist nur wenig bekannt. Er nahm an einer missglückten Verschwörung gegen einen tyrannischen Kommandanten teil; im Jahre 1685 wurde er jedoch wieder zum Geistlichen ernannt, da man in der Kolonie keinen Pfarrer hatte; er starb ca. 1692. Dichterische Arbeiten aus diesen letzten Jahren sind nicht erhalten.

VI KAPITEL

Worms dichterisches Talent lag auf dem Gebiet der persönlichen Satire – der ausgesprochenen Schmähschrift. Obwohl er während der Jahre 1673–1680 einige politische Satiren schrieb, kann man ihn nicht als typischen politischen Satiriker bezeichnen, denn er richtete seine Angriffe nicht gegen das politische System, sondern gegen die mehr oder weniger zufälligen Missgriffe einzelner Personen. So griff er z.B. Griffenfelds Handel mit geistlichen Ämtern an, während dessen sonstiges politisches Wirken ihn weder beschäftigte noch anfocht. Erst in der letzten Phase seines literarischen Schaffens wendet er sich nach und nach dem eigentlich Politischen zu, und erst die abschliessende satirische Dissertation »Jdola Jeroboami« ist eine durchgeführte Satire, ausgehend von einem im Prinzip abweichenden politischen Standpunkt. Allerdings darf nicht übersehen werden, dass grundsätzlich seine prinzipiellen Angriffe begrenzt bleiben auf den dänischen Absolutismus und nicht auf das Königtum von Gottes Gnaden überhaupt zielen. Worm war zu keiner Zeit Anhänger des englischen parlamentarischen Systems oder calvinistischer demokratischer Ideen. Er betrachtete sich selbst, ziemlich unnuanciert, als Wahrheitsapostel im alttestamentarischen Sinne; seine Gegner sahen in ihm ebenso einseitig einen gemeinen Schmähschreiber niedrigster Art, und auch das gerichtliche Urteil bezeichnete ihn als Schmähschreiber.

Das Ergebnis dieser Untersuchung ist, dass das Urteil, obwohl es von Worms Gegnern verhängt wurde, dennoch etwas Essentielles enthält. Worm war eigentlich nicht – wie etwa der Deutsche Balthasar Schupp – politischer Satiriker, seine Satire richtet sich vielmehr gegen Personen; er war ein

Schmähschreiber, der infolge eigenen Misserfolgs eine satirische Feder gegen seine vermuteten Feinde führte, ohne jedoch die Fähigkeit zu haben, seine Angriffe ins Grundsätzliche zu heben oder sie mit Humor zu würzen. Jacob Worms Persönlichkeit, wie wir sie durch seine Werke und Prozessakten kennenlernen, ist keineswegs faszinierend; aber sein provozierendes Lebenswerk ist trotz allem ein interessanter Einschlag in dem sonst so gleichgeschalteten politischen und kulturellen Leben des Zeitraums von 1660–1700, und die umfangreiche handschriftliche Überlieferung seiner Satiren aus dieser Zeit lassen vermuten, dass seine kritische Haltung einen gewissen Widerhall im Lande fand.

KAPITEL I

- 1 Villum Worm, Ole Worms søn, omtaler i sin utrykte dagbog (Gks. 930,2°) under 25. jan. 1681 processen imod og dommen over Worm. I den ret udførlige beretning, den ældste der findes om Worm, er der intet, der tyder på, at der var slægtsforbindelse imellem dem.
- 2 Wiberg II,476.
- 3 Det i øvrigt ikke helt så sjældne Morsing-navn vil evt. kunne føre til, at man kan spore slægten endnu en generation tilbage. I Boddum var Peder Nielsen Morsing præst fra 1589 til 1592 (Wiberg I,177); der kan også peges på en anden præst, nemlig Peder Nielsen Morsing i Gislum og Testrup i Viborg stift; han blev præst dér i 1584, men blev senere afsat (Wiberg I,448). Disse spor peger i retning af Viborg, Worms senere virkefelt. De oplysninger, der kan fremskaffes om disse præster, er så sparsomme, at de ikke kaster noget forklarende sidelys over Jac. Worm og hans skæbne.
- 4 Jf. Nks. 1170,4° og Kall 489,4°; stridighederne blev behandlet på Roskilde landemode 1621; udfaldet kendes ikke.
- 5 UM.I,89.
- 6 Wiberg I,583. I Løve herreds provstis herredsbog (LS.) findes Peder Worms kopi af provstens og sognemændenes kaldsbrev til ham (p. 15v).
- 7 Ifølge forhøret 8/1 1681 (§ 42); under processen forsøgte Worm at få fru Lindenov til at hjælpe, jf. hans brev til hende (aktstykke nr. 51).
- 8 Pont.IV,606. Et indirekte bevis for rigtigheden af denne familieforbindelse kan man måske finde i det ejendommelige forhold, at Worm trods sine bidske udfald mod Sophia Amalia Moth og hendes søster Ida Christina Moth, der var gift med biskop i Viborg Søren Glud, alligevel under processen anmodede netop dem om hjælp.
- 9 I Fuglede kirkebog nævnes hun som fadder 7/6 1645 og atter 17/12 1646, men omtales ikke senere.
- 10 Wiberg III,106.
- 11 AoP.IV,305–308.
- 12 Albert Fabritius: Den Collinske Familiebibel. PershT., 15. r. I, p. 51 ff.
- 13 ADJ.I,13.
- 14 I sit mindedigtt over Frederik Thuresen (KingoSS.I,135) glemmer Kingo ikke at kalde ham for »Sin Høy-ærede Svoger«.
- 15 »En Aandelig Sang / Huor med en bedrøffvit Siel / formedelst adskillige Sprock oc Forjettelser / som ere tagne aff hendis Himmelske Brudgoms Mund / trøster sig / Vdsat oc forærit ikke alleniste sin hierte allerkieriste Huustro / hæderlig / dydig / oc gudfryctig *Matronæ, Sillæ* Lamberts Daatter Balkenburg / men ocsaa alle troleffvende Christne / oc Guds Børn / til kraftig Lindring oc Lettelse / i alle Anfæctninger / oc Bedrøffvelser / som dennem paa denne Verdens Ende / vederfaris. Anno Messiaë Regis propediem venturis. Kbh. 1661. Findes i Karen Brahes bibliotek, foto i KB.

16 Om Jacob Worms søskende og deres forhold til Kingo:

Helsøsteren Elisabeth blev gift med Niels Jensen Bøgvad, der 6/10 1630 (Wiberg I,477) blev præst i Grevinge. Han synes således i det mindste at have været jævnaldrende med Peder Worm; han døde i april 1668; 8/5 1668 (Wiberg I,477) efterfulgtes han i embedet af Poul Poulsen Bhie, der giftede sig med enken, sandsynligvis i 1669; der kan ikke konstateres nogen forbindelse mellem Jacob Worm og denne svoger ud over, at Worm ifølge forhøret 8/1 1681 (§ 13) havde skrevet til ham og anmodet om hjælp; i et brev til generalfiskalen 13/1 1681 understreger Worm, at han dog ikke venter nogen bistand fra den kant. Retfærdigvis må det vel siges, at Bhie heller ikke havde muligheder for at gribe positivt ind til fordel for Worm. Bhie havde overtaget formynderskabet for en af Peder Worms mindreårige døtre med Sille Balkenborg; denne datter boede hos Kingo, med hvem Bhie da vel har haft nogen kontakt.

Muligvis har også halvbroderen Lambert haft nogen tilknytning til familien Bhie; i hvert fald blev han student fra Roskilde og ikke fra Slangerup, hvor Jac. Worm dog var rektor og stedfaderen præst; han er opkaldt efter Silles fader og sandsynligvis født ca. 1652-53, kort efter Lambert Balkenborgs død. Han blev indskrevet ved universitetet 19/7 1673 (UM.II,39), men derpå tabes alle spor. I brevet til Rasm. Strangesen, dec. 1679, nævner Jac. Worm, at Lambert opholdt sig i Lytkenborg, men det fremgår ikke, om han evt. har besøgt den mødrene slesvigske familie, eller om han måske har været huslærer der. Af forhørene (11/12 1680 § 8, 21/12 1680 § 29) ses det, at han periodevis må have opholdt sig på besøg hos broderen i Slangerup, og at han netop 1680-81 var i Kbh. for at tage attestat, men han dukker ikke mere op i UM. Efter processen møder vi ham på Kingos domæne. Af kirkebogen for Kerteminde ses det, at han boede der i byen, hvor han var gift. Kirkebogen anfører således under 4/1 1682, at latinskolens rektor Lambert Worms datter blev båret til dåben af fru bispinden, hvis navne, Johanne Sophia, hun fik; blandt fadderne var svogeren mag. Jesper Schmidt fra Brenderup. Det er sandsynligt, at det må være Kingo, der har hjulpet ham til denne stilling, hvilket synes at være sket i begyndelsen af 1681; Lambert og hans kone optræder derpå nogle gange som faddere i kirkebogen, men allerede 2/10 1685 noterede sognepræsten: »Bleff Lambert Worm, Rector Scholæ begravens. Foruden den allerede omtalte datter havde han endnu en datter, der blev opkaldt efter hans moder og derfor hed Sille Lambertsdatter Worm; hun blev senere gift med vagtmester, kancellibud Didrik Wendelbo, med hvem hun fik en søn, der fik navnet Thomas Kingo (1702-49), der fra 1733 var præst i Allesø på Fyn (Wiberg I,81); han omtales som »god Poet«, men ingen digte er overleveret fra hans hånd. Han havde to sønner, hvis navne på kuriøs vis understreger forbindelsen til Kingo: Johan Christian Kørbitz Thomsen Kingo (1732-84), der fik en så dårlig teologisk eksamen, at han i 1756 ironisk nok blev præst i Vestindien, senere (1784) en kort tid på Bornholm (Wiberg II,289); den anden

af disse sønner hed Lambert Worm Thomsen Kingo (1734-82), der 27/2 1782 blev præst i Højrup (Wiberg I,740). Denne gren af Wormslægten overtog således Kingos navn.

Peder Worms yngste datter Drude (f. ca. 1668/69, efter faderens død) omtales 1683 som fadder i Nyborg kirkebog (10/3 1683; yderligere 2/1 1685); men hun døde allerede i maj 1685 og blev begravet i St. Knuds kirke 22/5 1685, se Kingos smukke mindedigt over hende, som lige fra spæd af var vokset op i hans hjem (KingoSS.I,205).

Søsteren Mette (f. ca. 1666/67) blev først gift med sognepræsten i Brenderup, mag. Jesper Lauridsen Schmidt (1642-85, Wiberg I,216); brylluppet stod hos Kingo i Odense 21/6 1680, ved hvilken lejlighed Jens Bircherod holdt prædikenen (Persht., 9. r., I,129); i Coll. 538,4°, I, p. 671 ff. findes et anonymt bryllupsdigt (muligvis forfattet af Henrik Gerner) »Jtenerarium Nuptiale« (trykt i »Dansk Barokdigtning 1600-1750« I (1969), p. 370 ff.). Hr. Jesper døde allerede 10/4 1685; 16/5 1685 efterfulgtes han i embedet af mag. Jørgen Karstens (f. 1660), der derpå 31/5 1686 giftede sig med enken (Wiberg I,216; II,513-514); hun døde 5/1 1694, men Kingos interesse for den begavede »svigersøn« forsvandt ikke dermed, og 18/11 1699 blev han kaldet til sgpr. ved St. Knuds kirke i Odense; men hvis Kingo havde ventet noget godt af denne placering, tog han fejl, idet Jørgen Karstens var såre stridbar; Kingo fik på en måde en ny Jacob Worm på halsen i sin alderdom ved denne forfremmelse.

Endelig var der den ældste af de tre halvsøstre, Sille Marie (f. ca. 1662); hun blev først gift med Niels Nielsen Steenberg (1650-90), der 29/4 1684 blev sgpr. i Østre-Hornum i Viborg stift (Wiberg I,679); han havde først været gift med formandens datter, der dog allerede døde 1684, således at ægteskabet med Sille Marie nok først er kommet i stand o. 1685/86; hun fik med ham en søn, som døbttes Thomas Kingo Nielsen Steenberg (1689-ca. 1725, Wiberg II,507-08). I sin dagbog meddeler Jens Bircherod under 3/12 1693 (se Persht., 9. r., I,264), at biskop Kingo den dag havde ordineret hr. Christen Jespersøn Skov til Fejø og samme dag viet ham til Sille Marie Worm (jf. Wiberg I,351).

Således sørgede Kingo for de 4 børn, han fik med i ægteskabet med Sille Balckenborg. Og det er helt tydeligt, at Jacob Worms halvsøskende ikke har næret fjendskab imod stedfaderen; hvor voldsomme bataljerne mellem Kingo og Worm end har været, har de aldrig kunnet tilsløre den kendsgerning for familien, at Kingo var dens velgører og støtte. Ved navngivningen af børn og børnebørn har de på en pudsig måde erkendt dette. Endvidere har man i dette ubrydeligt trofaste forhold over for Worm-slægten lov at se et bevis for, at den følelse, som kom til udtryk i »Chrysillis«, ikke blot var en øjeblikkstemning eller fremkaldt af genrens konvention, altså ordskvalder som Jacob Worm hævdede, men derimod var ægte og dyb. Det fineste bevis for Kingos trofasthed ses dog deraf, at han som den eneste i hele slægten vovede at gå direkte og åbent i forbøn for Jac.

- Worm i 1681. Og eftersom Jac. Worm selv bad ham om det, må man vel gå ud fra, at han i sit inderste har kendt stedfaderens modige personlighed.
- 17a Om Havrebjerg og Aarbye se Wiberg III,564 og 159, jf. Sundbo II,196 og Løve herredes provstis herredsbog p. 18v (LS.).
- 17b Hundrup: Lærerstanden ved Slagelse lærde Skole (1861), p. 10-11.
- 18a Notatet findes i Hertels hs. II,471 og i Rigsarkivets Worm-hs., trykt hos Wolff (1812). Interessen for Worm var stor i første halvdel af det 18. århundrede; fra flere sider synes der at have været bestræbelser i gang for at få hans værker udgivet i forbindelse med en biografi; rektor Jens Worm skal således have ejet et ms., der skal have indeholdt en biografi og digtene; den var prydet med et kobberstik af Worm (Kirkehistoriske Samlinger, 3. r.,VI,785); dette hs. er gået tabt, men adskillige hss, fra 1725-50 og også enkelte senere minder mest af alt om veltilrettelagte trykmanuskripter. Det nævnte notat kan evt. stamme fra en materialesamling til en sådan planlagt udgivelse.
- 18b UM.II,307.
- 19 P. Arnskov: Bogen om Slagelse (1931), 30-31, 33.
- 20a UM.I,314.
- 20b A. H. Nielsen: Viborg Stifts Præstehistorie, III,172 (hs. i K.B., Nks. 2971,4°).
- 21 ADJ.I,83 ff., 97, 113-115; og Fabr.66 ff.
- 22 Nolds to sætninger lød: »fyrster må hellere vælges end fødes« (eligi qvām nasci meliores Principes) (p. 176) og »Ehud dræbte kong Eglon, altså kan undersætter fælde øvrigheden« (Ehud occidit Eglonem Regem, Ergō subditis licet magistratum tollere) (p. 347), se NMP.III, 87 og Pont.IV, 515-536.
- 23 Forhøret 8/1 1681, § 40.
- 24 ADJ.I,212-213; NMP.III,127, 138-140.
- 25 Rørdam: Danske Kirkelove III (1889), 470.
- 26 UM.I,322.
- 27 UM.II,1; jf. Pont.IV,606; Jesper Lund: Det jydsk Cleresie (Nks. 3001,4°) p. 47 beretter, at han for sine udviste »Specima eruditionis et diligentia« blev magister gratis.
- 28 NMP.III,204 og 206-207. Af lektionskataloger fra 1663-70 er kun det fra 1664 bevaret; i dette år forelæste ingen over Descartes eller nyere filosofi.
- 29 Om Achton-slægtens store udbredelse på Fyn kan ses i J. Fabers bog om denne slægt, Add. 238b,4°: »Anno 1672 Skal her i Fyen ikke have været uden 2 Præster, som jo var enten beslegtede eller besvoglede med Borgmester Jacob Jørgensen og Hustrue Karen Henningsdatter Achtonia, i Faaborg«.
- 30 Pont.IV,606.
- 31 Pont.IV,606.

KAPITEL II

- 1 DBL. XII, 450, jf. dog RP.,86; Kirkehistoriske Samlinger II (1853-56), 590.
2 PershT., 13. r., II (1953), 233-235.

- 3 Se p. 62–63.
- 4 Sundbo II,171 oplyser, at Kingo opgav sin stilling som kapellan allerede i maj 1668, før Peder Worm og Søren Judichær døde; denne oplysning har imidlertid ikke kunnet verificeres.
- 5 RA., Sjællandske Missiver 1668, Geheimearkivet, Danske Samling 602a; endvidere i LS., Synodalia Selandia 1540–1680, p. 445–446, jf. DaSt. (1964), 54 ff. 6 RP., 92; jf. A. C. L. Heiberg: Thomas Kingo (1852), 18,
- 7 KingoSS.I,93^a (= str. 15^a), jf. KingoSS.VI,81.
- 8 KingoSS.VI,72.
- 9 KingoSS.I,46.
- 10 For inspirerende drøftelser af det følgende takker jeg mag. art. Kaj Bom.
- 11 KB., Gks. 2740,4°.
- 12 RA., Jyske Register 12/6 1669.
- 13 Dette ses indirekte af det følgende kongebrev til Worm (se note 15), hvor der står: » . . at efftersom . . Mag. Jacob Worm . . nu for os . . Hafuer Ladet Andrage sin itzige slette Wilkaar og tilstand saavel som och ringe indkomst til bem^{te} Lectorat ligger, naar Hand end eengang effter den nu verende Lectoris dødelige Afgang dertil kunde erlange; da . . ».
- 14 KB., Gks. 3303,4°.
- 15 RA., Jyske Register 14/10 1669.
- 16 Angående forsøget på at få et andet kald ved Sortebrødre kirke se indlæg t. Jyske Register d. 17/8 1670, aftrykt p. 289–290. Worms troskabserklæring er bilagt procesakterne i RA. Kongens konfirmation af ventebrevene er trykt i Kirkehistoriske Samlinger, V (1884–86), p. 656; ligeledes bevaret i LN., Viborg bispearkiv, reversal fortsættelse, C. Ældre Dokumenter af forskellig Art.
- 17 Kap. I, note 16.
- 18 LS., Synodalia Selandia 1540–1680, p. 432–433, jf. DaSt. 1964, 54 ff.
- 19 Aktstykke nr. 7, p. 302.
- 20 Sundbo I,130.
- 21 Sundbo I,160.
- 22 Sundbo I,160.
- 23 Bording: Poetiske Skrifter (1735), p. 55 (= v. 321 ff.) I Laurembergs Fire Skiæmpte Dikte (1652) findes der en udførligere beskrivelse i »Den anden Skiæmpte Dict« (v. 667–700); forf. møder på gaden nogle meget pyntede damer, som han derfor antager for borgmesterens damer:
- Jeg tenckte, her er Tjd *Curtisi* at bevjse
 At disse præctig' Folck din Høfflighed maa prjse:
 Jeg giorde mig saa krum der jeg min Hat afftog
 At jeg Kalotten min tillige med aff drog
 Den faldt *pardues* der hen oc ilde bleff forhudlet,
 Med Dynd oc Skarn tillig' den gandske bleff besudlet.
- (v. 679–684).

- 24 Sperlings Selvbiografi (1885), p. 214.
- 25 I, p. 3.
- 26 KingoSS.I,101.
- 27 AoP.I,194 ff.
- 28 RA., Sjællandske Register 6/5 1668 med indlæg.
- 29 En af Søren Judichærs brødre, Poul Poulsen, boede i København, ifølge Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger, 3. r., III (1881-82), p. 30; jf. Albert Fabritius: Fabritius Sølv og Guld (1958), p. 47, hvoraf det ses, at han døde 7/11 1663; den øvrige familie kendes ikke længere.
- 30 DM.II,74.
- 31 Prosodien blev udsendt af enken; salmebogen blev annonceret hos Daniel Paulli allerede 1667; den er konstateret i 2 exx. i auktionskataloget over provst Oluf Torms bogsamling (8/5 1669): »Libri in Octavo, nr. 453: Søfren Gottlenders Evangelische Sangbog«; heroverfor står enkens udsagn i fortalen til Prosodien (DM.II,75), dateret 1/8 1670 om, at salmebogen ikke var udkommet på det tidspunkt; det bør nævnes, at salmebogen også dukker op i Tårnby-degnen Jochum Hallings bibliografiske værk »De Danskes Bibliothek oprettet som et rart og selsomt Klever med fem blade« (1726, i ms. på KB., Thott 1049,2°), p. 59: »Søren Povelssen (Gotlenders): Evangeliske Sang-Bog. in 8°. Imidlertid kan han have erhvervet Torms to eksemplarer (korrekturtryk?) eller blot have oplysningen fra hans auktionskatalog, jf. Dal, p. 200 og samme i Hans Thomissøns »Den danske Psalmebog« (1968), tillæg p. 67. Dette kunne muligvis bringes til at stemme med oplysningen i Peder Syvs »Danske Boglade« (Rostg. 151,4°, p. 174v): Sev. Poulsens Gotlænders Evangeliske Sang-bog. 1667. 8°. Efter D. Pavli Catal: (Dend blev dog ej trykt.).
- 32 DM.II A, mellem p. 5 og 7, eller Sundbo I, mellem 152 og 153.
- 33 AoP.I,219; KingoSS.VI,63.
- 34 AoP.I,219.
- 35 Ved tolkningen har jeg modtaget megen og uselvisk hjælp af mag. art. Kaj Bom.
- 36 Feilb.II,511a.
- 37 DBL.V,398-399 med henvisninger.
- 38 Om *gilje* og *Gillebert* se Kalk.II,38-39, spec. *gilje*, *giljedrik* (= elskovsdrik), *giljeurt*, *gille* (= clitoris), *gillemand*, *giljer* (= elsker). – Om *Gilebert* som djævelnavn se Kalk.II,38b; der kan bl. a. henvises til »Den utro hustru«, udg. af S. Birket Smith i »De tre ældste danske Sluespil« (1874), spec. p. 56 (1. 277 ff.):
- En quinne haffwer ieg stoer attro tiil,
Myn vilie hwn ey giøre viil;
Kunne i findhe noghen ræedh,
Meen hwn haffwer meg saa møghet for hoed,
At ieg motte henne vilie faa,
Jeg beder eder, tencher ther oppaa.

Derpå følger nogen diskussion om belønningen for denne hjælp, men derpå kommer så dette:

Kroden dewel och Gileberth,
 Løffwer och setter op eders stert!
 Belzebug med tyne kompaner alle,
 J skulle meg alle tiil fode falle
 Oc giøre snart, hwad ieg eder bedher,
 Eller ieg skal hwdstryghe edher
 Øwer nu eders falske [list]
 Och seer, at thet bliffw[er] viist.
 J skulle egghe hyn faure quinnæ,
 At hwn motte lade tiil syne mynne,
 Vkyskhed med en mandt bedriffwe,
 At hwn motte syn hoss hannem bliffwe.

KAPITEL III

- 1 RA., Sjællandske Register 1671 nr. 259 og 260, jf. ADJ.I,419,499.
- 2 RA., Sjællandske Register 13/8 1674 med indlæg: »Hans Høigreflig Excellencis Hr. Rigens Cantzlers ordres; – uaffordrit oc igien *Casserets*«, jf. Da. Paulli i Extraordinaire maanedlige Relationer febr. 1675 (p. 256), jan. 1677 (p. 499), jan. 1678 (p. 652) og jan. 1681 (p. 116), jf. Dansk Barokdigtning 1600–1750 II (1971), p. 195.
- 3 RA., Sjællandske Register 3/12 1672.
- 4 Wiberg II,500.
- 5 LN., Viborg bispearkivs brevbog: »Mag. Jacob Worms bref, at hand maatte befordris til Mag. Kield Skivis kald i Viborg efter hans død, dat. 27. Martij 1671«; brevet eksisterer ikke mere.
- 6 Wolff (1820), 123; if. bd.I,390.
- 7 Af Kongelige Kammerregnskaber fra Fr. IIIs og Chr. Vs Tid, udg. af Emil Marquard (1918), fremgår det, at Chr. V 8/8 1672 opholdt sig på Abrahamstrup i Horns herred, hvorfra han tod til Ods herred og videre til Nykøbing S., hvor han ankom 13/8; Worms digt er dateret fra Nykøbing S.
- 8 Oplysninger om de lundensiske disputatser findes i G. Sommelius: *Disputatio-nium Academicorum in Historiam Academicæ Lundensis* (1753–63).
- 9 Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män, XI (1845), p. 73–75.
- 10 KingoSS.II,93–96.
- 11 Danmarks Adels Aarbog XXXIX (1922), p. 474.
- 12 KingoSS.I,125.
- 13 RP., 86, 130.
- 14 ADJ.II,185–187; KingoSS.II,197–198.
- 15 Forhøret 11/12 1680, § 1.

- 16 Se nærmere under omtalen af digtet »*May er velkommen*«, p. 125–126.
- 17 Fabr., 215, 234.
- 18a ADJ. I, 337; II, 155.
- 18b Om Jacob Faber se Wiberg II, 121; sammesteds om Hans Bagger; om Henrik Bornemann se Wiberg II, 122.
- 19 ADJ. II, 390.
- 20 ADJ. II, 390.
- 21 Wolff (1820), 316, jf. Rothe II, 50.
- 22 Jørgen Fogh blev ligeledes arresteret 11/3 1676; han blev dømt 3/8, jf. Wolff (1820), 311, 332 og 392; af forhørene over Fogh (Wolff (1820), 332) fremgår det, at såvel Scavenius som Bornemann var kendte for at have været impliceret i embedssalget og i bestikkelserne; der blev dog ikke foretaget noget imod dem.
- 23 ADJ. II, 375–376, jf. Rothe II, 17–18.
- 24 Se II, 89 ff.
- 25 UM. II, 62; Wiberg I, 356; III, 128.
- 26 Wolff (1820), 201; Giessing: Jubellærere, III, 343–344; Alb. Thomsen: Holbæk, I (1937), 351.
- 27 Ifølge Holbæks kirkebog.
- 28 Ifølge Holbæks kirkebog, jf. RA., Sjællandske Register 1673, nr. 236, jf. PershT., 6. r., V, 126; Wiberg I, 605.
- 29 Ifølge Holbæks kirkebog.
- 30 RA., Sjællandske Register 9/5 1673 (nr. 130); Wiberg I, 656.
- 31 7/3 1676; Wiberg II, 512.

KAPITEL IV

- 1 Wolff (1820), 320; ADJ. II, 375.
- 2 Jf. p. 27–28.
- 3 Wibergs oplysning om, at hun skulle være datter af hr. Hans Zeuthen af Odder, er urigtig; Worm omtaler hende som Jensdatter og henfører hende til Fyn, hvor hendes fader, Jens Zeuthen, var præst i Odense; dermed kommer Achton-slægtens forbindelse med Laur. Knudsen Trøstrup og Cort Arentsen i orden, idet disse også ved giftermål var i familie med Jens Zeuthen.
- 4 LN., Viborg bispearkiv, Gråbrødre kirkes regnskabsbog.
- 5 RA., indlæg til Jyske Register 28/2 1677, se p. 291.
- 6 RA., indlæg til Jyske Register 28/2 1677, se p. 292.
- 7 RA., indlæg til Jyske Register 28/2 1677, se p. 293.
- 8 LN., Viborg bispearkiv, kaldsbrevprotokol (C2 E 10), p. 33 ff.
- 9 LN., Viborg bispearkiv, kaldsbrevprotokol.
- 10 Ifølge Chr. E. Frisenbergs manuskriptversion af hans Viborgs Historie, i KB., Thott 1451, 4°.
- 11 Aktstykke nr. 7, se p. 302. Vitaprotokollen er brændt, men Worms vita er ved et

- tilfælde bevaret i en afskrift af præsten J. Lund i Støvring, der 15/3 1769 sendte Jens Worm en udskrift deraf til brug for hans leksikon; findes i KB., Nks. 739,2° a-h, p. 78r.
- 12 RA., Sjællandske Register 25/9 1677.
- 13 Salmonsens Leksikon, 2. udg., Viborg; jf. S. Aakjær: Viborg I,294.
- 14 Sv. Aakjær: Viborg I,298; Hugo Matthiessen: Snapstinget (1946), 7-69.
- 15 Pont.IV,608. Biskoppens officielle skål skyldtes ikke i første række familieskabet, men at forholdet mellem kongen og Sophia Amalia Moth havde fået en art officiel bekræftelse, idet Chr. V ved patent af 1/1 1679 havde erklæret sine børn med hende for sine naturlige børn og havde tillagt dem navnet Gyldenløve; se Danmarks Adels Aarvog XLVI (1929), p. 211.
- 16 Indlægget fra synoden 1678 finde i LN., Viborg bispearkiv: Sager vedrørende landemodet 1678 (G 2). Rangstriden er kun bevaret i afskrifter: Nks. 1669,2°, p. 123 ff. og i Nks. 1977b,4° (løst ark). Trykt i Wolff (1817), 1-8 uden kildeangivelse; de to kendte hss. har en lille lakune i begyndelsen, Wolffs tekst er komplet, men muligvis har han selv udfyldt lakunen.
- 17 § 2, se p. 312-313.
- 18 Bevaret i procesakterne i Rigsarkivet, indlæg til 13/1 1681.
- 19 LN., Viborg bispearkiv, gl. reversal nr. 7, p. 16, nr. 15: »C 5de Benaadings brev og Confirmation, at begge Sogne Præsterne til hver kircke udj *Wiborg* skulle j alle Kongelige skatter ickun agtis som een Sogne Præst. Dat: 3. aug. 1670«.
- 20 LN., Viborg bispearkiv: Regnskaber og skrivelser vedrørende kongelige skatter af præster og degne 1677-84.
- 21 Wolff(1820),325; ADJ.I,418; Fabr.170.
- 22 ADJ.II, kapitlerne 2, 4-6; Fabr.192 ff., 207 ff., 233 ff.
- 23 Om den skånske krig henvises under ét til N. P. Jensen: Den skånske Krig (1900).
- 24 KingoSS.II,29.
- 25 KingoSS.II,41.
- 26 KingoSS.II,99, jf. Billeskov Jansen: Danmarks Digtekunst I,129.
- 27 KingoSS.II,118.
- 28 Forhøret 11/12 1680, § 15.
- 29 Se p. 318.
- 30 Om skatterne under den skånske krig se C. Christiansen: Bidrag til dansk Stats-husholdnings Historie I-II; kan sammenholdes med oplysningerne i Viborg bispearkiv, biskoppens skatteregnskaber (jf. note 20), hvor de enkelte præsters skatter er anført.
- 31 Forhøret 8/1 1681 § 43; jf. forhørene over Israel Pontoppidan § 7 og A. Damphius § 10.
- 32 Den da. oversættelse af »*Jdola Jeroboami*« findes bevaret i 44 hss.; se herom bd. II,207-208.

- 33 Forhøret 8/I 1681, § 42.
 34 Forhøret 8/I 1681, § 13. Skeel havde hjulpet Worm mht. den planlagte kirkesammenlægning, og han havde også advaret ham om, at han var mistænkt af myndighederne for satirene (forhøret 11/12 1680, § 49); på grund af sagens farlige karakter har han næppe povet at have mere med Worm at gøre.
 35 Brev til kongen 6/4 1681, p. 463.
 36 Forhøret 8/I 1681, § 43 viser, at generalfiskalens eksemplar er identisk med det, som Worm sendte hr. Cort, og som denne lod gå videre til hr. Laurids i Odense.
 37 Se p. 207-208.

KAPITEL V

- 1 Pont.IV,608; det fremhæves meget stærkt af Bang i Historisk Archiv, ny række, XII (1884), p. 20.
 2 Forhøret 11/12 1680, § 49-50.
 3 Jf. sognevidnet, p. 346.
 4 Brevets eksistens og indhold fremgår af protokollen i Rigsarkivet over C. Schøllers kancelliekspeditioner 1678-90; de to afskrifter findes bevaret i indlægget under nævnte dato.
 5 Forhøret 8/I 1681, § 43.
 6 Raam. Strangesen blev 13/8 1681 præst til Smidstrup og Skjærup i Ribe stift (Wiberg III,137).
 7 Den fig. sags behandling i kancelliet tyder på, at der ikke har været tale om taktik for at berolige Worm.
 8 Jyske register 21/7 1680.
 9 Krog: Efterretninger om Viborg (1779). Af Marquard: Kongelige Kammerregnskaber fra Fr. IIIs og Chr. Vs Tid (1918), p. 229, ses det, at kongen boede hos bispen, og at Skeel den 22. juli trakterede kongen og hans følge. Pont.IV,608 omtaler direkte, at Glud underrettede kongen; han mener, at det skete pr. brev, men det er måske nok sandsynligere, at det er sket mundtligt i Viborg.
 10 Chr. Pedersens brev 2/11 1680, p. 344.
 11 Anekdoten findes bl.a. i fig. hss.:
1 Add. 249,4°	p. 80	5 Hertel II	p. 32
2 Add. 258b,4°	p. 10	6 Oslo U.B. 260,4°	p. 79
3 Nks. 999,8°	p. 134	7 Nid. 549,8°	p. 94
4 Nks. 829,4°	p. 58r	8 Nid. 309,4°	p. 204
- Endvidere genfortælles den hos Pont.IV,608-609; den refereres som autentisk af Bang i den anf. artikel i Historisk Archiv.
 12 Worms brev er aftrykt af H.F.Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger, 3.r.V (1884-86), p. 656-657; han har benyttet det til Kingo sendte eksemplar af brevet, der ikke længere findes i LF. brevet citeres her efter kopien i Viborg bispearkiv i LN.

- 13 I forhøret 8/1 1681, § 13 omtaler Worm breve til følgende: Corfitz Trolle: brev (digt?), tabt; oberkammerjunker J. Harebo: brev og digt, digtet tabt; Lassenius: breve; Helle Urne: brev, tabt; friherreinde Lindenov: brev; storkansler Ahlefeld: brev, tabt; provst Henr. Bornemann: brev, tabt; Anders Damphius: brev, tabt; Søren Glud: brev, tabt; Poul Bhie: brev, tabt.
- 14 Gyldenløve var 27/10 1680 rejst til Oldenburg, idet hans svigerfader grev Anton var død, se Villum Worms dagbog i Gks. 930,2° under nævnte dato.
- 15 »Indleg og erklæring« findes i fig. hss.:

1 Add. 113,8°	p. 18	24 Nks. 1670,2°	p. 57
2 Add. 247c,4°	p. 197r	25 Rostg. 237,4°	p. 107r
3 Add. 248,4°	p. 153	26 Thott 1523,4°	p. 476
4 Add. 249,4°	p. 109	27 Thott 1527,4°	p. 183
5 Add. 258,4°	p. 10	28 Thott 1975,4°	p. 87
6 Add. 284,4°	p. 155	29 Thott 742,2°	p. 131
7 Add. 484,4°	p. 110	30 Uld. 447,4°	p. 309
8 Add. 160,2°	p. 45	31 Uld. 528,4°	p. 136
9 Coll. 516,4°	p. 250	32 Hertel II	p. 203
10 Coll. 538,4°, I	p. 199	33 Århus 331,4°	p. 173
11 Gks. 2404,4°	p. 252	34 Berg. Mu. 84,8°	p. 59
12 Kall 395,4°	p. 82	35 Nid. 308,4°	p. 52r
13 Kall 478,4°	løst ark	36 Nid. 309,4°	p. 265
14 Nks. 583,8°	p. 204	37 Nid. 309,4°	p. 281
15 Nks. 999,8°	p. 153	38 Nid. 549,8°	p. 94
16 Nks. 818b,4°	p. 151	39 Oslo U.B. 611,4°	p. 405
17 Nks. 819b,4°	p. 313	40 Oslo U.B. 624,4°	p. 121
18 Nks. 819c,4°	p. 105	41 Oslo U.B. 215,2°	p. 95
19 Nks. 829,4°	p. 67r	42 Nordin 1170	p. 95
20 Nks. 2817,4°	p. 115		
21 Nks. 355,2°, III	p. 98		
22 Nks. 355,2°, IV	p. 506		
23 Nks. 405,2°	p. 486		

- 16 Ifølge Villum Worms nævnte dagbog: »Efterat Dommen var afsagt paa Consist. Acad. blef Hand ved klokkeren til Vor Frue Kircke afført siene prestelige klee-der och giefven een hat paa hofvedet och een klud om Halsen hvormed Hand bleef ført udie byens fængsel, dae Hand, mens processen varede sad udi Castellet; indført under 25/1 1681.
- 17 Morten Rohdius blev udnævnt til sgpr. til Gråbrødre kirke 8/2 1681 (Wiberg III,555).
- 18 Det er interessant at se, at Worm selv i sit digt af 9/1 1681 (»Drag nu gardinen fra«)

havde anvendt samme bibelske billede; da det må anses for urimeligt at antage, at de to mænd uafhængig af hinanden skulle være kommet på denne tanke, må man gå ud fra, at Kingo på en eller anden måde har fået en afskrift af Worms supplikation og har fundet det deri benyttede billede rammende og brugbart i den foreliggende situation. Det kan ikke konstateres, om Kingo har opholdt sig i Kbh., mens processen gik for sig, men det er dog i hvert fald tænkeligt, at han var været der.

19 KingoSS.I,105.

20 I F. Krarups artikel »Et politisk Smædeskrift fra 1679« i Museum 1892, II,266 ff. omtaler han (p. 290) et brev fra Gyldenløve til en vis v. Plessen med oplysninger om et bønnebrev fra Worm, afsendt, mens skibet lå til reparation i Kbh.; nærmere eftersøgninger efter dette brev gav ingen resultater, før det viste sig, at brevet er fra Gyldenløve til *von Ehrenschild*, afsendt 1. maj 1681 fra Altona, se p. 466.

21 Villum Worms dagbog for 30. april 1681 meddeler: »Skibet »Phoenix« gick herfrae for det Ostindiske Compagnie til Danborrig, men som det neppe var kommet forbie Sundet motte det tilbage at laede sig reparere efftersom der var kommen ild udie och det hafde begyndt at brende fordie Cabysen icke var vel forvart«; jf. det i note 20 omtalte brev fra Gyldenløve; oplysningerne heri stemmer overens med nyhederne i Ordinaire Posttidende for 27/4 og 4/5 1681 (nr. 17 og 18).

22 RA., Jyske Register 30/4 1681; Worm havde i sit afskedsdigt til Abild Achton (v. 89–96) forudsagt denne kgl. nåde.

23 Hele denne sag, hvori Worm i et vist omfang har været impliceret, er behandlet af F. Krarup i Museum, 1894 I,242 ff.; de originale aktstykker er brændt, men i Højeste Rets dombog og i voteringsprotokollen findes sagen meget udførligt refereret.

Det ville være nærliggende at mene, at de skandskrifter, som bestandigt omtales, og som var rettet mod Axel Juel og hans elskerinde, skulle være af Worm. Men det siges udtrykkeligt, at det var assistenterne, der havde forfattet dem; Juels sekretær G. Kohlendal (Dombogen p. 89) nævner dette, og voteringsprotokollen (Højeste Rets Protocol, Litra A, p. 271r) siger, at der ved skandskrifter forstås de kritiske breve, som assistenterne havde skrevet hjem til Kbh. (4/9 og 7/9 1684, se p. 277).

Enkelte af dommerne kommer med ret skarpe udfald imod Worm under voteringen, således Parsberg: »Jeg kand icke siunis forsuarlig handlet, at *Jacob Worm* er tilladt at *Communicere* med betienterne, der han dog Vaar bekient, som et til oprør *inclineret* hoffuid, oc dømt *Criminel*; Vaar oc Witterlig, at hand, som en *infam person*, oc *deliquente* vaar ordineret til *perpetuerlig* fengsel« (Voteringsprotokollen, p. 292r).

Det skal præciseres, at udtalelsen »U-enighed har spillet Mester til en *revolte*,

som Gillis oc Worm hafde Veret pot oc pande til^s, blev fremsat af Calnein i Trankebar på et tidspunkt, hvor han på sin side endnu var pot og pande med Axel Juel. Denne bemærkning, der går igennem dommernes voteringer, er dog usikker, da man mangler mulighed for at kontrollere rigtigheden heraf. Værst er det i den sammenhæng, at Worms brev til prins Jørgen nu ikke mere eksisterer, men det var med i sagens akter i Højeste Ret, hvor en enkelt dommer nægtede at læse et sådant oprørsk brev skrevet af en uærlig kriminel.

Axel Juels udtalelse om den danske regering faldt under en sammenkomst på fæstningen Dansborg 22/8 1682, hvor Staller Jensen, Gillis, Kohlental, Borchhorst (officer og gift med Juels påståede elskerinde), Antoni Frantzen, Jørgen Bastian og A. Stephensen var til stede. Denne bemærkning blev efterhånden det centrale i forhørene, men da Kohlental støttede Axel Juel over for Stephensen, og da de andre vidner var døde, afgjordes sagen ved følgende edsafæggelse af Juel (Voteringsprotokollen, Lit. A, Appendix p. 340):

«Saasom ieg Axel Juel er blefven beskylt for at skulle haffue talt nogle skammelige oc forsmædelige ord paa Tranqvebar udj Ost-Jndien om hans kongl: Maytts. høye Regiering; Saa Vedstaaer ieg Axel Juel oc bekræfter hermed, ved min høyeste saligheds Eed, foruden noget udj mine tancher eller ord mig forbeholden at hafue, at ieg aldrig nogentid eller nogensteds har hafft i sinde, eller tencht, langt mindre med min mund udsagt eller talt disse efterfølgende ord: Wiintapper-knechte, oc *Canaille* regiere udj Danmarch, men den gamle danske Adel er forskiudt, oc Kiøbenhafns borgere vilde vere Adel, men det bekom dem iche vel. Oc erklærer ieg mig her med aabenbarligen, for Guds aasiun, oc denne hans kongl: Maytts. høyeste Ret, at ieg ganske oc aldellis er uskyldig udj saadan mig tillagde beskyldning, oc at ieg Aldrig har hafft i sinde, tencht, eller talt forneffnte ord, eller andre af lige mening: Saa sant hielpe mig Gud, oc hans hellige ord!»

Det er påfaldende, at Axel Juel ikke nævner Worm noget sted. Med dommernes klare uvilje imod Worm havde det været en let sag at kaste skylden på ham, der ikke kunne protestere, og om hvem man gerne ville tro den slags.

Endelig må det huskes, at Calnein efter alt at Calnein har været meget godtroende; hans udtalelser om Worm i den givne situation blev fremsat, mens han endnu helt var charmeret af Juel og derfor ønskede at rense denne for enhver mistanke. Han lagde hele skylden for begivenhederne på de henrettede, Gillis og den kriminelle Worm. Dermed var sagen efter hans mening på daværende tidspunkt fuldt ud oplyst.

Da de afgørende dokumenter, herunder Jac. Worms brev til prins Jørgen, er brændt, vil det ikke være muligt med sikkerhed at indkredse Worms andel i mytteriet. Men to ting synes at stå fast: han har utvivlsomt spillet en ikke helt underordnet rolle, men denne hans deltagelse har ikke efterladt nogen litterære spor.

- 24 RA., Ostindiske sager 3/10 1685; Pont.I,70 omtaler, at han inden præsteudnævnelser havde fungeret som kantor ved kirken.
- 25 Pont.IV,610-611; Fenger 7-13, Bang i Historisk Archiv XII,38-39; også Krarup (Museum 1894) meddeler disse rygter.
- 26 RA., Ostindiske sager 1/7 1693.
- 27 Abild Achton giftede sig på ny efter Jac. Worms død, med præsten Mads Thrane; meddelelser om, at han skulle have været skibspræst på et skib til Trankebar og dér have truffet Jacob Worm, synes at være rygter og har ikke kunnet bekræftes; de beror muligvis på en sammenblanding af forskellige personer; han blev 25/8 1693 sgpr. i Hammel, hvor han ifølge Wiberg forblev, til han 17/7 1697 blev sgpr. i Ormslev. 15/5 1711 blev han Søren Sevels efterfølger som domkirkepræst i Viborg; Abild Achton døde dog forinden i Ormslev præstegård 10/3 1711. Worms datter Anneke er muligvis identisk med den Annicke Marie Thrane, der i sit ægteskab med ritmester og tolder Lorentz Wiwet blev moder til den satiriske forfatter Fr. W. Wiwet (1728-90); Mads Thranes digt »Den poetiske Pillegrim« blev af mange i samtiden antaget for at være et af Worms efterladte arbejder, men helt med urette.

KAPITEL VI

- 1 Ludv. Holberg: *Moralske Tanker*. Med Indledning og Kommentar ved F. J. Billeskov Jansen (1943), p. 169 ff.
- 2 Holbergs bestemmelse er valgt som udgangspunkt i stedet for P. Syvs intetsigende i Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog (1663), idet Holbergs overvejelser i nogen grad ligger på linie med de udtalelser om satirens art og væsen, som Worm fremsatte under processen; disse tanker stemte blot ikke med hans praksis.
- 3 »De w-gudelige oc forvirrede Verdens Børns Klagemaal, Rættergang og Beskyldninger imod den arme Justitiam oc ilde hørde Sandhed« (1648) og »Kattenis Rættergang med Hundene« (1650).
- 4 Originaludg. 1652 genudgivet af Julius Paludan 1889.
- 5 »Pigernes Dyd- og Laster-Speyl« (1671).
- 6 Om disse digtes udbredelse under Jac. Worms navn se II, 353,366; de to digte nu trykt i *Dansk Barokdigtning 1600-1750*, I (1969), p. 407 ff.
- 7 Hs. Nid. 69,8° rummer i første del en omfangsrig samling af satiriske viser i anledning af krigene.
- 8 DaSt.(1966),47 ff; om Worms citatlån se p. 51-52.
- 9 Hans Nordrups forfatterskab er ikke udgivet og vist aldrig nærmere undersøgt; hans digte er bevaret i talrige afskrifter, ofte i samme hs. som Worms digte.
- 10 »Forsamling paa Parnasso« (1699), bl.a. trykt i *Dansk Barokdigtning 1600-1750*, I (1969), p. 452 ff.
- 11 Se nærmere F. J. Billeskov Jansen: »Danmarks Digtetekunst« I, 161-162.

12 Fordelingen af Worms produktion ser således ud:

Bording-vers: nr. 3.

Strofiske: nrr. 1, 2, 5, 7, 12, 14, 15, 17, 26, 38, 50, 52, 53, 58–60, 65, 66.

Aleksandriner: nrr. 6, 8, 9, 10, (16), 20, (21), 22, 23, 28–37, 39–49, 51, 54–57, 67, 68, 71.

Latinske vers: nrr. 61–64, 73.

Prosaiske, latin: nrr. 4, 12, 18, 24, 70.

Prosaiske, dansk: nrr. 13, (16), 19, (21), 25, 27, 69, 72, 74.

() angiver, at værket er prosaisk, men forsynet med et afsluttende digt.

Om de ved de strofiske viser benyttede melodier se Nils Schiørring: Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang I-II (1950).

13 KingoSS.VI,89, jf. DaSt.(1964),64 ff.

14 KingoSS.VI,90.

- 15 Sorterups omtale sker i: Ret Tack, Rar Skiempt og Ram Alvor (1701, trykt, 1742 hos Luxdorph), der findes overleveret i mange hss., bl.a. i Coll. 538,4°, I, 493 ff. sammen med de talrige modindlæg. Sorterup skriver (nævnte hs. p. 498):

Silcke-Ormen til sin qvale
 Alt for fiine traade spandt,
 Andre maa med silchet prale
 For hand fløy fra Nordenkant.

Hvortil han føjer følgende note: »*Worms Satyrica*, ham selv værst; *Mag. Matz Trane* er u-lyckelig, i det mange meener, at hans *Pilegrim* er iche hans, men *Worms*, af aarsag, hand fich *Worms* hustru til ægte«.

Det er forbavsende, at Sorterup ikke i kommentaren til disse indholdsløse vers vover at afvise påstanden om, at Mads Thrane skulle have udsendt et Worm-arbejde under sit navn, da dog Thranes sprog – som påpeget af Reenberg i »For-samling paa Parnasso« – er overmåde ubehjælpsomt og undertiden nærmer sig det uforståelige, mens Worm altid er klar.

Det er ligeledes forunderligt, at Frands Kyhn i sit svardigt indlod sig på at polemisere imod disse ligegyldige vers (samme hs. p. 516 ff.):

Ormen lad i Jorden hvile
 Hand har bødt, for det hand brød
 Skyd ej dine skarpe piile
 J den mand som alt er død.

Sorterup besvarede Kyhns imødegåelse med et langt og kedsommeligt digt kaldet »Sorterups svar for Sorterup« (bl.a. samme hs. p. 503 ff.), hvor han så om Worm skrev:

Ormen lad i Jorden hvile
 Jeg paaføer ham ingen skam
 Du som vil *Pasquiller* stiiile
 Tiener lige løn med ham
 End er før en død vel treffed
 Af en verre piil end min
 Du som haver mod mig bieffed
 Kand kun selv beskue din
 Hvem var det der med *Pasquiller*
 Paa den døde Graver stack
 Haver du forglemt det *ille*
 Skumulanten i sig drack.
 Naar du vil med *Sigurd* riide
 Som en modig Seyersmand
 Faar du i en snup at viide
 Hvortil Melbreyd havde tand.

Om Worm finder man intet af interesse her; de nu temmelig uforståelige betydninger går på Kyhns spottedig over graveren ved Vor Frue kirke: »Hand som det dybe hull til andre tit har gravet« med den afsluttende gravskrift: »Se hisset hvor Rafver« (samme hs. p. 751); en anonym digter svarede herpå med et digt kaldet »Neqvismus ille« med gravskriften: »O du forbandet lem og Satans rette Mage« (samme hs. p. 929), der i enkelte hss. har været tillagt Worm (jf. II, uægte tekster nr. XIV, p. 362).

Reenbergs angreb på Worm blev ikke direkte besvaret, men Thranes nabo-præst Mads Bergenhammer gik til angreb på »Forsamling paa Parnasso« med et digt i samme versemål, i hss. undertiden kaldet »Ekko som råb, og svar som tiltale« eller blot »Apologie. Svar som tiltale« (trykt i Dansk Barokdigting I (1969), p. 467).

For fuldstændighedens skyld kan det nævnes, at C. F. Wadskiær i 1740 skrev et latinsk digt i Lærde Tidender (1740, p. 162 ff.) om den hollandske maler og satiriker Jacob Campe Weyermann, der dette år blev idømt livsvarigt fængsel for sine satirer; Wadskiærs anledning til at sammenstille ham med Worm skyldtes, at de begge hed Jacob og skrev satirer; det udslaggivende skrift fra Weyermanns hånd skulle være »Vergleich und Uebereinkunft zwischen den Spanischen Inquisition der Ostindischen Compagnie«, hvori han har omtalt Worm på grund af hans deportation til Ostindien; Weyermann byggede på Fr. Brecklings omtale af Worm i Gottfried Arnolds »Kirchen und Ketzler-Historie«, IV (1700), p. 765 under rubrikken »Mehrere zeugen der warheit«, hvilket ville have glædet Worm. Wadskiærs afsnit om Worm (p. 164-165) lyder således:

Sic erat in fatisl præscripta hæc fata *Jacobis*
 Crediderim, nostri juvat hic meminisse *Jacobi*
 Wormi, qvi Lector *Wiburgicus* atqve Sacerdos,
 Lictori datus est tantum non carnificiqve,
 Carminifex atrox; tantum fæx carminis atri
 Et satyræ audaces possunt svadere malorum!
 At regeras: habitat tecum! sape talibus ipse!

Også i Det Kongelig *Privilegerede* Nørre-Jyllandske Bogtrykkeries Første Prøve, Eller nogle *Lineamenter* til Bogtrykker-Konstens *Historie* i Danmark (1738) omtaler Wadskiær Jacob Worm; på side C4v beretter han om Chr. Ostenfeld, hvis billede hænger i akademiet i Padua, hvorpå der (p. D I) berettes følgende: »Saadan Ære er ingen endnu her til Lands vederfaret, uden den *Griff* paa høye Fielde [jf. digtet »*Studiosus Lamentans Redivivus*«, v. 7¹, udg., bd. I, III], som den *Wiborgske Satyricus Mag. Worm* siger, eller som det heder i hans *Epitaphio* i *Wæhr Kirke* i Jyll: *Danmarckes* forrige u-lyksalige *Canceller Peter Schumacher*, hvis Skilderie findes paa *Academiet* till *Oxford*«. (Meddelt af dr. phil. Erik Dal).

16 Følgende markante steder kan fremhæves:

»*Sibyllæ Spaadom*«, v. 305 ff.

»*Studiosus Lamentans Redivivus*«, v. 45, 46, 48 og 50.

»*Horologium Regium*«, v. 240 ff.

»*Jesu Klagemaal over Judas*«, v. 5, 8.

»*Jdola Jeroboamis*«, cor. 8.

»*Indleg og erklering*« (p. 420 ff.).

Breve, spec. 2/II 1680 og 2/I og 9/I 1681.

17 Bang i *Historisk Archiv*, ny række, 1884, XI,250.

LITTERATURFORTEGNELSE

- Ditlev Ahlefeldt*: Erindringer 1617–60. 1922.
- P. G. Ahnfeldt*: Lunds Universitets Historia. 1859.
- C. J. v. Arenstorff*: Generalerne Friderich og Carl von Arenstorff. 1889.
- Gottfried Arnold*: Kirchen und Ketzer-Historie, I–IV. 1699–1700.
- P. Arnskov*: Bogen om Slagelse. 1931.
- Vilh. Bang*: Jacob Worm. Historisk Archiv, ny r., XI–XII. 1884, 241–260, 19–40.
- F. J. Billeskov Jansen*: Danmarks Digtekunst, I. 1944.
- Anders Bording*: Poetiske Skrifter, I–II. 1735.
- C. J. Brandt og L. N. Helweg*: Den danske Psalmedigtning, I. 1846.
- Hans Brix*: Analyser og Problemer, I og IV. 1933 og 1938.
- C. O. Bøggild-Andersen*: Statsomvæltningen i 1660. 1936.
- C. Christiansen*: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie I–II. 1908–22.
- Georg Christensen*: Barokken i dansk digtning. 1935.
- Erik Dal*: Judichær Hans Værk og hans Kilder. Indledning til Danske Metrikere, II. 1960.
- H. Ehrencron-Müller*: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, I–IX. 1924–32.
- Knud Fabricius*: Griffenfeld. 1910.
Kongeloven. 1920.
- Albert Fabritius*: Danske Vaabenbrevsslægter. Historisk Tidsskrift 10. r. V. 1939.
- H. F. Feilberg*: Ordbog over jyske almuesmål, I–IV. 1886–1914.
- J. F. Fenger*: Den trankebarske Mission. 1843.
- Chr. Eriksen Frisenberg*: Viborg Byes Beskrivelse. 1727.
- M. Hammerich*: Om Kingos Forfatterskab til Psalmen: Far, Verden, far vel. Nordisk Universitets-Tidsskrift, I. 1856, 92–110.
- A. C. L. Heiberg*: Thomas Kingo. 1852.
- J. Holstein-Rathlou*: Om Thomas Kingo. 1917.
- Amelot de la Houssaye*: Histoire du conclave de Clément X. 1676.
- F. E. Hundrup*: Lærerstanden ved Slagelse lærde Skole. 1861.
Lærerstanden ved Randers lærde Skole. 1871–72.
Lærerstanden ved Viborg Katedralskole. 1875.
- Sthen Jacobsen*: Den Nordiske Kriigs Krønike, utg. af M. Weibull. 1897.
- N. P. Jensen*: Den skånske Krig. 1900.
- A. D. Jørgensen*: Peter Schumacher Griffenfeld, I–II. 1893–94.
- Thomas Kingo*: Samlede Skrifter, I–VI. 1939–65.
- Fr. Krarup*: Et politisk Smædeskrift fra 1679 og dets Følger. Museum. 1892, II, 266.
Axel Juel. Museum. 1894, I, 242.
- A. C. Krog*: Efterretninger om Viborg. 1779.
- J. Lühmann*: Joh. B. Schupp. 1907.

- Bjarne Løvind*: Jacob Worm. Fra Viborg Amt. 1935.
- Hugo Matthiessen*: Snapstinget. 1946.
- Emil Marquard*: Kongelige Kammerregnskaber fra Fr. IIIs og Chr. Vs Tid. 1918.
- W. Norvin*: Københavns Universitet, I-II. 1937-40.
- Julius Paludan*: Renaissancebevægelsen i dansk Literatur. 1887.
Danmarks Literatur mellem Reformation og Holberg. 1896.
- Daniel Paulli*: Extraordinaires maanedlige Relationer. 1672-1681.
- Carl S. Petersen*: Illustreret dansk Litteraturhistorie, I. 1916-29.
- N. M. Petersen*: Bidrag til den danske Literaturs Historie, I-V og Slutningsheftet. 1853-64.
- Rich. Petersen*: Thomas Kingo og hans Samtid. 1887.
- Erik Pontoppidan*: Gesta et Vestigia Danorum extra Daniam, I. 1740.
Annales Ecclesiae Danicae Diplomatici Oder .. Kirchen-Historie des Reichs Dänemarck, I-IV. 1741-52.
- Caspar Rothe*: Peder Græve Af Griffenfelds, Liv og Levnet. 3. Oplag. 1748.
- H. F. Rørdam*: Kirkehistoriske Samlinger, 3. r., V. 1884-86.
- Nils Schiørring*: Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang, I-II. 1950.
- P. Severinsen*: Viborg Domkirke. 1932.
- Gustav Sommelius*: Disputationum Academicorum in Historiam Academiae Lundensis. 1753-63.
- Haquin Spegel*: Åtskilliga poetiska Skrifter. 1745.
Dagbok, utg. av Sune Hildebrand. 1923.
- Otto Sperling*: Selvbiografi 1602-1673. 1885.
- Arne Sundbo*: Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie, I-II. 1931-37.
- Albert Thomsen*: Holbæk, I-II. 1936-42.
- E. Thomsen*: Barokken i dansk digtning. 1935. Udg. 1971.
- M. R. Ursin*: Stiftstaden Viborg. 1849.
- S. V. Wiberg*: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie, I-III. 1870-71.
- Odin Wolff*: Den gamle Danske Satirskriver Mag. Jacob Worms Levnetsløb. Journal for Politik, Natur og Menneskekundskab. 1812, I, III, IV.
Greve Peder Griffenfelds Levnet. 1820.
- Sv. Aakjær*: Viborg Købstads Historie I-III. 1940.

 FORKORTELSSESLISTE

- Fuldstændig titel anføres i litteraturfortegnelsen
- ADJ.:* A. D. Jørgensen: Griffenfeld, I-II.
- AoP.:* Hans Brix: Analyser og Problemer.
- BD.:* Bibliotheca Danica, I-V. 1877-1931; 2. udg. 1961-63.
- BordingPS.:* Anders Bording: Poetiske Skrifter, I-II. 1735.
- Dal:* Erik Dal: Judichær. Hans Værk og hans Kilder. 1960.
- DaSt.:* Danske Studier.
- DBL.:* Dansk biografisk Leksikon, I-XXVII. 1933-44.
- DM.:* Danske Metrikere, I-II. 1953-60.
- Fabr.:* Knud Fabricius: Griffenfeld.
- Feilb.:* Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål, I-IV. 1886-1914.
- Fenger:* Den trankebarske Mission.
- Kalk.:* Otto Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog, I-V. 1881-1918
- KB.:* Det kongelige bibliotek i Kbh.
- KingoSS.:* Kingo: Samlede Skrifter, I-VI.
- LF.:* Landsarkivet for Fyn i Odense.
- LN.:* Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- LS.:* Landsarkivet for Sjælland i København.
- Museum 1892/94:* Fr. Krarup i Museum 1892 og 1894.
- NMP.:* N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie, I-V.
- NPJ.:* N. P. Jensen: Den skånske krig. 1900.
- ODS.:* Ordbog over det danske Sprog, I-XXVIII. 1919-56.
- Paulli:* Daniel Paullis avis »Extraordinaires maanedlige Relationer«, 1672-81
- PershT.:* Personalhistorisk Tidsskrift.
- Pont. I:* Erik Pontoppidan: Gesta et Vestigia, I.
- Pont. IV:* Erik Pontoppidan: Kirchen-Historie, IV.
- Procesakterne:* Indlæg til Sjællandske Missiver 13/1 1681 i Rigsarkivet i København.
- RA.:* Rigsarkivet i Kbh.
- RP.:* Rich. Petersen: Thomas Kingo og hans Samtid.
- sgpr.:* sognepræst.
- Sundbo:* Sundbo: Frederikssund og Slangerup.
- UM.:* S. Birket-Smith: Kjøbenhavns Universitets Matrikel, I-III. 1890-1912.
- Wiberg:* Wiberg: Bidrag til en alm. dansk Præstehistorie, I-III.
- Wolff(1812/17):* Odin Wolff: Journal for Politik, Natur og Menneskekundskab. 1812 og 1817.
- Wolff(1820):* Odin Wolff: Griffenfeld. 1820.

NAVNEREGISTER

Efterfølgende register omfatter navne fra selve afhandlingen og fra Breve og Aktstykker; i enkelte tilfælde er navnestof fra noteapparatet medtaget. Udeladt er navnene i indholdsfortegnelsen p. 283–288, navne på forfattere af den benyttede litteratur, navne på nogle få personer, om hvem der ikke vides andet end, hvad der fremgår af det pågældende tekststed (f. eks. borgere i Viborg eller København); der henvises ikke til *Jacob Worm*. De tilføjede biografiske data prætenderer naturligvis ingenlunde at være udtømmende, men er blot tænkt som en første orientering, spec. med hensyn til de mange nu lidet kendte personer, hvis data ofte er vanskelige at finde.

Bogstavet »aa« i navnene skrives her i registret »d« og alfabetiseres sidst.

Achton, Abild Andersdatter 1658–1710; ~ I (1677) Jacob Worm; ~ 2 (1694) Mads Rasmussen Thrane. 133, 199, 229, 238, 242, 243, 249, 250, 252, 253, 431, 458–460, 468, 490.

Achton, Anders Christensen 1611–1677; rektor i Middelfart 1640, kapellan i Herrested 1640, sgpr. ved Gråbrødre kirke i Viborg 1654; ~ (1655) Maren Jensdatter Zeuthen. 27, 28, 48, 133–137, 139, 291, 292, 293, 316, 404.

Achton, Axel Lauridsen 1648–1713; student 1664, økonom på Herlufsholm, rektor i Skelskør. 27.

Achton, Christen Andersen 1656–?; student 1674, baccalaureus 1676, hører i Århus; levede endnu i 1687. 133, 208, 231, 330, 331, 339, 341.

Achton, Christian Jacobsen 1645–1682; student 1665 fra Viborg, sgpr. i Magleby på Langeland. 27.

Achton, Henrik Christensen ca. 1599–1670; rektor i Svendborg 1625, sgpr. i Frørup 1626; ~ I Else Olufsdatter; ~ 2 Anna Jensdatter Zeuthen (se Cort Arentsen). 28.

Achton, Jacob Christensen ca. 1597–1643; rektor i Nyborg 1624, sgpr. i Østrup 1629. 27.

Achton, Jacob Henriksen ca. 1649–1726; student fra Viborg 1669, degn i Ballerup-Måløv. 28.

Achton, Jacob Lauridsen; student 1664. 27.

Achton, Laurentius Jacobsen 1641–1709; student 1661, sgpr. i Ollerup 1673. 27.

Ahlefeldt, Frederik 1623–1686; storkansler. 14, 153.

Altieri, Emilio Lorenzo 1590–1676; kardinal, pave under navnet Clemens X 1670. 81.

Andersen, Jacob; vicebiskop i Viborg, hører i latinskolen smstd. 314.

Arenstorff, Fr. v. 1626–1689; general, ejer af Svanholm. 153, 160, 162–164, 167, 171–173, 176, 180, 189, 194, 220, 225, 230, 236, 267, 356, 360, 385, 387, 404, 421, 422, 441.

Arentsen, Cort 1639–1695; vicepastor med successionsret i Frørup 1669, sgpr. smstd. 1670; ~ (1672) Anna Jensdatter Zeuthen (se Henrik Achton). 28, 195, 201, 221, 225, 230, 384, 399, 411, 413–418, 484.

Atke, Carsten Hansen ?–1692; godsforvalter, godsejer. 35, 53.

Bager, Mogens Mortensen 1633-1692; byskriver i Slangerup, kirkeskriver over Fyns stift 1677. 39, 54.

Bagger, Hans 1646-1693; professor i Lund, Sjællands biskop; ~ I (1674) Margrethe Schumacher. 19, 20, 92, 104, 109, 112-114, 116, 122-125, 144, 146, 154, 191, 194, 231, 256, 273, 275, 405, 436, 437.

Balkenborg, Anne Lambertsdatter 1623-1660; ~ (1645) Jens Sørensen Duc. 4.

Balkenborg, Gisbert Tønnesen ca. 1575-1646; sgpr. i Skørpinge 1602; ~ Gertrud Brochmand. 4.

Balkenborg, Lambert Tønnesen ?-1650; rektor i Oslo 1618, sgpr. i Sundalen; ~ Anne Christensdatter Lund. 4, 5, 478.

Balkenborg, Sille Lambertsdatter ca. 1625-1670; ~ I (1648) Peder Worm; ~ 2 (1669) Thomas Kingo. 4, 5-8, 42-47, 51, 60-63, 69, 80, 145, 477, 478, 479.

Balkenborg, Sille Tønnesdatter 1581-1661; ~ (1611) Jesper Brochmand. 4, 5, 47, 52.

Bartholin, Bertel 1614-1690; professor i eloquentia 1645. 17.

Bartholin, Rasmus 1625-1698; professor i medicin 1657, assessor i Højeste Ret 1675. 17, 18, 20, 24, 107.

Bartholin, Thomas 1616-1680; professor i anatomi 1648, i medicin 1654. 17, 20, 25, 107, 111, 136, 294, 296, 298, 300, 316.

Bhie, Poul Poulsen 1644-1712; sgpr. i Grevinge 1668, provst 1669; ~ (1669) Elisabeth Pedersdatter Worm. 52, 394, 406, 478.

Bielke, Henrik 1615-1683; rigsadmiral. 153.

Binichmann, Fegge ca. 1643-; student 1663, sgpr. i Bragemæs (Drammen) 1680. 22.

Bircherod, Jacob 1624-1688; professor i Odense 1655, dr. theol. 1675. 25.

Bircherod, Jens 1623-1686; rektor v. Slagelse latinskole 1652, professor i filosofi 1657, i græsk 1661, i teologi 1668, dr. theol. 1675. 8, 17, 479.

Bjerregrav, Ejler, se Munk.

Blichfeldt, Henrik 1631-1703; student 1651, magister 1665, sgpr. til Vor Frue kirke i Århus 1664. 385, 387.

Blimester, Christen 1644-1680; sgpr. ved Budolphi kirke i Ålborg, magister 1667, provst 1677. 203.

Borch, Ole 1626-1690; professor 1660, filolog, botaniker, læge. 17.

Bording, Anders 1619-1677; digter og avisudgiver. 53, 55, 81-83, 106, 157, 158, 269.

Bording, Laurids Jensen 1610-1677; lektor theologiae i Århus 1652, magister 1653, opgav embedet 1674. 314.

Bornemann, Henrik 1646-1710; provst v. Vor Frue kirke 1675, biskop i Ålborg 1683, over Sjælland 1693; ~ (1672) Susanne Worm (datter af Ole Worm og Magdalene Motzfeldt). 109, 113, 114, 231, 273, 390, 391, 394, 405, 436, 437, 442, 445, 484.

Brabrand, Søren Nielsen (Lyngby) ca. 1646-1712; født i Brabrand, student 1666, sgpr. i Brabrand 1672. 22.

Brandt, Peder 1644-1701; oberzalmester; ~ (1670) Abigael Maria v. Stöcken; våbenbrev 1679. 153, 171-173, 200, 225, 235, 319, 380, 386, 387, 423.

Brochmand, Gertrud; ~ Gisbert Tønnesen Balkenborg. 4.

Brochmand, Jesper 1585-1652; Sjællands biskop 1638; ~ (1611) Sille Tønnesdatter Balkenborg. 4, 5, 6, 19, 29, 42, 393.

Brochmand, Rasmus 1626-1664; hist. professor i Sorø, i teologi i Kbh. 1660. 17.

Brossa, Louis C. de la; officer i da. tjeneste, afsked 1690. 360.

Brun, Mouritz; borgmester i Viborg 1672-82. 315.

Bøgvad, Niels Jensen ca. 1605-1668; sgpr. i Grevinge 1630; ~ Elisabeth Pedersdatter Worm (se Poul Bhie). 478.

Bølck, Rudolf ca. 1643-1702; student fra Slagelse 1663, sgpr. i Thorsager 1668. 416, 417.

Calnein, Wulff Henrik von ?-1690; brandenburgsk oberst, i da. tjeneste 1677, kommissær til undersøgelse af forholdene i Trankebar 1685. 254, 255, 256, 489.

Christensen, Claus 1610-1671; borgmester i Viborg 1659-71; hans børn, se Reenberg. 140, 143.

Christensen, Oluf; student 1654, hører i Viborg. 313.

Christian III 1503-1559; konge 1533-59. 307.

Christian IV 1577-1648; konge 1588-1648. III, 307.

Christian V 1646-1699; konge 1670-1699. 19, 91, 95, 96, 131, 132, 135-137, 149, 154, 156-158, 162, 167, 169, 179, 180, 185, 186, 189, 190, 194, 195, 229, 233, 237, 248, 249, 253, 270, 302, 303, 331, 372, 389, 436, 437, 485.

Cicignon, Johan Kaspar ?-1696; regimentschef, fradømt sin stilling. 162.

Clemens III, se Wibert.

Clemens IX; pave 1667-69. 80.

Clemens X, se Altieri.

Clementin, Frederik Sørensen ca. 1646-?; student 1666 fra Herlufsholm. 22.

Colnet, Robert ?-1694; glasbrænder, officer og kaper. 78, 79.

Damphius, Anders Pedersen ca. 1646-1681; student fra Herlufsholm 1666, sgpr. til Randers hospital 1671. 195, 230, 394, 399, 403, 413-415, 417.

Danchel, Poul Nielsen ca. 1644-?; student 1664 fra Slagelse, baccalaureus 1668, rektor i Nysted 1670, i Nakskov 1682, sgpr. i Roholte 1689, afsat 1690, derpå feltpræst. 21.

Descartes, René 1596-1650; fransk matematiker og filosof. 18, 19, 21, 22, 24, 92.

Due, Jens Sørensen ?-1670; sgpr. til Gørlev 1641; ~ (1645) Anne Lambertsdatter Balkenborg. 4, 5.

Edinger, Lorentz 1631-1691; rektor i Slagelse 1654, magister 1655, professor i filosofi i Odense 1667, i græsk 1672. 8, 10, 302, 303.

Egby, Christopher ca. 1635-1685; rektor i Holbæk 1667, magister 1667. 20.

Ehrenschild, Conrad Bierman v. 1629-1698; kancelliråd 1666; våbenbrev 1681. 466, 488.

Eilersen (Hilarius), Jørgen 1616-1686; professor i filosofi 1662, i matematik 1672. 17.

Emanuel af Anhalt; ty. fyrste i sv. tjeneste. 79.

Ermandinger, Poul ?-1692; perlestikker; ~ Sidse Hansdatter Juell. 406.

Faber, Jacob 1622-1674; sgpr. i Skive 1652, ved Vor Frue kirke i Kbh. 1667; ~ (1668) Margrethe Schumacher. 112, 113.

Fleischer, Esajas 1633-1697; sgpr. ved Helligåndskirken i Kbh. 1665, kortvarigt suspenderet 1679. 186, 390, 391.

Fogh, Jørgen ca. 1631-1685; borgmester, stadsoberst i Kbh., arresteret og dømt 1676; ~ (1668) Catharina Schumacher. 113, 114, 116, 385, 404, 441, 482.

Foss, Matthias 1627-1683; slotsprædikant 1662, professor i teologi 1665, biskop i Ålborg 1672, dr. theol. 1675. 17, 29, 30, 203, 298, 301, 392, 510.

Frantzen, Antoni; skipper, deltager i komplottet mod Axel Juel, henrettet 6/7 1685. 253, 489.

Frederik III 1609-1670; konge 1648-70. 13, 14, 22, 23, 25, 26, 31, 36, 48-50, 90, 112, 115, 179, 188, 189, 209, 273, 302, 303, 342, 439.

Friedenreich, Daniel 1645-1705; apoteker i Viborg 1673. 141.

Friis, Hak Johansen; underassistent i ostindiske kompagni i Trankebar, deltager i komplottet mod Axel Juel, kagstrøget og udjaget 9/7 1685. 253.

Frisenberg, Christen Eriksen 1646-1711; sgpr. til Sortebrødre kirke i Viborg 1670. 51, 139, 484.

Gabel, Christopher 1617-1673; statsmand. 14, 15, 111.

Gerner, Henrik Thomsen 1629-1700; sgpr. i Birkerød, biskop i Viborg 1693; digter. 159, 479.

Giedde, Ove 1594-1660; rigsadmiral. 79.

Gillis, Johan (Jan); købmand i Trankebar, impliceret i komplottet mod Axel Juel, idømt 18 mdr.s fængsel 1685. 253, 254, 256, 489.

Giøe, Marcus 1635-1698; diplomat, assessor i Højeste Ret 1683. 253.

Glud, Søren 1621-1693; sgpr. i Tåstrup 1648, biskop i Viborg 1673; ~ 2 (1661) Ida Christina Moth. 19, 22, 91, 104, 113, 137, 138, 141, 143-148, 185, 190-192, 203, 205-209, 212-216, 229, 273, 274, 277, 302, 303, 311, 327, 329, 330, 338, 345, 440, 477, 486.

Grave, Erik Mogensen 1624-1691; biskop i Århus 1664, dr. theol. 1668. 339, 341.

Gregor VII ca. 1020-1085; pave 1073, strid med den ty. kejser Henrik IV 1076-85. 77-79, 81.

Griffenfeld, Peder (Schumacher) 1635-1699; statsmand. 5, 6, 16, 19, 20, 25, 27, 28, 37, 50, 87-89, 92, 97, 99, 102-127, 131, 132, 136, 138, 144-146, 148-156, 160-166, 168, 173, 194, 195, 219, 223, 225, 245, 254, 266, 267, 272-277, 290, 374, 375, 386, 388, 493.

Grubbe, Sidsel 1612-1691; hovmesterinde hos (enke)dronning Sophia Amalia; ~ (1635) Axel Urup. 242.

Gyldenløve, Ulrik Frederik 1638-1704; søn af Frederik III, statholder i Norge. 214, 229, 230, 242, 243, 248, 249, 409, 410, 466, 487.

Gyldensparre, Albert (Schumacher) 1642-1696; admiralitetsråd; adlet 1674; ~ (1671) Anne Margrethe Iserberg. 104-106, 111, 113, 114, 116, 254, 255, 273.

Hahn, Vincentz Joachim 1632-1680; overjægermester 1663, ejer af Abrahamstrup (Jægerspris). 153, 163,

171-173, 194, 200, 220, 235, 267, 319, 356.

Hans Adolf, hertug af Pløn 1634-1704; overfeltmarskal. 157, 161.

Hansen, Erik; assistent i ostindiske kompagni, deltager i komplottet mod Axel Juel, kagstrøget og udjaget 9/7 1685. 253.

Hansen, Hans 1609-1685; rektor i Slangerup 1639-53, sgpr. i Gamborg 1653, i Vejlbj 1660. 53.

Harboe, Jens 1646-1709; sekretær i krigskollegiet, gehejmeråd; våbenbrev 1684. 401, 403, 409.

Havrebjerg, Hans Rasmussen ca. 1622-1669; kapellan i Kirke-Helsing 1648, sgpr. i Vig 1654. 8, 480.

Heichons, Anneke ?-1647; ~ Peder Jacobsen Worm. 4, 302, 303.

Heldt, Christen; rådstueskriver i Kbh. 1677-92. 201, 318, 457.

Henrik IV 1050-1106; konge 1056, kejser 1084; strid med Gregor VII, bandlyst 1077, gangen til Canossa 1077, erobrede Rom 1084, kronet af Clemens III (Wibert). 77.

Hesselbjerg, Frederik Halvorsen; måske identisk med Fredericus Hellevardi, student 1666, relegeret efter en duel. 22.

Hilarius, se Ejlersen.

Hjort, Peder 1646-1709; kancelliråd 1680. 322, 328, 334.

Hoff, Peder Johansen ca. 1619-1689; sgpr. i Snostrup 1648, provst 1663. 37, 54, 210, 337, 356.

Hoffmann, Søren; student 1638, bacc. 1640, magister 1661, rektor i Slangerup 1663-1670. 51.

Holberg, Ludvig 1684-1754; digter. 84, 261-263, 266, 490.

Holm, Jens Pedersen; student 1662, sgpr. i Norge. 21, 27.

Holm, Peder Jacobsen 1625-1698; rektor i Slagelse 1660, i Christiania 1663, lektor theologiæ smstd. 8, 11, 302, 303.

Holm, Peter 1634-1688; sv. teolog og orientalist; professor i østerlandske sprog i Lund 1667. 92.

Horats, Qvintus Flaccus 65 f.Kr.-8 f.Kr.; romersk digter. 421.

Hutfeldt, Jesper 1626-1696; borgmester i Århus 1666. 209, 338, 339, 341, 357, 440.

Huusvig, Hans 1619-1670; sgpr. i Frederiksborg, provst 1668; ~ 3 (1667) Maria Schumacher. 38.

Hveding, Daniel; ikke identificeret student. 22.

Iserberg, Anne Margrethe 1650-1696; ~ (1671) Albert Schumacher, se Gyldensparre. 105.

Jacobæus, Matthias 1637-1688; professor i geografi 1664, i græsk 1668; universitetets pronotarius 1677. 299, 301, 355.

Jensen, Staller; assistent i ostindiske kompagni i Trankebar, deltager i komplottet mod Axel Juel, dømt og henrettet 23/6 1685. 253, 489.

Johansen, Peder, se Hoff.

Judichær, Poul Poulsen ?-1663; sølvsmed. 65, 482.

Judichær, Søren Poulsen 1599-1668; rektor i Vordingborg 1627, magister 1631, sgpr. i Slangerup 1637; metriker og digter; ~ 2 (1665) Sophia Olufsdatter. 36, 37, 62-66, 72, 73, 77, 80, 481, 482.

Juel Axel 1655-1720; kommandant på Dansborg 1681, fung. guvernør over Trankebar 1682, undertrykte et mytteri 1684, dømt ved Højeste Ret 1690. 252-256, 488, 489.

Juel, Helvig 1662-1685; datter af Jens Juel; ~ (1683) baron Frederik Krag. 252.

Juel, Jens 1631-1700; diplomat og statsmand. 252.

Juel, Niels 1629-1697; admiral; direktør i ostindiske kompagni, fratrådt 1685. 160, 161, 252.

Juulby, Jens 1628-1691; rektor i Viborg 1672. 147, 314.

Juvenalis, Decimus Junius ca. 60-140; romersk digter. 29, 93, 392.

Jørgen 1653-1708; prins. 168, 253, 314, 489.

Karl X Gustav 1622-1660; sv. konge 1654-60. 10.

Karstens, Jørgen 1660-1717; sgpr. i Brenderup 1685, i Hårlev 1686, ved St. Knuds kirke i Odense 1699; tillige digter; ~ (1686) Metter Pedersdatter Worm. 479.

Kielmannsegg, Johann Adolph Kielmann v. 1612-1676; gottorpsk statsmand, arresteret tillige med sine sønner 1676. 385, 404, 441.

Kingo, Johan Chr. Korbitz Thomsen 1732-1784; præst i Vestindien 1756, sgpr. i Øster-Larsker 1784. 478.

Kingo, Lambert Worm Thomsen 1734-1782; sgpr. i Højrup. 479.

Kingo, Thomas Didriksen 1702-1749; sgpr. i Allesø 1733. 478.

Kingo, Thomas Hansen 1634-1703; kapellan i Kirke-Helsing 1661, sgpr. i Slangstrup 1668, biskop i Odense

1677; våbenbrev 1679; ~ 1 (1669) Sille Lambertsdatter Balkenborg; ~ 2 (1671) Johanne Lauridsdatter Lund. 4, 7, 8, 12, 19, 35-48, 51-65, 67-80, 82-84, 87-90, 94, 96, 101, 104, 106, 107, 110-112, 116, 117, 120, 127, 132, 137, 140, 144-149, 154, 157-159, 165, 168, 191, 194, 195, 203, 214, 225, 244, 245, 246, 263, 265, 267-270, 273, 275-278, 389, 411, 412. 477-479, 481, 488.

Klingenberg, Poul v. 1615-1690; admiralitetsråd 1655, adlet 1669, etatsråd 1671. 105.

Knudsen, Laurids, se Trøstrup.

Kohlendal, Gert; bogholder for ostindiske kompagni i Trankebar, arresteret 1687 og ført til Kbh. 254, 255, 488, 489.

Krag, Erik 1620-1672; oversekretær i da. kancelli. 111, 115.

Krag, Otte 1611-1666; rigsråd. 17.

Krog, Peder Hansen ca. 1644-1696; student 1664, sgpr. i Hårlev. 398.

Kruse, Erik 1623-?; jysk adelsmand. 305.

Kyhn, Frands ca. 1655-1721; student 1670 fra Slangstrup, magister 1682, sgpr. i Blistrup 1688; tillige digter. 491, 492.

Køning, Frands 1639-1694; sgpr. i Kirke-Helsing 1668. 37, 42.

Køning, Mauritius 1637-1672; teol. professor 1667, biskop i Ålborg. 18, 24.

Körbitz, Christopher v. 1612-1682; rigsmarskal. 231, 405, 436, 437.

Kålund, Søren Hansen 1648-1711; student 1666, magister 1694, kapellan i Nakskov 1707. 22.

Lange, Villum 1624-1682; landsdommer i Viborg. 141, 304.

Lassenius, Johannes 1636-1692; sgpr. v. St. Petri kirke 1676, teol. professor 1678. 217-219, 222, 223, 225, 277, 348, 350, 352, 364-372, 374-377, 385, 386, 390, 391, 394-397, 441.

Lauremberg, H. W. 1590-1658; digter. 263-265.

Lerche, Peder Madsen 1642-1697; landsdommer i Viborg. 141, 208, 304, 315, 330.

Leth, Hans 1625-1688; kgl. konfessionarius 1668, dr. theol. 1675. 110, 118, 154, 361.

Lindenov, Hans 1616-1659; rigsråd. 4, 399, 477.

Lindenov, Sophia Amalia 1649-1688; friherreinde; ~ (1674) Claus Då. 394, 395, 399, 409.

Lipper, Morten 1649-1731; sekretær hos Hans Bagger 1676-77, kapellan i Kongsted 1677, sgpr. smst. 1680, afsat 1694, sgpr. i Slaglille 1704. 124, 125.

Lodberg, Christen Jensen 1625-1693; professor i Sorø 1663, konfessionarius for prins Jørgen 1665, sgpr. i Roskilde 1666, biskop i Ribe. 314.

Ludvig XIV 1638-1715; konge 1643. 81, 156, 161, 165-167, 176.

Lund, Anne Christensdatter; ~ Lambert Balkenborg. 4.

Lund, Johanne Lauridsdatter 1618-1694; ~ 2 (1671) Thomas Kingo. 88, 478.

Lundforlund, Elias Andersen; student 1663 fra Slagelse. 21.

Luther, Martin 1483-1546; reformator. 81, 82, 115.

Luxdorph, Bolle 1643-1698; cancelliråd og kammersekretær 1680, oversekretær 1688; våbenbrev 1679. 225, 328, 334, 386, 387, 396.

Lykke, Kaj 1625-1699; oberst, dødsdømt in absentia for majestætsfornærmelse 1661. 225, 385, 387, 404, 441.

Lærus, Poul Hansen 1647-1709; student 1665, sgpr. i Eid i Norge. 22.

Macchiavelli, Nicolo 1469-1527; ital. statsmand og statsteoretiker. 93.

Mauritius, Otto 1637-o. 1682; justitiarius, anklager i Griffenfeld-procesen; selv dømt 1677 fra ære, liv og gods, derpå livsfange i Blåtårn og på Hammershus. 120.

May, Elisa; ~ (1673) Poul Munkgård. 126.

May, Elline; ~ Poul Fabritius, byfoged i Skive. 125.

May, Maren ?-1677; ~ (1675) Ludvig Stoud. 126.

May, Marie; ~ (1675) Johan Pedersen, tolder i Laurvigen. 126.

May, Søren ca. 1607-1679; kapellan i Holbæk 1627, sgpr. 1633, provst 1652; ~ 2 (1642) Catharina Motzfeldt. 6, 109, 122, 125, 126.

Mecklenburg, Fr. 1651-1684; assessor i da. kancelli 1676, stempelpapirforvalter, kancelliråd 1680; ~ (1677) Beate Ingeborg Moth; våbenbrev 1679. 328, 334.

Mejer, Herman 1631-1685; krigsråd. 217, 348, 351, 353, 362-364, 383, 399, 440.

Mejercrone, Henning 1645-1707; diplomat; ~ (1674) Christiane Schrøder (1652-1737). 111, 273.

Meulengracht, Lorents Jacobsen 1647-1683; student 1666, sgpr. i Åstrup 1672, magister 1677, sgpr. i Slangerup 1677. 38-41.

Morsing, Jacob, se Jacob Pedersen Worm.

Morsing, Peder Nielsen; sgpr. i Boddum 1589-92. 477.

Morsing, Peder Nielsen; sgpr. i Gislum og Testrup 1584, afsat. 477.

Morsing, Thomas Jørgensen ca. 1595-1667; sgpr. i Sorterup 1618. 9.

Mortensen, Mogens, se Bager.

Moth, Ida Christina 1644-1689; ~ (1661) Søren Glud. 91, 477.

Moth, Matthias 1649-1719; assessor i da. kancelli 1676, kancelliråd 1680, oversekretær 1688; våbenbrev 1679. 55, 328, 334, 396, 403.

Moth, Rudolf 1642-1675; magister 1663, sgpr. i Hasle 1664, slotspræst 1665, sgpr. til St. Knuds kirke i Odense 1672, vicebiskop. 315.

Moth, Sophia Amalia 1654-1719; grevinde. 91, 96, 100, 102, 190, 192, 216, 229, 249, 273, 277, 477, 485.

Motzfeldt, Catharina 1616-1676; ~ (1642) Søren May. 6, 125.

Motzfeldt, Elisabeth; ~ Herman Thuresen. 5.

Motzfeldt, Eva 1613-1706; ~ Herman Schrøder. 6.

Motzfeldt, Magdalene 1617-1691; ~ Ole Worm. 6.

Motzfeldt, Maria 1614-1693; ~ (1633) Joachim Schumacher. 5.

Munk, Ejler Jensen ca. 1626-1685; sgpr. i Bjerregrav 1656. 312.

Munk, Henning Sivertsen ca. 1646-1694; student 1666, kapellan i Våge i Norge 1673, sgpr. smstd. 1680. 22.

Munkgård, Peder ca. 1645-1696; student 1665 fra Viborg; sgpr. i Tjøling i Norge. 21, 27.

Munkgård, Poul ca. 1643-1717;

sgpr. i Herlufsholm 1673; ~ (1673) Elisa May. 27, 110, 126.

Mørk, Mads Madsen 1645-1724; student 1666, sgpr. i Lumby 1679. 22.

Nedergård, Emmike Andersen ca. 1636-1692; magister 1675, sgpr. i Køge 1676. 381, 436.

Nielsen, Poul, se Rosenpalm.

Nold, Christian 1626-1683; teol. professor, afsat 1667. 17, 18, 19, 97, 99, 298, 301, 398, 480.

Nordrup, Hans 1681-1750; sgpr. i Nordrup 1726, i Toreby 1748; satirisk digter. 265, 511.

Noviomagus, Christian Jacobsen 1642-1696; student 1662, sgpr. i Broby i Lunds stift. 22.

Olufsdatter, Sophia 1622-?; ~ (1665) Søren P. Judichær. 37, 41-43, 45-47, 54, 55, 60-62, 64-67, 69, 71-80, 82, 88.

Olufsen, Villads 1636-1712; sgpr. i Greve 1661, provst 1673. 436.

Opitz, Martin 1597-1639; ty. digter. 93.

Ostenfeld, Chr. 1619-1671; medicinsk professor 1656. 25, 493.

Paludan, Peder Willumsen ca. 1605-1688; student 1626, magister 1637, lektor theologiæ ved Viborg domkirke. 48, 49, 139.

Papken, Christian 1636-1694; præst, professor i Lund. 92, 183.

Parsberg, Holger 1636-1692; landsdommer på Lolland-Falster 1675, på Sjælland 1677, assessor i Højeste Ret 1684; ~ (1686) Beate Ingeborg Moth (se Fr. Mecklenburg). 488.

Paulinus, Cornelius ca. 1622-1701;

magister 1651, sgpr. i Karrebæk. 22, 27.

Paulli, Daniel 1640–1684; boghandler og avisudgiver. 87, 482.

Pedersen, Christian ?–1681; generalfiskal, ejer af Rødkild; våbenbrev 1680. 201, 209–212, 218, 219, 221, 224, 226, 228, 231, 238, 242, 331, 333, 339, 345, 347, 353, 366–369, 405, 406, 411, 433, 434, 435, 437, 443.

Pedersen, Johannes; tolder i Laurvigen; ~ (1675) Maria May. 126.

Pfeiff, Daniel 1618–1662; sgpr. ved St. Petri kirke i Kbh. 1654. 220, 221, 312, 357.

Pontoppidan, Erik 1616–1678; sgpr. i Køge 1665, biskop i Throndhjem 1673, dr. theol. 1675. 186, 199, 315.

Pontoppidan, Israel Henriksen 1646–1716; student 1667 fra Slagelse, mag. 1677, rektor i Kalundborg 1677, sgpr. i Butterup 1691. 230, 399, 413–415, 417.

Pontoppidan, Laurentius Henriksen 1644–1698; student 1662 fra Viborg, sgpr. i Hylke 1671. 21.

Pufendorff, Samuel 1632–1694; professor i Lund 1667, sv. historiograf 1677. 92, 93, 183.

Ravn, Hans Mikkelsen 1610–1663; rektor v. Slagelse latinskele 1640, sgpr. i Ørslev 1652; tillige metriker. 8.

Reedtz, Peder 1614–1674; rigskansler. 14, 25, 36, 107.

Reenberg, Jens 1652–1733; konrektor i Viborg, senere rektor. 140, 315.

Reenberg, Peder 1644–1699; student 1663, magister 1671, konrektor i 1672, sgpr. v. Viborg domkirke, provst; sgpr. v. Budolphi kirke i Ålborg 1680. 11,

54, 139–146, 203, 204, 206, 207, 270, 274, 304, 306, 308, 310–317, 323, 326, 335.

Reenberg, Tøger 1656–1742; landsdommer; digter. 140, 266, 270–272, 491, 492.

Resen, Frederik ca. 1642–1675; student 1661, sgpr. ved Viborg domkirke 1666, magister 1667, tillige sgpr. i Gunderup 1667. 326, 335.

Resen, Peder Hansen 1625–1688; professor 1657, borgmester i Kbh. 1664. 17, 25.

Rhuman, Arnold 1633–1682; rektor i Slangerup 1661, konrektor i Roskilde 1662, magister 1663, vicelektor theologiz i Roskilde 1669, lektor 1672. 314.

Riber, Birgitte Andersdatter; datter af sgpr. Anders Chr. Riber og Sidsel Jensdatter Zeuthen; ~ (1670) Laurids Knudsen Trøstrup. 28.

Rist, Johann 1607–1667; holstenske hyrdedigter og salmedigter. 42, 93.

Robert af Guiscard ca. 1015–1085; hertug af Puglia og Sicilien. 77, 78.

Rodsteen, Jens 1639–1682; landsdommer i Viborg 1663. 304.

Rohdius, Morten 1643–1716; sgpr. ved Gråbrødre kirke i Viborg 1681. 487.

Rosenkrantz, Maximilian; da. oberst i skånske krig, faldt i slaget ved Halmstad 17/8 1676. 160.

Rosenpalm, Poul Nielsen 1629–1688; sekretær i da. kancelli 1661, assessor i kancelliet 1676, i Højeste Ret 1678; våbenbrev 1679. 217, 322, 334, 348, 351, 353, 362–364, 383, 393, 396, 399, 440.

Rud, Lene Knudsdatter 1594–1671;

~ (1614) Jørgen Ejlersen Grubbe (1584–1640); ejer af Vedbygård. 35.

Rudolf, se Bølck.

Sandberg, Anders 1620–1677; generalmajor. 162.

Scavenius, Peder 1623–1685; jur. professor i 1657, generalprokurør 1660, ejer af Åstrup fra 1664. 102, 114, 484.

Schack, Hans 1609–1676; greve, felt-herre. 14.

Schiøller, se Schøller.

Schletter, Christopher 1629–1688; magister 1661, professor i teologi 1672, dr. theol. 1675, biskop i Throndhjem 1678. 294, 295, 297, 299.

Schmidt, Jesper Lauridsen 1624–1685; student 1645, sgpr. i Brenderup; ~ (1680) Mette Pedersdatter Worm. 478, 479.

Schrøder, Gert 1645–1677; ansat i da. kancelli 1671, i ty. kancelli 1674. 6, 20, 111.

Schrøder, Herman 1615–1665; borgmester i Roskilde; ~ Eva Motzfeldt. 6.

Schult, Didrik 1644–1704; oversekretær i da. kancelli 1669; ~ (1669) Armgard Gabel. 48, 153, 323.

Schumacher, Albert, se Gylden-sparre.

Schumacher, Catharina 1644–1700; ~ (1668) Jørgen Fogh. 113.

Schumacher, Gert 1619–1691; student 1660, sgpr. i Kregome 1665, sgpr. v. St. Olai kirke i Helsingør 1671, magister 1673, provst 1679. 87, 436.

Schumacher, Margrethe 1648–1690; ~ 1 (1668) Jacob Faber; ~ 2 (1674) Hans Bagger. 112, 123.

Schumacher, Marie 1642–1706; se Hans Huusvig og Oluf Torm.

Schumacher, Peder, se Griffenfeld.

Schupp, Balthasar 1629–1661; tysk politiker og satiredigter. 93, 230, 422, 453.

Schwartz, Josva 1632–1709; teol. professor i Lund 1668, til Kbh. 1677, ty. hofprædikant i Kbh. 1681. 92.

Schøller, Kaspar 1644–1719; sekretær i da. kancelli, gehejmeråd; våbenbrev 1679. 20, 111, 201, 328, 331, 334, 389, 396.

Seerup, Søren Nielsen 1654–1736; magister 1677, kapellan hos sin far v. Ribe domkirke 1681, sgpr. smstd. 1685. 314.

Sehested, Hannibal 1609–1666; statsmand, diplomat. 111.

Sehested, Jens Steen 1635–1698; officer, digter. 264.

Seidelmann, Anders Gregersen ca. 1621–1681; sgpr. i Ballerup-Måløv 1654, provst. 436.

Sevel, Søren Knudsen 1653–1720; hører i Viborg 1676, magister 1680, sgpr. v. Viborg domkirke og i Nørbæk 16/10 1680. 206, 207, 209, 326, 327, 335, 342.

Skade, Ove ?–1664; rigsråd. 55.

Skeel, Christen Jørgensen 1623–1688; stiftbefalingsmand, amtmand i Viborg. 138, 188, 203, 204, 205, 209, 249, 321–323, 329, 333, 345, 361, 394, 486.

Skeel, Otto Christensen til Vallø 1633–1695; justitsråd, medlem af Højeste Ret 1672, etatsråd, deputeret i generalkrigskommissariatet 1677, gehejmeråd 1679. 171, 172, 173, 253.

Skeel, Otto Ottosen til Birkelse 1636–1696; ansat i da. kancelli 1660–ca. 1666, kommerceråd 1671–80, amt-

mand over Børglum amt 1685–96. 171, 172, 173, 253.

NB.: På de anførte steder er der dog formentlig snarere tale om ovennævnte Otto Skeel til Vallø.

Skinkel, Morten ?–1679; godsejer; ~ 2 Helle Jørgensdatter Urne (datter af rigsråd Jørgen Urne 1598–1642). 188, 399.

Skive, Keld Andersen 1625–1680; sgpr. til Sortebrødre kirke i Viborg. 89, 139, 313, 483.

Skonning, Hans 1579–1651; digter. 263.

Skov, Christen Jespersen ca. 1665–1710; sgpr. på Fejø 1693; ~ (1693) Sille Marie Worm. 479.

Smed, Rasmus; borger i Odense. 200, 202, 319.

Sophia Amalia 1628–1685; dronning fra 1648–70, gift m. Frederik III 1643. 242.

Sorterup, Jørgen 1662–1723; sgpr. i Lyderslev 1692; digter. 8, 9, 266, 271, 491.

Sperling, Niels Jacobsen 1633–1678; rektor i Holbæk, magister 1663. 126

Sperling, Otto 1602–1681; læge, botaniker. 55, 153.

Steenberg, Niels Nielsen 1650–1690; student 1669, sgpr. i Østre-Hornum 1684; ~ 2 (1685) Sille Marie Worm. 479.

Steenberg, Thomas Kingo Nielsen 1689–1725(?); sgpr. i Oddense i Viborg amt. 479.

Steenbuch, Chr. 1625–1665; astronom, professor i hebraisk 1655. 17.

Steffensen, Anders; assistent i ostindiske kompagni i Trankebar, deltager i komplottet mod Axel Juel, kag-

strøget, udjaget 5/7 1685. 254, 255, 489.

Stoud, Ludvig 1649–1705; magister 1673, vicepastor i Holbæk 1673, provst i Odense 1676, biskop i Christianssand 1699; ~ (1673) Maren May. 110, 126, 195.

Strangesen, Rasmus ca. 1643–1690; student 1663 fra Slagelse, sgpr. i Smidstrup 1681. 11, 12, 21, 27, 30, 200, 202, 224, 225, 231, 319, 381, 383, 389, 478, 486.

Sture, Peder (Petrus Sturæus) 1636–1707; student 1655, hører i Kristianstad og Lund, rektor i Malmö 1667, magister 1670, sgpr. i Vellinge 1681; udgav en disputats »De novi testamenti stylo« 1669. 358.

Stöcken, Heinrich v. 1631–1681; rentemester. 153, 171–173, 194, 200, 225, 235, 319, 380, 386, 387, 401, 403, 423.

Svane, Hans 1606–1668; professor i teologi 1646, ærkebiskop 1655. 12, 16, 17, 18, 25, 111, 423.

Syv, Peder 1631–1702; rektor i Næstved 1658, sgpr. i Hellested 1664; filolog og digter. 12, 420, 490.

Sørensen, Jørgen ?–ca. 1679; slots-skriver på Frederiksborg slot 1657–61, amtskriver, amtsforvalter på Frederiksborg slot 1665, amtsforvalter over Abrahamstrup len 1666–68. 35.

Tausan, Klaus ca. 1637–1696; student 1660, baccalaureus 1661, ansat i danske kancelli 1668. 111.

Terkelsen, Søren ?–ca. 1657; Elbtolder, oversætter og digter. 42, 44, 47.

Thrane, Mads Rasmussen ca. 1663–1717; student 1687, sgpr. i Hammel

25/8 1693, magister 1694, sgpr. i Ormslev 17/7 1697, ved Viborg Domkirke 1711, provst 1712; ~ (1694) Abild Andersdatter Achton. 490–492.

Thuresen, Frederik 1613–1675; stadsobersk i Kbh. 1675. 5, 113, 477.

Thuresen, Herman 1605–1652; rådmænd i København; ~ i Elisabeth Motzfeldt. 5.

Tistorp, Michael 1628–1701; magister 1653, sgpr. v. Nikolaj kirke 1660. 110, 390, 391.

Torm, Erik Olufsen 1607–1667; professor i matematik 1636, sgpr. v. Vor Frue kirke i Kbh. 1645; ~ (1645) Søster Worm. 312.

Torm, Oluf Eriksen 1641–1698; student 1657, professor i østerlandske sprog 1666, magister 1667, sgpr. i Frederiksborg; ~ (1671) Marie Schumacher. 39, 109, 116, 482.

Trolle, Corfütz 1628–1684; gehejmeråd. 153, 277, 394, 395.

Tromp, Cornelis 1629–1691; hollandsk admiral i da. tjeneste. 160, 161.

Trøstrup, Laurids Knudsen ca. 1641–1704; student 1661, sgpr. v. Gråbrødre hospital i Odense; ~ (1670) Birgitte Andersdatter Riber. 27, 28, 195, 196, 199–202, 224, 230, 231, 269, 384, 411, 413–418, 484.

Ulfeldt, Corfütz 1606–1664; rigshovmester. 15, 111.

Ulfeldt, Leonora Christina 1621–1698; grevinde. 15.

Ullitz, Jacob Christensen 1621–1685; sgpr. v. Gråbrødre kirke i Viborg 1654. 139, 204, 205.

Urne, Helle Jørgensdatter ?–1688; ~ Morten Skinkel til Østergård. 394, 399.

Wadskjær, Chr. Fr. 1719–1779; digter. 492, 493.

Wallefontanus (Vallekilde), Christopher 1644–1711; student 1663, magister 1673, rektor i Ringsted 1673, sgpr. v. Cathrinekirken i Ribe 1690. 12, 21 27.

Wallefontanus (Vallekilde), Niels 1639–1690; student 1663, degn i Gyrestinge. 12.

Wandal, Hans 1624–1675; professor i teologi 1655, Sjællands biskop 1668, statsteoretisk forfatter. 16–19, 38, 51, 97, 108, 112, 113, 126, 144, 180, 219, 298, 301–303, 354, 355.

Wandal, Johannes 1644–1685; student 1665, lektor theologiæ i Århus. 314.

Wedel, Gustav Wilhelm 1641–1717; münstersk feltmarskal i da. tjeneste. 356.

Wendelbo, Didrik: vagtmester og kancellibud; ~ Sille Lambertsdatter Worm. 478.

Weyermann, Jacob Campo ca. 1677–1747; hollandsk maler og satiriker. 492.

Wiberg, Madsen; ikke identificeret person. 9.

Wibert ?–1100; ærkebiskop i Ravenna, Henrik IVs kansler, opstillet som modpave 1080, kronet 24/3 1184 under navn af Clemens III. 77, 79–81.

Wielandt, Christopher Jochumsen 1647–1729; sgpr. i Vester-Skerninge 5/1 1681. 411.

Vind, Holger 1623–1683; statsmand, vicekansler. 171–173, 224, 235, 322, 328, 334, 380, 423.

Winding, Rasmus (Erasmus) 1615–1684; professor, assessor i kancellikollegiet 1660. 17, 322, 328, 334.

Winther, Jens Hansen 1632-1686; kapellan v. Holmens kirke 1660, sgpr. smstd. 1676. 153.

Wiwet, Frederik 1728-1790; satiriker. 490.

Worm, Anneke Jacobsdatter; Jacob Worms datter (døtre). 147, 199, 319, 490.

Worm, Drude Pedersdatter ca. 1668-1685. 8, 44, 52, 479.

Worm, Elisabeth Pedersdatter; ~ I Niels Jensen Bøgvad; ~ 2 (1669?) Poul Poulsen Bhie. 4, 47, 478.

Worm, Jacob Pedersen (Morsing) ?-1633; sgpr. i Nykøbing Sj. 1619. 3, 4.

Worm, Johanne Sophia Lambertsdatter 1682-?. 478.

Worm, Lambert Pedersen ca. 1652-1685; student 1673, rektor i Kerteminde 1681. 7, 47, 319, 382, 478.

Worm, Matthias 1636-1707; teol. kand. 1657, rejser 1657-66, præsident i Ribe 1667; digter. 264.

Worm, Mette Pedersdatter ca. 1666-1694; ~ I (1680) Jesper Lauridsen Schmidt; ~ 2 (1686) Jørgen Karstens. 8, 147, 479.

Worm, Ole 1588-1654; læge, oldforsker; ~ 3 (1639) Magdalene Motzfeldt (1617-1691). 3, 5, 477.

Worm, Peder Jacobsen 1608-1668; sgpr. i Kirke-Helsinge 1637, provst i Løve hd. 1667; ~ I Anne Heichons; ~ 2 (1648) Sille Balkenborg. 4-8, 25,

35, 37, 42-47, 52, 64, 302, 303, 477, 478, 481.

Worm, Sille Lambertsdatter; ~ Didrik Wendelbo. 478.

Worm, Sille Marie Pedersdatter 1662-?; ~ I (1685) Niels Nielsen Steenberg; ~ 2 (1693) Chr. Jespersen Skov. 8, 479.

Worm, Villum 1633-1704; højesteretsjustitiarius, bibliotekar. 6, 298, 301, 477, 487, 488.

Zeuthen, Anna Jensdatter; ~ I Henrik Achton; ~ 2 (1672) Cort Arentsen. 28.

Zeuthen, Jens Lauridsen 1573-1628; sgpr. v. St. Knuds kirke i Odense 1617. 133, 484.

Zeuthen, Maren Jensdatter; ~ (1655) Anders Christensen Achton. 28, 133, 403, 404.

Zeuthen, Sidsel Jensdatter; ~ (1628) Anders Chr. Riber. 28.

Zoëga, Hans 1608-1673; professor i logik 1664. 17.

Åby, Jens Thomsen ca. 1636-1696; kapellan i Nørbæk 1671. 89.

Årby, Jørgen Madsen ca. 1628-1685; kapellan i Kirke-Helsinge 1654, i Sorterup 1658, sgpr. 1667, fader til Jørgen Sorterup. 8, 480.

Års, Niels Jensen 1603-1672; student 1623, magister 1637, rektor v. Viborg katedralskole 1635. 315, 316.

ERRATA

Under færdiggørelsen til trykken af nærværende sidste bind af Jacob Worms Skrifter er Udg. blevet opmærksom på enkelte meningsforstyrrende og vildledende fejl og trykfejl, af hvilke de vigtigste skal anføres her:

- Bd.I,345 v. 13¹: oc *skal være* os (jf. bd.III,250).
 Bd.I,454 ad F²: p. 2 *skal være* p. 26 (jf. bd.II,49).
 Bd.II,161
 note 128 Vergil *skal være* Ovid.
 Bd.II,306
 note til titel I.I2.1685 *skal være* I.I2.1683.
 Bd.II.367,
 ad tekst XXII Forledt af skrivers placering af dette digt i hss. mellem ironiske dødsdigte og direkte niddigte om afdøde er det med urette betegnet som ironisk. Trods en noget usædvanlig sprogton er digtet alvorligt nok. Udg. har nu fundet det i Jacob Fabers ligprædiken over Hans Svane, »En Ypperste Præstis lefvende Contrafey«, holdt 11.8.1668, udgivet 1676. Digtets forfatter viser sig at være biskop i Ålborg Matthias Foss, dvs. digtet er skrevet til prædikenens udgivelse i 1676.
- Bd.II,459: Chr. *skal være* Chr. = C. Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie I-II. 1908-22 (jf. bd.III,494).
 Bd.II,459: Feilb. *skal være* Feilb. = H. F. Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål, I-IV. 1886-1914 (jf. bd.III,494).
 Bd.II,460: Krog *skal være* Krog = A. C. Krog: Efterretninger om Viborg. 1779 (jf. bd.III,494).

ADDITAMENTA

I et håndskrift beroende på Sorø Akademi (se J. H. Bang: Fortegnelse over Sorø Akademis Manuskriptsamling, 1869, p. 129, nr. 121) findes Worms digt *Studiosus Lamentans*, p. 97v-105r. Bang anfører, at bindet indeholder digte af Chr. Rose, men af ham er kun det første digt (»Skiegge«), medens de øvrige digte er af andre forfattere, mest fra det 18. årh., og mest af Hans Nordrup. Ældre end år 1700 er vist kun Jacob Worms nævnte digt, der efter stikprøver at dømme må rubriceres som en *GH*-tekst. Håndskriftet kan dateres til 1713-1720.

